

HADİSLERLE KUR'AN-I KERÎM TEFSÎRİ

İbn Kesîr

8

Çevirenler

Prof. Dr. BEKİR KARLIĞA
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Prof. Dr. BEDREDDİN ÇETİNER
Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÇAĞRI YAYINLARI
Divanyolu Cad. Işık Sok. No: 10
34122 Sultanahmet - **İSTANBUL - TÜRKİYE**
Tel.: (212) 516 20 80 - 81 Fax: (212) 516 20 82
www.cagriyayinlari.com - www.cagri.com.tr
e-mail: cagri@cagriyayinlari.com
e-mail: cagri@cagri.com.tr

Çağrı Yayınları : 40
Kaynak Eserler : 4/8

Bu cildde yer alan İbn Kesîr Tefsîri'nin metni Bedrettin Çetiner tarafından tercüme edilmiş ve Bekir Karlığa tarafından mukâbele edilerek izâhlar eklenmiştir.

Baskı: Enes Matbaacılık
İstanbul, 2006

YÛNUS, HÛD, YÛSUF, RA'D
ve İBRÂHİM SÛRELERİ

İÇİNDEKİLER

YÛNUS SÛRESİ

Yûnus Sûresi ... 3739
Vahiy Gerçeği ... 3739
Göklerle Yerin Yaratılışı ... 3741
Güneş ve Ay ... 3764
Işık Enerjisi ve Kaynakları ... 3769
Manyetosfer ... 3775
İmân Edenlere Müjdeler ... 3778
İnsan Gerçeği ... 3780
Eski Nesiller ... 3781
Allah'a İftirâ Edenler ... 3784
Gaybın Bilgisi ... 3788
İnsan Psikolojisi ... 3790
Dünya Hayatının Misâli ... 3792
Güzele Güzel ... 3795
Allah'a Ortak Koşanlar ... 3798
Kimdir Rızık Veren? ... 3800
Kim Hakîkata Götürür ... 3802
Bu Kur'an ... 3804
Sen mi Duyuracaksın Sağırlara? ... 3824
Ne Zamanmış O Va'd? ... 3828
Allah'ın Dostlarına Korku Yoktur ... 3835
Evliyâ Hakkında Rivâyet Edilen Hadîsler ... 3847
Hayâl ve Şeytân Evliyâları ... 3849
Allah'a Çocuk İsnâd Edenler ... 3860
Hz. Nûh'un Haberi ... 3862
Hz. Mûsâ ve Hârûn ... 3865
İsrâiloğullarının Denizi Geçişi ... 3874
Onlara Ne Kadar Mucize Gelse İnanmazlar ... 3883
Göklere ve Yere Bakın ... 3886

HÛD SÜRESİ

Hûd Sûresi ... 3893
Bu Kitab ... 3893
Gökleri ve Yeri Yaratan ... 3902
İnsan Psikolojisi ... 3908
Bu Kur'an ... 3912
Allah'ın Yolundan Alıkoyanlar ... 3915
Hz. Nûh ve Kavmi ... 3919
Gemi Yapılıyor ... 3924
Sular Kaynamaya Başlayınca ... 3926
Binin Gemiye ... 3931
Sular Çekiliyor ... 3933
Hz. Nûh Rabbına Yalvarıyor ... 3936
Tûfânın Mahiyeti ... 3942
Bazı Müslüman Yazarların Hatâsı ... 3946
İslâm Cemiyetinin Ana Kâidesi ... 3950
Âd Kavmi ve Hûd Peygamber ... 3957
Semûd Kavmi ve Hz. Sâlih ... 3961
Hz. İbrâhîm'e Gelen Elçiler ... 3964
Elçilerimiz Lût'a Geldiğinde ... 3968
Medyen Halkı ve Şuayb Peygamber ... 3975
Hz. Mûsâ'yı da Belgelerle Gönderdik ... 3983
Sen Dosdoğru Ol ... 3992
Tevhîdin Sosyal Hayattaki Önemi ... 4010

YÛSUF SÛRESİ

Yûsuf Sûresi ... 4029
Arapça Kur'an ... 4030
Kervan Geçiyor ... 4043
Yûsuf'u Mısır'a Götürüyorlar ... 4046
Kadın Onu Kendine Râmetmek İstiyor ... 4047
Yûsuf'un Gömleği Yırtılıyor ... 4058
Kadınlar Ellerini Kestiler ... 4064
Yûsuf'u Zindâna Atıyorlar ... 4067
Azîz'in Rü'yâsı ... 4074
Rü'yâ Ta'bîr Etme İlmi ... 4084
Yûsuf Hazînenin Başına Getiriliyor ... 4092
Yûsuf'un Kardeşleri Geliyor ... 4108
Yûsuf Kardeşini Yanına Alıyor ... 4118

Yûsuf'un Kokusu ... 4127
Benim Dostum Yerlerin ve Göklerin Yaratanıdır ... 4140
Bunlar Gayb Haberleridir ... 4144

RA'D SÛRESİ

Ra'd Sûresi ... 4159
Kitabın Âyetleri ... 4159
Ra'd Sûresi İle İlgili Bazı Düşünceler ... 4160
Gökleri Direksiz Yükselten ... 4166
Pozitif İlmin Kâinât Anlayışı ... 4168
Kâinâtın Genişliği ... 4177
James Jeans'ın Kâinât Modeli ... 4179
Pierre Rousseau'nun Kâinât Modeli ... 4182
Güneş Manzûmesi ... 4183
Dünyamız ... 4190
Arzın Yaşı ... 4191
Radyoaktif Saat ... 4192
Arzın Şekli ... 4194
Yıldızlar Âlemi ... 4196
Diğer Gezegenler ... 4199
Yeri Düzleyen ... 4204
Asıl Şaşılacak Olan ... 4211
Görülenin ve Görülmeyenin Bilgisi ... 4214
Bir Toplum Kendini Değiştirmedikçe Allah O Toplumu Değiştirmez ... 4217
Şimşek ve Bulutlar ... 4221
Göklerin ve Yerin Rabbı Kimdir? ... 4228
Allah Gökten Su İndirir ... 4229
Allah'ın Ahdini Yerine Getirenler ... 4234
Allah'ın Ahdini Bozanlar ... 4237
Gönüller Allah'ı Anmakla Huzûr Bulur ... 4239
Bu Kur'an İle Dağlar Yürütülseydi ... 4247
Müttakîlere Va'dolunan Cennet ... 4252
Arapça Hüküm ... 4255
Kitabların Anası ... 4256
Senin Görevin Teblîğdir ... 4260
Ra'd Sûresindeki İşâret Taşları... ... 4261
Bir Başka İşâret Taşı ... 4271

İBRÂHÎM SÛRESİ

İbrâhîm Sûresi ... 4285
Bu Kitab ... 4285
Her Peygamber Kendi Milletinin Diliyle ... 4287
Mûsa da Kendi Kavmine ... 4288
Sizden Önceki Kavimlerin Haberi ... 4291
Her Azgın Zorba ... 4298
Küfredenlerin Misâli ... 4302
Yepyeni Bir Halk ... 4303
Hoş Bir Sözün Misâli ... 4312
Allah İnananları Sebât Ettirir ... 4315
Nimete Küfredenler ... 4335
Allah'ın Nimetini Sayacak Olsanız Bitiremezsiniz ... 4339
Rabbım, Bu Şehri Emniyetli Kıl ... 4346
Vâhid ve Kahhâr Olan Allah'ın Huzûrunda ... 4353
Zincire Vurulmuş Mücrimler ... 4358

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۗ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾

1 — Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.

2 — İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve îmân edenlere Rableri katında yüksek bir makâm olduğunu müjdele, diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti ki kâfirler: Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.

Vahiy Gerçeği

Sûrelerin başındaki tek tek harfler hakkında Bakara sûresinin başında bilgi verilmişti. Ebu Duhâ'nın İbn Abbâs'tan «Elif, Lâm Ra...» âyeti hakkındaki rivâyetine göre; o, şöyle demiştir: Ben, Allah'ım, görürüm. Dahhâk ve başkaları da böyle söylemiştir.

«Bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.» Bunlar apaçık, muhkem Kur'an'ın âyetleridir. Mücâhid, «Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmetli kitabın âyetleridir.» âyeti hakkında: Kitab; Tevrât ve İncil'dir, demiştir. Katâde de burada Kur'an'dan önce geçen kitabların kasdedildiğini söyler. Ancak bu, izâhı, yorumu ve bir anlamı olmayan bir sözdür.

«İçlerinden bir adama: İnsanları uyar ve îmân edenlere... müjdele, diye vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?» âyetinde Allah Teâlâ, beşerden peygamberler gönderilmesine şaşan kâfirleri haber verip, onları tekdîr buyurmaktadır. Kur'an da geçmiş nesillerin: «Bizi

bir beşer mi doğru yola götürecekmiş?» (Teğâbün, 6) dediklerini de haber vermektedir. Hûd ve Sâlih (a.s.) de kavimlerine . «Sizi uyarması için aranızdan bir adama Rabbınız tarafından bir haber geldi diye mi hayret ediyorsunuz?» (A'râf, 63, 69) demişlerdi. Yine Allah Teâlâ, Kureyş kâfirlerinin şöyle dediklerini haber vermektedir : «Tanrıları bir tek tanrı mı kıldı? Doğrusu bu çok tuhaf bir şeydir.» (Sâd, 5).

İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk der ki : Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) i elçi olarak gönderdiğinde araplar veya onlardan inkâr edenler, bunu inkâr ettiler ve : Allah Teâlâ Muhammed gibi bir beşeri elçi olarak göndermekten yücedir, dediler de Allah Teâlâ : «İçlerinden bir adama vahyetmemiz insanların tuhafına mı gitti?» âyetini indirdi.

Müfessirler «İmân edenlere Rabları katında yüksek bir makâm vardır.» âyetinde ihtilâf etmişlerdir. Ali İbn Ebu Talha'nın, «İmân edenlere Rabları katında yüksek bir makâm olduğunu müjdele.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle dermiş : İlk zikirde onlar için mutluluk geçmiştir.

Avfî'nin yine İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Rabları katında yüksek bir makâm olduğunu müjdele.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Takdîm ettikleri, işleyip önden gönderdikleri mukâbilinde onlar için güzel bir mükâfât vardır. Dahhâk, Rebî' İbn Enes ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemişlerdir. Bu, Allah Teâlâ'nın : «Kendi katından şiddetli bir baskını haber vermek ve sâlih amel işleyen mü' minlere güzel bir mükâfât olduğunu müjdelemek için. Orada temelli kalacaklardır.» (Kehf, 2-3). âyetleri gibidir. Mücâhid ise : «Rabları katında yüksek bir makâm olduğunu müjdele.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Sâlih ameller; onların namazları, oruçları, sadakaları ve tesbîhleridir. Muhammed (s.a.) onların şefâatçisidir. Zeyd İbn Eslem ve Mukâtil İbn Hayyân da böyle söylemişlerdir. Katâde onların; Rabları katında sâdık selef, olduklarını söyler. İbn Cerîr, âyette zikredilen yüksek makâmın, onların takdîm etmiş oldukları sâlih ameller olduğunu söyleyen Mücâhid'in kavlini tercîh etmiştir.

«Kâfirler : Bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» Her ne kadar Biz onlara kendilerinden, kendi cinslerinden müjdeleyici ve uyarıcı olarak bir elçi göndermişsek de kâfirler; bu apaçık bir büyüdür, deyip yalanladılar.

إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ
يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۖ مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ إِذْنِهِۦ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُوهُ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

3 — Doğrusu sizin Rabbınız, gökleri ve yeri altı günde yaratıp sonra Arş'a hükmeden Allah'tır. İşi düzenler. İzni olmadıktan sonra kimse şefâat edemez. İşte Rabbınız Allah budur. O'na kulluk edin, öğüt dinlemez misiniz?

Göklerle Yerin Yaratılışı

Allah Teâlâ bütün âlemin Rabbı olduğunu, gökleri ve yeri altı günde yarattığını haber veriyor. Bu altı günün şu günler gibi olduğu; her günün insanların saymakta olduğu günlerden bin sene gibi olduğu söylenmiştir. Bunun açıklaması ilerde gelecektir. Sonra O, Arş'a hükmetmiştir. Arş; yaratıkların en büyüğü ve tavanıdır. İbn Ebu Hâtim'in Haccâc İbn Hamza kanalıyla... Sa'd et-Tâî'den rivâyetine göre o : Arş, kırmızı yâkuttandır, dermiş. Vehb İbn Münebbih Allah'ın, Arş'ı nûrundan yarattığını söylemiştir ki bu açıklama garîbdir.

Allah Teâlâ yaratıkların işlerini idâre eder. «Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir.» (Sebe', 3). Bir durum ve iş, O'nu bir başkasından meşgûl edip alıkoymaz, müşkiller ona zor gelmez, isteyenlerin ısrârlı isteyişleri onu usandırmaz, dağlarda, denizlerde, ma'mûrelerde ve çöllerde büyükleri idâre O'nu küçükleri idâreden alıkoymaz. «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de bilir. Hepsi apaçık kitabdadır.» (Hûd, 6), «Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» (En'âm, 59).

Derâverdî'nin Sa'd İbn İshâk İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, şöyle dermiş : «Doğrusu sizin Rabbınız gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır.» âyeti nâzil olduğunda, onlara araplardan büyük bir binitli grubu tesâdüf etmiş. Onlara : Siz kimlerdensiniz? diye sormuşlar. Onlar da : Cinlerdeniz. Medîne'den çıktık. Oradan bizi bu âyet çıkardı, demişler. Bu haberi İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ burada : «İzni olmadan kimse şefâat edemez.» buyurur. Başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir?» (Bakara, 255), «Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyeceği ve râzı olacağı kimseler için izin vermedikçe, onların şefâatı hiç bir şeye yaramaz.» (Necm, 26), «Allah'ın katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefâat edemez.» (Sebe', 23).

«İşte Rabbınız Allah budur. O'na kulluk edin. Öğüt dinlemez misiniz?» İbâdeti tek ve ortağı olmayan Allah'a tahsîs ediniz, ey müşrikler, durumunuz hakkında öğüt dinlemez misiniz ki Allah ile beraber O'nun yegâne yaratıcı olduğunu bildiğiniz halde bir başkasına da ibâ-

det ediyorsunuz. Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Andolsun ki, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan «Allah» diyeceklerdir.» (Zuhruf, 87), «Yedi göğün Rabbı ve yüce Arş'ın Rabbı kimdir? de. Allah'tır, diyeceklerdir. Öyleyse O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız? de.» (Mü'minûn, 86-87).

İZÂHI

Birinci Mes'ele : Bu kitapta ve diğer kelâmî kitaplarda belirttiğimiz gibi, Allah'ın varlığına delâlet eden delil ya imkân veya hudûs delilidir. Bu hudûs ve imkân durumu da eşyânın ya zâtında veya sıfatlarından olacağından Yaratıcının varlığına delâlet eden delillerin toplamı : Zâtların imkânı, sıfatların imkânı; zâtların hudûsu ve sıfatların hudûsu olmak üzere dörttür. Bu dört delil, bazan gökler ve yıldızlardan ibâret olan ulvî âlemle ilgili, bazan da sûflî âlemle ilgili olur. İlâhî kitablarda zikredilen deliller, genelde bazan ulvî âlemle bazan da sûflî âlemle ilgili olan sıfatların imkân ve hudûsunu ele almak tarzında olmaktadır. Bu noktada işlenen delil, ulvî âlemde bulunan cisimlerir mikdar ve yapılarının mümkün (olması ve olmaması zorunlu değil) olması delilidir. Bu delili birkaç tarzda izâh edelim :

Birincisi : Feleklerin cisimleri, parçalanmayan parçalardan (atomlardan) meydana geldiğine göre; bu cisimler, mutlakâ yaratıcı ve takdîr edici bir varlığa muhtâçtır.

Birinci şıkkı açıklayalım : Şüphe yok ki, feleklerin cisimleri parçalanmaya elverişlidir. Böyle olan bir cisim, bir takım parçalardan oluşur. Filizoflar, cismin parçalanabileceğini kabul etmekle birlikte, onun tek bir şey olduğunu iddiâ ediyorlar. Onların bu iddiâsı yanlıştır. O halde feleklerin cisimleri bir takım parçalanmayan parçalardan (atomlardan) oluşmuştur. Öyle ise bunların bir yaratıcı ve düzenleyiciye ihtiyâcı vardır. Çünkü bu cisimler mürekkeb (bileşik) olduğuna göre; burada yer alan atomlar, aslında aynı özelliğe sâhib olduğu halde, bir kısmı bu cismin içinde yer alırken, bir kısmı da satıhta yer almıştır.

İşte bu atomların, bir kısmının içte bir kısmının da dışta bulunması zorunlu bir durum değildir. İçte olan dışta, dışta olan da içte bulunabilirdi. O halde bu cisimler terkîb edilirken orada yer alan atomların bir kısmını içe, bir kısmını da dışa tahsîs edecek bir düzenleyiciye, bir güce ihtiyâç vardır. Binâenaleyh bu felekler terkîb, teşkîl ve sıfat bakımından bir düzenleyiciye, hikmet ve güç sâhibi bir bilene ihtiyâcı vardır.

İkincisi : Feleklerin bu hareketlerinin bir başlangıcı vardır. Başlangıcı olan bir hareket içinde bulunan bu feleklerin bir hareket ettiriciye, düzenleyiciye, bir güç sâhibine ihtiyâcı vardır.

Birinci şıkkın delili : Hareket; bir halden diğer bir hale geçmeden ibârettir. Bu durum, kendisinden ayrılan halin bir başka hal ile mesbûk olmasını gerektirir. Bir şeyin ezelî olması, bir başkasıyla mesbûk olmasına mânidir. Bu hale göre ezeliyet ile hareketi birleştirmek muhâldir. Şu halde feleklerin hareketinin bir başlangıcı vardır. Binâenaleyh şöyle demek durumundayız : Bu gök cisimleri, ezelde ma'dûm (yok) idi. Var olduğunu kabul etsek de hareket halinde değil sükûn halinde olurdu. Her iki hale göre de, gök cisimlerinin hareketlerinin bir başlangıcı vardır.

İkinci şıkkın delili : Bu hareket belli bir zamanda başlamıştır, önce veya sonra değil. İşte o belli zamanda olması, mutlakâ bir tahsîs ve tercîh ediciyi akla getirmektedir. Bu tercîh ve tahsîs edici bizzât mûcib olamaz. Aksi halde hareketi doğuran sebep daha önceki zamanda da bulunduğu için, o hareket başladığı zaman da önceki bir zamanda olurdu. Bu doğru olamayacağına göre, tercîh edici Yüce Allah'tır.

Üçüncüsü : Bir feleğin cüz'leri bir başkasında değil, o felekde bulunmaktadır. Bir başka feleğin cüz'leri de, birincide değil, onda bulunmaktadır. Bunların herhangi birinde bulunan her bir parçanın orada değil de ötekinde yer alması aslında mümkündür. Bu durum mümkün iken bu parçaların her birinin, bulunduğu feleke âit olması bir tercîh ediciyi gerektirmektedir. Allah Teâlâ'nın âyette zikrettiği delilin açıklaması budur. Ancak, bu âyetle ilgili bir kaç suâl daha vardır :

Birinci suâl : Âyette geçen (الذى) kelimesi, bir şeyi bilinen bir şeyle ta'rîf etmek için kullanılır. Bu âyette Allah Teâlâ anlatılırken (الذى) kelimesi getirildikten sonra, O'nun yeri ve gökleri altı günde yarattığı zikredilmiştir. Bu son şıkkı araplar biliyor olsaydılar (الذى) kelimesi getirildikten sonra Yüce Allah'ın tanıtılması doğru olurdu. Fakat araplar bunu bilmiyorlardı. Şu halde âyette bu tarzda yapılan tanıtma nasıl güzel olur?

Cevab : Bu durum Yahûdî ve Hıristiyanlarca meşhûr idi. Çünkü bu, Tevrât'ta geçmekteydi. Araplar bunlarla haşr ü neşr oldukları için bu sözden haberdâr idiler, onlardan duymuşlardı. Bu sebeple âyetteki bu tanıtma güzel olmuştur.

İkinci suâl : Âyette bu günlerin zikrinin faydası nedir?

Cevab : Aslında Yüce Allah, bütün kâinâtı bir anda yaratmaya kâdirdir. Çünkü bu kâinat, zerrelerden (atomlar) oluşmaktadır. Zerre ise, ancak bir anda yaratılabilir. Zîrâ, bir zerrenin belli bir zamanda

yaratılabileceğini düşünsek, bu zaman da zarûrî olarak peş peşe gelen anlardan oluşacağına göre bu yaratmanın herhangi bir kısmı birinci anda olmuş mudur, yoksa olmamış mıdır? Eğer olmamış ise o yaratma, müddetin dışında kalmaktadır. Birinci anda bir kısmı, ikinci anda da bir başka kısmı yaratılmıştır, desek ve bu kısımlar o zerrenin iki parçası iseler bu durumda zerre parçalanmış olur. Bu ise muhâldir. Eğer bu parçalar ayrı şeyler ise buna göre zerre, ancak bir anda ve bir defada yaratılmış olur. Kâinâtın bütün parçalarının yaratılması konusunda da aynı şeyi söyleyebiliriz. Yani Cenâb-ı Allah, bütün kâinâtı bir anda yaratmaya kâdirdir. Nitekim onu tedrîci olarak yaratmaya da kâdirdir.

Bunun ışığında diyoruz ki : Burada iki görüş vardır :

1 — Ehl-i sünnet'in görüşü : Buna göre Cenâb-ı Allah istediğini yapar. O, ne murâd ederse o, güzeldir. O'nun herhangi bir fiili, herhangi bir fayda veya hikmet illetinden dolayı olmaz. Binâenaleyh, Allah bu âlemi niçin bir anda yaratmamıştır da, altı günde yaratmıştır? gibi bir suâl sorulamaz. Çünkü biz diyoruz ki : Her şey O'nun işidir. O' nun işinin hiç bir illeti olmaz. Cenâb-ı Allah'ın herhangi bir fiili ve hükmü, hiç bir illetten dolayı değildir.

2 — Mu'tezile'nin görüşü : Bunlar, Allah'ın fiillerinin bir takım hikmet ve maslahatları ihtivâ etmesinin şart olduğunu iddiâ ediyorlar. Bu noktada Kâdî Abdülcebbâr Cenâb-ı Allah bazı mükellefleri dikkate alarak yer ve gökleri böyle belli bir sürede yaratmış olabilir, dedikten sonra; şöyle devâm ediyor : Mutlakâ, Allah'ın yer ve gökleri yaratmasından önce veya bu yaratma sırasında yaratmış olduğu mükellef veya mükellef olmayan bir canlının bulunması lâzımdır. Aksi halde yer ve göklerin yaratılması mânâsız olurdu.

Eğer denilirse ki : Daha sonra yaratacağı bir canlı için onları yaratmış olamaz mı?

Biz deriz ki : Cenâb-ı Allah hiç bir şeyi yapmaktan çekinmez. Dolayısıyla, O'nun hiç bir kimsenin faydalanmayacağı bir şeyi, daha sonra olacak bir canlı için daha önceden yaratması câiz olmaz. Bunu biz bazı şeylerin hazırlığı niteliğinde olan şeylerde yaparız. Çünkü yapamayacağımızdan, âciz kalacağımızdan korkarız. Bu böyle olduğuna göre; meleklerin yer ve göklerin yaratılmasından önce yaratıldığına dâir rivâyet edilen hadîs sahîhtir.

Eğer denilirse : Melekler bir mekâna muhtâçtırlar. Yer ve gökler yaratılmadan önce mekân diye bir şey yoktu. Binâenaleyh onların vücûdu mekânsız olarak nasıl mümkün olabilir?

Biz deriz ki : Arş'ı, yer ve gökleri bulundukları yerlerde durduran Allah, melekleri kendi mekânlarında kudret ve hikmetiyle durdurmaktan nasıl âciz olabilir? İbret konusuna gelince; meydanda ibret alan birisi bulunduğuna göre; onun müşâhede ettiği şeyden aldığı ibretin bir durumdan diğerine göre daha güçlü olması imkânsız sayılamaz. Buna delil olarak şöyle diyebiliriz : Bu şekilde meydana gelen bir şey, onun hikmet sâhibi bir yaratıcıdan sâdır olduğuna delâlet eder. Bir defada yaratılan ise buna delâlet etmez.

Üçüncü suâl : Bu günler, şu dünyamızın günleri gibi miydi yoksa İbn Abbâs (r.a.) ın rivâyet ettiği gibi, her biri bu günlerimizle bin seneden ibâret olan âhiret günlerinden altı gün müydü?

Cevab : Kâdî şöyle diyor : Burada açıkça görülmektedir ki; Allah Teâlâ yer ve göklerin yaratılış müddetini kullarına anlatmaktadır. Bu sürenin bildiğimiz şu günlerden olmaması halinde tanıtma tâm olamaz.

Şöyle de denebilir : Tanıtma; Tevrât ve İncil'de geçen günlerle yapıldığına ve orada geçen günler de dünya günleri olmayıp âhiret günleri olduğuna göre; bu günlerin bildiğimiz bu dünya günleri gibi olmaması, tanıtmayı eksik kılmaz.

Dördüncü suâl : Burada bahis konusu olan günler, ancak güneşin doğuş ve batışı hasebiyle takdîr edilebilir. Henüz güneş yaratılmadan önce böyle bir durum olmayacağına göre, bu tanıtma nasıl ma'kûl olabilir?

Cevab : Bu Tanıtma şu tarzda olmaktadır : Eğer yer ve göklerin meydana gelişi bir süre içinde olsaydı, dönen yıldızlar, güneş ve ay da bulunsaydı, bu süre altı güne eşit olurdu.

Şöyle bir soru da yöneltilebilir : Bu kâinât yaratılmadan önce kâinâtın, süresince yaratılacağı bir zamanın olmasını gerektirir. Bu ise zamanın kadîm olması sonucunu doğurur.

Bunun cevabı da şöyledir : Bu zaman mevcûd değildir, bir varsayımdır. Bu belli zaman sonradan olmadır. Bu hâl, başka bir zamana muhtâç değildir. Aksi halde sonsuz zamanların olması lâzım gelir. Bu ise muhâldir.

Beşinci suâl : «Gün» ile bazan bir gün bir gece, bazan da sâdece gündüz kasdedilir. Bu âyetteki «gün» kelimesi ile bu mânâlardan hangisi kasdedilmiştir?

Cevâb : Lügatta «gün» kelimesi ile, genellikle gün ve gece birlikte kasdedilir.

İkinci Mes'ele : (ثم استوى على العرش) «Sonra Arş'a hükmetti.» âyetinde bir kaç bahis vardır:

Birinci bahis : Bu ifâde, Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde karâr kıldığını akla getirir. Bu konuda Tâhâ sûresinin başında uzun bir bölüm ayrılmıştır. Onun için burada kısaca bahsetmekle yetineceğiz. Şunu hemen belirtelim ki; bu âyeti zâhirî mânâsına göre anlamak mümkün değildir. Bunu birkaç tarzda isbât edebiliriz:

Birincisi : Arş üzerine yerleşmek; Arş olmasa düşecek, tarzda ona dayanmak ve yerleşmek mânâsınadır. Nitekim bir kimse için; falan tahtına yerleşti, dediğimiz zaman bu mânâ anlaşılır. Ancak kelimeyi bu mânâya alarak onu Allah'a isnâd ettiğimizde O'nun Arş'a muhtâç olmasını ve Arş olmasa düşüp inmesini gerektirir. Bu hal, Allah için muhâldir. Çünkü bütün müslümanlar, Allah'ın Arş'ı kuşattığı, onu koruduğu konusunda ittifâk etmişlerdir. Buna karşılık Arş'ın Allah'ı tutup O'nu koruduğunu söyleyen hiç kimse yoktur.

İkincisi : (ثم استوى على العرش) «Sonra Arş'a hükmetti» cümlesinin zâhiri mânâsi; O'nun daha önce Arş'ın üzerine yerleşmemiş olduğunu gösterir. Bu hal, Allah'ın bir halden bir başka hale geçtiği anlamına gelir. Böyle olan her şey, sonradan olma olduğuna göre; Allah'ın da sonradan olma, olması gerekir ki bu, Allah için muhâldir.

Üçüncüsü : Yerleşme, mezkûr zamanda meydana geldiğine göre, bu hal Cenâb-ı Allah'ın bundan önce yerleşmemesini ve hareket halinde olmasını îcâb ettirir. Bütün bunlar ise, sonradan var olanların nitelikleridir.

Dördüncüsü : Âyet zâhirî mânâsına alınırsa Cenâb-ı Allah'ın Arş'a yer ve gökleri yarattıktan sonra yerleştiği anlaşılır. Demek ki Allah, Arş'ı yaratmadan önce ondan müstağnî idi. Yarattıktan sonra da ondan müstağnî kalması gerekir ki, böyle olan bir zâtın Arş üzerine yerleşmesi imkânsızdır. İşte bu deliller, bu âyet-i kerîme'nin zâhiri mânâsına hamledilmesinin mümkün olmadığını gösterir. O halde bu âyetle, Allah'a bir mekân ve yön isbât etmeye kalkmak imkânsızdır.

Üçüncü Mes'ele : Müslümanlar; göklerin üzerinde Arş adı verilen büyük bir cisim olduğu konusunda ittifâk etmişlerdir. Buna göre; acabâ bu âyette geçen Arş o Arş mıdır, yoksa bir başka şey midir? Bu konuda iki görüş vardır:

Birinci görüş : Ebu Müslim el-Isfahânî'nin tercîh ettiği görüş budur. Buna göre; bu Arş, o Arş değildir. Burada «Sonra Arş'a hükmetti» cümlesinin mânâsı; Allah, yer ve gökleri yaratınca onları yayıp direksiz yükseltti, demektir... Arş'a hükmetmek, ona gâlib gelerek hâkim olmak mânâsınadır. Ebu Müslim lafzın bu mânâya gelebileceğini söylüyor. Biz diyoruz ki : Âyetin lafzını bu mânâya hamletmek zarûrîdir. Buradaki Arş'ı, gökteki Arş mânâsına anlamak imkânsızdır. Bi-

zim delilimiz şudur : Allah'ın varlığını isbât ederken bilinen, görülen bir şeyi delil göstermek gerekir. Gökteki Arş böyle değildir. Yer ve gökteki cisimler ise görülür, duyularla idrâk edilir. Binâenaleyh bunlarla Allah'ın varlığına delil getirmek câizdir, doğru ve güzeldir. Ebu Müslim devâmla şöyle diyor : Âyette, yer ve göklerin yaratılmasına işâretle «Yer ve gökleri altı günde yarattı» buyurulması, sonra da yayılıp faydalanmaya elverişli şekillerle şekillendirilmesine işâretle, «Sonra Arş'a hükmetti» buyurulması bu görüşümüzü t'ekîd eder.(.....)

İkinci görüş : Bu görüş müfessirlerin cumhûrunca meşhûrdur. Buna göre; âyette geçen Arş, gökte bulunan büyük bir cisimdir. «Sonra Arş'a hükmetti» âyetini ileri sürerek; Cenâb-ı Allah'ın Arş'ı, yer ve gökleri yarattıktan sonra yarattığını iddiâ etmek mümkün değildir. Çünkü bir başka âyette «O'nun Arş'ı su üzerindeydi» buyurulmuştur. Bu ikinci âyet, Arş'ın yer ve göklerden önce yaratıldığını gösterir. Öyle ise âyeti başka açılardan bakarak tefsîr etmek gerekir. Buna göre âyetin mânâsı : Sonra kendisi Arş'a hükmederek kâinâtı idâre eder, şeklinde olmalıdır.

Üçüncü görüş : Arş, mülk mânâsınadır. Buna göre «Sonra Arş'a hükmetti» demek, Cenâb-ı Allah yer ve gökleri yaratıp da felekler ve yıldızlar dönünce, bu dönme sebebiyle dört mevsim oluşup madenler, bitkiler ve hayvanlar yaratılınca işte o zamanda bu mahlûkâtı ve kâinâtı meydana getirdi, demektir. Hulâsa Arş, mülkten ibârettir. Allah'ın mülkü, O'nun mahlûkâtının vucûdundan ibârettir. Yaratıkların yaratılması ise, ancak yer ve göklerin yaratılmasından sonra olmuştur.(...)

Dördüncü Mes'ele : «İşleri idâre eder» kavlinin mânâsı şöyledir : O, hikmete uygun olarak hükmeder, takdîr eder, lüzûmsuz bir şey vucûda gelmemesi için, işlerin sonunu gören, fiillerinde isâbetli olan kimse gibi işleri yürütür. Yani, mahlûkâtın, yer ve gök ehlinin hallerini idâre eder, demektir.

Eğer denilirse : Bu cümlenin âyet içindeki yeri nedir?

Biz deriz ki : Cenâb-ı Allah, yer ve gökleri altı günde yarattığını, Arş'a hükmettiğini açıklayarak azamet ve celâli'nin sonsuzluğuna işâret ettikten sonra; bu cümle ile sûflî ve ulvî âlemde O'nun takdîri, idâresi, hüküm ve kazâsı dışında hiç bir şeyin meydana gelemeyeceğini belirtmek istemiştir. Bu cümle Allah'ın kudret, hikmet, ilim ve idâresinin sonsuzluğuna, O'nun bütün kâinâtın yoktan var edicisi olduğuna, bütün dileklerin O'nda yerini bulduğuna delil teşkîl etmektedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtih el-Ğayb, XVII, 9-14)

oOo

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾

4 — Hepinizin dönüşü O'nadır. Allah'ın va'di haktır. Doğrusu O, yaratmaya başlar, sonra îmân edip iyi amel işleyenlere adâletle karşılık vermek için onu tekrâr eder. Küfredenlere de; küfreder olmalarından dolayı kaynar sudan bir içki ve elem verici bir azâb vardır.

Allah Teâlâ, yaratıkların kıyâmet günü dönüşlerinin kendisine olacağını haber vermiştir. Hiç kimseyi bırakmayacak ve başladığı gibi onları tekrâr iâde edecektir. Sonra Allah Teâlâ, yaratmaya başladığı gibi yaratmayı tekrâr edeceğini zikredip : «Önce yaratan, sonra onu tekrâr eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27) buyurur.

Sonra îmân edip iyi amel işleyenleri hakkâniyetle ve onların yaptıklarına uygun bir mükâfâtla mükâfâtlandırmak için yaratmayı tekrâr eder. Kâfir olanlara da küfürleri yüzünden kıyâmet günü kaynar sudan bir içki ve elem verici bir azâb vardır. Onlar, küfürleri sebebiyle kıyâmet günü aşağıdaki âyetlerde haber verilen çeşitli azâblarla azâblandırılacaklardır : «Onlar, kızgın ateşte, kaynar sulardadırlar. Ve bir de kapkara dumandan bir gölge içindedirler.» (Vâkıa, 42-43), «İşte kaynar su ve irin, tatsınlar onu. Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» (Sâd, 57-58), «Suçluların yalanladıkları cehennem işte budur! Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahmân, 43-44).

İZÂHI

Cenâb-ı Allah, daha önce kâinâtın yaratılışının bir başlangıcı olduğunu isbât eden delilleri zikrettikten sonra, bu âyet ile de âhiretin varlığına delâlet eden delilleri zikretmiştir. Bu konuda birkaç mes'ele vardır :

Birinci Mes'ele : Haşr ve neşr'i inkâr etmenin bedîhî bir bilgiye dayanmadığının açıklanması hakkındadır. Bu mes'eleye birkaç delil getirilebilir :

Birincisi : Akıl sâhipleri, âhiretin varlığı ve yokluğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Din ve mezheb sâhiblerinin çoğunluğu bunun mümkün olduğuna hükmetmişlerdir. Eğer haşr'in vukûunun mümkün olmadığı kesinlikle bilinen bir şey olsaydı, bu konuda herhangi bir ihtilâf olamazdı.

İkincisi : Akl-ı selîmimize başvurup «bir» in ikinin iki katı olduğunu söylesek; bir de âhiretin varlığı önermesini söylesek birinci önerme gibi bu önermenin de imkânsız olduğu söylenemez.

Üçüncüsü : Biz, nefs-i nâtıkanın ya varlığına ya da yokluğuna hükmederiz. Eğer var olduğuna hükmedersek, mes'ele kalmaz. Zîrâ bu nefsin, bedene birinci kez taalluk etmesi imkânsız olmadığı gibi, ikinci kez taalluku da imkânsız olmaz. Eğer nefs-i nâtıkayı inkâr edersek, haşr yine mümkün olur. Zîrâ Yüce Allah, o dağılan parçaları tekrâr birleştirip bu dünyadaki insanı ikinci kez yaratır diyebiliriz.

Dördüncüsü : Cenâb-ı Allah, haşr'in mümkün olduğuna delâlet eden birçok misâl zikretmiştir. Biz bunları burada toplayalım :

Birinci misâl : Dünyamızın sonbaharda salınıp döküldüğünü, yazın ise sıcaklık sebebiyle kuraklığa mahkûm olduğunu görürüz. Sonra Cenâb-ı Allah, kış ve ilkbahar mevsiminde yağmur gönderince aynı dünyamız çeşitli ve ilginç çiçeklerle zînetlenip süslenir. Nitekim bu misâli müşahhas olarak şu âyetlerde görmekteyiz :

1) «Allah rüzgârları gönderendir. O rüzgârlar, bulutu sürükler ve Biz onu ölü bir şehre sürer, onunla yeri, ölmüş iken diriltiriz. İşte öldükten sonra dirilmek de böyledir.» (Fâtır, 9).

2) «O'nun âyetlerinden biri de; sen yeri kupkuru olarak görürsün. Ve Biz ona suyu indirdiğimizde o (yer) irkilir ve yeşerir... Bu şüphesiz Allah'ın, hakkın ta kendisi olması ve ölüyü dirilten olmasından dolayıdır.» (Hacc, 5-6).

3) «Görmez misin ki, Allah gökten su indiriyor, onu yerdeki kaynaklara sürüyor. Sonra onunla rengârenk bitkiler çıkarıyor. Sonra kurur da sen onu sapsarı görürsün. Sonra onu toz haline getirir. Şüphesiz bunda akıl sâhibleri için bir ibret vardır.» (Zümer, 21). Burada öldükten sonra dirilmeye dikkat çekiliyor.

4) «Sonra onu öldürdü ve kabirde yaşattı. Ondan sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltir. Hayır, insan henüz Allah'ın emrettiğini yapmadı. İnsan yemeğine bir baksın.» (Abese, 22). Peygamber efendimiz de şöyle buyurmuştur : İlkbaharı gördüğünüzde öldükten sonra dirilmeyi çokça hatırlayınız. Bahar ile öldükten sonra dirilme arasındaki benzerlik ancak zikrettiğimiz noktada bulunmaktadır.

İkinci misâl : Herbirimiz kendi şahsımızda görmekteyiz ki; bedenimizde fazla beslenmeyle bir artma ve çoğaltma, zayıfladığımızda da bir eksilme oluyor. Yine fazla besin alsak, tekrâr ilk halimize dönüyoruz.

Buna göre şunu belirtelim ki; bir şey kısmen olabiliyorsa, onun bütün olarak olabilmesi imkânsız olmaz. O halde önceki hale döndürmek imkânsız değildir. «Biz sizi bilmediğiniz bir tarzda inşâ ederiz.» (Vâkıa,61) âyeti de buna işâret etmektedir. Bu âyetin mânâsı şudur : Cenâb-ı Allah önce şahıslarınızı inşâ etmeye sonra siz hayatta iken, sizin parçalarınızı, var oluş ve eksilme zamanlarını bilmediğiniz halde birer birer var etmeye kâdir olduğuna göre, sizi mezarlarınızda çürüttükten sonra âhiret için tekrâr hayata döndürmesinin muhâl olmadığını kesin olarak kabul etmeniz gerekir.

Üçüncü misâl : Allah Teâlâ bizleri, başlangıçta herhangi bir örnek model olmadığı halde yaratabildiğine göre; daha önceki yaratma olduğu halde bizi ikinci kez rahatlıkla yaratabilir. Bu misâle birçok âyette işâret edilmektedir :

1) «Şüphesiz O, yaratmaya başlar ve onu tekrâr yapar.» (Yûnus, 4).

2) «De ki; onu ilk kez yaratan diriltir.» (Yâsîn, 79).

3) «İlk yaratılışı bildiniz. Fakat düşünmeli değil misiniz?» (Vâkıa, 62)

4)) «İlk yaratışta acz mi gösterdik. Hayır, onlar yeni bir yaratılıştan şüphe etmektedirler.» (Kâf, 15)

5) «İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır? O, (döl yatığına) akıtılan menînin içinden bir nutfe değil miydi?... Peki, (bunları yapan) Allah'ın ölüleri tekrâr diriltmeye gücü yetmez mi?» (Kıyâme, 36-37, 40)

6) «Ey insanlar; eğer öldükten sonra tekrâr dirilme konusunda bir şüpheniz varsa, Biz sizi topraktan yarattık... Çünkü Allah Hakk'ın ta kendisi, ölüyü dirilten ve her şeye gücü yetendir. Şüphesiz ki kıyâmet olacaktır. Ve muhakkak ki Allah mezardakileri diriltir.» (Hacc, 5, -7)

Cenâb-ı Allah bu âyette haşr'in olacağına birkaç mes'ele ile delil getirmiştir :

a) Birinci yaratma ile, ikinci yaratmanın da mümkün olduğuna delil getirmiştir. «Eğer haşr konusunda bir şüpheniz varsa; Biz, sizi topraktan yarattık» şıkkıyla sanki şöyle buyurmaktadır : Birinci yaratma, bu cisimlerin bir halden diğer bir hale geçmesiyle olduğuna göre; birçok değişiklikten sonra ikinci yaratmanın olması niçin mümkün olmasın?

b) İkinci yaratmayı (haşr'i) ölü yeryüzünü diriltmeye benzetmiştir.

c) «Allah Hakk'ın ta kendisidir.» (Hacc, 6). Mükemmel bir kudret, ilim ve hikmet sâhibi olmasıyla ancak böyle olabilir.

7) «De ki; taş, demir veya sizde yaratılması zor (imkânsız) olan bir şey olunuz. Bizi (tekrâr hayata) kim döndürecek? derler. Sizi ilk defa yaratan, de.» (İsrâ, 50, 51)

Dördüncü misâl : Cenâb-ı Allah, insanların bedenlerinden daha büyük varlıkları yaratabildiğine göre; insanların bedenlerini tekrâr yaratamayacağı nasıl söylenebilir? Zîrâ zor olan bir işi yapmak kendisine kolay gelen bir kimse; kolay ve basit bir işi daha rahat yapar. Bu mânâ birçok âyetlerde zikredilmiştir :

1) «Yeri ve gökleri yaratan onların benzerlerini yaratamaz mı?» (Yâsîn, 81)

2) «Onlar görmezler mi ki, gökleri ve yeri yaratıp bunları yaratmakla yorulmayan Allah, ölüyü diriltmeye kâdirdir.» (Ahkâf, 33).

3) «Yaratmak bakımından acabâ sizce yeniden sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı, Onu Allah binâ etti.» (Nâziât, 27).

Beşinci misâl : Uykudan sonra uyanmakla haşr'in mümkün olabileceğine delil getirilir. Çünkü uyku; ölümün kardeşi, uyanma ise; öldükten sonra dirilmeye benzer bir şeydir. Bu meyânda Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : «O'dur, geceleyin sizi kendinizden geçiren. Gündüzün de ne yaptığınızı bilir.» (Enâm, 60). Bunun peşinden de ölüm ve ölümden sonra dirilme hakkında şöyle buyurmaktadır : «O, kulları üzerinde yegâne hâkimdir. Ve size koruyucular yollar. Nihâyet herhangi birinize ölüm gelince, elçilerimiz bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra, onlar, gerçek mevlâlarına döndürülürler.» (En'âm, 61-62), «Öldüğü zaman insanları Allah öldürür. Rü'yâsında ölmeyen ise... Şüphesiz ki bunda düşünen insanlar için ibretler vardır.» (Zümer, 42) Bu âyetlerde, bu hallerle haşr'in olacağına delil getirilmek istenmiştir.

Altıncı misâl : Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere; bir şeyin zıddı meydana geldikten sonra tekrâr bunun zıddının meydana gelmesinin imkânsız olduğunu söyleyerek inkâr etmektedirler. Ancak bu durum, Allah'ın kudreti noktasından imkânsız sayılamaz. Çünkü, hayattan sonra ölüm meydana gelebildiğine göre; ölümden sonra hayatın tekrâr meydana gelmesi, niçin akıldan uzak görülsün? Zîrâ iki zıddın hükmü de birdir. Bunu izâh için Cenâb-ı Allah : «Biz, sizin aranızda ölümü takdîr ettik. Bizden önce bunu kimse yapmadı.» buyurmaktadır. Yine görüyoruz ki, ateş; sıcak ve kuru olduğu halde, yaş ve soğuk

olan yeşil ağaçtan doğmaktadır. Âyette «O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. İşte siz, onunla ısınıyorsunuz.» buyurulmakta, bu noktaya dikkat çekilmektedir. İşte bunlar aklen nasıl mümkünse akıl, âhireti ve haşr'i de öylece mümkün görür.

İkinci Mes'ele : Âhiretin hak ve gerekli olduğu konusunda delil getirmekle ilgilidir.

Bilinmelidir ki, ulemâ bu konuda iki gruba ayrılmıştır :

a) Aklen Allah'ın bilgili, merhametli, adâletli ve daha büyük menfaatler sözkonusu olmadığı takdîrde acı ve zarar vermekten münezzeh olması gerekir, diyenler.

b) Böyle bir şeyi kabul etmeyip Allah'a hiçbir şeyin aslâ vâcib olmayacağını, O'nun dilediğini yapıp hükmedeceğini ileri sürenler. Birinci gruptakiler âhiretin olacağına dâir birkaç delil getirmektedirler.

Birinci delil : Cenâb-ı Allah insanları yaratmış, onlara güzeli ve çirkini kendisiyle ayıracakları akıl, hayır ve şerri işlemeye güç yetirecekleri bir güç vermiştir. Bunlar gerçek olduğuna göre, Allah'ın hikmet ve adâleti; O'nun, insanları Allah'a sövmekten, O'nu inkârdan cehâlet ve yalandan, peygamberlerine, dostlarına, iyi insanlara eziyyet etmekten men'etmesini gerektirir. Yine O'nun hikmeti; Allah'ın, insanları tâat, hayır ve güzelliğe teşvîk etmesini îcâbettirir. Zîrâ Allah, insanları çirkinliklerden men'etmeseydi, hayra teşvîk etmeseydi; bu, O'nun kulları için adâletli ve iyiliklerini gözeten olmasına halel getirirdi. Ma'lûmdur ki, ancak işleyene mükâfât verildiği zaman tâatlara teşvîk edilebilir. Çirkinlikleri yasaklamak da ancak onları irtikâb edenler cezâlandırıldığı takdîrde mümkün olabilir. Ancak va'dedilen bu mükâfât ve cezâ bu dünyada gerçekleşmemektedir. O halde, bu mükâfât ve cezânın gerçekleşeceği bir başka dünya olmalıdır. Aksi halde cezânın, yalan ve bâtıl olması îcâb eder. İşte bu âyet, bu mânâyı ifâde etmektedir.

Eğer denilirse ki : Hayır işlemeyi teşvîk, kötülük yapmamayı te'mîn etmek için Allah'ın insan aklına vermiş olduğu hayrı güzel bulma, kötülüğü çirkin görme kâbiliyeti yeterlidir, ayrıca bir va'd ve tehdîde luzum yoktur, demek niçin doğru olmasın? Kabul ediyoruz, va'd ve tehdîd lâzımdır. Ancak, bunlar, sırf bu âlemin düzenini te'min için yapılmış olabilir. Nitekim Yüce Allah : «Bu, Allah'ın kendisiyle kullarını korkuttuğu şeydir. Ey kullarım, Benden sakının.» buyurmuştur. Allah'ın va'd ve tehdîdini âhirette yerine getireceğine dâir delil nedir? Haber vermiş olduğu mükâfât ve cezâyı vermezse; verdiği haber yalan olur, deniyor. Biz de diyoruz ki : Siz, Kur'an'ın çoğu umûmî lafızlarını tahsîsin gerekliliğine delil olması için tahsîs etmiyor musunuz? Eğer bu, yalan ise sizin vermiş olduğunuz hükümler de yaptığınız tahsîs

de yalan olur. Allah'ın haber verdiği şeyleri yapacağını kabul edelim. Fakat bu mükâfât ve cezânın insanın karşılaştığı çeşitli rahatlar, lezzetler, acılar ve üzüntüler olduğu niçin söylenmesin?

Birinci sorunun cevâbı : Her ne kadar akıl, insanı hayrı yapmaya, kötüyü bırakmaya çağırıyorsa da, ancak nefis ve arzular onu cismânî şehvetlere, bedenî lezzetlere dalmaya çekmektedir. Böyle çatışma olduğuna göre tercîh ettirici; güçlü bir sebeb, tam destekleyici bir esas olması gereklidir. Bu tercîh ettirici ve destekleyici sebebi va'd, tehdîd, mükâfât ve cezâdan başka bir şey değildir.

İkinci sorunun cevâbı : Bir insan, Allah'ın yalan söyleyebileceğini kabul ettiği zaman; mükâfât va'dinden bir teşvîk, cezâ tehdîdinden de bir korku doğmaz. Çünkü bunları duyan kimse; bunların da yalan olabileceğini düşünür.

Üçüncü sorunun cevâbı : İnsan, bu dünyada hayatta olduğu sürece herhangi bir işle meşgûl olan bir işçi gibidir. Bir işçinin henüz işi yapmakta iken ücretinin tamâmını alması doğru olmaz. Çünkü bu insan ücretini aldığı zaman; çalışmaz. Ama ücreti alma yeri öbür dünya olduğu zaman insanın işte çalışması daha iyi ve ciddî olur. Yine bu dünyada insanların en bilgin ve dürüstünü çeşitli gam, endîşe ve hüzün içinde; en câhil ve pespâyesini de zevk ve sevinçler içinde görüyoruz. Ve anlıyoruz ki; bu dünya, mükâfât ve cezâ yeri değildir. Mükâfât ve cezâ için bir başka dünya, bir başka hayat olmalıdır.

İkinci Delil : Akıl hikmet açısından iyi ile kötü arasında bir muâmele farkı olmasını, Allah'ı inkâr edenle O'na itâat edenin bir olmamasını gerektirir. Böyle bir ayrılık olması gerektiğine göre bu; ya bu dünyada olacaktır veya öbür dünyada. Birincisi olmuyor. Çünkü bu dünyada kâfirleri, isyânkârları rahat içinde, bilgin ve tâat ehlini ise bunun aksi bir durumda görüyoruz. O halde bundan sonra bir başka dünya olmalıdır. Tefsîrini yapmakta olduğumuz «Îmân edip iyi amel işleyenlere adâletle karşılık vermek için...» âyeti, Tâhâ sûresindeki : «Kıyamet muhakkak gelecektir. Her nefis işlediğinin karşılığını görsün diye neredeyse onu hemen açıklayacağım geliyor.» (Tâhâ, 15) âyeti ile Sâd sûresindeki «Yoksa îmân edip sâlih amel işleyenle yeryüzünde fesâd çıkaranları bir mi tutacağız? Müttakîleri günâhkârlar gibi mi sayacağız?» (Sâd, 28) âyeti bunu ifâde etmektedirler.

Eğer denilirse ki : Cenâb-ı Allah; kendisine itâat edenle karşı geleni mal ve güzellik bakımından herhangi bir ayırıma tâbi tutmadığı gibi, mükâfât ve cezâ noktasından da bir ayırıma tâbi tutmaz, denilmesini red mi ediyorsunuz?

Cevab : Bu söylediğiniz, bizim delilimizi te'yîd eder. Çünkü akıl, bir ayırımın olmasını gerekli kılmaktadır. Ama müşâhede ettiğimize

göre bu dünyada bu ayırım olmuyor. Aksine durum, tâm tersine olmaktadır. Âlimleri ve iyileri türlü zorluklar içinde, kâfirleri ve günâhkârları ise büyük nimetler içinde buluyoruz. O halde bu gerekli ayırımın olacağı bir başka dünya olmalıdır. Kezâ şöyle de denebilir : Allah Teâlâ, eğer o kâfir ve günâhkâra verdiğini ve âlim ve zâhide de verseydi; bunların da azıtıp günâhlara gireceklerini, bu dünya hayatını seçeceklerini bilmiştir. Eğer kâfir ve günâhkârın zevk ve rahatında kısıntı yapsaydı, bunların kötülüklerini arttıracaklarını bilmiştir. «Eğer Allah, kullarına rızkı yaysaydı; yeryüzünde azarlardı.» (Şûrâ, 27) âyeti buna işâret etmektedir.

Üçüncü delil : Cenâb-ı Allah kullarını, kendisine kulluk etmekle yükümlü kılmış, «Ben cin ve insanları, ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.» (Zâriyât, 56) buyurmuştur. Hikmet sâhibi bir zât, kuluna bir şey emrettiği zaman; bu yükümlülükleri yerine getirmekle meşgûl olabilmesi için onun zihnini boş ve halini düzgün kılması gereklidir. İnsanlar, kendileri için rahatı ve zevkleri istemek ve elde etmek fıtratındadırlar. Bir âhiret korkusu olmasaydı, fitneler çoğalır, kargaşa büyürdü. Bu durumda da mükellefler, ibâdetlerle meşgûl olmaya vakit bulamazlardı. O halde bu dünyanın, durumunun düzelmesi ve mükellefin ibâdetle meşgûl olmak üzere fırsat bulması için bir mükâfât ve cezâ yeri olduğuna kesinlikle hükmetmek gerekmektedir.

Eğer denilirse : Bu dünyada düzeni devâm ettirmek için devletlerin korkusu ve kanunları yeterli olmaz mı? Ayak takımı; anarşinin ve dağınıklığın iyi bir şey olduğunu kabul ettikleri takdîrde durumun aleyhlerine döneceğini, başkalarının da kendilerinin can ve mallarına el uzatabileceğini bilirler. Bunun için de fitne çıkarmaktan kaçınırlar. Buna ne dersiniz?

Cevâb olarak deriz ki : Bu konuda sâdece sultânın korkusu yeterli olmaz. Çünkü sultân kuvvet ve kudret bakımından ya halktan aslâ korkmayacağı bir noktada bulunur veya onlardan korkar. Âhiretten korkmayan bir kişi (kral), halktan korkmayacağı bir güce sâhib olursa; bu durumda halka en şenî' zulüm ve işkenceleri yapabilir. Çünkü nefsânî itici güç bulunsa da ne dünyevî, ne de uhrevî bir karşı kuvvet bulunmamaktadır. Sultânın halktan korktuğunu düşünürsek, bu durumda da halk sultândan korkmaz ve devlet, onların zulüm ve kötülükler yapmalarına karşı koyamaz O halde bu dünyanın nizâmı ancak uhrevî teşvîk ve korku ile gerçek anlamda mümkün olabilir.

Dördüncü delil : Bazısı kuvvetli, bazısı zayıf birçok kölesi olan güçlü bir padişah düşünelim. Eğer bu padişah merhametli ve onlara karşı şefkatli ise, güçlü olan zâlimden zayıf olan mazlûmun hakkını al-

ması gerekir. Eğer bunu yapmazsa; yapılan zulme râzı olmuş olur. Bu ise, merhametli ve iyiliksever bir zâta yakışmaz.

Aynen bunun gibi, zulüm ve abesten münezzeh olan hikmet ve kudret sâhibi Allah'ın, mazlûmların hakkını zâlimlerden alması gerekir. Bu dünyada böyle bir şey gerçekleşmediğine göre; —Çünkü mazlûm zillet ve mağdûriyetinde, zâlim ise zulüm ve haksızlığında ömür sürebiliyor— mutlakâ bu adâlet ve intikâmın görüleceği bir başka dünya olmalıdır. İşte bu delil, bu âyetin tefsîri mâhiyetindedir.

Denilebilir ki : Cenâb-ı Allah zâlime zulmetme gücü verdiğine göre, bu zulme râzı olmuş olmuyor mu?

Biz deriz ki : Zulmetmeye güç yetirme, adâlet ve tâate güç yetirmenin aynıdır. Eğer Allah ona, zulme karşı kullandığı bu gücü vermeseydi; onu hayır ve tâattan da âciz bırakmış olurdu. Bu ise hikmet sâhibi bir zâta kesinlikle yakışmaz. O halde aklen Cenâb-ı Allah'ın, kulunu zulme ve adâlete de kullanacağı bir güce sâhip kılması gerekir. Ancak Yüce Allah sonra zâlimden mazlûmun hakkını alır.

Beşinci delil : Cenâb-ı Allah bu dünyayı ve oradaki bütün varlıkları, insanları yaratmıştır. Yüce Allah'ın bunları ya herhangi bir fayda ve maslahat olmaksızın yaratmış olduğunu veya menfaat ve maslahat sâikiyle yarattığını kabul edeceğiz. Birinci şık Kerîm ve Rahîm olan bir zâta yakışmaz. İkinci şık ise; bu hayır ve fayda ya bu dünyada veya âhirette meydana gelecektir. Birinci şık iki sebepten dolayı bâtıldır :

1) Bu dünyanın zevkleri bedenle ilgilidir. Bedenle ilgili zevkler ise bir rahatsızlığı gidermekten başka bir mânâ taşımamaktadır. Böyle acı gidermek ise, yoklukla ilgili olan bir şey olup bu mânâ zâten mahlûkâtın her biri henüz yok iken vardır. Bu durumda yaratmanın herhangi bir faydası kalmamaktadır.

2) Bu dünyanın zevkleri, acı ve meşakkatlerle karışık vaz'iyyettedir. Hattâ bu dünya şerr, felâket, meşakkat ve belâlarla doludur. Buradaki zevkler ise denizdeki bir damla gibidir. Bundan anlıyoruz ki; insanın istediği rahata kavuşacağı dünya, bu dünyadan başka bir yerdir.

Eğer denirse : Cenâb-ı Allah cehennemliklere orada azâb çektirirken bunu herhangi bir faydadan dolayı yapmadığı gibi, bu insanları da bu dünyada herhangi bir fayda ve hikmetten dolayı yaratmamıştır, demek niçin mümkün olmasın?

Biz deriz ki : İki durum arasında fark vardır. Cehennemde insanlara çektirilen azâb; yaptıkları amellere karşılık hak ettikleri bir cezâdır. Oysa bu dünyadaki cezâ, hak edilmiş bir cezâ değildir. O halde insanların bu dünyada ma'rûz kaldıkları hak edilmeyen bu cezâları

karşılayacak fayda ve zararlar ta'kîb etmelidir. Aksi halde bu cezâyı veren zâtın kötülük işleyen bir fesâdçı ve işkenceci olması lâzım gelir ki; bu durum, Allah'ın rahmet ve keremi ile bağdaşmaz.

Altıncı delil : Eğer âhiret olmasaydı, insanoğlu bütün hayvanlardan daha aşağı ve değersiz olurdu. İnsan böyle bir mertebede olmadığına göre, âhiret olacaktır. Bunu biraz açıklayalım : İnsanların bu dünyada dûçâr oldukları ziyânlar, hayvanlarınkinden çoktur. Çünkü acı ve rahatsızlıklara düşmeden önce hayvanın zihni boş, gönlü rahattır. Zîrâ onların düşünme kâbiliyeti yoktur. İnsan ise, aklı olduğu için devâmlı geçmiş ve gelecekle ilgili durumları düşünür. Bunun sonunda geçmiş durumların çoğu sebebiyle çeşitli hüzün ve kederlere düştüğü gibi, gelecekle ilgili durumların çoğu da onu korkuya iter. Çünkü bu durumların nasıl olduğunu bilmemektedir. Bu durumda insanın akıl sâhibi olmasının; onun bu dünyada birçok zararlara, güçlü psikolojik acılara dûçâr olmasına sebep olduğunu görmekteyiz. Bedenle ilgili zevkler ise; insan ile diğer hayvanlar arasında ortak bir keyfiyyettir.(...)

Buna göre eğer insanın, kendisiyle olgunluğunu tamâmlayacağı, mutluluğunu bulacağı bir âhiret olmasaydı; insanın akıllı olması, herhangi bir karşılık olmaksızın bir takım hüzün ve kederlerin daha da artmasına sebep olurdu. O halde uhrevî saâdet olmasaydı, insan kurtlardan ve pislik böceği gibi hayvanlardan bile aşağı bir mertebede, kalırdı. Gerçek, kesinlikle bu tarzda olmadığına göre kat'î olarak anlaşılmaktadır ki; mutlakâ bir âhiret yurdu vardır ve insan dünya için değil, bu âhiret yurdu için yaratılmıştır. İnsan, aklıyla uhrevî saâdetlerin gereklerini kazanabilir. İşte bunun içindir ki akıl değerli bir araçtır.

Yedinci delil : Allah Teâlâ kullarına nimetleri iki tarzda ulaştırmaya kâdirdir :

1) Nimetler, hüzün ve felâketlerle karışık olur.

2) Nimet, acı ve felâketlerden arınmış olur. Cenâb-ı Allah, bu dünyada birinci tarzda nimetler verdiğine göre; kudret, rahmet ve hikmetini göstermek için âhirette ikinci türden nimetler ihsân edecektir. Orada itâatkâr olanlara nimetler verir, günâhkârları affeder, acı, keder ve şüpheleri yok eder. Bunu açıklayan ve destekleyen bir açıklama, bir misâl verelim : İnsan, ana rahminde iken en dar, en zahmetli yerdedir. O dünyaya geldiği zaman öncekinden daha iyi ve rahat bir haldedir. Sonra, beşiğe konup iyice bağlanır. Bir müddet sonra beşikten çıkarılır. Sağa sola koşmaya, süt emmeyi bırakıp nefis yiyecekler yemeye başlar. Bu üçüncü hal de, kuşkusuz ikincisinden daha iyidir. Daha sonra büyük ya sözünü geçiren bir hükümdâr veya eşyânın ha-

kîkatını kavrayan bir âlim olur. Bu dördüncü durumun da üçüncüden daha iyi olduğunda şüphe yoktur. Bu gerçek sâbit olduğuna göre, aynı analojiyi devâm ettirerek şöyle diyebiliriz : Ölümden sonraki durum bu dünyadaki bedenî zevk ve lezzetlerden daha yüce ve daha kıymetli olmalıdır.

Sekizinci delil : Bu delile ihtiyât metodu diyoruz. Âhirete inanıp onun için hazırlık yapan bir kimsenin tuttuğu yol eğer gerçek ise bu adam kurtulur, aksi durumda olan ise helâk olur. Yok eğer gerçek bunun inandığı gibi olmazsa, bu inanç ve yaşayış ona bir zarar vermez. Bu dünyadaki bedenî zevklerden mahrûm kaldığımız söylenebilir. Fakat biz diyoruz ki; akıllı bir insan, bu mahrûmiyeti iki sebepten dolayı önemsememelidir :

a) Bu zevkler; pislik böcekleri, kurtlar ve köpeklerle insanlar arasında ortak olduğu için son derece bayağı ve değersizdir.

b) Bu zevkler, geçici ve çabuk sona eren şeylerdir. Binâenaleyh en ihtiyâtlı yol, âhirete îmân etmektir.

Bunun için şâir şöyle demiştir :

«Müneccimle tabîb dediler hep birlikte :
Ölüler bir daha dirilmez, söyleriz işte.
Sizin dediğiniz doğruysa eğer, benim kaybım ne?
Ya benim dediğim doğruysa işte o zaman vay size.»

Dokuzuncu delil : Canlılar, canlı olarak kaldıkları sürece vücûdlarından saç ve tırnak gibi şeyler kesildiğinde bunların yerine yenisi çıkar. Yaralanır, iyileşir. Suyun, ağacın dal ve damarlarında aktığı gibi kan da onun damar ve a'zâlarında akar. Sonra canlı öldüğü zaman durum tersine döner, kesilen tırnak ve saçının yerine yenisi çıkmaz, yaralansa eti kaynaşmaz, damarlarında kan donar. Sonra bozulur ve çürür. Şimdi bir de toprağa bakalım : Onda da durum aynıdır. İlkbaharda gözeler kaynar, tepeler yeşerir, ağaçların dal ve damarlarına su akar. Burada su, hayvanın bedeninde akan kan gibidir. Sonra çiçek açar, meyve verirler. Nitekim Yüce Allah : «Onun üzerine su indirdiğimiz zaman o titreşir, yeşerir ve her türden güzellikler bitirir» buyurmaktadır. Bir bitki koparılsa, yerine başkası çıkar. Ağaçlardan bir dal koparılsa, yerine yenisi filizlenir, bir yara açılsa iyileşir. Bütün bu haller, canlılardakine benzer. Kış gelip de havalar soğuduğunda gözeler kurur, yaş olan şeyler kurur, bitkiler bozulur. Artık ağaçlardan bir dal kesilse yenisi çıkmaz olur. Bu haller de ölüme benzer. Sonra ilkbaharda yeryüzünün tekrâr hayat bulduğunu görürüz. Bu durumları, bu iki şeylerden her birinde ma'kûl bulduğumuz gibi bunların benzerlerini insanlar için neden düşünmeyelim. İnsan, canlıların en şereflisidir. Hayvanlar da bitkilerden daha şerefli olduğu gibi onlar da can-

sızlardan daha üstündür. Bu durumlar yeryüzünde meydana geldiğine göre, insan için de geçerli olması niçin ma'kûl olmasın?

Diyorlar ki : Canlıların bedenleri ölümle ayrışıp dağılır. Yeryüzü ise böyle değildir.

Cevab : İnsan, nefs-i nâtıkadan ibârettir. Nefis ise öyle bir cevherdir ki yok olmaz. Bu görüşü kabul etmesek bile, insan cenîn olduğu zamandan ömrünün sonuna kadar devâm eden aslî zerrelerden ibârettir. Rûh bedende iken bu cüz'ler bâkîdir. Öyleyse bu soru ortadan kalkmış oluyor.

Onuncu delil : Canlının bedeni nutfeden meydana geliyor. Bu nutfenin bedenden ayrıldığı zaman, bütün bedende bir yorgunluk ve zayıflama olmasından anlıyoruz ki; nutfe bütün bedenden toplanmaktadır. Bu nutfenin maddesi, yenen besinlerden teşekkül eder. Bu besinler, çeşitli elementlerden meydana gelir ki; bunlar, dünyanın her tarafına dağılmıştır. Dağınık halde bulunan bu elementler bir araya gelmiş, ondan bir canlı veya bitki meydana gelmiş, onu bir insan yemiştir. Böylece kan oluşmuş, bu kan bütün bedene yayılmış, bundan sıvı bir madde meydana gelmiştir. Şehvet baskın geldiği zaman bu sıvılardan muayyen bir miktar akacak, nutfe dediğimiz bu sıvı rahimin ağzına düşecek ve bundan bir insan meydana gelecektir. Görülüyor ki, insan bedeninin kendisinden meydana geldiği bu maddeler; denizler, dağlar ve havada dağılmış bir haldeydi. Sonra yukarıda anlattığımız tarzda bir araya geldiler ve onlardan şu insan meydana geldi. İnsan öldüğü zaman da aynı maddeler daha önceki gibi her tarafa dağılır.

Bu duruma göre aynı maddelerin bir kez daha bir önceki gibi toplanmalarının imkânsız olmadığına kesinlikle inanmak gerek. Bir kez daha düşünelim : O nutfe annenin rahmine düştüğü zaman, küçük bir damla idi. Sonra ondan insanın bedeni meydana geldi, bütün küçüklüğüne rağmen ona rûh ilişti. Sonra bu beden, son derece rutûbetli olmasına rağmen fıtrî harâret nedeniyle kendisinden birçok madde ayrıştı. Kezâ insan bedeninde ömür boyu mevcûd olan bu bedenî maddeler devâmlı ayrışır. Eğer değişme olmasaydı insan ne acıkır ne de besine ihtiyâcı olurdu. Kesinlikle biliyoruz ki; şu yaşlı insan bir zamanlar ana rahmindeki insanın aynıdır. Oradan ayrılmış, sırasıyla çocuk ve genç olmuştur. Görülüyor ki, bedenin meydana geldiği maddeler dâimâ ayrışmaktadır. Ama insan, yine aynı insandır. O halde insan ya soyut ayrı bir cevherdir veya bu bedenin sürekli ayrışmasına rağmen varlığını sürdüren latîf, nûrânî bir cisimdir. Ancak her iki halde de onun bedene bir kez daha dönmesi, yeniden olan bu insanın birincinin aynı olması muhâl değildir. O halde âhiret inancı doğrudur.

Onbirinci delil : Cenâb-ı Allah : «İnsan görmez mi ki Biz onu bir nutfeden yarattık. Bir de o, Bize apaçık bir hasım oluyor.» (Yâsîn, 77) buyurmaktadır ki; burada geçen «Biz onu bir nutfeden yarattık.» cümlesi, bizim onuncu delilde zikrettiğimiz gibi bu maddelerin dünyanın her tarafına yayılmış olmalarına rağmen, Allah tarafından bir araya getirilerek bir terkîb ameliyesi sonucu bu canlının meydana geldiğine işârettir. Aynı tefsîri «Şüphesiz Biz, insanı süzme çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir yere tutunmuş bir nutfe yaptık.» (Mü'minûn, 12) âyeti de teyîd etmektedir. Zîrâ topraktan bitkiler oluşur. Onu insan yer kan oluşur. Sonra bu kandan sperma doğar. Âyetin tefsîri böylece sahîh olur. Sonra Cenâb-ı Allah devâm ederek inkârcıların iddiâsını nakil sadedinde «Çürüyen bu kemikleri kim diriltecek? dedi.» buyurmakta bundan sonra da bunun mümkün olduğunu isbât etmektedir.

Şunu da iyi bil ki : Bir şeyin mümkün olduğu iki yolla isbât edilir:

a) Denilir ki : Bunun benzerleri mümkündür. O halde bu da mümkün olmalıdır.

b) Bundan daha zor ve büyük şeyler mümkün olduğuna göre bu da mümkündür. Yüce Allah Yâsîn sûresinde önce birinci yolu zikretmekte «De ki, onu ilk defa yaratan diriltir. O, her yaratmayı bilendir.» (Yâsîn, 79) buyurmaktadır. Bu âyette bir nükte vardır ki o da şudur : «De ki, diriltir» ibâresi, Allah'ın yüce kudretine, «O, bütün mahlûkâtı bilendir» ibâresi ise O'nun ilminin yüceliğine işârettir. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenler, ancak bu iki noktayı bilmedikleri için böyle bir yola sapıyorlar. Çünkü onlar bazan Allah'ın kendiliğinden vâcib bir zât olduğunu, dolayısıyla böyle bir zâtın yaratmaya yönelmesinin doğru olmayacağını; bazan da O'nun cüz'î şeyleri bilemeyeceğini, meselâ Zeyd'in bedenini Amr'ın bedeninden ayıramayacağını iddiâ ediyorlar. Filozofların şüpheleri bu iki noktadan kaynaklandığı için, Cenâb-ı Allah da âhiret mes'elesini ele aldığı her âyette bu iki esâsı zikretmektedir. Yüce Allah birinci esâsı zikrettikten sonra ikinci esâsı da zikretmiştir. Bu en üstüne, en aşağıdan delil getirme yoludur. Bunu iki tarzda açıklayabiliriz :

a) Hayat, ancak rutûbet ve harâretle meydana geliyor. Toprak ise soğuk ve kuru olduğuna göre, toprakla hayat arasında bir çelişki vardır. Ancak biz diyoruz ki : Ateşin harâreti, harâret niteliği bakımından tabîî harâretten daha kuvvetlidir. Aralarında tâm bir zıdlık olmasına rağmen yeşil ağaçtan harâret doğabildiğine göre, toprağın cisminde tabîî harâretin meydana gelmesi nasıl imkânsız olabilir?

b) Cenâb-ı Allah şöyle buyuruyor : «Yer ve gökleri yaratan onların benzerlerini yaratmaya güç yetiremez mi?» (Yâsîn, 81) Yani siz

Allah'ın gökteki cisimlerin, yıldızların yaratıcısı olduğunu kabul ettiğiniz halde O'nun haşr ve âhirete gücünün yetemeyeceğini nasıl iddiâ ediyorsunuz? Bundan sonra şüpheleri kesin olarak ortadan kaldırmakta ve : «Biz bir şeyi murâd ettik mi, ona ol, deriz, o da oluverir.» (Nahl, 40) buyurmaktadır. Yani O'nun yaratması, var etmesi araç ve gereçlere, babanın spermasına, ananın rahmine bağlı değildir. Zîrâ O, ilk babayı babasız olarak yaratmıştır. O halde O, yaratma ve var etme konusunda herhangi bir araç ve gerece muhtâç olmaz. «Her şeyin hükümrânlığı kendisinde olan Allah ne yücedir. Siz O'na döndürüleceksiniz.» (Yâsîn, 83) Yani O Allah, onları tekrâr diriltmeyerek mazlûmun durumunu ihmâl etmekten, zâlimden güçsüzün hakkını almamaktan ne kadar münezzehtir?.. İşte bütün bu mânâlar, bizim tefsîr ettiğimiz «Îmân edip iyi amel işleyenlere adâletle karşılık vermek için...» meâlindeki âyette zikrolunan mânâlardır.

Onikinci delil : Bütün deliller, bu âlemin sonradan varolduğunu ve mutlakâ bir varedicinin bulunması gerektiğini göstermektedir. İşte bu zât, âlim olmalıdır. Zîrâ böylesine yerinde ve mükemmel bir fiil, ancak âlim olan bir zât tarafından meydana getirilebilir. Yine bu zâtın, bu kâinâttan müstağnî olması lâzımdır. Aksi halde bu kâinâtı ezelde yaratmış olurdu ki; bu da muhâldir. O halde bu kâinâtın hiç bir şeye ihtiyâcı olmayan, ilim ve kudret sâhibi bir ilâhı vardır. Şimdi düşünelim : Bu hiç bir şeye ihtiyâcı olmayan, hikmet sâhibi zâtın kullarını ihmâl edip onları başıboş bırakması, onların kendisine iftirâ etmelerine izin vermesi, lutfettiği nimetleri yeyip sonra kendisine küfür etmelerine, O'nu inkâr etmelerine, putlara tapmalarına, şirk koşmalarına emir, yasak, cennet ve cehennemini inkâr etmelerine izin vermesi mümkün olabilir mi? Aklımız kesin bir bedâhetle böyle bir durumun ancak hikmetten nasîbi olmayan, câhil ve bayağı bir kimseden sâdır olacağına hükmeder. Cenâb-ı Allah'ın emir ve nehyi olduğu halde mükâfât va'di, cezâ tehdîdinin olmaması düşünülemez. Çünkü emrin peşinden mükâfât va'di, yasağın ardından da cezâ ile korkutma tehdîdi olmadığı zaman, emir ve yasak pekişmez ve maksad hâsıl olmaz. O halde mutlakâ mükâfât va'di ve cezâ tehdîdi olmalıdır. Peki, bu duruma göre zâtın sevab işleyenlere verdiği va'dini, günâhkârlara yapmış olduğu tehdîdini tutmaması da düşünülemez. Aksi takdîrde va'd ve tehdîde güven kalmaz ve bu da bunları faydasız hale getirir. Öyle ise mutlakâ mükâfât ve cezâ gerçekleşmelidir. Bu ise ancak haşr ve ikinci bir hayat ile tâm olarak tahakkuk edebilir. O halde âhiret olmalıdır. Vâcibin kendisiyle tamamlandığı şey de vâcibtir. Bütün bunlar, birbirine zincirleme bağlı olan bir seri önermelerdir. Biri doğru ise tümü doğru, bir kısmı yanlış ise hepsi yanlış olur. Gözlerimizle müşâhede ettiğimi-

ze göre, bu kâinâtta devâmlı değişmeler olmaktadır. Bu değişmeler, kâinatın sonradan meydana geldiğini, dolayısıyla Allah'ın varlığını gösterir. Allah var olduğuna göre; emir ve yasakları bunlara bağlı olarak mükâfât ve cezâsı, öldükten sonra tekrâr dirilme de olacaktır. Haşr'in olmaması; bütün bu önermelerin yanlış olmasını binâenaleyh tüm bedîhî, nazarî ve kesîn bilgileri inkâr etmeyi gerektirir. O halde iyilik yapanın mükâfâta, kötülük yapanın cezâya uğraması için, bu çürüyen bedenlerin, toz olmuş kemiklerin ve dağılmış parçaları mutlakâ tekrâr dirilmesi lâzımdır. Bu olmazsa mükâfât ve cezâ olmaz. Bunlar olmayınca emir ve yasak olmaz. Bunlar da olmadan ûlûhiyyet olmaz. Bu olmayınca da kâinâtta görülen bu değişmeler meydana gelmez. İşte bu delil de, tefsîr etmekte olduğumuz «Îmân edip iyi amel işleyenlere adâletle karşılık vermek için...» meâlindeki âyetin dayandığı esâstır. Buraya kadar anlattıklarımızın tümü bu kâinâtın merhametli, kullarını esirgeyen bir Allah'ı olması hasebiyle âhiretin olacağını isbât etmektedir.

İkinci grup : Bunlar âhireti şöyle isbât ediyorlar : Âhiret, aslında olabilecek bir şeydir. Peygamberler de bunun olacağını haber vermişlerdir. Öyle ise âhiretin olacağına kesinlikle hükmetmek gerekir. Âhiretin vukûu mümkün bir şey olması, üç mukaddime ile isbât edilir :

1) İnsan; ya rûhtan veya bedenden ibârettir. Eğer o, rûhtan ibâret ise —ki doğru olan budur— bu rûhun insan bedenine birinci kez ilişmesi mümkün olduğuna göre, ikinci kez ilişmesi de mümkündür. Rûhun soyut bir cevher olması veya değişme ve ayrışmaya uğramayan bedenin her halinde varlığını koruyan, bu bedene benzer latîf bir cisim olması sonucu değiştirmez. Eğer insan bedenden ibâret ise —ki bu uzak bir görüştür— o parçaların (madde ve atomların) birinci kez o muayyen tarzda bir araya gelmesi nasıl mümkün olmuşsa, ikinci defa yine mümkün olmalıdır. O halde hayatın bu bedene tekrâr dönmesi hadd-i zâtında olabilecek bir keyfiyettir.

2) Bu kâinâtın yaratıcısı hür ve kâdir bir zâttır, bir illet değildir. İşte bu kudret sâhibi zât, mümkün olan her şeye kâdirdir.

3) Cenâb-ı Allah bütün cüz'iyyâtı bilmektedir. Binâenaleyh bir kimsenin bedeninin maddeleri, toprak ve denizlere karışmış da olsa onları birbirinden ayırmaya şüphesiz gücü yeter. Bu üç mukaddime doğru olduğuna göre; haşr'in bizâtihî de mümkün olduğuna hükmetmek îcâb etmektedir.

Âhiretin böylece mümkün olduğu sâbit olduğuna göre; bu delil, peygamberlerin doğru olduğunu gösterir. Mümkün olan bu şeyin vâki' olacağını kesinlikle haber vermişlerdir. Öyle ise âhiretin olacağına

kesinlikle hükmetmek gerekmektedir. Aksi takdirde peygamberleri yalanlamak durumunda kalırız. Bu ise onların doğruluğuna delâlet eden delillerin delâletiyle bâtıl bir şeydir.

Üçüncü Mes'ele : Haşr konusunda inkârcıların şüphelerinin cevabı hakkındadır.

Birinci şüphe : Bu dünyanın yerine bir başka dünya kurulsa, bu ikinci dünya; birincinin ya aynı, ya ondan daha kötü veya daha iyi olacaktır. Birinci hal olursa abes bir şey olur. Birinciden daha kötü olsa akılsızlık olur. Eğer ondan daha iyi olacaksa burada akla bir soru gelmektedir : Acabâ Cenâb-ı Allah, bu dünyayı yaratmadan önce o daha iyi dünyayı yaratmaya kâdir miydi, değil miydi? Eğer kâdir idiyse ve onu yaratmayıp daha kötü olanı yaratmış ise; bu, akılsızlık olur. Eğer, kâdir değildi de sonra kâdir oldu, diyorsak; aczden kudrete, bilgisizlikten hikmete yükselmiş olur. Ki bütün bunlar, bu kâinâtın yaratıcısı için muhâl şeylerdir.

Cevab : Bu dünyanın o dünyadan önce getirilmesi, maslahatın ta kendisidir, demek niçin doğru olmasın? Çünkü uhrevî saâdeti gerektiren nefsânî olgunluklar, ancak bu dünyada kazanılabilir. Sonra bu olgunlukların husûlü halinde bu dünyada sonsuza dek kalmak, fesâda ve birçok nimetlerden mahrûm olmaya sebep olur.

İkinci şüphe : Gök cisimleri dâire şeklinde hareket etmektedir. Dönen bir dâirenin aksi yoktur. Aksi olmayan bir şey ise yok olmaz.

Cevab : Biz bu şüpheyi felsefî kitaplarımızda çürüttüğümüz için burada tekrâra gerek duymuyoruz. Gök cisimleri, yaratılmış şeylerdir. Mahlûk olan bir şey de yok olmaya, ayrılıp parçalanmaya elverişlidir. Bunun içindir ki Yüce Allah, bu âyete gök cisimlerinin sonradan yaratılmış olduğunu gösteren delillerle başlamış, sonra âhirete inanmanın doğru olduğuna delâlet eden delilleri zikretmiştir.

Üçüncü şüphe : İnsan bu bedenden ibârettir. İnsan —nasıl olursa olsun— sâdece cüz'lerden ibâret değildir. Çünkü bu insan meydana gelmeden önce de bu cüz'ler vardı ve o zaman bu insan yoktu. Yine bu bedeni yaktığımızda o basit maddeler varlığını sürdürür. Ma'lûmdur ki; toprak, su, hava ve ateşten oluşan bu basit maddeler, şu konuşan akıllı insan değildir. O halde bu maddeler ancak belli şekil, mizâç ve birleşme şartıyla insan olmaktadır. İnsan ölüp de maddeleri dağıldığı zaman, o şekil ve arazlar yok olur. Yok olan bir şeyin geri dönmesi ise muhâldir. Buna göre şu insanın olması için gerekli olan bazı maddelerin tekrâr varlığa dönmesi imkânsızdır. Binâenaleyh insanın, bir kez daha aynıyla varlığa dönmesi imkânsızdır.

Cevab : Biz insanın bu görülen bedenden ibâret olduğunu kabul etmiyoruz. Aksine insan rûhtan ibârettir. İster rûhu mücerred ayrı bir cevher olarak açıklayalım, ister değişmeye ma'ruz olmayan bedenin şeklini alan muayyen latîf bir cisim olarak tefsir edelim farksızdır.

Dördüncü şüphe : Bir insan öldürülse ve onu bir başka insan yese o maddelerin her iki insanın bedeninde de mevcûd olacağını söylemek gerekirse de bu muhâldir.

Cevab : Bu şüphe, insanın bu bedenden ibâret olduğu düşüncesine dayanıyor. Oysa biz, bu düşüncenin yanlış olduğunu açıkladık. Çünkü insan rûhtan ibârettir. Biz diyoruz ki; rûh, bu bedene benzeyen ölmez, latîf bir cisim, soyut bir cevherdir. Kelâmcılar buna «aslî cüz'ler» demektedirler.

Dördüncü Mes'ele : «Sizin topluca dönüşünüz O'nadır» âyetinde birkaç söz vardır :

1) Âyetteki (الى) edâtı, bir mesâfenin bittiği yeri gösterir. Buna göre mahlûkât O'na dönecektir, diyebilmek için, Allah'ın bir yerde ve yönde olması gerekir.

Bu itirâza birkaç şekilde cevab verilebilir :

a) Rûh soyut bir cevherdir, dediğimiz zaman bu itirâz kalkar.

b) Bu âyetle; onların varacağı yer, O'ndan başka bir hâkimin olmadığı zaman ve yerdir, denmek isteniyor.

c) Onların varacağı yer; mükâfâtın verileceği va'dedilen yerdir, denmek de istenmiş olabilir.

2) Birçok âyetin zâhirî mânâsı, insanın bedenden değil de, rûhtan ibâret olduğuna, rûhun bu bedenden önce mevcûd olduğuna delâlet etmektedir. İnsanın, bu bedenden başka bir şey olduğuna «Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın. Bilâkis onlar diridirler.» (Âl-i İmrân, 169) âyeti delâlet etmektedir. Biliyoruz ki maktûlün bedeni ölmüştür. Âyet ise onun diri olduğuna delâlet ediyor. Öyleyse insanın hakîkatı, bu ölen bedenden başka bir şey olmalıdır. Nitekim Allah Teâlâ, bir başka âyette kâfirlerin canının alınmasını anlatırken, onlara; «rûhlarınızı çıkarınız» deneceği bildirilmektedir. Rûhun bu bedenden önce de mevcûd olduğuna gelince; buna bu âyette «Siz O'na döneceksiniz» buyurulması delâlet etmektedir. Çünkü dönmek fiili, ancak daha önce orada bir şeyin bulunması halinde sözkonusu olabilir. «Ey nefs-i mutmainne, râzı olduğun halde Rabbına dön...», «Sonra Allah'a döndürülürler» âyetleri de aynı mânâyı te'yîd etmektedir.

3) Buradaki (المرجع) kelimesi, (الرجوع) mânâsınadır. Bu dönüş, toplu halde olacaktır. Bu ifâde bu dönüşün ölüm olmayıp âhiret olayı olduğunu gösterir.

4) «Siz O'na döneceksiniz» ibâresi, haşr ifâde eder. Yani dönüşün yalnız Allah'a olacağını, O'nun hükmünden başka bir hükmün bulunmayacağını, ancak O'nun emrinin geçeceğini ifâde etmektedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVII, 16-29)

oOo

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ
مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ إِنَّ فِي اخْتِلَافِ
اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

5 — Güneşi ışık, ayı nûr yapan, yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için aya konak yerleri düzenleyen O'dur. Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır. Bilen insanlar için âyetlerini uzun uzadıya açıklar.

6 — Gece ile güdüzün değişmesinde; Allah'ın göklerde ve yerde yarattıklarında, sakınan bir kavim için âyetler vardır.

Güneş ve Ay

Allah Teâlâ, kudretinin kemâline ve saltanatının büyüklüğüne delâlet eden alâmetler yarattığını haber veriyor. O, güneş kitlesinden neşle günler, ayın seyri ile de aylar ve seneler bilinir.
san'at, diğeri de başka bir san'attır. Birbirlerine karışmasın diye, birini diğerinden üstün kılmıştır. Güneşin hükmünü gündüz, ayın hükmünü de gece kılmış, ay için konaklar düzenlemiştir. İlk göründüğünde küçüktür. Sonra nûru ve kitlesi artar ve nihâyet toplanıp dolunay haline gelir. Sonra tekrâr küçülmeye başlar ve ayın sonunda ilk haline döner. Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Ay için konaklar ta'yîn etmişizdir. Sonunda kuru bir hurma dalına döner. Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40), «Güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdîridir.» (En'âm, 96). Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de de : «Yılların sayısını ve hesâbı bilmeniz için, aya konak yerleri düzenleyen O'dur.» buyurmuştur. Gühusûle gelen şuâyı bir ziyâ; ayın şuâsını da bir nûr kılmıştır. Bu bir

«Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır.» Allah Teâlâ bunları boş yere yaratmamıştır. Bilakis bunda onun için büyük bir hikmet ve yüce bir huccet vardır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları, boşuna yaratmadık. Bu küfretmiş olanların zannıdır. Vay ateşe uğrayacak inkârcıların haline.» (Sâd, 27), «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdâr olan Allah yücedir. O'ndan başka tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rabbıdır.» (Mü'minûn, 115 - 116).

Allah Teâlâ buyurur ki : Bilen insanlar için âyetlerini, huccetleri, delilleri uzun uzadıya açıklar.

Allah Teâlâ : «Gece ile gündüzün değişmesinde; âyetler vardır.» buyurur. Biri geldiğinde hemen öteki gider, biri gittiğinde hemen öteki gelir. Bunlar hiç bir şekilde birbirlerinden geç gelmezler ve birbirlerini peşpeşe ta'kîb ederler. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Gündüzü durmadan kovalayan gece ile bürür.» (A'râf, 54), «Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de, gündüzü geçecek değildir.» (Yâsîn, 40), «Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi bir sükûn, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. İşte bu; Azîz, Alîm olanın takdîridir.» (En'âm, 96).

Allah Teâlâ burada : «Allah'ın göklerde ve yerde (azametine delâlet eden âyetlerde), yarattıklarında (günâh işlemekten) sakınan bir kavim için âyetler vardır.» buyurur ki, başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Göklerde ve yerde nice âyetler vardır...» (Yûsuf, 105), «Göklerde ve yerde neler var, bir bakın, de. Fakat bunca âyetler ve ihtârlar inanmayanlar gürûhuna fayda vermez.» (Yûnus, 101), «Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde; akıl sâhipleri için elbette âyetler vardır.» (Âl-i İmrân, 190). Burada ise şöyle buyurmaktadır : Allah'ın azâbından, öfkesinden sakınan bir topluluk için âyetler vardır.

İZÂHI

Birinci Mes'ele : Cenâb-ı Allah, önce ilâhî varlığına delâlet eden delilleri göstermiş, sonra buna ek bir konu olarak haşr ve neşr'in varlığının gerçek olduğuna geçmiş ve daha sonra tekrâr Allah'ın varlığını gösteren delilleri zikre dönmüştür.

Allah'ın varlığını ve birliğini isbât sadedinde geçen delillerin, yer ve göklerin yaratılışını incelemek olduğunu görüyoruz. Burada güneşi ve ayı incelemeye işâret vardır. Son olarak bir nevi haşr'e delâlet eden

delilleri te'kîd eden bir delile işâret vardır. Şöyle ki : Cenâb-ı Allah; kendisine itâat edene mükâfât, karşı gelene de cezâ vereceğinden hikmeti gereği olarak doğru hareket eden ile yanlış hareket edenin ayrılmaları gerektiğini, dolayısıyla haşr'in vukûunun muhakkak olduğunu blirttikten sonra bu âyette, insanların yılları ve hesâbları bilmeleri, tarım ve çiftçilik gibi yollarla geçimlerini düzenleyebilmeleri, kışın ve yazın ihtiyâçlarını hazırlayabilmeleri için güneşi ışık, ayı nûr olarak yarattığını, bunları yörüngelerde yürüttüğünü zikretmektedir. Cenâb-ı Allah sanki şöyle buyurmaktadır : İyinin kötüden, itâat edenin karşı gelenden ayrılması, hikmet noktasından, sene ve ayların durumlarını öğretmekten daha luzûmludur. Hikmet ve rahmet; sâdece dünyayı ilgilendiren bir faydadan dolayı ay ve güneşi yaratmayı iktizâ ediyorsa, ebedî ve sermedî mutluluk ve faydayı gerektiren, öldükten sonra iyi ile kötünün ayrılmasını daha çok iktizâ eder. Ay ve güneş, bu âyette geçen şekliyle bir açıdan Allah'ın birliğine, yukarıda ifâde ettiğimiz açıdan da âhirete delâlet eder. Bunun içindir ki Allah Teâlâ, bu delili âhireti isbât eden delilden sonra zikretmiştir.

İkinci Mes'ele : Ay ve güneş ile yaratıcının varlığını isbât etmek. Bu noktada şöyle denir : Cisimler, zât ve mâhiyet bakımından birbirinin aynıdır. Bu böyle olduğuna göre; güneşin cisminin ışıkla, ayın cisminin de kendine özgü nûr ile olması bir yaratıcının tahsîs ve ta'yîni ile olmalıdır. Şimdi cisimlerin, zât ve mâhiyet bakımından birbirinin aynı olduğunu açıklayalım. Cisimler hacimlilik, yer kaplama ve bir kütlesi olma bakımından ortaktırlar. Buna göre; bir cisim, diğerinden ayrı olacak olsa, bu ayrılık bu özelliklerin dışında olacaktır. O halde, cisimleri birbirinden ayıran şey, bu cisimlerin ya sıfatı, ya mevsûfu, yahut da ne sıfatı ve ne de mevsûfu olacaktır. Bu şıkların hepsi bâtıldır.

Birinci şıkkı ele alalım : Burada bir cismi diğerinden ayıran şey; o zâtlarla kâim olan sıfatlar olursa, sıfatlardan kat-ı nazar ettiğimizde bu zâtlar kendi içlerinde mâhiyetleri bir olur. Durum böyle olunca; bir cisim için doğru olan, bütün cisim için de doğru olur. Bizim dediğimiz de budur.

İkinci şıkka gelince; bu da bâtıldır. Çünkü mevsûf olan şey; ya bir hacim sâhibi ve yer kaplar olacak veya olmayacaktır. Birinci ihtimâl imkânsızdır. Aksi halde başka bir mahalle ihtiyâcı olacaktır. Ve bu hal, sonsuza dek devâm edecektir. Yine bu durumda mahal ile mahalde bulunan bir olacak, birinin mahal, diğerinin orada bulunan olması hali ile durumun tersi olması arasında bir fark bulunmayacak ve her birinin hem mahal, hem de orada bulunan olması gerekecek ki, bu da muhâldir. Bu mahallin hacmi olup bir yer işgâl etmediğine

gelince; böyle bir şey, ne muayyen bir mekânda bulunur ve ne de bir cihette bulunur. Halbuki cisim; muayyen bir mekânda ve cihette bulunur. Oysa cihet ve mekânda bulunması zarûrî olan bir şeyin, mekânda ve cihette bulunması imkânsız olan bir şeyde bulunması muhâldir.

Üçüncü şık da bâtıldır. Zîrâ bu durumda o cisimden ayrı onunla hiç bir taalluku olmayan bir şey olur. İşte bu zamanda cisimler, zâtları itibârıyla bütün mâhiyetlerinde birbirinin aynıdır.

Buna binâen biz diyoruz ki : Bütün mâhiyetinde aynı olan cisimler, mâhiyetlerinin gereği olan diğer bütün şeylerde de aynı olurlar. Biri için doğru ve mevcûd olan, diğerleri için de doğru olur. Güneşin cisminin o parlak ışıkla bulunması doğru olduğuna göre, aynı durum ay için de doğru olmalıdır. Bunun aksi de doğrudur. Buna göre; güneşin cisminin o ışıkla, ayın bu zayıf nûrla bulunması; tahsîs edici bir muhassısın tahsîsi, takdîri, îcâdı ile olmalıdır. O halde «Güneşi ışık, ayı nûr yapan O'dur.» âyetinin doğruluğu, kesin delil ile de isbâtlanmış oluyor.

Üçüncü Mes'ele : Ebu Ali el-Fârisî, âyetin bu kısmına şöyle mânâ veriyor : «O, güneşi ışıklı, ayı da nûrlu kılandır» ayrıca bu zât, güneş ve ayın ışık ve nûru ziyâde olduğu için mübâlağa kabîlinden «güneşi ışık, ayı nûr yapan,» denmiş olabileceğini zikretmektedir.

(.....)

Beşinci Mes'ele : Nûr, fazlalık ve azlığı kabul eden bir keyfiyettir. Şafak vakti olan nûr, güneş doğmaya yakın bir zamandaki nûrdan, bu ise güneş doğduğu zaman duvarlara yansıyan nûrdan, bu da güneşten doğrudan doğruya duvarlara çarpan nûrdan, bu da güneşin kendisinde bulunan ışıktan daha zayıftır. Bizzât Güneşte idrâk edildiğine göre, kendisine ışık adını verdiğimiz bu keyfiyetin olgunluğu, ışığın güneşte bulunan keyfiyetin en güçlü derecesinde bulunabilmesidir. Akıl, bu noktada durmaktadır. Ulemâ, güneşten fışkıran ışınların cisim veya araz olduğu konusunda ihtilâf halindedirler. Doğrusu, bu ışınların araz olmasıdır. Buna göre; acabâ bu ışınlar, güneşin dönmesinin etkisiyle mi meydana gelmektedir, yoksa Allah Teâlâ güneş yuvarlağının karşısında bulunan cisimlerde bu niceliği yaratmak tarzında bir kanunu vardır da onun için mi olmaktadır? Bunlar derin konulardır. Bunlara felsefî ilimlerin dalması daha uygun olur.

O halde nûr, bu niceliğin kendisinin adıdır. Işık ise bu niceliğin olgun, tâm ve güçlü olduğu zamandaki adıdır. Delilimiz de şudur : Cenâb-ı Allah güneşte bulunan niceliğe ışık, aydakine ise nûr adını vermiştir. Güneşteki niteliğin, aydakinden daha güçlü ve mükemmel olduğunda şüphe yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde «Ora-

da bir kandîl ve nûrlu bir ay bulundurdu.» (Furkân, 61), «Güneşi kandil yaptı.» (Nûh, 16), «Biz, onu çok yanıp çok parlayan bir kandil yaptık.» (Nebe', 13) buyurmaktadır.

Altıncı Mes'ele : «Onu yörüngede kıldı.» cümlesi, Yâsîn sûresindeki «Biz, ayı yörüngeli yaptık» âyetine benzemektedir. Bu cümlenin mânâsı; onun dönüşünü yörüngede kıldı veya, onu yörüngeli kıldı, şeklinde olabilir.

Yedinci Mes'ele : «Onu» kelimesi, iki tarzda anlaşılabilir :

1) Bu zamîr, ay ve güneşe âittir. «Onları» denmeyip de «onu» denmesinin sebebi i'câzdır. Yoksa burada «Onu» kelimesi : «Onları» mânâsınadır. Çünkü yılların hesâblanması ve bilumûm hesâb işleri, güneş ve ayın hareket etmesiyle bilinir. Bu durum, «Allah ve Rasûlü onu râzı etmenize daha lâyıktır.» âyetindeki zamîre benzemektedir.

2) Bu zamîr sâdece aya râci'dir. Çünkü aylar, ayın hareket etmesiyle bilinir. Zîrâ şerîatta mu'teber sayılan aylar, ayın görülmesine bağlı olduğu gibi, yine şerîatın itibâr ettiği yıl da kamerîdir. Nitekim Cenâb-ı Allah : «Doğrusu ayların sayısı, gökleri ve yeri yarattığı günden beri, Allah'ın kitabında on iki aydır.» (Tevbe, 36) buyurmaktadır.

Sekizinci Mes'ele : Mahlûkât güneşin ışığından ve ayın nûrundan fazlasıyla yararlanır. Güneş, gündüzün sultânı, ay ise gecenin sultânıdır. Güneşin hareket etmesiyle senenin dört mevsimi oluşur. Bu dört mevsim ile de kâinâtın faydası gözetilmiştir. Ayın hareketi ile aylar meydana gelir. Onun ışığının artma ve eksilmesine göre de bu âlemin nem durumları değişir. Günlük hareketle gece ve gündüz meydana gelir. Gündüz kazanma ve çalışma zamanı oluyor, gece ise istirâhat zamanı. Bundan önce geçen ilgili âyetlerde ay ve güneşin faydalarından uzun uzun bahsettik. İşte bütün bunlar, Allah'ın mahlûkâtına olan rahmetinin çokluğuna delâlet etmektedir. Çünkü biz, delilleriyle isbât ettik ki; cisimler, birbirinin aynıdır. Binâenaleyh, her bir cismin muayyen şekil, konum, yer ve nitelikte olması ancak idâre eden, hikmet, rahmet, kudret ve kahr sâhibi bir zâtın idâre etmesiyle olabilir. O halde bu kâinâtta galaksilerin, güneşin, ay ve yıldızların hareket etmesi sebebiyle meydana gelen bütün faydalar, yine ancak bir zâtın idâresiyle olmaktadır. Cenâb-ı Allah, bu delilleri gösterdikten sonra onları «Allah, bunları ancak hak ile yaratmıştır.» sözüyle bitirmiştir. Yani Allah onu hikmet ve maslahata uygun düşecek tarzda yarattı, demektir. Bu açıklama; «Onlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler. Rabımız; Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen pâk ve münezzehsin.» (Âl-i İmrân, 191) ve «Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu o, küfredenlerin zannıdır.» (Sâd, 27) âyetlerine benzemektedir. Burada birkaç mes'ele vardır :

Birinci Mes'ele : Kâdî şöyle diyor : Bu âyet, cebrin bâtıl olduğuna delâlet eder. Zîrâ Cenâb-ı Allah herbir zulmü ve sapıtanın saptırılmasını murad etseydi, bütün çirkin şeyleri yaratsaydı zâtını, bunu ancak hak ile yarattığı şeklinde nitelemesi doğru olmazdı.

İkinci Mes'ele : İslâm filozofları diyorlar ki; bu âyet, Allah'ın uzaydaki cisimlere, yıldızlara belli özellikler ve güçler koyduğunu gösterir. Bu güç ve özelliklerle, bu süflî âlemin yararları oluşur. Çünkü bunların, bu âleme herhangi bir etki ve faydaları olmasaydı, bunları yaratmak abes ve faydasız olurdu. Oysa bu nasslar, böyle bir netîceyi reddetmektedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVII, 33 - 36)

Işık Enerjisi ve Kaynakları

Kâinat, madde ve ışımadan ibârettir. Işıma derken netîcesi görülebilen fakat maddî varlığı farkedilemeyen enerji kaynağını kasdediyoruz ki buna «esîr dalgaları» adı da verilir. Bu dalgalardan bir kısmını duyu organlarımız doğrudan doğruya alırlar ki biz bunlara «kırmızı altı dalgalar» adını veriyoruz. Bunlardan kırmızı altı dalgaları, duyu organlarımız ısı şeklinde alırlar. Gözümüz bunu farkeder. Güneşin gönderdiği beyâz ışıklar ise aslında değişik renklerden meydana gelmiştir. Gerçekte esîr dalgaları adını verdiğimiz bu ışınların sâdece izlerini görürüz. Meselâ mor ötesi (ültraviyole) ışınlarını dağların tepesinde veya deniz kıyısında güneşe mâruz kalan vücûdlarda yaptığı izleri ile görürüz. Denizde yanmış veya güneşlenmiş kişinin rengi bronzlaşır. Kezâ ay yüzeyine yansıyan ve ayı aydınlatarak bize hilâl şeklinde görünmesini sağlayan, cisimleri yakan, yeryüzünün hava küresinin alt kısımlarına kadar sızarak kalınlığı 200 metreyi bulan ince bir tabakadan dünyamızı aydınlatan güneş ışınları gibi. Bu ışınlar fezâda saniyede 300.000 km. hızla yayılırlar. Bu ışın dalgaları, telsiz dalgaları gibi boyu mm. veya cm. ile ölçülen özel ölçü ve uzunluğa sâhiptir. Kısa dalgalar ise mikron adı verilen ve cm. nin onbinde biri kadar olan bir ölçekle ölçülürler. Dalganın, saniye içerisindeki tekrâr etme sayısına «dalga sayısı» adı verilir.

Işık, birçok renkler ıskalasından meydana gelir. Iskala, kısa dalgalı ışınlardan mor ile başlar, uzun dalgalı tarafa doğru yürüyerek kırmızı ile son bulur. Bu renklerin karışımından beyâz ışık teşekkül eder. Mor ışıklardan önce morötesi ışıklar gelir, bunlar gözle görülmez. Kimyasal etkileri vardır, çok hassâs fotoğraf ilimlerine veya kartlarına etki ederler. Kırmızı renkten önce kırmızı altı renk gelir ki, bu da ısı şeklinde ortaya çıkar. Fakat gözle görülmez. Şu halde ışık enerjisi, esîrî dalgalardan ibârettir. Özelliklerinin farklılığı ve cisimler üze-

rine etkisinin değişikliği, yalnızca dalga boyunun farklılığından gelmektedir. İlmî bir gerçek olarak «Görülen ışık» diye adlandırılan ışık aslında görülmektedir. Meselâ güneş ışığı, bütün kâinâtı yararak bize kadar gelir, ancak biz onu görmeyiz. O, yayıldığı şeffâf maddî ortamı aydınlatır. Ay yüzeyi veya atmosfer tabakası gibi şafak veya gurûb adı verilen, ufuk aydınlanması denilen göğün, gündüzün ışığıyla değişik renk alması da bir sırdır. Işığı, tayf analizi adını verdiğimiz yollarla ayırmak mümkündür. O zaman görülecektir ki en uzunu kırmızı, en kısası da mor dalgalardan meydana gelen bir renkler yekûnundan başka birşey değildir.

Esîr dalgaları ışık türü	on olarak ifâdesi
Kozmik ışınlar	10-10-10-7
Gama ışınları	10-7-10-4
X ışınları	10-4-10-1
Mor ötesi ışınları	10-1
Işık	10-1-1
Kızıl öncesi ışınları	1-10-3
Radar dalgaları	10-10
Radyo telsiz dalgaları	10-10

Işık dalgalarının uzunluğu :

Beyâz ışığı oluşturan belli başlı ışınlar : Dalganın mikron olarak uzunluğunun ortalaması :

Mor	0,44
Mavi	0,48
Yeşil	0,50
Sarı	0,58
Portakal rengi	0,62
Kırmızı	0,71

Bu dalgalar ve ışınlar maddî ortamı geçerken (atmosfer tabakası gibi) yansır ve birtakım tabiî olaylarla karşılaşır. Bir kısmı da böylece geri gönderilir.

Normal cisimlerin ışın neşretmeleri : Normal cisimler, farklı oranda esîr dalgalarını emerler ve bu ışınları farklı oranlarda tekrâr salıverirler; bu olaya maddî ışıma adı verilir. Yani maddî cisim, esîr dalgalarıyla aldığı ışınları tekrâr gönderir. Bu durumda bu ışınlar, ısı derecesini ve enerji gücünü yitirirler. Öyleyse maddî ışıma, maddî

cisimlerin tabîatından doğan bir olaydır. Meselâ biz bir parça demiri ısıttığımız zaman ısının demire yayıldığını farkederiz. Demiri daha fazla ısıtınca ışık saçtığını görürüz. Bu ışık önce kırmızı, sonra sarı, sonra maviye dönüşür. Isı derecesi arttıkça demirden saçılan renk dalgaları da farklılaşır. Genellikle maddî cismin saçtığı ışık dalgalarının ve esîr ışınlarının boyu, ölçüsü bu cismin ısısına ve cinsine bağlıdır. En çok ışın yayan cisimler, siyah cisimlerdir. Öyle ki siyah cisimlerin yüzeyinin cm^2 sinin yaydığı ısı enerjisi oran itibârıyla 0,4 e ulaşır. Bu enerjinin tümü, cismin yaydığı dalga boylarına göre eşit olarak yayılmaz. Her ısı derecesinin tabiî olarak cisim tarafından yayılan muayyen bir gücü vardır. Siyah cismin yaydığı dalganın boyunu bir mikron, bu cismin ısı derecesini d olarak kabul edecek olursak netîcede şöyle bir denklem ortaya çıkar :

$$L = \frac{2940}{273 + d} \text{ mikron}$$

Meselâ, güneşin dış yüzeyindeki ısı derecesinin 6000 C° olduğunu kabul edelim. Buradan 047 boyunda ortalama dalgalar yayılır ve bu dalgalar umûmiyetle mavi renktedirler. Yeryüzü atmosferinin ısı derecesinin ortalama olarak sıfırın altında 70 C° olduğunu kabul edecek olursak atmosfer tabakası 15 mikron uzunluğunda dalgalar yayar. Bu boy, görülmeyen ısı mıntıkasını aşamaz. Aşağıda 3 no'lu cetvelde güneş yüzeyinin ve atmosfer yüzeyinin yaydığı dalga uzunlukları açıklanmıştır. Gök cisimlerinin içinde yüzdüğü fezâ adı verilen boşluk da, radyo dalgalarından esîr dalgalarına kadar birçok dalgalar neşreder. Şu halde fezâ, düşünüldüğü gibi tamâmen boş bir ortam değildir. Bu ışınların yanı sıra gözden uzak tutulmayacak kadar gaz ve toz kümelerini de ihtivâ etmektedir. Bazıları, engin fezânın boş bir alan olduğunu sanmaktadırlar. Aslında fezâdan yayılan enerji, dikkat çekici bir mucizedir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm, bu noktaya işâret ederek şöyle buyurmaktadır :

1 — «O, göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbıdır. O halde O'na kulluk et. Ve ibâdetinde sebât et. Hiç O'nun ismini taşıyan birini bilir misin?» (Meryem, 65)

2 — «Mûsâ : Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan şeylerin Rabbıdır. Eğer hakîkatı yakînen bilmeye ehil kimselerseniz, dedi.» (Şuârâ, 24)

3 — «O, göklerin, yerin ve ikisi arasında olanların Rabbı olan Rahmân'dır. (Kâfirler) O'na hitâbda bulunmaya nâil olamazlar.» (Nebe', 37)

M° + 273	En küçük	En büyük	Dalga Uzunluğu	En büyük enerji miktarı
Mutlak ısı derecesi ve mikron olarak dalganın boyu :				
Güneş çevresi	6000	0,7	4	047
Dünyanın yüzeyi	300	3,00	80	0010
Dünya Atmosferi	200	4	120	15

Herhangi bir maddî cisimden yayılan esîr ışınlarının dalga uzunluğuna «tayf» adı verilir. Tayf; bir cisimden yayılan tüm dalga uzunluklarını ve katı cisimlerin enerji miktarını ihtivâ eder.

Gazların çoğunluğu ve buharlar, katı cisimler gibi sürekli ışık neşretmezler. Gazlar, katı cisimlerden daha az ışınlar yayarlar. Bir başka deyimle herhangi bir gazın veya buharın ışıma gücü, belirli dalgalarda ve muayyen olarak ancak siyah cismin ışınma gücüne yaklaşır. Öteki dalgaların bir kısmı ise sıfıra yaklaşır. Isının emilmesine gelince; (absorbasyon) birim alanlarına göre düşen ışığın, absorbe oranıyla ölçülen bu güç «Krichof» tarafından şöylece tesbît edilmiştir : Bir cismin bir dalgasının ışınma gücüyle ısı derecesinin arasındaki orandır. Yani belirli ısı derecesinin altında herhangi bir maddî cisim, özel dalgada bir ışın yayarsa; kendisinin üzerine düşen aynı dalga boyundaki ışınları da aynı şekilde emer. Binâenaleyh belirli ölçülerde dalga gönderen gazlar, bu ölçülerdeki dalgaları da emebilirler. Gazların ısınması veya absorbe etmesi diye bilinen bu olay, güneş ışınının geçmesine imkân sağlayan bir yapıya sâhib olan atmosferde mühim bir rol oynar. Atmosferdeki gazlar, dalga uzunluklarına göre güneş ışınlarını emerler ve tekrâr yayarlar. Cisimlere özgü absorbe örneklerinden birisi de şöyledir : Biz, termometrenin alt kısmını doğrudan doğruya güneş ışınlarına tuttuğumuz zaman; bu kısım, gelen ışınların çoğunu katı bir cisimmiş gibi emer. Termometrenin derecesinin hızla yükseldiğini görürüz. Bu yükseklik, normal havadaki ısıdan fazladır. İşte bunun için termometrelerin alt kısmı, doğrudan doğruya güneş ışınlarından koruyan bir çerçeve içerisine konur.

Güneş ışınları :

Güneş büyük bir yıldızdır. Çapı 1,3 milyon km'ye ulaşır. Güneşin çapı dünyamızın çapından 100 kat daha büyüktür. Güneşin dış yüzeyinde ısının derecesi 6000 C° ye ulaşır. Merkeze yaklaştıkça bu

ısı hızla artar ve merkezde ısı miktarı 20 milyon C° nin üzerindedir. Güneşte büyük gaz fırtınaları meydana gelir ki boyları binlerce km' yi bulur. Bu korkunç fırtınaların çapı bazan 50 km. civârındadır. Güneşte meydana gelen fırtınalardan sonra fezâda bir elektrik dalgası veya manyetik dalga yayılır. Bu fırtınaların, dünyamızın manyetik alanları üzerinde büyük te'sîrleri vardır. Güneş ışınları dünyamızın atmosferine girmeden önce değişik ölçüde esîr ışınları ihtivâ eder. Bu ışınların boyları değişiktir. Ancak 0,17 mikrondan 4 mikrona kadar ulaşır. Güneşin tayf analizinden yüzde oranı itibârıyla ışın miktarları şöyle tesbît olunmuştur :

1 — % 9 civârında morötesi ışın vardır. Bu ışınların dalga boyları 0,17 mikrondan 0,39 mikrona kadar uzar.

2 — % 45 oranındaki parlak ışınları vardır. Bu ışınların dalga boyları 0,40 dan 0,74 mikrona kadar değişir. Asıl aydınlığın kaynağı bu ışıktır. Gün ortalarında bu ışığın meydana getirdiği aydınlık son dereceye (maksimum) ulaşır. Bu ışıklar, yaz aylarında kış aylarındakinin iki katıdır. Kahire civârında bu ışıklar yazın 10.000 muma ulaşırken kışın 5.000 mum civârındadır. Rakamları zihnimizde canlandırabilmemiz için şöyle diyebiliriz : Geniş bir salonu rahatlıkla aydınlatmak için 500 mum kâfîdir. Güneş ışığının bitkilerin yetişmesinde ve çiçeklerin açmasında büyük bir önemi vardır.

3 — % 46 oranındaki ısı şeklinde beliren kızıl altı ışınlar. Bu ışınların dalga boyu, 0,75 mikrondan 4 veya daha fazla mikrona kadar çıkar. Hava durumları üzerinde bu ışınların büyük rolü vardır. Atmosferin dışında güneş ışınlarının yoğunluğu cm^2 ye C° ye ulaşmaktadır. Bu miktara güneş sâbitesi adı verilir. Güneş sâbitesi füzelerle ölçülmüş ve 1,970 C°/Cm olarak tesbît edilmiştir. Güneş ışınları atmosfer tabakasına girince, Atmosferdeki birçok nedenlerden dolayı kırılırlar. Bunlardan bir kısmı, atmosferin üst tabakalarında bulunan toz halindeki oksijenler tarafından emilir. Bu emilen ışınlar, morötesi ışınlardır ve bu emmenin netîcesinde iyonosfer tabakasında ısı dengesi sağlanır. Güneşin saldığı morötesi ışınların bir kısmını, ozonosfer veya stratosfer tabakasındaki ozon gazları emerler. Burada yükselen ısı derecesi, atmosferin ısı dengesini sağlar. Güneş ışınlarının bir kısmı da, atmosfer tabakasının yüzey kısmında biriken su buharı tarafından emilir. Normal olarak havanın taşıdığı su buharının oranı, ısınma ameliyesi üzerinde büyük bir etki yapmaz. Ancak basıncın 300 mm'ye kadar düştüğü yükseltilerde bu farkedilir. Gazların emilmesi konusunda bu noktaya yine temâs edeceğiz. Güneş ışınının atmosferde azalmasının en önemli sebeplerinden birisi de yansıma olayıdır. Çünkü fırtına ve volkanların atmosfere dağıttığı toz-

lar ve bulutlar, her gün dünyamıza gelen güneş ışınlarının büyük bir kısmını fezâya geri götürür. Ayrıca dağınık halde dünyamızın kendisine gelen ışınları tekrâr yansıtması da önemli bir kayıp faktörüdür. Atmosfer tabakasının alt kısımlarında soğuk su buharı ve bulut çok bulunduğundan ancak dağların tepesindeki rasathanelerde güneş sâbitesini ölçmek mümkün olur. Bazı etkenlere bağlı olarak yeryüzünün muhtelif bölgelerindeki güneş enerjisi miktarı değişiktir :

1 — Bir bölgeye gelen güneş ışınlarının eğim açısı. Güneş ışınları yeryüzüne dik geldiği sürece bol ışık gelir.

2 — Güneşle bu bölgenin arasındaki mesâfe. Mesâfe azaldıkça güneş ışınlarının kesâfeti fazlalaşır. Genellikle yeryüzüne gelen güneş ışınlarının miktarı, enlemlere göre farklı olur. Yeryüzüne gelen güneş ışınları en çok Ekvatora, en az kısmı da kutuplara gelir. Biz, bir günlük ısının ısı ortalamasını 24 saatte Ekvator bölgesindeki ışın oranına göre değerlendirecek olursak, muhtelif enlem çizgilerine göre yıl boyu güneş enerjisinin miktarı şöyle olur :

Enlem : 50, 52, 54, 56, 58
Isı günü : 360, 345, 289, 208, 157

Dünyamızın güneş etrafındaki yörüngesini yuvarlak olarak değil de hafîf eğik dâire şeklinde kat'ettiği için veya teknik tâbîri ile elips şeklinde olduğu için dünyamızın güneşe olan uzaklığı her zaman değişmektedir. Meselâ, ocak ayında 147.000.000 km. iken, Temmuzda 152.000.000 kilometreye ulaşır ki bu 5 milyon kilometrelik bir farktır. Dünyamızın ekseni 23,5 derecelik eğime sâhib bulunmaktadır. Bu yüzden ancak 21 Martla 22 Eylülde —ki bu tarihlerde dünyanın her tarafında gece ile gündüz birbirine eşit olmaktadır— Ekvatorda güneş ışınları tâm olarak dikey iner. 21 Marttan sonra güneş kuzeye doğru yükselir. Ve bu sâyede dönencelere gelinceye kadar Kuzey Yarımkürede gündüzler gecelerden uzun olur. 21 Haziran tarihinde Kuzey Dönencede güneş ışınları diktir. Bundan sonra güneş, güneye doğru kaymaya başlar ve 22 Eylülde Ekvatorda güneş ışınları dikleşir. Güneş tekrâr güneye doğru kaymaya devâm eder, 22 Aralıkta güneyde Oğlak Burcunda (Güney Dönencesinde) olur. Bunun netîcesinde mevsimden mevsime günün uzunluğu değişir. Mevsimden mevsime değiştiği gibi, enlem hattına bağlı olarak da değişir. Bunu şöyle bir çizelge ile gösterebiliriz :

Enlem hattına göre günün uzunluğu
Enlem hattı : 50 41 63 66 67 28 93
Günün uzunluğu : 12 15 21 6,4 1 ay 4 ay 6 ay

22 Eylül ile 21 Mart tarihleri arasında Kuzey Kutbunda güneş doğmadığı için güneş ışını görülmez. Şu halde buradaki güneş ışını 21 Marttan 22 Eylüle kadardır. 21 Martla 22 Eylül arasında güneş doğmakla beraber havanın ısısı kutuplarda yaz aylarında da sıfırın altındadır. Kışın donan buzları eritmek üzere gelen enerjinin büyük bir kısmı kaybolur.

Güneşte muntazam olmayan aralıklarla pek çok fırtınalar meydana gelir. Bu aralıklar ortalama 11 yıldır. Güneşteki patlamalar ve fırtınalarla dünya atmosferindeki enerjide değişiklik olup olmadığı uzun süre araştırılmıştır. Şüphesiz ki güneşte meydana gelen patlama ve fırtınaların, atmosfere yansıyan ışınların üzerinde büyük etkisi olması gerekir. Güneş ışınları, dünyamızın yüzeyindeki herhangi bir bölgede şu üç nedenden dolayı değişir :

a) Güneşin dış durumundaki değişiklikler. Bunun netîcesinde mevsimler meydana gelir.

b) Zaman zaman güneş sâbitesinin değerindeki değişiklikler. Güneşteki fırtınaların maksimum ve minimum derecelerinin arasında oynaması, güneş sâbitesinin dünya atmosferinin dış kısmındaki durumuna te'sîr eder. Bu fırtına ve patlamalara göre, güneş sâbitesinin değeri azalır veya çoğalır.

c) Dünyanın atmosferindeki havanın şeffâfiyetinin değişmesine bağlı olarak yeryüzüne ulaşan güneş ışınlarının miktarı da değişir. Havanın şeffâfiyeti; volkanlarla, petrol ve kömür yakıtlarla, atom bombalarının patlamasıyla değişir. Çünkü atom bombası, havaya sayısız derecede gaz ve toz yayar. Bunun ise ışığın emilmesi ve yansıması üzerinde büyük te'sîri vardır.

Güneşin saçtığı ışık dalgalarının en kısası, morötesi ışınlardır. Gök, parlak ve temiz olmadıkça bu ışıklar dünyamızın yüzeyine ulaşamaz. Ancak bu ışınların; sağlığın korunmasında, hastalıklara mukâvemette büyük etkisi olduğu kabul edilmektedir. Bunun için güneşin bol olduğu yerde ültraviyole ışınlarından istifâde etmek için, yüksek dağ tepelerinde güneş banyosu yapılması tavsiye edilmektedir.

Manyetosfer :

Her saniye dünyamıza milyonlarca büyük enerji yığınları taşıyan ve güneş sistemimizin dışında bulunan fezâdan kozmik ışınlar gelir. Fezâdan gelen bu ışınlar, atmosfer tabakasına girince atmosferdeki dağınık elementler üzerinde etki yaparak onları parçalar. Bu parçacıklar yeryüzüne iner (dışardan gelen ışınlar değil) her saniye dışardan gelen bu parçacıklardan yeryüzünde 1 cm^2 lik alara 8 tanesi dü-

şer. Bu demektir ki her an fezâdan gelen cisimler insan vücûduna çarpmaktadır. Eğer bu cisimler, fezâdan gelen ışınlar olsaydı; yeryüzündeki canlıların hepsini öldürürdü. İşte bize fezâdan gelen bu cisimlerin çarpmasını önleyen şey, manyetosfer tabakasıdır. Bilindiği gibi yeryüzünün merkezinde meydana gelen manyetik güç, binlerce km. boyunca etkisini kaybetmeden fezâya yayılır. Yeryüzünde manyetosfer tabakası büyük bir etkendir. Güneşin yaydığı ve sürekli olarak atmosfer tabakasına gelen sayısız ışınlar ve cisimlerin dünyamıza doğrudan doğruya girişini manyetosfer tabakası önler. Dünyamızın manyetik alanı, bir motor ve dinamodan oluşur. Şöyle ki, motor dinamoyu harekete geçirir. Dinamo da motor için lâzım olan elektriği verir. Elektrik enerjisini veren dinamonun harekete geçmesini sağlayan enerjinin doğduğu mıntıka dünyamızın merkezidir. Dünyamızın manyetik alanının ekseni, coğrafî eksenine göre 11,5 derece batıya eğiktir. İnsanoğlu son yıllarda iyonosfer tabakasının, radyo dalgalarını nasıl yansıttığını bilmektedir. Bu vesîle ile radyo dalgalarının uzak mesâfelere ulaştırılması mümkün olmuştur. Kezâ insanoğlu bugün atmosfer tabakasına çarpan milyonlarca meteorların kül haline geldiğini bilmektedir. 1962 yılında manyetosfer tabakası belirlenmiş ve içerisinde güneşten fırlayan parçaların ve atomların yakalandığı bir kapan mesâbesinde kabul edilmiştir. Manyetik alanın etkisiyle güneşten kopan bu parçalar, kutuplarda kuzey ışınlarını meydana getirir. Dünyamız, kalınlığı 65 bin km. olan manyetosfer tabakasıyla çevrilidir. Bu manyetosfer tabakasının çevresinde manyetik alan boyunca yeryüzünün merkezinde üretilen elektrik akımları meydana gelir. Birçok bilginlere göre; manyetosfer tabakası, fezânın muhtelif bölümlerinden kalkıp budalaca dünyamıza doğru koşan öldürücü ışınların önlenmesi için bir te'mînât ve sigorta durumundadır. Güneş ışınlarıyla birlikte çekirdek enerjisinin ve elektriğin sürekli olarak dünyamızın manyetik alanına saptığı bilinmektedir. Dünyamızın görülen ve görülmeyen kısmında ta ilk çağlardan beri insanları kimi zaman hayrete kimi zaman korkuya düşüren parlak renkler ve değişik olaylar dolup taşar. Belirli bir mıntıkada radar bağlantısını kesmek için sun'î kutuplar yaratmak mümkündür. Meselâ Hint Okyanusunun üzerinde 30 km. yükseklikte bir atom bombasının patlatılması Doğu Avrupa'da televizyon bağlantısının kesilmesini sağlar. (Dr. Muhammed Cemaleddin Fendi, Allah ve Kâinat, 108-148)

oOo

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ
آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨﴾

7 — Doğrusu; Bize kavuşmayı ummayanlar, dünya hayatından hoşnûd olup ona bağlananlar ve âyetlerimizden habersiz bulunanlar;

8 — İşte kazanır olduklarından dolayı onların varacakları yer cehennemdir.

Allah Teâlâ burada, kıyâmet günü Allah'a kavuşmayı inkâr eden, Allah'a kavuşmakta hiç bir şey ummayan, bu dünya hayatından hoşnûd olup, gönülleri ona bağlanmakta huzûr bulan, mutsuzların durumlarını haber veriyor. Hasan der ki : Allah'a yemîn olsun ki dünyayı o kadar süsledi ve yükselttiler ki, sonunda Allah'ın kevnî âyetlerinden gâfil olarak dünyadan hoşnûd oldular, Allah'ın kevnî âyetleri üzerinde düşünmediler. Allah'ın şer'î âyetlerini düşünüp, bunlara uymadılar. Allah'a döndükleri günde onların varacakları yer, dünyalarında kazanmış oldukları günâhlar, hatâlar, cürümler sebebiyle ve bir de Allah'ı, elçisini ve âhiret gününü inkâr etmiş olmalarının bir cezâsı olarak cehennemdir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ
الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۚ
وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾

9 — İmân edip, sâlih amellerde bulunanları, îmânlarına karşılık Rabları doğru yola eriştirir. Nimet cennetlerinde altlarından ırmaklar akar.

10 — Oradaki duâları : Münezzehsin Allah'ım; dirlik temennîleri : Selâm sizedir; duâlarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.

İmân Edenlere Müjdeler

Bu, Allah'a îmân eden, peygamberlerini doğrulayan, emrolunduklarına uyup, sâlih ameller işleyen mutlu kişilerin halini haber vermektedir. Muhakkak ki Allah, onları îmânlarına karşılık doğru yola iletecektir. Âyet-i kerîme'deki îmân kelimesinin başında bulunan Bâ harfi cerrinin, sebeb anlamına olması mümkündür. Bu durumda âyetin anlamı şöyle olacaktır : Allah Teâlâ dünyadaki îmânları sebebiyle kıyâmet günü sırât üzerinde onlara hidâyet buyuracak da onu geçecekler ve kurtulup cennete girecekler. Bu harfi cerrin istiâne mânâsında olması da mümkündür. Nitekim Mücâhid, «Îmânlarına karşılık Rabları onları doğru yola eriştirir.» âyetinde : Îmânları onlar için kendisiyle yürüyecekleri bir nûr olur, demiştir. Bu âyet hakkında İbn Cüreyc der ki : Kabrinden kalktığında ameli kişiye güzel bir şekil ve hoş bir koku içinde temessül ettirilir. Sâhibini karşılar ve her bir hayrı ona müjdeler. Kişi ona : Sen kimsin? diye sorar. Ben senin amelinim, der ve onun için cennete girinceye kadar önünde bir nûr kılınır. İşte Allah Teâlâ'nın : «Îmânlarına karşılık Rabları onları doğru yola eriştirir.» âyeti budur. Kâfire gelince; ameli onun için kötü bir şekil ve pis bir koku içinde temessül ettirilir. Sâhibine yapışır ve sonunda onu ateşe atar. Bu açıklamanın bir benzeri, Katâde'den mürsel olarak rivâyet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Oradaki duâları : Münezzehsin Allah'ım; dirlik temennîleri : Selâm sizedir. Duâlarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» buyurur ki bu, cennet halkının durumudur. İbn Cüreyc der ki : «Oradaki duâları : Münezzehsin Allah'ım...» âyeti hakkında bana haber verildi ki; onların iştâhlarının çektiği bir kuş yanlarından geçtiği zaman onlar : «Münezzehsin Allah'ım.» derler. Onların duâları budur. Melek onlara arzuladıklarını getirir ve onlara selâm verir. Onlar da meleğin selâmını alırlar. İşte : «Dirlik temennîleri : Selâm sizedir.» âyeti budur. Yedikleri zaman Rabları olan Allah'a hamdederler. İşte Allah Teâlâ'nın : «Duâlarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» kavli de budur.

Mukâtil İbn Hayyân der ki : Cennet halkı, bir yemek arzu ettiklerinde içlerinden birisi : «Münezzehsin Allah'ım.» der. Onlardan birisi için on bin hizmetçi kalkar. Her hizmetçinin yanında altın bir tabak vardır. Her bir tabakta diğerlerinde olmayan bir yemek vardır. Onların hepsinden yer. Süfyân es-Sevrî der ki : Onlardan birisi, bir şey arzuladığında : «Münezzehsin Allah'ım.» der. Allah Teâlâ'nın : «Dirlik temennîleri : Selâm sizedir. Duâlarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» âyeti şu âyetlere benzemektedir :

«Allah'a kavuştukları gün temennileri «Selâm»dır. Onlara cömertçe bir mükâfât hazırlamıştır.» (Ahzâb, 44), «Orada boş bir lâf, günâha sokacak bir şey işitmezler. Yalnız selâma karşılık selâm işitirler.» (Vâkıa, 25-26), «Rahîm Rablarından bir de «Selâm» sözü vardır.» (Yâsîn, 58), «Melekler her kapıdan yanlarına gelir. Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın en güzel karşılığıdır, derler.» (Ra'd, 23-24).

Alllah Teâlâ : «Duâlarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» buyurur ki buranın da delâletiyle Allah Teâlâ'ya ebediyyen hamdedilir, zaman boyunca yegâne ma'bûd O'dur. Bu sebepledir ki O, yaratmaya başladığında, yaratmaya devâmında, kitabının başlangıcında, kitabını indirmeye başlamasında nefsine hamdetmiştir. Allah Teâlâ : «Hamd, O Allah'a ki kuluna dosdoğru kitabı indirdi.» (Kehf, 1), «Hamd, gökleri ve yeri yaratan, Allah'a mahsûstur.» (En'âm, 1) buyurmaktadır. Bu ve anlatılması son derece uzun sürecek her durumda hamdedilen O'dur. İlk ve son, dünya ve âhiret hayatında, her durumda hamdedilen ancak O'dur. Bu sebepledir ki bir hadîste : Muhakkak ki cennet halkına nefes almaları ilhâm edildiği gibi tesbîh ve hamdetmeleri ilhâm olunur, buyurulmuştur. Bu böyledir, zîrâ onlar Allahın nimetlerinin üzerlerine kat kat arttırıldığını, tekrârlandığını, tekrâr tekrâr üzerlerine döndürülüp arttırıldığını, bir nihâyeti olmadığını görürler. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında hiç bir Rab yoktur.

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ
لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾

11 — Eğer Allah insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi, şerri de sür'atle verseydi, süreleri hemen bitmiş olurdu. İşte Biz, Bize kavuşmayı ummayanları böyle azgınlıkları içinde bocalamaya terkederiz.

Allah Teâlâ, kullarına Latîf ve Halîm olduğunu haber veriyor. Onlar sıkıntı ve öfke hallerinde kendilerine, mallarına ve çocuklarına bedduâ ettiklerinde onların bu bedduâlarına icâbet etmez. Onların bu bedduâlarında bir kasıd olmadığını bilir de bu sebeple onlara icâbet etmez. Bununla beraber bu, O'ndan bir lûtuf ve rahmettir. Ancak onlar kendilerine veya mallarına veya çocuklarına hayır, bereket

ve artma için duâ ettiklerinde onların bu duâlarına icâbet eder. Bu sebebledir ki : «Eğer Allah, hayrı çarçabuk istedikleri gibi, insanlara; şerri de sür'atle verseydi, süreleri hemen bitmiş olurdu.» buyurmuştur. Şâyet onlar, kendisine her duâ ettiklerinde onlara icâbet buyursa idi, onları helâk ederdi. Fakat yine de bunu (bedduâyı) çoğaltmak yaraşmaz. Nitekim Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Müsned'inde rivâyet edilen bir hadîs şöyledir : Bize Muhammed İbn Ma'mer'in... Câbir'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kendinize, çocuklarınıza, mallarınıza bedduâ etmeyiniz. Allah Teâlâ'nın icâbet buyuracağı bir saata rastlarsınız da, sizin bu bedduânıza icâbet eder. Hadîsi Ebu Dâvûd da Hâtim İbn İsmâîl kanlıyla rivâyet etmiştir. Bezzâr der ki : Bu hadîsi rivâyette Ubâde İbn Velîd İbn Ubâde İbn Sâmit el-Ansarî tek kalmış olup bunda hiç kimse ona katılmamıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlî gibidir : «İnsan, hayır istiyormuşçasına şer ister. Ve esâsen insan çok acelicidir.» (İsrâ, 11), Mücâhid bu âyetin, yani : «Eğer Allah, hayrı çarçabuk istedikleri gibi, insanlara; şerri de sür'atle verseydi...» âyeti hakkında der ki : Bu, insanın öfkelendiği zaman çocuğuna ve malına : Ey Allah'ım, onu bereketli kılma ve ona lânet et, demesidir. Kendilerine hayırda icâbet edildiği gibi, şu husûsta da çarçabuk icâbet olunsaydı, elbette Allah Teâlâ onları helâk buyururdu.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

12 — İnsan bir sıkıntıya düşünce; yan gelip yattığı, oturduğu veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakarır. Biz, sıkıntısını giderince de; karşılaştığı sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner. Böylece aşırı gidenlere işledikleri hoş görünür.

İnsan Gerçeği

Allah Teâlâ burada, insanın kendisine bir zarar dokunduğu zamandaki sıkıntı, karârsızlık ve sabırsızlığını haber veriyor. Başka bir âyette de : «Başına bir fenâlık gelince, uzun uzun yalvarır.» (Fussilet, 51) buyurmuştur. İnsana bir zorluk isâbet ettiği zaman muzda-

rib olur, bundan feryâd eder, o esnâda çokça duâ eder, yan gelip yattığı, oturduğu ve ayakta bulunduğu anlarda, bütün durumlarında bu durumun giderilmesi ve açılması için Allah'a duâ eder. Allah Teâlâ ondaki bu zorluğu kaldırıp gam ve kederini giderdiğinde ise yüz çevirir, uzaklaşır ve kendisine ulaşan bu şey sanki hiç olmamış gibi çekip gider. «Karşılaştığı sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner.»

Sonra Allah Teâlâ, yolları ve nitelikleri böyle olan kimseleri kötüleyerek : «Böylece aşırı gidenlere işledikleri hoş görünür.» buyurur. Allah Teâlâ'nın hidâyet, doğruluk, tevfîk ve olgunluk bahşettiklerine gelince; onlar, bundan müstesnâdırlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Sâdece sabredip de güzel amel işleyenler...» (Hûd, 11) buyurur. Allah Rasûlü (s.a.) de şöyle buyurmaktadır : Mü'minin işine şaşılır; Allah Teâlâ onun için ne hüküm vermişse bu onun için ancak bir hayır olur. Ona bir sıkıntı isâbet ettiğinde sabreder ve bu onun için bir hayır olur. Ona bir genişlik ve ferâhlık geldiğinde şükreder ve bu da onun için hayır olur. Bu, ancak bir mü'min içindir.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا
كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِن بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ
كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

13 — Andolsun ki; sizden önce nice nesilleri zulmettikleri zaman helâk ettik. Peygamberleri onlara apaçık delilleri getirdikleri halde, onlar inanmamışlardı. İşte Biz, suçlu kavmi böyle cezâlandırırız.

14 — Sonra onların ardından sizi, nasıl davranacağınıza bakmak için yeryüzünde onların yerine getirdik.

Eski Nesiller

Allah Teâlâ geçmiş nesillerin, peygamberlerin kendilerine getirmiş olduğu açık huccetleri ve delilleri yalanlamaları dolayısıyla başlarına gelenleri haber veriyor. Allah Teâlâ onlardan sonra bu kavimleri onların yerine getirmiş; kendisine itâatlarına ve peygamberine tâbi olmalarına bakmak üzere, onlara peygamber göndermiştir. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Nadra kanalıyla Ebu Saîd'den rivâyet edilen bir

hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Muhakkak ki dünya tatlıdır, yeşildir. Allah Teâlâ sizi orada halîfeler kılmıştır, yapacaklarınıza bakacaktır. Dünyadan ve kadınlardan sakının. İsrâiloğullarının ilk fitnesi, kadınlar konusunda olmuştur.

İbn Cerîr der ki : Bana Müsennâ'nın... Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ'dan rivâyetine göre Avf İbn Mâlik, Ebubekir'e şöyle dedi : Rü'yâmda gördüm ki gökten bir ip sarkıtılmış ve Allah Rasûlü (s.a.) bununla göğe çekilmiş. Sonra ip tekrâr sarkıtılmış ve Ebubekir çekilmiş. Sonra insanların minber çevresinde minbere olan uzaklıkları ölçülmüş ve Ömer minbere üç arşın daha yakın bulunmuş. Ömer : Bırak rü'yânı, bizim ona ihtiyâcımız yok, dedi. Ömer halîfe olduğunda : Ey Avf, rü'yân (ne idi?) dedi. Avf : Senin benim rü'yâma ihtiyâcın mı var? Sen beni azarlamamış mıydın? dedi. Hz. Ömer : Yazıklar olsun sana, ben sâdece Allah Rasûlü (s.a.)) nün halîfesinin ölüm haberinin verilmesini hoş görmemiştim, dedi. Ve Avf ona rü'yâyı anlattı. Rü'yânın : İnsanların minbere olan uzaklığı bu üç arşınla ölçüldü, kısmına gelince şöyle dedi : Birincisi muhakkak halîfe olacaktır. İkincisi Allah yolunda ayıplayanın ayıplamasından korkmaz. Üçüncüye gelince; o, şehîddir, dedi ve şöyle devam etti : Allah Teâlâ : «Sonra onların ardından sizi, nasıl davranacağınıza bakmak için yeryüzünde onların yerine getirdik.» buyurur. Ey Ömer'in annesinin oğlu, muhakkak ki sen halîfe seçildin. Nasıl yapacağına bak. Onun : Muhakkak ki ben, Allah yolunda ayıplayanın ayıplamasından korkmam, sözüne gelince; Allah'ın dilediği olur. O, muhakkak şehîddir, sözüne gelince; müslümanlar onun çevresinde dolaşıp dururlarken şehîdlik Ömer'e nereden gelsin ki?(...)

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا
أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي
أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ
وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

15 — Âyetlerimiz onlara açık açık okununca; Bizimle karşılaşmayı ummayanlar : Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir, dediler. Dedi ki : Onu kendiliğimden değiştiremem. Ben, ancak bana vahyolunana

uyarım. Ben, Rabbıma karşı gelirsem; büyük bir günün azâbına uğramaktan korkarım.

16 — De ki : Allah dileseydi, ben onu size okumazdım. Ve size hiç bildirmezdim. Daha önce yıllarca aranızda bulundum. Hiç düşünmüyor musunuz?

Allah Teâlâ hakkı inkâr eden, haktan yüzçeviren Kureyş müşriklerinden kâfirlerin inâdlaşmalarını haber verir. Allah Rasûlü (s.a.) onlara Allah'ın kitabını, apaçık huccetlerini okuduğunda : «Bundan başka bir Kur'an getir.» demiştiler. Yani onlar dediler ki : Bunu geri çevir ve bir başkasını bir başka şekilde bize getir. Veya onu bir başka şekle çevir. Allah Teâlâ da peygamberi (s.a.) ne buyurdu ki : «De ki : O'nu kendiliğimden değiştiremem (O'nu değiştirmek bana âit değildir.) Ben, ancak (emredilen bir kul ve Allah'tan teblîğ eden bir elçiyim. Ben ancak) Kur'an'a uyarım. Ben, Rabbıma karşı gelirsem; büyük bir günün azâbına uğramaktan korkarım.» Daha sonra Allah Teâlâ, onun kendilerine getirdiğinin sıhhatına bir delil olmak üzere şöyle buyurur : «De ki : Allah dileseydi, ben onu size okumazdım. Ve size hiç bildirmezdim.» Ben size getirdiklerimi ancak Allah'ın bana izni, dilemesi ve irâdesiyle getirmişimdir. Bunları kendiliğimden söyleyip haber vermediğime ve kendim düzmediğime delil ise, sizin ona karşı durmakta âciz olmanızdır. Muhakkak ki siz, benim doğruluğumu, emîn olduğumu, sizin aranızda yetişip büyüdüğüm andan başlayarak Allah'ın beni peygamber olarak göndermesine kadar açıkça bilmektesiniz. Siz, beni ayıplayabileceğiniz hiç bir şeyle şimdiye kadar tenkîd de etmemiştiniz. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Daha önce yıllarca aranızda bulundum. Hiç düşünmüyor musunuz?» Sizin hakkı bâtıldan ayırıp bileceğiniz akıllarınız yok mu? Rûm kralı Hirakl, Ebu Süfyân ve yanındakilere Hz. Peygamber (s.a.) in sıfatına dâir sorduğu sorular içinde : Söylediği o sözleri söylemeden önce, siz hiç onu yalanla ithâm etmiş miydiniz? diye sormuş ve Ebu Süfyân; hayır, demişti. O zamanda Ebu Süfyân kâfirlerin reîsi, müşriklerin büyüğü idi. Bununla beraber hakkı itirâf etmişti.

«Fazîlet ve üstünlük, düşmanların şehâdet ettiğidir.» Hirakl de ona : Muhakkak ben biliyorum ki o, insanlara yalanı bırakacak da sonra gidip Allah'a mı yalan söyleyecek, demişti.

Ca'fer İbn Ebu Tâlib de, Habeşistan kralı Necâşî'ye şöyle demişti : Allah Teâlâ bizim içimizde nesebini, doğruluğunu ve emîn olduğunu bildiğimiz bir elçi gönderdi. Peygamberlikten önce o, bizim aramızda

kırk sene gibi bir süre kalmıştır. Saîd İbn Müseyyeb'den «Kırk üç sene.» rivâyeti var ise de sahîh ve meşhûr olan birinci görüştür.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٧﴾

17 — Allah'a karşı yalan uyduran veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir? Suçlular muhakkak ki felâha ermezler.

Allah'a İftirâ Edenler

Allah Teâlâ buyurur ki : Allah'a karşı yalan uyduran, Allah'a karşı yalan söyleyen, Allah Teâlâ kendisini peygamber olarak göndermemişken Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiğini sanandan daha zâlim, daha azgın ve günâhı daha şiddetli hiç kimse yoktur. Cürüm yönüyle, zulüm yönüyle ondan daha büyüğü yoktur. Böyle bir kimsenin benzerinin durumu aptallara bile gizli kalmazken, böyle birinin hali nasıl olur da peygamberlere benzeyebilir? Doğru veya yalan olarak kim böyle bir söz söylerse; muhakkak ki Allah Teâlâ, güneşten daha açık bir şekilde onun iyiliğine veya günahkârlığına açıkça deiller koyar. Muhammed (s.a.) ve Müseylime el-Kezzâb arasındaki fark, her ikisini de gören kimseler için kuşluk vakti ile zifiri karanlıktaki gece yarısı vakti arasındaki farktan daha açıktır. Basîret sâhibi olan herkes her birerinin simâsından, sözünden ve işlerinden Muhammed (s.a.) in doğruluğunu, Müseylime el-Kezzâb, Secâh ve Esved el-Ansî'nin yalanını kolayca çıkarıp anlayabilir.

Abdullah İbn Sellâm der ki : Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'ye geldiğinde insanlar ondan kaçtılar. Ben de kaçanlar içindeydim. Onu gördüğüm zaman bildim ki onun yüzü, yalancı bir kişinin yüzü değildir. Ondan ilk işittiğim sözler şunlardır : Ey insanlar, selâmı yayınız, yemek yediriniz, akrabâlarınıza gidip geliniz, insanlar uyurken geceleyin namaz kılınız ki cennete selâmetle giresiniz.

Dımâm İbn Sa'lebe, Sa'd İbn Bekr oğullarından bir grup içinde Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiğinde : Bu göğü kim kaldırdı? diye sordu. O; Allah, buyurdu. Bu dağları kim dikti? diye sordu, Allah Rasûlü : Allah, buyurdu.. O : Bu yeryüzünü kim yaydı? diye sordu, Hz. Peygamber : Allah, diye cevab verdi. Bu göğü kaldıran, dağları diken ve yeryüzünü yayan adına söyle; bütün insanlara seni Allah mı gönderdi? diye sordu, Hz. Peygamber; evet, buyurdu. Sonra ona namazı, zekâtı,

haccı ve orucu sordu. Bunlardan her birini sorduğunda yukardaki yemini veriyor ve Allah Rasûlü (s.a.) yemîn ediyordu. Sonunda Hz. Peygambere : Seni hak ile gönderene yemîn olsun ki bunların üzerine ne ziyâde edeceğim ve ne de bunları eksilteceğim, dedi. Bu adam sâdece bununla yetinmiş ve onun doğruluğuna delâlet eden delilleri bizzât müşâhede etmekle, görmekle onun doğruluğuna inanmıştı. Hasan İbn Sâbit der ki :

لولم تكن فيه آيات مبينة — كانت بد يهته تأ تيك بالخبر

«Şâyet onun hakkında apaçık âyetler olmasaydı bile, onun açıklığı sana muhakkak haber getirirdi.» Müseylime'ye gelince; basîret sâhipleri onun fasîh olmayan rekâketli sözleriyle, güzel olmayıp aksine çirkin olan işleriyle hasret ve rüsvâylık günü onu ebediyyen cehennemde bırakacak olan Kur'an'ıyla onun durumunu kesinlikle bilmiştir. O'nun sözüyle, «Allah, O'dur ki kendisinden başka hiç bir ilâh yoktur. Hayy ve Kayyûm'dur. O'nu dalgınlık ve uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi de O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefâat edecek kimdir? Önlerinde ve arkalarında ne varsa bilir. Dilediği kadarından başka O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. Kürsî'si gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koruyup gözetmek O'na ağırlık vermez. O, öyle ulu, öyle yücedir.» (Bakara, 255). âyeti arasında ne kadar fark vardır. Bir de Müseylime —Allah onu çirkinleştirsin ve la'net etsin— nin gevelediği şu sözlere bakınız : «Ey iki kurbağanın kızı kurbağa, ne kadar temizsin, nicelerini temizledin, suyu bulandırmadın, su içenleri engellemedin, Allah gebeye nimet vermiştir, ondan koşan bir canlı çıkarmıştır. Karın derisi ile iç organlar arasında. Fil, fil nedir bilir misin? Onun uzun bir hortumu vardır. Hamur yapan hamurculara, ekmek yapan ekmekçilere, yağ ve iç yağını lokma lokma yiyenlere yemîn olsun ki Kureyş muhakkak haddi aşan bir kavimdir.» Bu ve benzeri bir sürü hezeyân ve hurâfeleri daha vardır ki; bu sözleri, çocuklar bile bir alay olarak telaffuz edip söyleyebilirler. Nihâyet «Hadîkat'ül-Mevt» günü ölüm şerbetini içmiş, işleri dağılmış, arkadaşları ve âilesi ona la'net edip tevbe ederek Sıddîk'a gelmişlerdir. Onlar, Allah'ın dinine rağbet ederek gelmişlerdi. Allah Rasûlü (s.a.) nün halîfesi Sıddîk (r.a.), onlardan la'netli Müseylime'nin Kur'an'ından bir şeyler okumalarını istemiş, onlar kendilerinin bundan affedilmelerini istemişler ve fakat Hz. Ebubekir, insanlardan onu işitmemiş olanların işitmeleri ve üzerinde oldukları hidâyetin, ilmin üstünlüğünü bilmeleri için mutlakâ ondan bir şeyler okumalarını istemişti. Bunun üzerine onlar, yukarıda zikrettiklerimiz ve benzerlerinden Hz.

Ebubekir'e okumuşlardı. Okumalarını bitirdiklerinde Sıddîk (r.a.) onlara şöyle demişti : Yazıklar olsun size, akıllarınız nereye gitmişti? Allah'a yemîn olsun ki bu hiç bir şekilde Allah'tan sâdır olmaz, olmamıştır.

Anlatırlar ki Amr İbn el-Âs, Müseylime'ye gitmişti. Câhiliye devrinde Amr onun arkadaşıydı ve henüz müslüman olmamıştı. Müseylime ona Allah Rasûlü (s.a.) nü kasdederek : Yazık sana ey Amr, arkadaşınıza bu süre içinde ne nâzil oldu? diye sordu. Amr : Onun ashâbının büyük ama kısa bir sûre okuduklarını işittim, dedi. Müseylime : O nedir? diye sordu. «Asr'a andolsun ki, hiç şüphesiz insan hüsrândadır. Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler, bir de birbirine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.» (Asr, 1-3). dedi. Müseylime bir süre düşündü, sonra şöyle dedi : Muhakkak ki bana da onun bir benzeri indirildi. Amr : O nedir? diye sordu da şöyle söyledi : «Ey çöl kedisi, muhakkak ki sen iki kulak ve bir göğüsten ibâretsin. Kalan kısmın küçük, hakîrdir.» Nasıl buluyorsun ey Amr? Amr ona : Allah'a yemîn olsun ki, muhakkak sen de kendinin yalan söylediğini pek âlâ biliyorsun, dedi. Müşrik olduğu halde bir müşrikten bu sözler sâdır olur; Muhammed (s.a.) in durumu ve doğruluğu ile Müseylime —Allah ona la'net etsin— nin durumu ve yalanı ona karışmaz ise basîret ve akıl sâhipleri ile doğru, selîm akıl sâhiplerinin bunu anlamaları daha evlâ olmaz mı? Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiç bir şey vahyedilmemişken; bana da vahyolundu, diyenden ve Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim, diyenden daha zâlim kimdir?» (En'âm, 93) buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Allah'a karşı yalan uyduran veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim olabilir? Suçlular muhakkak ki felâha ermezler.» Peygamberlerin getirmiş olduğu hakkı yalanlayan ve aleyhinde huccetlerin kâim olduğu kimseden de daha zâlimi elbette yoktur. Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur : Allah'a karşı insanların en azgını, şüphesiz bir peygamberi öldüren veya peygamberin kendisini öldürdüğü kimsedir.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا
عِندَ اللَّهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ
وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ

سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾

18 — Onlar Allah'ı bırakarak; kendilerine fayda da, zarar da vermeyen şeylere taparlar. Bunlar Allah katında bizim şefâatçılarımızdır, derler. De ki : Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz? Allah, onların ortak koşmalarından münezzeh ve yücedir.

19 — İnsanlar tek bir ümmetten başka bir şey değildiler. Sonradan ayrılığa düştüler. Eğer Rabbın daha önceden bir söz vermemiş olsaydı; ayrılığa düştükleri şeyler hakkında hüküm çoktan verilmiş olurdu.

Allah Teâlâ, Allah katında şefâatları kendilerine fayda verir sanarak Allah ile beraber başkasına ibâdet eden müşrikleri takbîh ediyor. Onların fayda ve zarar veremeyeceklerini, onların zannettiklerinin vukû bulmayacağını ve aslâ meydana gelmeyeceğini haber veriyor. Buyuruyor ki : «De ki : Siz Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz?»

İbn Cerîr buranın anlamının : Siz, Allah'a göklerde ve yerde olmayan bir şeyi mi haber veriyorsunuz? şeklinde olduğunu söyler. Sonra Allah Teâlâ, kendisinin onların şirk ve küfürlerinden münezzeh olduğunu beyânla : «Allah, onların ortak koşmalarından münezzeh ve yücedir.» buyurur.

Allah Teâlâ bu şirkin insanlar arasında önceleri yok iken, sonradan olduğunu haber verir. Önceden bütün insanlar, bir tek din olan İslâm üzere idiler. İbn Abbâs der ki : Âdem ile Nûh arasında on nesil vardır ve hepsi de İslâm üzeredir. Sonra insanlar arasında ihtilâf meydana gelmiş, putlara, Allah'a eş koşulan şeylere ibâdet edilmiştir. Allah Teâlâ âyetleri, beyyineleri, yüce, üstün huccetleri ve beyne işleyen bürhânları ile elçileri göndermiştir. «Tâ ki, helâk olan apaçık bir delilden dolayı helâk olsun, yaşayan da apaçık bir delilden dolayı yaşasın.» (Enfâl, 42).

Allah Teâlâ : «Eğer Rabbın daha önceden bir söz vermemiş olsaydı; ayrılığa düştükleri şeyler hakkında hüküm çoktan verilmiş olurdu.» buyurur ki şâyet daha önceden Allah Teâlâ, hakkında huccet konulmadan hiç kimseye azâb etmeyeceği sözünü vermemiş ve yaratıkları sayılı bir ecele kadar te'cîl etmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında aralarında hüküm verir; inananları mutlu kılar ve kâfirleri sıkıntıya sokardı.

وَيَقُولُونَ لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۖ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانتَظِرُوا ۖ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

20 — Ona Rabbından bir âyet indirilmeli değil miydi? derler. De ki : Gaybı bilmek Allah'a mahsûstur. Bekleyin, doğrusu ben de sizinle birlikte beklemekteyim.

Gaybın Bilgisi

Bu inâdçı ve Hz. Peygamberi yalanlayan kâfirler : «Muhammed'e Rabbından bir âyet inseydi ya.» deyip bununla Semûd kavmine devenin verilmesi gibi kendilerine de bir mucize verilmesini veya Safâ tepeşinin kendileri için altına çevrilmesini veya Mekke dağlarının kendilerinden uzaklaştırılıp yerlerine bahçeler ve nehirler konulmasını ve benzeri olmak üzere Allah'ın kâdir olduğu bir mucize istemişlerdi. Fakat Allah Teâlâ, işlerinde ve sözlerinde muhakkak hikmet sâhibidir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Dilerse sana bunlardan daha iyi olan, içlerinden ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah'ın şânı yücedir. Fakat onlar, kıyâmet saatını da yalanladılar. Biz, o saatın geleceğini yalanlayanlara öyle çılgın bir ateş hazırladık ki...» (Furkân, 10-11), «Bizi âyetler göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik. Ona zulmetmişlerdi. Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.» (İsrâ, 59). Allah Teâlâ ezcümle şöyle buyurur : Yaratıklarım hakkında sünnetim şudur : Ben onların istediklerini verdiğim zaman eğer îmân ederlerse ne âlâ, değilse onlara azâbımı çabuklaştırırım. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.), onların istediklerinin verilmesi ile onların bırakılarak mühlet verilmesi arasında muhayyer bırakılmıştır. İstedikleri verildiği takdîrde icâbet ederlerse ne âlâ, değilse azâbları çabuklaştırılacak, bırakıldıkları takdîrde ise onlara mühlet verilecekti. Hz. Peygamber, onlara mühlet verilmesini tercîh buyurmuştu. Nitekim onlara karşı defalarca hilim ile muâmele etmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, peygamberine onların istediklerine karşılık cevab olarak şöyle demesini öğütlemiştir : «Gaybı bilmek ancak Allah'a mahsûstur. İşlerin hepsi Allah'ın elindedir. O, işlerin sonuçlarını en iyi bilendir. Bekleyin, doğrusu ben de sizinle birlikte beklemekteyim.» Eğer siz, istediğinizi görmedikçe îmân etmeyecekseniz o halde benim ve sizin hakkınızda Al-

lah'ın hükmünü bekleyin. Bununla birlikte onlar, istediklerinden daha büyüğü olmak üzere Hz. Peygamberin mucizelerini müşâhede etmişlerdir. Bu cümleden olarak Allah Rasûlü (s.a.) bir dolunay gecesi aya işâret buyurmuş ve o ikiye bölünmüştü : Bir parçası dağın arkasından, bir parçası da önünden görünmüştü. Muhakkak ki bu, onların istedikleri ve istemedikleri diğer yeryüzü mucizelerinden daha büyüktü. Eğer Allah Teâlâ onların bu isteklerinin irşâd ve hak üzere sâbit olma isteğinden doğmuş olduğunu bilseydi, mutlakâ onların bu isteklerine icâbet buyururdu. Fakat Allah Teâlâ bildi ki; onların bu istekleri, ancak bir inâd ve azgınlık sebebiyledir. Allah Teâlâ da onları şüpheleri içinde bırakmıştır. Zîrâ onlardan hiç birinin îmân etmeyeceğini bilmektedir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Doğrusu üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile, elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97), «Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onlar bilmediler.» (En'âm, 111), «Onlara gökten bir kapı açsak da yukarı çıkmaya koyulsalardı; gözlerimiz döndü. Biz herhalde büyülendik, derlerdi.» (Hicr, 14-15), «Gökten bir parça düşer görseler : Birbiri üstüne yığılmış buluttur, derler.» (Tûr, 44), «Eğer sana kâğıt içinde bir kitab indirmiş olsaydık da elleriyle ona dokunsalardı; yine de küfretmiş olanlar derlerdi ki : Bu, apaçık bir büyüden başkası değildir.» (En'âm, 7). Bu ve benzeri istekler, cevab verilmekten uzak ve değersiz şeylerdir. Zîrâ bunlara cevabta hiç bir fayda yoktur. Çünkü onların günâh ve fesâdlarının çokluğundan onların inâd ve azgınlıklarında devâm etmelerine mâni olamayacaktır. Bu sebepledir ki : «Bekleyin, doğrusu ben de sizinle birlikte beklemekteyim.» buyurmuştur.

وَإِذَآ أَذَقْنَا ٱلنَّاسَ رَحْمَةً مِّنۢ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُمْ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ فِىٓ ءَايَاتِنَا ۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسْرَعُ
مَكْرًا ۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿٢١﴾ هُوَ ٱلَّذِى يُسَيِّرُكُمْ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمْ
فِى ٱلْفُلْكِ ۖ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا۟ بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَآءَهُمُ ٱلْمَوْجُ مِن كُلِّ
مَكَانٍ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ
مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ ۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ
عَلَىٰٓ أَنفُسِكُم ۖ مَّتَٰعَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾

21 — Kendilerine dokunan sıkıntılardan sonra insanlara bir rahmet tattırdığımızda; hemen âyetlerimize düzen kurmaya kalkışırlar. De ki : Düzen kurmada Allah en hızlıdır. Elçilerimiz de kurduğunuz düzenleri hiç şüphesiz yazmaktadırlar.

22 — Sizi karada ve denizde yürüten O'dur. Gemide bulunduğunuzda geminin onları hoş bir rüzgârla götürdüğünde ve onunla sevindiklerinde birden şiddetli bir kasırga gelip onları her taraftan dalgaların sardığı ve çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları anda, Allah'ın dinine sarılarak : Bizi bu tehlikeden kurtarırsan; andolsun ki, şükredenlerden oluruz, diye O'na yalvarırlar.

23 — Allah onları kurtarınca; hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlıklara başlarlar. Ey insanlar, yaptığınız taşkınlık aleyhinize, dünya hayatının eğlencesidir. Sonra dönüşünüz Bizedir. Biz de yaptığınızı size bildiririz.

İnsan Psikolojisi

Allah Teâlâ haber veriyor ki, insanlar kuraklıktan sonra yağmur, kıtlıktan sonra bolluk, zorluktan sonra ferâhlık gibi kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra rahmetini tattırdığı zaman; onlar, hemen Allah'ın âyetlerine dil uzatmaya kalkışırlar. Mücâhid, onların «Alay etme ve yalanlama» ile Allah'ın âyetlerine karşı tavır aldıklarını söyler. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «İnsan bir sıkıntıya düşünce; yan gelip yattığı, oturduğu, veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakarır. Biz, sıkıntısını giderince de; karşılaştığı sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner.» (Yûnus, 12). Sahîh bir hadîste rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) geceleyin yağan bir yağmurdan sonra sabah namazı kıldırmış ve : Bu gece Rabbınız ne buyurdu biliyor musunuz? diye sormuştu. Onlar : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Şöyle buyurdu : Kullarımdan Bana îmân eden ve kâfir olanlar sabahladı. Allah'ın fazlı ve rahmeti ile bize yağmur yağdı, diyenler bana îmân etmiş, yıldızı inkâr etmişlerdir. Falan ve falân yıldızın doğmasıyla (veya batmasıyla) bize yağmur yağdı diyenler ise, Beni inkâr etmiş, yıldıza inanmışlardır.

Allah Teâlâ : «Onlara de ki : Düzen kurmada Allah en hızlıdır.» buyurur ki; Allah Teâlâ, onların küfürlerini derece derece arttırır ve

onlara mühlet verir. O kadar ki cürüm işleyenler kendilerine mühlet verilmiş olduğu ve bu mühleti kullanır haldelerken azâb edilmeyeceklerini sanırlar. Sonra bir gaflet anında yakalanıverirler. Şerefli yazıcılar onun her yaptığını yazar ve onun adına kaydeder, sonra da gaybı ve alenî olanı bilen Allah'a arzederler. O da büyük ve küçük, bir hurma çekirdeği veya hurma çekirdeğinin çukuru mesâbesinde olan her amellerinin karşılığını verir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Sizi karada ve denizde yürüten O'dur. Gemide bulunduğunuzda, geminin onları hoş bir rüzgârla götürdüğünde ve onunla sevindiklerinde birden şiddetli bir kasırga gelip (gemiyi ve) onları her taraftan dalgaların sardığı ve çepeçevre kuşatıldıklarını ve helâk olacaklarını sandıkları anda, Allah'ın dinine sarılarak; O'na yalvarırlar.» O'nunla beraber hiç bir puta duâ etmezler. Bilakis sâdece O'na duâ ve huşû' ile yalvarırlar. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Denizde size bir sıkıntı dokununca yalvardıklarınızın hepsi kaybolur. Ancak Allah kalır. Ama O, sizi karaya çıkarıp kurtarınca; yüz çevirirsiniz. Ve insan zâten pek nankördür.» (İsrâ, 67). buyururken, burada da şöyle buyurmaktadır : «Allah'ın dinine sarılarak : Bizi bu tehlikeden kurtarırsan andolsun ki, (bu duruma) şükredenlerden oluruz, (hiç bir şeyle Sana şirk koşmayız, nasıl ki burada yegâne Sana duâ ediyorsak, bundan sonra da yegâne Sana ibâdet ederiz) diye 'Ona yalvarırlar. Allah Teâlâ da buyurur ki ; «Allah onları (bu tehlikeden) kurtarınca; hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlıklara başlarlar. (Sanki başlarına bu felâket gelmemiş gibi olurlar. Kendilerine dokunan bir zarardan Allah'a duâ etmemiş gibi olurlar.)»

Allah Teâlâ : «Ey insanlar, yaptığınız taşkınlık aleyhinizedir.» buyurur ki, bu taşkınlığın vebâlini ancak yine siz tadarsınız. Ve dışınızda hiç kimseye bir zarar veremezsiniz. Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur : Haddi aşma ve akrabâlarına gidip gelmeyi kesmekten Allah'ın böyle yapana âhirette hazırlayıp biriktirmiş olduğu azâbla beraber dünyada cezâsını çabucak vermesine lâyık başka bir günâh daha yoktur.

Allah Teâlâ : «Bunlar, dünya hayatının eğlencesidir.» buyurur ki, sizin için bu değersiz ve hakîr dünya hayatında birtakım nimetler, faydalanmalar vardır. «Dönüşünüz Bizedir. Biz de yaptıklarınızı size bildiririz.» Bütün amellerinizi size haber verir ve size onları tâm olarak veririz. Kim hayır bulursa Allah'a hamdetsin, kim de hayırdan başka bir şey bulursa ancak kendini ayıplasın.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ أَنزَلْنَٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَٱخْتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ
وَالْأَنْعَٰمُ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَٱزَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَآ أَنَّهُمْ قَٰدِرُونَ عَلَيْهَآ أَتَىٰهَآ
أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَٰهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِٱلْأَمْسِ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱللَّهُ يَدْعُوٓا۟ إِلَىٰ دَارِ السَّلَٰمِ ۖ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾

24 — Dünya hayatı; gökten indirdiğimiz su gibidir. Onunla, insan ve hayvanların yiyerek beslendikleri bitkiler bol bol yetişir; yeryüzü renk renk, çeşit çeşit mahsûllerle süslenir. Ve yerin sâhipleri bütün bunlara kâdir olduklarını sandıkları sırada; geceleyin veya gündüzün emrimiz geliverir ve orayı hiç bir şey bitirmemişe çevirириz. İşte Biz, âyetlerimizi düşünen insanlar için böylece açıklarız.

25 — Allah selâmet yurduna çağırır ve dilediğini dosdoğru yola iletir.

Dünya Hayatının Misâli

Allah Teâlâ dünya hayatının saltanatı, güzelliği, süsü ve sür'atle sona erip bitmesine; çeşitleri ve sınıfları farklı, insanların yediği ekin ve meyvelerden, hayvanların yedikleri mer'a, yoncalık ve başka şeylerden olmak üzere gökten indirilen su ile Allah'ın yeryüzünden çıkarmış olduğu bitkiyi misâl veriyor. «Yeryüzü renk renk, çeşit çeşit ve fânî zînetleriyle, mahsûllerle süslenir, tepelerinden çıkan muhtelif şekil ve renklerde taptaze çiçeklerle güzelleşir ve ekip dikenler bütün bunları kesmeye ve hasâdına mâlik olduklarını sandıkları sırada geceleyin veya gündüzün emrimiz, bir yıldırım veya soğuk bir rüzgâr geliverir de yapraklarını kurutur ve meyvelerini telef eder.» Allah Teâlâ buyurur ki : «Geceleyin veya gündüzün emrimiz geliverir de orayı hiç bir şey bitirmemişe çevirириz.» Tazelik ve yeşilliğinden sonra orayı kurutuveririz. «Hiç bir şey bitirmemişe çevirириz.» Sanki ondan önce hiç güzel olmamış gibidir. Katâde der ki : Orayı hiç bir şey bitirmemişe çevirириz, sanki orada hiç bir şey yaşamamış ve orada hiç bir nîmet bitmemişe döner.

Zevâlinden sonra işler de böyledir; sanki hiç olmamış gibi olur. Bu sebepledir ki bir hadîste şöyle buyurulur : Dünya halkının en çok nî-

mete kavuşmuş olanı getirilir, cehenneme bir kere daldırılır ve kendisine : Hiç hayır gördün mü, sana hiç nimet uğradı mı? diye sorulur da; hayır, der. Dünyada insanların en şiddetli azâba dûçâr olanı getirilir ve bir kere nimete daldırılır, sonra kendisine : Hiç bir sıkıntı ve yoksulluk gördün mü? diye sorulur ve o da; hayır, der. Allah Teâlâ helâk olanlardan haber vererek şöyle buyurur : «Oldukları yerde diz üstü çöküverdiler. Sanki orada hiç yaşamamışlardı.» (Hûd, 94-95).

Sonra Allah Teâlâ buyurur ki : «İşte Biz, dünya ehlinden ona mağrûr ve aldanmış, onun vaadlerine kanmış ve fakat o onlardan birden bire ayrılıverirken dünyanın çarçabuk sona ereceği konusunda vermiş olduğumuz misâlden ibret alan ve âyetlerimizi, huccet ve delillerimizi düşünen insanlar için böylece açıklarız.» Dünyayı isteyenden dünyanın kaçması, ondan kaçanın da peşine düşmesi dünyanın tabîatındandır. Allah Teâlâ dünya hayatına, yeryüzünün nebâtları ile Kitab-ı Azîz'inde birçok âyette misâl getirmektedir. Meselâ Kehf sûresinde şöyle buyurur : «Dünya hayatının misâlini de anlat onlara. O gökten indirdiğimiz su gibidir. Ki bununla yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır. Ama sonunda da rüzgârın savuracağı çörçöpe döner. Allah her şeyin üstünde bir kudret sâhibidir.» (Kehf, 45). Aynı şekilde Zümer sûresinde (âyet, 21) ve Hadîd sûresinde (âyet, 20) dünya hayatına suyu misâl olarak verir.

İbn Cerîr der ki : Bana Hâris'in... Abdurrahmân İbn Ebu Bekr İbn Abdurrahmân İbn Hâris İbn Hişâm'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Mervân İbn Hakem'i minberde : «Yeryüzü renk renk, çeşit çeşit mahsûllerle süslenir ve yerin sâhipleri bütün bunlara mâlik olduklarını sandıkları sırada; —Allah onları sâhiplerinin günâhları karşılığı olma dışında helâk edecek değildir— ...» şeklinde okuduğunu işittim. Mushaf'da olmadığı halde onu okudun, dedim. Abbâs İbn Abdullah İbn Abbâs : İbn Abbâs da bunu böylece okur, dedi. İbn Abbâs'a birini gönderdiler de şöyle dedi : Übeyy İbn Kâ'b bana böylece okuttu. Bu, garîb bir kırâat olup tefsîr için ziyâde edilmiş gibidir. (1)

Allah Teâlâ : «Allah selâmet yurduna çağırır...» buyurur. Allah Teâlâ dünyayı, onun çarçabuk sona ereceğini haber verdiğinde cennete teşvîk edip oraya çağırır; cennete âfetlerden, noksânlıklardan, meşekkatlerden kurtuluş yurdu ismini verir ve : «Allah selâmet yurduna çağırır ve dilediğini dosdoğru yola iletir.» buyurur.

(1) (Hadîsin râvîlerinden olan Abdülazîz İbn Ebân el-Emevî'den Hâris İbn Ebu Usâme hadîs rivâyet etmiştir. Yahyâ onun hakkında : Yalancıdır, habîstir, uydurma hadîsler rivâyet eder, demiştir. Buhârî ise, hadîs imâmlarının onun hadîsini terkettiklerini söyler.)

Eyyûb'un Ebu Kılâbe'den, onun Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Bana : Gözlerin uyusun ve fakat kalbin uyanık kalıp anlasın, kulağın işitsin, denildi. Gözüm, kalbimin aklı uyudu ve kulağım işitti. Sonra şöyle denildi : Bir efendi, bir yurt (bir ev))binâ etti. Sonra yemek hazırladı ve bir davetçi gönderdi. Davetçiye icâbet eden eve girdi ve yemekten yedi, efendi ondan hoşnûd oldu. Davetçiye icâbet etmeyen eve girmedi ve yemekten yemedi, efendi de ondan hoşnûd olmadı. Allah o efendidir. Ev İslâm'dır. Yemek cennet' tir. Davetçi ise Muhammed (s.a.) dir. Bu hadîs mürseldir. Muttasıl olarak da rivâyet edilmiştir. Muttasıl olarak rivâyeti şöyledir : Leys kanalıyla... Câbir İbn Abdullah (r.a.) dan rivâyete göre; o, şöyle demiştir : Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza çıktı ve şöyle buyurdu : Ben rü'yâmda gördüm ki Cibrîl başucumda, Mîkâîl ayak ucumda. Biri arkadaşına : Şunun için bir misâl ver, dedi. O, şöyle dedi : İşit, kulağın duysun, aklınla anla. Muhakkak ki senin ve ümmetinin misâli bir kral gibidir ki o, önce bir yurt edinir, sonra orada bir ev binâ eder. Orada bir yemek (ziyâfet) verir. Daha sonra insanları yemeğine çağıracak bir elçi gönderir. Onlardan elçiye icâbet edenler ve terkedenler vardır. İşte Allah o kraldır. Yurt İslâm'dır. Ev cennettir. Ve sen ey Muhammed, işte o elçisin. Kim sana icâbet ederse İslâm'a girer, kim İslâm'a girerse cennete girmiştir. Kim de cennete girmişse ondan yemiştir. Hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

Katâde der ki : Bana Huleyd el-Asarî'nin Ebu Derdâ'dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Güneşin doğduğu hiç bir gün yoktur ki, iki tarafında nidâ eden iki melek olmasın. İnsanlar ve cinler hâriç, Allah'ın bütün yaratıkları o iki meleği işitirler. Onlar, şöyle derler : Ey insanlar, Rabbınıza geliniz. Yeterli ve az olan; çok olup da oyalayandan daha hayırlıdır. Muhakkak ki bu, Kur'an'da : «Allah selâmet yurduna çağırır ve dilediğini dosdoğru yola iletir.» âyetinde indirilmiştir. Hadîsi İbn Ebu Hâtim ve İbn Cerîr rivâyet etmişlerdir.

لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾

26 — Güzel davrananlara daha güzeli ve fazlası var. Onların yüzleri ne kararır, ne de zilletten kızarır. Onlar cennetin yarânıdırlar. Orada temelli kalacaklardır.

Güzele Güzel

Allah Teâlâ dünyada îmân ve sâlih amelle iyilik yapanlara âhiret yurdunda bunlara bedel iyilikler olduğunu haber veriyor. Başka bir âyette de şöyle buyurur : «İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir?» (Rahmân, 60).

Allah Teâlâ : «Daha güzeli ve fazlası var.» buyurur ki; bu, amellerin sevâbının bir iyilik karşılığı on mislinden yediyüz misline kadar katlanması, arttırılmasıdır. Bunun da üzerine ziyâdelik, fazlalık vardır. Ayrıca bu fazlalık; Allah'ın onlara cennetlerde vereceği sarayları, hûrîleri ve onlardan olan hoşnûdluğunu onlar için saklamış olduğu göz aydınlığını da kapsamaktadır. Bunlardan daha fazîletli ve üstün olanı ise Allah'ın yüzüne (zâtına) bakmaktır. İşte bu, Allah'ın onlara verdiklerinin tamâmının en büyüğü olan bir ziyâdeliktir. Onlar buna amelleri ile hak kazanmamışlardır. Bilakis bu, Allah'ın fazlı ve rahmeti iledir. Âyetteki ziyâdeliğin Allah'ın yüzüne (vech-i kerîm'ine) bakmak olduğu şeklindeki açıklama Ebubekir es-Sıddîk, Huzeyfe İbn Yemân, Abdullah İbn Abbâs, Saîd İbn Müseyyeb, Abdurrahmân İbn Ebu Leylâ, Abdurrahmân İbn Sâbit, Mücâhid, İkrime, Âmir İbn Sa'd, Atâ, Dahhâk, Hasan, Katâde, Süddî, Muhammed İbn İshâk ile selef ve haleften başkalarından da rivâyet edilmiştir. Bu husûs (ziyâdeliğin Allah'a bakmakla tefsîri) birçok hadîste Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetle vârid olmuştur. İmâm Ahmed'in rivâyet ettiği şu hadîs bunlardandır : Bize Affân'ın... Suheyb'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) : «Güzel davranana, daha güzeli ve fazlası var.» âyetini okuyup şöyle buyurmuştur :

إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ ، قَالَ يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى : تُرِيدُونَ شَيْئًا أَزِيدُكُمْ ؟ فَيَقُولُونَ : أَلَمْ تُبَيِّضْ وُجُوهَنَا ؟ أَلَمْ تُدْخِلْنَا الْجَنَّةَ وَتُنَجِّنَا مِنَ النَّارِ ؟ قَالَ فَيَكْشِفُ الْحِجَابَ فَمَا أُعْطُوا شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَى رَبِّهِمْ عَزَّ وَجَلَّ

Cennet ehli cennete, girdiği zaman Allah Teâlâ : Size, artıracağım bir şey ister misiniz? buyurur. Onlar : Bizim yüzlerimizi beyâzlatıp bizi cennete koymadın mı? Bizi ateşten kurtarmadın mı? derler. Allah Teâlâ hicabı (örtüyü) onlar için açar. (da O'na bakarlar) Allah'a yemîn olsun ki onlara Rablarına bakmaktan daha sevimli olan

başka bir şey vermiş değildir. Hadîsi Müslim ve imâmlardan bir grup Hammâd İbn Seleme'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Cerîr der ki : Bize Yûnus'un... Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nden şöyle rivâyet etmiş : Muhakkak ki Allah Teâlâ, kıyâmet günü bir münâdî gönderir de münâdî ilklerinin ve sonlarının duyabileceği bir sesle şöyle nidâ eder : Ey cennet halkı, muhakkak ki Allah Teâlâ sizin için iyilik ve fazlalık va'detmiştir. İyilik cennettir. Ziyâdelik ise Rahmân'ın yüzüne bakmaktır. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Ebu Bekr el-Hüzelî kanalıyla Ebu Temîme el-Hecîmî'den rivâyet etmiştir. Yine İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Kâ'b İbn Ucre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den «Güzel davranana daha güzeli ve fazlası var.» âyeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir : Rahmân'ın yüzüne bakmaktır. Yine İbn Cerîr'in İbn Abdurrahîm kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne : «Güzel davranana daha güzeli ve fazlası var.» âyetini sormuş da şöyle buyurmuş : İyilik cennettir, ziyâdelik ise Allah'ın yüzüne bakmaktır. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Züheyr'den rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Mahşer'deki Arafât'ta kâfir ve günâhkârların yüzlerine siyahlık ve toz rengi gelmesinin aksine onların yüzleri ne kararır, ne de zilletten kızarır.» Onlara ne içte ve ne de görünüşte bir aşağılama, horlama meydana gelmez. Bilakis onlar hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Bu yüzden Allah, o günün şerrinden bunları korumuştur. Ve onlara bir güzellik, bir sevinç vermiştir.» (İnsan, 11). Onların yüzleri parlak, kalbleri sevinçlidir. Fazlı ve rahmeti ile Allah Teâlâ bizleri de onlardan kılsın. Âmîn.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا
أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

27 — Kötülükleri kazananlara, kötülükleri kadar cezâ verilir; onların yüzlerini zillet bürür. Allah'a karşı onları savunacak kimse yoktur. Yüzleri, geceden de kara bir parçayla örtülmüş gibidir. İşte bunlar da ateşin yârânıdırlar. Orada temelli kalacaklardır.

Allah Teâlâ, iyiliklerin kendileri için kat kat arttırıldığı ve bu durumları devâmlı olarak artan mutlu kişilerin durumunu haber verdik-

ten sonra, mutsuzların durumuna geçer ve onlar hakkındaki adâletini beyân buyurur. Allah Teâlâ, onların kötülüklerine karşılık ancak onların misliyle karşılık verecek ve onlara cezâyı arttırmayacaktır. Onların yüzlerini, günâhları ve bu günâhlarından olan korkuları sebebiyle zillet bürür. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Ateşe sunulurken zilletten başları öne eğilmiş göz ucuyla gizli gizli çevreye baktıklarını görürsün...» (Şûrâ, 45), «Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma. Sâdece gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne kadar onları te'hîr etmektedir. O gün başları kalkmış, gözleri kendilerine dönmeyecek şekilde sâbit kalmış, gönülleri bomboş olarak koşup duracaklardır. İnsanları kendilerine azâbın geleceği gün ile uyar...» (İbrâhîm, 42-45). Burada ise «Allah'a karşı onları savunacak kimse yoktur. Allah'ın azâbından onları koruyacak ve azâba mâni olacak kimse yoktur.» buyururken başka bir âyette de şöyle buyurulmaktadır : «İnsan o gün : Kaçacak yer nerede? der. Hayır, hiç bir sığınak yoktur. O gün herkesin duracağı yer, ancak Rabbının huzûrudur.» (Kıyâme, 10-12).

Allah Teâlâ'nın : «Yüzleri, geceden de kara bir parçayla örtülmüş gibidir.» âyeti, âhiret yurdunda onların yüzlerinin karalığını haber vermektedir. Nitekim başka âyetlerde de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır. O zaman yüzleri kara olanlara : Îmânınızdan sonra küfrettiniz ha! İşte o küfrünüzün cezâsı olarak tadın azâbı, denir. Ama yüzleri ağaranlar, Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar, orada temelli kalacaklardır.» (Âl-i İmrân, 106-107), «O gün yüzler vardır, pırıl pırıl parlar. Güleç, sevinçli. O gün yüzler de vardır, tozlanmış. Bir karanlık bürümüştür. İşte bunlar, kâfirler ve fâcirlerdir.» (Abese, 38-42).

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا
بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا
عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ
الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾

28 — O gün hepsini toplarız. Sonra şirk koşanlara; Siz ve koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onla-

rın arasını açmışızdır. Ortakları derler ki : Bize tapmıyordunuz.

29 — Allah, sizinle bizim aramızda şâhid olarak yeter. Sizin tapınmanızdan haberimiz yoktur.

30 — İşte orada herkes önceden yapmış olduğunu bilir. Gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Uydurdukları şeyler ise kendilerinden kaybolup gider.

Allah'a Ortak Koşanlar

Allah Teâlâ buyurur ki : «İnsan, cin, hepsini iyi ve günâhkâr olmak üzere bütün yeryüzü halkını bir gün toplarız.» Başka bir âyette de şöyle buyurur : «Hiçbirini bırakmaksızın toplarız onları.» (Kehf, 47).

«Sonra şirk koşanlara : Siz ve koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onların arasını açmışızdır.» Onlara siz ve putlarınız muayyen bir yere gidiniz. Orada inananların makâmından ayrılınız, denilir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Ayrılın bugün ey suçlular.» (Yâsîn, 59), «Kıyâmetin kopacağı gün, işte o gün inananlar ve inanmayanlar birbirinden ayrılır.» (Rûm, 14), «O gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır.» (Rûm, 43). Onlar iki bölük olacaklardır. Bu, Rabb Teâlâ hükümleri ayırmak üzere geldiği zaman olacaktır. Bu sebeble denilmiştir ki : Mü'minler Allah Teâlâ'dan hükümleri ayırması, vermesi ve bulundukları yerden ayrılarak kurtarılmaları için Allah Teâlâ'nın gelmesi için O'ndan şefâat isterler. Diğer bir hadîste ise : Bizler, kıyâmet günü insanların üstünde ve yüksek bir yerde olacağız, buyurulmuştur.

Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de kıyâmet günü müşrikler ve putlarına emredeceği şeyi haber verip şöyle buyurur : «Siz ve koştuğunuz ortaklar yerlerinize, deriz. Artık onların arasını açmışızdır. Ortakları onların kendilerine ibâdetlerini inkâr edip onlardan uzaklaşır ve derler ki : Bize tapmıyordunuz.» Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Putlar kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82), «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmışlardır.» (Bakara, 106), «Allah'ı bırakıp ta kıyâmet gününe kadar cevab veremeyecek olana, kendilerine yapılan duâlardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6).

Bu âyette Allah Teâlâ, şerîklerin (müşriklerin Allah'a koştukları ortakların) kendilerine ibâdet edenler ibâdet iddiâsında bulundukları sırada ve kendilerine mürâcatlarında şöyle diyeceklerini haber verir: «Allah, sizinle bizim aramızda şâhid olarak yeter. Sizin tapınmanızdan haberimiz yoktur.» Biz sizin ibâdetinizi hissetmemiş ve bilmemiştik. Siz, bizim sizi bilmeyeceğimiz bir şekilde bize ibâdet etmiştiniz. Sizinle aramızda Allah şâhiddir ki bize ibâdete sizi çağırmadık, size bunu emretmedik ve sizden bu konuda hoşnûd da olmadık.

İşte bu sözler, Allah ile beraber O'ndan başkasına tapınan müşrikler için işitmeyen, görmeyen, kendilerine bir yarar sağlamayan, kendilerine ibâdeti emretmeyen, bundan hoşnûd olmayan, bunu istemeyen, aksine en muhtâç oldukları bir zamanda kendilerinden uzaklaşandan büyük bir susturmadır. Onlar Hayy, Kayyûm, Semî, Basîr, her şeye gücü yeten, her şeyi en iyi bilene ibâdeti terketmişlerdir. O; elçilerini göndermiş, kitablarını indirmiş, tek ve ortağı olmaksızın Zâtına ibâdeti emretmiş, kendinden başkasına ibâdeti yasaklamıştır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur: «Andolsun ki, her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir. İçlerinden kimini Allah hidâyete erdirdi. Kimi de sapıklığı hak etti.» (Nahl, 36), «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25), «Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerden sor. Biz, Rahmân'dan başka ibâdet edilecek tanrıları meşrû kılmış mıyız?» (Zuhrûf, 45).

Müşrikler, birçok nevîlere ve kısımlara ayrılır. Allah Teâlâ kitabında onları zikretmiş, durumlarını ve sözlerini beyân buyurmuş, en mütekâmil biçimde onların içinde bulundukları durumu reddetmiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki: «İşte orada, kıyâmet günü hesâb yerinde her nefis dünyada yapmış olduğu hayrı ve şerri bilir, hepsinden haberdâr olur.» Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır: «O günde ki, sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.» (Târık, 9), «O gün insana, önde ve sonda ne yaptıysa bildirilir.» (Kıyâme, 13), «Ve onun için kıyâmet gününde açılmış bulacağı bir kitab çıkarırız. Oku kitabını. Bugün kendi hesâbın için kendi nefsin veter sana.» (İsrâ, 13-14).

Bu âyet-i kerîme'yi bazıları: (هُنَالِكَ تَبْلُو كُلُّ مَا أَسْلَفَتْ) «İşte orada herkes dünyada yapmış olduğunu okur...» şeklinde okumuşlardır. Bazıları da bu yeni okuyuşa göre; âyetteki (تَبْلُو) kelimesini, geçmişte yapmış olduğu hayır ve şerrin peşine düşeceği, şeklinde anlamışlardır. Bazıları da âyeti şu hadîsle tefsîr etmişlerdir: Her bir ümmet, yapmış olduğunun peşine düşecektir. Güneşe tapmış olanlar güneşin

peşine, aya tapmış olanlar ayın peşine, tâğûtlara tapmış olanlar da tâğûtların peşine düşecektir...

Allah Teâlâ : «Gerçek mevlâları olan Allah'a döndürülürler.» buyurur ki her iş, adâletli hâkim Allah'a döndürülür. Allah Teâlâ onlar hakkında hüküm vererek aralarını ayırır ve cennet ehlini cennete, cehennem ehlini cehenneme koyar. «Uydurdukları (ve Allah'a bir iftirâ olmak üzere Allah'ın dışında ibâdet etmiş oldukları) şeyler ise kendilerinden kaybolup gider.»

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾ فَذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ
الْحَقُّ ۖ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ۖ فَأَنَّىٰ تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

31 — De ki : Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? Kulak ve gözlere hükmeden kimdir? Diriyi ölüden çıkaran, ölüyü de diriden çıkaran kimdir? Her işi düzenleyen kimdir? Onlar : Allah'tır diyecekler. O halde O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız? de.

32 — İşte gerçek Rabbınız olan Allah budur. Haktan sonra dalâletten başka ne vardır? O halde nasıl çevriliyorsunuz?

33 — Böylece, fâsık olanların îmân etmeyeceklerine dâir Rabbının sözü gerçekleşti.

Kimdir Rızık Veren?

Allah Teâlâ müşriklerin, zâtının birliğini, Rabb olduğunu itirâf etmelerini onlara karşı tanrının birliğine delil getirir ve buyurur ki : «De ki : Gökten ve yerden size rızık veren kimdir? Gökten yağmur suyunu indiren, kudreti ve dilemesiyle yeryüzünü şak şak yaran, böylece orada taneler bitiren, üzümler ve yoncalar, zeytinlikler ve hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, meyveler ve mer'alar çıkaran.» (Abese, 27-31) kimdir? Allah ile beraber başka bir ilâh mı? Onlar : Allah'tır, diyecek-

lerdir. «Kimdir o ki, eğer o rızkını tutup kesiverecek olursa size rızık verecek?» (Mülk, 21). Allah Teâlâ'nın şu sözü de böyledir : «Kulak ve gözlere hükmeden kimdir?» (Yûnus, 31). Size bu işitme ve görme gücünü veren şâyet dileseydi bunları sizden söker alır ve giderirdi. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «De ki : Sizi yaratan ve sizin için kulaklar, gözler ve kalbler veren O'dur. Ne de az şükrediyorsunuz!» (Mülk, 23), «De ki : Bana haber verir misiniz; eğer Allah kulağınızı, gözlerinizi alır ve kalblerinizin üstüne mühür vurursa; Allah'tan başka onları size getirecek ilâh kimdir?» (En'âm, 46).

Allah Teâlâ : «Yüce kudreti ve genel nimeti ile diriyi ölüden çıkaran, ölüyü de diriden çıkaran kimdir?» buyurur ki, bu konudaki ihtilâfları daha önce vermiştik. Âyet, bütün bunlar hakkında geneldir.

Allah Teâlâ : «Her işi düzenleyen kimdir?» buyurur. Her şeyin melekûtu elinde olan kimdir? O, koruyan, korunmaya ihtiyâcı olmayan, hükmünün dışında kimsenin kalmadığı yegâne Hâkim ve tasarruf sâhibidir. O, yaptığından sorulmaz ama onlar sorulacaklardır. «Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'ndan ister. O, hergün bir şe'n (durum) içindedir.» (Rahmân, 29). Ulvî ve sûflî olanı ile bütün mülk O'nundur. Onlardaki melekler, insanlar ve cinler O'na muhtâçtırlar, O'nun kullarıdır ve O'nun katında O'na boyun eğerler ve : «Bütün bunları yapan ve bunların sâhibi Allah'tır.» diyerek bunu bilir ve itirâf ederler. «O halde O'na karşı gelmekten, kendi indî görüşlerinizle ve bilgisizliğinizle O'nunla birlikte başkasına tapınmaktan dolayı O'ndan sakınmaz mısınız?» de.

Allah Teâlâ buyurur ki : «İşte gerçek Rabbınız olan Allah budur. Haktan sonra dalâletten başka ne vardır? O halde nasıl çevriliyorsunuz?» Bütün bunları yaptığını itirâf ettiğiniz; işte yegâne ibâdete müstehak olan gerçek Rabbınız ve İlâhınızdır. «Haktan sonra dalâletten başka ne vardır?» O'nun dışındaki bütün ma'bûdlar bâtıldır, O'ndan başka ilâh yoktur, O tektir ve ortağı yoktur. «O halde her şeyde tasarruf sâhibi olduğunu, her şeyi yaratan Rabb olduğunu bile bile O'nun ibâdetinden başkasına ibâdete nasıl çevriliyorsunuz?

«Böylece, fâsık olanların îmân etmeyeceklerine dâir Rabbının sözü gerçekleşti.» İşte nasıl bu müşrikler Allah'ın yegâne yaratıcı, rızık veren, mülkünde yegâne tasarruf sâhibi, peygamberlerini tevhîdi ile gönderen olduğunu itirâf etmekle beraber Allah ile birlikte başkasına ibâdet ve O'na şirk koşmada devâm etmişlerse; böylece onların cehennemde kalacak mutsuzlar olduğuna dâir Allah'ın sözü gerçekleşmiş oldu. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Onlar da : Evet geldi, dediler. Fakat azâb sözü, küfredenlerin üzerine hak oldu.» (Zümer, 71).

قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ۚ قُلِ ٱللَّهُ يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٣٤﴾
قُلْ هَلْ مِن شُرَكَآئِكُم مَّن يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ ۚ قُلِ ٱللَّهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ ۗ أَفَمَن يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ أَحَقُّ أَن يُتَّبَعَ
أَمَّن لَّا يَهِدِّىٓ إِلَّآ أَن يُهْدَىٰ ۖ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا ۚ إِنَّ ٱلظَّنَّ
لَا يُغْنِى مِنَ ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

34 — De ki : Ortaklarınız içinde önce yaratan, sonra bu yaratmayı tekrâr eden var mıdır? De ki : Allah önce yaratır, sonra bunu tekrâr eder. Nasıl da döndürülüyorsunuz?

35 — De ki : Sizin ortaklarınız içinde; hakka ileten var mıdır? De ki : Allah hakka eriştirir. Hakka eriştiren mi, yoksa götürülmeden gidemeyen mi uyulmaya daha lâyıktır. Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?

36 — Onların çoğu, sâdece zanna tâbi olurlar. Şüphe yok ki zan, hakîkat karşısında bir şey ifâde etmez. Doğrusu Allah onların bütün işlediklerini bilendir.

Kim Hakîkata Götürür?

Bu, bir başkasıyla Allah'a şirk koşmalarında, putlara ve ortaklara tapınmalarındaki davalarının bir ibtâlinden ibârettir. «De ki : Ortaklarınız içinde önce yaratan, sonra bu yaratmayı tekrâr eden var mıdır?» Bu gökler ve yeri yaratmaya başlayan, sonra onlardaki yaratıkları var eden, gök cisimlerini ve yeryüzünü ayıran, onlardakileri yokluğa çeviren ve sonra da yaratıkları yeni bir yaratışla tekrâr eden kimdir? De ki : Tek ve ortağı olmaksızın yalnız başına bunları yapan Allah'tır. Olgunluk yolundan bâtıla nasıl da döndürülüyorsunuz? De ki : «Sizin ortaklarınız içinde; hakka ileten var mıdır? De ki : Allah hakka eriştirir.» Siz de biliyorsunuz ki ortaklarınız sapıklığa düşmüş, birini hidâyete eriştiremezler. Şaşkınlığa ve sapıklığa düşenleri hidâyete eriştiren, kalbleri azgınlıktan olgunluğa çeviren ancak kendinden başka tanrı olmayan Allah'tır. Gerçeğe eriştiren mi, yoksa götürülmeden gidemeyen mi uyulmaya daha lâyıktır? Kul, kendini körlükten sonra

gördüren ve hakka eriştirene mi yoksa körlüğü ve dilsizliği sebebiyle götürülmeden gidemeyene mi uyar, peşinden gider? Allah Teâlâ İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verir: «Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?» (Meryem, 42). Hz. İbrâhîm kavmine de şöyle demişti: «Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır.» (Sâffât, 95-96). Bu ve benzeri âyetler çoktur.

«Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?» Size ne oluyor da aklınız gideriliyor? Allah ile yarattığını nasıl müsâvî tutuyor, birini diğerine nasıl denk kılıyor ve hem O'na hem buna ibâdet ediyorsunuz? İbâdeti Rabba, Mâlik, Hakîm, dalâletten hidâyete eriştirene mahsûs kılsaydınız, sâdece O'na duâ edip dönseydiniz ya.

Sonra Allah Teâlâ, onların bu dinlerinde bir delile, bir bürhâna dayanıp tâbi olmadıklarını beyân buyurur. Bu; yegâne bir zan, tevehhüm ve hayâlden ibârettir, bunlar ise hiç bir fayda sağlamazlar. «Doğrusu Allah, onların bütün işlediklerini bilendir.» kavli onları bir tehdîd ve şiddetli bir vaîdden ibârettir. Zîrâ Allah Teâlâ, onları bu yaptıkları sebebiyle yaptıklarına tâm uygun bir cezâ ile cezâlandıracağını haber vermektedir.

وَمَا كَانَ هَٰذَا الْقُرْآنُ أَن يُفْتَرَىٰ مِن دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ
لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ
اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ
تَأْوِيلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾ وَمِنْهُم
مَّن يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُم مَّن لَّا يُؤْمِنُ بِهِ ۚ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٤٠﴾

37 — Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir. Ancak kendinden evvel geleni tasdîk eder ve kitabı uzun uzun açıklar. Onda hiç şüphe yoktur. Âlemlerin Rabbındandır.

38 — Yoksa: «Onu uydurdu» mu? diyorlar. De ki: Sâdıklardan iseniz, onun benzeri bir sûre getirin, Ve Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.

39 — Hayır, onlar bilgisini kavrayamadıkları, yorumu kendilerine gelmemiş bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Zâlimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak.

40 — İçlerinden kimisi buna îmân eder, kimisi de buna îmân etmez. Rabbın fesâd çıkaranları daha iyi bilir.

Bu Kur'an

Bu, Kur'an'ın i'câzını beyândır. İnsanlık onun ne bir benzerini, ne on sûresinin benzerini ve ne de sûrelerinden birinin benzeri bir sûreyi getirmeye güç yetiremez. Zîrâ o; fesâhati, belâğati, vecîzliği, halâveti nâdir; dünya ve âhirete faydalı mânâları içermesi sebebiyle ancak sıfatlarında, işlerinde, sözlerinde ve zâtında hiç bir şeyin kendisine benzemeyeceği Allah katından olabilir. O'nun sözü de yaratıkların sözüne benzemez. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir.» buyurmuştur. Bu Kur'an'ın bir benzeri ancak ve ancak yine Allah katından olabilir. Ve bu hiç bir zaman beşer sözüne benzemez. Kendinden evvel gelen kitapları tasdîk eder, onları muhâfaza eder, onlarda meydana gelen tahrîf, te'vîl ve değiştirmeleri beyân eder. Kitabı uzun uzun açıklar. Hükümleri, helâl ve harâmları yeterli bir şekilde beyân eder. Âlemlerin Rabbı Allah'tan olduğunda hiç bir şüphe olmayan gerçektir. Hâris el-A'ver kanalıyla Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet edilen bir hadîste şöyle denilmektedir : Onda sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberi, aranızda olan husûsların hall ü faslı vardır. Geçenleri ve gelecekleri haber verir. İnsanlar arasındaki husûslarda Allah'ın sevip hoşnûd olacağı bir şerîatla hüküm verir. Yoksa senin için : Onu uydurdu, mu diyorlar? De ki : «Sâdıklardan iseniz; onun benzeri bir sûre getirin. Ve Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.» Eğer iddiâ ediyor, iftirâ ediyor, bunun Allah katından olduğunda şüphe ediyor ve bir yalan olarak : Muhakkak bu Muhammed'dendir, diyorsanız, Muhammed de sizin gibi bir beşerdir. Sizin zannınıza göre bu Kur'an'ı o uydurmuştur. O halde onun benzeri bir sûre de siz getirin. Kur'an cinsinden bir sûre de siz yapın. İnsan ve cinlerden gücünüz yettiği herkesi de bu husûsta yardıma çağırın.

Bu, meydan okumanın üçüncü derecesidir. Allah Teâlâ ilk olarak onlara meydan okumuş ve eğer Kur'an'ın Muhammed katından olduğu iddiâsında samîmî ve doğru iseler onun karşısına onun tek başına getirmiş olduğunun bir benzeriyle çıkmaları çağrısında bulunmuştur.

Bunda dilediklerini de yardıma çağıracaklardır. Ancak hemen bu çağrının peşinden buna güç yetiremeyeceklerini ve ona yol bulamayacaklarını haber vermiş ve şöyle buyurmuştur : «De ki : İnsanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini yapmak için toplansalardı, birbirlerine yardımcı da olsalar (yine de) onun bir benzerini getiremezlerdi.» (İsrâ, 88). Sonra (ikinci mertebe olarak) onları, Kur'an'dan on sûrenin benzerini getirmeye çağırmıştır. Hûd sûresinin başında şöyle buyurur : «Yoksa : Onu kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki : Eğer doğru söylüyorsanız, haydin onun sûrelerine benzer on sûre meydana getirin. Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.» (Hûd, 13). Allah Teâlâ (üçüncü mertebede) onların getirecekleri benzeri bir sûreye indirmiş ve bu sûrede şöyle buyurmuştur : «Yoksa : Onu uydurdu mu diyorlar? De ki : Sâdıklardan iseniz; onun benzeri bir sûre getirin. Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.» Aynı şekilde Bakara sûresinde —ki bu sûre Medîne'de nâzil olmuştur— onlara Kur'an'dan bir sûre getirmeleri çağrısıyla meydan okumuş ve onların aslâ buna güç yetiremeyeceklerini haber vermiştir. Orada şöyle buyurur : «Fakat yapmazsanız —ki yapamayacaksınız— o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.» (Bakara, 24).

Gerçekten fesâhat, onlarda bir seciyye halinde olup onların şiirleri ve muallâkaları bu husûsta en üstün mertebeye erişmişti. Fakat hiç kimsenin güç yetiremeyeceği bir şey Allah katından onlara gelmiş ve bu sebepledir ki bu sözün belâğatını, halâvetini, güzelliğini, talâvetini, ifâdesini ve parlaklığını bilmek sûretiyle onlardan îmân edenler, îmân etmiştir. Zîra onlar, bunu insanların en iyi bilenleri, en iyi anlayanları, ona en iyi bir şekilde tâbi olanları ve boyun eğmede insanların en güçlüleri idiler. Nitekim sihirbâzlar da sihir san'atını bilmeleri sebebiyle Mûsâ'nın yaptığı şeylerin ancak Allah tarafından gönderilmiş, doğrultulmuş ve te'yîd edilmiş bir peygamberden sâdır olabileceğini anlamışlardı. Onlar bildiler ki bir beşer buna ancak Allah'ın izni ile güç yetirebilir. Hz. İsâ da tıp âlimleri ve hastaların tedâvî edildiği bir zamanda gönderilmişti. O da dilsizleri, alatenlileri tedâvî eder ve Allah'ın izni ile ölüleri diriltirdi. Bu gibi şeyler, o zamanda tedâvî edilemeyen ve ilâcı olmayan şeylerdi. İşte onların içinden bilenler onun Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu anlamışlardı. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet edilen sahîh bir hadîste o, şöyle buyurmuştur : Peygamberlerden hiç birisi yoktur ki bir benzerine beşerin îmân edeceği âyetler (mucizeler) verilmiş olmasın. Bana verilene gelince; o, Allah'ın bana vahyetmiş olduğu vahiydir. Ben (bununla) onların tâbisi en çok olanı olacağımı umarım.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Hayır, onlar bilgisini kavrayamadıkları, yorumu kendilerine gelmemiş bir şeyi yalanladılar. Onlar Kur'an'ı yalanladılar, onu anlamadılar ve bilmediler. Onlara bunun yorumu da gelmemişti. Onlar bilgisizlik ve beyinsizlikle Kur'an'ı yalanladıklarında ondaki hak dini ve hidâyeti elde edememişlerdi. Onlardan evvelki geçmiş ümmetler de böyle yapmış, hakkı yalanlamışlardı. Zâlimlerin sonuna bir baksana. Bak ki peygamberlerimizi zulüm ve büyüklenme ile, küfür, inâd ve bilgisizlikle yalanlamaları sebebiyle onları nasıl helâk ettik. Ey yalanlayanlar, onların başına gelenlerin sizin de başınıza gelmesinden sakının. Onların içinde buna îmân edenler de vardır. Îmân etmeyenler de. Rabbın, fesâd çıkaranları daha iyi bilir. Ey Muhammed, senin kendilerine gönderildiğin kimseler içinde bu Kur'an'a îmân eden, sana tâbi olan ve senin kendisiyle gönderildiğinden istifâde edenler vardır. Ona îmân etmeyen, îmân etmemiş halde ölen ve bu halde haşrolunacak olanlar da vardır. Rabbın, fesâd çıkaranları daha iyi bilir. Kimin hidâyete hak kazandığını en iyi bilen O'dur ve onu hidâyete eriştirir. Kimin dalâlete hak kazandığını bilir ve onu sapıklık içinde bırakır. O, aslâ zulmetmeyen Âdil'dir. Herkese hak ettiğini verir. Yücedir, mukaddestir, münezzehtir, O'ndan başka ilâh yoktur.

İZÂHI

Bu meydan okuma ve bunun karşısındaki âcizlik sâbit olmuştur, olmaktadır ve ilelebed olacaktır da. Bu kelâmdaki belâğatı idrâk edenler, edebî ahenk ve güzelliğin zevkini tadanlar; söz söylemek husûsunda bu derece âhenk ve güzelliğe insanın güç yetiremeyeceğini de idrâk ederler. Sosyal nizâmları, hukûk kurallarını inceleyenler ve Kur'an'ın getirdiği nizâmı tetkîk edenler; insanlık câmiasının meselelerini hayatın bütün vecheleriyle îcâp ve ihtiyâçlarını tanzîm sadedinde Kur'an'ın getirdiği hayat görüşünün üstünlüğünü, kolay ve zor anlarda değişen ve gelişen şartlar muvâcehesinde Kur'an'ın tazammun ettiği yüce ufukları fark ederler. Bütün bunlar, bir insanın, bir neslin ve bütün nesillerin toptan akıllarının ihâta edemeyeceği kadar büyük ve dehşet verici şeylerdir. İnsan psikolojisini, ona nüfûz etme kurallarını, yön verme çâre ve şartlarını araştıranlar; aynı açıdan Kur'an'ın getirdiği usûl ve çâreleri tedkîk ettikleri takdîrde, öteki konularda araştırma yapanların gördüklerini görürler.

Kur'an sâdece üslûb, ifâde ve ibâre yönüyle mucize değil, bunlar ve bunlara benzer konularda beşer zekâsının varabileceği, sistematik, hukûk ve psikoloji sâhalarının hepsinde erişilmez bir mucizedir.

Edebiyatçılar ve san'at otoriteleri, Kur'an'ın bu sâhadaki i'câzını (herkesi âciz bırakan edebiyat ve san'at değerini) daha iyi anlar. İçtimaî, hukukî, rûhî ve genel olarak insanî mefkûreler mevzûunda meşgûliyeti olanlar, Kur'an'ın bu husûslardaki i'câzını ötekilerden daha iyi idrâk ederler.

Kur'an'daki i'câzı ve bu i'câzın derecesini gerçekten izâh etmek, beşerî bir üslûb ile onu tasvîr etmek konularında peşinen âcizliğimizi takdîr edersiniz. Öte yandan —beşerî tâkatımız ölçüsünde— izâh etmek gerekse bile bunun için başlı başına bir kitab yazmak îcâbederdi. Bununla beraber konuyla ilgili kısa bir açıklama yapmaya çalışalım.

Kur'an'ın üslûbu beşer üslûbuna benzemez. Ondan tamâmen başkadır. Onda, kalblere nüfûz eden acâib bir saltanat vardır ki, beşer üslûbunda buna rastlanmaz; hattâ bazan arapçadan tek harfi dahi bilmeyenlere, Kur'an'ın sâdece okunuşu bile te'sîr eder. Öyle acâib hâdiselere rastlarsınız ki —bir kâide olmamakla beraber— söylediğimizden başka türlüsüyle tefsîri kâbil değildir. Fakat mâdem ki vukûu buluyor, o halde bir sebebi ve izâh tarzı olmak gerekir.

Başkalarının şâhid olduğu hâdiselerden örnek vermeyeceğim. Altı kişinin huzûrunda şâhid olduğum bir hâdiseyi nakledeceğim. Onbeş yıl kadar önceydi. Bir Mısır gemisinde İslâm dini mensûbları olarak altı kişiydik. Gemimiz Atlas Okyanusunun çalkantıları arasında New York'a doğru yol alıyordu. Bizden başka, kadınlı erkekli 120 yabancı yolcudan bir tanesi müslüman değildi.

Okyanusun içinde, gemide Cum'a namazı kılmak geldi aklımıza. Allah biliyor ya, —gemide propaganda işine devâm eden bir misyoner vardı, ona karşı dinî duygularımız galeyâna gelmişti. Zîrâ propagandasını giderek bize yöneltmişti!...

Gemi kaptanı —İngilizdi— namaz kılmamız için bize kolaylık gösterdi. Gemideki tayfalara, aşçılara, namaz vaktinde görev başında olmayan diğer hizmetlilere —Bunların hepsi de Sudan'lı müslümanlardı— bizimle namaz kılmalarına izin verdi. Müslüman personel buna çok sevindiler. Çünkü ilk defa gemide Cum'a namazı kılacaklardı... Cum'a namazının hutbesini ben okudum ve imâm oldum; ecnebî yolculardan çoğu halka olmuş bize bakıyorlardı!... Namaz bitince birçokları gelerek kudsal ibâdetten ötürü bizi kutluyorlardı!!! Namaz deyince, en çok kudsal duâ mânâsını çıkarıyorlardı. Fakat bu kalabalığın içinden —sonradan Tito cehenneminden ve komünizmden kaçan Yugoslavya'lı hıristiyan olduğunu öğrendiğimiz— bir hanım, büyük i'tikâl ve teessür içinde bize doğru geldi. Kendine hâkim değildi gözleri yaşarıyordu. Harâretle elimizden tuttu —zayıf İngilizcesiyle— : İbâ-

detimizde gördüğü rûh, intizâm ve huşû' sebebiyle kendine hâkim olamayarak derin teessüre kapıldığını söylüyordu... Kıssanın bizim için önemli yanı burası değildi. Esâs aktarmaya çalıştığımız yanı, kadının şu sözleridir : Râhibiniz hangi dilden konuşuyordu? Kadıncağız namazın bir râhip tarafından ve ancak kilisede kılınabileceğini sanıyordu. Çünkü hıristiyan kiliselerinde durum böyleydi. Önce bu anlayışını tashîh ettik ve namazın yalnız ma'bedde, râhibin başkanlığında değil, her yerde îfâ edilebileceğini anlattık. Bunun üzerine kadın dedi ki : «Konuştuğu dilin hayretimi mûcib olan müzikal bir tonu var. Her ne kadar o dilden tek kelime anlamıyorsam da hissediyorum.» Sonra asıl söylemek istediği husûsu açıkladı : «Ama benim üzerinde duracağım nokta bu değil» dedi. «Benim dikkatimi çeken husûs, îmâm konuşurken laf arasında bir takım sözler sayıyordu. Ve bu sözleri hiç de öteki sözlerine benzemiyordu. Hem müzikalitesi yüksek, hem de te'sîr tonu fazlaydı. Bunları okurken titreyerek ve heyecânlanarak okuyordu. Ama öbürlerinden tamâmen farklıydı. Başka bir şeydi bu...», «İmâm sanki Îsâ'nın rûhu ile doluydu!» —O, hıristiyanlığın te'sîriyle böyle ta'bîr ediyordu!— Biraz düşündük sonra anladık ki kadın Cum'a hutbesi ve namaz aralarında okunan Kur'an âyetlerini kasdediyordu. Hâdise bizde hayret ve dehşet uyandırdı. Zîrâ bunu konuşan, söylediklerimizden en ufak bir şey bile anlamayan bir hanımdı!

Daha önce söylediğimiz gibi bu bir kâide değil. Fakat ortada bir vâkıa var, başkalarından da duyduğum bunun benzeri vâkıalar var. O halde bu vâkıalar, sâdece okunuşundan bile bazı kalblerin alabileceği bir sırrın, Kur'an'da var olduğunu gösterir. Bu hanımın, kendi dinine olan inancı, memleketini cehenneme çeviren komünizm belâsından kaçışı, ilâhî kelâma karşı hassâsiyetini bu dereceye vardırmış olabilir...

Esâsen bu, nâdir bir şey değildir. Çünkü halk tabakasından bizim onbinlerce vatandaşımız Kur'an'ı dinler ama akılları ondan hiç bir şey kavramaz. Ne var ki kalbleri —o sırrı— kavrar ve müteessir olur. Bunlar Kur'an dilini anlamak yönünden Yugoslavya'lı hanımdan pek farklı değiller!!!

Kur'an'ın; edebiyat, san'at, fikir ve felsefeyle uğraşanların başkalarından daha iyi idrâk edilen ve bilinen yanlarına temâs etmeden önce onun bu gizli ve acâib saltanatına temâs etmeyi tercîh ettim!

Kur'an, birçok mesele ve problemleri açıklarken öyle bir ifâde gücüne ve saltanatına sâhiptir ki, bunları insanoğlunun o şekilde ifâde etmesi kat'iyyen mümkün değil. Kur'an, anlamının genişliği, ta'bîrinin inceliği, güzelliği ve canlılığı ile temâyüz eder. Kelimelerle mânâları arasındaki âhenk, te'sîrli havasıyla etkisini sürdürür. Ya mânâda-

ki incelikle ta'bîr güzelliği bir arada bulunması!! Öyle ki bir kelimenin yerini başka bir kelime dolduramaz. Öte yandan ne güzellik inceliği, ne de incelik güzelliği zedelemiş. Bütün bu yönleriyle Kur'an, kimsenin erişemeyeceği bir i'câz seviyesine ulaşmıştır. İşte bunu gerçekten edebiyat dalında ihtisâsı olanlar anlar. Zîrâ beşerin bu sâhadaki kudretinin sınırını ancak onlar bilir. Dolayısıyla da, bu seviyyenin beşer tâkatının üstünde olduğu ancak onlar tarafından idrâk edilir.

Kur'an üslûbunun bu özelliğinden başka bir özellik daha doğuyor. Şöyle ki; bir âyet-i celîle mevzûlar ihtivâ eder. Fakat bu mevzûlar, o âyet içerisinde âhenklidir. Her konu; üslûb ya da mevzûlar arasında kargaşalık olmaksızın, îzâh ve beyândan nasîbini alır; her mesele ve gerçek, kendisiyle mütenâsib yerini bulur. Öyle ki : Bir âyet, çeşitli ahvâl ve sâhalarda delil olarak alınır; ve her defasında delil olarak aldığınız mevzûda asıldır. Sanki bu âyet, ilk defa sîgaya alınırken; o hal ve bu mevzû için alınmış gibidir. Bu; Kur'an'ın, îzâhtan vâreste olan bâriz özelliğidir. Bize işâret etmekten fazla bir şey düşmez. (Okuyucu, bu sûrenin mukaddimesinde geçen bazı parçaları tedkîk ederse bir âyetin çeşitli maksadlara delil teşkîl ettiğini ve her defasında delâlet ettiği konu için asıl olduğunu görür. Bu sâdece bir misâldir.)

Kur'an üslûbunun bâriz husûsiyetlerinden biri de; hitâbet gücüyle muhâtabları ve olayın cereyân ettiği sahneyi gözler önüne sermesidir. Kur'an bunu öyle bir edâ ile îfâ eder ki, beşer kelâmında buna rastlanamayacağı gibi, beşer onu taklîd bile edemez. Aksi halde saçma sapan bir şey olur. Doğru olmaz. Üstelik normal yazı üslûbuyla da bağdaşmaz.

Meselâ, aşağıdaki konulardan herhangi birisini insanoğlu nasıl yazabilir?!

«İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Firavun ve askerleri, haksızlık ve düşmanlıkla ardlarına düştüler. Firavun boğulacağı anda : İsrâiloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanlardanım, dedi.»

Buraya kadar bir kıssa anlatılıyor. Sonra hemen sahne ortaya getirilerek hitâb tevcîhine geçiliyor. Ona «Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozgunculuk etmiştin. Senden sonrakilere bir ibret teşkîl etmesi için bugün sâdece senin cesedini kurtaracağız, dedik»... Sonra canlı sahneye yeni bir ilâve yapılıyor... «Doğrusu insanlardan çoğu âyetlerimizden habersizdir.»...

«Şâhid olarak hangi şey daha büyüktür? de. Allah benimle sizin aranızda şâhiddir. Bu Kur'an bana sizi ve ulaştığı kimseleri uyarmam için vahyolundu.» Buraya kadar bir emir var peygambere tebliğ edili-

yor ve o da bu emri yerine getiriyor. Sonra birden bakıyoruz ki Hz. Peygamber, orada bulunanlara soruveriyor : «Allah'la beraber başka tanrılar bulunduğuna siz mi şehâdet ediyorsunuz?» Şimdi de bakıyoruz, kavminin kendisine sorduğu suâle cevab veriyor ve bu konuda ilâhî emri alıyor : «Ben şehâdet etmem, de. O, ancak tek bir Allah'tır, doğrusu ben ortak koşmanızdan uzağım, de»...

Buna benzer âyetlerde de yine aynı husûslara birçok yerde rastlıyoruz :

«Allah hepsini toplayacağı gün : Ey cinn topluluğu, insanların çoğunu yoldan çıkardınız, der. Onlardan dostları olan insanlar ise : Rabbımız, yekdiğerimizden istifâde ettik. Ve bizim için takdîr buyurduğun ecele ulaştık, derler. Cehennem, Allah'ın dilemesine bağlı olarak temelli kalacağınız durağınızdır, der. Doğrusu Rabbın Hakîm'dir; Alîm' dir.»

Zâlimlerin bir kısmını, kazandıklarından ötürü diğer bir kısmına böylece musallat ederiz.

«Ey cinn ve insan topluluğu, içinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağını haber veren peygamberler gelmedi mi? Ey Rabbımız, diyecekler, kendi hakkımızda şâhidiz. Dünya hayatı onları aldattı da kâfir olduklarına dâir kendi aleyhlerinde şâhidlik ettiler.»...

Kur'an'da bu âyetlerin benzeri pek çoktur. Ve bu, tamâmen beşer üslûbundan ayrı bir üslûbdur. Yok böyle değil, deyip te boy ölçüşmek isteyen varsa buyursun, bu şekilde bir ifâde kullansın, kullandığı ifâde; göz alıcı güzelliğin, gönüllerde yer edici te'sîrin ve kemâl-i âhengin yanısıra anlaşılır ve doğru bir kelâm olsun!

Kısaca işâret etmeye çalıştığımız Kur'an üslûbundaki i'câzın bazı yanları bunlar... Geriye mevzûâttaki i'câz ile, bu mevzûâtta tebellür eden beşerî ve Rabbânî seciyyeler kalıyor.

Kur'an, beşer varlığının bütün yönlerine hitâb eder; bazan mücerred olarak kafasına, bazan da sâdece duygulu gönlüne veya akıp giden hislerine hitâbetmez. Aksine bütün varlığına hitâbeder... Ve hitâbını en kısa yoldan yürütür. İnsana hitâb ettiği zaman onun bütün karşılama ve alma hâssalarına birden sirâyet eder. Ve ona hitâbeder etmez onda bütün varlıklarla ilgili bir duygu ve te'sîr, düşünce ve anlayış birliği sağlar... Nitekim beşeriyyet, hangi şartlar altında yaşarsa yaşasın, onu böyle küll halinde ve bir bütün olarak ele alan başka bir nizâm bulunmaz. Bütün beşeriyyet tarihinde böylesine derinliğine, böylesine genişliğine ve böylesine inceliğine insanı ele alan başka bir sistem bulmak mümkün değildir... Böyle bir metod ve üslûb da...

Ben buraya «İslâm Düşüncesinin Özellikleri ve Dayanakları» adlı

eserimin ikinci kısmından bazı pasajlar iktibâs ediyorum. Burada Kur'an'ın İslâm düşüncesinin esâslarını sunuşundaki metodunun inceliği mükemmel şekilde göze çarpıyor :

«Kur'an'ın takdîm tarzı; diğerlerinden, gerçekleri olduğu gibi, realiteler dünyasında bulunduğu gibi sunmakla ayrılır. Bütün inceliklerini ve kapalı noktalarını açıklayan bir stil tutturur. Gerçeklerin her yandan ilgili bulunan taraflarını ve zarûrî gereklerini tamâmıyla açıklığa kavuşturur... Bununla birlikte Kur'an'ın üslûbu bunca muhtevâ genişliğine rağmen o gerçekleri girift bir şekle sokmaz. Sise boğmaz... Bilakis bütün yönleriyle doğrudan doğruya insanın varlığına, özüne hitâbeder. Hem Allah Teâlâ, kullarına acıdığından onlara yönelttiği bu hitâbını daha önceden edinilmiş bir bilgi ve idrâk temeline dayandırmayı irâde buyurmamıştır... Aslâ, hiç bir bilgiye dayanmamıştır... Çünkü onların hayatı için ilk olarak gerekli olan unsur akîde idi... Bu akîdeden kafalarına ve gönüllerine doğan düşünce sistemi, onların bütün varlıkla olan münâsebetlerini ve faâliyet tarzlarını ta'yîn ediyordu. Hangi ilmi öğrenmelerinin gerektiğini belirten de yine bu düşünce sistemi idi. Hangi ma'rifet kaynağından istifâde etmeleri gerektiğini de hep ondan öğreniyorlardı... İşte bunun için Allah Teâlâ bu akîdeyi kavramayı ve idrâk etmeyi, daha önceden edinilmiş bir bilgi temeline oturtmamıştır. Bir başka sebebi daha var bunun : Allah Teâlâ bu akîde gerçeğinin meydana çıkardığı bu düşünce sisteminin, bütünüyle, beşer bilgisinin ve ma'rifetinin temel kaynağı olmasını istemektedir. Çünkü bu düşünce sistemi, insanların çevrelerinde yer alan kâinat gerçeklerini açıklamak ve îzâh etmek bâbında ana dayanak olmasını istemektedir. Ancak böylece onların elde ettiği bilgiler yakîn ifâde eden bir gerçeklik esâsına dayanabilir ki, meydanda o gerçeğin dışında hiç bir gerçek bahis mevzûu olamaz. Zîrâ bu, gerçek kaynağın dışında hangi kaynaktan elde edilirse edilsin bütün bilgi çeşitleri, «tahmîne» dayalı ihtimâlî bilgilerdir. Tamâmen tecrübe esâsına istinâd eden bilgiler de dâhil olmak üzere diğer bilgilerin hiç birisi «kesinlik» ifâde etmezler... Tecrübî ilimlerin ta'kîb ettiği metod kıyâs metodudur. Dedüksiyon veya indüksiyon değil. Hiç bir tecrübe sâhasında dedüksiyon veya indüksiyon metoduna baş vurmak insanların elinden gelmez. Bu da elbette insanların ulaştığı bütün teori, nazariye, düşünce ve netîceleri sağlam olarak kabul etmek esâsına dayanır... «İlmin» eksikliği zâten birkaç tecrübe yapıp bu tecrübeden elde edilen netîcelere dayanarak, kıyâs yoluyla muhâkemeler yapmaktır. Halbuki ilmin kendisi bile, bu kıyâs metodu vâsıtasıyla elde edilen netîcelerin tamâmen tahmînî ihtimâller olduğunu, kesin ve kat'î netîceler olmadığını ikrâr etmektedir. Buna ilâve olarak bir noktaya kadar her tecrübenin, birkaç

ihtimâlden birisini tercîh etmek olduğunu, kesin ve kat'î hüküm olmadığını söylemek gerekir. Şu halde meydanda kesinlik ve kat'iyyet ifâde eden hiç bir ilim kalmıyor. Alîm ve Habîr olan Allah'ın ilminden başka... Nitekim onu bize nakleden de Hakk'ın ta kendisidir ve O, nakledenlerin en hayırlısıdır.

İkinci olarak, Kur'an'ın takdîm tarzı diğerlerinden şu farkla ayrılır; «ilmî» etüdlerde, «felsefî» fikirlerde ve «edebî» çalışmalarda bütünüyle göze çarpan çeşitli bölümlere ve kısımlara ayırma durumu yoktur. İnsanların ifâde ve üslûblarında yaptıkları gibi O, birbiriyle uyuşmuş güzellik arzeden bir bütünü muhtelif yönlerden parçalara ayırarak mütâlaa etmez. Sâdece bu farklı tarafları birbiriyle ilgili bir akış içerisinde ortaya çıkarır ki; bu anlatımda görünen dünyalarla, görünmeyen dünyalar birbirine ilişik olarak akıp gider. Bu ifâdede kâinat, hayat ve insan gerçekleriyle ulûhiyyet gerçeği birbirine bağlanır. Dünya âhiretten ayrılmaz. Onunla bağlantılı olarak yürür. İnsanların yeryüzündeki yaşayışları, gökyüzündeki meleklerin yaşayışlarıyla birleştirilir. Ama Kur'an'ın bunları ifâde ederken ta'kîb ettiği üslûb son derece kıvraktır, onu taklîd etmek veya benzerini meydana getirmek imkân hâricidir. Çünkü beşer üslûbu, bunları taklîde yeltendiği zaman bütün bu husûsiyetler gözler önünden siliniyor, meydana karmakarışık, acâib bir şey çıkıyor. Ne söylenen anlaşılıyor, ne de hudûdu ve insicâmı. Kur'an'ın ifâde tarzında göze çarpan husûsiyetlerden hiç birisi belirmiyor o zaman.

Kur'an'ın akışı içerisinde bu gerçeklerin sunuluş tarzındaki ilgi ve bağlantı yer yer değişik tonda, bir yerde fazla, bir yerde daha az olabilir. Ne var ki hepsinde göze çarpan ortak taraf, bu ilginin varlığıdır. Meselâ Kur'an'ın bir yerinde ana yığınak noktası insanlara gerçek tanrılarını tanıtmak mı oluyor, o zaman, Allah'ın faal gücünün kâinât, hayat ve insanla ilgili olan kısmına ağırlık verilir. Gerek görülen kâinatta gerekse görülmeyen âlemlerde Allah'ın kudretinin eserleri ana yığınak noktasını teşkîl eder. Bir başka yerde ağırlık noktasını insanlara kâinât gerçeklerini tanıtmak husûsu mu teşkîl ediyor, o zaman da bu ilgi «ulûhiyet gerçeği» ile «kâinat gerçeği» nin münâsebeti ve ilişkisi tarzında ortaya çıkıyor. Ve burada âyetlerin akışı, çoğunlukla hayat ve canlılarla ilgili gerçeklere yöneliyor ve Allah'ın gerek kâinata gerekse hayata vaz'ettiği değişmez kanunlar dile getiriliyor. Ama ağırlık noktasını insan gerçeği teşkîl etti mi, o zaman da insanın ulûhiyet gerçeği, kâinat ve canlılarla ilişkisi, görülen ve görülmeyen âlemlerle alâkası açıklanıyor. Ağırlık noktasını âhiret hayatı teşkîl ettiği vakit de, dünya hayatı hatırlatılarak her iki hayat Allah'a bağlanıyor ve diğer gerçeklerle birleştiriliyor. Ağırlık noktasını dünya hayatı ile ilgili

meseleler teşkîl ettiği zaman da durum aynen böyle oluyor... Kur'an' daki bu ifâde özellikleri daha sayılamayacak kadar şekilleriyle böylece devâm edip gidiyor.

Üçüncü olarak da Kur'an'ın takdîm tarzı, diğerlerinden şu husûsiyetle temâyüz ediyor : Kur'an bir gerçeğin muhtelif yönlerini ve birbiriyle olan münâsebetlerini göz önünde bulundurmakla beraber, bir bütünün bütün yönlerinden sâdece bir tanesi üzerine önemle eğilerek, onun Allah'ın mîzânındaki gerçek ölçüsüne uygun yerini almasını sağlıyor. Bunun içindir ki Kur'an-ı Kerîm'de ulûhiyyet gerçeği ve özellikleri, ulûhiyyet ve ubûdiyyet problemi her tarafta yaygın halde, bütün ağırlığıyla göze çarpıyor. Bu durum o kadar bâriz bir şekil alıyor ki insan hemen hemen Kur'an'ın ana mevzûunun bu gerçeklerin belirtilip, bu problemin açıklanması olduğunu sanıyor. Ayrıca gayb âleminde —içinde kader ve âhiret hayatı yer almaktadır— bâriz bir yer işgâl ediyor. Sonra insan gerçeğine dokunuyor. Kâinat gerçeği ve hayatın mâhiyeti mevzûu birbirine uygun yerler alıyorlar ki bu, onların hayattaki fonksiyonuna denk oluyor... Böylece Kur'an'da bir tek gerçeğin üzerine basılıp durulmadığı gibi, hiç bir gerçek de ihmâl edilmiyor. Bu gerçeklerin sunulduğu sahneler içinde hiç birinin işâreti yok edilmiyor. Nitekim bu gerçeklerden hiç birisi, İslâm düşüncesindeki yerini alırken diğerini bastırmıyor. Biz İslâm düşüncesinin esâsları ve özelliklerinin birinci kısmındaki «dengeli bir düşünce sistemi» başlığı altında bu husûsu açıklamıştık. Bu denge o kadar ustaca sağlanıyor ki maddî kâinata verilen değer, kâinat kanunlarının inceliği ve bu kanunların intizâmı karşısında duyulan hayret sonuna kadar ilerletilip ilâhlaştırmaya kadar varılmıyor. Nitekim gerek eski zamanlarda gerekse yakın zamanlarda maddî âlemi ve tabiî kâinatı ilâhlaştıranlar, hep bu aşırılıkları yüzünden hatâ'ya düşmüşlerdir. Hayatın esrârengîzliği, kendi başına vazîfesini yapması, hem kendi içinde hem de kendi dışındaki kâinatla uygunluk sağlayarak normal görevlerini otomatikman yerine getirmesi baş döndürücü bir şekle büründürülüp te hayatı ilâhlaştırmaya kadar vardırılmıyor. Nitekim biyolojist ekoller hayatı tanrılaştıracak noktaya varmaktadırlar. Ayrıca insanın gizli isti'dâd ve kâbiliyetleri bakımından eşsizliği ve kâinatla karşılıklı işlerindeki enginliği bakımından fevkalâdelikleri gözünü kamaştırıp da insanın tanrılaştırılmasına zemin hazırlamaz. Veya aklı; idealistlerde olduğu gibi ilâhlaştıracak kadar büyütmez. Bunların yanısıra hakîkat-i ilâhiyye'nin zâtıyla ilgili ta'zîm, maddî âlemlerin varlığını inkâra veya küçümsemeye kadar vardırmaz. Ya da Hindu dininde, Budizm'de ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi insanın varlığı inkâr edilmez. Küçümsenmez... Bu denge İslâm düşüncesinin ana damgasını teşkîl ettiği gibi

bu düşüncenin dayandığı umde ve gerçekleri anlatan Kur'an-ı Kerîm' in de ana damgasını teşkîl eder. Nitekim bütün bu özellikler, Kur'an'ın biricik üslûbu içerisinde eşsiz sahnelerin takdîminde açıkça göze çarpmaktadır... İşte bu da Kur'an'a hâs bir özelliktir ki, hiç bir beşer üslûbunda eşine rastlamak mümkün değildir...

Dördüncü olarak, Kur'an'ın diğerlerinden ayrıldığı husûsiyet şudur : Kur'an'ın akışında o canlılığın, atılganlığın ve ilhâmlar sunan cevvâliyetin yanısıra bir incelik, bir kesinlik ve kat'iyyet vardır. O, gerçekleri sunarken canlılık ve te'sîrli bir güzellik içerisinde sunar... Ki bunlardan hiç birisine ne beşerî üslûblarda, ne de beşerin ifâde metodunda rastlamak mümkündür... Hem bunun yanısıra da o, gerçekleri hayretengîz bir dikkat ve itinâ içinde kesin olarak ortaya koyar. Bunu yaparken canlılığından ve güzelliğinden de hiç bir şey fedâ etmez. Te'sîr tonuna ve parlaklığına da halel getirmez...

Biz bu beşerî üslûbumuzla Kur'an'ın ta'kîb ettiği metodun izlerini anlatarak onun vâsıl olduğu engin zevk ummânına vâsıl olmak imkânına sâhip değiliz. Ayrıca «İslâm Düşüncesinin Esâslarını ve Husûsiyetleri»ni belirtmek husûsunda da Kur'an'ın vâsıl olduğu zirveye tırmanmak elimizden gelmez. Zâten biz de bu araştırmamızı sâdece Kur'an'ın indiği devrelerdeki hayat örneğinden uzaklaşmış o nesîmî havayı teneffüs edememiş kalabalık insan kitlelerine takdîm etmeye çalışıyoruz. Hâlâ o Kur'an'ın nâzil olduğu devredeki havayı teneffüs edemeyen ve Kur'an'ın indiği devirlerdeki insanlar gibi o havayı teneffüs etmek için gerekli çabayı göstermeyen ve değerleri önemsemeyen kimselere takdîm etmeye çalışıyoruz. Ne var ki Kur'an'ın indiği devrelerde yaşayan insanlar, o gün mevcûd olan her türlü karışıklıkların karşısına İslâm cemiyetini kura kura çıkıyorlardı... Günümüzdeki insanlar bizzât Kur'an'ın zevk kaynağından müstefîd olamamaktadırlar, onun sunduğu zevk ırmağından yudumlayarak husûsiyetlerini kendileri için rehber edinememektedirler...

Kur'an akîde gerçeğini bazan öyle sâhalardan örnekler sunarak takdîm eder ki beşer düşüncesinin onları hatırından bile geçirmesi mümkün değildir. Çünkü bu gibi örnekler, geleneksel düşünce formasyonunun tabîatından değildir ve bu noktalara geleneksel insan düşüncesinin uzanması imkânsızdır.

Bu kabilden olarak En'âm sûresinde vârid olan ilm-i ilâhinin hakîkatı ve sâhası ile ilgili tasvîrleri zikredebiliriz :

«Gaybın anahtarları O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da O bilir. O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıklarında olan taneyi, yaşı kuruyu —ki apaçık kitabdadır— ancak O bilir.» (En'âm, 59)

Şu gizli açık toprağa serpiştirilen tohumların ifâde ettiği mânâyı hiç bir zaman beşer müfekkiresi bu şekilde tasvîr edip gözler önüne seremez. Halbuki bu husûslar, ilmî tasvîr hudûdu içerisindedir. Ama bu şümûliyyeti, ilim ne kadar tasvîr hudûdu içerisine yerleştirmek isterse istesin aslâ beceremez. Şâyet beşer düşüncesi, ilmin şümûlü içerisine giren böyle bir konuyu tasvîr etmek isteyecek olsa muhakkak ki insanın değer ölçülerine ve düşünce mantığına uyan yönleri üzerinde duracaktır... Nitekim biz yedinci cüz'de bu husûsları şöylece dile getirmiştik :

«Bu kısacık âyet-i kerîme'ye hangi yönden bakacak olursak olalım aynı derecede i'câz ile karşılaşırız. İşte Kur'an'ın ana kaynağını dile getiren de bu i'câzdır... Bu i'câza önce mevzûu itibârıyla göz atalım. Dikkatle baktığımız zaman ilk anda bu sözün bir beşer tarafından söylenmiş olmayacağını, beşer damgası taşımadığını hemen görüveririz. Beşer düşüncesinin mahsûlü olan eserlerde bu gibi husûslardan söz edildiği zaman bu derece engin ufuklara ulaşma imkânı mevcûd değildir. Hele mevzû, ilmin şümûlü ve ihâtası mevzûu olursa... Beşer düşüncesinin mahsûllerinde bu mevzûlara dâir serdedilen husûsların ayrı bir çeşnisi ve tarzı vardır. Evvelemirde insanoğlunun üzerine dikkat sarfettiği husûsları dile getirmesi için kendi düşüncelerinden tamâmen uzaklaşması lâzımdır. İnsan düşüncesi, ağaçtan düşen yaprağın bütün yeryüzündeki sayısını dile getirecek güce sâhip midir? Hadd-i zâtında bu mesele bile başlangıç itibârıyla insanın zihnine gelmez. İnsan yeryüzündeki bütün ağaçlardan düşen yaprakların sayısını kendisi için bir delil olarak kullanmayı hatırına bile getiremez. Binâenaleyh böyle bir yöne baş vurmaz. Ve şümûllü bilgiyi ifâde etmek için bu nevî üslûb husûsiyetini sağlayamaz. Ağaçtan düşen yaprakların sayısını bilmek ancak Yaradana mahsûstur. Ve ancak Yaratıcı dile getirir onu. İnsan düşüncesi, toprağın kara bağrına bırakılmış olan bir tohumu üzerinde ne kadar dikkat sarfedebilir? İnsanoğlunun bu konuda ulaşabileceği en son bilgi şekli, toprağın kara bağrına atılan taneyi gözetmek ve onun gelişmesini kontrol altına almaktır. Şu kadar var ki, toprağın kara bağrına gizlenmiş olan her taneyi incelemek hiç bir insanın zihninden geçmez. Hiç kimse bir tane üzerinde dikkat sarfetmeyi göze alamaz. Bir taneden aldığı hareket noktasıyla âlemşümûl bilgiyi ifâde etmeye çalışmaz. Gerçek odur ki, toprağa gizlenmiş olan tanenin sayısını bilmek ancak Yaradana mahsûstur. Onu ifâde etmek de yine O'nun şânındandır.

«Yaş kuru hiç bir şey yoktur»...

Şu ifâdedeki enginliğe bakınız. Beşer düşüncesi bu husûsta ne kadar dikkat sarfedebilir?... İnsan aklının ulaşabileceği en son merha-

le, önünde bulunan yaş ve kuru eşyâdan faydalanmaktır. Onu ihâtalı bir delil olarak kullanmaya gelince; bu nevî ifâde tarzı, beşer üslûbunda görülmüş ve rastlanmış değildir. Yaş ve kuru herşeyi sayan ve bilen ve onu dile getiren Yaratandır.

İnsanoğlu toprağın kara bağrında gizlenen, her danenin, düşen her yaprağın, yaş ve kuru ne varsa herşeyin açık bir kitabda, korunmuş bir defterde muhâfaza edildiğini gereği gibi düşünemez. Bunların ne luzumu vardır onun için? Ayrıca ne gibi fayda sağlayacaktır ona? Bütün bunların bir defterde kayıdlı olması ne mânâ ifâde eder? Ama her şeyi sayan, tescîl eden ve kayda tâbi tutan, bu mülkün sâhibi Hak Teâlâ'dır... Kimse O'nun mülkünde, O'nun murâkabesinden uzak kalamaz. O'nun nazarında bizim küçük gördüğümüz şeyler büyük, basit gördüğümüz şeyler önemli, gizli gördüğümüz şeyler âşikâr, meçhûller, ma'lûm ve uzaklar yakındır...

Bu parlak, geniş, derin ve şümûllü manzara... Yeryüzündeki bütün ağaçlardan düşen yaprakların, toprağın kara bağrına gömülüp gizlenmiş bulunan tanelerin ve bütün kâinatta mevcûd olan yaş kuru her şeyin teşkîl ettiği bu manzara. İnsan düşüncesi ve insanın dikkati bu manzarayı kavramaya kâfî gelmeyeceği gibi, bu göz ve bakışla da onu anlaması mümkün değildir. Allah'ın o kendine hâs ilminin bir bütün halinde açığa çıktığı bu manzarada, O'nun herşeyi kontrol edip çepeçevre sardığı ve bütün eşyâyı muhâfaza ettiği göze çarpıyor. Meşiyyet ve takdîrinin bütün eşyâya taalluk ettiği müşâhade ediliyor... Büyüğün küçük, zavallının efendi, gizlinin açık, bilinmeyenin bilinir ve uzağın yakın mesâbesinde olduğu [illegible] manzarayı... İfâde ve duygu gücüne sâhib olanlar, beşer düşüncesinin hudûdunu ve beşer üslûbunun ifâde kudretinin sınırlarını idrâk edenler gâyet iyi bilirler... Ve beşerî tecrübeleriyle bu gibi manzaraların bir insan zihninden doğmayacağını, bu tarz, bu ifâdenin beşer kaleminden çıkmayacağını gâyet iyi bilirler. Bu konuda tartışmaya girmek isteyenler için işte meydan... Bütün beşer sözlerini araştırsınlar... Buna benzer bir üslûb ve ifâde gücüne hiç rastlayabilecekler midir?... Gerek bu âyet-i kerîme, gerekse Kur'an-ı Kerîm'in başka yerinde vârid olan buna benzer âyetler şu yüce kitabın kaynağını bilmek için tek başına kâfîdir... Bu arada bir de bu kısacık âyet-i kerîme'ye bizzât ifâde gücü ve san'at yönünden bakalım... Böyle bir fikirle yola çıktığımız zaman insanoğlunun ulaşması aslâ mümkün olmayan son derece bir uygunluk ve güzelliğin teşkîl ettiği yüce ufuklarla karşılaşırız :

«Gaybın anahtarları O'nun katındadır. Onları ancak O bilir.»...

Uzak mesâfeler, ufuklar ve mutlak bilinmezliklerin teşkîl ettiği derinlikler... Zamanın ve mekânın bağrında... geçmişte, halde ve ge-

lecekte... Hayat hâdiselerinin içerisinde, vicdânlarda yer eden inançlarda.

«Karada ve denizde olanı bilir»...

Görülen âlemde... Şümûl ve genişlik... Uzun mesâfeler... Ufuklar ve derinlikler... Bunlar da tıpkı görülen âlemde karşılaşılan o uzun mesâfeler, ufuklar ve gizlilikler dolu gayb âleminin derinliklerine uygun tarzda...

«O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez»...

Ölüm ve yok olma hareketi... Hayattan yokluğa, yükseklerden aşağılara düşme hali...

«Yerin karanlıklarında olan dâneyi»...

Dipten yüzeye doğru gelişen... Gizlilikten patlamaya ve dağılmaya doğru süren büyüme ve değişme hareketi...

«Yaşı kuruyu —ki apaçık kitabtadır— ancak O bilir»...

Âlemşümûl bir ta'mîm... Hayatı ve ölümü içine alan, gelişmeyi ve yıpranmayı ihtivâ eden ve bütün canlıları kaplayan bir ta'mîm...

Kimdir bütün bunları bu en güzel şekliyle var eden?... Bu uygunluğu ve güzelliği yoktan meydana getiren. Şu kısa âyetlerden bütün bunları son derece bir güzellikle meydana getiren Allah'tan başka kim olabilir?...

Allah'ın ilminin genişliğini şu âyet-i kerîme de aynı tarzda beyân buyuruyor :

«Yere gireni de bilir, yerden çıkanı da. Gökten ineni de bilir, göğe yükseleni de O, Gafûr'dur; Rahîm'dir.»

İnsan şu birkaç kelime içerisinde, gözler önüne serilmiş olan açık sayfalara bakıyor... Bakıyor da tuhaf bir eşyâ yığını hacimlerden, şekillerden, resimlerden, mânâlardan müteşekkil bir kütle karşısında buluyor kendisini... Hayâl gücü ulaşamıyor ona bir türlü...

Şâyet bütün yeryüzü sâkinleri toplanarak hayatlarını bir an içinde kâinatta meydana gelen şeyleri araştırıp saymaya vakfetmiş ve âyetin ifâde ettiği gerçekleri anlamaya çalışmış olsalardı, gerçek odur ki hepsi de onları sayıp araştırmaktan âciz kalırlardı...

Şu bir anlık zaman içinde nice şeyler giriyor toprağın kara bağrına?... Ve o bir anlık saniye içinde yine neler neler çıkarıyor göklerin derinliğine doğru? Neler iniyor neler, bir an içerisinde gökten?... Ve kim ne bilir neler çıktığını aynı anda göklerin enginliğine?...

Nice şeyler giriyor toprağın kara bağrına?... Şu yeryüzünün köşesinde bucağında her an kaç dâne saklanıyor toprağın bağrına?... Toprağın birbirine karışmış derinliklerinde kaç kurtçuk dolaşıyor?... Kaç haşere giriyor tekrâr deliğine? Kaç böcek, kaç sürüngen ve zararlı varlık dolaşıyor toprağın derinliklerinde?... Şu geniş yeryüzünde nice

su damlacıkları, gaz atomları ve elektrik atomları gömülüp gidiyor toprağın derinliklerine?... Nice... Nice... şeyler giriyor toprağın kara bağrına?... Ve bütün bunları izleyen ilâhî nazar hiç uyumadan hepsini de kontrol ediyor...

Neler çıkıyor toraktan neler?... Hangi kaynaklar coşarak akıyor toprağın bağrından?... Kaç volkandır ki fışkırıyor derinliklerinden?... Ne kadar gaz çıkıyor âsümâne doğru?... Ne kadar gizli şeyler açığa çıkıyor her gün? ...Kaç haşere kimbilir şu anda deliğinden dışarı atmaktadır kendisini?... Ne kadar, ne kadar bilinen veya bilinmeyen şeyler?... İnsanların gördükleri veya görmedikleri nesneler ortaya dökülmektedir şu anda?...

Neler iniyor neler şimdi gökten?... Kaç damla yağmur iniyor yerlere?... Kaç şimşek çakıyor?... Ne yakıcı ışınlar yayılıyor kâinatımıza?... Ne kadar aydınlatıcı ziyâ dağılıyor yaşadığımız âleme?... Ne hükmüne boyun eğilen kazâ ve kaderler cereyân etmektedir dünyamızda?... Ne rahmet şuâlarıdır ki mevcûdâtı kaplıyor da bir takım kulları aydınlığa daldırıyor?... Ne kadar rızık dağıtıyor Allah kullarından dilediğine, kim bilir?... Daha neler neler ki Allah'tan başka kimsenin saymaya gücü yetmez?...

Kaç nefes yükseliyor şimdi semâlara doğru?... İnsanoğlunun bilmediği nice varlıklar, otlar, hayvanlar veya başka yaratıklar tarafından teneffüs edilen hava göklere doğru yükseliyor?... Nice duâlar ediliyor ki şu anda, yükselen bu sesleri yücelerin yücesinde Allah'tan başka duyan, işiten yok bile?...

Kaç yaratığın rûhu alınıyor şu anda?... Bizim bildiğimiz veya bilmediğimiz nice canlar göçüyor yüce yaradanına?... Allah'ın emriyle nice melekler yükseliyor semâvâtın enginliklerine bir rûh ile birlikte?... Nice rûh var ki kanatlanmış uçuyor Allah'ın eşsiz ve hudûdsuz mülkünde kimse bilmez ondan başka?...

Hem, ne kadar buhar ısınarak yükseliyor şimdi denizlerden? Her canlının cisminden ne kadar gaz dışarı çıkıyor?... Daha neler neler?... Kimbilir duâların sayısını yine O'ndan başka?...

Bir tek saniyede neler oluyor neler?... Nerede beşer bilgisi, nerede istatistik uzmanları, şu bir saniyede olan şeyleri saymaya, hesâblamaya uzunca bir ömür harcasalar, acabâ kâfî gelecek mi?... Halbuki Allah'ın geniş, engin ve mutlak olan ilmi her zaman ve mekânda her an olan şeyleri eksiksiz ihâta ediyor... Her kalb ve içinden geçen bütün niyyetler, kalbin akışı ve vuruşu bütünü Allah'ın gözetimî altındadır. O, yine de bütün bunları bağışlar... Çünkü :

«O, Gafûr'dur; Rahîm'dir...»

İşte Kur'an âyetlerinden böyle bir âyet bile bu kitâbın bir beşer kelâmı olmadığını bütün çıplaklığı ile gözler önüne serer. Çünkü bu nev'iden bir tabiî tahayyül, bir beşer kalbine mümkün değildir gelmez. Böyle bir tabiî düşünce sistemini insan zihni aslâ tasavvur edemez. Bir tek dokunuşla bütün noktalara temâs etme gücü yalnız ve Allah'ın san'atında tecellî zemîni bulur ki, bu mevcûdâtta O'nun eşini ve benzerini bulmak mümkün değildir...

Ayrıca bu Kur'an'ın taşıdığı ilâhî damga onun basit ve küçük bir şeyi veya hâdiseyi çok büyük ve önemli bir gerçek için delil olarak kullanmasında da gösterir kendisini. Hadd-i zâtında istidlâl için kullanılan o küçük ve basit şey çok büyük hakîkatler ihtivâ etmektedir ki, konunun bütün büyüklüğü ve genişliği içinde gizlenmiştir. Ve mevzûa tamâmıyla uygundur. Nitekim bu özellik, Hak Teâlâ'nın şu mübârek kelâmında belirmektedir :

«Sizi Biz yarattık, hâlâ tasdîk etmeyecek misiniz? Şimdi gördünüz mü döktüğünüz menîyi?

Siz mi yaratıyorsunuz onu yoksa Biz miyiz yaratan?

Aranızda ölümü Biz takdîr ettik. Ve Biz dilediğimiz şeyi yerine getirmekten âciz değiliz.

Kılıklarınızı değiştirmeye ve bilmeyeceğiniz bir sûrette sizi yaratmaya da gücümüz yeter. İlk yaratılışınızı bildiniz herhalde. Öyleyse düşünseniz ya... (Vâkıa, 57 - 62)

Bildirin Bana şimdi içmekte olduğunuz suyu. Siz mi indirdiniz onu buluttan, yoksa Biz miyiz indiren?... (Vâkıa, 68 - 69)

Şimdi çakıp yakmakta olduğunuz ateşi haber verin Bana.

Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa Biz miyiz yaratan?

Biz bu ateşi bir ibret ve sahradaki yolculara bir menfaat kıldık»... (Vâkıa, 71 - 73)

Vâkıa bu kitâb-ı Mübîn beşerin alıştığı şeylerden ve her an tekerrür eden hâdiselerden kâinatla ilgili büyük kaziyyeler ortaya koyuyor. Ve bu kaziyyeler de mevcûdâttaki ilâhî kanunları açıklıyor. O kanunlardan geniş ve şümûllü bir inanç sistemi ortaya çıkıyor, mevcûdât ile alâkalı mükemmel bir tefekkür örgüsü kuruyor. Ayrıca bu kanunlardan bir düşünce ve görüş metodu ortaya çıkıyor, rûhlara ve gönüllere hayat veriyor, hislere ve duygulara bir uyanıklık getiriyor... Evet şu mevcûdâtta tezâhür eden hâdiselere karşı uyanık bir bakış tarzı veriyor ki, insan daha önce bu hâdiseleri sabah akşam müşâhade ettiği halde bir türlü farketmiyor o incelikleri. Kendi içlerinde de bir uyanıklık teşekkül ettiriyor ki, insan onunla, benliğinde cereyân eden bütün fevkalâde hârikaları görebiliyor ve îzâh edebiliyor...

Kur'an; insanları kendiliğinden cereyân eden başıboş hâdiselerin

eline bırakmadığı gibi mahdûd ve ender olarak cereyân eden bir husûsiyet arzeden mucizelerin de eline terkedemez... Ayrıca kendi varlıklarının dışında deliller, mucizeler ve hârikalar araştırma mükellefiyetine sokmadığı gibi alıştıkları ve alışmadıkları, bilinen ve bilinmeyen âlemler ile alâkalı fevkalâde olayların eline de teslîm etmez. Kur'an; insanları karmakarışık felsefî düşüncelerle, anlaşılmaz zihnî problemlerle veya hiç kimsenin kudreti dâhilinde bulunmayan ilmî tecrübelerle haşr u neşîr ederek nefislerinin derinliklerinde bir akîde sistemi kurmak ve bu akîdeye dayalı bir hayat ve kâinat anlayışı te'mîn etmek için... uzaklara götürmez...

Hakîkatta kendileri bir ilâhî san'atın eseridirler. Çevrelerinde bulunan kâinat, bu san'atın ibdâ' ettiği bir kudret eseridir. Hakk'ın kudret elinin ibdâ' ettiği her şeyde bir mucize gizlidir... Ve bu Kur'an da O kudret elinin indirdiği kitabdır. Binâenaleyh bu kitab, insanları kendi benliklerinde ve çevrelerinde bulunan kâinata serpiştirilmiş olan gerçeklerdeki mucizelere döndürüyor. Onlara alışageldikleri şeylerdeki hârikaları gösteriyor. Her gün rastlayıp da derûnundaki i'câzı ve üstünlüğü anlamadıkları şeylerdeki!... Zîrâ onlar, bu gerçeklerle her zaman karşılaştıkları için onlardaki hârikayı ve mucizeyi göremiyorlar... İşte Kur'an burada onların ellerinden tutuyor, gözlerini açıyor ve eşyâdaki dehşetengîz hârikaları birer birer gösteriyor kendilerine. Yoktan var eden kudretin sırrını. Eşsiz vahdâniyyet sırrını... Onların kendi benliklerinde faâliyet icrâ ettiği gibi, çevrelerinde bulunan kâinatta da icrâ-i faâliyet eden ve îmân işâretleri taşıyan akîde delillerini vicdânlara yerleştiriyor. Ezelî kanundaki esrârı açıklıyor. Veya daha ince bir ta'bîrle bunlara karşı fıtratlarını uyarıyor...

İşte, bu metodu ta'kîb ediyor Kur'an; onlara bizzât kendi nefislerinin yaratılışındaki yoktan var edici kudretin delillerini açıklarken... Kendi elleriyle ektikleri tohumu... İçtikleri suyu... Yaktıkları ateşi... Aynı metodu ta'kîb ederek açıklıyor... Bütün bunlar; alışageldikleri hayatta her an karşılaştıkları basit birer olaydır. Öyle ama Kur'an hayatın sonunu da aynı şekilde açıklıyor onlara. Bu dünyadaki hayatın son bulup ebedî âlemdeki hayatın başlayışını böyle anlatıyor. Herkesin mutlakâ bir gün karşılaşacağı hâdiseyi... Hîlenin ve oyunun sökemediği anı... Ve bütün canlıların mutlak ve hâkim kudretin karşısında aynı şekilde durduğu, çıplak hakîkatla yüz yüze geldiği gerçekleri... Kesin hattın çizildiği ve çırpınmanın, yalvarmanın para etmediği anı... Bütün maskelerin düştüğü, bütün perdelerin silinip yok olduğu anı...

Kur'an'ın beşer fıtratına hitâb ediş metodu bile bu kitabın ana kaynağını gösteren bir delildir. Evet onun çıktığı kaynak da, kâinatın

sudûr ettiği kaynağın aynısıdır... Kur'an'ın yapı tarzı tıpkı kâinatın yapılış tarzı gibidir. Kâinatta en basit maddelerden girift şekiller ortaya çıkar, komple yaratıkları neş'et eder... Kâinatın ana maddesi olarak bilinen atom... Hayatın temeli olarak kabul edilen hücre... Atom bunca küçüklüğüne rağmen bir mucizedir başlıbaşına... Hücre bunca bilinmezliğine rağmen apayrı bir muammâdır... Burada Kur'an insan tarafından alışılagelmiş en basit maddeden en büyük akîde sistemini ve en şümûllü kâinat anlayışını kurmak için malzeme çıkarıyor... Evet herkesin kendi başına deneyebileceği şeylerden... Soydan... Ekinden... Sudan... Ateşten... ve ölümden... Hangi insan vardır yeryüzünde ki, bu sayılan şeyleri görmemiş olsun?... Tecrübe stokları arasında bunların yeri bulunmasın?... Hangi mağara devri insanı beşerî hayatla, nebatî hayatın nasıl meydana geldiğini görmemiştir?... Suyun nasıl indiğini, ateşin nasıl yandığını ve insanın nasıl öldüğünü görmemiş olan bir insan türü var mıdır yeryüzünde?... İşte herkesin bildiği ve gördüğü bu malzemelerden Kur'an bir akîde yapısı kuruyor... Çünkü Kur'an, her devrin insanına hitâb ediyor... Şu saydığımız malzemeler, hadd-i zâtında çok basit ve önemsiz olmasına rağmen kâinatın en büyük ve mühim hakîkatlarının başında gelir. Rabbânî sırların en önemlilerindendir. Bu malzemeler çok basit olmalarına rağmen her insanın fıtratına hitâb ederler. Ve hadd-i zâtında bu malzemeler bütün dünya bilginlerinin üzerinde etüd yapacakları önemli şeylerdir...

Biz bu Kur'an'ın ana kaynağına delâlet eden tabîatı ve mâhiyeti ile ilgili daha derin ve geniş açıklamalara girişecek güçte değiliz. Sûrenin akış yönüne dönmek için bu kadarlık açıklamayı yeterli buluyoruz...

Ve en doğruyu söylüyor ulu Allah :

«Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş değildir...

Senin için, «onu uydurdu» diyorlar öyle mi? De ki : Onun sûrelerinden benzer bir sûre meydana getirin, iddiânızda samîmî iseniz, Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.»

Âyetin seyri bu açıkça meydan okuyuştan sonra münâkaşaya dalmak istemiyor. Ve dönüp, onların zandan başka bir şeye tâbi olmadıklarını, bilmeden hüküm verdiklerini açıklıyor. Halbuki hüküm vermeden önce bilgi edinmiş olmak gerekir. Verilen hükmün mücerred bir tahmîne ve hevese dayanmaması îcâbeder. Hem burada hakkında hüküm verdikleri şey Kur'an ile vahyedilmiş olan gerçeklerdir. Kur'an'daki va'd ve azâbın doğru olup olmadığıdır. Onlar bu gerçekleri yalanlarken, dayanak olarak aldıkları hiç bir bilgi yoktur. Burada serdedilen azâbların vukûu ile ilgili bir açıklama da yoktur ellerinde :

Hayır onlar ilmini kavrayamadıkları hakkı reddettiler, encâmına akıl erdiremedikleri şeyleri yalan saydılar...

Onların buradaki durumu, kendilerinden önce geçen müşriklerin durumu gibidir. Rablarına şirk koşan zâlim müşriklerin. Düşünenler düşünsün bakalım nasıl olduğunu, geçmiş müşriklerin âkıbetinin?... Düşünsünler de sonradan gelenlerin varacakları hakîki durumu anlasınlar :

«Onlardan evvelkiler de böyle yapmışlar, onlar da hakkı yalan saymışlardı. Zâlimlerin âkıbetine bir baksana...»

Onların çoğunluğu tahmînlerin peşinden gidip, bilmedikleri şeyleri yalanladıklarına göre aralarında bu kitaba inananlar da bulunmaktadır. Demek, hepsi birlikte yalanlamıyorlar şu halde :

«Onların içinde buna îmân edenler de vardır, îmân etmeyenler de. Rabbın müfsidleri daha iyi bilir...»

Müfsidler (bozguncular) inanmayanlardır tabiî. İnsanların gerçek Rablarına inanmayıp O'ndan başkasına kul olduğu kadar hiç bir zaman yeryüzünde fesâd yaygınlaşmamıştır. Yeryüzünde bozgunculuk; Allah'tan başkasına kulluktan doğar. Nasıl olursa olsun insanların hayatında bundan daha kötü bir şey yoktur. Bütün kötülükler bundan sonra gelir... Nefsin ve başkalarının hevesine uymak kötülüğü. Sahte tanrılıkları yerleştirmek için her şeyi bozan, dağıtan sahte yeryüzü tanrılarının kâim olması kötülüğü hep bu kötülükten sonra gelir... Yeryüzünün sahte tanrıları önce insanların ahlâkını, rûhlarını düşünce ve mefkûrelerini bozarlar... Sonra mallarına ve menfaatlarına dokunurlar... Bunu da sırf kendi sahte ve yapmacık tanrılıklarını sürdürmek için yaparlar. Ve gerek modern, gerekse klâsik câhiliyyet tarihi bu îmânsız bozguncuların ortaya çıkardığı fesâd örnekleriyle dolup taşmaktadır.

Âyet-i kerîme onların bu kitaba karşı tutumlarını belirttikten sonra, hitâbını Rasûlullah'a çeviriyor, yalanlayıcıların yalanlamasından müteessir olmamasını bildiriyor. Onlardan elini çekmesini, yaptıklarından uzak olduğunu, kendisinin doğrudan doğruya hakka dayandığını açık, seçik ve kesin olarak açıklamasını belirtiyor :

«Seni yalanlarlarsa : Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptığınızdan sorumlu değilim, de.»

Bu âyet, onların vicdânlarına temâs ediyor. Onları kendi yaptıklarıyla başbaşa bırakıyor. Bunu da o korkunç âkıbeti açıkladıktan sonra yapıyor. Bu, tıpkı sizinle birlikte yürümek istemeyen yavrunuzu yolun ortasında kendi başına bırakmanız, sizden hiç bir dayanak bulmadan kendi âkıbetini kendisinin ta'yîn etmesi, terketmeniz gibi bir

şey... Çoğu kerre bu tarz tehdîd metodu başarılı olur...

Âyet-i kerîme akışına devâm ederek onlardan bir kısmının Rasûlullah'ı kulaklarıyla dinleyip, kalbleri kapalı olarak durduklarını anlatıyor. Onlar, gözleriyle Hz. Peygambere bakıyorlar ama basîretleri kapanmıştır. Onlar, duyduklarını anlamıyor ve hiç bir şey görmüyorlar. Yolun doğrusunu da bir türlü farkedemiyorlar :

«Onlardan sana kulak verenler vardır. Fakat sen sağırlara işittirebilir misin? Hele akılları da almazsa?

Aralarından sana bakanlar da var. Sen körlere (üstelik) basîretleri de bağlı ise, yol gösterebilir misin?...»

Duyup da ne; duyduklarını anlamayan, bakıp da gördükleri şeyleri fark edemeyen bu yaratıklar... Evet, bunlar her zaman ve her yerde pek çokturlar. Rasûlullah ise onlara bir şey yapabilecek değildir. Çünkü onların hisleri ve uzuvları, kafaları ve kalbleriyle ilgi kuramayacak kadar siliktir. Sanki onlar muattal kalmış da vazîfelerini yapamaz olmuşlardır. Rasûlullah (s.a.) da sağırlara işittirecek, körlere gösterecek değildir. Çünkü bunu, ancak ve ancak Allah Teâlâ yapar. Allah Teâlâ ise kanununu yerleştirmiş ve halkı bu kanunlarla başbaşa bırakmıştır. Onlara kafa vermiş, kulak vermiş, göz vermiş, doğru yolu bulsunlar diye... Şâyet onlar, bu vâsıtaları atâlete mahkûm etmişler ise başlarına elbette ki değişmeyen ilâhî hükmün gereği gelecektir. Ve adâletli cezâya çarptırılacaklardır. Ve Allah onlara aslâ zulmedecek değildir :

«Şüphesiz ki Allah, insanlara hiç bir şekilde zulmetmez. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler»...

Bu son âyette Alalh'ın yüce Rasûlü tesellî edilmektedir. Hz. Peygamberi ve getirdiği gerçekleri yalanlamaları karşısında Rasûlullah'ın duyduğu sıkıntıyı izâle etmekte, bunca beyân ve ilândan sonra onların hâlâ inâd göstermeleri karşısındaki üzüntüsünü bertaraf etmektedir. Allah Teâlâ onların hidâyete eremeyişlerinin, kendisinin çalışmalarındaki eksikliklerden ötürü olmadığını bildirmekte ve taşıdığı gerçeklerde bir eksiklik olmadığını beyân etmektedir. Sâdece onlar kör ve sağırdırlar. Gözleri ve kulakları ise yalnız ve yalnız Allah açar. Bu; tamâmen davanın ve dava adamının vazîfesinin dışında Allah'a mahsûs bir şeydir.

Ayrıca bu âyette kulluğun hudûdu ve tabîatı kesin olarak çizilmekte, karşılarındaki kimse Allah'ın yüce Rasûlü bile olsa kullukla yaratıcılığın çok ayrı şeyler olduğu belirtilmektedir. Allah'ın Rasûlü de sâdece Allah'ın kullarından bir kuldur ve kulluğun hudûdu dışına çıkacak hiç bir güce sâhib değildir... Bütün işler sâdece ve sâdece Allah'ın katındadır... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VII, 562 - 582)

—oOo—

وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنتُم بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٤١﴾
وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ أَفَأَنتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمِنْهُم مَّن يَنظُرُ
إِلَيْكَ أَفَأَنتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَٰكِنَّ
النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾

41 — Şayet seni yalanlarlarsa: Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz, benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım, de.

42 — İçlerinde sana kulak verenler vardır. Fakat sen sağırlara işittirebilir misin? Üstelik akılları da hiç ermiyorsa.

43 — İçlerinde sana bakanlar da var. Körlere sen mi yol gösterceksin? Üstelik hiç görmüyorlarsa.

44 — Doğrusu, Allah insanlara hiç zulmetmez, ama insanlar kendilerine zulmederler.

Sen mi Duyuracaksın Sağırlara?

Allah Teâlâ, peygamberi (s.a.) ne şöyle buyurur: Eğer bu müşrikler seni yalanlarlarsa onlardan ve onların işlerinden uzaklaş. Ve: «Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir, de.» Başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur: «De ki: Ey kâfirler, ben sizin tapmakta olduklarınıza tapmam. Benim taptığıma da siz tapmazsınız. Ben de sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapacak değilsiniz. (O halde) sizin dininiz size, benim dinim banadır.» (Kâfirûn, 1 - 6). Hz. İbrâhîm ve ona tâbi olanlar da müşrik olan kavimlerine şöyle demişlerdi: «Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptığınız başka şeylerden uzağız. Sizi inkâr ediyoruz. Yalnız Allah'a inanıncaya kadar bizimle sizin aranızda ebedî düşmanlık ve öfke baş göstermiştir.» (Mümtahıne, 4).

Allah Teâlâ: «İçlerinde sana kulak verenler vardır.» buyurur ki onlar senin güzel sözünü, Kur'an-ı Azîm'i, kalblere, bedenlere ve din-

lere faydalı, fasîh, sıhhatli sözlerini dinlerler. Aslında bu, büyük ölçüde yeterlidir. Ama bu sözden istifâde ne sana ve ne de onlara âit değildir. Zîrâ sen, sağırlara işittiremezsin. Aynı şekilde Allah'ın diledikleri dışında sen bunları hidâyete erdiremezsin.

Allah Teâlâ : «İçlerinde sana bakanlar da var.» buyurur. Onlar sana, Allah'ın sana vermiş olduğu vakâr ve teenniye, güzel simâya, yüce ahlâka, akıl ve basîret sâhipleri için senin peygamberliğine açıkça delâlet eden delillere bakarlar. Başkalarının baktığı gibi sana bakarlar. Ancak başkaları için meydana gelen hidâyet onlar için husûle gelmez. Sana, ancak inananlar vakâr gözüyle bakarlar. Kâfirler ise hakâret gözüyle sana bakıyorlar. «Seni gördükleri vakit : Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi? diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Gerçekten tanrılarımız üzerinde direnmeseydik, bizi az kalsın onlardan saptıracaktı, derler. Azâbı gördükleri vakit, kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir.» (Furkân, 41 - 42).

Sonra Allah Teâlâ haber veriyor ki, bazılarını Hz. Peygamber ile hidâyete erdirmiş, körlüğünü gidermiş, kör gözleri, sağır kulakları, kilitli kalbleri açmış ve diğer bir kısmını da îmândan saptırmış olmakla birlikte aslâ hiç kimseye zulmetmez. O, mülkünde dilediğiyle tasarrufta bulunan hüküm sâhibidir. Yaptığından sorulmaz. Ama ilmi, hikmeti ve adâleti ile onlar sorulacaklardır. Bu sebepledir ki : «Doğrusu Allah, insanlara hiç zulmetmez, ama insanlar kendilerine zulmederler.» buyurmuştur. Ebu Zerr'in, Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü Rabbından şöyle rivâyet eder : Ey kullarım, Ben zulmü kendime harâm etim, sizin aranızda da harâm kıldım. Birbirinize zulmetmeyin. Nihâyet sonunda şöyle buyurdu : Ey kullarım, işte şunlar amellerinizdir, onları sizin için saydım. Sonra onları size tâm olarak veririm. Kim, hayır bulursa; Allah'a hamdetsin. Kim de, hayırdan başka bir şey bulursa; kendinden başkasını ayıplamasın. Hadîsi Müslim uzunca rivâyet etmiştir.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَنْ لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا سَاعَةً مِّنَ ٱلنَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ ۚ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ وَمَا كَانُوا۟ مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾

45 — O gün, Allah onları sanki dünyada gündüzün sâdece bir saat kalmışlar gibi toplayınca; birbirlerini tanırlar. Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar ziyâna uğramışlardır. Onlar hidâyete ermişler de değillerdi.

Allah Teâlâ burada insanlara kıyâmetin kopmasını, kabirlerinden kalkıp kıyâmet sahasında toplanmalarını hatırlatıyor. Onlar burada toplandıklarında sanki dünyada gündüzün sâdece bir kısmında kalmış gibidirler. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Ve onlar onu gördükleri gün (dünyada) sâdece bir akşam veya bir kuşluk vakti kalmış gibi olurlar.» (Nâziât, 46), «Sûr'a üflendiği gün, işte o gün, gözleri korkudan gövermiş olarak suçluları toplarız. Aralarında gizli gizli konuşarak : Siz dünyada sâdece on gün eğleştiniz, derler. Söylediklerini Biz daha iyi biliriz. En akıllıları da : Sâdece bir gün eğleştiniz, der.» (Tâhâ, 102-104), «Kıyâmetin kopacağı gün suçlular bir saattan başka kalmadıklarına yemîn ederler. İşte onlar, böylece aldatılıp döndürülürler. Kendilerine bilgi ve îmân verilenler : Andolsun ki; Allah'ın kitabında yazılan o yeniden diriliş gününe kadar kaldınız. İşte bu, yeniden diriliş günüdür. Ama siz bilmiyordunuz, derler.» (Rûm, 55-56). Bütün bunlar, âhiret yurdunda dünya hayatının çok kısa bulunacağının delilleridir. Başka bir âyette de Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Buyurdu ki : Yeryüzünde kaç yıl kaldınız? Bir gün veya daha az bir süre kaldık, sayanlara sor, derler. Buyurdu ki : Çok az bir süre kaldınız. Keşki bilseydiniz.» (Mü'minûn, 112-114).

Allah Teâlâ : «Birbirlerini tanırlar.» buyurur ki, oğullar babaları ve akrabâlar da birbirlerini dünyada olduğu gibi tanırlar. Fakat herkes kendisiyle (kendi nefsi ve derdiyle) meşgûldür. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Sûr'a üflendiği zaman o gün aralarındaki soy yakınlığı fayda vermez, birbirlerine bir şey de soramazlar.» (Mü'minûn, 101), «Hiç bir yakın bir yakına soramaz. Yalnız birbirlerine gösterilirler. Suçlu kişi, o günün azâbından kurtulmak için oğullarını fedâ etmek ister. Eşini ve kardeşini, kendisini barındırmış olan sülâlesini. Ve yeryüzünde bulunan herkesi. Fakat ne mümkün, çünkü o hâlis alevdir...» (Meâric, 10-15).

Allah Teâlâ'nın : «Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar, ziyâna uğramışlardır. Onlar hidâyete ermiş de değillerdi.» kavli «Yalanlayanların o gün vay haline!» (Mürselât, 15) kavli gibidir. Zîrâ onlar, kıyâmet günü kendilerini ve âilelerini kaybetmişlerdir. İşte bu en açık bir ziyândır, en büyük kayıptır. Hasret ve pişmânlık gününde sevdiği ile arası ayrılanın ziyânından daha büyük bir ziyân ve kayıp var mıdır?

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ
﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

46 — Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstereriz, veya seni (dünyadan) alırız. Onların dönüşü bizedir. Allah onların yaptıklarına şâhiddir.

47 — Her ümmetin bir rasûlü vardır. Onların rasûlleri gelince aralarında adâletle hükmedilir. Ve aslâ zulme uğratılmazlar.

Allah Teâlâ Rasûlü (s.a.) ne hitâben şöyle buyurur : Onlara va'dettiğimiz azâbın bir kısmını sen hayatta iken gözün onlar yönünden aydın olsun diye onlardan intikâm almak sûretiyle sana göstereriz, veya seni dünyadan alırız. Nasıl olsa onların dönüşü ve varacakları yer Bizedir. Allah senden sonra onların yapagelmekte oldukları amellerine şâhiddir.

Taberânî der ki : Bize Abdullah İbn Ahmed'in... Huzeyfe İbn Esîd' den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Dün, şu taşın yanında ilkiyle ve sonuyla ümmetim bana arzolundu. Birisi : Ey Allah'ın elçisi, yaratılanlar sana arzolundu. Peki yaratılmamış olan nasıl arzedildi? diye sordu da şöyle buyurdu : Benim için çamurda tasvîr olundular da, sizden birinin arkadaşını tanıdığından daha iyi bir şekilde onları tanıdım. Taberânî, hadîsi ayrıca Muhammed İbn Osmân İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Huzeyfe İbn Esîd' den yukardakine benzer şekilde rivâyet etmiştir.

«Her ümmetin bir rasûlü vardır. Onların rasûlleri gelince...» âyetinde Mücâhid'e göre, kıyâmet günü kasdedilmektedir.

Allah Teâlâ : «Aralarında adâletle hükmedilir ve aslâ zulme uğratılmazlar.» buyurur. Başka bir âyette ise şöyle buyurmaktadır : «Yer Rabbının nûru ile aydınlandı, kitab konuldu, Peygamberler ve şâhidler getirildi. Onlara haksızlık yapılmadan aralarında adâletle hükmolundu.» (Zümer, 69). Her ümmet Allah Teâlâ'ya peygamberinin huzûrunda arzolunacak, hayır ve şerri ile amellerinin kitabları konulup aleyhlerine şâhid olacaktır. Aynı şekilde ümmet ümmet hafaza melekleri de hazır bulundurulacaktır. Her ne kadar bu şerefli ümmet yaratılışta ümmetlerin sonuncusu olmuşsa da, kıyâmet günü ümmetlerin ilki olacak, araları ayrılacak ve haklarındaki hüküm verilecektir. Buhârî ve Müslim'de Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet edildiğine göre; o, şöyle buyurmuştur : Bizler sonuncular, kıyâmet günü ilkler(öncüler)iz. Bütün yaratıklardan önce haklarında hüküm verilenleriz. Onun ümmeti bu ilkliği ancak Rasûlünün şerefiyle kazanmıştır. Allah'ın salâtı ve selâmı din gününe kadar onun üzerine olsun.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ
لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ
عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنتُم بِهِ آلْآنَ وَقَدْ
كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ
تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

48 — Derler ki : Doğru sözlülerden iseniz bu vaad ne zamanmış?

49 — De ki : Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Her ümmet için bir süre vardır. Süreleri gelince; ne bir an geciktirilir, ne de öne alınırlar.

50 — De ki : Görmüyor musunuz ya Allah'ın azâbı size gece veya gündüz gelirse? Suçlular neden bunu acele istiyorlar?

51 — Gerçekleştikten sonra mı ona inanacaksınız? Hemen şimdi mi. Hani siz onu acele istiyordunuz.

52 — Sonra zulmetmiş olanlara denilir ki : Sürekli azâbı tadın. Yalnız kazanır olduğunuz şeylerle cezâlandırılmıyor musunuz?

Ne Zamanmış O Va'd?

Allah Teâlâ, bu müşriklerin kendilerine bir faydası olmadığı halde azâbın vakti ta'yîn edilmezden önce onun vaktini sormaları ve azâbda acele etmelerindeki küfürlerini, inkârlarını haber veriyor. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «O'na inanmayanlar, çabucak gelmesini isterler. Îmân edenler ise, ondan korku ile titrerler, ve O'nun hak olduğunu bilirler.» (Şûrâ, 18). Onlar her ne kadar kesin olarak vaktini bilmiyorlarsa da o, mutlakâ vukû bulacaktır. Bu sebepledir ki Al-

lah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ne onlara şöyle cevab vermesini öğütler : «De ki : Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim.» Ben ancak O'nun bana öğrettiğini söylüyorum. Beni muttali' kıldıkları dışında ilmini kendine sakladığı hiç bir şeye gücüm yetmez. Ben O'nun kulu ve sizlere olan elçisiyim. Kıyâmetin geleceğini ve olacağını size haber verdim. Onun vaktine beni muttali' kılmamıştır. «Her ümmet için bir süre vardır.» Her neslin takdîr edilmiş bir ömrü vardır. Süreleri bittiğinde «ne bir an geciktirilir, ne de öne alınırlar.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Eceli gelince Allah hiç bir nefsi geri bırakmaz.» (Münâfikûn, 11). Sonra onlara Allah'ın azâbının ansızın geleceğini haber vererek şöyle buyurur : «De ki : Görüyor musunuz ya Allah'ın azâbı size gece veya gündüz gelse? Suçlular neden bunu acele istiyorlar? Gerçekleştikten sonra mı ona inanacaksınız?» Onlara azâb geldiğinde şöyle derler : «Rabbimiz, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleyelim.» (Secde, 12), Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Baskınımızı görünce : Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama bizim baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kanunudur. Ötedenberi kulları hakkında yürürlüktedir. Ve kâfirler burada hüsrâna uğrayacaklardır.» (Ğâfir, 84-85)

Sonra zulmedenlere kıyâmet günü onları bir azarlama ve susturma şeklinde : «Sürekli azâbı tadın.» denilir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur : «O gün cehennemi ateşine itildikçe itilirler. Yalanlayıp durduğunuz ateş işte budur. Bu bir büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz? Girin oraya! Sabretseniz de, sabretmeseniz de artık birdir. Çünkü siz, ancak işlediklerinizin karşılığına çarptırılıyorsunuz, denir.» (Tûr, 13-16).

وَيَسْتَنۢبِـُٔونَكَ أَحَقٌّ هُوَ ۚ قُلْ إِى وَرَبِّىٓ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ ۖ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ
نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى ٱلْأَرْضِ لَٱفْتَدَتْ بِهِۦ ۗ وَأَسَرُّوا۟ ٱلنَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ۚ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِٱلْقِسْطِ
وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

53 — O gerçek mi? diye senden haber sorarlar. De ki : Rabbıma andolsun ki o, muhakkak gerçektir. Elbette siz O'nu âciz bırakacaklar değilsiniz.

54 — Yeryüzünde bulunan her şey, nefsine zulmeden kimsenin olsaydı, onu fidye verirdi. Azâbı gördükleri zaman içlerinden pişmânlık duyarlar. Halbuki onlar haksızlığa uğratılmadan aralarında adâletle hükmolunmuştur.

Allah Teâlâ buyurur ki : Onlar sana; dönüşün, cisimler toprak olduktan sonra kabirlerden kalkmanın, gerçek olup olmadığını sorarlar. Onlara de ki : «Evet, Rabbıma andolsun ki o, muhakkak gerçektir. Siz O'nu âciz bırakacaklar değilsiniz. Sizin toprak olmanız, sizi yoktan yaratmış olan Allah'ı sizi tekrâr döndürmekten âciz bırakacak değildir.» «O'nun emri, bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona «ol» demektir. O da oluverir.» (Yâsîn, 82).

Bu âyetle beraber üç âyet dışında Allah Teâlâ'nın elçisine âhireti (âhiret yurdunda Allah'a dönüşü) inkâr edenlere karşı kendi ismiyle yemîn etmesini emrettiği başka bir âyet daha yoktur. O iki âyetin birisi Sebe', diğeri de Teğâbün sûresinde olup şöyledir : «Küfredenler dediler ki : Kıyâmet saatı bize gelmeyecektir. De ki : Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki, o saat muhakkak size gelecektir.» (Sebe', 3), «O küfredenler öldükten sonra kat'iyyen diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki : Evet, Rabbıma andolsun ki, muhakkak diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir. Ve bu, Allah'a göre pek kolaydır.» (Tegâbün, 7).

Sonra Allah Teâlâ, kıyâmet koptuğunda kâfirin keşke yeryüzü dolusu altınla bunları fidye olarak vermek sûretiyle Allah'ın azâbından kurtulmuş olmasını isteyeceğini, haber verir. Azâbı gördükleri zaman pişmânlık gösterirler. Onlar haksızlığa uğratılmadan aralarında doğrulukla ve adâletle hükmolunmuştur.

أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾
هُوَ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾

55 — Dikkat edin, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Dikkat edin, Allah'ın va'di şüphesiz bir gerçektir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.

56 — Dirilten ve öldüren O'dur. O'na döneceksiniz.

Allah Teâlâ göklerin ve yerin mâliki olduğunu, va'dinin gerçek ve mutlakâ olacağını, dirilten ve öldüren olduğunu, onların dönüşünün

kendisine olduğunu, bütün bunlara kâdir olduğunu, dağılan cisimleri ve yeryüzünün diğer ülkelerinde deniz ve çöllerinde parçalanıp dağılan şeyleri en iyi bilen olduğunu haber veriyor.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ
لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا۟ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

57 — Ey insanlar, size Rabbınızdan bir öğüt, göğüslerde olanlara bir şifâ, mü'minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.

58 — De ki : Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sâdece bunlarla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ yaratıklarına, şerefli elçisine Kur'an-ı Azîm'i indirmek sûretiyle ihsânda bulunduğunu haber veriyor. Ey insanlar, size Rabbınızdan kötülüklerden men'eden bir öğüt, göğüslerde olan şüphe ve tereddüdleri, onlardaki pislikleri gideren bir şifâ, mü'minler, tasdîk edenler ve içindekileri iyice anlayanlar için Allah'tan bir hidâyet ve rahmet gelmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Kur'an'dan mü'minler için rahmet ve şifâ olanı indiririz. Zâlimler için ise ancak hüsrânı arttırır.» (İsrâ, 82), «De ki : Bu, îmân edenlere hidâyet ve şifâdır. Îmân etmemiş olanların ise kulaklarında ağırlık vardır. Ve bu; onlara kapalıdır. Sanki bunlara uzak bir mesâfeden sesleniliyor da anlamıyorlar.» (Fussilet, 44).

Allah Teâlâ : «De ki : Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sâdece bunlarla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.» buyurur. Onlar, Allah'tan kendilerine gelen hidâyet ve hak dine sevinsinler. Zîrâ o, sevinecekleri şeylerin en üstünüdür. O, bütün toplayıp yığdıklarından, dünya menfaatlarından, mutlakâ gidecek fânî güzelliklerinden, nimetlerinden daha hayırlıdır. İbn Ebu Hâtim bu âyetin tefsîrinde der ki : Bakiyye İbn Velîd'den anlatıldığına göre; Safvân İbn Amr, Eyfâ İbn Abd el-Kelâî'nin şöyle dediğini işitmiş : Irak'ın harâcı Ömer (r.a.) e geldiğinde Ömer ve bir kölesi çıkmıştı. Ömer, develeri saymaya başladı. Bir de gördü ki gelmesi beklenenden fazladır. Ömer : Allah'a hamdolsun, demeye başladı. Kölesi ise : Allah'a yemîn olsun ki bu, Allah'ın inâyet ve rahmetindendir, diyordu. Ömer şöyle

dedi : Yalan söyledin. Bu, o değildir. Bu, ancak Allah Teâlâ'nın : «De ki : Bunlar Allah'ın lutfu ve rahmeti iledir. Sâdece bunlarla sevinsinler. O, bütün toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.» buyurduğudur. Bu ise, onların toplayıp yığdıklarındandır. Hâfız Ebu'l-Kâsım et-Taberânî, hadîsi müsned olarak Ebu Zür'a ed-Dimaşkî kanalıyla... Bakiyye'den rivâyetle zikretmiştir.

قُلْ أَرَءَيْتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَٰلًا قُلْ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

59 — De ki : Allah'ın size gönderdiği, sizin de bazılarını harâm, bazılarını da helâl kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz? De ki : Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftirâ mı ediyorsunuz?

60 — Allah'a karşı yalan uyduranlar, kıyâmet gününü ne sanıyorlar? Doğrusu Allah, insanlar hakkında lutuf sâhibidir. Fakat onların çoğu şükretmezler.

İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem bu âyetin, «Onlar; Allah için, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar...» (En'âm, 136) âyetinde olduğu gibi kulağı kesik develeri, adak develerini ve vasîle develerini (1) harâm veya helâl kılmaları konusunda müşriklere bir redd makâmında nâzil olmuştur, derler.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer'in... Ebu'l-Ahvas Avf İbn Mâlik İbn Nadle'den, onun da babasından rivâyetine göre, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne geldim. Üstüm başım temiz ve düzenli değildi. Malın var mı? diye sordu, ben; evet, dedim. Hangi maldan? diye sordu. Ben : Bütün mallardan : Deve, köle, at ve koyundan, diye cevab verdim. Allah Teâlâ sana mal verdiği zaman senin üzerinde görülsün, buyurdu ve şöyle devâm etti : Senin kavminin develeri kulakları sağlam olarak doğarlar, kavmin eline bir ustura alıp kulaklarını keser ve : Bu beş defa doğurmuş ve beşincisi dişi olmuştur ve bu

(1) On batın doğurmuş veya yedi batın ikiz doğurmuş deveye Vasîle denilirdi.

adaktır, deyip kulağını yarar veya derisini yarar da : Bunun kulağı kesik, deyip kendisine ve âilesine onu harâm kılar. Öyle değil mi? O; evet, diye cevab verdi. Allah Rasülü (s.a.) şöyle buyurdular : Allah'ın sana verdiği helâldir. Allah'ın pazusu senin pazundan daha güçlü, Allah'ın usturası seninkinden daha keskindir. Ve Râvî, hadîsin tamâmını zikretti. İmâm Ahmed hadîsi ayrıca Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla Ebu'l-Ahvas'dan; Sehl İbn Esed kanalıyla da... Ebu'l-Ahvas'dan rivâyet etmiş olup hadîsin isnâdı kuvvetlidir ve ceyyid bir hadîstir.

Allah Teâlâ hiç bir delilleri, hiç bir dayanakları olmaksızın mücerred kendi ve indî zayıf görüşleriyle Allah'ın helâl kıldığını harâm, harâm kıldığını helâl kılanları ayıplayıp bu yaptıklarından ötürü onları kıyâmet günü ile tehdîd edip şöyle buyurur : «Allah'a karşı yalan uyduranlar, kıyâmet gününü ne sanıyorlar? Kıyâmet günü Bize döndükleri günde kendilerine ne yapılacağını sanıyorlar?»

«Doğrusu Allah, insanlar hakkında lutuf sâhibidir.» âyeti hakkında İbn Cerîr der ki : Allah Teâlâ dünyada onlara hemen azâb etmemek sûretiyle insanlar hakkında lutuf ve inâyet sâhibidir.

Ben de derim ki : Allah Teâlâ, dünyada yarattığı menfaatleri insanlara mübâh kılmak, sâdece dünyalarında veya dinlerinde kendilerine zararlı olanları üzerlerine harâm kılmakla insanlar hakkında lutuf ve inâyet sâhibidir. Âyetten bu anlamın kasdedilmesi de mümkündür.

«Fakat onların çoğu şükretmezler.» Aksine Allah'ın kendilerine vermiş olduğu nimetleri harâm kılarlar, dini kendilerine daraltırlar, bazısını helâl, bazısını harâm kılarlar. Nitekim müşrikler, kendileri için koydukları kanunlarda bunu yapmışlar, kitab ehli de dinlerinde bu tür şeyler uydurmuşlardır. İbn Ebu Hâtim bu âyetin tefsîrinde der ki : Bize babamın... Mûsâ İbn Sabâh'tan rivâyetine göre; o, «Doğrusu Allah, insanlar hakkında lutuf sâhibidir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Kıyâmet günü olunca, Allah'ı sevenler getirilir ve Allah'ın huzûrunda üç sınıf olarak dururlar. Birinci sınıftan birisi getirilir ve : Niçin amel ettin? diye sorar. Kul : Ey Rabbım, cenneti, ağaçlarını, meyvelerini, ırmaklarını, hûrîlerini, nimetlerini ve Sana itâat edenler için hazırladıklarını yarattın. Onlara iştiyâkımdan gecemi uykusuz, gündüzümü susuz geçirdim, der. Allah Teâlâ : Ey kulum, sen sâdece cennet için amel ettin. İşte cennet, gir oraya. Sana olan lutfumdan olarak seni ateşten âzâd ettim. Yine sana bir lutfum olarak cennetime koydum, buyurur. O ve yanındakiler cennete girer. Sonra ikinci sınıftan birisi getirilir ve : Ey kulum, niçin amel ettin? diye sorar. Kul : Ey Rabbım, cehennemi yarattın. Cehennemin bukağılarını, ateşini, kavurucu rüzgârlarını, kapkara dumanlarını ve düşmanlarınla Sana âsî gelenlere hazırladık-

larını yarattın. Onlardan korkumdan gecelerimi uykusuz, gündüzlerimi susuz geçirdim, der. Ey kulum, sen sâdece ateşimden korkundan dolayı amel ettin. Ben seni ateşten âzâd ettim. Sana lutfumdan olarak seni cennetime koyuyorum, buyurur. O ve beraberindekiler cennete girer. Sonra üçüncü sınıftan birisi getirilir ve : Ey kulum, niçin amel ettin? diye sorar. Kul : Rabbım, Senin sevginden ve Sana iştiyâkımdan. İzzetine yemîn olsun ki Sana iştiyâkım ve sevgimden dolayı gecemi uykusuz, gündüzümü susuz geçirdim, der. Rab Teâlâ : Ey kulum, sen ancak Bana sevgi ve iştiyâkından dolayı amel ettin, buyurur. Rab Teâlâ ona tecellî eder ve şöyle buyurur : İşte ben O'yum. Bak bana. Sonra şöyle buyurur : Sana lutfumdan olarak seni ateşten âzâd ediyor, cennetimi sana mübâh kılıyor, meleklerime seni ziyâret ettiriyor ve bizzât Ben sana selâm veriyorum. O ve yanındakiler cennete girerler.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا
إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ
ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

61 — Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlakâ Biz üzerinizde şâhidiz. Yerde ve gökte hiç bir zerre Rabbından gizli değildir. Bundan daha küçüğü de, daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitabtadır.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne onun, ümmetinin, bütün yaratıkların her saatte, her an ve lâhzada bütün durumlarını bildiğini haber verir. Hiç bir şey O'nun ilmine ve görmesine gizli değildir. Göklerde ve yerde bütün küçüklüğüne rağmen zerre ağırlığı, ondan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık bir kitabda olmasın. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir dane, yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere her şey apaçık bir kitabtadır.» (En'âm, 59). Allah Teâlâ : «Yerde yürüyen hiç bir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş yoktur ki; onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitabda hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablarına toplanırlar.» (En'âm, 38), «Yeryüzünde yürüyen hiç bir

canlı yoktur ki; rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de bilir. Hepsi apaçık kitabdadır.» (Hûd, 6) âyetlerinde de ağaçlar ve diğer câmid şeylerin hareketlerini bildiğini haber verir. Gezip dolaşan hayvanlar da böyledir. Şayet Allah'ın ilmi, bu eşyânın hareketleri hakkında böyle ise O'na ibâdetle emrolunmuş mükelleflerin hareketlerini bilmesi nasıldır? Başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Azîz, Rahîm'e tevekkül et. Görür o seni (namaza) kalktığında. Secde edenler arasında bulunduğunda.» (Şuarâ, 217-219). Bu sebepledir ki burada da : «Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlakâ Biz üzerinizde şâhidiz.» Sizi görüyoruz ve sizi işitiyoruz, buyurmuştur. Allah Rasûlü (s.a.) Cibrîl kendisine ihsânı sorduğunda şöyle buyurmuştu : Sanki O'nu görüyormuşsun gibi Allah'a ibâdet etmendir. Eğer sen O'nu görmüyorsan muhakkak ki O seni görüyor.

أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟
يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَٰتِ
ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾

62 — Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar, mahzûn da olacak değillerdir.

63 — Onlar ki îmân edip takvâya ermişlerdir.

64 — Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır. Allah'ın sözleri değişmez. Bu, büyük kurtuluşun kendisidir.

Allah'ın Dostlarına Korku Yoktur

Allah Teâlâ haber veriyor ki, O'nun dostları —ki onlar Rablarının da açıkladığı gibi îmân edenler ve sakınanlardır ve her kim müttakî ise; Allah'ın dostudur— na ilerde karşılarına çıkacak olan kıyâmetin korkularından hiç bir korku yoktur. Ve onlar, dünyada arkalarında bıraktıklarına mahzûn da olacak değillerdir. Abdullah İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve seleften bir çokları derler ki : Allah'ın dostları; görüldükleri zaman Allah'ın hatırlandığı, anıldığı kimselerdir. Bu mânâ, merfû' bir

hadîste şöyle ifâde edilir : Bezzâr der ki : Bize Ali İbn Harb er-Râzî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam : Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın dostları kimlerdir? diye sormuştu, şöyle buyurdu : Görüldüklerinde Allah'ın hatırlandığı kimselerdir. Bezzâr bu hadîsin Saîd'den mürsel olarak da rivâyet edildiğini söyler. İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Hişâm er-Rifâî'nin... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah'ın kullarından öyle kullar vardır ki peygamberler ve şehîdler onlara gıbta eder. Ey Allah'ın elçisi, kimdir onlar? Olur ki onları severiz, denildi de şöyle buyurdu : Onlar öyle bir kavimdir ki mal ve neseb için değil, Allah için birbirlerini severler. Yüzleri nûrdur. Nûrdan minberler üzerindedirler. Bütün insanların korkacağı zamanda onlar korkmayacaklar, insanların mahzûn olacağı zamanda onlar mahzûn olmayacaklardır. Sonra : «Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar mahzûn da olacak değillerdir.» âyetini tilâvet buyurdu. Hadîsi İbn Cerîr ve Ebu Dâvûd, Cerîr kanalıyla... Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan, o ise Hz. Peygamber (s.a.) den yukardakine benzer şekilde rivâyet etmişlerdir. Bunun da isnâdı ceyyid olmakla birlikte Ebu Zür'a ile Ömer İbn Hattâb arasında kopuktur. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed'in Ebu Nadr kanalıyla... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Uzak kabîlelerden ve bilinmeyen insanlardan öyle bir kavim gelecek ki, onları akrabâlık bir araya getirmiş değildir. Onlar, Allah için birbirlerini severler. Allah için bir safta toplanırlar. Allah Teâlâ kıyâmet günü onlar için nûrdan minberler koyacak ve bunların üzerine onları oturtacaktır. İnsanlar korkacak ve onlar korkmayacaklar. Onlar hiç bir korkuları olmayan ve mahzûn da olmayacak olan Allah'ın dostlarıdırlar. Hadîs uzundur.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Derdâ (r.a.) dan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Bu müjde müslümanın gördüğü veya ona gösterilen sâlih rü'yâdır. İbn Cerîr der ki : Bana Ebu es-Sâib'in... Ebu Derdâ'dan «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» âyeti hakkındaki rivâyetinde şöyle demiştir : Bir adam Ebu Derdâ'ya bu âyeti sormuştu. Şöyle dedi : Öyle bir şey sordun ki birisinin Allah Rasûlüne sorduğundan bu yana kimsenin bunu sorduğunu işitmedim. O buyurmuştu ki : Müslüman kişinin gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rü'yâdır. Bu, dünya hayatındaki müjdesidir. Âhiretteki müjdesine gelince; o da cennettir. İbn Cerîr'in Süfyân kanalıyla... Mısır halkından birisinden rivâyetine göre; o, Ebu Derdâ'ya bu âyeti sormuş ve İbn Ce-

rîr hadîsi yukardaki şekilde rivâyetle zikretmiştir. Yine İbn Cerîr'in Müsennâ kanalıyla... Ebu Sâlih'ten rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ebu Derdâ'yı işittim. Ona : «Onlar ki îmân edip, takvâya ermişlerdi. Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır...» âyetini sormuşlardı... Ve İbn Cerîr yukardakine benzer şekilde hadîsi zikretti. İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Ubâde İbn Sâmit'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne sormuş ve şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, Allah Teâlâ'nın : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» kavlini görür müsün? (Allah Teâlâ'nın bu sözü hakkında ne buyurursun?) Allah Rasûlü şöyle buyurdular : Bana öyle bir şey sordun ki, ümmetimden kimse senden önce onu sormamıştı. O, sâlih kişinin gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rü'yâdır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin İmrân el-Kattân kanalıyla... Ebu Seleme'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bize haber verildiğine göre; Ubâde İbn Sâmit, Allah Rasûlü (s.a.) ne bu âyeti sormuş... ve râvî hadîsi zikretmiştir. İbn Cerîr der ki : Bana Ebu Humeyd el-Hımsî'nin... Humeyd İbn Abdullah el-Müzenî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Ubâde İbn Sâmit'e gelip dedi ki : Allah'ın kitabında bir âyet var ki sana onu soracağım. Allah Teâlâ'nın : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» âyeti. Ubâde dedi ki : Senden önce bunu bana kimse sormadı. Onu Allah'ın peygamberine sordum da bunun bir benzeri olarak : Senden önce bunu bana kimse sormadı. Mü'min kulun rü'yâsında gördüğü veya ona gösterilen sâlih rü'yâdır, buyurdu. Yine İbn Cerîr'in Mûsâ İbn Ubeyde kanalıyla... Ubâde İbn Sâmit'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne demiş ki : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» Âhiret müjdesinin cennet olduğunu bildik, fakat dünya müjdesi nedir? Allah Rasûlü buyurmuş ki : Kulun gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rü'yâdır ve o, peygamberliğin kırk dört veya yetmiş parçasından bir parçadır. Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Behz'in... Ebu Zerr'den rivâyetine göre o : Ey Allah'ın elçisi, kişi bir amel işlerse; insanlar bu işinden dolayı onu över ve ona senâda bulunur, demiş de Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : İşte bu, mü'minin âcil müjdesidir. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir.

Yine İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan'ın... Abdullah İbn Amr'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetine göre O, şöyle buyurmuş : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» Mü'minin müjdelendiği sâlih rü'yâ, peygamberliğin kırk dokuz parçasından bir parçadır. Kim bunu görürse, onu haber versin. Kim de bunun dışında bir şey görürse, muhakkak o şeytândan olup, onu üzmek içindir. Bu durumda üç kere soluna üflesin, tekbîr getirsin ve kimseye bunu haber vermesin. Bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir. İbn Cerîr der ki :

Bana Yûnus'un... Abdullah İbn Amr'dan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetine göre şöyle buyurmuş : «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» Mü'minin müjdelendiği sâlih rü'yâ, peygamberliğin kırk altı parçasından birisidir. Yine İbn Cerîr'in Muhammed İbn Hâtim el-Müeddeb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, «Onlar için dünya hayatında da, âhirette de müjde vardır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuş : O, dünyada kulun gördüğü veya kendisine gösterilen sâlih rü'yâ; âhirette ise cennettir. Yine İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre o : Güzel rü'yâ, Allah'tan müjdedir ve o müjdecilerdendir, demiştir. İbn Cerîr'in bu kanaldan rivâyeti mevkûftur. Yine İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Müslümanın gördüğü veya kendisine gösterilen güzel rü'yâ müjdedir, buyurmuştur.

İbn Cerîr der ki : Bana Ahmed İbn Hammâd ed-Devlâbî'nin... Ümmü Kürz el-Kâ'biye'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Peygamberlik gitti ve müjdeciler kaldı. İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Yahyâ İbn Ebu Kesîr, İbrâhîm en-Nehaî ve Atâ İbn Ebu Rebâh'dan rivâyet edildiğine göre; onlar, bunu sâlih rü'yâ ile tefsîr etmişlerdir.

Bundan maksadın, mü'min kişinin ölüm halinde melekler tarafından cennet ve bağışlanma ile müjdelenmesi olduğu da söylenmiştir. Nitekim bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurulur : «Muhakkak ki, «Rabbımız Allah'tır.» deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerlerine melekler iner, onlara : Korkmayın, üzülmeyin; size va'dolunan cennetle sevinin, derler. Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarınızız. Burada canlarınızın çektiği şeyler sizedir. Ve burada size umduğunuz her şey var. Gafûr, Rahîm olanın ikrâmı olarak...» (Fussilet, 30-32). Berâ hadîsinde şöyle buyurulur : Mü'min kişi, ölüm halinde iken kendisine beyâz yüzlü, beyâz elbiseli melekler gelir ve : Ey temiz rûh, rahat ve reyhâna, öfkeli olmayan bir Rabba çık, derler de rûh onun ağzından su kabından damlanın aktığı gibi çıkıverir.

Onların âhiretteki müjdesine gelince; Allah Teâlâ başka âyetlerde bu husûsta şöyle buyurur : «O, en büyük korku bile onları tasalandırmaz. Melekler onları : Size söz verilen gün, işte bu gündür, diye karşılarlar.» (Enbiyâ, 103), «O gün ki, erkek mü'minlerle kadın mü'minleri, önlerinden ve sağlarından nûrlarını koşarken görürsün. Müjde, bugün içlerinden ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacağınız cennetler sizindir, denilir. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.» (Hadîd, 12).

Allah Teâlâ : «Allah'ın sözleri değişmez.» buyurur ki Allah'ın bu vaadi

değişmez, bu vaaddan dönülmez ve değiştirilmez. Bilakis o karârlaştırılmış, sâbit olup, mutlakâ yerine gelecektir. «Bu, büyük kurtuluşun kendisidir.»

İZÂHI

İyi bil ki; biz bu âyetin tefsîrinde, önce velî adının kime uygun düştüğünü, kimlerin velî olduğunu açıklamak zorundayız. Biz deriz ki : Velî adının kime verilmesi gerektiği konusunda bilginler ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs bu âyetin tefsîrinde der ki : Velîler; Allah Teâlâ'yı göreceklerini Allah'ın bizzât zikrettiği kimselerdir. Taberî kendi senediyle mürsel olarak Saîd İbn Cübeyr'den nakleder ki; o, Rasûlullah (s.a.) a Allah'ın evliyâsının sorulduğunu ve Rasûlullah'ın da onların Allah'ı görünce zikredenler olduğunu, söylediğini bildirir. İbn Zeyd ise velîlerin; imân edip takvâ sâhibi olan kimseler olduğunu söyler. Takvâsız îmânın kabul edilmeyeceğini bildirir. Bazıları da dediler ki : Velîler; Allah için sevişenlerdir. Hattâb oğlu Ömer (r.a.) den nakledilen bir hadîs de buna delâlet eder. Nitekim bu hadîste Rasûlullah (s.a.) buyurur ki : Muhakkak Allah'ın insanlardan öyle kulları vardır ki; onlar peygamber değildirler, şehîd de değildirler, ancak peygamberler ve şehîdler kıyâmet günü Allah katındaki makâmlarından dolayı onlara imrenirler. Orada bulunanlar dediler ki : Ey Allah'ın Rasûlü, onların kim olduğunu bize haber verir misin? Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki : Onlar; aralarında akrabâlık bulunmadığı ve alış-veriş ettikleri malları olmadığı halde, Allah için sevişen bir topluluktur. Allah'a andolsun ki, onların yüzü nûrdur ve kendileri nûr üzeredirler. İnsanlar korktukları zaman onlar korkmazlar. İnsanlar üzüldükleri zaman onlar üzülmezler. Sonra Rasûlullah (s.a.) : «Dikkat edin, Allah dostlarına hiç bir korku yoktur. Onlar, mahzûn da olacak değillerdir.» âyetini okudu. Ebu Dâvûd, Ebu Hüreyre'den naklen bildirir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle demiş : Allah Tebâreke ve Teâlâ kıyâmet günü : Sevişenler nerededir? buyurur. Celâlime andolsun ki Benim gölgemden başka bir gölgenin bulunmadığı bu günde onları gölgemde gölgelendiririm.

Müslim'in tahrîc ettiğine göre, Muâz İbn Cebel Rasûlullah (s.a.) ın şöyle buyurduğunu duymuştur : Allah Teâlâ buyurur ki : Benim celâlim için sevişenlerin nûrdan minberleri vardır. Peygamberler ve şehîdler onlara gıbta ederler. Tirmizî, bu hadîsi tahrîc etmiştir. Beğavî ise kendi isnâdıyla Ebu Mâlik el-Eş'arî'den nakleder ki; o, şöyle de-

miş : Ben, Hz. Peygamber'in yanında bulunuyordum. Rasûlullah dedi ki : Allah'ın öyle kulları vardır ki; ne peygamberdirler, ne de şehîddirler. Ancak kıyâmet günü Allah katındaki makâmlarından ve Allah'a yakınlıklarından dolayı peygamberler ve şehîdler onlara gıbta ederler. Ebu Mâlik el-Eş'arî dedi ki : Halkın bir tarafında bir bedevî oturmuştu. İki dizi üstü kalkarak elini yanına salıverdi sonra şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, bize onlardan bahset, kimdir onlar? Ebu Mûsâ el-Eş'arî der ki : Ben, Rasûlullah (s.a.) ın yüzünde bir muştu alâmeti gördüm. Buyurdu ki : Onlar, Allah'ın kullarından bazı kullardır. Muhtelif ülkelerden ve değişik kabîlelerdendirler. Buluşacakları bir akrabâlık bağı yoktur. Sarfedecekleri dünyevî menfaatları yoktur. Ama yine de Allah'ın rızâsı için sevişirler. Allah onların yüzünde bir nûr halkeder. Ve Rahmân'ın huzûrunda onlara inciden minderler koyar. Halk dehşete düşerken, onlar dehşete düşmezler. Halk korkarken onlar korkmazlar.

Rasûlullah (s.a.) dan rivâyet edilir ki : O, Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu bildirmiştir : Benim kullarımdan öyle velîlerim vardır ki; onlar, beni anarak zikrederler, ben de onları anarak zikrederim. Beğâvî de senedsiz olarak aynı şekilde rivâyet etmiştir. Taberî ise kendi senediyle Ebu Hüreyre'den rivâyet eder ki; Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuş : Allah'ın kulları arasında öyleleri vardır ki peygamberler ve şehîdler onlara imrenirler. Onlar kimdir ey Allah'ın Rasûlü? Belki biz onları görürsek severiz, denildiğinde; buyurdu ki : Onlar; mal ve neseb bağı olmaksızın Allah için sevişenlerdir. Yüzleri nûrludur. Nûrdan minderler üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman onlar korkmazlar. İnsanlar üzüldükleri zaman onlar üzülmezler. Rasûlullah (s.a.) daha sonra : «İyi bilin ki; Allah'ın velîleri için korku yoktur. Onlar üzülecek de değildirler.» âyetini okudu. İmrenmek, bir nevi kıskanmaktır. Ancak kıskanma kötülenmişken, imrenme övülmüştür. İmrenme ile kıskanma arasında şu fark vardır : Kıskanç kişi, kıskandığı kişinin üzerindeki nimetin zevâlini ister. İmrenen kişi ise, imrendiği kişideki nimetin onun üzerinden kalkmadan kendisine de verilmesini ister.

Ebu Bekr el-Hasan der ki : Allah'ın velîleri, Allah'ın hidâyetlerini kendi üzerine aldığı kimselerdir. Onlar da Allah'a kulluğu ve Allah yoluna daveti yerine getirme hakkını üstlenmiş olanlardır. Velînin aslı (ولى) kelimesinden olup yakınlık ve yardım anlamına gelir. Allah'ın velîsi, kendisinin üzerine farz kılınan her şeyde Allah'a yaklaşan kişidir. O, kalbi Allah'ın celâlinin nûru ile dolu olarak kendini Allah'a verir. Gördüğü zaman, Allah'ın kudretinin delillerini görür. Duy-

duğu zaman; Allah'ın âyetlerini duyar. Konuştuğu zaman; Allah'a hamd ü senâ eder. Hareket ettiği zaman; Allah'a itâat için hareket eder. Çalıştığı zaman; kendisini Allah'a yaklaştıracak şeyler için çalışır. Allah'ın zikrinden hiç uzak kalmaz. Kalbiyle Allah'tan başkasını aslâ görmez. İşte Allah'ın velîlerinin nitelikleri bunlardır. Kul böyle olunca; Allah da onun velîsi ve yardımcısı olur. Onu destekler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Allah, îmân etmiş olanların velîsidir.»

Kelâmcılar dediler ki : Allah'ın velîsi; delile dayalı olarak gelmiş olan sahîh inançlara bağlanıp şerîatta vârid olduğu şekilde sâlih amelleri işleyenlerdir. İşte bu âyette «Onlar ki inanmış ve takvâya ermişlerdir.» buyruğu da buna işâret etmektedir. Îmân bütünüyle inanç ve amellerin üzerine dayanmalıdır. Takvâ makâmı ise; kulun, Allah'ın yasakladığı her şeyden sakınmasıdır. Allah Teâlâ'nın, «Onlar için korku yoktur» buyruğu âhirette başkalarının korktuğu zamanda onların korkmayacağını belirtmektedir. «Onlar üzülecek değillerdir» buyruğu da dünya nimet ve zevklerinden kaybettikleri hiç bir şeye üzülmezler, demektir. Bazı muhakkikler dediler ki : Allah'ın velîlerinden korku ve üzüntünün zâil olması, ancak âhirette söz konusudur. Çünkü dünya diyârında üzüntü, keder ve sıkıntıdan uzak olmak mümkün değildir. Âriflerden bazıları dediler ki : Velâyet, Allah'a yaklaşmak ve Allah ile devâmlı hemdem olmaktan ibârettir. Kul, bu durumda olunca hiç bir şeyden korkmaz, hiç bir şeye üzülmez. Çünkü velâyet ve bilgi makâmı onun korkup üzülmesini engeller. (Hâzin, Lübâb, III, 267-268)

Bu âvet-i kerîme, Allah'ın velîlerinin açıklanması konusunda bir esâstır. Allah Teâlâ Kitâb-ı Kerîm'inde, Rasûlü de sünnet-i seniyye'sinde şeytânın dostları olduğu gibi, insanlardan da Allah'ın dostlarının bulunduğunu belirtmiştir. Nitekim İmâm Takıyyüddîn İbn Teymiyye merhûm «Rahmân'ın Velîleri ile Şeytânın Velîlerinin Arasını Ayırma» adıyla bir eser yazmıştır. Üzerinde durulması gereken bazı bölümleri oradan iktibâs edelim. Çünkü velî ve evliyâ konusunda dillerde çok şeyler dolaşıyor. İbn Teymiyye merhûm der ki : İnsanlar arasında Rahmân'ın velîleri ile şeytânın velîleri bulunduğu bilindiğine göre; bunların arasını Allah ve Rasûlünün ayırdığı gibi ayırmak gerekir. Allah'ın velîleri, bu âyette olduğu gibi mü'min ve müttakî olanlardır. Buhârî'nin ve başkalarının Ebu Hüreyre tarîkıyla Rasûlullah'dan rivâyet ettikleri hadîste Hz. Peygamber buyurur ki : Allah Teâlâ şöyle buyurdu : Kim, Benim bir velîmi kendine düşman edinirse; Bana karşı savaşa çıkmış olur. Veya Ben ona savaş ilân etmiş olurum. Bu hadîs, velîler konusunda rivâyet edilen hadîslerin en sahîhi-

dir. Bu da gösteriyor ki kim Allah'ın velîsine düşmanlık ederse; Allah'a karşı savaş açmış olur.

Bir başka hadîste de; nasıl arslan intikâm hırsıyla atılırsa ben de velîlerimin intikâmını öylece alırım, buyuruluyor. Yani onlara düşmanlık edenlerden intikâm alırım, tıpkı arslanın savaşta intikâmını aldığı gibi. Bunun sebebi şudur : Allah'ın velîleri; Allah'a inanmış ve O'nu dost edinmiş olanlardır. Onlar; Allah'ın buğz ettiğine buğz etmiş, hoşnûd olduğundan hoşnûd olmuş, gazab ettiğine gazab etmiş, emrettiğini yerine getirmiş ve nehyettiğinden kaçınmışlardır. Allah'ın verilmesinden hoşlandığı kimselere vermişler, verilmemesinden hoşlandığı kimslere de vermemişlerdir.

Velîlik, düşmanlığın zıddıdır. Velâyetin aslı, mehabbet ve yaklaşmadır. Allah'ın velîlerinin en afdalı peygamberleri, nebîleridir. Nebîlerinin en afdalı da onlar arasından gönderilmiş olan rasûllerdir. Rasûllerin en afdalı ise, Hâtem'ül-Enbiyâ olan Muhammed Aleyhisselâm'dır. O, müttakîlerin önderidir. Allah onu kitablarının en önemlisi ile. göndermiştir. Şerîatlarının en değerlisi ile onun dinini va'zetmiştir. Kendi nebîleri ile düşmanlarının arasında ayırıcı olarak onu göndermiştir. Öyleyse ancak Allah'a inanan onun velîsi olur. Onun Allah'tan getirdiği emre zâhir ve bâtın olarak bağlananlar onun dostu olabilirler. Kim Allah'ın sevgilisi ve velîsi olduğunu iddiâ edip de peygamberlere tâbi olmazsa; o, Allah'ın velîlerinden değil, Allah'a muhâlefet eden Allah düşmanlarından ve şeytânın dostlarındandır. İnsanlardan bir çokları, kendilerinin veya başkalarının Allah'ın velîleri olduklarını iddiâ etseler de gerçekte onun velîsi değildirler. Nitekim yahûdîler ve hıristiyanlar da, kendilerinin Allah'ın dostları ve velîleri olduklarını söylüyorlardı. Bunun için Allah Teâlâ, onlar hakkında şöyle buyuruyor : «De ki öyleyse neden sizi günâhlarınızdan dolayı azâblandırıyor? Bilakis siz, Allah'ın yarattıkları kimseler gibi birer beşersiniz.» (Mâide, 18) Arap müşrikler de, kendilerinin Allah'ın ehli olduklarını iddiâ ediyorlardı. Mekke'de oturdukları ve Allah'ın evine komşu oldukları için Allah'ın ehli olduklarını söylüyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar Allah'ın dostları değildirler. «Allah'ın dostları ancak müttakîlerdir.» (Enfâl, 34) buyurdu. Kezâ kâfirlerden bir kısmı da kendilerinin Allah'ın velîleri olduklarını iddiâ ediyorlardı. Ancak onlar Allah'ın velîsi değil düşmanı idiler. Açıktan müslüman olduklarını söyleyen ve kelime-i şehâdet getiren fakat gizliden gizliye buna ters düşen inançlara sâhip olan münâfıklar da böyledirler. Çünkü onlar, derûnî olarak Peygamber'in risâletini kabul etmiyorlardı. Onun, yalnız insanları kendi görüşüne boyun eğdiren ve peşinden sürükleyen bir hükümdâr olduğunu diğer hükümdârlar gibi gücü-

nün yettiğini söylüyorlardı. Veya Hz. Peygamber'in yalnızca ümmîlere hâs bir peygamber olduğunu bildiriyorlardı. Ya da onun avâm kitlesi için gönderilmiş bir peygamber olduğunu, Allah'ın velâyetinin ise halka değil, kendilerine âit olduğunu söylüyorlardı... Allah'ın velîleri ancak Allah'ın kitabında tavsîf ettiği gibi olanlardır. Dikkat edin, Allah'ın dostları için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir. Onlar ki îmân edip takvâya ermişlerdir. Îmân sâhibi olabilmek için; Allah'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmak gerekir. Hz. Peygamberin, insan ve cinlere gönderildiğine inanmak gerekir. Hz. Peygamber'in getirdiği her şeye inanmayan mü'min sayılmaz. Nerde kaldı ki o kişi, Allah'ın müttakî velîleri arasında bulunsun. Hz. Peygamberin getirdiklerinden bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr eden de mü'min değil, kâfirdir. Hz. Peygamber'e îmânın bir gereği de; onun, Allah ile mahlûkâtı arasında Allah'ın emir ve yasaklarını azâb ve tehdîdlerini, harâm ve helâllarını teblîğ etmek üzere tavassut etmiş olduğuna inanmaktır. Helâl; Allah ve Rasûlünün helâl kıldıklarıdır. Harâm ise; Allah ve Rasûlünün harâm kıldığı şeylerdir. Din; Allah ve Rasûlünün koyduğu şerîattır. Kim, Hz Muhammed'e tâbi olmaksızın herhangi bir evliyânın peşinden giderek Allah'a ulaşılacağına inanırsa; o, kâfirdir ve şeytânın dostlarındandır... Ayrıca bir kişi bilgi, zühd ve ibâdetle ulaşabileceği mertebelerin en üstününe ulaşsa, ama Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu gerçeklerin hepsine inanmasa o, mü'min değildir ve Allah ile onun dostluğu olamaz. Yahûdî ve Hıristiyan hahamlarıyla bilginleri bunlar arasındadır. Kezâ Arap, Türk, Hind ve diğer milletlerin putperestlerinden kendilerini ilim ve ibâdete adayanlar da böyledirler. Nitekim Hind ve Türk hakîmlerinden bilgi ve zühd sâhibi kimseler vardı. Dinlerinde âbid idiler, ama Hz. Peygamberin getirdiği hakîkatlara inanmamış oldukları için onlar da kâfirdiler, Allah'ın düşmanlarıdırlar. İsterse bir grup; onların, Allah'ın dostları olduklarını iddiâ etsin. İran'daki Mecûsî hakîmlerinin kâfir oldukları gibi. Kezâ Aristo ve benzeri Yunanlı hakîmler de kâfirdirler. Onlar müşrik idiler. Putlara ve yıldızlara taparlardı. Bu gibi müşrikler arasında ilim, zühd ve irâde konusunda ileri gitmiş ve çaba sarfetmiş olanlar vardır. Ama bunlar, peygamberlere inanmadıkları, onların getirdikleri gerçekleri doğrulamadıkları ve onların emrine itâat etmedikleri için mü'min sayılmazlar. Allah'ın dostları da değildirler. Bunlar ancak şeytânlara yaklaşırlar. Onlara ancak şeytânlar geliverir. İnsanlara bazı konuları bu sâyede açıklayabilirler. Sihir cinsinden bazı fevkalâde tasarrufları olur. Bunlar; kendilerine şeytânların indiği kâhinler ve büyücüler cinsindendir...

Allah'ın velîleri, mü'minler ve müttakîler olduğuna göre; onun

îmânı ve takvâsı nisbetinde de velâyeti olur. Kimin îmânı ve takvâsı daha mükemmel ise; onun Allah'a dostluğu da daha mükemmeldir. İnsanlar îmân ve takvâdaki üstünlüklerine göre Allah'a dostlukta da üstündürler. Kezâ küfür ve nifâkdaki derecelerine göre de Allah'a düşmanlıkta ileri derecededirler.

Allah'ın velîleri iki tabakadır. «Birisi Sâbikûn ve Mukarrebûn (önden giden ve Allah'a yaklaştırılmış olanlar) dır. Diğeri de iktisâd yapan sağcılardır.» Allah Teâlâ Kitab-ı Kerîm'inin birçok yerinde bunlardan bahsetmiştir. İyiler sağcılardır. Bunlar farzları îfâ ederek Allah'a yaklaşırlar ve Allah'ın emrettiklerini yapar, harâm kıldıklarını terkederler. Bunlar kendilerini mendûblarla sorumlu tutmadıkları gibi mübâhların fuzûlîlerinden de alıkoymazlar. Sâbikûn ve Mukarrebûn zümresinden olanlar ise; farzlardan sonra nâfile ibâdetlerle Allah'a yaklaşırlar. Hem vâcibeleri hem de müstehabları îfâ ederler. Hem harâmları hem de mekrûhları terkederler. Onlar, bütün sevgileriyle güçleri yettikçe Allah'a yaklaştıkları zaman, Allah da onları tâm olarak sever. Nitekim Kudsî hadîste; kul, Bana nâfilelerle yaklaşmaya devâm eder ve nihâyet Ben onu mutlak mânâda severim, buyuruluyor. Sonra kul, mü'min ve müttakî olunca Allah'a dost olur. Binâenaleyh kâfir ve münâfıklardan bir kimse Allah'a dost olmaz. Kezâ îmân ve ibâdeti doğru olmayan da —günâhsız dahi olsa— Allah'a dost olmaz. Kâfirlerin çocukları gibi ve kendilerine ilâhî davetler ulaşmamış olanlar gibi. Her ne kadar onlara peygamber gönderilinceye kadar azâb edilmeyeceği söylenirse de, onlar yine de ancak mü'min ve müttakî olunca Allah'ın velîleri olabilirler. Kezâ iyilikleri yapmayarak kötülükleri işleyerek Allah'a yaklaşmak isteyen kimse de Allah'ın velîsi olamaz. Deliler ve çocuklar da böyle. Çünkü Hz. Peygamber; üç şeyden kalem kalkmıştır : Ayılıncaya kadar deliden, ihtilâm oluncaya kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, buyurmuştur. Bu hadîsi Sünen ehli, Hz. Âişe'den rivâyet etmişlerdir. Ve ma'rifet ehli de onu kabulde ittifâk etmiştir. Mümeyyiz olan çocuğun ibâdeti sahîh olur ve ulemânın cumhûruna göre bundan dolayı sevâb elde eder. Hakkında kalem kalkmış olan deliye gelince; ulemânın ittifâkıyla onun ibâdetlerinden hiç birisi sahîh olmaz. Ne îmânı, ne küfrü, ne namazı ne de diğer ibâdetleri sahîh olur. Genellikle akıl sâhipleri katında hiç bir dünya işinde selâhiyyeti, olmaz. Ticâret ve san'atta ehil sayılmaz. Bezzaz veya attâr veya demirci veya marangoz olmaya ehil değildir. Ulemânın ittifâkıyla onların akidleri de sahîh olmaz. Ne alışı, ne verişi ne evlenmesi, ne nikâhı, ne boşaması, ne ikrârı, ne şehâdeti ve daha buna benzer hiç bir sözü sahîh kabuledilmez. Bütün sözleri mânâsızdır, ona sevâb ve cezâ terettüb etmeyeceği gibi, şer'î hükümlere de

konu olmaz. Mümeyyiz olan çocuğun durumu ise bundan farklıdır. Çünkü icmâ ve nassa göre; bazı yerlerde onun sözü muteberdir. Bazı yerlerde ise tartışma konusudur. Delinin îmânı ve takvâsı farz ve nâfilelerle Allah'a yaklaşması doğru olmadığına ve kabul edilmediğine göre; Allah'ın velîsi olması da imkânsız olur. Öyleyse bir kimsenin, delinin Allah'ın velîsi olmasına inanması câiz değildir. Bilhâssa deliden duyduğu bir mükâşefeye dayanarak veya delinin bir adamı gösterdiğini ve o adamın da delirdiğini veya öldüğünü görmek gibi bir tasarrufa dayanarak onun Allah'ın velîsi olduğuna inanmak câiz değildir. Bilindiği gibi kâfirlerin, münâfıkların ve müşriklerle ehl-i kitabın da, bazı mükâşefeleri ve şeytânî tasarrufları vardır. Müşriklerin ve ehl-i kitabın âbidleri sihirbâzları ve kâhinleri böyledir. Öyleyse onların bu halinden dolayı Allah'ın velîsi olduklarına hükmetmek câiz değildir.(...) Meselâ bir kimse; peygambere zâhirî ve bâtinî olarak ittibâ etmenin vâcib olduğuna inanmadığını, aksine şerîatın bâtınî hakîkatına değil de zâhirine tâbi olduğunu belirtirse veya Allah'ın velîlerinin Allah'a gitmek için peygamberlerden ayrı bir yol tuttuklarını kabul ederse veya peygamberlerin yolları zorlaştırdıklarını veya peygamberlerin avâmın önderleri olduklarını, havâsın önderleri olmadıklarını söylerse veya buna benzer sözleri söyleyip de kendisinin velî olduğunu açıklarsa; o kimsenin Allah'ın velîsi olması şöyle dursun, îmâna ters düşen tavırları sebebiyle küfür içerisindedir. Böyle kimseden fevkalâde bir durumun sâdır olduğunu görüp de velî olduğunu sanan kimse, yahûdî ve hıristiyanlardan daha sapıktır. Deli de böyledir. Çünkü delinin deli oluşu onun îmân ve ibâdetinin —ki bunlar velî olmanın şartıdır— sahîhliği ile çelişir. Zaman zaman delirip, zaman zaman ayılan kimse; ayılmış iken Allah'a ve Rasûlüne îmân eder farzları yerine getirir ve harâmlardan sakınırsa; delirdiği takdîrde delirmesi; onun akıllı iken îmân ve takvâ üzere olmasından dolayı Allah'ın sevâbına nâil olmasına engel değildir. Ayık iken yapmış olduğu amellerden dolayı Allah'ın velîsi olabilir. Kezâ îmân ve takvâ sâhibi olduktan sonra deliren bir kimseyi de Allah Teâlâ daha önceki îmân ve takvâsından dolayı sevâba nâil eder. Kendi fiilinin netîcesi olmaksızın delilik haline dûçâr olmuş bir kimsenin daha önceki emelleri karşılıksız bırakılmaz. Ancak delirdiği anda kalem kalkar.

Buna göre; farzları îfâ etmeksizin harâmlardan sakınmaksızın, Allah'ın emrine ters düşen fiilleri işleyen bir kişi, velî olduğunu iddiâ etse de onun Allah'ın velîsi olduğunu söylemeye kimsenin hakkı yoktur. Çünkü böyle bir kimse eğer deli değilse, aklını yitirmiş veya bunamıştır. Ya da zaman zaman delirmekte, zaman zaman ayılmaktadır. Şâyet farzları îfâ etmez ve peygambere tâbi olmanın gereksizliğini

söylerse kâfirdir. Açık veya gizli olarak delirmişse onun hakkında kalem kalkar ve kâfirlerin çarptırılacağı cezâya çarptırılmazsa da îmân ve takvâ ehli gibi Allah Azze ve Celle'nin lutfuna da nâil olmaz. Her iki takdîrde de onların velî olduğuna inanmak doğru değildir. Fakat bir kişi ayıldığı anda mü'min ve müttakî ise bu takdîrde ayık iken Allah'ın velîsi olabilir. Veya bir kişi küfür ve nifâk halinde iken delirirse; o, küfür ve nifâkdan dolayı cezâsını çeker. Deliliği, onun ayık iken sâhib olduğu küfür ve nifâk durumunu ve bunun cezâsını ortadan kaldırmaz.

Zâhirde Allah'ın velîleri için diğer insanlardan ayrı olarak mübâh kılınmış hiç bir şey yoktur. Bir elbiseyi giyip diğerini giymemek, saçı kesmek veya kısaltmak veya örmek gibi eğer mübâh bir davranış içerisindeyse bunlardan herhangi birini ayırd edici bir özellik olarak kullanma diye bir şey yoktur.(...) Velîler Muhammed ümmetinin her sınıfı arasında bulunurlar. Yeter ki açıkça bid'at ve fücûr ehli olmasınlar. Kur'an ehli ve ilim ehli arasında velî bulunabilir. Cihâd ve savaş ehli arasında velî bulunabilir. Ticâret, san'at ve zirâat ehli arasında velî bulunabilir. Selef-i Sâlihîn, din ve ilim ehline kurrâ adını veriyorlardı. Bunlar arasında âlim ve nâsikler bulunuyordu. Sonra sûfiyye ve fukarâ ismi ortaya çıktı. Sûfiyye ismi, yünden elbise giymeye nisbet edilerek sûfdan türetilmiştir. Bu doğru olandır. Fakîhlerin safvetine veya saffa veya Arap kabîlelerinden zühd ve ibâdetiyle tanınmış bir kabîle olan Savfe İbn Edde mensûb olanlara verilmiş bir isim olduğu söylenmiştir. Safvet veya Suffe ehline isim olarak verildiği de söylenmiştir. Allah'ın huzûrunda ön safta bulunanlara bu ismin verildiği de söylenmiştir. Bütün bu sözler zayıf kavillerdir. Çünkü eğer bu sözler doğru olsaydı, onlara sâfî, safâî, sâffî denirdi de sûfî denmezdi. Kezâ sulûk ehline de fakîrler adı verilmiştir. Bu da sonradan meydana gelmiş bir örftür. İnsanlar, sûfî adını vermenin mi yoksa fakîr demenin mi daha iyi olduğu konusunda tartışmışlardır. Kezâ şükreden zengin mi, yoksa sabreden fakîr mi daha üstündür? diye münakaşa etmişlerdir. Halbuki bütün bunlarda Allah Teâlâ'nın buyurmuş olduğu şu hüküm en doğrusudur : «Ey insanlar, doğrusu Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletlere ve kabîlelere böldük ki tanışasınız. Muhakkak ki Allah katında en değerliniz Allah'tan en çok korkanınızdır.» (Hucurât, 13). Sahîh bir hadîste Ebu Hüreyre'den nakledilir ki, Rasûlullah (s.a.) a; insanların en afdalı kimdir? diye sorulduğunda; Allah'tan en çok korkanıdır, buyurmuştur. Kitab ve Sünnet delâlet ediyor ki; Allah katında insanların en değerlisi, Allah'tan en çok korkandır. Sünen kitablarında Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu nakledilir : Acemin Araba, Arabın Aceme, siyahın beyâza, beyâzın si-

yaha takvâdan başka üstünlüğü yoktur. Yine Allah Rasûlü buyurur ki; Allah Teâlâ sizden câhiliyyet dönemindeki övünme kibir ve gurûru kaldırmıştır ve atalarla iftihârı yok etmiştir. İnsanlar iki kişidirler ya mü'min, müttakî veya fâsık, şakî.

Allah velîsinin yanılmaz, şaşırmaz bir ma'sûm olması şart değildir. Aksine bazı şerîat bilgilerinden haberdâr olmaması câizdir. Hattâ Allah'ın emrettikleriyle nehyettiği konuları birbirine karıştırması câizdir. Bazı hârikaların; Allah ve velîlerinin kerâmetleri sanılıp da aslında derecesi düşük olduğu için şeytânın aldattığı şeyler olması da câizdir. Derecesinin düşük olması nedeniyle o, bunların şeytândan olduğunu bilmeyebilir. Bunlar onu Allah'ın velîsi olmaktan çıkarmaz. Çünkü Allah Teâlâ bu ümmetin hatâ, unutma ve zorlanarak yaptığı şeylerden vazgeçmiştir. Hz. Peygamber yanılan müçtehidi günâhkâr saymamış ve aksine içtihâdından dolayı ona mükâfât vaadetmiş, hatâsını bağışlamıştır. Bunun için Allah velîsinin hatâ etmesi câizdir. Ayrıca peygamber dışında insanların velî olduklarını sandıkları kimselerin her sözüne inanmaları gerekmez... (Muhammed Cemaleddîn el-Kâsımî, Mehâsin et-Te'vîl, IX, 3366 - 3374)

Evliyâ hakkında rivâyet edilen hadîsler :

Bazı müfessirler, bu âyeti tefsîr meyânında bir takım hadîsler rivâyet etmekte iseler de, bunların hiç biri sahîh değildir, râvî zinciri Rasûlullah (a.s.) a kesintisiz olarak ulaşmamaktadır. Bu müfessirlerin evliyâ hakkında rivâyet ettikleri sofîlerin bu konudaki anlayışlarına en uygun hadîs Ebu Hüreyre'nin merfû' olarak rivâyet etmiş olduğu şu hadîstir : Allah'ın bazı kulları vardır ki; peygamberler ve şehîdler onlara gıbta ederler. Onlar kimlerdir? ya Rasûlallah, diye soruldu. Rasûlullah : Onlar; bir menfaat ve mevki gözetmeden, sâdece Allah için birbirlerini sevenlerdir. Bunların yüzü nûrludur ve nûrdan yapılmış minderler üzerinde otururlar. İnsanlar korktuğu zaman onlar korkmaz, üzüldüğü zaman da üzülmezler, buyurdu ve «İyi bil ki, Allah'ın velîlerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.» âyetini okudu. Bu hadîsi İbn Cerîr, hocası Ebu Hâşim er-Rufâî'den rivâyet etmiştir. Buhârî; hadîs âlimlerinin, bu hadîsin zayıf olduğu konusunda ittifâk ettiklerini gördüğünü söylemiştir. Aynı hadîsi Ebu Dâvûd Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan İbn Cerîr'inkine benzer bir râvî zinciri ile rivâyet etmişse de bu râvî zinciri Ebu Zür'a ile Amr arasında kopukluğa uğramaktadır. Bazıları, bu hadîsi Hâkim'in de rivâyet ettiğini ve; bu hadîs sahîhtir, dediğini söylemişse de, biz onun el-Müstedrek isimli eserinde böyle bir şey göremedik. Şu da var ki; Hâkim'in «sahîhtir» de-

diği her hadîs sahîh değildir. Ayrıca bu hadîs, anlaşılması zor bir hadîstir. Çünkü, evliyânın peygamberlerden daha üstün olduğu mânâsına gelmektedir. Ki bu, müslüman âlimlerin görüşüne ters düşmekte, bazı şeytânî evliyânın (şeytân dostlarının) görüşlerine uymaktadır. Bu şeytân dostları, bir velînin peygamberden daha üstün olduğunu, bir peygamberin velîliğinin peygamberliğinden önemli olduğunu söylemektedirler ki; bu, şeytânî bir te'vîlden başka bir şey değildir.

Ebu Mâlik el-Eş'arî'nin merfû' olarak rivâyet ettiği şu hadîs de böyledir : İnsanlar içerisinde bir takım kimseler gelecek. Aralarında akrabâlık bulunmayan bunlar birbirlerini Allah için sevecek, Allah için bir araya gelecekler. Allah, kıyâmet günü bunlar için nûrdan yapılmış minberler kurar ve onları bu minberlerin üzerine oturtur. İnsanların korktuğu gün, onlar korkmazlar. Onlar; Allah'ın korkmayacak ve üzülmeyecek olan dostlarıdır. Ahmed İbn Hanbel'in Şehr İbn Havşeb'den rivâyet etmiş olduğunun tamâmı uzundur. Ancak bu Şehr eleştirilmiş, Hâfız'ın et-Takrîb'de belirttiği gibi pek makbûl sayılmamıştır.

Dünyada insana verilen müjdeyi; müslümanın gördüğü veya kendisine gösterilen gerçek rü'yâ olarak açıklar mâhiyette, bir takım hadîsler rivâyet edilmiştir. İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, İbn Abbâs gibi sahâbîler; Mücâhid, Urve İbn Zübeyr, Yahyâ İbn Ebu Kesîr, İbrâhîm en-Nehaî, Atâ İbn Ebu Rebâh ve diğerleri bu görüştedirler. Bazıları da bunu, daha önce tefsîri ile beraber zikrettiğimiz Hâ Mîm secde âyeti ile tefsîr etmişlerdir. Ayrıca İbn Abbâs v.b. lerinin evliyânın; Allah (c.c.) ı gördüğü zaman, Yüce Allah'ın da onların bu görmesini andığını söylediği rivâyet edilmektedir. Bazı zâtların da merfû' olarak rivâyet ettiği bu hadîs zayıftır. Ebu Hanîfe ve Şafiî'nin de : Eğer ulemâ; Allah (c.c.) ın evliyâsı değillerse; evliyâ diye bir şey yoktur, dedikleri rivâyet edilmektedir. Nevevî ise; âyette geçen evliyânın, ilmiyle amel eden kimseler olduğunu söylemiştir. Bu âyetin tefsîri meyânında rivâyet edilen hadîs ve görüşlerin özeti böyledir.

Sahîh hadîsler arasında evliyâ ile ilgili olarak sofiyyenin anlayışına en yakın hadîs olarak şu hadîs-i kudsîden başkasını bulabilmiş değiliz : Benim bir velîme düşmanlık eden kimseye savaş ilân ederim. Bu hadîsi, sâdece Buhârî rivâyet etmiştir. Fakat metni gibi râvî zincirinde de tuhaflık olduğu meydandadır. Bu hadîsin râvî zincirinde Hâlid el-Katavanî, Ahmed İbn Hanbel, Zehebî, Hâfız İbn Receb gibi zevât tarafından tenkid edilmiş, hadîsinin yazılabileceğini ancak kendisiyle istidlâl edilemeyeceğini söylemişlerdir. Ahmed İbn Hanbel, onun rivâyet etmiş olduğu bu hadîsi Müsned'ine almamış, Ezdî de bu zâtın bazı hadîslerinin tenkid götürdüğünü söylemiştir. İbn Sa'd da bu zâtın müfrit bir şiî olduğunu ileri sürmektedir.

Bu hadîsde metin bakımından da bir takım garîblikler bulunmaktadır. Hadîsin devâmında şöyle denmektedir : Kulum nâfilelerle bana yaklaşmaya devâm eder, tâ ki, Ben onu sevinceye kadar. Artık, Ben kulumu sevdiğim zaman, onun kendisiyle duyduğu kulağı olurum. Hadîs, bu minvâl üzere devâm ediyor. Bazıları bu hadîsle «hulûl» ve «ittihâd» inancına istidlâl ediyorlar. Âlimler bu hadîsi te'vîl etmişlerdir. Biz de bu kitabımızda, Allah sevgisi ile ilgili açıklamalarımız arasında bize en uygun gelen te'vîli beyân etmiş bulunuyoruz.

Hayâl ve Şeytân Evliyâları

Buraya kadar bu iki âyeti, aynı mânâya gelen âyetleri örnek göstererek açıklamış bulunuyoruz. Kur'an-ı Kerîm'i en güzel ve en doğru açıklayan müfessir yine Kur'ân'dır. Kur'an'a uymayan her tefsîr bâtıldır. Ayrıca açıklamamızı, bu mânâda rivâyet olunan bazı hadîslerle de desteklemiş bulunuyoruz. Bizim inandığımız şudur : Allah (c.c.) ın kendine dost olduklarını ilân ettiği evliyâsı müttakî, sâlih mü' minlerdir. Fakat selef asrından sonra müslümanlar arasında evliyâların, akıl erdirilemeyen hayâlî bir âlem olduğu yaygın hale gelmiştir. Bundan itibâren evliyâların; gayb âleminde bir takım özellikleri, yer ve göklerde Allah (c.c.) ın kitabında ve peygamberinin (a.s.) Sünnet' inde peygamberlere tanınan yetkinin üstünde bir yetkileri vardır. Hattâ bunlar, putperestlerin Allah (c.c.) tan başka bir ilâh bildiği putlarının da üstünde bir yetkiye sâhiptirler.

Bu iddiâlar; kimi tarihte adı geçen velî diye meşhûr olmuş bazı kimselerden, bazan da sâdece mutasavvıf ve ehl-i tarîkat denen kimselerden, bundan sonra vereceğimiz örneklerde de görüleceği gibi şirk kokan hurâfevarî iddiâlarını te'yîd eder mâhiyette anlatılan hikâyelerdir.

Herhangi bir muhaddis veya müfessir, bu zâtların yukarıda naklettiğimiz görüşlerini Rablarının kitabına ve peygamberlerinin hadî sine dayanarak reddetse ona : Bu sapıktır, kerâmeti inkâr eden bir sapıtıcıdır. Kur'an'a muhâliftir, gibi karalamalarla saldırır ve hemen «İyi bil ki, Allah (c.c.) ın dostlarına (evliyâlarına) korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.» âyetini okurlar. Halbuki bu âyet, yüce Allah (c.c.) ın şu ve daha önce örnek verdiğimiz âyetlerin mânâsından başka ne mânâ ifâde eder ki... «Şüphesiz îmân edenler : yahûdîler, hıristiyanlar ve Sâbiîler, bunlardan kim ki, Allah (c.c.) a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rabları katında mükâfât vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.» Evet iyi iş yapan bu mü'

minler şüphesiz yüksek mevkilerdedirler. Ki, biz, bu dereceleri en aşağısı ve en yükseğine daha önce kitabımızda (X, 24) işâret etmiş bulunuyoruz.

Tasavvufçular, kendi ürünleri olan bu hayâlî velâyete önce şerîat kılıfı girdirmişler, şerîata paralel bir kavram, «hakîkat» ihdâs etmişlerdir. Bu hakîkatı, zaman içinde şerîatla iyice karıştıran tasavvufçular, bid'atta aşırılıkları ve şerîattan uzaklaşmaları ile orantılı olarak İslâm'ın rûh ve mânâsından uzak düşmüşlerdir. Bunlar, kendilerinden önceki tabakadan Hâris el-Muhasibî, Sirrî es-Sekatî, Mansûr, İbn Ammâr, Cüneyd, Şiblî, bütünüyle Kuşeyrî risâlesinde zikri geçen tasavvufçuların Ebu İsmâîl el-Herevî ve bunlardan sonra gelmiş geçmiş olan sûfî zevâtın yolundan gittiklerini söylemişlerdir. Çünkü adını verdiğimiz bu zâtların çoğu; hadîs rivâyet etmiş, dinî bilgilerde ileri seviyelere ulaşmışlardı; Kur'an ve Sünnet'e sarılmayı şiâr edinmiş, müridlerini bid'atlardan sakındırmış, sahâbe, tâbiîn, ehl-i beyt imâmları, hadîsçiler ve dört mezheb imâmı gibi selefe uymaya teşvîk etmişlerdi. Şâyet bu durum olmasaydı, ortaçağın aşırı tasavvufçuları ve daha sonra gelen o bid'atçı hurâfeci sapık tasavvufçular ile bu zevât arasında Brahman mistisizmi ile İslâm, Elyeda ile Kur'an arasındaki durum olurdu.

Şimdi Şa'rânî'nin Tabakat'ül-Kübrâ'sına bakalım. Burada hadîs ve fıkıh imâmlarının yaşayışı ile tasavvuf imâmlarının yaşayışı arasında ibâdet, takvâ, ilim ve hikmet bakımından büyük bir fark göremeyiz. Bir de bunlardan sonraki Ortaçağ ve daha sonrasına bakalım da, düşünelim ve karşılaştıralım. İşte buralarda deliler; başlarında, sakallarında ve çürüyünceye kadar hiç yıkamadıkları veya ancak senede bir kez yıkadıkları o kokuşan elbiselerinin üzerinde haşerât dolaşan hırpanîler görürüz. Ve bunlar, bütün bu hallerine rağmen kendilerini peygamberlerden üstün görmektedirler. Bunların içinde Allah (c.c.) la birleştiği veya Allah olduğunu iddia edenler de göze çarpmaktadır.

Şa'rânî'nin, tasavvufçuların «Aktâb-ı Erbaa» adını verdikleri kimselerin hayatları hakkında yazdıklarına bakalım. İçlerinde Abdülkâdir Geylânî'den başka, halka şerîat ilimleriyle faydalı olan herhangi birini bulamayız. İşte Ahmed er-Rufâî. Çağdaşı âlimlerce tenkid edilmekte, deccâl lakabı ile anılmakta, kadınlarla erkekleri bir araya getirmekle suçlanmaktadır. Desukî hakkında ise; bu zâtın farsça, süryânîce, ibrânîce, kuş ve hayvanların dilini bildiğini yazar. Aynı müellif, bu zâtın bu dillerden biriyle yazdığı ve müridlerden birine gönderdiği, aslında saçma sapan şeylerle dolu olan bir kitab ve hacılardan biriyle Rasûlullah (a.s.) a gönderdiği mânâsız, faydasız, aynı saçmalıkta bir selâmdan bahsetmektedir.

Aynı müellif, bu zât gibi tasavvufçulardan sudûru normal olan faydalının yanında böylelerinin evliyâlığına inananların dinini bozan bir takım sözler nakletmektedir. Kitabda şöyle deniyor : Hazret şöyle derdi : Ben, münâcâtında Mûsâ (a.s.) hamlelerinde Ali (r.a.) idim. Ben yeryüzündeki velîlerin her biriyim. Ben onu elimle yarattım. Onlardan dilediğimin şekline girerim. Ben Allah (c.c.) ı gökte gördüm, O «kürsî» üzerinde iken O'nunla konuştum. Cehennem kapıları benim elimdedir, onları kapattım; Firdevs cenneti de elimdedir, onu açtım. Kim, beni ziyâret ederse; onu Firdevs cennetine koyarım.

Ve işte bu âyetin tefsîri ile ilgili sözleri : Bil ki, ey oğul, Allah'ın evliyâları; korku ve üzüntüleri olmayan Allah ile birleşmiş olanlardır. Allah (c.c.) ile birleşen her bir velî Mûsâ (a.s.) nın Allah (c.c.) a münâcât ettiği gibi münâcât eder. Her bir velî Hz. Ali (r.a.) gibi, küffâra hamle yapar. Ben ve Allah'ın diğer evliyâları, ezelde Allah'ın ve Rasûlullah (a.s.) ın huzûrunda yaslı halde bulunuyorduk. Allah (c.c.) beni, Hz. Peygamber (a.s.) in nûrundan yarattı ve bütün velîlere kendi elimle giydirdim. Rasûlullah (a.s.) bana, ey İbrâhîm, dedi, sen bunların reîsisin. Ben Rasûlullah (a.s.) ile beraberdim. Benim arkamda kardeşim Abdülkâdir, onun da arkasında Rufâî'nin oğlu vardı. Sonra Rasûlullah (a.s.) a döndüm. Bana, ey İbrâhîm, dedi, Mâlik'e git, Cehennemi kapamasını söyle, Rıdvân'a git, Cennetleri açsın. Mâlik ve Rıdvân emirleri yerine getirdiler.

Şa'rânî, bu zâtın çok konuştuğunu zîrâ «istîtâle» makâmı denen bu mertebede, kişinin çok konuşacağını yazıyor. Ona göre; Abdülkâdir Geylânî ve diğerleri de, bu nevi konuşmalar yaptıklarını bunlara ancak açık «nass» ile karşı çıkılabilir.

Biz diyoruz ki : Açık nassa ihtiyâcı olan; gayb âleminden Allah (c.c.) a, meleklerine, en büyük peygamberine (a.s.), cennet ve cehenneme âit bir takım asılsız iddiâlarda bulunandır, onları inkâr eden değil. Çünkü bu gibi iddiâlar, ancak kesin delil (nass) ile sâbit olur. İlerde bu iddiâların dini bozma ve milyonlarca müslümanın sapıttırılması gibi sonuçlarına ayrıca temâs edeceğiz.

Rufâî tarîkatına âit kitablarda zikredildiğine göre; Ahmed er-Rufâî bir balığa eliyle dokunmuş, müridleri bu balığı pişirmek istediğinde ona ateş te'sîr etmemiş. Durum kendisine iletilen hazret şöyle demiş : Rabbım bana, bu fakîrin elinin dokunduğu bir şeyi dünyada da âhirette de ateşin yakmayacağını va'detti. Yine bu kitablarda şöyle ifâdelere yer verilir : Efendimiz Rufâî, canlıları öldürebilir ve ölüleri de diriltebilirdi, saâdet ve şekâvet fakîrlik ve zenginlik verirdi. O, yedi kat göklerin ayaklarında bir halhal gibi olduğu bir makâma vâsıl ol-

muştur. el-Bahçe adlı eserde ise; efendilerinin bazı kimselere cennette bahçeler sattığı, hattâ onun dört sınırını belirlediği yazılıdır.

Abdülkâdir Geylânî'nin menkabelerine âit yazılmış olan bazı kitablarda ise şunlar yazılıdır : Bir gün Hazretin mürîdlerinden biri ölür. Merhûmun çok üzülen annesi gelir, ağlayarak ona yalvarır ve oğlunu kendisine tekrâr döndürmesini ister. Buna üzülen imâm, ölüm meleği göklere çıkmakta iken onun peşinden göklere doğru uçarak ona yetişir. Bu esnâda melek o gün kabzettiği rûhları, bir zenbil içinde taşımaktadır. Ondan mürîdinin rûhunu kendisine iâde etmesini ister. Melek, isteğini kabul etmeyince de zenbili tutup çekerek zenbilin içinde bulunan rûhların dökülüp âit oldukları cesedlere dönmesi üzerine melek, Allah (c.c.) ın huzûruna çıkarak Abdülkâdir Geylânî'yi O'na şikâyet eder. Ve Cenâb-ı Allah (c.c.) ın buna verdiği cevabı burada zikretmeye edebimiz elvermemektedir.

Bu meâlde zikredilen hurâfeler zincirinden bir halka daha zikredelim : Hindistan'da müslümanlara va'zetmekte olan bir zât Abdülkâdir Geylânî'nin bir menkabesini anlatır. Menkabe şöyledir : Karganın biri Abdülkâdir Geylânî'nin doğum gününde —putlara kesilen kurbânlar gibi— kesilen kurbânın etinden bir parça kapar. Sonra karga o etin kemiğini bir mezarlığa düşürür. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah Abdülkâdir Geylânî'nin hürmetine o mezarlıkta yatan bütün mevtâları affeder. İşte bu gibi hurâfeleri inkâr edenlerin vay haline! Bunları inkâr edenler (onlara göre) Allah (c.c.) ın, «İyi bil ki, Allah'ın velîlerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.» âyetini ve kerâmeti inkâr ediyorlar.

Onların iddiâsına göre; inkârı kâbil olmayan kerâmetlerden biri de, evliyâlara vahiy gelmesi iddiâsıdır. Yine onlara göre; bu kerâmetlerin Kur'an'a ters düşmesi, şeytâna tapmış olma, bunun gayb ilmine girmesi, farzları bırakıp kötülükleri irtikâb etmiş olmak kerâmetlerin vukûu açısından önemli değildir. Çünkü onlara göre bu gibi haller, hattâ açıkça küfür demek olan bir takım iş ve sözler, Allah (c.c.) ın bu dostlarından ancak bir maslahattan dolayı zâhirî olarak meydana gelmektedir. Bu noktada birkaç örnek verelim :

Birinci Örnek : İblîsin ulûhiyyetine inanan sapık bir velînin kerâmetleri hakkındadır.

Şa'rânî Şeyh Muhammed el-Hudrî'nin hayatı hakkında şunları zikreder : Bu zât, Cediy'nin dostlarından biri idi. Normal halinde iken ilim ve ma'rifetin ince meselelerinden bahseden bu zât, cezbe haline girdiği zaman peygamberler v.b. hakkında sarfettiği sözleri dinlemeye kimse tahammül edemezdi. Şeyh efendi bir anda birkaç yerde görü-

nürdü. Şeyh Ebu'l Fadl'ın anlattığına göre, bir cum'a günü onu görmüşler. Kendisinden hutbe okuması ricâsı üzerine minbere çıkmış, Allah (c.c.) a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle devâm etmiş : Sizin, şeytândan başka bir ilâhınız olmadığına şâhidlik ederim. Tüm insanlar kâfirdirler. Bundan sonra kılıcını çekerek aşağıya inmiş. Fakat bütün cemâat câmi'den kaçmışmış. İkindiye kadar orada bekledikten sonra ayrılıp gitmiş. Sonra komşu köylerden insanlar gelmiş ve her bir köy halkı, aynı gün kendi köylerinde de namaz kıldırıp hutbe okuduğunu söylemişler. Belki otuz köy halkı o gün aynı şeyi anlatmış.

Şeyh Ahmed el-Kalaî'nin anlattığına göre; Sultan Kayıtbeg, bu zâtı yolda gördüğünde, kendisiyle karşılaşmaktan çekindiği için yolunu değiştirirmiş. Şeyh efendi birini beğenmediği zaman sakalını tutar, iyice hırpalayıncaya kadar yüzüne tükürürmüş. Onun dayağından kurtulan insan çok az olurmuş. Bu zât şöyle dermiş : Benim gözümde dünya, önümde yemek yediğim kap gibidir. İnsanların bedenleri ise, cam şişeler gibidir. Ben onların içlerini görürüm.

Bana göre bu gibi saçmalıkları konuşabilen delilerin yeri tımarhânedir. Ancak bu şekilde bunların küfür ve şerrinden emîn olunabilir.

İkinci Örnek : Fâhişelerin dostu ve sapık bir velînin kerâmeti hakkındadır.

Yine Şa'rânî, Ali Vahhiş Efendi dediği bir zât hakkında da şunları yazmaktadır : Hazret, meczûb ve ehl-i kerâmetin ileri gelenlerinden idi. Şehir şehir dolaşan bu zâtın birçok kerâmeti vardır. Şeyh Muhammed Tannihî bana bu zâtla ilgili şöyle bir hatırasını anlattı : Şeyh Vahhiş, bizim mahallede fâhişelerin kaldığı bir handa kalırdı. Onların yanından çıkan herkese dur derdi, sana şefâat edeyim. Yanında bunun için alıkoyduğu kimseleri bir iki gün bırakmadığı olurdu. Birgün handa kalan fâhişelere : Hanı boşaltın, han yıkılacak, demiş. İçlerinden sadece biri ona inanıp çıkmış. Han, kalanların üzerine yıkılmış. Hepsi ölmüşler... Bu zâtın garip halleri vardı. Bu durumları, Muhammed İbn A'nan efendiye anlattım. Efendi hazretleri bunların gerçek olmadığını, bu gibi işlerin hayâlini gösterdiklerini söyledi. Fâhişelerle zinâ eden günahkârlara şefâat ettiğini söyleyerek bağışlanma garantisi va'detmekle fâhişelere kavatlık eden şu delinin kerâmetini gördünüz, değil mi? Bunun kerâmetinin çığırtkanlığını yapan hurâfeci âlimler ise ondan daha sapıktırlar.

Üçüncü Örnek : Küfür ve hezeyânlarıyla Kur'an'a karşı çıkan bir delinin evliyâlığı hakkındadır.

Şa'rânî, meczûb Şeyh Şa'bân'ın tercüme-i halinde de şöyle demektedir : Mısır'da olay ve varlıkları, dilediği gibi idâre edebilen bir kim-

seydi. Şeyh Ali el-Havvâs'ı Allah (c.c.) ın yılbaşında o sene olacak her şeye muttali' kıldığını anlatırdı. Ayrıca bu zâtın câmi'lerde Kur'an'da bulunmayan bazı sûreler okuduğunu, kimsenin bunlara karşı çıkmadığını âyetlere olan benzerliğinden dolayı ümmî bir kimsenin bunları Kur'an zannettiğini de söylerdi...

Bu zât dâimâ çıplak gezer, sâdece ön ve arkasını bir deri veya bir paçavra ile örterdi. Çünkü, bunların ötesindeki dünya nimetlerini harâm sayardı. Şa'rânî bundan sonra şöyle devâm ediyor : Herkes ona son derece i'timâd ederdi. Onun herhangi bir halini kınayan hiç bir kimseyi görmedim. Hattâ halk, onu görmeyi bir bayram telâkkî ederdi.

Ben diyorum ki : Eğer Şa'rânî Ezher ulemâsının en büyüklerinden ise, bu deli de Allah'ın evliyâlarından ve sözüne güvenilen, şeyhinden bahsederken anlattıklarına inanılan bir kimse kabul edilebilir. Bu zâtın ve benzerlerinin, evliyâlık ve kerâmetine şâhidlik edenlerin her birinin deli kimseler olduğunu söylesek hatâ mı ederiz? Onun asrında akıl, ilim ve dinin ne kıymeti vardı? Bu zâtın deliliklerinin ilâhî bir cezbe değil de, şeytânî bir hastalık olduğuna Şa'rânî'nin duyduğu, gördüğü ve rivâyet ettiği saçmalıklarla Kur'an'a karşı gelmesinden daha iyi delil olur mu?

Ticânî diye bilinen bir zâtla ilgili birkaç örnek :

Mağrib'te XIII. hicrî asırda Şeyh Ebu'l-Abbâs Ahmed et-Ticânî adında biri vardı. Bu zât Mağrib'ten Sudan, Cezâyir, Tunus ve Mısır'a kadar yayılan bir tarîkat kurmuştu. Bu tarîkatın yüzbinlerce mensûbu vardı. Tarîkat, bir dizi hurâfe ve bid'atlarla doluydu. Burada tarîkatın şeyhi, kendisinden önce gelmiş geçmiş tüm kutublardan, hattâ peygamberlerden daha üstün sayılırdı. Meselâ, şeyhin tüm usûl, fürû' ve mürîdlerine ve şeyhe yemek ile de olsa ikrâmda bulunan herkese herhangi bir hesâb ve cezâya tâbi tutmadan Rasûlullah (a.s.) ın yanında en yüksek mertebeyi kesinlikle sağlayacağı, çünkü şeyhin hatırı için tüm günâhlarının bağışlanacağı inancı vardı. Görülüyor ki bu zât, tarîkatını sanki bütün tarîkatların hilâfına insanların malını yemek ve onlar nezdinde nüfûz te'mîn etmek için kurmuştur. Bu zâtın mürîdlerinden biri onun menkabeleri, kerâmetleri ve virdleri hakkında kendisinin kaleminden ve ağzından aldığını söylediği bir kitab yazarak Allah (c.c.) ın kitabı ve Rasûlullah (a.s.) ın sünnet'ini altüst etmiştir. Şeyh efendinin iddiâ ettiği Cevâhir'ül-Meânî adlı bu kitabdan birkaç örnek verelim :

Dördüncü Örnek : Ticânî ile ilgisi olan herkesin hesâbsız ve cezâsız olarak cennete girme te'mînâtı ile ilgilidir.

Müellif, birinci babın ikinci faslında şöyle diyor :

Rasûlullah (a.s.), rü'yâda değil uyanık bir halde iken bana dedi ki : Sen ve seni görüp de îmân ile ölen herkes kurtulmuşlardansınız. Sana hizmet v.s. ile yardım eden, sana yemek yediren herkes cennete hesâb ve cezâ görmeden girerler.

Rasûlullah (a.s.) ın beni sevdiğini görünce dostlarımı, bana iyiliği dokunanları, bana hizmet edenleri hatırladım, çoğunun; eğer sen göre göre cehenneme girersek Allah (c.c.) ın huzûrunda senden davacı oluruz, dediklerini duyuyor, ben de onlara bu konuda hiç bir şey yapamayacağımı söylüyordum. Hz. Peygamber (a.s.) in beni sevdiğini görünce; bana dost olan bana düşmanlık etmeyip çok az bir şeyle de olsa bir iyilikte bulunan, bana yiyecek ikrâm eden herkesi benim için bağışlamasını ricâ ettim. Hepsi cennete hesâbsız girecekler, buyurdu.

Ve benden el alan herkesin geçmiş gelecek tüm günâhlarının bağışlanmasını, iyiliklerini kabul etmesini, Allah'ın onlardan uhrevî hesâbı kaldırmasını, ölüm anından cennete girinceye kadar Allah (c.c.) ın azâbından emîn olmalarını, hesâbsız olarak ilk önce cennete girenlerden olmalarını, cennetin en yüce makâmlarında Rasûlullah (a.s.) ın yanında benimle beraber bulunmaları için niyâzda bulundum. Bana bunların hepsine te'mînât verdiğini söyledi.

Müellif, bunların Ticânî'nin kendisine yazdırdığı sözler olduğunu, şunları da şeyhin notları arasında bulduğunu söylüyor :

Peygamber efendimiz (a.s.) den kendimin, annemin, babamın, bütün dede ve ninelerinin, onlardan doğan onbirinci batna kadar kadın - erkek, küçük - büyük herkesin, bana çok az da olsa iyilikte bulunanların, aramızda ilim, zikir ya da sır bakımından bir şeyhlik ilişkisi olan herkesin —bana düşmanlık etmemesi şartıyla— beni seven, beni dost edinen, ziyâret eden, hizmet eden, bir ihtiyâcımı karşılayan, bana duâ eden herkesin, bunların babası, anası ve çocuklarının cennete hesâbsız olarak girmelerini istedim. Kendimin ve bunların her birinin îmân üzere ölmemizi, Allah'ın beni ve bunların hepsini azâb ve felâketlerinden, ölümle cennet arası sıkıntılardan emîn kılmasını, gelmiş geçmiş tüm günâhlarımızı bağışlamasını, tüm haksızlıklarımızı bağışlamasını, kıyâmet gününü hesâb, suâl ve rahatsız edici hallerinden korumasını, Arş'ının gölgesinde gölgelendirmesini, sırât üzerinden meleklerin kanatları üzerinde en sür'atli biçimde geçmemizi, Rasûlullah (a.s.) ın havzından su içmemizi, cennete hesâbsız olarak ilk grup içinde girmemizi sağlamasını, bu konuda güvence vermesini istedim. Rasûlullah (a.s.) bunların tümü için te'mînât verdiklerini söylüyor.

Sonra efendi hazretleri, Rasûlullah (a.s.) la yapılan bu konuşmanın uyanıklık halinde olduğunu tekrâr ederek şunları söyledi : Siz ve

bütün dostlarım, beni görmeniz gerekmez. Bana dost olmayanlar yani benden el almayan ve yemeğini yemediklerim buna muhtâçtırlar. Benim dostlarım için, beni görme şartı olmaksızın yukardakilere dâir te' mînât verildi.

Ticânî devâmla şöyle diyor : Beni sâdece görüp de gâyesi hesâb ve cezâsız cennete girmek olan kimse eğer saydığımız kimselerden, dostlarımız, bize iyilik eden, bizden el alanlardan ise bizimle beraber cennetlerde kalır. Rasûlullah (a.s.) bu konuda bana garanti verdi, söz verdi. O, sözünden dönmez. Ancak ben, bize dost olup iyilik ettikten sonra düşman olanları bu listeden çıkardım. Bunlar cenneti ummasınlar. Eğer bizim dostluğumuza sarılırsanız size haber verdiklerimle müjdelenirsiniz. Çünkü bunlar kesinlikle olacaktır.

Müellif bu noktada bu büyük kerâmetin, daha önce hiç bir velîye müyesser olmadığını söylüyor. Biz buna ilâve olarak diyoruz ki; Hz. Peygamber (a.s.) hayatta iken ne ehl-i beytinden herhangi biri, ne de ashâbının ileri gelenlerinden biri için, hattâ kendilerini cennetle müjdelediği kimseler için Ticânî'nin iddiâ ettiği gibi usûl ve fürûu mürîdleri içine alacak ölçüde bir te'minât vermemiştir. Hattâ onun getirdiği dinde, Allah (c.c.) ın kendisine böyle bir şey için izin verdiğini gösteren herhangi bir şey de yoktur. Onun getirdiği dinin kuralı; ücretin, külfetle olduğu tarzındadır.

Sahîh olarak anlatıldığına göre, «Yakın akrabânı sakındır.» âyeti indirildiği zaman, onları toplayan Rasûlullah (a.s.) ın söylediklerinden biri de : Dinin gereklerini yapınız. Ben Allah (c.c.) nezdinde sizin için hiç bir şey yapamam, hadîsidir. Hz. Peygamber (a.s.) bu cümleyi amcası, halası, kızı Fatıma ve eşi Hatice (r.a.) için söylemiştir. Ticânî ise tüm kendisine uyanların, yakınları ve dostlarının, kendisine iyilik edenlerin cennette peygamberlerin ümmetlerinin de üstünde bir yerde olacaklarını açıkça söylüyor. Bu; kendisinden önce kimsenin cür'et edemediği bir yalandan başka bir şey değildir.

Beşinci Örnek : Ticânî'nin uydurma virdlerinin, hadîslerle nakledilen tüm nâfile ibâdetlerden daha üstün olduğuna dâirdir.

Müellifin «Fâtih» dediği ve uyanık bir halde iken Rasûlullah (a.s.) ın emrettiğini söylediği şu salavâta bakalım : Allah'ım, kapattığı zaman açan daha öncekilerin sonu olan, hakka hak ile yardım eden, senin doğru yolu gösteren Muhammed efendimize onun akrabâlarına rahmet et. Bu zâtın anlattığına göre; Şeyhi Ticânî bunu okurmuş, sonra onu bir defa okumaya bedel Delâil-i Hayrât'ı yetmiş bin defa hatmetmek üzere bırakmış. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Delâil-i Hayrât'ı bırakıp o salavâta dönmesini emretmiş. Bu konu kitabta şöyle anlatılmaktadır :

Peygamber efendimiz (s.a.) bu duâyı okumamı emrettiler. Bunun üzerine onu okumanın fazîletini sordum. Peygamber efendimiz (s.a.) bu duâyı bin kere okumanın, altı defa Kur'an'ı hatmetmeye denk olduğunu buyurdu. Bir defasında da bu duâyı bir defa okumanın, dünyada çekilen bütün tesbîhlere küçük büyük tüm zikirlere, altı bin kere Kur'an'ı okumaya denk olduğunu açıkladılar.

Duâlardan biri de seyfi duâsıdır. Onu bir defa okumanın sevâbı; Ramazân orucunun, kadir gecesini ihyâ etmenin ve bir senelik ibâdetin sevâbına denktir. Rasûlullah (a.s.) bana böyle söyledi.

«Ya men azhare...» diye başlayan duâ ise, bu seyfi duâsından daha büyüktür. Bu duâ, Cebrâîl (a.s.) in Peygamber (a.s.) e hediyesidir. Onun Hz. Peygamber (a.s.) e haber verdiğine göre; yedi kat göklerin melekleri, bu duânın faydalarını anlatmaya çalışsalar kıyâmete kadar anlatıp bitiremezler. Bu duâ hakkında Allah Teâlâ şöyle buyururmuş : Bu duâyı edene yedi kat göklerde, cennet ve cehennemde, Arş ve Kürsî'de yaratmış bulunduğum varlıklar kadar, yağmur damlaları denizler, kum ve çakılların sayısı kadar sevâb veririm. Yine Allah Teâlâ, bu duâyı okuyana yetmiş tane büyük peygamber sevâbı verir. Bu; Ömer İbn Şuayb'ın defterinde bulunmaktadır. Babası, dedesi ve Rasûlullah (a.s.) senedi ile rivâyet edilmektedir. Sahîh olan bu hadîsin sıhhatını Hâkim doğrulamaktadır.

Müellif, baştan sona tamâmen yalandan ibâret olan bu sözleri, kendisine şeyhi Ticânî'nin yazdırdığını söylemektedir. Müellif şeyhinden nakillere şu ifâdelerle devâm ediyor :

Kendisine Fâtih Salavâtını sordum. Altı yüz bin rek'at namaza denk olduğunu söylediler. Her bir salavâtta bu sevâb olur mu? diye sordum. Evet, dediler...

Sonra kendisine : Ona salavât getirmenin her biri dört yüz defa haccetmeye denk olan dört yüz defa cihâd etmeye denk olduğu meâlinde rivâyet edilen hadîsin sahîh olup olmadığını sordum. Sahîhtir, buyurdular. Kendisine Fâtih salâvatını da sordum. O, salavâtın her biri dört yüz bin defa cihâd etmek değerinde olan altı yüz bin rek'at namaza denk olduğunu buyurdu. Bu salavâtı bir defa okuyan kimse için meleklerin, cinlerin ve insanların dünya kurulalıdan beri kılmış olduğu namazın altı yüz bin kat sevâbı bir hûrî, on günâhın silinmesi, on sevâbın yazılması, kendisine on derecenin verilmesi, Allah (c.c.) ve meleklerinin kendisine on defa rahmet göndermesi, istiğfâr etmesi gibi mükâfâtlar vardır. (Şeyh efendi şöyle dedi :) Bunu kalbinle düşünürsen bu salavâta denk bir ibâdet olmadığını görürsün. Şimdi bir de onu çok defalar okuyan kimsenin Allah (c.c.) katında ne kadar mükâfâtlar alacağını düşün.

Müellif bundan sonra, kendi aklının da ermediği ve aslında bunu aklın kavrayamayacağını söylediği yukarıda zikrettiğimizden daha aşırı olan mübâlâğalara yer vermektedir. Milyonlarca insan ve meleğin sevâbına denk saydığı ve İsm-i A'zam ile yapılan duâdan başka bütün duâlardan üstün tuttuğu (اهم سقك حلع يص) şeklinde ifade ettikleri duâ bu cümledendir.

Kitabın yüz ikinci sayfasında müellif şöyle diyor : Faide, Efendi hazretleri dedi ki : Hz. Peygamber (a.s.) e bir defa salavât getirildiği zaman, onu getiren için Allah (c.c.) a tesbîh etmesi ve bunun duâsı o salavâtı getirene olması için Allah (c.c.) ın yaratacağı yetmiş bin kanatlı meleğin dıllerinin sayısı 1.400 bindir. Her bir dil, bir anda Allah (c.c.) ı 70.000 lisân ile tesbîh eder. Bütün bunların sevâbı, Hz. Peygamber (a.s.) e bir defa salavât getiren için verilir. Bu salavât-ı Fâtih için değildir. Onun için Allah (c.c.) yukarıdaki özelliklere sâhip 600.000 kuş yaratır.

Altıncı Örnek : Ticânî'yi sevmeyen onu tenkid eden kimsenin kâfir olarak öleceği hakkındadır.

Bu kitapta tümüyle selef akîdesine, muhaddis, fıkıh imâmı, müfessir ve kelâm âlimlerinin îmânlarına ters inanışlar vardır ki; bu tür inançlar Bâtıniyye, İttihâdiyye v.s. aşırı mutasavvifeden sudûruna alışmış olduğumuz şeylerdir.

Ticânî mürîdlerini, kendisine itirâz etmek ve reddetmekten men'ederken aşırılığa kaçmaktadır. Onun iddiâsına göre onun yaptığı bir işi beğenmeyen, sözünü yanlış bulan, onu kınayan suçlayan ve sevmeyen kimse kesinlikle kâfir olarak ölür. Bu iddiâ da bütün mürîdlerinin, usûl ve furûunun kesinlikle cennete gireceği iddiâsı gibi bâtıldır. Çünkü bunlar, gayba âit bilgilerdir ve bunları ancak Allah (c.c.) bilir. Ulemâ, muayyen bir kimsenin kesinlikle cennete veya cehenneme gireceğine hükmetmenin Allah (c.c.) tarafından bildirilmedikçe câiz olmadığı meselesinde ittifâk etmişlerdir. Ancak kesin olan şudur ki; îmân ile ölen kimse cennete, şirk ve küfür üzere ölen ise cehenneme girecektir. Ölüm anını ise Allah (c.c.) tan başka kimse bilmez.

Eğer bu zâtın Mısır ve Mağrib topraklarında mürîdleri olmasaydı; bu sayfaları, hurâfeleri ile karalamayacaktık. Bana bu zâtın batıl iddiâları ile ilgili bazı fetvâlar sorulduğunda, onların bâtıl olduğunu söyledim ve görüşlerimi el-Menâr mecmûasında neşrettim. Sonra bu tarîkatın mensûblarından bazıları, aynı meseleleri el-Ezher meşîhat-ı İslâmiyyesinin Nûr'ul-İslâm adlı mecmûası müelliflerine götürmüşler. Bu makâmın müftüsü, toprağın peygamberlerin bedenlerini çürütmeyeceğini, onların mezarlarında diri olarak bulunduklarını, kendilerine

selâm verenlerin selâmlarını karşıladıklarını ileri sürerek onların iftirâlarını tasvîb eder bir fetvâ vermiştir.

Gerçek şu ki : Şühedâ ve peygamberlerin ölüm sonrası hayatlarına dâir rivâyet edilen haberler; gayba âit meseleler olup bunlara başkaları kıyâs olunamaz, bu konuda nakillerin dışına çıkılamaz. Ulemâ, bu noktada icmâ' etmiştir.

Bunlara ilâve olarak şunu ifâde edelim ki : Ticânîy'ye tarîkatının Mağrib ve Sudan'da Sünûsiyye ve Kâdiriyye gibi, İslâm düşmanı sömürgecilik ve hıristiyanlaştırma hareketine karşı koyma noktasında lehinde puanları olduğunu biliyoruz. Fakat bu tarîkat mensûblarının temel kitabı mâhiyetinde olan Cevâhir'ul-Maânî kitabı, İslâm'ın kesin ve temel konularını bilen herhangi bir müslümanın kabul edemeyeceği yanlış ve bâtılları onların üzerine yüklemiş durumdadır. (Reşîd Rızâ, Tefsîr'ül-Kur'an'il-Hakîm, XI, 418-432.)

oOo

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ
فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ
إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ
لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾

65 — Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü izzet, bütünüyle Allah'ındır. O, Semî'dir, Alîm'dir.

66 — Dikkat edin; göklerde ve yerde kim varsa, hepsi Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar, gerçekte Allah'a koştukları ortaklara tâbi olmuyorlar, onlar bir takım zanlara uyuyor ve ancak yalan söylüyorlar.

67 — O'dur size geceyi dinlenesiniz diye karanlık ve gündüzü çalışasınız diye aydınlık kılan. Kulak veren bir kavim için bunlarda âyetler vardır.

Allah Teâlâ, elçisi (s.a.) ne hitâben buyurur ki : «Bu müşriklerin söylemiş oldukları sözler seni üzmesin. Onlara karşı Allah'tan yardım iste ve O'na tevekkül et. Bütün izzet muhakkak ki Allah'ın, Rasûlünün

ve mü'minlerindir. O, kullarının sözlerini en iyi işiten ve onların durumlarını en iyi bilendir.» Sonra Allah Teâlâ, göklerin ve yerin mâliki olduğunu, müşriklerin ne zarar ve ne de bir faydaları olmayan putlara taptıklarını, onların putlara tapınmalarında bir delilleri olmadığını, aksine onların sâdece zanlarına, iftirâ ve yalanlarına tâbi olduklarını haber verir. Ve yine haber verir ki; hareketlerinden, yorgunluk ve zahmetlerinden istirâhat etsinler diye kulları için geceyi yaratan O'dur. Gündüzü de onların geçimleri, çalışmaları, seferleri ve faydaları için aydınlık olarak O yaratmıştır. Kulak veren, bu huccet ve delilleri işiterek onlardan ibret alan, bunlarda onları yaratanın, takdîr edenin ve idâre edenin azametine delil bulanlar için âyetler vardır.

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ
مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ
لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ
بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68 — Allah çocuk edindi, dediler. Hâşâ, Allah bundan münezzehtir. O, müstağnîdir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bu husûsta hiç bir deliliniz yok. Allah hakkında bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?

69 — De ki: Allah hakkında yalan uyduranlar hiç şüphesiz felâh bulmayacaklardır.

70 — Dünyada biraz faydalanma vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra Biz de küfreder olmalarından dolayı onlara şiddetli azâbı tattıracağız.

Allah'a Çocuk İsnâd Edenler

Allah Teâlâ, kendisinin çocuğu olduğunu iddiâ edenlerin iddiâlarını reddederek buyurur ki: «Hâşâ, Allah bundan münezzehtir, yücedir. O'nun dışındaki her şeyden müstağnîdir. Her şey O'na muhtâçtır. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun yarattıklarından bir çocuğu nasıl olabilir? Her şey O'nun malı ve her şey O'nun kulu iken bu nasıl mümkün olabilir? Bu husûsta hiç bir deliliniz yok. Söylediği-

niz yalan ve iftirâya dâir yanınızda herhangi bir delil yok. Bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?» Bunlar kuvvetli bir vaîd, inkâr ve şiddetli bir tehdîddir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Bir kısım kimseler : Rahmân çocuk edindi, dediler. Andolsun ki, ortaya çok kötü bir şey attınız. Neredeyse gökler paralanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecekti. Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü. Oysa Rahmân'a çocuk edinmek yaraşmaz. Çünkü göklerde ve yerde olan her şey Rahmân'a mutlakâ kul olarak gelecektir. Andolsun ki, ilmi onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyâmet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 88-95).

Sonra Allah Teâlâ kendisini yalanlayan, iftirâ eden, kendisinin çocuğu olduğunu sananları tehdîdle onların dünyada ve âhirette kurtuluşa ermeyeceklerini haber verir. Dünyada onların küfürlerini derece derece arttırır, onlara mühlet verir. Ve onları az bir miktar faydalandırır. Sonra onları, şiddetli bir azâba dûçâr kılar. Nitekim şöyle buyurur : «Dünyada biraz kısa bir müddet faydalanma vardır. Sonra kıyâmet günü dönüşleri Bizedir. Sonra Biz de küfreder olmalarından dolayı, Allah'a karşı iddiâ etmiş oldukları iftirâ ve yalanlarında; yalanları, iftirâları sebebiyle onlara en şiddetli azâbı tattıracağız.»

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ
اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ
وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ
الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٧٣﴾ .

71 — Onlara Nûh'un haberini oku. Hani Nûh, kavmine demişti ki : Ey kavmim, aranızda kalmam, Allah'ın âyetlerini hatırlatmam, onlarla öğüt vermem size ağır geliyorsa; ben Allah'a tevekkül ettim. Siz ve ortaklarınız toplanıp ne yapacağınızı karârlaştırın, içinizde ne tasarlıyorsanız açığa çıkarın, sonra bana mühlet de vermeyerek yapacağınızı yapın.

72 — Yüz çevirirseniz; zâten ben sizden öğütlerimin karşılığı olarak bir ücret istemedim. Benim ücretim ancak Allah'a âittir. Ben, müslümanlardan olmakla emrolundum.

73 — Onu yalanladılar; ama Biz, onu ve gemide beraberinde bulunanları kurtardık. Bunları yeryüzünün halîfeleri yaptık. Âyetlerimizi yalanlayanları ise suda boğduk. Bir bak uyarılanların sonu nice oldu.

Hz. Nûh'un Haberi

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne hitaben şöyle buyurur : Seni yalanlayan ve sana muhâlefet eden Mekke kâfirlerine Nûh'u ve kendisini yalanlayan kavmi ile olan haberini anlat, haber ver, Allah Teâlâ sonuncularına varıncaya kadar onların topunu suda boğma ile nasıl helâk edip köklerini kazımıştır. Belki bu sûretle onların başına gelen helâk ve yok olmanın kendi başlarına gelmesinden sakınırlar. Nûh kavmine : «Ey kavmim, aranızda kalmam, Allah'ın âyetlerini, huccet ve bürhânlarını sizlere hatırlatmam, onlarla öğüt vermem size ağır geliyorsa; ben (ancak) Allah'a tevekkül ettim. (Size bunun ağır gelip gelmemesi beni ilgilendirmez ve ben bu davetimden aslâ vazgeçmem.) Siz ve (Allah'ın dışında tapagelmekte olduğunuz putlardan olan) ortaklarınız toplanıp ne yapacağınızı karârlaştırın. İçinizde ne tasarlıyorsanız açığa çıkarın. (Benimle durumunuzu açığa vurup halledin. Eğer kendinizin doğru ve gerçekçi olduğunu sanıyorsanız, üstüme yürüyüp hakkımdan gelin.) Sonra bana mühlet de vermeyerek (Bir an bile benim hakkımda) yapacağınızı (geciktirmeyip, gücünüz neye yetiyorsa onu) yapın.» Ben size aldırmıyorum, sizden korkmuyorum. Zîrâ siz hiç bir şekilde hak üzere değilsiniz. Nitekim Hûd (a.s.) da kavmine şöyle demiştir : «Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki, sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım. Hepiniz birlikte tuzak kurun bana, sonra da hiç müsâade etmeyin. Ben sâdece benim de, sizin de Rabbınız olan Allah'a dayanıp güvendim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.» (Hûd, 54-56).

«Yüz çevirirseniz; (ve itâat etmez, yalanlarsanız) zâten ben sizden öğütlerimin karşılığı olarak bir ücret istemedim. Benim ücretim ancak

Allah'a âittir. Ben, müslümanlardan olmakla emrolundum. (Emrolunmuş olduğum Allah'a teslîm olmaya sımsıkı yapışırım.)» İslâm; her ne kadar şerîatları ve metodları müteaddit olsa da, ilklerinden sonuncularına varıncaya kadar bütün peygamberlerin dinidir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur : «Sizden her biriniz için bir yol, bir şerîat kıldık.» (Mâide, 48). İbn Abbâs, bu âyetteki (شرعة) ve (منهاج) kelimelerini yol ve sünnet olarak açıklamıştır. Bu cümleden olarak Nûh (a.s.) şöyle demişti : «Ben müslümanlardan olmakla emrolundum.» (Neml, 91). Allah Teâlâ İbrâhîm Halîl'in şöyle dediğini haber verir : «Hani Rabbın ona : Teslîm ol, buyurduğu zaman o da : Âlemlerin Rabbına teslîm oldum, demişti. İbrâhîm bunu oğullarına da tavsiye etti. Ya'kûb da : Ey oğullarım, Allah sizin için dinini seçti. Onun için siz de yalnız müslüman olarak can verin, dedi.» (Bakara, 131-132). Yûsuf (a.s.) demiştir ki : «Rabbım bana Sen mülk verdin ve sözlerin te'vîlini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratanı, Sen dünyada da, âhirette de benim velîmsin. Müslüman olarak canımı al. Ve beni sâlihlere kat.» (Yûsuf, 101). Mûsâ (a.s.) : «Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a îmân etmişseniz ve teslîm olmuşsanız O'na güvenin.» (Yûnus, 84) demiş; sihirbâzlar : «Rabbımız; üzerimize sabır yağdır ve bizi müslüman olarak öldür.» (A'râf, 126) demişler, Belkıs : «Rabbım, şüphesiz ben kendime zulmetmişim. Süleymân'la beraber âlemlerin Rabbı olan Allah'a teslîm oldum.» (Neml, 44) demiştir. Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Doğrusu Tevrât'ı Biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır. Kendilerini Allah'a teslîm etmiş peygamberler... onunla hükmederlerdi.» (Mâide, 44), «Hani ben, Havârîlere : Bana ve peygamberime îmân edin, diye vahyetmiştim de; inandık, şâhid ol ki biz, müslümanlarız, demişlerdi.» (Mâide, 111). Rasûllerin sonuncusu ve beşeriyyetin efendisi de şöyle demiştir : «Muhakkak benim namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbı olan Allah içindir. O' nun hiç bir ortağı yoktur. Ben böylece emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim.» (En'âm, 162-163). Yine bu sebepledir ki kendisinden rivâyeti sâbit olan bir hadîste Hz. Peygamber : Biz peygamberler topluluğu; baba bir, analar ayrı kardeşleriz, dinimiz birdir, buyurmuştur ki o da; her ne kadar şerîatları çeşitli olsa dahi tek ve ortağı olmaksızın Allah'a ibâdettir. Hz. Peygamberin hadîsinde geçen (أولاد علات) kısmının anlamı; baba bir, değişik annelerden olma erkek kardeşlerdir.

«Onu yalanladılar; ama Biz, onu ve gemide beraberinde bulunanları ... [illegible] kurtardık. Bunları yeryüzünün halifeleri yaptık. Âyetlerimizi yalanlayanları ise suda boğduk. (Ey Muhammed,) uyarı-

lanların (söz dinlemeyenlerin) âkıbetlerinin nasıl olduğuna bir bak; (inananları nasıl kurtardık ve yalanlayanları nasıl helâk ettik.)»

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾

74 — Sonra onun arkasından peygamberleri kavimlerine gönderdik. Onlara apaçık âyetler getirdiler. Fakat önceden yalanladıkları için inanmadılar. Aşırı gidenlerin kalblerini işte böylece mühürleriz.

Allah Teâlâ buyurur ki : Sonra Nûh'un arkasından peygamberleri kavimlerine gönderdik. Onlar getirdiklerinin doğruluğuna huccetler, deliller, bürhânlar getirdiler. Fakat önceden yalanladıkları için inanmadılar. Ümmetler kendilerine ilk gönderileni yalanlamaları sebebiyle peygamberlerinin kendilerine getirdiklerine inanmadılar. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Biz, onların kalblerini ve gözlerini çeviririz de ona ilk defa îmân etmedikleri gibi azgınlıkları içinde kör ve şaşkın bırakırız.» (En'âm, 110).

Allah Teâlâ : «Aşırı gidenlerin kalblerini işte böylece mühürleriz.» buyuruyor. Nasıl ki Allah Teâlâ onların kalblerini mühürlemiş ve önceki yalanlamaları sebebiyle îmân etmemişlerse aynı şekilde Allah Teâlâ onlardan sonraki benzerlerinin kalblerini de mühürler. Ve acıtıcı azâbı görünceye dek îmân etmezler. Burada kasdedilen şudur : Allah Teâlâ, peygamberleri yalanlayan ümmetleri helâk buyurmuş, onlara îmân edenleri ise kurtarmıştır. Bu, Nûh (a.s.) dan sonradır. İnsanlar Âdem'in zamanından itibâren, Nûh'dan önce putlara tapmayı ihdâs edinceye kadar İslâm üzere idiler. Allah Teâlâ onlara Nûh (a.s.) u gönderdi. Bu sebepledir ki kıyâmet günü mü'minler ona : «Sen Allah Teâlâ'nın yeryüzü halkına göndermiş olduğu ilk peygambersin.» diyeceklerdir. İbn Abbâs der ki : Âdem ile Nûh arasında on nesil vardır ve hepsi de İslâm üzeredir. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Nûh'tan sonra nice nesilleri yok etmişizdir. Kullarının günâhları için Habîr ve Basîr olarak Rabbın yeter.» (İsrâ, 17). buyurur ki bu, peygamberlerin ve rasûllerin sonuncusu ve rasûllerin efendisini yalanlayan müşrik araplar için büyük bir tehdîddir. Bu peygamberleri yalanlayanların başlarına Allah Teâlâ'nın zikretmiş olduğu azâblar gelmişse, onlardan daha büyüğü irtikâb eden, işleyenler hakkında ne düşünürler?

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا
مُجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧٦﴾ قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ
لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ
آبَاءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾

75 — Bunlardan sonra Mûsâ ile Hârûn'u âyetlerimizle Firavun'a ve erkânına gönderdik. İnanmayı kibirlerine yediremediler. Zâten günâhkâr bir topluluktular.

76 — Tarafımızdan kendilerine hak geldiği vakit; doğrusu bu, apaçık bir büyüdür, dediler.

77 — Mûsâ dedi ki : Hak size geldiğinde mi böyle söylersiniz? Bu mudur büyü? Halbuki büyücüler felâh bulmazlar.

78 — Dediler ki : Siz ikiniz; bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çevirmek ve yeryüzünün büyükleri olmak için mi geldiniz? Biz size inanmıyoruz.

Hz. Mûsâ ve Hârûn

Allah Teâlâ buyurur ki : «Bunlardan (rasûllerden) sonra Mûsâ ile Hârûn'u âyetlerimiz (huccet ve bürhânlarımız) le Firavun'a ve erkânına gönderdik. İnanmayı, (hakka tâbi olup boyun eğmeyi) kibirlerine yediremediler. Zâten günâhkâr bir topluluktular. Tarafımızdan kendilerine hak geldiği vakit; doğrusu bu, apaçık bir büyüdür, dediler.» Sanki onlar, —Allah onları kahretsin— söylediklerinin yalan ve iftirâ olduğunu bile bile bu husûsta yemîn de ettiler. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Gönülleri, kesin olarak kabul ettiği halde zulüm ve kibirle bunları bile bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak.» (Neml, 14). Onları inkâr sadedinde olmak üzere Mûsâ kendilerine : «Size gelen hakka dil mi uzatıyorsunuz? Bu sihir midir? Sihirbâzlar zâten felâh bulmazlar.» dedi. Onlar : «İkiniz; bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden çevirmek ve yer-

yüzünün büyükleri olmak, (büyüklük ve riyâset size olması) için mi geldiniz? Biz size inanmıyoruz, dediler.»

Allah Teâlâ Azîz Kitabı'nda Hz. Mûsâ (a.s.) ile Firavun kıssasını birçok kez zikretmiştir. Zîrâ o, kıssaların en şaşırtıcısıdır. Firavun Mûsâ'dan şiddetle korkutulmuş ve fakat kader onu hükmü altına almış, şiddetle korkutulduğu Hz. Mûsâ'yı yatağında, sofrasında çocuğu gibiymişçesine terbiye etmiştir. Sonra Mûsâ büyümüş, yetişmiş ve Allah Teâlâ bir sebep yaratarak onu onların arasından çıkarıp ona peygamberlik, risâlet ve Allah ile konuşma nimeti bahşetmiş; onu Firavun'un hükümrânlık ve saltanatında yüce olduğu bir zamanda Firavun'u Allah'a ibâdete ve Allah'a dönmeye çağırmak üzere peygamber olarak göndermiş, Mûsâ ona Allah'ın risâletini getirmiştir. Onun, kardeşi Hârûn (a.s.) dışında bir vezîri ve yardımcısı da yoktu. Firavun büyüklenmiş, inâdla isyân etmiş, hamiyyetine ve baş kaldıran habîs nefsine kapılmış, çağrıya uymamakta diretmiş ve Mûsâ'nın böyle bir şeye hakkı ve salâhiyeti olmadığı iddiâsıyla açıkça Allah'a karşı gelmiş, büyüklenmiş, haddi aşmış ve İsrâiloğullarından îmân ehlini tahkîr etmiştir. Allah Teâlâ ise elçisi Mûsâ ve kardeşi Hârûn'u inâyeti ile korumuş, uyumayan gözüyle onları gözetmiştir. Mücâdele devâm etmiş; mucizeler, akıl sâhiplerini dehşete düşürüp âciz bırakacak ve karşı durulamayacak bir şekilde ve ancak Allah tarafından te'yîd edilmiş birisince getirilecek şekilde birer birer Mûsâ'nın ellerinde ortaya konulmuştur. Her bir âyet, ancak bir öncekinden daha büyük olarak zuhûr etmiş, ama fakat Firavun ve taraftârları —Allah onları çirkinleştirsin— bütün bunları yalanlama, inkâr, inâd ve büyüklenmekte ısrâr etmişler, sonunda Allah Teâlâ onlara geri çevrilemeyecek gücünü, azâbını göndermiş, onları bir sabah vakti toptan suda boğup helâk etmiştir. «Ve böylece zulmedenler gürûhunun kökü kesilmişti. Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (En'âm, 45)

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ
مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ
عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

79 — Firavun: Bütün bilgin [illegible] bana getirin, dedi.

80 — Sihirbâzlar gelince, Mûsâ onlara : Atacağınızı atın, dedi.

81 — Onlar atacaklarını atınca; Mûsâ dedi ki : Bu sizin yaptığınız sihirdir, Allah onu boşa çıkaracaktır. Allah, elbette fesâdçıların işini düzeltmez.

82 — Ve suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirir.

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s.) nın sihirbâzlarla olan kıssasını A'râf sûresinde zikretmiştir. Bu husûstaki açıklamalar orada geçmişti. Kısaca; bu sûrede, ayrıca Tâhâ ve Şuarâ sûrelerinde de zikredilir. Firavun —Allah ona la'net etsin— insanların zihinlerini karıştırmak, Mûsâ (a.s.) nın getirmiş olduğu apaçık gerçeğe sihirbâzların ve gözbağcıların saçmalıklarıyla karşı durmak istemiş ve fakat kurduğu düzen tersine dönüp Firavun'un arzuladığının yerine o büyük ve genel toplantıda ilâhî bürhânlar zuhûr etmiş, ona galebe çalmıştır. «Bunun üzerine büyücüler secdeye kapandılar. Dediler ki : Biz, âlemlerin Rabbına inandık. Mûsâ ve Hârûn'un Rabbına.» (Şuarâ, 46-48). Firavun bütün sırları bile Allah'ın elçisine sihirbâzlarla gâlib geleceğini sanmış, ancak hüsrâna düşüp cenneti kaybetmiş ve ateşi kendine vâcib kılmıştır.

«Firavun : Bütün bilgin büyücüleri bana getirin, dedi. Sihirbâzlar gelince, Mûsâ onlara : Atacağınızı atın,» dedi. Hz. Mûsâ sihirbâzlara bu sözü söylemiştir, zîrâ onlar Firavun tarafından bol hediyyeler ve kendisine yakınlardan kılınma va'dini almış olarak saf tuttuklarında : «Dediler ki : Ey Mûsâ, sen at, ya da ilk atanlar biz olalım. O da : Hayır, siz atın, dedi.» (Tâhâ, 65-66). Hz. Mûsâ, insanlar onların yaptıklarını görsünler, sonra kendisi onların peşinden hakkı getirip bâtılı izâle etsin diye başlamanın onlar tarafından olmasını istemiştir. Bu sebepledir ki : «Atınca; halkın gözlerini büyülediler, onlara korku saldılar ve büyük bir sihir getirmiş oldular.» (A'râf, 116), «Bunun için Mûsâ, içinde bir korku hissetti. Korkma, muhakkak sen üstünsün, dedik. Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun... Yaptıkları başarı kazanamaz.» (Tâhâ, 67-69). İşte onlar attıklarında Hz. Mûsâ : «Bu sizin yaptığınız sihirdir, Allah onu boşa çıkaracaktır. Allah, elbette fesâdçıların işini düzeltmez. Ve suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirir, demiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Ammâr İbn Hâris' in... Leys İbn Ebu Süleym'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bana ulaştığına göre; bu âyetler, Allah'ın izniyle sihre şifâdır. İçinde su

olan bir kaba okunur, sonra sihir yapılmış olanın başına bu su dökülür. Bu âyetler Yûnus sûresinden : «Onlar atacaklarını atınca; Mûsâ dedi ki : Bu sizin yaptığınız sihirdir, Allah onu boşa çıkaracaktır. Allah, elbette fesâdçıların işini düzeltmez. Ve suçlular istemese de Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirir.» âyeti, «Böylece hak yerini buldu ve onların yapmakta oldukları şeyler de boşa gitti.» (A'râf, 118) âyeti ve sonraki dört âyet, ve «Yaptıkları sâdece sihirbâz düzenidir. Nerede olursa olsun, sihirbâz aslâ başarı kazanamaz.» (Tâhâ, 69) âyetidir.

فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾

83 — Firavun ve erkânının kendilerine fenâlık yapmasından korktuklarından, kavminin bir kısım gençleri dışında kimse Mûsâ'ya îmân etmedi. Çünkü Firavun, yeryüzünde çok ululanan ve gerçekten aşırı gidenlerdendi.

Allah Teâlâ, getirmiş olduğu apaçık âyetler, kesin huccetler ve parlak bürhânlara rağmen Hz. Mûsâ (a.s.) ya Firavun kavminden Firavun ve erkânı kendilerini eskiden içinde bulundukları küfre yeniden döndürür korkusuyla bu kavmin gençlerinden çok azı dışında kimsenin îmân etmediğini haber veriyor. Zîrâ Firavun zâlim, inâdçı, isyân ve haddi tecâvüzde aşırı idi. Satvetli, heybetli olup tebeası ondan şiddetle korkardı.

Avfî, «Firavun ve erkânının kendilerine fenâlık yapmasından korktuklarından, kavminin bir kısım gençleri dışında kimse Mûsâ'ya îmân etmedi.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : İsrâiloğulları dışında Mûsâ'ya îmân eden gençler, Firavun kavminden az sayıda kimselerdir. Firavun'un karısı, Firavun âilesinden birisi, Firavun'un hazînedârı ile hazînedârın karısı bunlardandır. Yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Kavminin bir kısım gençleri dışında kimse Mûsâ'ya îmân etmedi.» âyetinde İsrâiloğullarının kasdedildiğini söyler. İbn Abbâs, Dahhâk ve Katâde'den rivâyete göre; âyette geçen (الذرية) kelimesi, az anlamındadır. Mücâhid, «Kavminin bir kısım gençleri dışında kimse Mûsâ'ya îmân etmedi.» âyeti hakkında der ki : Bunlar, Mûsâ'nın kendilerine gönderildiği kimselerin çocuklarıdır. Uzun bir süre geçmiş ve babaları ölmüştü. İbn Cerîr, zamîrin âyette

kendinden önce zikredilenlerin en yakınına dönmesi sûretiyle âyette kasdedilen gençlerin, Firavun kavminden olmayıp, İsrâiloğullarından olduğu şeklindeki Mücâhid'in sözünü tercîh etmiştir. Ancak bu, şüphelidir. Zîrâ Mücâhid, zürriyet kelimesi ile yeni yetme gençleri ve bunların İsrâiloğullarından olduğunun kasdedildiğini söylemiştir. Halbuki bilinen; İsrâiloğullarının bütününün, Mûsâ (a.s.) ya îmân etmiş olduğudur. Onlar, Mûsâ ile müjdelenmişlerdi. Geçmiş kitablarında Hz. Mûsâ'nın sıfatlarını, niteliklerini, Allah'ın Hz. Mûsâ ile kendilerini Firavun'un esâretinden kurtarıp ona gâlib getireceğini biliyorlardı. Bu sebepledir ki bu, (Hz. Mûsâ'nın yapacakları) Firavun'a ulaştığında son derece korkmuş ve fakat bu korkusu ona bir fayda sağlamamıştı. Hz. Mûsâ geldiğinde; Firavun, İsrâiloğullarına ağır eziyyetler etmiş ve onlar : «Sen; bize gelmezden önce de, geldikten sonra da eziyyet edildik.» demişler. Hz. Mûsâ (a.s.) da : «Rabbınızın, düşmanınızı yok etmesi ve yeryüzünde sizi onların yerine getirmesi umulur. Ve o zaman nasıl davranacağınıza bakacaktır.» (A'râf, 129) demişti. Bu, kesin olduğuna göre; gençlerin, İsrâiloğulları olan Mûsâ'nın kavminden olması nasıl kasdedilebilir?

Allah Teâlâ buyurur ki : «Firavun ve erkânının kendilerine fenâlık yapmasından korktuklarından...» Firavun kavminin eşrâfının, onları fitneye düşürmesinden korkuyorlardı. İsrâiloğullarından Kârûn dışında Firavun'un kendisini îmânı sebebiyle fitneye düşürmesinden korkan kimse olmamıştır. Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi ve onlara karşı gelmişti. Aynı zamanda o, Firavun'a yakın ve onunla ilişki halinde olup onun ipine sarılmıştı. (...)

وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾
فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ
الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

84 — Mûsâ dedi ki : Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a îmân etmişseniz ve müslüman olmuşsanız artık O'na tevekkül edin.

85 — Onlar da dediler ki : Biz, Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbımız; bizi, o zâlimler gürûhu ile sınama.

86 — Merhametinle o kâfirler gürûhundan bizi kurtar.

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'nın İsrâiloğullarına şöyle dediğini haber verir : «Ey kavmim, eğer siz gerçekten Allah'a îmân etmişseniz ve müslüman olmuşsanız artık O'na tevekkül edin.» «Allah, kendine güvenip tevekkül edenlere yeter. Allah kuluna yetmez mi?» (Zümer, 36), «Kim Allah'a tevekkül ederse; O, kendisine yeter.» (Talâk, 3).

Allah Teâlâ, bir çok yerde ibâdet ile kendine tevekkülü birlikte zikreder. Şu âyetlerde durum böyledir : «Öyleyse O'na ibâdet et. Ve O'na güven.» (Hûd, 123), «De ki : O, Rahmân'dır. Biz O'na inandık ve O'na dayanıp güvendik.» (Mülk, 29), «Doğunun da Batının da Rabbıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse O'nu vekîl edin.» (Müzzemmil, 9). Ayrıca Allah Teâlâ, mü'minlere bütün namazlarında defalarca : «Ancak Sana ibâdet eder ve ancak Senden yardım dileriz.» demelerini emretmiştir. İsrâiloğulları bu emre uymuşlar ve : Biz Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbımız; bizi, o zâlimler gürûhu ile sınama. Onları bize muzaffer kılma, onları bizim üzerimize musallat etme. Eğer bize karşı muzaffer olurlarsa kendilerinin hak üzere bizim de bâtılda olduğunuzu sanır ve buna aldanır, bununla fitneye düşerler, demişlerdir. Bu açıklama, Ebu Miclez ve Ebu Duhâ'dan rivâyet edilmiştir. İbn Ebu Necîl ve bir çokları Mücâhid'den rivâyetle burayı şöyle açıklar : Bizi, ne Firavun kavminin elleriyle ve ne de katından bir azâbla azâblandırma. Eğer böyle yaparsan, Firavun kavmi : Eğer hak üzere olsalardı, azâba dûçâr kalmaz ve biz onların üzerine musallat kılınmazdık, derler ve bizim yüzümüzden fitneye düşerler. Abdürrezzâk'ın İbn Uyeyne kanalıyla Mücâhid'den rivâyetine göre; o, «Ey Rabbımız; bizi, o zâlimler gürûhu ile sınama.» âyeti hakkında şu açıklamayı getirir : Onları bizim üzerimize musallat kılıp, bizi onlarla sınama.

«Merhametinle, ihsânınla o hakkı inkâr eden, örtüp gizleyen o kâfirler gürûhundan bizi kurtar.» Muhakkak ki biz, sana îmân ve tevekkül etmişizdir, dediler.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾

87 — Mûsâ ve kardeşine de vahyettik ki : Mısır'da kavminiz için evler hazırlayın; evlerinizi namazgâh edinin namaz kılın; ve mü'minlere müjdele.

Allah Teâlâ İsrâiloğullarını Firavun ve kavminden kurtarmasının

sebebini ve İsrâiloğullarını onlardan nasıl kurtardığını zikrediyor. Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ ve kardeşi Hârûn'a Mısır'da kavimleri için evler edinmelerini emretmişti. Müfessirler, «Evlerinizi namazgâh edinin.» âyetinin anlamında ihtilâf etmişlerdir. Sevrî ve başkalarının Husayl kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre; o, «Evlerinizi namazgâh edinin.» âyeti hakkında : Evlerini mescid haline getirmekle (evleri mescidler edinmekle) emrolundular, demiştir. Yine Sevrî'nin Mansûr' dan, onun da İbrâhîm'den rivâyetine göre; o, «Evlerinizi namazgâh edinin.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onlar korkuyorlardı da evlerinde namaz kılmakla emrolundular. Mücâhid, Ebu Mâlik, Rebî' İbn Enes, Dahhâk, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve babası Zeyd İbn Eslem de böyle söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir ama Firavun ve kavminin, onlara olan işkencesi artıp onları iyice sıkıştırdıklarında namazı çoğaltmakla emrolunmuşlardır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Ey îmân edenler, sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin.» (Bakara, 153) buyurmuştur. Bir hadîste zikredildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) herhangi bir sıkıntıya dûçâr kaldığında namaz kılardı. Hadîsi, Ebu Dâvûd tahrîc etmiştir. Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de : «Evlerinizi namazgâh edinin, namaz kılın; ve mü'minlere (sevâb ve yakın bir zaferi) müjdele.» buyurmuştur. Bu âyetin tefsîrinde Avfî, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : İsrâiloğulları Firavun'un kendilerini bir araya getiren (cemâatin toplandığı) kiliselerde öldürmesinden korktuklarında evlerini kıbleye doğru mescidler haline getirmek ve oralarda gizlice namaz kılmakla emrolundular. Katâde ve Dahhâk da böyle söylemiştir. «Evlerinizi namazgâh edinin.» âyetini Saîd İbn Cübeyr : Birbirlerine karşı (mukâbil) hale getirin, şeklinde açıklamıştır.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا
لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ
يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

88 — Mûsâ dedi ki : Rabbımız, doğrusu Sen Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında süsler ve mallar verdin.

Rabbımız; Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? Rabbımız; mallarını yok et, onların kalblerini sık. Çünkü onlar, elîm azâbı görmedikçe îmân etmezler.

89 — Allah : İkinizin de duâsı kabul olundu. İkiniz de doğru yolda devâm edin ve sakın bilmezlerin yolunu tutmayın, buyurdu.

Allah Teâlâ burada Hz. Mûsâ'nın, Firavun ve erkânına isyân, kibir, büyüklenme ve haksızlık ile sapıklıklarında, küfürlerinde, inâd ve inkârla devâm edip hakkı kabul etmemekte direttikleri zaman nasıl bedduâ ettiğini haber veriyor. O, şöyle demişti : «Rabbımız, Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında süsler ve mallar verdin. Rabbımız; Senin yolundan insanları saptırsınlar diye mi? (Onların benimle gönderdiğine îmân etmeyeceklerini bildiğin halde, katından onların küfürlerini derece derece arttırmak üzere onlara bunları verdin.) Bu anlam, âyetteki (يضلوا) kelimesinin ilk harfini fetha ile okuma halindedir. Allah Teâlâ başka bir âyette : «Onlardan bazılarını denemek için...» (Tâhâ, 131) buyurmuştur. Diğerleri ise, bu kelimenin ilk harfini zamme ile okumuşlardır. Buna göre anlam şöyle oluyor : «Onlara verdiğinle kullarından dilediklerin sapıtıp fitneye düşsün, senin saptırdığın kimseler onlara bu malları onları sevdiğin ve onlarla alâkalandığın için verdin sansınlar için.»

«Rabbımız, mallarını yok et.» âyet-i kerîme'sindeki (اطمس) kelimesini İbn Abbâs ve Mücâhid, «Helâk et.» şeklinde anlamışlardır. Dahhâk, Ebu'l-Âliye ve Rebî' İbn Enes : Allah Teâlâ, onları (mallarını) eskiden oldukları şekil üzere nakışlı taşlar kılmıştır, derler. Katâde der ki : Bize ulaştığına göre; onların ekinleri, taşa dönüşmüştü. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî burayı : Onların şekerlerini taş haline getir, şeklinde açıklar.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize İsmâîl İbn Ebu Hâris'in... Muhammed İbn Kays'dan rivâyetine göre; Muhammed İbn Kâ'b, Ömer İbn Abdülazîz'e Yûnus sûresinden : «Mûsâ : Rabbımız, doğrusu Sen Firavun'a ve erkânına bu dünya hayatında süsler ve mallar verdin... Rabbımız, mallarını yok et.» âyetini sonuna kadar okumuştu. Ömer ona : Ey Ebu Hamza, yok etme, silme hangi şeydir? diye sordu. Muhammed İbn Kâ'b : Bütün malları taşa dönüşmüş, dedi. Ömer İbn Abdülazîz kölesine : Bana bir kese getir, dedi de köle keseyi getirdi. Bir de baktılar ki içinde kesilmiş, taşa dönüşmüş, taş kesilmiş nohut ve yumurtalar var.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Onların kalblerini sık. —İbn Abbâs'a göre; kalblerini mühürle.— Çünkü onlar, can yakıcı azâbı görmedikçe îmân etmezler.» Hz. Mûsâ (a.s.), Firavun ve erkânına bu şekilde Allah için ve Allah'ın dini için öfkelenerek beddua etmiştir. Onun için iyice anlaşılmıştır ki onlarda hiç bir hayır yoktur ve onlardan bir hayır da gelecek değildir. Nitekim Hz. Nûh (a.s.) da beddua etmiş ve : «Rabbım, kâfirlerden yeryüzünde yurt tutan hiç kimse bırakma. Çünkü Sen onları bırakırsan, kullarını yoldan çıkarırlar. Kötüden ve öz kâfirden başka da evlâd doğurmazlar.» (Nûh, 26-27) demişti. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ (a.s.) nın onlar hakkındaki bu beddualarını kabul buyurmuştur. Kardeşi Hârûn da bu duâya âmîn demişti. Bunun için Allah Teâlâ : «İkinizin de duâsi kabul olundu.» buyurmuştur. Ebu'l-Âliye, Ebu Sâlih, İkrime, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve Rebî' İbn Enes derler ki : Mûsâ duâ etmiş ve Hârûn da âmîn demişti. Buranın anlamı şöyledir : Firavun âilesinin helâki husûsunda ikinizin de dileğine icâbet ettik.

İmâma uyanın Fâtiha'nın okunmasında âmîn demesi, onu okumuş olması mesâbesindedir, diyenler bu âyeti delil getirirler. Zîrâ Mûsâ duâ etmiş, Hârûn da âmîn demiştir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «İkinizin de duâası kabul olundu. Nasıl ki duânıza icâbet olunmuşsa, siz de doğru yolda ve benim emrim üzere devâm edin.» İbn Abbâs'tan rivâyetle İbn Cüreyc âyetteki (فاستقيما) kelimesini : Emrime uyun, emrimi yerine getirin, şeklinde anlamışlardır ki; bu, istikâmet üzere olmaktır. İbn Cüreyc der ki : «Firavun'un bu beddudâdan sonra kırk sene kaldığı (yaşadığı) söylenir. Muhammed İbn Ali İbn Hüseyin ise Firavun'un bu beddudâdan sonra sâdece kırk gün yaşadığını söyler.

وَجَٰوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا ۚ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ
قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِىٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا۟ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ
عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَٱلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ ءَايَةً ۚ وَإِنَّ
كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنْ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾

90 — İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Firavun ve askerleri haksızlık ve düşmanlıkla ardlarına düştüler. Fi-

ravun boğulacağı anda: İsrâiloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanlardanım, dedi.

91 — Şimdi mi inandın? Daha önce baş kaldırmış ve bozgunculardan olmuştun.

92 — Senden sonrakilere âyet olman için bu gün sâdece senin cesedini kurtaracağız, dedik. Doğrusu insanların çoğu âyetlerimizden gâfildirler.

İsrâiloğullarının Denizi Geçişi

Allah Teâlâ Firavun ve ordusunu denizde nasıl boğduğunu haber veriyor. İsrâiloğulları Mısır'dan Hz. Mûsâ ile birlikte çıktıklarında söylendiğine göre, gençler dışında altı yüz bin muhârib imişler ve kıptîlerden birçok zînet eşyâsını emânet olarak almış, onları da yanlarında çıkarmışlardı. Buna son derece öfkelenen Firavun, şehirlere toplayıcılar göndermiş ve ülkesinin her tarafından ordularını toplayıp getirmişler; Firavun büyük bir azamet ve korkutucu bir ordu içinde onların peşlerine düşmüştü. Zîrâ Allah Teâlâ, onlar hakkında murâd buyurduğunu mutlakâ infâz edecekti. Memleketinin sâir yerlerinde devlet ve saltanatının uzandığı yerlerdeki herkes geri kalmayıp, orduya katıldı. Nihâyet güneş doğarken İsrâiloğullarına yetiştiler. «İki topluluk karşı karşıya geldiğinde Mûsâ'nın arkadaşları dediler ki: Gerçekten biz yakalandık.» (Şuarâ, 61). İsrâiloğulları deniz sâhiline varıp Firavun peşlerinden yetiştiğinde, iki ordunun savaşmasından başka bir çâre kalmayınca; Mûsâ (a.s.) nın ashâbı, içinde bulundukları durumdan nasıl kurtulacaklarını ısrârla sormaya başladılar. Hz. Mûsâ (a.s.) ise: «Buraya gelmekle emrolundum. Hayır, muhakkak ki Rabbım benimledir. Bana doğru yolu gösterecektir.» (Şuarâ, 62) diyordu. İş ne zaman daralsa, genişler, fehvâsınca Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya asâsını denize vurmasını emretti. Hz. Mûsâ asâsını denize vurdu da deniz koca dağ gibi yarıldı. «Her parçası yüce bir dağ gibi oldu.» (Şuarâ, 63). Ve her bir İsrâiloğulları kolu için bir yol olmak üzere on iki yol haline geldi. Allah Teâlâ rüzgâra emretti de, rüzgâr yarılan yerlerin toprağını kuruttu. «Denizde onlara kuru bir yol aç. Batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endîşe etme.» (Tâhâ, 77). Yollar arasında her bir kavim diğerlerini görüp de helâk olduklarını sanmasın için sular pencere şeklinde yarıldı. İsrâiloğulları denizi geçtiler. Onların sonuncuları da denizden çıkmıştı ki; Firavun ve ordusu, deniz sâhiline ulaştı. Ordunun diğer sınıfları dışında Firavun'un etrafında yüz bin süvârî var-

dı. (Denizin yarılıp İsrâiloğullarının geçmesini) gördüğü zaman korktu, durdu ve geri dönmek istedi. Fakat heyhât! Artık kaçacak yer yoktu. Kader yerini buldu ve Hz. Mûsâ'nın duâsına icâbet olundu. Cibrîl (a.s.) bir kısrak üzerinde geldi. Cibrîl'in kısrağı Firavun'un atının yanından geçip ona kişnedi. Cibrîl ilerleyip denize atıldı ve içine girdi. Firavun'un atı da onun peşinden ileri atılıp denize girdi. Kendine hâkim olamayan Firavun yiğitlendi de kumandanlarına cesûr görünmeye çalıştı ve : İsrâiloğulları denize girip oradan geçmeye bizden daha lâyık değildirler, dedi. Sonuncularına varıncaya kadar hepsi birden ileri atıldı. Mikâîl ardlarında idi ve onlardan hiç birini bırakmayıp tamâmını önde yürüyenlere iltihâk ettirdi. Tamâmı deniz içinde toplanıp ilkleri oradan çıkmaya davranınca her şeye gücü yeten Allah Teâlâ denize onların üzerine kapanmasını emretti. Deniz üzerlerine kapandı da onlardan biri bile kurtulamadı. Dalgalar onları bir altına alıyor, bir yukarı fırlatıyordu. Dalgalar Firavun'un üstünde toplanıyordu. Nihâyet sekerât-ı mevt kendini kapladığında bu durumdayken : «İsrâiloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben de müslümanım.» dedi. Îmânın fayda vermeyeceği bir yerde îmân etti. «Baskınımızı görünce : Yalnız Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik, dediler. Ama Bizim baskınımızı görüp de öylece inanmaları kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kanunudur. Ötedenberi kulları hakkında yürürlüktedir ve işte kâfirler burada hüsrâna uğrayacaklar.» (Ğâfir, 84-85).

Firavun bu sözleri söylediğinde; Allah Teâlâ, ona cevâben şöyle buyurdu : «Şimdi mi inandın? (Bu sözü şimdi mi söylüyorsun?) Halbuki daha önce (kendinle Allah arasındaki husûslarda Allah'a isyân etmiş) baş kaldırmış ve (yeryüzünde insanları saptıran) bozgunculardan olmuştun.», «Onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyâmet günü de yardım görmezler.» (Kasas, 41). Allah Teâlâ'nın Firavun hakkında naklettikleri bunlardır. Allah Teâlâ, Rasûlüne bunları gaybın sırları cümlesinden olarak hikâye buyurmuştur. İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki : Bize Süleymân İbn Harb'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (a.s.) şöyle buyurmuştur : Firavun : «İsrâiloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım.» dediğinde Cibrîl bana dedi ki : Ey Muhammed, beni bir görecektin; denizin kara çamurundan almış, rahmet kendisine yetişir korkusuyla bunları Firavun'un ağzına dolduruyordum. Hadîsi Tirmizî; İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim tefsîrlerinde Hammâd İbn Seleme kanalıyla tahrîc etmişlerdir. Tirmizî, hadîsin hasen olduğunu söyler. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî der ki : Bize Şu'be'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (a.s.) şöyle buyurmuştur : Cibrîl bana dedi ki : Beni bir göreydin; denizin kara ça-

murundan almış, rahmet kendine yetişiverir korkusuyla bunu Firavun'un ağzına dolduruyordum. Hadîsi Ebu Îsâ et-Tirmizî ve İbn Cerîr de değişik bir şekli ile Şu'be'den rivâyet etmişler; Tirmizî hadîsin garîb, hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. Hadîsin İbn Cerîr'deki bir rivâyetinde Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Atâ ve Adiyy'den, onlar da Saîd'den, Saîd ise İbn Abbâs'tan şeklinde bir isnâd zikredilir ki, buna göre Atâ ve Adiyy'den biri hadîsi merfû' olarak rivâyet ederken, sanki öbürünün rivâyeti merfû' değil gibidir. En doğrusunu Allah bilir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Teâlâ Firavun'u suda boğduğunda; o, parmağı ile işâret edip sesini yükselterek : «İsrâiloğullarının îmân ettiğinden başka tanrı olmadığına inandım.» demişti. Cibrîl, onun hakkında Allah'ın rahmetinin öfkesini geçeceği korkusundan kanadıyla denizin kara çamurundan almaya ve bununla onun yüzünü sıvayıp örtmeye başlamıştı. Hadîsi İbn Cerîr de Süfyân İbn Vekî' kanalıyla Ebu Hâlid'den mevkûf olarak rivâyet etmiştir. Bu husûs Ebu Hüreyre hadîsinde de rivâyet edilmiş olup, bu hadîs şöyledir : İbn Cerîr'in İbn Humeyd kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (a.s.) şöyle buyurmuştur : Cibrîl bana dedi ki : Ey Muhammed, beni bir görecektin; Allah'ın rahmeti kendisine erişecek de Firavun'u bağışlayacak korkusuyla ben onu suya daldırıyor ve ağzına çamur dolduruyordum. Hadîsin isnâdında bulunan Kesîr İbn Zâzân hakkında İbn Maîn : Onu tanımıyorum, derken; Ebu Zür'a ve Ebu Hâtim onun meçhûl bir râvî olduğunu kaydetmişlerdir. Hadîsin isnâdında bulunan diğer râvîler ise güvenilir kimselerdir. Bu hadîsi, seleften bir cemâat —Katâde, İbrâhîm et-Teymî ve Meymûn İbn Mihrân— mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Dahhâk İbn Kays'dan nakledildiğine göre; o, bunu insanlara bir hutbesinde zikretmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ'nın : «Senden sonrakilere âyet olman için bugün sâdece senin cesedini kurtaracağız, dedik» âyeti hakkında İbn Abbâs ile seleften başkaları şunları anlatırlar : İsrâiloğullarından bazıları Firavun'un ölümünde şüphe ettiler. Allah Teâlâ da denize onun rûhsuz cesedini dışarı atmasını emretti. Üzerinde tanınan, bilinen zırhı vardı. Yüksek bir yere atılmıştı. Böylece İsrâiloğulları onun öldüğüne, helâk olduğuna kesin olarak inanacaklardı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bugün sâdece senin cesedini kurtaracağım.» buyurmuştur. Yani seni yüksek bir yere kaldıracağız. Âyette geçen (بِبَدَنِكَ) kelimesini Mücâhid : Senin cesedini kurtaracağız, şeklinde açıklarken; Hasan : İçinde rûh olmayan cismini kurtaracağız, açıklamasını getirir. Abdullah İbn Şeddâd ise : Tanısınlar ve kesin olarak inansınlar diye parçalan-

mamış, düzgün bir şekilde, demiştir. Ebu Sahr da : Zırhınla, açıklamasını getirmiştir. Daha önce de geçtiği üzere bu sözler arasında birbirine zıdlık yoktur. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Senden sonrakilere âyet olman için...» buyurur ki, İsrâiloğullarına senin ölümün ve helâkine, her canlının işinin Allah Teâlâ'nın elinde olduğuna, öfkesi karşısında hiç bir şeyin kalmayacağına, her şeye gücü yeter olduğuna delil olması için... Bu sebepledir ki seleften bazıları burayı : (لتكونَ لِمَن خلقكَ) şeklinde okumuşlardır ki böylece anlam : Seni yaratanın bir âyeti olması için... Doğrusu insanların çoğu âyetlerimizden habersizdir, şeklinde olacaktır. Yani onlar, Bizim âyetlerimizden nasîhat almaz ve onlardan ibret almazlar. Bu, Buhârî'nin de rivâyet ettiği aşağıdaki hadîse göre aşûrâ günü olmuştur. Buhârî der ki : Bize Muhammed İbn Beşşâr'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir :

قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ فَقَالُوا هٰذَا يَوْمٌ ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ أَنْتُمْ أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوا

Hz. Peygamber (s.a.) Medîne'ye teşrîf buyurdu. Yahûdiler aşûra günü oruç tutuyor ve : Bu gün Mûsâ'nın Firavun'a gâlîb geldiği gündür, diyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.) ashâbına : Sizler Mûsâ'ya onlardan daha lâyıksınız, (o gün) oruç tutunuz, buyurdu.

İZÂHI

Şihâbüddîn el-Hafâcî; el-İnâye isimli eserinde der ki : Kişinin ümitsizlik ve ölüm halindeki îmânı kabul edilmez. Nitekim âyet-i kerîme, buna serâhaten delâlet eder : «Bizim azâbımızı gördükleri vakit, îmânları kendilerine fayda verecek değildir.» (Ğâfir, 85) Füsûs el-Hikem'de; Firavun'un îmânının sahîh olduğu ve onun «İsrâiloğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım. Artık ben O'na teslîm olanlardanım» sözünün Firavun'un Mûsâ Aleyhisselâm'a inandığı şeklinde yorumlanması nassa ve icmâa muhâliftir. Her ne kadar Celâleddîn ed-Devvânî merhûm âyetin zâhirine kâil olmuşsa da, ben ona âit bir risâleyi okumuş ve gerçekten hayret etmiştim. Nihâyet Halebî merhûmun Tarih'inde bu risâlenin ona âid olmadığını, Muhammed İbn Hilâl en-Nahlî isimli bir adama âit olduğunu gördüm. Nitekim Kazvinî de, bu risâleyi reddetmiş ve onu kötülemiştir. Bu, hiç bilinmeyen

bir adamın meşhûr olmak için Mekke'ye geldiğinde zemzem kuyusunu kirletmesi gibidir. Muhâlefet et, tanınırsın, sözünde olduğu gibi. İbn Hacer merhûmun fetvâları arasında, fakîhlerimizden bir kısmının; Firavun'un îmân ettiğini söyleyenleri kâfir saydıkları bildirilmektedir. Bunun için de onun sözündeki Firavun'dan maksad, nefs-i emmâredir, denilmiştir. Bütün bunlar hiç gereği olmayan şeylerdir. Ben derim ki : Şeyhimiz Attâr merhûm Muhyiddîn'e itirâz edenlerin itirâzını red konusunda Feth el-Mübîn isimli kitap yazmış ve bu konuda şöyle demiştir. Bu ârif kişiye nisbet edilen Firavun'un îmân edip kurtulduğu sözünün sıhhatının butlânı konusunda bir hâtime. Sonra şöyle devâm eder. İyi bilinsin ki : İlim ehli arasında Muhyiddîn hazretlerinin, Firavun'un îmân edip kurtulduğunu söylediğine dâir şâyi' olan rivâyet gerçekte böyle değildir. Nitekim ondan aktarılan bölümlerde bu görülecektir. Evet o, Firavun'un îmân ettiği ve Kur'an âyetlerinden alarak onun kurtulup kurtulmadığı konusunda söz etmiştir. Ancak bu mücerred bir söz ediştir. Yoksa başka bir şey değildir ve kesinlikle Firavun'un îmân ettiği konusunda söz söylememiştir. Muhyiddîn Firavun'un kurtuluşu ve îmânı meselesini kendisine göre iki esâsa dayandırmıştır ki, bu esâslarda bilginlerin meşhûrlarından büyük bir topluluk da ona muvâfakat etmişlerdir. Bu iki esâs şunlardır :

Birinci esâs : Ümitsizlik halindeki îmânın hakîkatı beyânındadır. Muhyiddîn İbn el-Arabî'nin ve bilginlerden büyük bir topluluğun yanında; ümitsizlik îmânı, azâbı görme anındaki inanmadır. Ölmekten başka durumu olmayan kişinin hali gibi. Bu durumda îmân fayda vermez. İlim ehli arasında bu konu üzerinde ittifâk vardır. Bazıları da demişlerdir ki : Ümitsizlik îmânı; dünyevî veya uhrevî azâbın görüldüğü andaki îmândır. Bu iki halden herhangi birisinde îmân fayda vermez. Bu ârif kişinin ve bir topluluğun kanâatına göre; dünyevî azâbı görmek îmânın sıhhatını engellemez. Her ne kadar dünyada helâk olmayı gerektirirse de. Çünkü bu azâbı gören kişinin dünyada helâk olacağı kesindir. Ancak îmân ederse âhiret azâbından kurtulabilir. Sadece Yûnus peygamberin kavmi bunun müstesnâsıdır. Çünkü Allah Teâlâ, onları dünyevî helâkten de kurtarmıştır.

İkinci esâs : Üzerine azâb hak olmuş kimse îmân lafzını inanmak kasdıyla söyleyemez. Söyleyecek olursa da inanmak kasdı gütmez. Binâenaleyh Allah'ın onu yalanlaması gerekir. Hattâ onun dilinden konuyu anlatırken bile, yalan olduğunu belirtmesi îcâb eder. Nitekim Allah Teâlâ, onlar şeytânlarıyla başbaşa kaldıklarında; biz sizinle beraberiz dediler, buyuruyor. (Bakara, 14) Ve yine; bedevîler inandık, dediler. De ki; inanmadınız. (Hucurât, 14) Yani Allah Teâlâ, bu iddiâlarında onları yalanlamıştır. İşte bu esâs Allah Teâlâ'nın : «Üzerle-

rine Rabbı'nın sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar îmân etmezler.» (Yûnus, 96-97) kavlinin meâlidir. Buradaki hattâ edatı, gâye içindir. Allah Teâlâ onların îmânını, elîm azâbı gördükleri son ana bırakmaktadır. Bu da uhrevî andır, başka değil. Çünkü âhiret azâbı elîm olarak nitelendirilir. Bundan önce îmân ettikleri iddiâsını Allah Teâlâ reddetmektedir. Öyleyse âhiretten önce inanmalarının vukûu kasıdlı olur. Bu ise âyetin nassıyla imkânsızdır.

Bu iki esâsı belirttikten sonra derin âlimin Firavun konusunda Fütûhât el-Mekkiye ve Füsûs isimli eserlerinde söylediklerine dönelim : Fütûhât'ta cehennem ehlinin tabakalarını zikrederken der ki : Firavun, cehennem ehlindendir. Nitekim bu bahiste; Firavun ve benzerleri gibi, der. Ona ve benzerlerine cehennemde ebediyyen kalacakları özel bir kat ayırır. Ve yine şu hadîsi zikrederken Fütûhat'ın bir başka yerinde Firavun'un küfrüne işâret eder : Hadîs şudur : Senden sana sığınırım. Der ki : Rasûlullah (s.a.), Firavun'un üzerinde bulunduğu ittihâd makâmından Allah'a sığınmıştır. Nitekim Firavun; ben sizin en yüce Rabbınızım, demişti. Bu işâretlere göre herkesin olduğu gibi Muhyiddîn İbn el-Arabî'nin yanında da Firavun kâfirdir. Bu konuda bir problem yoktur. Ve sözün uzatılmasına da gerek yoktur. Geriye delil bakımından Firavun'un kurtulup îmân ettiğiyle ilgili söz kalıyor. Bu, mücerred olarak onun küfrüne kâni' olanlarla yapılmış bir tartışmadır. Ancak bu konuda kesinlik yoktur. Çünkü Kur'an'dan alınan delil bunun hilâfını gösteriyor. Allah Teâlâ buyuruyor ki : «Boğulacağı zaman; inandım, dedi.» Firavun burada üç kerre îmândan söz ediyor. İkisi Allah'ın huzûrunda son anında söylenmiştir. Diğeri de Mûsâ'ya îmândır.

Sonra şeyhimiz merhûm dedi ki : Fütûhât da bu husûsta özet olarak şöyle denilir : Firavun'un îmânı, ümitsizlik anındaki îmân değildi. Bu ne onun mezhebine göre, ne ona uyanların mezhebine göre, ne de başkalarının mezhebine göredir. Birincisine gelince; onun îmânı, dünyevî azâbı gördüğü andaki îmânıdır. Ölüm anındaki îmân değildir. Dünyevî azâbın görüldüğü andaki îmân, ümitsizlik îmânı sayılmaz. Hem onun yanında hem de başka herkesin yanında böyledir. İkincisine gelince; Firavun'un sözü, dünyevî hayattan ümit kestiği anda olmamıştır. Çünkü o, Mûsâ'ya ve onunla beraber kavminin inandığı şeylere inanan kimsenin mü'minler için açılmış olan yola iştirâk anlamına geldiğini bilmektedir. Binâenaleyh îmânda onlara iştirâk etmiştir. Onun zannına veya yakînine göre mü'minler için özel olan bu durum kendisinin gözüne görülmüştü. O bu durumda olan kimsenin muhakkak dünyevî helâke düşeceği konusunda Allah'ın mevcûd

olan kanununu bilmemiştir. Dünyada helâk olmak ise, âhirette kurtulmamaya delâlet etmez. Bu da açıktır. Öyleyse Firavun'un îmânı, her iki görüşe göre de yeis halindeki îmân değildir. Birincisi yakîn ile, ikincisi ortaya çıkan zâhir iledir. Öyleyse kesin olarak kurtulduğundan ümitvar olmak da mümkün değildir, çünkü iştirâk umûmîdir. Bu ârifin mezhebi kendisine hâs olup ilâhî rahmetin genişliğine dayanmakta ve âyetlerin zâhirini almaktan kaynaklanmaktadır.(...) İbn el-Arabî'nin; Firavun'un îmânı ve kurtuluşu konusundaki bahsini kesin bir ifâde olarak kullanmayıp Kur'an'ın zâhirine dayandırdığı açıktır. (Muhammed Cemâleddîn el-Kâsımî, Mehâsin et-Te'vîl, IX, 3392-3394)

oOo

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ فَمَا ٱخْتَلَفُوا۟ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ ٱلْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

93 — Biz İsrâiloğullarını güzel bir yere yerleştirmiştik. Onlara tertemiz şeylerden rızıklar verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar hiç ihtilâfa düşmediler. Şüphesiz Rabbın, kıyâmet günü aralarındaki ihtilâflar hakkında hükmünü verecektir.

Allah Teâlâ, İsrâiloğullarına dinî ve dünyevî nimetler bahşettiğini ve onları «Güzel bir yere» yerleştirdiğini haber veriyor. Allah Teâlâ'nın onları yerleştirdiği güzel yerler Beyt-i Makdîs ve çevresi ile civârındaki Mısır ve Şam ülkeleridir. Allah Teâlâ, Firavun ve ordusunu helâk ettiğinde; Mûsevî devleti Mısır ülkelerine tamâmen hâkim oldu. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Hor görülmüş o kavmi de, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mîrâsçı kıldık. Rabbının İsrâiloğullarına vukû bulan güzel sözü de sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da, kavminin de yapmakta ve yükselmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'râf, 137), «Fakat Biz onları bahçelerden ve pınarbaşlarından çıkardık. Hazînelerden ve şerefli makâmlardan. Böylece onlara İsrâiloğullarını mîrâsçı kıldık. Güneş üzerlerine doğarken onları izlediler.» (Şuarâ, 57-60). Fakat İsrâiloğulları, Hz. Mûsâ (a.s.) ile beraber Beyt-i Makdîs ülkesine doğru yola devâm ettiler. Orası Halîl (a.s.) in ülkesiydi. Hz. Mûsâ, yanındaki-

lerle birlikte Beyt-i Makdîs'e doğru yola devâm etti. Orada Amâlika'-dan bir topluluk vardı. İsrâiloğulları, onlarla savaşmaktan korktular da, Allah Teâlâ onları kırk sene Tîh'de vatansız ve darmadağınık bir halde bıraktı. Orada önce Hârûn, sonra Mûsâ (a.s.) vefât ettiler. İsrâiloğulları, Hârûn ve Mûsâ'dan sonra Yûşâ İbn Nûn ile beraber Tîh'den çıktılar ve Allah Teâlâ onlara Beyt-i Makdîs'in fethini nasîb etti. Buhtunnasr onlardan burayı alıncaya kadar oraya hâkim oldular. Bir süre Buhtunnasr işgâlinden sonra bu ülke tekrâr onların eline geçti. Sonra Yunan kralları burayı ele geçirdiler. Uzun bir süre Yunan'lıların elinde kaldı. Bu sırada Allah Teâlâ, Hz. Îsâ İbn Meryem (a.s.) i peygamber olarak gönderdi. Yahûdîler —Allah onları kahretsin— Îsâ (a.s.) ya karşı düşmanlıklarında Yunan krallarından yardım istediler. Bu sırada Beyt-i Makdîs, Yunan krallarının hükümrânlığı altındaydı. Hz. Îsâ'yı bu krallara gammâzladılar, ve onun tebeayı kendilerine karşı kışkırttığını söylediler. Yunan kralı, Hz. Îsâ'yı yakalamak üzere adamlar gönderdi de Allah Teâlâ onu kendi katına kaldırdı. Allah'ın dilemesi ve kaderi ile, Havârîlerden birisi onlara Îsâ gibi gösterildi de onu yakalayıp haça gerdiler ve haça gerdiklerinin Îsâ olduğuna inandılar. «Kesin olarak onu öldürmediler ve asmadılar. Bilakis Allah, onu kendi katına yükseltmiştir. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.» (Nisâ, 157-158). Mesîh (a.s.) den yaklaşık üç yüz sene sonra Yunan krallarından birisi olan Konstantin hıristiyan dinine girdi. Bundan önce de bir filozof idi. Hıristiyanlık dinine girmesinin takvâsından olduğu söylenir. Bir söylentiye göre ise, bu dini bozmak üzere hıristiyanlığa girmiştir. Onlardan (Yunan'lılardan) piskoposlar onun için kanunlar, bir şerîat ve sonradan uydurdukları bid'atlar koydular. Konstantin, onlar için büyüklü küçüklü kiliseler, manastırlar, heykeller, ma'bed ve ibâdet yerleri inşâ ettirdi. İşte bu zamanda Hıristiyanlık dini yayıldı, içindeki tebdîlât, tağyîrât, tahrîb, yalan ve Mesîh dinine muhâlif şeylerle birlikte şöhret buldu. Gâyet az bir ruhbân grubu dışında gerçek Mesîh dini üzere kimse kalmadı. Onlar da kendileri için çöllerde, boş ve ıssız yerlerde manastırlar edindiler. Hıristiyanlar Şam, Cezîre ve Rûm ülkelerini ele geçirdiler. Yukarda anılan kral; Konstantiniyye şehrini, Kumâme ve Beyt Lahm'i, Beyt-i Makdîs, Busrâ ve başkaları olmak üzere Havrân şehirlerinin kiliselerini sağlam, büyük binâlarını inşâ ettirdi. O zamandan başlayarak haça ibâdet ettiler, doğuya doğru namaz kıldılar, kiliselerini resimlediler, domuz etini helâl kıldılar, dinlerinin usûl ve fürû'unda bunlara benzer başka şeyler ihdâs ettiler. Büyük emânet diye isimlendirdikleri küçük emâneti koydular. Onun için kanunlar tasnîf ettiler. Bunu anlatmak oldukça uzun sürer. Nihâyet onların devlet ve galebesi, sahâbe —Allah onlardan râzı olsun— bu ülkeleri alıncaya

kadar devâm etti. Beyt-i Makdîs'in fethi, mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb (r.a.) eliyle olmuştur. Hamd ve minnet Allah'adır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Onları tertemiz, faydalı, tabîat ve şerîatça temiz, helâl nimetlerle besledik. Kendilerine ilim gelinceye kadar ihtilâfa düşmediler.» Onlar, meseleler hakkında ancak kendilerine ilim geldikten sonra ihtilâfa düşmüşlerdir. Halbuki ihtilâfa düşmemeleri gerekirdi. Zîrâ Allah Teâlâ, onlara bütün meseleleri beyân buyurmuş ve her türlü karışıklığı onlardan izâle etmiştir. Bir hadîste şöyle buyurulur : Yahûdîler yetmiş bir fırka üzere ihtilâfa düştüler. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölündüler. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Onlardan bir tanesi cennette, yetmiş ikisi cehennemdedir. Onlar kimdir ey Allah'ın elçisi? diye soruldu da şöyle buyurdu : Benim ve ashâbımın durumunda olanlar. Hadîsi bu lafızla Hâkim, Müstedrek'inde rivâyet etmiştir. Hadîs Sünen ve Müsned'lerde mevcûddur. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : «Şüphesiz Rabbın, kıyâmet günü aralarındaki ihtilâflar hakkında hükmünü verecektir.»

فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ
الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ
جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾

94 — Sana indirdiklerimizden şüphe ediyorsan, senden önce indirdiğimiz kitabları okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbından hak gelmiştir. Sakın şüpheye düşenlerden olma.

95 — Sakın Allah'ın âyetlerini yalan sayanlardan olma, yoksa hüsrâna uğrayanlardan olursun.

96 — Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar.

97 — Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.

Onlara Ne Kadar Mucîze Gelse İnanmazlar

Katâde İbn Diâme der ki : Bize ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.): Şüphe etmiyorum ve sormuyorum, buyurmuştur. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr ve Hasan el-Basrî de böyle söylemişlerdir. Bunda ümmet için sağlamlaştırma ve peygamberlerinin (s.a.) sıfatlarını kitab ehlinin ellerinde bulunan geçmiş kitablarda mevcûd olduğunu onlara bildirmek gâyesi güdülmektedir. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Onlar ki; yanlarındaki Tevrât'ta ve İncil'de yazılı bulacakları; okuma-yazma bilmeyen ve nebî olan Rasûle tâbi olurlar...» (A'râf, 157). Sonra onu kitablarında oğullarını bildikleri gibi bilmelerine rağmen durumu karıştırıyor, tahrîf ediyor, değiştiriyor ve aleyhlerine delil konduğu halde îmân etmiyorlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» buyurmuştur. Onlar, kendilerine fayda verecek bir îmânla îmân etmezler. Bilakis onların îmânları, kişiye îmânının fayda vermediği bir zamandadır. Bu sebepledir ki Mûsâ (a.s.), Firavun ve taraftârlarına (kavminin ileri gelenlerine) bedduâ ettiğinde şöyle demişti : «Rabbımız, mallarını yok et, onların kalblerini sık. Çünkü onlar elîm azâbı görmedikçe îmân etmezler.» Allah Teâlâ diğer bir âyette de şöyle buyurur : «Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onların çoğu bilmediler.» (En'âm, 111).

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾

98 — Îmân edip îmânı kendisine fayda sağlayan bir kasaba olsaydı ya? Yûnus'un kavmi müstesnâ. Onlar, îmân ettikleri zaman üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azâbını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.

Allah Teâlâ buyurur ki : Kendilerine peygamberler gönderdiğimiz geçmiş ümmetlerden bir kasaba bütünüyle îmân etmiş olsalardı ya. Bilakis ey Muhammed, senden önce hiç bir peygamber göndermemişizdir ki kavmi veya kavminin çoğunluğu onu yalanlamış olmasın. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Yazık şu kullara ki kendileri-

ne bir peygamber gelmeyedursun, onu hemen alaya alırlardı.» (Yâsîn, 30), «İşte böyle. Onlardan öncekilere de herhangi bir peygamber geldiğinde sâdece «büyücüdür» veya «delidir.» dediler.» (Zâriyât, 52). «Senden önce de herhangi bir kasabaya bir uyarıcı gönderdiğimiz vakit, o kasabanın varlıklıları sâdece dediler ki : Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhruf, 23). Sahîh bir hadîste şöyle buyurulur. Peygamberler bana arzolundu. Bir peygamber geçiyor, yanında insanlardan bir cemâat var, bir peygamberin yanında bir adam var, bir peygamber yanında iki kişi var, bir peygamber yanında kimse yok. Sonra Allah Rasûlü, Mûsâ (a.s.) ya tâbi olanların çokluğunu, daha sonra da ümmetinin çokluğunu zikretmiştir ki; onlar, doğu ve batıyı kapatacak (dolduracak) bir çoklukta imişler.

Buradan maksad şudur : Geçmiş kasabalardan Yûnus'un kavmi dışında bütünüyle peygamberlerine îmân etmiş bir kasaba yoktur. Yûnus'un kavmi, Nînevâ halkıdır. Onların îmânı, peygamberlerinin sakındırdığı azâbın kendilerine ulaşması korkusundandı. Ancak bu azâbın sebeplerini (alâmetlerini) gördükten ve peygamberi aralarından çıkıp gittikten sonra îmân etmiştiler. Peygamberleri aralarından çıkıp azâbın alâmetlerini gördüklerinde Allah'a duâ ettiler, O'ndan imdâd dilediler, huzûrunda yalvardılar, alçaldılar, çocuklarını, hayvanlarını hazır ettiler ve Allah Teâlâ'dan peygamberlerinin kendilerini sakındırdığı azâbı üzerlerinden kaldırmasını dilediler. İşte o zaman Allah Teâlâ, onlara rahmet buyurup azâbı onlardan açtı ve te'hîr etti. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır : «Yûnus'un kavmi müstesnâ. Onlar îmân ettikleri zaman; üzerlerinden bu dünya hayatında rüsvâylık azâbını kaldırdık, bir zamana kadar da kendilerini faydalandırdık.»

Onlardan dünya azâbıyla beraber âhiret azâbı da kaldırıldı mı, yoksa sâdece dünya azâbı mı kaldırıldı? Bu husûsta müfessirler iki görüş ileri sürerler. Birincisine göre bu, sâdece dünya hayatındadır. Nitekim âyette bu şekilde kayıdlanmıştır. İkinci görüş ise Allah Teâlâ'nın : «Ve onu yüz bin veya daha fazlasına peygamber olarak gönderdik. Nihâyet ona inandılar. Biz de onları bir süreye kadar geçindirdik.» (Saffât, 147-148). âyetinin de delâleti ile hem dünyada ve hem de âhiret hayatında onlardan azâb kaldırılmıştır. Zîrâ Allah Teâlâ, bu âyette onlar için îmân kelimesini kullanmıştır. Îmân ise âhiret azâbından kurtarıcıdır. Bu, açıktır. En doğrusunu Allah bilir.

Bu âyetin tefsîrinde Katâde der ki : Önce küfredip de azâb geldiğinde îmân edip, îmân kendisine fayda verip bırakılan Yûnus kavmi dışında hiç bir kasaba yoktur. Onlar, peygamberlerini kaybedip de azâbın kendilerine yaklaştığını zannettiklerinde, Allah Teâlâ onların kalb-

lerine tevbe ilhâm etti. Kıldan elbiseler giydiler, her bir hayvanı yavrusundan ayırdılar, sonra da tâm kırk gece Allah'a yüksek sesle yalvarıp yakardılar. Allah Teâlâ onların kalblerindeki sadâkati, tevbeyi ve geçmiş davranışlarından pişmânlığı bilip, azâb üzerlerine sarkıtıldıktan sonra onlardan azâbı kaldırdı. Katâde der ki : Anlatıldığına göre Yûnus'un kavmi, Musul ülkesindeki Ninevâ'da idi. Bu açıklama; İbn Mes'ûd, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve seleften bir çoklarından rivâyet edilmiştir.(...)

Ebu İmrân'ın Ebu Celd (Ceylân İbn Ebu Ferve el-Esedî) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Azâb onlara inip de başkalarının üzerinde kapkara gece parçaları gibi dolaşmaya başlayınca, âlimlerinden birisine gittiler ve : Bize bir duâ öğret de onunla duâ edelim; olur ki Allah Teâlâ bizden azâbı kaldırır, dediler de onlara : Hiç bir dirinin olmadığı zamandaki diri, ey ölüleri dirilten, senden başka tanrı yok, deyiniz, dedi ve azâb onlardan kaldırıldı. Kıssanın tamâmı mufassal olarak inşâallah Sâffât sûresinde gelecektir.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِى ٱلْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنتَ تُكْرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَن تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ ٱلرِّجْسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

99 — Eğer Rabbın dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi. Öyleyse sen mi insanları mü'min olmaları için zorlayacaksın?

100 — Allah'ın izni olmadan hiç kimse îmân edemez. Ve o, pisliği akledemeyenlerin üzerine kılar.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, eğer Rabbın dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi. Şâyet Rabbın yeryüzü halkının bütününe senin getirdiğine îmâna izin vermiş olsaydı, onların hepsi îmân ederdi. Fakat yaptıklarında hikmet Allah'ındır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Rabbın dileseydi, bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esâsen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır. Bununla beraber Rabbının şu sözü de tamâmen yerine gelmiştir : Şüphesiz ki, Ben cehennemi hep insan ve cin ile dolduracağım.» (Hûd, 118-119), «İnananlar hâlâ anlamadılar mı ki; Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi.» (Ra'd, 31). Bu sebepledir ki burada da şöyle buyurmaktadır : «Öyleyse sen mi insanları mü'min olmalarına zorlaya-

caksın?» Bu senin üzerine vazîfe değildir ve sana da havâle edilmemiştir. Muhakkak ki, Allah dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Öyleyse onlara üzülerek kendini harâb etme.» (Fâtır, 8), «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272), «Mü'min olmuyorlar diye nerede ise kendini mahvedeceksin.» (Şuarâ, 3), «Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidâyete erdiremezsin.» (Kasas, 56), «Senin vazîfen sâdece tebliğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.» (Ra'd, 40), «Sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir öğütçüsün. Onlara zor kullanıcı değilsin.» (Ğâşiye, 21-22). Bu ve benzeri âyetler Allah Teâlâ'nın dilediğini işleyen, dilediğine hidâyet bahşeden, dilediğini de ilmi, hikmeti ve adâleti gereği sapıklıkta bırakan olduğuna delâlet eder. Bu sebepledir ki burada şöyle buyurur : «Allah'ın izni olmadan hiç kimse îmân edemez. Ve O, pisliği akledemeyenlerin üzerine kılar.» Allah'ın hikmet ve delillerini anlamayanlara kötülük, fesâd ve sapıklık verir. Hidâyete erdirdiğini hidâyete erdirmesinde ve saptırdığını da sapıklığa düşürmesinde O mutlak adâlet sâhibidir.

قُلِ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَن قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ
﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ فَانتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُم مِّنَ الْمُنتَظِرِينَ
﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا كَذَٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

101 — De ki : Göklerde ve yerde neler var, bir bakın. Fakat bunca âyetler ve uyarılar inanmayanlar gürûhuna fayda vermez.

102 — Kendilerinden önce geçenlerin başlarına gelen olaylardan başka bir şey mi bekliyorlar? De ki : Bekleyin, ben de sizinle beraber beklemekteyim.

103 — Sonra Biz, peygamberlerimizi ve îmân edenleri kurtarırız. Böylece üstümüze bir hak oldu : Mü'minleri kurtaracağız.

Göklere ve Yere Bakın

Allah Teâlâ kullarına; nimetleri, göklerde ve yerde yaratmış olduğu akıl sâhipleri için son derece açık ve parlak âyetleri üzerinde düşünmelerini öğütlüyor. Hele bir bakıp düşünsünler. Göklerde sâbit

nûrlu yıldızları, seyyâreleri, güneşi ve ayı, geceyi ve gündüzü yaratmış. Birbirlerinin peşinden geliyor, birbirlerini ta'kîb ediyor, biri diğerine girdiriliyor da biri uzarken diğeri kısalıyor, sonra uzayan kısalıyor, diğeri uzuyor. Gök yükseltilip genişletilmiş, onda güzellikler ve zînetler var. Allah Teâlâ ondan yağmur indiriyor da ölümünden sonra yeryüzünü onunla diriltiyor, onda envâı çeşit meyveler, ekinler, çiçekler ve sınıf sınıf bitkiler çıkarıyor. Onda şekilleri, renkleri ve faydaları muhtelif hayvanlar yaratmış. Onda dağlar, ovalar, çöller, ma'mûr ve harâb yerler kılmış, denizde şaşılacak şeyler ve dalgalar var. Bununla birlikte o, üzerinde yola çıkanlara müsahhar kılınmış gemilerini taşıyor ve gemileri, her şeye gücü yetenin müsahhar kılmasıyla yumuşakça yürütüyor. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rabb yoktur.

Allah Teâlâ : «Fakat bunca âyetler ve uyarılar inanmayanlar gürûhuna fayda vermez.» buyurur. Gökteki ve yerdeki âyetler, doğruluğuna delâlet eden bürhân, huccet ve âyetlerle gelen peygamberlere îmân etmeyen bir kavme ne fayda getirecek? Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Doğrusu, üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile, elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97).

Allah Teâlâ buyurur ki : «Kendilerinden önce geçenlerin başlarına gelen olaylardan başka bir şey mi bekliyorlar?» Ey Muhammed, şu seni yalanlayanlar kendilerinden önce geçenlerden peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin Allah tarafından başlarına getirilen azâb ve musîbetler gibisini mi bekliyorlar? Bekleyin, ben de sizinle beraber beklemekteyim, de. Nihâyet Biz, peygamberleri yalanlayanları helâk eder, peygamberlerimizi ve îmân edenleri selâmete erdiririz. Böylece mü'minleri üstümüze bir hak olarak kurtaracağız. Bu öyle bir haktır ki Allah Teâlâ yüce nefsine bunu yine kendisi vâcib kılmıştır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Rabbınız rahmeti kendi üzerine yazdı.» (En'âm, 54). Buhârî ve Müslim'de Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet edildiğine göre; o, şöyle buyurmuştur :

لَمَّا قَضَى اللهُ الْخَلْقَ كَتَبَ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ إِنَّ رَحْمَتِي غَلَبَتْ غَضَبِي

Muhakkak ki Allah Teâlâ yaratmayı bitirdiğinde katında, Arş'ın üzerine : «Şüphesiz rahmetim öfkeme üstün gelmiştir,» yazdı.

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ وَلَكِنْ

أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ
حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ
فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٦﴾ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ
يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾

104 — De ki : Ey insanlar, benim dinimden şüphede iseniz, ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ancak, sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim. Ben, mü'minlerden olmakla emrolundum.

105 — Ve : Yüzünü tevhîd dinine döndür, sakın müşriklerden olma.

106 — Allah'ı bırakıp da sana ne fayda, ne de zarar getiremeyecek olan şeylere tapma. Eğer böyle yapacak olursan; şüphesiz zâlimlerden olursun.

107 — Allah sana bir sıkıntı verirse; onu yine ancak Allah giderir. Sana bir iyilik dilediği takdîrde; onun lutfunu geri çevirecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine verir. O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ, elçisi Muhammed (s.a.) e hitâben şöyle buyurur : De ki : Ey insanlar, Allah'ın bana vahyetmiş olduğu, size getirdiğim hanîf dinin sıhhatından şüphede iseniz, işte ben Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Fakat ben, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet eder, taparım. O, sizi nasıl diriltmişse öldürecek olandır. Sonra dönüşünüz O'nadır. Eğer Allah'tan başka tapındığınız ilâhlarınız gerçek ise, işte ben onlara tapmıyorum. Çağırın onları da bana zarar versinler bakalım. Muhakkak ki onlar ne fayda, ne de zarar veremezler. Zarar ve fayda ancak tek ve ortağı olmayan Allah'ın elindedir. Ben mü'minlerden olmakla emrolundum.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Yüzünü tevhîd dinine döndür, sakın müşriklerden olma.» Sâdece tek olan Allah'a bir muvahhid olarak ibâdet et. Şirkten ayrıl, yüzçevir. Hanîf; şirkten ayrılan, yüzçevirendir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Sakın müşriklerden olma.» buyurmuştur.(...)

Allah Teâlâ'nın : «Allah sana bir sıkıntı verirse; onu yine ancak

Allah giderir...» âyeti hayrın, şerrin, fayda ve zararın ancak ve yegâne Allah'a âit olduğunu beyân eder. Bu husûsta hiç kimse O'na ortak değildir. Tek ve ortağı olmaksızın ibâdete müstehak olan O'dur.

Hâfız İbn Asâkir, Safvân İbn Süleym (veya Selîm) in hal tercemesinde Abdullah İbn Vehb kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyet ediyor ki Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bütün ömrünüz boyunca hayır isteyiniz. Allah'ın rahmetinin esintilerine göğsünüzü açınız. Muhakkak ki Allah'ın rahmetinin esintileri vardır. Kullarından dilediğine onu isâbet ettirir. Ayıplarınızı örtmesini ve korkularınızdan emîn kılmasını da O'ndan isteyiniz. Bu hadîsin bir benzerini İbn Asâkir, Leys kanalıyla... Ebu Hüreyre'den merfû' olarak da rivâyet etmiştir. Allah Teâlâ buyurur ki : «O, hangi günâhtan olursa olsun, şirkten bile olsa kendine tevbe eden, kendisine tevekkül edenin tevbesini kabul buyurur. O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ
عَلَيْهَا وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

108 — De ki : Ey insanlar; size Rabbınızdan hak gelmiştir. Artık kim hidâyeti kabul ederse; o, ancak kendi faydası için hidâyete ermiş, kim de saparsa; kendi zararına sapmış olur. Ben, sizin başınıza bir bekçi değilim.

109 — Sana vahyedilene uy. Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ne emredip şöyle buyurur : İnsanlara haber ver ki, senin Allah katından onlara getirmiş olduğun, hakkında hiç bir şüphe olmayan gerçektir. Kim, onunla hidâyete erer ve ona tâbi olursa; bunun faydası ancak kendisine döner. Kim de, ondan saparsa; bunun vebâli ancak kendisine âittir. Onlara de ki : Ben sizin başınıza bir bekçi değilim. Sizler mü'minler oluncaya kadar ben sizin başınıza bekçi dikilmedim. Ben sâdece sizi uyarıcıyım. Hidâyete erdirmek ise Allah'a âittir.

Sana vahyedilene uy. Allah hükmünü verinceye kadar sabret. Allah'ın sana indirip vahyettiğine yapış. İnsanlardan sana zıd gidenlerin muhâlefetlerine sabret. Tâ ki Allah, seninle onların arasını açıp hükmünü verinceye kadar. O, adâleti ve hikmeti ile hüküm verenlerin, seninle onların arasını ayırıp açanların en hayırlısıdır.

YÛNUS SÛRESİNİN SONU

HÛD SÛRESİ

HÛD SÛRESİ

(Bu Sûre Mekke'de Nâzil Olmuştur.)

Bu Kitab

Hâfız Ebu Ya'lâ der ki : Bize Halef İbn Hişam el-Bezzâr'ın... Ebubekir'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne sordum : Seni ihtiyarlatan nedir? Şöyle buyurdu : Beni Hûd, Vâkıa, Amme Yetesâelûn ve Veize'ş-şemsü Küvvirat sûreleri ihtiyarlattı. Ebu Îsâ et-Tirmizî der ki : Bize Ebu Küreyb Muhammed İbn el-A'lâ'nın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, ihtiyarladın, demişti. Allah Rasûlü : Beni Hûd, Vâkıa, Mürselât, Amme Yetesâelûn, Veize'ş-şemsü Küvvirat (sûreleri) ve kardeşleri, ihtiyarlattı, buyurdu. Bir rivâyette ise : Hûd (sûresi) ve kardeşleri, buyurmuştur. Taberânî der ki : Bize Abdân İbn Ahmed'in Sehl İbn Sa'd' dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Beni Hûd ile kardeşleri Vâkıa, Hâkka, Veize'ş-şemsü Küvvirat (sûreleri) ihtiyarlattı. Başka bir rivâyette ise : Hûd sûresi ve kardeşleri, buyurmuştur. Hâfız Ebu'l-Kâsım Süleymân İbn Ahmed et-Taberânî'nin el-Mu'cem el-Kebîr'inde Muhammed İbn Osmân İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetine göre Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, seni ihtiyarlatan nedir? demişti. Allah Rasûlü : Hûd ve Vâkıa sûreleri buyurdu. Hadîsin isnâd zincirinde bulunan Amr İbn Sâbit metrûk bir râvî olup, Ebu İshâk da İbn Mes'ûd'a yetişmemiştir. En doğrusunu Allah bilir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ﴿١﴾ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنَّنِي لَكُم مِّنْهُ
نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ
كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾

Râhmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1 — Elif, Lâm, Râ. Bu kitab, âyetleri kesinleştirilmiş, sonra da Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından uzun uzadıya açıklanmıştır.

2 — Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye. Muhakkak ki ben, size O'nun katından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim.

3 — Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki, belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin. Her lutuf sâhibine lutfunu versin. Eğer yüz çevirirseniz; o zaman ben, başınıza gelecek büyük bir günün azâbından korkarım.

4 — Dönüşünüz ancak Allah'adır. Ve O, her şeye Kâdir'dir.

Sûrenin başındaki hece harfleri hakkında Bakara sûresinin başlangıcında bilgi vermiştik ki burada tekrârına gerek görmüyoruz. Tevfîk Allah'tandır.

Allah Teâlâ : «Âyetleri kesinleştirilmiş, sonra da uzun uzadıya açıklanmıştır.» buyurur ki âyetler lafızlarında muhkem, mânâlarında uzun uzadıya açıklanmış, mufassaldır. Böylece o, hem şekil ve hem de mânâ itibârıyla mükemmeldir. Bu açıklama; Mücâhid ve Katâde'den rivâyet edilmiş olup İbn Cerîr'in tercîh ettiği görüştür.

Allah Teâlâ : «Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından...» buyurur ki; O, sözlerinde, hükümlerinde hikmet sâhibi, işlerin âkibetlerinden bihakkın haberdâr olan Allah katındandır.

«Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye.» Bu muhkem ve uzun uzadıya açıklanmış olan Kur'an, tek ve ortağı olmayan Allah'a

ibâdet için inmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Senden önce gönderdiğimiz her peygambere : Benden başka Tanrı yoktur, Bana kulluk edin, diye vahyetmişizdir.» (Enbiyâ, 25), «Andolsun ki, her ümmete : Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamber göndermişizdir.» (Nahl, 36).

«Muhakkak ki ben, size O'nun katından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim.» Muhakkak ki ben, O'na muhâlefet ettiğiniz takdîrde azâb ile uyarıcı, O'na itâat ettiğinizde ise sevâbı müjdeleyiciyim. Nitekim Sahîh bir hadîste rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de Safâ tepesine çıkmış (en yakınlarından başlayarak Kureyş'ten olan akrabâlarını) çağırmış ve Kureyş toplanınca;

فَقَالَ أَرَأَيْتُمْ إِنْ حَدَّثْتُكُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ مُصَبِّحُكُمْ أَوْ مُمَسِّيكُمْ أَكُنْتُمْ تُصَدِّقُونِي، قَالُوا نَعَمْ قَالَ فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ

Sizin üzerinize sabah veya akşam düşmanın ansızın gelmekte olduğunu size haber versem ne dersiniz, beni doğrular mıydınız? diye sormuş, onlar da; evet, demişlerdi. Şöyle buyurdu : Muhakkak ki ben, sizi şiddetli bir azâbın önünde uyarıcıyım.

«Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki, belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin.» Geleceğiniz husûsunda geçmiş günâhlarınızdan Allah'a tevbe ve istiğfârda bulunmanızı ve bu hal üzere devâm etmenizi size emrediyorum. Eğer böyle yaparsanız belli bir süreye kadar dünyada sizi güzelce geçindirir. Her fazîlet sâhibine de âhiret yurdunda hak ettiğini verir. Geçimin dünyada, fazîlet sâhibine hak ettiğinin verilmesinin de âhiret yurdunda olduğu şeklindeki açıklama Katâde'ye âittir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Kadın olsun, erkek olsun her kim inanmış olarak iyi amel işlerse, ona hoş bir hayat yaşatacağız. Mükâfâtlarını yaptıklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.» (Nahl, 97). Sahîh bir hadîste rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) Sa'd'a şöyle buyurmuştur :

إِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللهِ إِلاَّ أُجِرْتَ عَلَيْهَا حَتَّى مَا يَجْعَلُ فِي فَمِ امْرَأَتِكَ

Hanımının ağzına koyduğun lokma ve yiyeceğe varıncaya kadar Allah'ın rızâsını dileyerek vermiş olduğun her bir nafaka ile muhakkak ki sen ecre nâil olacaksın.

İbn Cerîr'in Müseyyeb İbn Şerîk kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, «Her lutuf sâhibine lutfunu versin.» âyeti hakkında şöy-

le demiştir : Kim bir kötülük işlerse; bu, onun aleyhine bir kötülük olarak yazılır. Kim de bir iyilik işlerse; bu, onun lehine on iyilik olarak yazılır. Şâyet işlemiş olduğu kötülüğün cezâsını dünyada iken görürse onun için on iyiliği kalmış olur.

Eğer bununla dünyada cezâlandırılmaz ise, (âhirette) on iyiliğinden birisi alınır ve dokuz iyilik ona kalır. Sonra İbn Mes'ûd şöyle der : Birleri onlarına gâlib gelen kişi helâk olmuştur.

Allah Teâlâ : «Eğer yüz çevirirseniz; o zaman ben, başınıza gelecek büyük bir günün azâbından korkarım.» buyurur ki; bu, Allah'ın emirlerinden yüzçeviren, elçilerini yalanlayan kimseler için şiddetli bir tehdîddir. Allah'a döndüğü günde muhakkak azâb onu yakalayacaktır. «Dönüşünüz ancak Allah'adır.» Kıyâmet günü dönüşünüz ve varacağınız yer Allah'tır. «Ve O, her şeye Kâdir'dir.» O, dostlarına dilediği ihsânda bulunmaya, düşmanlarından intikâm almaya ve kıyâmet günü yaratıkları (kendine) döndürmeye elbette güç yetiricidir. Burası korkutma makâmıdır. Daha önce geçen kısım ise teşvîk makâmı idi.

İZÂHI

Risâlet müessesesinin doğruluğunu kabul etmek, aslında risâlet müessesesinin getirdiği ve yerleştirmeye çalıştığı bu meselelerin hepsini de kabul etmek demektir. Risâlet müessesesinin Allah nezdinden gelip gelmediği husûsunda en ufak bir şüphe, bu müessesenin vicdân âlemindeki muhterem mevkiini yıkmak için kâfîdir. Peygamberliği; Hz. Muhammed'in kendisinin ortaya attığını sananlar, Hz. Peygamberi ne kadar sevdiklerini ve saydıklarını ileri sürerlerse sürsünler ona karşı gerekli hürmet hissini duyamazlar içlerinde... Bu akîdenin Allah nezdinden geldiğini bilmek ve bu şuûra ermektir ancak isyânkârların vicdânında en sonunda Allah'ın huzûruna varılacağını belirten duygu. Bu duygudur sâdece, itâatkâr kimselerin vicdânından çıkarak tereddüde ve kaypaklığa mahal bırakmayan.

Ayrıca Allah'ın insanlar için irâde buyurduğu şerefli yaşayış şeklini sağlayan te'mînât unsurlarından birisi de, risâlet müessesesini kabullenmektir. Ancak böylece insanlar, Allah'ın dinine bağlanmak husûsunda bir tek kaynaktan beslenirler. Bu tek kaynak risâlet kaynağıdır. Ve ancak böylece her geçen gün bir putun çıkıp ta insanları aldatıcı sözler söyleyip uydurma hükümler koyması ve bu koyduğu hükümlerin Allah tarafından geldiğini iddiâ etmesi engellenebilir. Allah'a iftirâ ederek kendiliğinden koyduğu hükümlerin Allah'ın hükümleri olduğunu iddiâ etmesi bertaraf edilebilir.

Her câhiliyyet sisteminde bir takım kimseler çıkar, bir takım hü-

kümler vaz'eder, değer ölçüleri, gelenekler ve alışkanlıklar îcâdeder sonra da bunların Allah katından geldiğini veya koyulduğunu ileri sürer...

İnsanlar arasında Allah adına konuşan bu tipleri yok etmenin ve bu anarşiyi bertaraf etmenin yegâne yolu, Allah'ın kelâmını bir tek kaynaktan —ki bu kaynak peygamberlerdir— almakdır.

Şirkten ve günâhlardan istiğfâr etmek; gönülde bir hassâsiyet olduğunun, bir canlanış emâresi bulunduğunun delilidir. Günâhları anlayıp tevbe etme arzusunun ifâdesidir. Bundan sonra kalkıp tevbe etmek de, fiilen günâhlardan uzaklaşmanın ve günâh yerine itâatın belirtisidir. Bu iki delil olmadan tevbeden söz etmek imkânsızdır. Çünkü tevbe etmiş olmanın ifâdesi, ancak günâhları bırakıp iyi amellere başlamaktır. Ve fiilî tevbe, ancak bunun yerine gelmesiyle mümkün olabilir. Ve ancak böyle bir tevbe makbûl ve mu'teber olabilir. Allah'ın dinine bağlanmayıp, Allah'ın peygamberinin yolunda gitmediği halde kendisinin tevbe edip müslüman olduğunu sanan kimse aldanmaktadır. Onun bu zannı hiç bir değer ifâde etmez. Çünkü fiilen yaşadığı pratik hayatı, ileri sürdüğü iddiâyı yalanlamaktadır.

Tevbe edenleri müjdelemek, dönekleri de korkutmak; hem teblîğin hem de risâlet vazîfesinin iki unsurudur. Allah Teâlâ beşer tabîatında bu iki unsurun önemini bildiği ve derin, köklü te'sîrlerini gördüğü için tevbe edenleri müjdelemiş, döneklik edenleri korkutmuştur.

İnsanoğlunun, bu dünyadaki hayatın ötesinde hikmetli bir âlemin bulunduğunu iyice kavrayıp şuûruna ermesi için, âhiret gününe inanmak da bir zarûrettir. Peygamberlerin haber verdiği hayırlı hayatın ana gâyesi olduğunu bilmek bakımından âhiret inancına ihtiyâç vardır. Binâenaleyh herkesin cezâ göreceğini, bu dünyada cezâsını çekmezse âhirette çekeceğini kavrayabilmesi için, bu inanca ihtiyâç vardır : Hayat, ancak bu inançla olgun ve mukadder olan kemâl noktasına ulaşabilir. Allah'ın hikmetini ve hayat nizâmını kabul etmeyenler ise bu azâb mefhûmunu kabul etmemekte ve ondan yüzçevirip kaçmaya çalışmaktadır. İnsan fıtratının selîm akıl yolundan sapmaması için bu inanca ihtiyâç vardır. Eğer insanoğlu arzularının mahkûmu olur da şehvete mağlûb düşerse; döner, tevbe eder ve habire isyâna dalmaz.

Böylece yeryüzü, beşer cinsinin yaşayışına elverişli bir ortam haline gelebilir. Ve insanlığın hayatı, normal yolunda devâm ederek hayır ve salâha doğru gider. Âhiret gününe îmân sâdece öbür dünya için değil, bir takım kimselerin zannı hilâfına bu dünya hayatının da saâdet ve selâmeti için büyük bir güçtür. Hattâ dünya hayatının geliştirilip ıslâh edilmesi için dahi büyük bir güç kaynağıdır. Dünya ha-

yatının ıslâhı, bir hedef olarak değil Allah'ın nefhasıyla şerefyâb olan insanoğluna lâyık bir hayat ortamının hazırlanması için bir vâsıtadır. İnsana kendi rûhundan nefheden ve diğer yaratıklarından üstün kılarak hayvanlık derecesinden insanlık mertebesine çıkaran Allah, yeryüzünde insanın yaşama şartlarının hazırlanmasını onun biyolojik zarûretlerinden daha önemli kabul etmiş ve insanın sâhib olduğu sâiklerin hayvanlık sâiklerinden daha yüce olmasını irâde buyurmuştur.

Bunun için risâlet müessesesinin veya açıklanmış ve kesinleştirilmiş olan kitabtaki âyetlerin muhtevâsı, Allah'ın dinine bağlanmak ve gönderdiği risâletini isbât husûsundan sonra yer alıyor. Hepsini müteâkiben de şirkten ve günâhlardan tevbe edip temizlenmek husûsu geliyor. Çünkü amel-i sâlihin yegâne yolu, tevbe ve istiğfârdır. Amel-i sâlih ise sâdece insan nefsinin haz duyduğu mücerred güzel bir amel değil, aksine ıslâh kelimesinin bütün anlamını da içine alan yeryüzünün ıslâhı, geliştirilmesi ve üretim imkânlarını hazırlama ameliyesidir. Bunun karşılığında şart olarak koşulan mükâfât ise aşağıdadır :

«Belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin. Her fazîlet sâhibine hak ettiğini versin»...

Güzelce geçinmek husûsuna gelince; bu, hem keyfiyet hem de kemmiyet bakımından dünya hayatında olabilir. Âhirette ise keyfiyyet ve kemmiyetin dışında insan aklına gelmeyecek şekilde olabilir. Biz bu dünyadaki güzel hayata bir göz atalım :

Temiz huylu, sâlih amelli, tevbe ve istiğfâr eden ve hayatta çalışarak geçimini sağlayan birçok kimselere rastlıyoruz ki, geçimlerini çok zor te'mîn ediyorlar... Nerede öyleyse güzelce geçinme?...

Birçok kimselerin ağzında dolaşıyor biliyoruz ki bu sözler.

Kur'an-ı Kerîm'in ifâde buyurduğu güzel geçinme ifâdesinin maksad ve mânâsını anlayabilmek veya kavrayabilmek için, hayata çok daha geniş açılardan bakmak zorundayız. Gelip geçici bir noktadan bakıp yanılmak yerine geniş ve şümûllü yönleriyle göz atmamız îcâbeder.

Hangi toplumda ki sağlam bir nizâm kurulur da yalnız Allah'ın dinine ve hâkimiyet konusunda yalnız Allah'a bağlanmak esâsı üzerine istinâd ederse, hayatı geliştiren temiz çalışma prensibine sarılarak yalnız ve yalnız Allah'a îmân kâidesine otururbut... Muhakkak o cemiyette bolluk, refâh, gelişme ve güzel güzel geçim te'mîn etme husûsu yaygınlaşır ve o toplumun genel vasfı haline gelir. Çalışma ve ücret dengesi adâletli olur. Özellikle her ferd kendi çalıştığının karşılığını gönül rızâsıyla ve sevinerek alır... Bir toplum da görürsek ki, üretim için çalışan temiz kalbli kimselerden meydana geldiği hal-

de bir türlü geçim sıkıntısından kurtulmamakta, hayatın nimetlerinden istifâde etmemekte bu hayat tarzı bile, o toplumda Allah'a îmân esâsı üzerine kâim, iş ve ücret konusunda adâletli bir cemiyet nizâmı kurulmadığının yeter delilidir...

Bu toplumda üretim için çalışan ve sâlih amel işleyerek temiz bir kalble hareket eden ferdler geçim sıkıntısıyla da karşı karşıya bulunsalar rahat ve güzel bir hayat sürerler. Çevrelerinde bulunan kimseler onları ta'kîb edip eziyet etseler de onlar rahat bir geçim te'mîn ederler. Nitekim müşrikler, mü'min azınlığa her türlü eziyeti revâ görüyorlardı da, onlar yine de güzel bir hayat sürdürüyorlardı. Nitekim her devirde hâkim olan câhiliyyet sistemleri, Allah'a inanmış ve gönülden bağlanmış olan mü'min azınlığa aynı eziyyetleri revâ görmektedir. Bu, bir hayâl veya boş bir iddiâ değildir. Gelecekle ilgili kalbî bir güven ve Allah'a bağlanarak O'nun yardımını, lutfunu ve ihsânını temennî... Birçok şeyleri karşılamaya yeter. Basit ve donuk bir maddî histen kurtulan insanlar için güzel bir hayat ve geçim yoludur bu...

Biz bunu söylerken, iş ve ücret konusunda âdil bir karşılık elde edemeyen mazlûmları ve hakkı yenenleri adâlet dışı olan bu durumlarına râzı olmaya çağırmıyoruz. İslâm böyle bir haksızlığa hiç bir zaman için râzı olmaz. Bu gibi durumlarda îmân, insanı aslâ haksızlıklar karşısında susturmaz. Îmânlı bir topluluğun da, bu haksızlığı ve adâlet dışı hareketi izâle etmesi lâzımdır. Çalışan ve üreten işçiye güzel ve temiz geçinme imkânı sağlamakla mükelleftir, mü'min ferdler. Bizim söylemek istediğimiz, sâdece Allah'a canı gönülden bağlanmış mü'minlerin hayat sıkıntısı içinde de duyduğu haz ve zevktir. Bu sıkıntılı hayata rağmen gerçek mü'minler; Allah'a tevbe ve istiğfâr ederek hidâyetine gelen kullarına rahat ve güzel geçimi te'mîn edecek nizâmı yerleştirmek için var güçleriyle çalışırlar. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 110 - 114)

———oOo———

أَلَآ إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا۟ مِنْهُ ۚ أَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُۥ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٥﴾

5 — Dikkat edin, onlar peygambere düşmanlıklarını gizlemek için iki büklüm olurlar. Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini

ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, göğüslerde olanı bilendir.

İbn Abbâs der ki : Cinsî temâs halinde avret yerlerinin göğe dönmesinden hoşlanmazlardı da Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Hadîsi Buhârî, İbn Cüreyc kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Bu rivâyete göre İbn Abbâs : «Dikkat edin, onlar iki büklüm olurlar.» âyetini okumuştur. Ey Ebu Abbâs, iki büklüm olmaları da nedir? diye sordum. Şöyle cevabladı : Kişi, hanımı ile temâsta bulunduğunda veya abdest bozmaya çıktığında utanırdı da, «Dikkat edin, onlar iki büklüm olurlar.» âyeti nâzil oldu. Yine Buhârî'nin bir rivâyetinin lafzı şöyledir : İbn Abbâs dedi ki : Bir takım kimseler abdest bozmaya çıktıklarında avret yerlerinin göğe dönük açık olmasından ve kadınlarıyla temâsta bulunduklarında yine avret yerlerinin göğe dönmüş olmasından utanırlardı da bu onlar hakkında nâzil oldu. Sonra Buhârî der ki : Bize Humeydî'nin... Amr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Abbâs, «Dikkat edin, onlar iki büklüm olurlar. Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin.» âyetini okudu. Buhârî ve başkaları; İbn Abbâs'tan rivâyetle (يستعشون) kelimesini «Başlarını örterler.» şeklinde açıklamışlardır.

Bu âyetin tefsîrindeki diğer bir rivâyette ise İbn Abbâs şöyle der : Bununla Allah hakkındaki şüphe ve kötü amel kasdedilmektedir. Bu açıklama Mücâhid, Hasan ve başkalarından da rivâyet edilmiştir ki; onlar, bir şey yaptıklarında veya söylediklerinde bunu Allah'tan gizleyebileceklerini sanarak iki büklüm olurlardı. Allah Teâlâ da onlara bildirdi ki; onlar, uykularında gecenin karanlığında elbiselerine büründükleri zaman onların gizledikleri sözü ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, kalblerde olanı bilendir. Onların kalblerinin gizlemiş olduğu niyyetleri ve gizlilikleri iyi bilir. Züheyr İbn Ebu Sülmâ meşhûr muallâkasında ne güzel söylemiş :

«İçinizdekileri, gizli kalsın için Allah'tan sakın gizlemeyin. Zîrâ Allah'tan ne gizlenirse onu mutlakâ bilir.»

«Geciktirilir ve bir kitaba konulur. Bir hesâb günü için biriktirilir veya çabuklaştırılır da intikâm alınır.»

Bu câhiliye devri şâiri bu sözleriyle bir yaratıcının varlığını, cüz'iyyâtı bildiğini, ona dönüş ve cezâyı, kıyâmet günü için amellerin sayfalarda yazılmasını itirâf etmiştir.

Abdullah İbn Şeddâd der ki : Onlardan birisi Allah Rasûlü (s.a.) ne uğradığı zaman, iki büklüm olur ve başını örterdi de Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. «Ona gizli kalsın için...» kısmındaki zamîrin Allah'a döndürülmesi daha uygundur. Zîrâ hemen peşinden «Elbiselerine bü-

ründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir.» buyurmaktadır.

(.....)

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾

6 — Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de O bilir. Hepsi apaçık kitabdadır.

Allah Teâlâ, yaratıkların büyüğü ve küçüğü ile, yeryüzündeki, denizdeki ve karadaki diğer hayvanların rızıklarına kefîl olduğunu haber veriyor. O, onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de bilir. Onların yeryüzünde yürümeleriyle varacakları, sığınacakları yuvalarını da en iyi bilir. Ali İbn Ebu Talha ve başkalarının İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre âyetteki «Durup dinlenecek yerleri»; sığınacakları yer, «Saklanacak yerleri» ise; ölecekleri yerdir. Mücâhid'den rivâyete göre; «Durup dinlenecekleri» yer, rahimde; «Saklanacak yerleri» ise sulblerdedir. Nitekim bu husûs hayvanlarda da böyledir. Bu açıklama İbn Abbâs, Dahhâk ve bir cemâattan da rivâyet edilmiştir. İbn Ebu Hâtim burada müfessirlerin sözlerini zikretmiştir. Ayrıca En'âm sûresinin doksan sekizinci âyetinde de bunları zikreder ki, en doğrusunu Allah bilir. Bütün bunlar, Allah Teâlâ'nın katında bir kitabda, bunların tamâmını açıklar mâhiyette yazılıdır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Yerde yürüyen hiç bir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiç bir kuş yoktur ki; onlar da sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitabda hiç bir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablarına toplanırlar.» (En'âm, 38), «Gaybın anahtarları O'nun katındadır. O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. Bir yaprak düşmez ki, onu bilmesin. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tane, yaş ve kuru müstesnâ olmamak üzere her şey apaçık bir kitabdadır.» (En'âm. 59).

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ
أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ
مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ

لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾

7 — Hanginizin daha güzel ameli olduğunu denemek için; gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Zâten Arş'ı su üstünde idi. Andolsun ki; ölümden sonra muhakkak siz yine diriltileceksiniz, desen; küfredenler mutlakâ: Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, diyeceklerdir.

8 — Sayılı bir müddete kadar üzerlerinden azâbı erteleyecek olsak mutlakâ: Bunu alıkoyan da ne? derler. Dikkat edin, o geldiği gün onlardan aslâ dönmeyecek, alaya aldıkları şey onları mahvedecektir.

Gökleri ve Yeri Yaratan

Allah Teâlâ her şeye Kâdir olduğunu, gökleri ve yeri altı günde yarattığını, bundan önce Arş'ının su üzerinde olduğunu haber veriyor. Nitekim İmâm Ahmed der ki: Bize Ebu Muâviye'nin... İmrân İbn Husayn'dan rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.): Ey Temîm oğulları, müjdeyi kabul ediniz, buyurmuştu. Onlar: Bize müjdeledin, o halde bize müjdelediğini ver, dediler. Ey Yemen ehli, müjdeyi kabul ediniz, buyurdu, onlar: Biz kabul ettik, bu işin (başlangıcının) nasıl olduğunu bize haber ver, dediler. Her şeyden önce Allah vardı. Arş'ı su üzerindeydi. Levh-i mahfûz'da her şeyi yazdı. Sonra gökleri ve yeri yarattı, buyurdu. İmrân İbn Husayn devâmla şöyle anlatır: Birisi bana gelip: Ey İmrân, deven bağından boşandı, dedi, peşinden çıktım ve bilmiyorum benden sonra neler oldu? Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde değişik lafızlarla tahrîc olunmuştur. Onlardan birinin lafzı şöyledir:

قَالُوا جِئْنَاكَ نَسْأَلُكَ عَنْ هَذَا الْأَمْرِ قَالَ كَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرَهُ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ وَكَتَبَ فِي الذِّكْرِ كُلَّ شَيْءٍ وَخَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ

Onlar: Bu işin başlangıcını sana sormak üzere geldik, dediler de: Allah vardı ve O'ndan önce hiç bir şey yoktu. —Bir rivâyette «O'ndan önce» lafzı yerine «O'ndan başka», diğer rivâyette ise «O'nunla beraber» ifâdeleri vardır. —Arş'ı su üzerindeydi. Zikir'de her şeyi yazdı. Sonra gökleri ve yeri yarattı, buyurdu. Müslim'in Sahîh'inde Abdullah

İbn Amr İbn el-Âs-'dan rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

كَتَبَ اللهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ . قَالَ وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ

«Allah Teâlâ gökleri ve yeri yaratmazdan elli bin sene önce yaratıkların kaderlerini takdîr etti, yazdı. Arş'ı su üzerindeydi.» Bu âyetin tefsîrinde Buhârî der ki : Bize Ebu Yemmâm'ın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki : İnfâkda bulun ki sana infâk olunsun. Ve şöyle buyurdu : Allah'ın eli doludur, harcama onu eksiltmez. Gece ve gündüz devâmlı verir. Yeri ve göğü yarattığından bu yana ne infâk ettiğini görür müsünüz? Elinde olanı hiç eksiltmemiştir. Arş'ı su üzerindeydi ve bir elinde terazi olup alçalıp yükseliyordu.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd İbn Hârûn'un... Ebu Razîn Lakît İbn Âmir İbn Müntefik el-Ukaylî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatır : Ey Allah'ın elçisi Rabbımız yaratıklarını yaratmazdan önce nerede idi? diye sorduk, şöyle buyurdu. Bir bulutun üstündeydi. Altında hava, üstünde hava vardı. Bundan sonra Arş'ı yarattı. Hadîsi tefsîrde Tirmizî; Sünnet'te İbn Mâce, Yezîd İbn Hârûn kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Tirmizî hadîsin hasen olduğunu söyler.

Mücâhid, «Arş'ı su üstünde idi.» âyeti hakkında; hiç bir şey yaratmazdan önce açıklamasını getirir. Vehb İbn Münebbih ve Damre İbn Habîb de böyle söylemişlerdi. Katâde, İbn Cerîr ve bir çokları da bu görüştedirler.

«Arş'ı su üstünde idi.» âyeti hakkında Katâde der ki : Gökleri ve yeri yaratmazdan önce yaratmaya başlamasının nasıl olduğunu size haber veriyor. Rebî' İbn Enes de : «Arş'ı su üstünde idi.» Gökleri ve yeri yarattığında bu suyu ikiye böldü; yarısını Arş'ın altına koydu ki doldurulmuş deniz işte odur, demiştir. İbn Abbâs : Arş'a Arş isminin verilmesi onun yüceliğindendir, demiştir. İsmâîl İbn Ebu Hâlid'in Sa'd et-Tâî'den işittiğine göre; o, Arş'ın kırmızı yâkuttan olduğunu söylemiş.

Muhamed İbn İshâk, «Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Zâten Arş'ı su üstünde idi.» âyeti hakkında der ki : «O, yüce nefsini nitelediği gibi idi. O zaman da sudan başka hiç bir şey yoktu ve suyun üzerinde Arş'ı, Arş'ın üzerinde de celâl ve ikrâm sâhibi, izzet, saltanat, mülk, kudret, hilim, ilim, rahmet ve nimet sâhibi, dilediğini iş-

leyen Allah vardır. A'meş'in... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre, İbn Abbâs'a «Arş'ı su üstünde idi.» âyeti sorulmuş. Ve : Su neyin üstündeydi? denilmişti. Şöyle cevabladı : Rüzgârın sırtı üstündeydi.

Allah Teâlâ : «Hanginizin daha güzel ameli olduğunu denemek için...» buyurur ki O, gökleri ve yeri tek ve ortağı olmadığı halde kendisine ibâdet etsinler diye yarattığı kullarının faydalanması için yaratmıştır. O, bunları boş yere yaratmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Biz göğü, yeryüzünü ve ikisinin arasında bulunanları boşuna yaratmadık. Bu, küfretmiş olanların zannıdır. Vay o küfretmiş olanlara cehennem ateşinden.» (Sa'd, 27), «Sizi boşuna yarattığımızı ve bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? Gerçek hükümdâr olan Allah yücedir. O'ndan başka tanrı yoktur ve O, yüce Arş'ın Rabbıdır.» (Mü'minûn, 115, 116), «Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.» (Zâriyât, 56).

Allah Teâlâ : «Hanginizin daha güzel ameli olduğunu denemek için...» buyurmuş, «Hanginizin daha çok ameli olduğunu denemek için...» buyurmamış. Zîrâ amel, sırf Allah için olmadıkça, Allah Rasûlü (s.a.) nün şerîatı üzere olmadıkça güzel olmaz. Ne zaman bir amelde bu iki şarttan birisi bulunmazsa o amel bâtıldır ve boşa gitmiştir.

«Andolsun ki; ölümden sonra muhakkak siz yine diriltileceksiniz, desen; küfredenler mutlakâ : Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, diyeceklerdir.» âyetinde Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, sen bu müşriklere Allah'ın kendilerini nasıl ilk defa yaratmışsa aynen onun gibi ölümlerinden sonra dirilteceğini haber versen, gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu bildikleri halde kıyâmeti ve ba'su ba'del mevti yine de inkâr edeceklerdir. Allah Teâlâ bu husûsu şu âyetlerde dile getirmektedir : «Andolsun ki; onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan; Allah diyeceklerdir.» (Zuhrûf, 87), «Andolsun ki, onlara : Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir? diye sorsan; şüphesiz «Allah'tır.» diyecekler.» (Ankebût, 61), Bütün bunlara rağmen, onlar, ilk defa yaratmadan daha kolay olmakla birlikte, kıyâmet günü diriltilme ve O'na döndürülmeyi inkâr ederler. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Önce yaratan, sonra onu tekrâr eden O'dur. Bu, O'nun için daha kolaydır.» (Rûm, 27), «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokmân, 28). Onlar : Bu apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, diyeceklerdir. Bu sözlerini sırf küfür ve inâdlarından söylerler ve derler ki : Diriltilmenin vukû bulacağına dâir haberini doğ-

rulamayız, tasdîk etmeyiz. Bunu ancak büyülediğin kimse kabullenir ki, ancak o senin söylediğine tâbi olur.

«Sayılı bir müddete kadar üzerlerinden azâbı erteleyecek olsak: Bunu alıkoyan da ne? derler.» âyetinde Allah Teâlâ buyurur ki: Bu müşriklerin azâbını ve cezâlandırılmasını mahdûd bir süreyle, sayılı bir müddete kadar te'hîr edip konulmuş, belli edilmiş bir müddete kadar bununla onları tehdîd etmiş olsak, onlar yalanlama ve çabuklaştırılmasını isteme sadedinde olmak üzere: Bu azâbı bizden alıkoyup geciktiren de nedir? diyeceklerdir. Zîrâ onların seciye ve tabîatları yalanlama ve şüpheye alışmıştır. Yalanlama ve şüpheden kaçacak bir yerleri yoktur.

«Ümmet» kelimesi, Kur'an ve sünnette müteaddit mânâlarda kullanılır. Ondan, «bir süre» kasdedilir. Nitekim Allah Teâlâ bu âyette: «Sayılı bir müddete kadar.» buyurmuştur. Hz. Yûsuf hakkında da: «O ikiden kurtulmuş olan nice zaman sonra hatırladı da dedi ki...» (Yûsuf, 45) buyurmuştur. Bu kelime, uyulacak önder hakkında da kullanılır. Nitekim şu âyette böyledir. «Muhakkak ki İbrâhîm, başlı başına bir ümmet idi. Allah'a itâat ederdi ve bir muvahhiddi. Hiç bir zaman için müşriklerden olmamıştır.» (Nahl, 120). Din mânâsında kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ müşriklerin şöyle dediklerini haber verir: «Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhrûf, 23). Cemâat, grup hakkında kullanılır. Nitekim şu âyetlerde bu anlamdadır: «Medyen suyuna varınca davarlarını sulayan bir insan topluluğu gördü.» (Kasas, 23), «Andolsun ki; her ümmete: Allah'a ibâdet edin ve putlardan kaçının, diye peygamberler göndermişizdir.» (Nahl, 36), «Her ümmetin bir rasûlü vardır. Onların Rasûlleri gelince aralarında adâletle hükmedilir ve aslâ zülme uğratılmazlar.» (Yûnus, 47). Buradaki ümmetten maksad ise mü'mini ve kâfiri ile kendilerine peygamber gönderilenlerdir. Nitekim Müslim'in Sahîh'inde rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyurulur: Nefsim kudret elinde olana yemîn olsun ki; bu ümmetten yahûdî ve hıristiyan beni işitip de bana îmân etmeyen hiç kimse yoktur ki cehenneme girmesin. Tâbi olan ümmete gelince; onlar peygamberleri tasdîk edip doğrulayanlardır. Nitekim Allah Teâlâ: «Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz.» (Âl-i İmrân, 110) buyururken sahîh bir hadîste şöyle buyurulur: Ben: Ümmetim, ümmetim, diyeceğim. Ümmet kelimesi, fırka ve grup anlamında da kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ şu âyetlerde buyurur ki: «Mûsâ'nın kavminden bir topluluk da vardır ki; hakk'a irşâd ederler ve onunla hükmederler.» (A'râf, 159), «Kitab ehlinden secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.» (Âl-i İmrân, 113).

İZÂHI

Hangimizin daha güzel ameli olduğunu denemek için gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Zâten Arş'ı su üstünde idi. Yani gökleri ve yeri yaratmazdan önce Arş'ı su üstünde idi. Kâ'b el-Ahbâr der ki : Allah Teâlâ yeşil bir yâkut yarattı. Sonra ona heybet nazarıyla baktı ve o titreşen su haline döndü. Sonra rüzgârı yarattı ve suyu onun üzerine koydu. Sonra Arş'ı suyun üzerine koydu.

Samure der ki : Allah Sübhânehu'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Kalemi yarattı ve yarattığı şeyleri onunla yazdı. Kıyâmet gününe kadar yarattığı ve yaptığı her şeyi de onunla yazdı. Sonra o yazı, bin yıl Allah'a hamd ile tesbîh etti. Henüz Allah, yaratıklarından. hiç birini yaratmamıştı.

Saîd İbn Cübeyr dedi ki : İbn Abbâs'a Allah Teâlâ'nın «Ve Arş'ı su üzerinde idi» kavli sorulup su, neyin üzerindeydi? denildi. İbn Abbâs; rüzgârın üzerindeydi, dedi.

Vehb İbn Münebbih der ki : Gökleri ve yeryüzünü yaratmasından önce Allah'ın Arş'ı vardı. Sonra Allah Teâlâ suyun süzmesinden bir avuç aldı. Sonra avucunu açtı, bir duman yükseldi. Sonra bundan iki günde yedi göğü yarattı. Bilâhare sudan bir çamur aldı ve onu Beytullah'ın olduğu yere koydu. Sonra ondan yeryüzünü yuvarladı. Sonra iki günde rızıkları yarattı. Gökleri iki günde, yeryüzünü de iki günde yarattı. Yedinci günde son yaratma işini bitirdi.

Bazı bilginler dediler ki : Bütün eşyânın yaratılıp suyun üzerinde konulmasında, Allah'ın kudretinin mükemmelliğinin delilleri vardır. Çünkü zayıf binâ katı ve sağlam bir temel üzerine kurulmazsa ayakta duramaz. Öyleyse en büyük yaratık olan şu Arş gökler ve yeryüzü suyun üzerinde nasıl durur? Bu iş de Allah'ın kudretinin mükemmelliğini gösterir.

İmrân İbn Hüsayn (r.a.) der ki : Hz. Peygamberin yanına vardım ve kapıda devemi bağladım. O sırada Temîm oğulları kabîlesinden bir topluluk geldi. Hz. Peygamber dedi ki : Ey Temîm oğulları müjdelerle geldiniz. Onlar da; bizi muştuladın, öyleyse bize iki defa ver, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah'ın yüzü değişti. Sonra Yemen'den bir topluluk yanına geldi. Onlara; Temîm oğulları kabul etmediğine göre ey Yemen halkı, siz muştuyu alın, buyurdu. Onlar : Kabul ettik ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Sonra; biz din konusunda senden bilgi almak ve bu dünyanın başlangıcının nasıl olduğunu sana sormak için geldik, dediler. Hz. Peygamber buyurdu ki : Allah vardı ve onunla beraber

daha önce hiç bir şey yoktu. O'nun Arş'ı suyun üzerindeydi. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Ve her şeyi zikirde kaydetti. İmrân İbn Husayn der ki : Sonra bir adam geldi ve bana dedi ki : Ey İmrân, koş ve deveni tut. Çünkü kaçtı. Ben kalktım, devemi aradım. Bir de baktım ki önüne çit engel olmuş duruyor. Allah'a yemîn ederim ki; devem kaçmamış olsaydı da ben oradan kalkmamış olsaydım. Bunu çok arzu ederdim.

Ebu Rezîn el-Akîlî : Ey Allah'ın Rasûlü, yaratıkları yaratmazdan önce Rabbımız neredeydi? dedi. Rasûlullah buyurdu ki : O, amâ'da idi. Onun üstü hava, altı hava idi. Arş'ını suyun üzerinde yaratmıştı. Tirmizî bu hadîsi tahrîc eder. Ahmed İbn Hanbel ise der ki : Amâ'dan maksad; O'nunla beraber hiç bir şey yoktu, demektir. Ebu Bekr el-Beyhâkî, el-Esmâ ve's-Sıfât isimli eserinde; Hz. Peygamberin, Allah vardı ve O'ndan önce hiç bir şey yoktu, sözü ile ilgili olarak şöyle der : Ne su vardı, ne Arş vardı, ne de bu ikisinin dışında bir şey. Arş'ı suyun üzerindeydi, kavli ile de suyu yarattı ve suyun üzerine Arş'ı koydu, demek istediğini söyler. Sonra her şeyi zikire kaydetti. Ben Amâ kelimesini medli olarak harekelenmiş biçimde kitapta gördüm. Aslında memdûd olarak amâ diye yazılır ve mânâsı ince bulut demektir. Hz. Peygamber «amâ» kavli ile bulutun üzerinde onu yönetiyor ve onun üzerinde bulunuyordu, demek istemiştir... Üzerinde hava yoktu. Yani bulutun üzerinde hava yoktu. Altında hava yoktu, sözü de bulutun altında hava yoktu, demektir. Denildi ki : Bu amâ kelimesi maksûr olarak yazılır. Ve böyle yazılınca da sâbit hiç bir şey yoktu, anlamına gelir. Çünkü yaratılışdan kör edilmiş mânâsını taşır. Yaratılıştan görülmeyen şey olmadığı için görülmez. Sanki Allah'ın Rasûlü cevabında şöyle buyurmuştur : Allah yaratıklarını yaratmazdan önce vardı ve O'ndan başka hiç bir şey yoktu. Üzerinde de hava yoktu, altında da hava yoktu sözünden maksad, amâ'nın üzeridir. Yani hiç bir şey olan amâ'nın üzerinde hava yoktu, altında da hava yoktu, demektir. Çünkü bir şey olmayınca onun üzerinde veya altında hava durmaz. Allah en iyisini bilendir.

(.....)

İbn el-Esîr der ki : Lugatta amâ; ince buluttur. Kesîf buluttur dendiği de olmuştur. Denildi ki : Bu; kabarcık anlamına gelir... Bazılarından nakledilir ki maksûr elifle yazılan amâ zekânın kavrayamadığı her şey demektir. (Hâzin, Lübâb, III, 302-304)

oOo

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ
نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ إِلَّا الَّذِينَ
صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

9 — Biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra onu geri alırsak; andolsun ki o, pek ümitsiz, pek nankör olur.

10 — Şayet başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak : Kötülükler başımdan gitti, der, şımarır ve öğünür.

11 — Sâdece sabredip de güzel ameller işleyenlere; işte onlara mağfiret ve büyük ecîr vardır.

İnsan Psikolojisi

Allah Teâlâ, Allah'ın merhamet buyurduğu inanan kulları müstesnâ olmak üzere insanı ve ondaki zemmedilmiş, kötü sıfatları haber veriyor. Bir nimetten sonra ona bir zorluk dokunduğu zaman geleceğe nisbetle hayırdan ümit kesme, geçmiş haline nisbetle ise bir küfür ve inkâr meydana gelir. Sanki o, hiç bir hayır görmemiş ve bundan sonra da hiç bir açıklık, ferahlık ummaz haldedir. Aynı şekilde bir musîbetten sonra ona bir nimet ulaştığında : «Kötülükler başımdan gitti, der.» Bundan sonra bana ulaşacak hiç bir eziyyet ve kötülük kalmadı, der. O, elindekilerle şımarmış, başkalarına karşı şımarık ve övüngen olmuştur. Allah Teâlâ buyurur ki : «Sâdece (zorluklara, musîbetlere) sabredip de (âfiyet ve bolluk halinde) güzel ameller işleyenler; işte onlara (kendilerine dokunan sıkıntıya mukâbil bir) mağfîret ve (bolluk zamanlarında işlemiş olduklarına karşılık da) büyük bir ecîr vardır.» Nitekim bir hadîste şöyle buyurulur : Nefsim kudret elinde olana yemîn ederim ki kendisine batan bir dikene varıncaya kadar mü'min kişinin başına bir üzüntü, bir keder, bir dert ve hastalık, bir hüzün gelmez ki Allah Teâlâ onlarla onun hatâlarından bir kısmını bağışlamış olmasın. Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadîste ise şöyle buyurulur :

عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ. إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ. وَلَيْسَ ذَاكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ. إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ. فَكَانَ خَيْرًا لَهُ. وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ، فَكَانَ خَيْرًا لَهُ

Mü'minin işine şaşılır. Onun bütün işleri hayırdır ve bu özellik sâdece mü'mine mahsûstur. Şâyet ona bir ferâhlık gelirse; şükreder ve bu onun için hayır olur. Şâyet kendisine bir sıkıntı dokunursa; sabreder de bu da onun için hayır olur. Bu, mü'min dışında kimse için değildir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur: «Asr'a andolsun ki, hiç şüphesiz insan hüsrândadır. Ancak îmân edenler ve sâlih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler bunun dışındadır.» (Asr, 1-3), «Gerçekten insan, hırsına düşkün yaratılmıştır. Başına bir fenâlık gelince, feryâdı basandır. Kendisine hayır dokununca da çok cimridir. Ancak namaz kılanlar müstesnâ.» (Meâric, 19-22).

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ
عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ
﴿١٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ
دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

12 — Belki de sen; ona bir hazîne indirilmeli veya yanında bir melek gelmeli değil miydi? demelerinden ötürü sana vahyolunanların bir kısmını terkedecek olursun. Sen, ancak bir uyarıcısın. Ve Allah, her şeye Vekîl' dir.

13 — Yoksa: «Onu kendisi uydurdu» mu? diyorlar. De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, haydi onun sûrelerine benzer uydurma on sûre meydana getirin, Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.

14 — Size cevab veremezlerse bilin ki; o, ancak Al-

lah'ın ilmiyle indirilmiştir. Ve O'ndan başka ilâh yoktur. Hâlâ müslüman olmuyor musunuz?

Allah Teâlâ'nın da haber verdiği üzere O, peygamberi hakkında müşriklerin söylemiş oldukları sözler ve inâdlaşmaları husûsunda elçisi (s.a.) ni tesellî buyuruyor. Allah Teâlâ bir âyette müşriklerin Hz. Peygamber hakkında şöyle dediklerini haber verir : «Bu nasıl peygamberdir ki; yemek yiyor, sokaklarda geziyor? Ona beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya. Yahut kendisine bir hazîne verilseydi veya besleneceği bir bahçe olsaydı ya. O zâlimler dediler ki : Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına tâbi olmuyorsunuz.» (Furkân, 7-8). Allah Teâlâ elçisi (s.a.) ne emredip onların söyledikleri bu sözlerden dolayı kalbinin daralmamasını, bundan dolayı üzülmemesini, bunların kendisini gece ve gündüz Allah'a götüren dayanaklardan caydırmamasını tavsiye ediyor. Nitekim başka bir âyette : «Andolsun ki, onların söylediğinden dolayı kalbinin sıkıldığını biliyoruz. Sen hemen Rabbını hamd ile tesbîh et. Ve secde edenlerden ol. Ve sana yakîn gelinceye kadar Rabbına ibâdet et.» (Hicr, 97-99) buyururken, burada da şöyle buyurur : Bu sözleri söylemelerinden senin kalbin daralır ve sana vahyolunan şeylerin bir kısmını terkedecek olursun. Sen ancak bir uyarıcısın. Senden önceki peygamber kardeşlerin sana bir örnektir. Onlar da yalanlandılar ve eziyyet edildiler. Onlar, kendilerine Allah'ın yardımı gelinceye kadar sabrettiler.

Sonra Allah Teâlâ, Kur'an'ın i'câzına işâret buyurur. Beşer hiç bir şekilde onun bir benzerini, onun sûreleri gibi on sûreyi, onunki gibi bir sûreyi getirmeye güç yetiremez. Zîrâ Rabbın sözü; yaratıkların sözüne benzemez. Nitekim sıfatları sonradan olanların sıfatlarına benzemediği gibi, O'nun zâtına da hiç bir şey benzemez. Yücedir, Mukaddestir, Münezzehtir, O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.

«Size cevab veremezlerse, sizin çağırmış olduğunuz muârazaya güç yetiremez ve karşı duramazlarsa; biliniz ki onlar, bundan âcizdirler. Muhakkak ki bu kelâm, Allah katında O'nun ilmini, emir ve yasaklarını içerir halde indirilmiştir.» O'ndan başka ilâh yoktur. Hâlâ müslüman olmuyor musunuz?

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ
﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

15 — Kim, dünya hayatını ve onun süsünü isterse; onlara amellerinin karşılığını burada tamâmen öderiz. Onlar bu husûsta hiç bir zarara da uğratılmazlar.

16 — Onlar, öyle kimselerdir ki; âhirette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri ameller boşa gitmiştir. Yapageldikleri zâten bâtıldır.

Bu âyet hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Muhakkak ki riyâkârlar, iyiliklerinin karşılığını bu dünyada alırlar. Şüphesiz onlar, zerre miktar haksızlığa uğratılmazlar.

O, buyurur ki : Kim oruç, namaz veya geceleyin teheccüd namazı gibi sâlih ameller işler ve bunu yegâne dünyayı isteyerek yaparsa Allah Teâlâ : Dünyada onun istemiş olduğu sevâbı, karşılığı ona tâm olarak veririm, buyurur. Dünyayı isteyerek yapmış olduğu ameli böylece boşa gitmiştir. O, âhirette hüsrâna uğrayanlardandır. Mücâhid, Dahhâk ve bir çoklarından da böyle rivâyet edilmiştir. Enes İbn Mâlik, âyetin Yahûdî ve Hıristiyanlar hakkında nâzil olduğunu söylerken, Mücâhid ve başkaları da riyakârlar hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Katâde der ki : Kimin düşüncesi, üzüntüsü, düşkünlüğü, isteği ve niyyeti dünya olursa; Allah Teâlâ, onun iyiliklerinin karşılığını dünyada verir. Sonra karşılığı verilecek bir iyiliği olmadığı halde âhirete götürülür. Mü'mine gelince; iyiliklerinin karşılığını dünyada görür, bunlara karşı âhirette de sevâba nâil olur. Bu husûs, yukarıdakine benzer şekilde merfû' bir hadîste de belirtilmiştir.

Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Kim, geçici dünyayı isterse; onun için oradan dilediğimiz kadar dilediğimiz kimseye hemen veririz. Sonra onun için cehennemi hazırlarız. O, kötülenmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Kim de âhireti isterse ve onun için inanmış olarak gerekli çabayı gösterirse; işte onların çabaları şükre değerdir. Her birine, bunlara da onlara da Rabbının nimetinden ulaştırırız. Rabbının nimeti kimseye engellenmiş değildir. Bak nasıl onları birbirine üstün kıldık. Elbette ki âhiret, dereceler bakımından da büyüktür, üstünlük bakımından da.» (İsrâ, 18-21).

«Kim, âhiret kazancını isterse; onun kazancını artırırız. Kim de, dünya kârını isterse; ona da bundan veririz. Âhirette ise onun (başkaca) hiç bir nasîbi yoktur.» (Şûrâ, 20).

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً

أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

17 — Rabbından açık bir delil üzerinde bulunan, ardınca da Rabbı tarafından bir şâhid gelen, ondan önce de Mûsâ'nın imâm ve rahmet olan kitabını tasdîk eden kimse başkaları gibi midir? İşte onlar; Kur'an'a inanırlar. Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir. Bundan şüphen olmasın. Doğrusu o, Rabbın tarafından gelen bir gerçektir, ama insanların çoğu inanmazlar.

Bu Kur'an

Allah Teâlâ, Allah'ın kullarını yaratmış olduğu fıtrat üzere olan mü'minlerin durumunu haber veriyor. Onlar, kendisinden başka ilâh olmadığını itirâf ve kabul edenlerdir. Nitekim bir başka âyette Allah Teâlâ : «Öyle ise sen yüzünü hanîf (muvahhid) olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki, Allah insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur.» (Rûm, 30) buyururken, Buhârî ve Müslim'de Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Her doğan, fıtrat üzere doğar. Ana babası onu yahûdileştirir, hıristiyanlaştırır ve mecûsileştirir. Nasıl ki hayvan da ayıpsız olarak doğar. Siz onda bir sakatlık ve organ eksikliği hissediyor musunuz? Müslim'in Sahîh'inde İyâz İbn Himâr kanalıyla Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyete göre; o, şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ buyurur ki : Muhakkak Ben, kullarımı muvahhidler olarak yaratmışımdır. Şeytânlar onlara geldi ve onları dinlerinden çevirerek kendilerine helâl kılınan şeyleri onlara harâm kıldı. Müsned ve Sünen'lerde şu hadîse yer verilir : Her doğan, bu din üzere doğar. Tâ ki dili konuşur hale gelinceye kadar... Mü'min ise bu fıtrat üzere devâm eder.

Allah Teâlâ : «Ardınca da Rabbı tarafından bir şâhid gelen...» buyurur ki, ona Allah'tan bir şâhid gelmiştir. O, Allah Teâlâ'nın peygamberlere vahyetmiş olduğu temiz, mükemmel, yüce, ta'zîm olunan ve Muhammed'in —Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun— şerîatı ile tamâmlanıp sona erdirilen şerîatlardır. Bu sebepledir ki İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime, Ebu'l-Âliye, Dahhâk, İbrâhîm en-Nehaî, Süddî ve birçokları, «Ardınca da Rabbı tarafından bir şâhid gelen...» âyetinde zikredilen şâhidin, Cibrîl (a.s.) olduğunu söylemişlerdir. Her ikisi de mânâ yönüyle birbirine yakındır. Zîrâ hem Cibrîl hem de Muham-

med (s.a.) Allah'ın risâletini teblîğ etmişlerdir. Cibrîl Muhammed'e, Muhammed de ümmetine teblîğ etmişlerdir.

Burada kasdedilenin Hz. Ali olduğu da söylenmişse de bu, zayıf bir görüş olup söyleyeni dahi belli değildir. Birinci ve ikinci açıklama doğru olandır. Zâten mü'minin fıtratı, icmâlî olarak şerîata şâhiddir. Tafsîlâtı, uzun uzadıya açıklanması ise şerîattan alınır ve fıtrat onu doğrulayıp îmân eder. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Rabbından açık bir delili bulunan, ardınca da Rabbı tarafından bir şâhid gelen...» buyurmuştur ki; bu, Kur'an olup Cibrîl onu Hz. Peygamber (s.a.) e, peygamber Muhammed de ümmetine teblîğ edip ulaştırmıştır.

Sonra Allah Teâlâ : «Ondan önce de Mûsâ'nın rehber ve rahmet olan kitabını tasdîk eden...» buyurur ki, Kur'an'dan önce Mûsâ'nın kitabı vardır ve o da Tevrât'tır. Allah Teâlâ Tevrât'ı o ümmete kendisine uyulacak bir önder, bir rehber ve Allah katından onlara bir rahmet olarak indirmiştir. Kim ki ona gerçekten îmân ederse; o kimseyi Kur'an'a îmân etmeye götürür. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İşte onlar, Kur'an'a inanırlar.» buyurmuştur. Daha sonra Allah Teâlâ, Kur'an'ı veya onun bir kısmını inkâr edenleri tehdîdle şöyle buyurur : «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yer ateştir.» Müşrik olsun, kitab ehli olsun, başkaları olsun renkleri, şekilleri, cinsleri değişik olmakla beraber diğer bütün âdemoğulları cemiyetlerinden, Kur'an'ın kendisine ulaşıp da Kur'an'ı inkâr edenin varacağı yer ateştir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde : «Bu Kur'an; bana sizi de, ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu.» (En'âm, 19), «De ki : Ey insanlar; ben gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158) buyururken burada da : «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yeri ateştir.» buyurmuştur.

Müslim'in Sahîh'inde Şu'be kanalıyla... Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) den rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki yahûdî veya hıristiyan olsun, bu ümmetten bir kimse beni işitir de sonra bana îmân etmezse ateşe girer.

Eyyûb es-Sahtiyânî, Saîd İbn Cübeyr'in şöyle dediğini nakleder : Gerektiği şekilde Allah Rasûlü (s.a.) nün hiç bir hadîsini işitmemişimdir ki onun bir isbâtını —veya tasdîkini demiştir— bir delilini Kur'an'da bulmuş olmayayım. Bana ulaştığına göre Allah Rasûlü (s.a.) : Yahûdî veya hıristiyan olsun, bu ümmetten beni işitip de bana îmân etmeyen mutlakâ ateşe girer, buyurmuş. (Kendi kendime) : Bunun Allah'ın kitabında isbâtı, delili neredediir? diye konuşmaya başladım. Allah Rasûlü (s.a.) nden işitip de tasdîkini Kur'an'da bulamadığım he-

men hemen yok gibidir. Nihâyet şu âyeti buldum : «Herhangi bir gürûh onu inkâr ederse; onun varacağı yeri ateştir.» Burada kasdedilen gürûh, diğer bütün dinlerden olanlardır.

Allah Teâlâ : «Senin de bundan şüphen olmasın. Doğrusu o, Rabbın tarafından gelen bir gerçektir.» buyurur ki; Kur'an, Allah katından gelen bir gerçektir, onda hiç bir şek ve şüphe yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Elif, Lâm, Mîm. Şüphe götürmeyen kitabın indirilmesi âlemlerin Rabbındandır.» (Secde, 1-2), «Elif, Lâm, Mîm. İşte bu kitab, onda hiç bir şüphe yoktur.» (Bakara, 1-2). Allah Teâlâ burada : «Ama insanların bir çoğu inanmazlar.» buyurur ki; başka âyetlerde de şöyle buyurmuştur : «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103), «Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan; seni Allah'ın yolundan saptırırlar.» (En'âm, 116), «Andolsun ki, İblîs, onlar hakkındaki zannını gerçekleştirmiş ve mü'minlerden bir topluluk hâriç ona tâbi olmuşlardı.» (Sebe, 20).

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ
هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ
عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾ أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا
مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ۘ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ مَا كَانُوا
يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ
عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾

18 — Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim vardır? Bunlar Rablarının huzûruna götürülürler ve şâhidler : Rablarına yalan uyduranlar bunlardır, derler. Bilin ki, Allah'ın la'neti zâlimlerin üzerinedir.

19 — Onlar ki Allah yolundan alıkorlar. Ve o yolu eğriltmeye çalışırlar. Ve âhireti inkâr edenler de onlardır.

20 — Bunlar yeryüzünde âciz bırakacak olanlar değillerdir. Allah'a karşı duracak yardımcıları da yoktur.

Onların azâbı kat kat olacaktır. Onlar, işitmeye tahammül edemez ve göremezlerdi de.

21 — Kendilerini kayba uğratanlar, işte bunlardır. Uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmiştir.

22 — Şüphesiz âhirette büsbütün kayba uğrayanlar da bunlardır.

Allah'ın Yolundan Alıkoyanlar

Allah Teâlâ burada Zâtına karşı yalan uyduranların âhiret yurdunda melekler, peygamberler, diğer beşer ve cinlerin huzûrunda rüsvây olacaklarını beyân buyurur. Nitekim İmâm Ahmed der ki : Bize Behz ve Affân'ın... Safvân İbn Mihrez'den rivâyetlerine göre; o, şöyle anlatmıştır : İbn Ömer'in elini tutmuştum. Birden karşısına bir adam çıktı ve : Kıyâmet günü necvâ (Rabb ile kulun gizlice konuşması) hakkında Allah Rasûlü (s.a.) nün nasıl buyurduğunu işitmiştin? diye sordu. İbn Ömer şöyle dedi : Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işittim :

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَدْنُو الْمُؤْمِنَ حَتَّى يَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ فَيُقَرِّرُهُ بِذُنُوبِهِ تَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا يَقُولُ أَعْرِفُ رَبِّ يَقُولُ أَعْرِفُ مَرَّتَيْنِ فَيَقُولُ سَتَرْتُهَا فِي الدُّنْيَا وَأَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ ثُمَّ تُطْوَى صَحِيفَةُ حَسَنَاتِهِ وَأَمَّا الْآخَرُونَ أَوِ الْكُفَّارُ فَيُنَادَى عَلَى رُؤُوسِ الْأَشْهَادِ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ

Allah Teâlâ Mü'mini yaklaştırır ve onun üzerine affını, bağışlamasını koyar. Ona günâhlarını ikrâr ettirip der ki : Şu günâhı biliyor musun? Falan günâhı biliyor musun? Falan günâhı biliyor musun? Kul iki defa : Biliyorum Rabbım, biliyorum Rabbım, der. İşte o zaman Allah Teâlâ : Muhakkak ki Ben, bunları dünyada gizlemiştim. Bu gün ise onları sana bağışlıyorum, buyurur, sonra iyiliklerinin kitabı dürülür. Diğerlerine veya kâfirler gelince; bütün yaratıkların huzûrunda : Rablarına yalan uyduranlar bunlardır, diye nida olunur. Hadîsi, Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde Katâde'den tahrîc etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Onlar ki Allah yolundan alıkorlar. Ve o yolu eğriltmeye çalışırlar.» buyurur ki; onlar, insanları Allah'a ulaştıran hidâyet yoluna girmekten, hakka tâbi olmaktan alıkoyup çevirirler. Onları cennetten uzaklaştırırlar. «Ve o yolu eğriltmeye çalışırlar.» Yolların eğri

büğrü olmasını, i'tidâl üzere ve doğru olmamasını isterler. «Ve âhireti, âhiretin meydana geleceğini, olacağını inkâr edenler de onlardır. Bunlar yeryüzünde âciz bırakacak olanlar değillerdir. Allah'a karşı duracak yardımcıları da yoktur.» Bilakis onlar; Allah'ın kahrı, galebesi, kabzası ve hükümrânlığı altındadırlar. O, âhiretten önce dünya yurdunda onlardan intikâm almaya güç yetiricidir. «Sâdece gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne kadar onları te'hîr etmektedir.» (İbrâhîm, 42). Buhârî ve Müslim'de bulunan hadîste :

إِنَّ اللهَ لَيُمْلِي لِلظَّالِمِ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ

Muhakkak ki Allah Teâlâ zâlime mühlet verir. Nihâyet onu yakaladığında aslâ kurtulmaz, buyurulmuştur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Onların azâbı kat kat olacaktır. Onlar, işitmeye tahammül edemez ve göremezlerdi.» buyurmuştur ki; onlara kulaklar, gözler ve kalbler vermiştir. Ama kulakları, gözleri ve kalbleri onlara hiç bir fayda sağlamamış, aksine onlar hakkı işitmekten sağır, hakka tâbi olmaktan kör olmuşlardır. Nitekim Allah Teâlâ, onların ateşe girerken şöyle diyeceklerini haber verir : «Eğer kulak vermiş veya düşünmüş olsaydık, bu çılgın cehennemlikler arasında bulunmazdık.» (Mülk, 10). Başka bir âyette ise şöyle buyurur : «Küfredip Allah yolundan alıkoyanlara, bozgunculuk yaptıklarından dolayı azâb üstüne azâb artırırız.» (Nahl, 88). Yine bu sebepledir ki onlar, terketmiş oldukları her bir emir ve işlemiş oldukları her bir yasaktan dolayı azâba dûçâr kalacaklardır. Görüşlerin en sıhhatlisine göre; onlar, âhiret yurduna nisbetle emir ve yasaklarıyla şerîatların fürûu ile de mükelleftirler.

Allah Teâlâ : «Kendilerini kayba uğratanlar, işte bunlardır. Uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitmiştir.» buyurur ki, onlar, gerçekten kendilerine yazık etmişlerdir. Zîrâ onlar; yakıcı, kızgın bir ateşe girmişlerdir. Orada azâb edilecekler, göz açıp kapayıncaya kadar bile cehennem azâbı onlardan çekilmeyecektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «O ne zaman sönmeye yüz tutsa hemen alevini artırırız.» (İsrâ, 97).

«Allah'ın dışında uydurmuş oldukları eşler ve putlar da kendilerinden uzaklaşıp kaybolmuştur.» Onlara bir fayda vermemiş, aksine onları büsbütün zarara uğratmışlardır. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler. Ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 6), «Onlar, kendilerine güç kazandırsın diye Allah'ı bırakarak tanrılar edindiler. Hayır, aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82-83). İbrâhîm Ha-

lîl de kavmine şöyle demişti : «Dünya hayatında Allah'ı bırakıp aranızda putları dostluk vesîlesi kıldınız. Sonra da kıyâmet gününde birbirinize küfreder ve karşılıklı la'net okursunuz. Varacağınız yer ateştir, yardımcılarınız da yoktur.» (Ankebût, 25). Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur : «O zaman uyulanlar, uyanlardan uzaklaşmış ve azâbı görmüş oldular. Aralarındaki bütün bağlar kopmuştu.» (Bakara, 166) Bu ve başka âyetler onların hüsrânda olduklarına, büsbütün kaybedeceklerine ve helâk olacaklarına delâlet etmektedir. Bu sebepledir ki burada da : «Şüphesiz âhirette büsbütün kayba uğrayanlar da bunlardır.» buyurmuş ve onların durumlarını açıklamıştır. Onlar, âhiret yurdundaki alış-verişte insanların en fazla kayba uğrayanlarıdır. Zîrâ onlar yüce dereceleri bırakmış, alçak dereceleri almışlardır. Cennet nimetleri yerine kaynak suyu, misk kokulu, ağzı kapalı saf bir içeçek yerine insanın içine işleyen bir sıcaklık ve kaynar su ile kara bir dumanın gölgesini; hûri iyn yerine kanlı irinden bir yiyeceği, yüce köşkler yerine cehennem çukurunu, Rahmân'a yakınlık ve O'nu görme yerine Deyyân olan Allah'ın öfkesi ve azâbını bedel olarak almışlardır. Hiç şüphe yok ki âhirette en fazla zarar gören, kayıpta olanlar bunlardır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾
مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

23 — Doğrusu inanan, sâlih ameller işleyen ve Rablarına boyun eğenler; işte onlardır cennetlik olanlar. Orada ebediyyen kalacaklardır.

24 — Bu iki zümrenin durumu kör ve sağır kimse ile gören ve işiten kimsenin durumuna benzer. İkisi bir olur mu hiç? Hâlâ ibret almıyor musunuz?

Allah Teâlâ mutsuzların durumunu zikrettikten sonra hemen peşinden mutlu kişileri zikreder. Onlar, îmân edip sâlih ameller işleyenlerdir. Kalbleri îmân etmiş, organları sözlü ve fiilî olarak Allah'a itâat olan şeyleri yapmak, münker olanları terketmek sûretiyle sâlih ameller işlemişlerdir. Bunlarla cenneti mîrâs olarak almışlardır. O cennetler ki; yüce odaları, dizi dizi dîvânlar ve tahtları, sarkmış meyveleri, yüksek döşekleri, seçilmiş güzellikleri, çeşitli meyveleri, arzulanan yiyecekleri, lezzetli içecekleri, göklerin ve yerin yaratıcısına bakmayı

(en-Nazar İlallâh) içermektedir. Onlar; bu durumda ebedî kalacaklar, ölmeyecekler, ihtiyarlamayacaklar, hastalanıp uyumayacaklar, büyük abdeste çıkmayacaklar, tükrük ve sümükleri olmayacaktır. Bunlar sâdece misk kokan bir ter olarak kendilerinden çıkacaktır.

Sonra Allah Teâlâ, kâfirlerle inananlara bir misâl verir ve buyurur ki : Bu iki zümre; Allah Teâlâ'nın mutsuzlukla nitelendirdiği kimselerle, mutlu kişiler olan mü'minlerin durumu şöyledir : Birincileri kör ve sağır, ikincileri ise gören ve işiten gibidir. Kâfir, dünyada gerçek hakkı görmekten kördür. Âhirette ise hayra yol bulamaz ve onu bilemez. Huccetleri işitmekten sağırdır, faydalanacağı şeyi işitemez. «Şâyet Allah, onlarda bir hayır görseydi; onlara işittirirdi. Eğer işittirmiş olsaydı; yine de yüz çevirenler olarak arkalarını dönerlerdi.» (Enfâl, 23). Mü'mine gelince : Zekî, anlayışlı, akıllı, hakkı görendir. Hak ile bâtılı birbirinden ayırır ve hayra tâbi olup şerri terkeder. Huccet işitendir. Onunla şüpheyi birbirinden ayırır ve bâtıla rağbet etmez. Hiç bu ve diğeri birbirine eşit olur mu?

«Hâlâ ibret almıyor musunuz?» İbret alıp bunlarla diğerlerini birbirinden ayıramıyor musunuz? Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Cehennem ashâbı ile cennet ashâbı bir değildir. Cennet ashâbı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20). «Kör ile gören bir değildir. Karanlıklarla aydınlık da (bir değildir). Gölgelik ile sıcaklık da bir değildir. Diriler ile ölüler de bir değildir. Muhakkak ki Allah, dilediğine işittirir. Sen kabirlerde olanlara işittirecek değilsin. Sen, ancak bir uyarıcısın. Muhakkak ki Biz, seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiç bir ümmet yoktur ki, ona uyarıcı gelmiş olmasın.» (Fatır, 19-24).

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَنْ لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا
وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ بَلْ
نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾

25 — Gerçekten Nûh'u da kavmine göndermiştik. Ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım.

26 — Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Doğrusu ben, hakkınızda acıklı bir günün azâbından korkuyorum.

27 — Bunun üzerine kavminden küfredenlerin ele başıları dediler ki : Biz, senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İçimizde sâdece ayak takımının, başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir. Sizin bize üstün bir meziyyetinizi görmüyoruz. Aksine Biz sizi yalancılar sanıyoruz.

Hz. Nûh ve Kavmi

Allah Teâlâ, Nûh (a.s.) dan haber veriyor. O, Allah Teâlâ'nın yeryüzü halkından putlara tapan müşriklere göndermiş olduğu ilk elçidir. O, kavmine : Ben, sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Eğer Allah'tan başkasına tapınacak olursanız; sizi başınıza gelecek Allah'ın azâbı husûsunda uyarıyorum. Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Doğrusu ben, hakkınızda acıklı bir günün azâbından korkuyorum. Eğer içinde bulunduğunuz halde devâm edecek olursanız, azâblandırılmanızdan korkuyorum, demişti. Bunun üzerine kavminden küfredenlerin elebaşları ve reîsleri dediler ki : Biz, senin ancak kendimiz gibi bir insan olduğunu görüyoruz. Sen bir melek değilsin. Fakat bir beşersin. Nasıl oluyor da bizim dışımızda sana vahyolunuyor? Sonra görüyoruz ki sana içimizde sâdece terziler, alış-veriş yapanlar —sokaktaki değersiz kimseleri kasdediyorlar— ve benzerleri tâbi oluyor. Eşrâf ve ileri gelenler sana tâbi olmuyorlar. Sonra sana tâbi olanlar düşünüp, taşınıp, görüp öyle tâbi olmuş değiller. Aksine mücerred senin davetin ile sana icâbet edip tâbi olmuşlardır. Onların, başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir. Bu dininize girdiğinizden bu yana yaratılış, ahlâk, rızık ve durumca sizin bize bir üstünlüğünüzü de görmedik. Biz kendiniz için iddiâ etmiş olduğunuz iyilik, salâh, ibâdet ve şâyet varacak olursanız âhiret yurdunda mutluluk iddiânızda sizi yalancı sanıyoruz.

Bunlar, kâfirlerin Nûh (a.s.) ve ona tâbi olanlara itirâzlarıdır. Bunlar onların bilgisizliklerine, ilim ve akıllarının azlığına delâlet eder. Zîrâ Hakk'a tâbi olanların aşağı tabakadan olmaları, hak için bir âr ve ayıp değildir. Muhakkak ki tâbi olanları eşrâftan veya ayak takımından olsun hak, hadd-i zâtında sıhhatlı ve doğrudur. Onların iddiâlarının aksine hakkında hiç bir şek ve şüphe olmayan hakka tâbi olanlar; işte onlar, fakîr dâhi olsalar şereflilerin ta kendileridir. Zengin dâhi olsalar ona tâbi olmamakta ayak direyenler; işte onlar rezîl, pes-

pâye kimselerdir. Sonra çok kere vukû bulan, insanların zayıflarının hakka tâbi olmasıdır. Şerefli ve büyük kimseler hakkında çok kere vukû bulan da hakka muhâlefettir. Nitekim Allah Teâlâ, bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Senden önce de herhangi bir kasabaya bir uyarıcı gönderdiğimiz vakit; o kasabanın varlıklıları sâdece dediler ki : Doğrusu biz, babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve onların izlerinde gitmekteyiz.» (Zuhruf, 23). Rûm kralı Hirakl, Ebu Süfyân Sahr İbn Harb'e Hz. Peygamber (s.a.) in sıfatlarından sorduğunda : Ona tâbi olanlar insanların şereflileri mi yoksa zayıfları mı? diye sormuştu. Ebu Süfyân'ın : Bilâkis zayıfları, cevabı üzerine de : Fakirler, rasûllerin tabiileridir, demiştir.

Onların : «Başlangıçta düşünmeden sana uydukları gözümüzün önündedir.» demeleri de bir ayıp değildir. Zîrâ hak, bedîhî olduğundan düşünmeye gerek ve mahal kalmaz. Bilakis her temiz ve zekî kişiye düşen, hemen hakka tâbi olmakdır. Burada ancak beceriksiz, âciz ve ahmaklar düşünürler. Bütün peygamberler —Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun— son derece açık bir iş getirmişlerdir. Bir hadîste rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kimi İslâm'a davet etmişsem, onun bir tereddüdü oldu. Ancak Ebubekir müstesnâ. Zîrâ o, ne tereddüd etti ve ne de düşündü. Çünkü o, son derece açık ve büyük bir işi görmüş ve sür'atle ona koşmuştur.

Allah Teâlâ : «Sizin bize üstün bir meziyyetinizi görmüyoruz.» dediklerini haber verir. Evet, onlar bunu görmüyorlardı. Zîrâ hakka karşı kör olup, onu işitmiyor ve görmüyorlardı. Aksine onlar, şüpheleri içinde gidip geliyor, bilgisizlik karanlıklarında bocalıyorlardı. Onlar; müfterîler, yalancılar, nasîbsizler ve alçak kimselerdi. Âhirette ise, en ziyâde kayıpta olanlar onlardır.

قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾

28 — Nûh dedi ki : Ey kavmim, eğer Rabbım tarafından bir delilim bulunur ve O, katından bana ihsân eder de bunlar sizden gizli kalırsa; onu istemediğiniz halde size zorla mı kabul ettireceğiz?

Allah Teâlâ, Nûh'un kavmine şöyle cevab verdiğini haber veriyor : Ey kavmim, eğer Rabbım tarafından bir delilim bulunur ve ben kesin

bilgi, apaçık bir iş, gerçek ve doğru bir peygamberlik —ki o, hem Nûh ve hem de onlara Allah'ın büyük bir rahmetidir— üzere olursam ve bunlar da size gizli kalır, ona ulaşamaz, onun kadrini bilmez, aksine onu yalanlamaya ve reddetmeye koşarsanız; onu istemediğiniz halde, size zorla mı kabul ettireceğiz?

وَيَٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ۚ إِنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَلَٰكِنِّىٓ أَرَىٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَٰقَوْمِ مَن يَنصُرُنِى مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمْ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾

29 — Ey kavmim; buna karşılık olarak sizden hiç bir mal istemiyorum. Benim ücretim yalnız Allah'a âittir. İnananları da kovacak değilim. Çünkü onlar, Rablarına kavuşacaklardır. Ne var ki ben, sizi câhil bir kavim olarak görüyorum.

30 — Ey kavmim; ben onları kovarsam beni Allah'a karşı kim savunur? Hâlâ düşünmüyor musunuz?

Hz. Nûh (a.s.) kavmine şöyle diyor : Size olan nasîhatıma karşılık sizden bir mal, bir ücret istemiyorum. Ben ecrimi ancak Allah'tan diliyorum. İnananları da kovacak değilim. Sanki onlar, Hz. Nûh (a.s.) dan inananları yanından kovmasını istemişlerdi. Onlarla beraber oturmayı soyluluk ve ihtişâmları ile bağdaştıramıyorlardı. Nitekim onların benzerleri de, rasûllerin sonuncusu (s.a.) ndan yanında bulunan zayıf kimseler topluluğunu yanlarından uzaklaştırmasını ve kendileriyle özel bir mecliste oturmasını istemişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirmişti : «Sabah akşam Rabblarına, rızâsını dileyerek duâ edenleri kovma.» (En'âm, 52), «Sabah akşam Rablarının rızâsını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini onlardan ayırma.» (Kehf, 28). Allah Teâlâ başka bir âyette de şöyle buyurur : «Biz, böylece onların bir kısmını bir kısmıyla denedik ki : Aramızdan Allah bunlara mı lutfetti? desinler. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» (En'âm, 53).

وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِى خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّى مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ
تَزْدَرِىٓ أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِىٓ أَنفُسِهِمْ ۖ إِنِّىٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾

31 — Ben size : Allah'ın hazîneleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Meleğim de demiyorum. Hor gördüklerinize Allah iyilik vermeyecektir de demiyorum. İçlerinde olanı en iyi bilen Allah'tır. Yoksa ben de zâlimlerden olurum.

Hz. Nûh onlara, Allah'ın izni ile kendilerini tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete çağıran Allah'ın bir elçisi olduğunu haber veriyor. Bundan dolayı onlardan bir ücret de istemiyor. Bilakis o, şerefli olsun, değersiz olsun kime rastlarsa Hakk'a davet ediyor. O'na icâbet eden kurtulmuştur. Sonra onlara haber veriyor ki, Allah'ın hazîneleri üzerinde tasarrufa gücü yoktur. Allah'ın muttali kılmış oldukları dışında gaybı da bilmemektedir. O meleklerden bir melek de değildir. Aksine risâletle gönderilmiş, mucîzelerle desteklenmiş bir beşerdir. O diyor ki : Şu sizin küçümseyip hor gördükleriniz var ya; işte îmânları sebebiyle Allah katında onların bir sevâbı yoktur da demiyorum. Zîrâ onların içlerindekini en iyi bilen Allah'tır. Eğer dış durumlarında olduğu gibi içlerinden de îmân etmiş iseler onlar için en güzel karşılık, mükâfât vardır. Onlar îmân ettikten sonra her kim, onlara bir kötülük ederse; zâlim ve hakkında bilgisi olmadığı bir sözü söylemiş olur.

قَالُوا۟ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾
قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِىٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ
إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ ۖ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

32 — Onlar dediler ki : Ey Nûh; bizimle tartıştın, çok uğraştın, doğru sözlü isen haydi tehdîd ettiğin şeyi getir.

33 — Dedi ki : Onu size dilediği takdîrde ancak Allah getirir. Ve siz, O'nu aslâ âciz bırakamazsınız.

34 — Allah sizi azdırmak isterse; ben size öğüt vermek istesem de faydası olmaz, Rabbınız O'dur. O'na döndürüleceksiniz.

Allah Teâlâ, Hz. Nûh'un kavminin Allah'ın intikâmını, azâbını ve öfkesinin acele olarak gelmesini istediklerini haber veriyor. Belâ ve musîbet ise konuşmaya bağlıdır. Onlar dediler ki : Ey Nûh; bizimle tartıştın, çok uğraştın. Biz sana tâbi olmayacağız. Eğer doğru sözlü isen haydi bakalım bizi tehdîd etmiş olduğun azâb ve intikâmı getir. Bizim için dilediğin bedduâda bulun, bize va'detmiş olduğunu getir. Dedi ki : Onu size dilediği takdîrde ancak Allah getirir. Ve siz, O'nu aslâ âciz bırakamazsınız. Sizi cezâlandıracak ve azâbı hemen getirecek olan sizin kendisini hiç bir şeyle âciz bırakamayacağınız Allah'tır. «Allah sizi azdırmak isterse; ben, size öğüt vermek istesem de faydası olmaz.» Şâyet Allah Teâlâ sizi azdırmak ve helâk etmek istemişse; size dini tebliğ etmem, sizi sakındırmam ve size nasîhat etmem ne fayda getirecek? «Rabbınız O'dur. O'na döndürüleceksiniz.» İşlerin dizgini O'nun elindedir. O, aslâ zulmetmeyen adâletli hâkim ve tasarruf sâhibidir. Yaratma ve işler O'nundur. İlk defa yaratan yoktan varedip açığa çıkaran ve sizleri kendine döndürecek olan O'dur. Dünya ve âhiretin mâlikidir.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

35 — Yoksa; «onu kendiliğinden uydurdu» mu derler? De ki : Ben bunu uydurduysam vebâli banadır. Oysa ben, sizin işlediğiniz günâhlardan tamâmen uzağım.

Burası bu kıssanın ortasında bir ara cümlesi ve sözüdür. Bu, kıssayı te'kîd ve gönüllere yerleştirmek üzere getirilmiştir. Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) e şöyle buyurur : Bu inkâr eden kâfirler, yoksa bunu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar? «De ki : Ben bunu uydurduysam vebâli banadır. (Bunun günâhı benim üzerimedir.) Oysa ben, sizin işlediğiniz günâhlardan uzağım.» Bunlar, uydurulmuş değildir. Zîrâ ben, Allah'a karşı yalan söyleyenler hakkında Allah katındaki azâbı en iyi bilenim.

وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾
وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۖ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾ وَيَصْنَعُ
الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا
تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

36 — Nûh'a vahyolundu ki : Senin kavminden îmân edenlerden başkası aslâ inanmayacaktır. Bunun için onların işlediklerine üzülme.

37 — Gözetimimiz altında sana bildirdiğimiz gemiyi yap. Zulmedenler için Bana bir şey söyleme. Çünkü onlar, suda boğulacaklardır.

38 — Gemiyi yapmaya başladı. Kavminin ileri gelenleri yanına uğradıkça onunla eğlenirlerdi. O da dedi ki : Bizimle alay ediyorsunuz, ama sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.

39 — Rüsvây edici azâbın kime geleceğini ve sürekli azâbın kime ineceğini göreceksiniz.

Gemi Yapılıyor

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Nûh'un kavmi, Allah'ın intikâmı ve onlara azâbının çarçabuk gelmesini istediklerinde, Allah Teâlâ ona vahyetti. Nûh (a.s.) onlara Allah Teâlâ'nın : «Rabbım, kâfirlerden yeryüzünde yurt tutan hiç bir kimse bırakma.» (Nûh, 26), «O da Rabbına yalvarmış : Ben yenildim, bana yardım et, demişti.» (Kamer, 10) âyetlerinde haber vermiş olduğu bedduâsını etti. İşte o zaman Allah Teâlâ, kendisine şöyle vahyetti : «Senin kavminden îmân edenlerden başkası inanmayacaktır. Bunun için onların işlediklerine üzülme. Gözetimimiz altında sana bildirdiğimiz ve ne yapacağını öğrettiğimiz şekilde gemiyi yap. Zulmedenler için Bana bir şey söyleme. Çünkü onlar, suda boğulacaklardır.»

Seleften birisi der ki : Allah Teâlâ Hz. Nûh'a ağaçları parça parça kesmesini ve kurutmasını emretti. Bunlar, yüz senede oldu. Diğer

bir yüz senede de yontup düzeltti. Bunun kırk senede olduğu da söylenmiştir ki en doğrusunu Allah bilir. Muhammed İbn İshâk'ın naklen zikrettiğine göre : Allah Teâlâ Hz. Nûh'a gemiyi sac ağacı (siyah, sert mobilyalık kereste) den yapmasını, uzunluğunu 80 kulaç, genişliğini de 50 kulaç yapmasını, iç ve dışını ziftlemesini, suyu yarması için ona meyilli bir göğüs yapmasını emretti. Katâde geminin uzunluğunun 300, genişliğinin de 50 kulaç olduğunu söyler. Hasan'dan rivâyete göre, geminin uzunluğu 600 kulaç, genişliği de 300 kulaçtı.

Yine Hasan ve İbn Abbâs'dan rivâyete göre geminin uzunluğu 1.200 kulaç, genişliği de 600 kulaç idi. Geminin uzunluğunun 1.000 kulaç, genişliğinin de 100 kulaç olduğunu söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir. Yukardakilerin hepsi şöyle demiştir : Geminin göğe doğru yüksekliği 30 kulaçtı, 3 katlı idi. Her kat on kulaç idi. En alt kat hayvanlar ve vahşî hayvanlar için, orta kat insanlar için, üst kat da kuşlar içindi. Kapısı yan tarafındaydı ve üzerini örten bir örtü vardı.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr garîb bir haber zikreder : Ali İbn Zeyd İbn Ced'ân kanalıyla... Abdullah İbn Abbâs'dan rivâyet edilen bir hadîste o, şöyle demişti : Havâriler, Îsâ İbn Meryem'e : Gemide bulunan birisini bizim için diriltseydin de, bize ondan bahsetseydi, dediler. Onları alıp götürdü ve bir toprak tepeciğine vardı. Avucuyla topraktan bir avuç alıp : Biliyor musunuz bu nedir? diye sordu. Onlar : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. O : Bu, Hâm İbn Nûh'un topuğudur, dedi. Ve tepeciğe asâsı ile vurarak : Allah'ın izni ile kalk, dedi. Bir de gördüler ki; o, kalkmış başından toprağı silkeliyor ve ihtiyarlamış. Îsâ (a.s.) ona : Bu şekilde mi helâk oldun? diye sordu. O; hayır, dedi. Genç iken öldüm. Fakat ben sandım ki o tûfân kıyâmettir. İşte bunun için ihtiyarladım. Hz. Îsâ : Bize Nûh'un gemisinden bahset, dedi. Dedi ki : Uzunluğu 1.200 kulaç, genişliği 600 kulaç idi. 3 kat idi. Ondaki bir kat hayvanlar ve vahşîler için, bir kat insanlar için, bir kat da kuşlar içindi. Hayvanların pislikleri çoğaldığında Allah Teâlâ Nûh (a.s.) a vahyetti ki, filin kuyruğunu sık. O da filin kuyruğunu sıktı ve ondan bir erkek bir de dişi domuz düştü. Pisliğe yöneldiler. Geminin levhaları arasında fareler meydana gelip geminin omurgasını ve iplerini kemirmeğe başladıklarında, Allah Teâlâ Nuh'a aslanın iki gözü arasına vurmasını vahyetti. Nûh vurdu da onun burun deliğinden bir erkek, bir de dişi kedi çıktı ve farelere yöneldiler. Îsâ (a.s.) ona : Bütün ülkelerin battığını Nûh nasıl bildi? diye sordu. Şöyle dedi : Kendisine bir haber getirmesi için kargayı gönderdi. Bir leş buldu da üzerine indi. Hz. Nûh ona korkması için bedduâda bulundu. İşte bu sebeple evcilleşmez. Sonra güvercini gönderdi. Güvercin, gagasında bir zeytin yaprağı ve ayaklarıyla çamur getirdi. Nûh bununla ülkelerin batmış olduğunu anladı.

Nûh onu da boynundaki yeşillikle taçlandırdı. Ünsiyet ve emniyet içinde olması için ona duâ etti. İşte bu sebepledir ki evlere alışır, dedi. Biz dedik ki : Ey Allah'ın elçisi, onu âilelerimize götürsek de bizimle beraber otursa ve bizimle konuşsa. Rızkı olmayan nasıl bize tâbi olur? dedi ve ona : Allah'ın izni ile dön, dedi de tekrâr toprak oldu.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Gemiyi yapmaya başladı. Kavminin ileri gelenleri yanına uğradıkça onunla eğlenir alay eder, onun va'detmiş olduğu suda boğulmayı yalanlarlardı. O da dedi ki : Bizimle alay ediyorsunuz, ama sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.» Bu, şiddetli bir vaîd ve kuvvetli bir tehdîddir. «(Dünyada) rüsvây edici azâbın kime ineceğini göreceksiniz.»

حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلْنَا ٱحْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ وَمَنْ ءَامَنَ ۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾

40 — Nihâyet buyruğumuz gelip sular kaynamaya başlayınca : Her cinsten birer çifti ve hakkında hüküm verilmiş olanın dışında kalan çoluk çocuğunu ve inananları gemiye al, dedik. Zâten onunla beraber pek az kimse inanmıştı.

Sular Kaynamaya Başlayınca

Hiç kesilmeyen, aralıksız, devâmlı yağmurlardan ibâret Allah'ın emri geldiğinde; bu, Allah Teâlâ'nın Nûh (a.s.) a bir va'didir. Bu öyle bir yağmurdur ki, Allah Teâlâ bu husûsta başka bir âyette şöyle buyurur : «Bunun üzerine Biz de gök kapılarını boşanan sularla açmıştık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık da su belirtilen bir ölçüye göre birleşiverdi. Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik. Nankörlük edilmiş olan mükâfât olmak üzere bizim gözetimimizle yüzüyordu.» (Kamer, 11-14), âyette geçen (التنور) kelimesi hakkında İbn Abbâs'tan rivâyete göre; bu kelime, yeryüzü anlamındadır. Sanki yer yüzü, kaynayan su kaynakları haline gelmiş ve nihâyet ateş yeri olan fırınlardan su kaynamıştı. Bu; selefin cumhûru ile halef âlimlerinin görüşüdür. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) den rivâyete göre ise; bu kelime sabahın açılması, şafağın sökmesidir ki, sabahın ve fecrin ışığı ve aydınlatmasıdır. Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir. Mücâhid ve

Şa'bî derler ki : Bu fırın Kûfe'de idi. İbn Abbâs'tan rivâyete göre; Tennûr, Hindistan'da bir kaynaktır. Katâde'den rivâyete göre ise; adına Ayn el-Verde denilen Cezîre'de bir kaynaktır. Bu sözler de garîbdir.

İşte o zaman Allah Teâlâ Nûh (a.s.) a kendisiyle beraber her cinsten birer çifti gemiye yüklemesini emretti. Rûh taşıyan her bir yaratık cinslerinden birer çifti yanına alacaktı. Erkek ve dişi olmak üzere nebâtlardan da ikişer tane almakla emrolunduğu söylenir. Yine söylendiğine göre; onun ilk koyduğu kuş, dere (الدره) kuşu olup sonuncu olarak koyduğu hayvan da merkebdir. İblîs de merkebin kuyruğuna yapışmış olarak girmişti. Merkeb ayağını gemiye bastı ve doğrulmaya çalıştı. Ancak kuyruğuna yapışmış olan İblîs onu ağırlaştırmıştı. Nûh ona : Sana ne oluyor? Yazıklar olsun, girsene, demeye başladı. Merkeb doğrulmaya çalıştıysa da başaramadı. Bunun üzerine Hz. Nûh : Seninle beraber İblîs olsa dahi gir, dedi ve ikisi birden gemiye girdiler.

Ebu Ubeyde İbn Abdullah İbn Mes'ûd'un anlattığına göre; onlar, Hummâya tutuluncaya kadar arslanı beraberlerine alıp gemiye yükleyememişler. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Zeyd İbn Eslem'den, onun da babasından rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Nûh gemiye her bir cinsten birer çift yüklediğinde ashâbı : Yanlarında aslan varken hayvanlar nasıl sükûnet içinde olacaklar? diye sormuşlar. Allah Teâlâ da aslana hummâyı musallat kılmış. İşte bu, yeryüzüne inen ilk hummâ olmuş. Sonra fareden şikâyet ederek : Şu küçük hayvancık bizim yiyeceklerimizi ve eşyâlarımızı bozuyor, demişler. Allah Teâlâ aslana vahyetmiş ve hapşırmış ve bu hapşırmasıyla kedi çıkmış. Bunun üzerine fare kediden gizlenmiş.

Allah Teâlâ : «Hakkında hüküm verilmiş olanın dışında kalan çoluk çocuğunu ve inananları gemiye al.» buyurur ki; hakkında hüküm verilmiş olanlar, Allah'a îmân etmemiş olanlardır. Yalnız başına bir tarafa çekilmiş olan oğlu Yâm ile Nûh'un karısı onlardandı. Nûh'un karısı Allah'ı ve O'nun elçisini inkâr etmişti. Allah Teâlâ : «Kavminden inananları gemiye al.» buyurmuştur. «Zâten onunla beraber pek az kimse inanmıştı.» Hz. Nûh, onların arasında dokuz yüz elli sene yani uzun bir müddet kalmasına rağmen onlardan çok azı kendisine îmân etmişti. İbn Abbâs'tan rivâyete göre; onlar, kadınları da dâhil olmak üzere seksen kişiydiler. Kâ'b el-Ahbâr'dan rivâyet edildiğine göre ise; onlar, yetmiş iki kişiydiler. Sayılarının on olduğu da söylenmiştir. Başka bir rivâyete göre ise; bunlar, sâdece Nûh ile üç oğlu Sâm, Hâm, Yâfes ve bu üçünün hanımları ile Yâm'ın karısı olmak üzere dört gelininden ibârettir. Nûh'un karısının da, onlarla beraber gemide olduğu söylenmişse de şüphelidir. Aksine zâhir olan, Nûh'un karısının helâk

olduğudur. Zîrâ o, kavminin dini üzere idi ve onların başına gelenler onun da başına gelmiştir. Nitekim Lût (a.s.) un karısının başına da onun kavminin başına gelenler gelmiştir. En doğrusunu Allah bilir ve O, hüküm verenlerin en yücesidir.

İZÂHI

(التنور) lügatte kapalı bir ocak, bir fırındır ki lisânımızda en ziyâde «tandır» ta'bîr olunur. Leys demiştir ki : Tennûr umûmiyetle her lisâna geçmiş bir lafızdır. Arkadaşı, «Tennâr»dır, Ezherî de demiştir ki : Bu, delâlet eder ki isim bazan a'cemî olur. Arab onu ta'rîb eder de arabî olur. Ve buna delil, Tennûr'un aslının Tennâr olmasıdır. Bundan evvel Arab dilinde tennûr, ma'rûf değildir. Bunun benzeri başka lisândan arabçaya girmiş olan dîbâc, dînâr, sündüs, istebrak gibi kelimelerdir ki; arab bunlarla tekellüm edince, hepsi de arapça olmuştur...

(الفوران) da ma'lûmdur ki kuvvet ve şiddetle kaynamak, fışkırmaktır. Şimdi biz, gemiden bahsolunurken tâm ocak feverân ettiği sırada yük emri verildiğini işittiğimiz zaman, o geminin harekete hazır durumda bir vapur olduğunu anlamakta hiç tereddüt etmeyiz. Lâkin vapuru görmemiş olanlar, buna intikâl edemez ve acabâ bu ocak feverânı ne demektir. Bu, olsa olsa bir işâret olacaktır, diye düşünmekte ma'zûr olurlar.

Eski müfessirler, bunun hakkında muhtelif mânâlar kayd ve nakletmişlerdir ki bunları burada özetleyelim :

1 — Müfessirlerin çoğunluğu, Tennûr'un hakîkaten bir ocak mânâsına olduğunda müttefiktir. Kimisi Nûh'a mahsûs bir tennûr idi, demiş. Bir çoğu ekmek pişirilen bir fırın idi demiş, bunu da kimi Âdem' den kalma idi demiş, kimi Hz. Nûh'un zevcesinin ekmek pişirdiği bir tennûr idi demiş, kimi taştan idi, kimi Kûfe tarafında idi demiş ve hattâ Hz. Ali'den Kûfe mescidinin yerinde idi diye bir söz nakledilmiş, kimi Şâm'da Ayn-ı Verdân adı verilen yerde, kimi de Hind'de idi demiş ve bütün bunlar, feverânı, suyun kazanda kaynar gibi fırından kaynayıp fışkırmasıyla izâh etmişlerdir. Böyle bir feverân, âyette niçin geminin inşâsına bir netîce ve yüklenmesi emrine bir şart ve başlangıç olarak gösterilmiş? Bunun vechine gelince de Allah Teâlâ, bunu Hz. Nûh'a tûfânın başlayacağına bir alâmet olmak üzere ta'yîn buyurup önce haber vermiş ve binâenaleyh bu alâmet ve mucize zuhûr ettiği zaman yüklemek emrini vermiş, demişler. Fakat bir kısım mü-

fessirler bu vechi uzak görmüşler ve başka mânâlar vermişlerdir. Bu sûretle :

2 — Bazan araplar yeryüzüne de tennûr dedikleri için tennûr'un feverânı yeryüzünden suların fışkırması olacak. Nitekim Kamer sûresinde de : «Biz de bunun üzerine gök kapılarını boşanan sularla açtık. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık, her iki su belirtilen bir ölçüye göre birleşti.» (Kamer, 11-12) buyrulmuştur demişler. Küre-i Arz'ın bir büyük fırın mânâsında olduğunu iş'âr eden bu kavil dahi şâyân-ı dikkat ise de bu sûrette feverâna yakışan mânâ su fışkırması değil, ateş püskürmesi olurdu.

3 — Tennûrdan murâd; arzın şerefli ve yüksek mevzileri demektir ki bir hârika olarak oralara bile sular fışkırmıştır, demişler.

4 — (وفار التنور) şafak attı, sabah oldu mânâsına gelir denilmiş ve bunun Hz. Ali'den menkûl olduğu söylenmiş.

5 — İş kızıştı, şiddetlendi mânâsına (حمى الوطيس) «fırın kızdı» denildiği gibi (و فار التنور) da böyledir, denilmiş. Lâkin bu dört mânânın dördü de mecâz ve meselenin kendisi hârikulâde bir hâdiseye âit bulunduğu cihetle müfessirlerin cumhûru, tennûr kelimesinin hakîkî mânâsından dönmeye sebeb olmadığını söylemektedirler.

6 — Ebu Hayyân tefsîrinde Hasan'dan rivâyet olarak tennûr; gemide suyun toplandığı yerdir, diye nakledilmiştir ki bu ifâde hemen hemen geminin kazanını andırıyor. Görülüyor ki müfessirlerin rivâyetlerinin bir hayli noktaları arz ettiğimiz mânâya temâs eder bir haldedir. Rivâyetlerdeki bu tafsîlât da görüldükten sonra, biz şimdi bihakkın diyebiliriz ki; tennûrun hakîkaten bir ocak olması aynı zamanda onun gemide su toplanan bir kazan ile yanyana bulunmasına mâni değildir. Müfessirlerin hepsinin ocak rivâyeti ile bu rivâyet arasında çelişki yoktur. Birlik lâmı ile (التنور) buyurulması, bunun gemiye âit bir tennûr olduğunu gösterir. Aynı zamanda Hz. Nûh'a mahsûs bir tennûr olması da buna aykırı değildir. Çünkü bu, onun bir mucîzesidir. Keşşâf tefsîrinin müellifinin de açıkladığı gibi âyette (حتى) gâyesi yukarıdaki (يضع) fiiline müteallik olup mânâ (يضع الفلك حتى) demek olduğu cihetle tennûrun feverânı gemideki san'atın bir nihâyeti ve yüklenip hareket emrinin şart ve başlangıcı olarak gösterilmiş bulunduğu da mülâhaza edilirse; tennûrun feverânı, geminin motör gücünü anlattığı ve (وفار التنور) bu günkü ta'bîre göre, nihâyet emrimiz gelip gemi fayrap edildiği vakit, demek olduğu açığa çıkar. Ve bunda tennûr ve feverân kelimeleri hakîkat olduğu ve âyetin bu mânâda gâyet zâhir bulunduğu da şüphesizdir. Binâenaleyh nass'ta hakîkat ve zâhiri bı-

rakıp da te'vîl aramağa hiç de sebeb yoktur. Geminin inşâsı tamâm olup fayrap haline gelmesi ilâhî emir olan tûfânın başlayacağına bir alâmet olmasında da aykırılık yoktur. Âyetin bu zâhirine karşı o zaman öyle bir vapur nasıl yapılabilirdi ve yapılmış olsa bu san'at unutulur mu idi? gibi bir uzak sayma ve tevehhümden başka denecek bir şey de bulunamaz. Halbuki önceleri bilinip de sonradan unutulmuş tecrübî san'atların (teknikler) bile tarihte misâli eksik olmadığı gibi, yukarıda belirtildiği şekilde «gözümüz önünde ve bizim vahyimiz ile gemiyi yap» buyruğu uyarınca Allah Teâlâ'nın koruması ve vahyi ile yapılmış olan ve çifti, yani erkeği dişisi bulunan her şeyden —ki tafsîlini Allah bilir— ikişer tane hamûle alabilen ve bunlarla beraber Hz. Nûh' un bir oğlundan başka eşini ve âilesini, az mikdârda da olsa kavminden îmân etmiş olanları dahi yüklenerek dağlar gibi dalgalar içinde cereyân edip giden hârikulâde bir geminin alelâde bir yelken gemisi farzedilmesi daha uzak sayılacağı konusunda şüphe yoktur.(...)

Cûdî; engince bir dağ ki Musul'da denilmiş, Cezîre'de de denilmiş, Âmid'de denilmiş, Şam'da denilmiş. Ebu Hayyân diyor ki; Cezîre'de veya Âmid'de denilmesi, Musul'a yakınlıkları nedeniyledir. Bir de denilmiş ki Cûdî her dağa ıtlâk edilebilen bir cins ismidir. (Elmalılı, Hak Dini, Kur'an Dili, IV, 2780-2784)

oOo

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرٖىهَا وَمُرْسٰىهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ
تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن
مَّعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ
إِلَّا مَن رَّحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾

41 — Nûh dedi ki : Ona binin, onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbım muhakkak Gafûr ve Rahîm'dir.

42 — Dağlar gibi dalgalar içinde onları götürürken

Nûh bir kenarda ayrı kalmış oğluna : Bizimle beraber gel, küfredenlerle birlikte olma, diye seslendi.

43 — O : Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır, deyince; Nûh : Bu gün Allah'ın rahmetine erişenden başkası için Allah'ın buyruğundan kurtuluş yoktur, dedi. Ve aralarına dalga girdi. Oğlu da boğulanlardan oldu.

Binin Gemiye

Allah Teâlâ, Hz. Nûh (a.s.) un gemide beraberinde taşımakla emrolunduğu kimselere şöyle dediğini haber verir : «Ona binin. Onun yürümesi de durması da Allah'ın adıyladır.» Suyun üzerinde yürümesi de, yürümesinin sona ermesi de yanaşması da Allah'ın adıyladır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Sen ve beraberindekiler gemiye yerleşince : Bizi zâlim kavimden kurtaran Allah'a hamdolsun, de. Ve sen indirenlerin en hayırlısısın.» (Mü'minûn, 28-29). Bu sebeple her işin başında, gemiye, hayvana vs. binerken besmele çekilmesi müstehabdır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «O, bütün çiftleri yaratmıştır. Sizin için bineceğiniz gemiler ve hayvanlar varetmiştir. Ta ki, bunların üzerlerine oturunca Rabbınızın nimetini anarak : Bunları buyruğumuza veren ne yücedir, diyesiniz. Yoksa biz bunları zaptedemezdik ve biz şüphesiz Rabbımıza döneceğiz.» (Zuhruf, 12-14). İlerde inşâallah Zuhruf sûresinde de geleceği üzere işlerin başında besmele çekmeye teşvîk eden hadîsler vârid olmuştur. Güvenimiz Allah'adır.

Ebu'l-Kâsım et-Taberânî der ki : Bize İbrâhîm İbn Hâşim el-Beğavî'nin... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Gemilere bindikleri zaman ümmetimin suda boğulmaktan emîn olması şöyle demeleridir : «Melik Allah'ın adıyla. Onlar, Allah'ı gereği gibi takdîr edemediler. Halbuki kıyâmet günü bütün yeryüzü onun avucundadır. Ve gökler O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, koştukları ortaklardan münezzehtir, yücedir.» (Zümer, 67). «Onun yürümesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbım muhakkak Gafûr ve Rahîm'dir.»

Allah Teâlâ : «Rabbım muhakkak Gafûr ve Rahîm'dir.» buyurmuştur ki, kâfirlerin toptan suda boğulmaları ile intikâmın hemen peşinden Allah'ın Gafûr ve Rahîm olduğunun zikredilmesi son derece münâsibtir. Nitekim : «Şüphesiz ki Rabbın; cezâyı çabuk verendir. Ve muhakkak ki O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (A'râf, 167). «Doğrusu Rabbın, insanların zulmetmelerine rağmen mağfiret sâhibidir. Şüphesiz

ki, Rabbının cezâlandırması şiddetlidir.» (Ra'd, 6) ve benzeri âyetlerde de Allah Teâlâ intikâmı ile rahmetini birlikte zikretmiştir.

Allah Teâlâ : «Dağlar gibi dalgalar içinde onları götürürken...» buyurur ki, gemi onları bütün yeryüzünü örtmüş, kaplamış olan suyun üzerinde götürüyordu. Su dağların başına kadar yükselmiş ve hattâ dağların başından on-onbeş kulaç daha yükseğe çıkmıştı. Suyun dağların başından yüksekliğinin seksen mil olduğu da söylenmiştir. İşte bu gemi suyun yüzünde Allah'ın izni ile, O'nun koruması, inâyeti ve nimeti altında yürüyordu. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Gerçekten su taştığı zaman, sizi Biz taşıdık gemide. Bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım. Ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.» (Hâkka, 11-12), «Onu tahtadan yapılmış, mıhla çakılmışa bindirdik. Küfredilmiş olan mükâfât olmak üzere bizim gözetimimizle yürüyordu. Andolsun ki, Biz, onu bir âyet olarak bıraktık. İbret alan yok mudur?» (Kamer, 13-15).

Allah Teâlâ : «Nûh bir kenarda ayrı kalmış oğluna : Bizimle beraber gel, küfredenlerle birlikte olma, diye seslendi.» buyurur ki; bu, dördüncü oğul olup ismi Yâm idi ve kâfirdi. Babası gemiye binerken onu îmâna, kendileriyle beraber gemiye binmeye, kâfirlerin boğulacağı gibi boğulmamaya çağırdı. O da : «Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır.» dedi. Onun camdan bir binit edindiği söylenmişse de, bu isrâiliyyâttandır ve sıhhatini en iyi Allah bilir. Kur'an'da açıkça belirtilen ise onun : «Dağa sığınırım, beni sudan kurtarır.» demiş olmasıdır. Bilgisizliği ile tûfânın dağların başlarına ulaşmayacağını sanmış ve bir dağ başına çıkarsa bunun kendisini suda boğulmaktan kurtaracağını sanmıştı. Babası Nûh (a.s.) da ona : «Bugün Allah'ın rahmetine erişenden başkası için Allah'ın buyruğundan kurtuluş yoktur, Allah'ın buyruğundan bugün seni koruyacak bir şey yoktur, demişti. (Bu arada) aralarına dalga girdi, oğlu da boğulanlardan oldu.

وَقِيلَ يَٰٓأَرْضُ ٱبْلَعِى مَآءَكِ وَيَٰسَمَآءُ أَقْلِعِى وَغِيضَ ٱلْمَآءُ وَقُضِىَ ٱلْأَمْرُ وَٱسْتَوَتْ عَلَى
ٱلْجُودِىِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾

44 — Denildi ki : Ey yer suyunu çek, Ey gök, sen de tut, su çekildi, iş de bitti. Gemi Cûdî'ye oturdu. Zâlimler gürûhu Allah'ın rahmetinden uzak olsun, denildi.

Sular Çekiliyor

Allah Teâlâ haber veriyor ki gemide olanlar dışında yeryüzü halkı suda boğulduğunda O, yeryüzüne ondan kaynamış ve üzerinde toplanmış olan suları çekmesini, göğe de yağmurunu tutmasını emretti. Su çekilmeye eksilmeye başladı. İş de bitti. Bütün yeryüzü halkından Allah'a küfredenlerden hiç kimse kalmadı. Gemi içindekilerle Cûdî'ye oturdu. Mücâhid, Cûdî'nin Cezîre'de bir dağ olduğunu söyler. O günde dağlar suda boğulmaktan (kurtulmak üzere) uzanıp yükselmişler, o ise Allah için tevâzu göstermiş ve suya batmamıştı. İşte Nûh (a.s.) un gemisi onun üzerinde durdu, demir attı.

Katâde der ki : Gemi dağın üzerinde bir ay durdu da sonunda ondan indiler. Yine Katâde şöyle diyor : Allah Teâlâ Nûh (a.s.) un gemisini Cezîre topraklarından Cûdî üzerinde bir ibret ve alâmet olmak üzere bıraktı ki; bu ümmetin ilkleri onu görsünler. Ondan sonra nice gemiler helâk olup gitti ve kül oldular.

Dahhâk, Cûdî'nin Musul'da bir dağ olduğunu söylerken, bazıları da onun Tûr olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Tevbe İbn Sâlih'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Zirr İbn Hubeyş'in Kinde kapılarından girişte sağda bulunan bir zâviyede namaz kıldığını gördüm. Ona niçin orada cum'a günü çokça namaz kıldığını sorduk da şöyle söyledi : Bana ulaştığına göre; Nûh'un gemisi, burada karaya oturmuş. Albâ' İbn Ahmer'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Nûh ile beraber gemide seksen erkek vardı ve âileleri de onlarla birlikteydi, onlar yüzelli gün gemide kalmışlardı. Allah Teâlâ gemiyi Mekke'ye doğru yöneltmiş ve kırk gün Beyt'in etrafını dolaşmış, sonra Allah Teâlâ onu Cûdî'ye yöneltmiş ve onun üzerinde karâr kılmış. Hz. Nûh kendisine yeryüzü hakkında haber getirmesi için kargayı göndermiş ve o da gidip leşlerin üzerine konmuş, dönüşü gecikmiş. Bunun üzerine güvercini göndermiş ve güvercin, kendisine bir zeytin dalı getirmiş, ayaklarını da çamura bulaştırmış. Böylece Nûh (a.s.) suyun çekilmiş olduğunu anlayıp Cûdî'nin alt kısmına (eteğine) inmiş ve orada bir köy inşâ tetirerek köye «semânûn» adını vermiş. Bir gün eski dillerini unutmuşlar ve seksen dil meydana gelmiş. Bunlardan birisi de Arab dili olmuş. Bazısı diğer bazısının sözünü anlamaz olmuş da, Hz. Nûh (a.s.) onları birbirleriyle anlaştırır imiş.

Kâ'b el-Ahbâr der ki : Gemi, Cûdî üzerinde karâr kılmazdan önce Doğu ile Batı arasında dolaşmıştır. Katâde ve başkaları derler ki : Gemiye Receb ayının onuncu günü binmişler, yüz elli gün su üzerinde kalmışlar ve gemi onları, Cûdî üzerinde bir ay durdurmuş. Gemiden

çıkışları Muharrem ayının aşûra günü olmuş. Bu açıklamanın bir benzeri, merfû' bir hadîste de vârid olmuş ve hadîsi İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Onlar, o günlerinde oruç tutmuşlar. En doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Ca'fer'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.), yahûdîlerden bir kısım insanlara uğramıştı. Onlar, aşûra günü oruç tutuyorlardı. Allah Rasûlü (s.a.) : Bu oruç da nedir? diye sormuş ve onlar : Bu günde Allah Mûsâ'yı ve İsrâiloğullarını suda boğulmaktan kurtardı ve bu gün de Firavun'u suda boğdu. Bu günde gemi Cûdi üzerine oturdu. Nûh ve Mûsâ —Allah'ın selâmı ikisinin üzerine olsun— Allah'a şükür için bu günde oruç tuttular, dediler. Hz. Peygamber (s.a.) : Ben Mûsâ'ya ve bu günün orucuna daha lâyığım, buyurdu, oruç tuttu ve ashâbına : Sizden kim sabaha oruçlu çıkmışsa; orucunu tamâmlasın, kim de âilesinin yemeğinden bir şeyler yemişse; günün kalanını tamâmlasın, buyurdu. Hadîs bu kanaldan rivâyetinde garîb olmakla beraber sahîh bir hadîste bunun bir kısmı için şâhid vardır.

Allah Teâlâ : «Zâlimler gürûhu Allah'ın rahmetinden uzâk olsun, helâk olma ve hüsrân onlara olsun, denildi» buyurur ki, sonuncularına varıncaya kadar hepsi helâk oldular, onlardan hiç bir kalıntı kalmadı.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr ve yüce Âlim Ebu Muhammed İbn Ebu Hâtim tefsîrlerinde Mûsâ İbn Ya'kûb kanalıyla... Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Âişe'den rivâyet ederler ki Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Eğer Allah Teâlâ Nûh'un kavminden birisine merhamet etmiş olsaydı, küçük çocuğun annesine merhamet ederdi. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle devâm buyurdu : Nûh (a.s.), kavmi içinde dokuz yüz elli sene kaldı. Yani yüz sene ağaç dikti, ağaçlar büyüyüp her bir tarafa dal budak sardı. Sonra onları kesti, sonra onları gemi yaptı. Ona uğruyor, onunla alay ediyor ve : Karada gemi yapıyorsun, peki nasıl yüzecek? diyorlar; o ise : Yakında bileceksiniz, diyordu. Gemiyi bitirip sular kaynadığında ve sular evlerin deliklerinden girmeye başlayınca, küçük çocuğu hakkında korkmuştu. Onu çok fazla seviyordu. Dağa çıkmaya başladı. Ve nihâyet üçte birine ulaştı. Su kendisine ulaşınca, yine çıkmaya başladı ve dağın üçte ikisine ulaştı. Su kendisine yetişince, çıkmaya devâm etti ve nihâyet dağın tepesine vardı. Su dizlerine ulaşınca çocuğu iki eliyle birden yukarı kaldırdı ve ikisi birden boğuldu. Şâyet Allah Teâlâ onlardan birine acımış olsaydı; işte bu küçük çocuğun annesine acırdı. Hadîs bu kanaldan rivâyetinde garîb bir hadîstir. Kâ'b el-Ahbâr ve Mücâhid İbn Cebr'den bu çocukla annesinin kıssası yukardakine benzer şekilde rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Siyer bilginleri dediler ki : Gemi durunca Nûh, yeryüzünden haber getirmesi için kargayı gönderdi. Karga bir leş gördü ve gemiye dönmedi. Bunun üzerine güvercini gönderdi. Güvercin, gagası arasında bir zeytin dalı ile döndü. Ayağına da çamur bulaşmıştı. Bunun üzerine Nûh, suların çekildiğini anladı. Bu sebeple karga için korku temennîsinde bulundu ve bu nedenle karga evlerde duramaz. Güvercini de boynundaki yeşillik tâcıyla tâçlandırdı ve ona emniyyet için duâ etti. Bu sebeple güvercin evlerde yaşar. Rivâyete göre Hz. Nûh, Receb'in yirmisinde gemiye binmişti. Gemi altı ay suların üzerinde yüzdü. Bu sırada Beyt el-Harâm'a uğradı, Allah onu batmaması için suyun üzerine çıkarmıştı. Gemi, Beyt el-Harâm'da durdu ve yedi kerre tavâf etti. Hacer-i Esved'i ise, Ebu Kubeys dağına kaldırmıştı. Nûh ve beraberindekiler Aşûra günü gemiden indiler. Nûh Aleyhisselâm o gün oruç tuttu ve beraberindekilere de Allah'a şükür için oruç tutmalarını emretti. Dağın yakınında bir köy kurdular. Oraya «seksenler çarşısı» adı verildi. Orası yeryüzünde tûfândan sonra i'mâr edilen ilk köydür. Denildi ki kâfirler içerisinde tûfândan kurtulan sâdece Ûc İbn Unk olmuştur. Su, onun dizlerine kadar ulaşmıştır. Tûfânla helâk olmaktan kurtuluşunun nedeni de şu idi : Nûh Aleyhisselâm gemi yapmak için sedir ağacına gerek duydu. Ancak onu taşıması mümkün olmadı. Ûc İbn Unk bu ağacı Şam'dan Nûh Aleyhisselâm'a getirdi. Bunun için Allah Teâlâ onu boğulmaktan kurtardı.

Derseniz ki : İlâhî hikmet, yüce kerem; henüz bülûğ çağına erişmemiş ve işledikleri günâhlar dolayısıyla mükellefiyet altında bulunmayan çocukların helâk edilmesini neden îcâbettirmiştir? Ben derim ki : Bazı müfessirler; Allah Azze ve Celle'nin, o sırada kadınların rahimlerini kırk yıl kısır bıraktığını ve o müddet esnâsında hiç bir kadının çocuk doğurmadığını söylemişlerdir. Bu cevab pek kuvvetli değildir. Çünkü kuş ve hayvanlar gibi öteki canlıların batırılması için de aynı suâl irâd edilebilir. Ayrıca Nûh'un kavminden başka diğer kâfir milletlerin çocuklarının helâk edilmesi halinde de bu suâl söz konusu olabilir. Bu konuda susturucu cevap şudur : Allah Sübhânehu yaratıklarının hepsine hâkimdir. Mutlak mülk sâhibi O'dur. İstediğini yapar ve dilediğine hükmeder. Yaptığından sorulmaz. Başkaları ise yaptığından sorumludurlar. (Hâzin, Lübâb, III, 327-329)

———oOo———

وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ
﴿٤٥﴾ قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ
أَن تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا
تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُن مِّنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾

45 — Nûh Rabbına yakardı ve: Ey Rabbım; oğlum benim âilemdendi, ama Senin va'din haktır. Ve Sen hakîmlerin en iyi hükmedenisin, dedi.

46 — Buyurdu ki: Ey Nûh; o senin âilenden değildir. Çünkü kötü bir iş işlemiştir. Öyleyse bilmediğin şeyi Benden isteme. Câhillerden olmaman için sana öğüt veriyorum.

47 — Rabbım; bilemediğim şeyi Senden istemekten Sana sığınırım. Beni bağışlamaz ve yarlıgamazsan, hüsrâna uğrayanlardan olurum, dedi.

Hz. Nûh Rabbına Yalvarıyor

Hz. Nûh (a.s.) un bu sorusu suda boğulan çocuğunun durumu hakkında bilgi edinmek içindir. Demişti ki: «Ey Rabbım; oğlum benim âilemdendi.» Sen bana âilemin kurtulacağını va'detmiştin. Muhakkak ki Senin va'din haktır, ondan dönülmez. O halde Sen hüküm verenlerin en iyi hükmedeni olduğun halde nasıl suda boğuldu? Allah Teâlâ da buyurdu ki: Ey Nûh; o senin âilenden; kurtarılmalarını va'dettiğim âilenden sayılmaz. Zîrâ Ben, ancak âilenden îmân edenlerin kurtuluşunu sana va'dettim. Bu sebepledir ki: Hakkında hüküm verilmiş olanlardan idi, buyrulmuştur.

Suda boğulan bu çocuğun Hz. Nûh'un oğlu olmadığı, onun ancak zinâdan olma bir çocuk olduğu şeklinde bir açıklamaya gidenlerin bu görüşlerinin hatâlı olduğu imâmlardan bir çoğu tarafından belirtilmiştir. Bu çocuğun Hz. Nûh'un oğlu olmadığı, ancak karısının oğlu olduğu şeklindeki görüş Mücâhid, Hasan, Ubeyd İbn Umeyr, Ebu Ca'fer el-Bâkır ve İbn Cüreyc'den nakledilmiş olup bazıları: «Çünkü kötü bir iş işlemiştir.» âyeti ile «Onlar, kullarımızdan iki sâlih kulun nikâ-

hında iken hâinlik ettiler...» (Tahrîm, 10) âyetlerini buna delil getirirler. Bu iki âyeti delil getirerek bu görüşe sâhib olanlardan biri de Hasan el-Basrî'dir. Diğer bazıları da onun, karısının çocuğu olduğunu söylerler. Bu söz sâhibinin bununla Hasan'ın kasdettiği mânâyı kasdetmiş olması veya çocuğun Hz. Nûh'un yanında büyümüş olması göz önüne alınarak ona nisbet edilmesinin mecâzî olduğunu kasdetmiş olması ihtimâl dâhilindedir. İbn Abbâs ve seleften bir çokları : Hiç bir peygamberin karısı aslâ zinâ etmemiştir, derler. İbn Abbâs : «O senin âilenden değildir.» âyeti hakkında : Kurtulmalarını sana va'detmiş olduklarımızdan değildir, demiştir. Şüphesiz İbn Abbâs'ın bu sözü gerçektir. Zîrâ Allah Teâlâ, bir peygamberin karısına ahlâksızlık imkânı vermeyecek kadar kıskançtır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ mü'minlerin annesi, Sıddîk'ın kızı, Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Hz. Âişe'ye zinâ isnâdında bulunanlara öfkelenmiş ve bunu söyleyip yayan mü'minleri ayıplamış, takbîh etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bu husûsta şöyle buyurmaktadır : «O uydurma haberi getirenler, içinizden belli bir zümredir. Bunu kendiniz için kötü sanmayın. O, sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden her birine kazandığı günâha karşılık cezâ vardır. En büyük azâb da içlerinden elebaşılık yapanadır... Onu dilinize dolamıştınız. Ve bilmediğiniz şeyleri ağzınıza alıyordunuz. Önemsiz bir şey sanıyordunuz ama Allah katında önemi büyüktür.» (Nûr, 11, 15)

Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Muhakkak ki o, sâlih olmayan bir amel işlemiştir, şeklinde olup hâinlik zinâdan başka bir konuda olmuştur. Âyetin Allah Rasûlü tarafından bu şekilde okunduğuna dâir bir de hadîs vârid olmuştur. Şöyle ki : İmâm Ahmed'in Yezîd İbn Hârûn kanalıyla... Esmâ Bint Yezîd'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) nü : Muhakkak o, sâlih olmayan (bir iş) işlemiştir, şeklinde okuduğunu ve şöyle dediğini işittim : «De ki : Ey kendi nefislerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Muhakkak ki Allah, bütün günâhları yarlığar ve aldırmaz. Çünkü O, Gafûr'dûr, Rahîm'dir.» (Zümer, 53). Yine Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ümmü Seleme'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü âyeti : Muhakkak ki o, sâlih olmayanı işlemiştir, şeklinde okumuştur. Hadîsi Ahmed Müsned'inde de tekrâr vermiştir. Ümmü Seleme, Mü'minlerin annesidir ve açık olan odur ki —en doğrusunu Allah bilir— o, Esmâ Bint Yezîd olup künyesi Ümmü Seleme idi.

Abdürrezzâk da der ki : Bize Sevrî ve İbn Uyeyne'nin... Süleymân İbn Katte'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : İbn Abbâs Kâ'be'nin yanında iken Allah Teâlâ'nın : «O ikisine ihânet ettiler.» (Tahrîm, 10)

âyeti sorulmuştu. Şöyle dedi : O, muhakkak ki zinâ değildir. Fakat birisi insanlara onun deli olduğunu haber verir, öteki ise (kavmine) misâfirleri gösterir, onlara delâlet ederdi. «Çünkü kötü bir iş işlemiştir.» âyetini okudu. İbn Uyeyne der ki : Bana Ammâr ed-Dühnî'nin haber verdiğine göre; o, Saîd İbn Cübeyr'e sormuş da şöyle demiş : Nûh'un oğluydu. Muhakkak ki Allah, yalan söylemez. Allah Teâlâ : «Nûh oğluna... seslendi.» buyurmuştur. Âlimlerden birisi de : Hiç bir peygamber hanımı aslâ zinâ etmemiştir, der. Bu açıklama Mücâhid, İkrime, Dehhâk, Meymûn İbn Mihrân ve Sâbit İbn Haccâc'dan da rivâyet edilmiş olup, Ebu Ca'fer İbn Cerîr bu sözü tercîh etmiştir ve şüphesiz doğru olan da budur.

قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾

48 — Ey Nûh; bizim katımızdan selâmetle in. Sana ve seninle beraber olan ümmetlere hayır ve bereketler olsun. Ama öyle ümmetler var ki, onları bir süre geçindireceğiz. Sonra onlara can yakıcı bir azâb vereceğiz, denildi.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; gemi Cûdî üzerine oturup durduğunda, Allah katından selâmetle inmesi söylendi. Bu selâmet onun üzerine, onunla birlikte olan mü'minlere ve kıyâmet gününe kadar onun zürriyetinden gelecek bütün mü'minleredir. Nitekim Muhammed İbn Kâ'b der ki : Bu selâmete, kıyâmet gününe kadar inanan her erkek ve kadın girmiştir. Aynı şekilde azâb ve faydalandırmaya da kıyâmet gününe kadar her bir kâfir erkek ve kadın girmiştir.

Muhammed İbn İshâk der ki : Allah Teâlâ, tûfânı durdurmayı murâd ettiğinde; yeryüzüne bir rüzgâr gönderdi, su sakinleşti, yerin derinliklerindeki yeryüzü kaynakları ve gökyüzünün kapıları kapandı. Allah Teâlâ «Yere suyunu çek, göğe de sen de tut, denildi...» buyurdu. Su eksilmeye, yere batıp çekilmeye başladı. Tevrât ehlinin zannettiğine göre geminin Cûdî üzerine oturması yedinci ayın onyedinci gecesindedir. Onuncu ayın ilk günü de dağların başları görülmüştür. Bundan itibâren kırk gün geçtiğinde Nûh, gemiye binmiş olduğu deliği açtı, sonra ne olduğuna bakması için kargayı gönderdi ve karga

geri dönmedi. Güvercini gönderdi ve güvercin kendisine geri döndü. Ayakları için yer bulamadı da, Hz. Nûh güvercin için elini açıp yaydı ve onu gemiye aldı. Sonra yedi gün geçti ve Hz. Nûh güvercini bakması için tekrâr gönderdi. Akşam olduğunda geri dönmüştü ve ağzında bir zeytin yaprağı vardı. Hz. Nûh anladı ki, yeryüzünde su azalmıştır. Sonra yedi gün daha kalıp tekrâr güvercini gönderdi ve o dönmedi. Hz. Nûh anladı ki yeryüzü belirmiştir. Tûfân'ın gönderilmesi ile Hz. Nûh'un güvercini göndermesi arasındaki zaman bir seneye ulaşıp ikinci senenin birinci ayının ilk günü girdiğinde yeryüzü açıldı ve kara görüldü. Hz. Nûh geminin örtüsünü açtı ve yeryüzünü gördü. İkinci senenin ikinci ayında, bu ayın yirmi yedinci gecesinde : «Ey Nûh, bizim katımızdan selâmetle in... denildi.»

İZÂHI

Bilginler tûfân konusunda farklı görüşleri benimsediler. Ekseriyyet, tûfânın bütün yeryüzünü kapladığını söylerken, bazıları da sâdece o gün insanların yaşadıkları dünyayı kapladığını belirttiler. Hattâ bir kısmı tûfânın bütün yeryüzünü kaplamadığı gibi, bütün insanları da yoketmiş olmadığını belirtirler. Her grubun görüşünü destekleyen delilleri bulunmaktadır.

Takiyeddîn el-Makrizî el-Hitat isimli eserinde der ki : Müslüman, yahûdî ve hıristiyan peygamberlere tâbi olan şerîat mensûblarının hepsi; Hz. Nûh'un, insanlığın ikinci atası olduğu konusunda ittifâk etmişlerdir. Hz. Âdem'den sonra ikinci çoğalış Nûh'a âittir. Ve Allah Âdem'in çocuklarını Hz. Nûh soyundan türetmiştir. Âdem'in torunlarının hepsi Nûh Aleyhisselâm'ın çocuklarından üremişlerdir. Ancak kıbtîler, mecûsîler, hindliler ve çinliler bu görüşe karşı çıkarak tûfânı reddetmişlerdir. Bir kısmı tûfânın yalnızca Bâbil bölgesinde ve onun gerisinde kalan Batı diyârında olduğunu iddiâ etmişlerdir. Mecûsîlere göre; ilk insan olan Kiyumers'in çocukları Bâbil'in Doğu tarafındaki ülkelerde yaşıyorlardı. Tûfân onları kuşatmadığı gibi, Hind'i ve Çin'i de kuşatmamıştır. Şerîat ehlinin görüşleri ise hakîkatın kendisidir. Allah Nûh Aleyhisselâm'ı ve beraberindekileri gemiyle kurtarınca; Hz. Nûh'un dışında seksen kişi de, birlikte kurtulmuşlardır. Ancak bilâhare bu seksen kişi ölmüş, onların soyundan kimse kalmamıştır. Daha sonra devâm eden nesiller, Nûh'un üç çocuğunun neslinden olmuştur. Allah Teâlâ'nın; «Bâki kalanları da onların soyundan kıldık» (Sâf-

fât, 77) kavli de bunu desteklemektedir. İbn el-Esîr'in el-Kâmil isimli eserindeki görüşü de böyledir.

İbn Haldûn der ki : Tûfânın, Nûh Aleyhisselâm'ın daveti zamanında olduğu konusunda ittifâk edilmiştir. Tûfân bütün yeryüzündeki i'mârı harâbetmiştir. Nûh ile beraber gemiye binemeyenlerin hepsi helâk olmuşlar ve onların arkasından nesiller gelmemiştir. Dolayısıyla yeryüzü halkının hepsi, Nûh'un soyundan gelmiştir. Nûh, yaratıkların ikinci atası olmuştur. Bazıları tûfânın umûmî olduğu görüşünü belirtmek için ve buna delil olmak üzere derler ki : Tûfân esnâsında sular, yeryüzünün dış tabakalarında acâib izler bırakmıştır. Muhtelif yerlerde hattâ dağların tepesinde muhtelif cevherlerle kaplı deniz kalıntıları görülmektedir. Kezâ ovalarda ve çöllerde deniz maddeleriyle karışık halde canlı ve bitkisel madde artıkları birbirinin üzerine konmuş ve birbirinin içine gömülmüş olarak bulunmaktadır. Mağaralarda birbiriyle uyuşması mümkün olmayan muhtelif yapıdaki canlı kemikleri bulunmuştur. Bunların yanında yapılmış birçok araç kalıntıları ve beşerî izlere rastlanmıştır. Bu da gösteriyor ki; tûfân, o araçları ve kalıntıları oralara sürüklemiş ve hepsini yoketmiştir. Bu maddeler, katı çamur tabakaları arasına karışıp taşlaşmıştır. Ve Halîk Teâlâ'nın emrini gösteren birer şâhid olarak devâm edegelmiştir.

Mısır müftüsü Şeyh Muhammed Abduh'a tûfân'ın umûmîyeti ve Hz. Nûh'un risâletinin umûmîliği konusunda suâl sorulduğunda, aşağıdaki şekilde cevab vermiştir : Kur'an-ı Kerîm'de tûfânın ve Hz. Nûh'un risâletinin umûmîyeti konusunda kesin bir nass vârid olmamıştır. Yer alan hadîslere gelince; senedlerinin doğruluğu farzedilse bile, bunlar âhad rivâyetlerdir ve kesin inancı gerektirmez. Çünkü bu gibi gerçeklerin belirlenmesi için tahmînlere değil kesin inanca gerek vardır. Dinî bir akîde olarak inanılması gerektiği zaman; zanna değil, kesin inanca dayanmak gerekir. Tarihçi ve araştırmacı ise tercîh ettiği bir zanna bağlanabilir. Görüş sâhibi, tarihçi veya râvîye güvenip güvenmemekte serbesttir. Tefsîrcilerin ve tarihçilerin bu konuda zikrettikleri şeyler rivâyet sınırını aşıp da kişiyi güven hudûdundan güvensizlik hudûduna götürecek ağırlıkta değildir. Kezâ bu rivâyetler, dinî bir inanç için kesinlik ifâde eden delil de sayılmazlar. Tûfânın bütün yeryüzünü kaplayıp kaplamadığı meselesi din mensûbları ve jeoloji bilginleri arasında tartışma konusudur. Kezâ milletler arası tarihçiler arasında da ihtilâf mevzûudur. Kitab ehli ve İslâm ümmetinden bilginler tûfânın bütün yeryüzünü kapladığını söylerler. Nazar ehli bilginlerden bir çokları da bunlara uymuşlardır. Bunlar görüşlerine delil olarak, dağların tepelerinde katılaşmış sedefleri ve balık kalıntılarının varlığını göstermektedirler. Bu gibi şeylerin ancak denizlerde

oluşabileceğini ve dağların tepesinde görülmesinin, suyun birçok kereler oraya kadar çıktığına delil olduğunu söylerler. Bu ise, ancak suların bütün yeryüzünü kaplaması halinde mümkün olur. Müteahhirînden nazar ehlinin çoğu, tûfânın umûmî olmadığı kanâatındadırlar. Onların bu konuda açıklanması uzun sürecek delilleri vardır. Ancak müslüman bir kişinin mücerred olarak Çinlilerden hikâyeler duyulduğu veya yüce kitabın âyetlerinin muhtemel te'vîllerine dayanarak tûfânın umûmî olduğu hükmünü inkâr etmesi doğru olmaz. Aksine dine inanan herkesin, âyetlerin zâhirinin ve senedi sahîh olan hadîslerin delâlet ettiği gerçeklerden hiç birini inkâr etmemesi ve te'vîle sapmaması gerekir. Ancak zâhirin kasdedilmemiş olduğunu kesinkes gösteren aklî bir delil olunca buna başvurulabilir. Bu gibi meselede böyle bir delile ulaşmak uzun araştırmayı ve çok yorulmayı icâbettirir. Yeryüzünün katmanlarını derinden derine bilip incelemeyi gerektirir. Bu ise, muhtelif aklî ve naklî bilimlere vâkıf olmakla mümkündür. Kesin bir bilgi olmadan kendi kanâatının doğru olduğunu söyleyen kimse aşırı gitmiştir. Onun sözü dinlenmez ve bilgisizliklerini yaymasına müsâmaha edilmez. Şüphesiz ki Allah Sübhânehu ve Teâlâ en iyi bilendir. (Muhammed Cemâleddîn el-Kâsımî, IX, 3450-3452)

oOo

تِلْكَ مِنْ أَنبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَا أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَٰذَا ۖ فَاصْبِرْ ۖ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

49 — İşte bunlar, gayb haberlerindendir ki sana vahyediyoruz. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilemezdiniz. Öyleyse sabret, çünkü âkıbet müttakîlerindir.

Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) ne buyurur ki : Bu kıssa ve benzerleri; gayb haberlerindendir, geçmiş gaybların haberleridir, sanki sen onlara şâhid imişin gibi olduğu şekilde onları sana vahyediyoruz, tarafımızdan sana bir vahy olarak bunları bildiriyoruz. Ne sen, ne de kavmin daha önce bunları bilemezdiniz. Ne sende ve ne de kavminden bir kimsede bu husûsta herhangi bir bilgi yoktur ki, seni yalanlayanlar : Muhakkak sen bunları O'ndan öğrendin, desinler. Bilâkis sana bunları Allah doğru bir şekilde, oldukları hale mutâbık olarak haber vermiştir. Nitekim senden önceki peygamberlerin kitabları da buna şâhiddir. O halde kavminden seni yalanlayanların yalanlamasına ve sana olan eziyyetlerine sabret. Muhakkak ki Biz, inâyetimizle

seni koruyup gözetecek ve sana yardım edeceğiz. Dünyada ve âhirette nasıl ki daha önce peygamberlere, düşmanlarına karşı yardım etmişsek güzel âkıbeti sana ve sana tâbi olanlara kılacağız. «Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara mutlakâ yardım ederiz.» (Ğâfir, 51), «Andolsun ki Bizim, peygamber kullarımıza sözümüz vardır. Onlar; muhakkak ki yardım görenlerdir.» (Sâffât, 171-172), «Öyleyse sabret, çünkü âkıbet Allah'tan sakınanlarındır.»

İZÂHI

Tûfânın Mahiyeti

Tûfân hâdisesi bütünüyle yeryüzünde mi olmuştu, yoksa Hz. Nûh'un gönderildiği ve yeryüzünün çekirdeği durumunda olan belli bir bölgede mi?... Bu ikinci şık doğruysa bu bölge neresidir? Eski dünyada, yeni dünyada bu çekirdek bölge neresiydi? Bu soruların hiç birisinin cevâbı yok... Sâdece tahmînler ve zanlar var. Halbuki zan ise insanı haktan müstağnî kılmaz. Bir de hiç bir sağlam ve esâslı delile dayanmayan İsrâil hurâfeleri var. Ayrıca bu suâllere cevab verilip verilmemesi, kıssanın ana hedefini teşkîl eden konuya hiç bir şey ilâve etmez.

Şu kadar var ki, Kur'an'ın hükümlerinden açıkça anlaşılıyor ki, Nûh (a.s.) un kavmi o devirde yaşayan bütün insanlardı dememize engel olabilecek hiç bir şey yoktur. Onların yaşadıkları arâzî parçası yeryüzünün en ma'mûr bölgesiydi. Ve tûfan bütünüyle bu bölgede vukû bulmuş olup orada yaşayanların hepsini içine almıştı. Sâdece Allah'ın kurtuluş gemisiyle kurtardıkları müstesnâ.

O bilinmez devrelerde cereyan eden olayları bize doğruca bildiren yegâne kaynak olan ilâhî kitabtan aldığımız bu sâdık haber, bizim bu kâinat hâdisesinin tabîatını kavrayabilmemiz için kâfîdir. Zîrâ tarih, bu devre âit hiç bir şey bilmiyor. Şâyet bu sâdık haber kaynağı da o konularda haber vermemiş olsaydı tarih ne bilecek bu olayları... O sıralarda tarih ne geziyordu zâten. Tarih daha yeni doğmuş bir ilimdir ve insanlığın çok az devrelerinden haberdâr bulunmaktadır. Ayrıca tarihin bildirdiği her olayın doğru veya eğri olabilme ihtimâli vardır. Cerh ve ta'dîl edilmesi her zaman için mümkündür. Bize sâdık olan ilâhî vahyin haber verdiği husûslarda tarihin görüşünden bilgi almak düşmez. Bu gibi husûslarda tarihin kayıdlarına bakarak hüküm vermeye kalkışmak mü'min bir kalbin başvuracağı bir hareket değildir. Bu gibi yanlış davranışlar durumu temelden değiştirebilir.

Birçok milletlerin gizli kapalı ve efsânevî kaynaklarında bilinmez

bir devirde bazı kimselerin işledikleri kötü fiiller yüzünden o bölgede tûfan koptuğuna dâir rivâyetler vardır. İsrâiloğullarının «Ahd-i Kadîm» dedikleri ve kendileri tarafından çoğunluğu uydurulmuş bulunan efsânevî kaynaklarında Nûh (a.s.) un zamanındaki tûfan ile alâkalı birçok rivâyetler mevcûddur.

Fakat burada Kur'an'ın tûfandan bahis açtığı şu âyetlerin tefsîrinde bunların hiç birisini izâh etmenin anlamı yoktur. Haber-i sâdık olan ilâhî vahye böyle efsâne ve mitoloji havası taşıyan bilgileri katmak ve onlarla tefsîre kalkışmak doğru olmaz. Çünkü bu efsânevî haberlerin ne dayandığı bir kaynak vardır ne de hâdiseleri açıkça beyân etmektedir. Her ne kadar tûfan ile ilgili bu efsânevî haberlerin yaygın olması tûfan hâdisesinin o muhîtlerde cereyân etmiş olduğuna veya en azından tûfanda kurtulan kimselerin bir kısmının oralara gelip yerleştiğine ve yeryüzünü yeniden i'mâr etmeye başladıklarına delâlet ederse de, biz haber-i sâdık yanında bunları mesned olarak kabul etmiyoruz.

Burada şunu da açıkça bildirelim ki, gerek yahûdîlerin mukaddes kitabı olan «Ahd-i Kadîm»i, gerekse hıristiyanların mukaddes kitabı olan «Ahd-i Cedîd»i ihtivâ eden ve «Kitab-ı Mukaddes» diye adlandırılan kitab, Allah nezdinden nâzil olmuş bulunan İncil veya Tevrât değildir. Allah'ın Hz. Mûsâ'ya inzâl buyurduğu Tevrât'ın asıl nüshâsı Babil'lilerin istilâsı sırasında onlar tarafından yakılmıştır. Ondan asırlarca sonra yani Hz. İsâ'nın gelişinden beş asır evvel Azra adlı birisi tarafından elde bulunan nüsha yazılmış ve Tevrât'ın bâkiyesi böylece derlenmiştir. Belki de bu Azra, Uzeyr (a.s.) dir.

Geriye kalan kısmı ise, tamâmen uydurmadır. İncil'lerin durumu da bundan pek farklı değildir. Hepsi de asıl İncil'in kendisi değil, Hz. İsâ'nın göğe çekilişinden aşağı yukarı bir asır sonra talebeleri ve onların talebeleri tarafından kaleme alınmış metinlerdir. Ayrıca bunların içine birçok hurâfe ve uydurma şeyler de katılmıştır. Binâenaleyh bu kitabların hiç birisinde kesin bir hüküm arama durumu söz konusu olamaz.

Biz burada bu büyük kâinat hâdisesinin (tûfanın) gerisinde saklı bulunan bazı ibretli husûsları kısaca özetleyeceğiz. Doğruyu söylemek gerekirse, bu kıssanın gerisinde bir değil birçok ibretler vardır. Hz. Hûd'un kıssasına geçmeden önce bir nebze bu ibretli husûslar üzerinde duralım :

Gerçekten Nûh (a.s.) un kavmi... Bunca câhiliyyetlerini, bâtılda bu kadar ısrârlarını ve Hz. Nûh'un getirdiği hak davasına karşı bu kadar inâdçı gördüğümüz bu kavim... Ki Hz. Nûh hâlis tevhîd akîdesinden başka bir şey getirmemiştir. Yalnız ve yalnız Allah'a kul ol-

malarını ve onun dinine bağlanmalarını bildirmiş, O'nun yanı sıra hiç bir şeye tapınmamalarını tebliğ etmişti...

İşte Nûh peygamberin bu şiârdan olan kavmi... Âdem (a.s.) in soyundan geliyordu. Nitekim âdemoğullarının kıssasını daha önce A'râf ve Bakara sûrelerinde görmüştük. Hz. Âdem Safiyyullah sırf yeryüzünde Allah'ın tevdî' buyurduğu hilâfet vazîfesini yerine getirmek için gönderilmişti. Zâten onun yaratılışı da bu gâyeye mebnî idi. Kâbiliyetleri ve isti'dâdı hep bu vazîfeyi omuzlayacak nitelikte yaratılmıştı. Düştüğü zilletten nasıl kurtulacağını da Rabbı ona öğretmişti. Rabbı tarafından gönderilen kelimeleri nasıl alıp ezberleyeceğini ve bu sâyede kurtuluşa mazhar olacağını da yine Rabbı ona öğretmişti.

Allah'ın Hz. Âdem'den nasıl bir ahid aldığını, çoluğundan çocuğundan Allah'ın gönderdiği emirlere uyacaklarına dâir nasıl söz aldığını, kendisinin ve soyundan gelen bütün insanların düşmanı olan şeytânın aldatmasına uymaları husûsunda ne gibi va'd aldığını hep o sûrelerde görmüş ve okumuştuk.

Şu halde Hz. Âdem, yeryüzüne inerken Allah'a teslîm olmuş ve hidâyetine uymuş olarak inmişti... Şüphesiz ki Hz. Âdem kendinin soyundan gelenlere de bu teslîmiyyeti yani İslâmı nesil nesil öğretmişti. Şu halde muhakkak olan odur ki, yeryüzünde insanlığın tanıdığı ve bağlandığı ilk ve tek din; İslâm dini idi. Ve beşeriyyet, onun yanı sıra hiç bir ilâhî akîde tanımamıştı. Şu anda Nûh peygamberin kavminin —ki onlar da Hz. Âdem'in soyundandırlar ve ondan kaç nesil sonra geldiklerini Allah'tan başka kimse bilmez— bu derece câhiliyyet bataklığına battığını gördüğümüz zaman —ki bunlar sûre-i celîle içinde zikredilmiştir— kesin olarak diyebiliriz ki, bunların içine düştükleri câhiliyyet ortamı bunca putları, mitolojileri, hurâfeleri âdet ve gelenekleriyle, düşünce ve tasavvurlarıyla geçici bir haldir. Onlar, Âdemoğluna musallat bulunan şeytânın aldatmacasıyla bu bataklığa düşmüşlerdir. İnsan rûhunda şeytânın sızabileceği deliklerin bulunmasından ötürü bu sapıklıklara dalmışlardı. Allah'ın ve insanların düşmanları, her zaman bu deliklerden sızarlar ve Allah yoluna sarılmak isteyenleri alıkoyarlar. Halbuki Allah Teâlâ, insanoğlunu yarattığı zaman ona bir nebze de seçme gücü vermiş —ki bundan dolayı insanoğlu imtihâna çekilmektedir— Allah'tan başkasına ibâdet etmemesini, Allah düşmanlarının mahkûmiyeti altına düşmemesini sağlamıştır. İnsan, bu seçme gücü sâyesinde Allah'ın prensiblerinin dışına da çıkabilir ve bir kılpayı çıktığı zaman şeytân onu birkaç adım ilerilere çekmek için çalışır. Netîcede Âdem peygamberin torunlarının böy-

le bir câhiliyyet bataklığına düşmelerini te'mîn eder. Allah'a teslîm olmuş Âdem (a.s.) den birkaç nesil sonra hem de...

Bu gerçek... Yani yeryüzünün tanıdığı ilk inanç sisteminin tek bir Allah'ın ulûhiyyetine ve Rubûbiyyetine dayanan tevhîd esâsına mebnî İslâm akîdesi olduğu gerçeği... Bizi «mukâyeseli dinler tarihi» bilginleri denilen zevâtın ve onlarla aynı görüşte olan dinlerin evrimi ve tekâmülü anlayışına sâhip bulunanların ortaya attıkları bütün görüşleri temelden reddetmemizi gerektirir... Bunlara göre; dinler, tekâmül etmiş ve son olarak tevhîd akîdesi gelmiştir. Yani daha evvel insanlar bir çok ilâhlara tapıyorlardı. Sonra iki ilâha tapmaya başladılar ve en sonunda tek tanrıyı kabul ettiler. Ayrıca güneş ve yıldızlar gibi çeşitli tabîat kuvvetlerini ilâhlaştırmışlardı. Bir kısmı da rûhlara tapınıyorlardı. Ama tekâmül ederek sonunda tek tanrılı dinler kabul edildi. Ve daha buna benzer nice sakatlıklar ki, bu araştırmalar ésâsen bir takım tarihî, psikolojik ve siyâsî hedefler gütmektedir. Asıl gâyeleri; semâvî dinleri, vahiy ve risâlet müessesesini kökünden yıkmak, dinlerin Allah nezdinden geldiğini değil de insanların kendi elleriyle yaptıklarını ve netîcede beşer düşüncesinin değişmesiyle değişime tâbi olduğunu, yani tekâmül ettiğini isbât etmektedir...

İslâm'ı müdâfaa eden yazarlardan bir kısmı da aynı hatâlara düşüyor. Ve dinler tarihi araştırıcılarının ta'kîb ettiği yanlış yolu izliyorlar. Aslında onların ta'kîb ettiği yol, yukarıda belirtilen hedeflere mebnîdir. Ama bu yazarlar çoğu kere farkına varmadan yapıyorlar bunu. Halbuki İslâm'ı müdâfaa edeyim derken onu temelden yıkıyorlar, Kur'an-ı Kerîm'in belirttiği ve kesinlikle açıkladığı gerçekleri yok ediyorlar. Kur'an-ı Kerîm Hz. Âdem'in dünyaya indiği zaman İslâmiyet'i getirdiğini, Hz. Nûh'un da geldiği zaman kavminin bu gerçeklerden uzaklaşarak câhiliyyetin bataklarına düştüğünü görüp aynı İslâm'ı getirdiğini belirtiyor. Evet mutlak tevhîd esâsına dayanan İslâm'ı... Nûh (a.s.) dan sonra değişen zaman içinde de insanlar İslâm'dan sapmışlar, câhiliyyete dalmışlar ve bunun üzerine gelen bütün peygamberler, onları yeniden İslâm'a çekmek için gelmişlerdir. Evet mutlak tevhîd prensibine dayanan İslâm'a... Muhakkak olan odur ki, semâvî dinlerin hiç bir esâsında değişiklik olmamış, sâdece teferruâtla ilgili birtakım hükümlerde zamanın değişimine uygun farklılıklar olmuştur. Câhiliyyet mensûbu kimselerin sapık inançlarındaki evrime bakarak ilâhî dinlerde de evrim olduğunu iddiâ etmek veya düşünmek doğru değildir. Bu sâdece peygamberler vâsıtasıyla gelen ilâhî dinin insanlar arasında bazı izlerinin kaldığını veya te'sîrlerinin mevcûd olduğunu gösterir. Nesiller, gelen ilâhî dinden ayrılsalar bile bir takım artıkların kaldığına delâlet eder. Onların câhiliy-

yet esâsına dayanan inançları, gelişmiş ve tevhîd gerçeğine doğru yaklaşmış olabilir, yoksa semâvî dinlerin de tekâmül ettiğini iddiâ etmek hatâdır. Tevhîd akîdesine gelince; o, insanlığın tarihi kadar eskidir ve putperest dinlerden önce de mevcûddur. Tâ ilk geldiği gün de aynı bu şekilde gelmiştir. Çünkü o, beşer düşüncesinin mahsûlü değildir. Allah nezdinden gelmiş ve en mükemmel şekilde inmiştir...

Bazı Müslüman Yazarların Hatâsı

İşte Kur'an-ı Kerîm'in yerleştirdiği gerçek. Ve işte İslâm düşüncesinin üzerine oturduğu hakîkat... Şu halde bir müslüman araştırıcının hele bir de İslâm'ı müdâfaa etmek arzusunda ise, Kur'an'ın yerleştirdiği gerçeğin dışına çıkması, açıkça belirttiği hakîkatları tebdîle yeltenmesi ve mukâyeseli dinler tarihi bilginlerinin koydukları nazariyeleri tekrârlaması için hiç bir sebep ve mahal yoktur... Çünkü onların ortaya attıkları nazariyeler biraz önce de dediğimiz gibi belli bir gâyeye ve hedefe mebnîdir.

Her ne kadar biz, bu «Gölgeler» de İslâm konusunda eser yazan müelliflerin düştükleri hatâları ve yanlışları uzun uzadıya tartışacak değilsek de, bu konuya örnek olmak üzere bir kitabı ele alacak ve onu Kur'an'ın koyduğu prensibler ve yerleştirdiği metod muvâcehesinde tedkîk etmeye çalışacağız. Hadd-i zâtında bu tartışmanın konusu bir başka kitabın mevzûudur.

Üstâd Abbâs Mahmûd el-Akkâd, «Allah» adlı eserinde «inançların aslı» başlıklı bölümünde diyor ki :

«İnsan, inanç noktasında tıpkı ilim ve zanaatlarda olduğu gibi gelişmiştir. İnsanların ilk inançları da tıpkı ilkel hayatları gibiydi. İlim ve zanaatta da böyle olmamış mıydı? İlk insanların bilgisi ve zanaatı din ve ibâdetlerinden hiç de ileri sayılmazdı. Birisindeki gerçek unsur öbüründekinden fazla değildi.

İnsanlığın din yolundaki çabaları, ilim ve zanaat alanındaki çabalarından daha zor ve daha uzun olmalıydı.

Çünkü büyük kâinat gerçeği, gerek ilmin, gerekse zanaatların uğraştığı sâhalardan hem daha genişti, hem de elde edilmesi daha zordu.

Çok zaman insanlar şu parlak güneşin durumundan haberdâr olamamışlardır. Halbuki insan organlarının en iyi hissettiği ve gördüğü şeydi güneş. Çok yakın zamanlara kadar güneşin, dünyanın çevresinde döndüğünü sanıyorlardı. Hareket ve seyirlerini tıpkı bir bilmeceyi çözer veya bir rü'yâyı yorumlar gibi çözüyor veya yorumluyorlardı. Hiç kimsenin hatırına gelmemiştir yine de güneşin varlığını

inkâr etmek, halbuki bilgileri karanlık üstüne karanlıklarla kaplıydı o konuda. Öyle sanıyoruz ki, hâlâ da bu bilgisizlik dumanı kaybolmuş değildir.

İlk câhiliyyet devirlerindeki dinlerin temeline inmek dinlerin bâtıllığına delâlet etmeyeceği gibi, muhâli araştırmak da olmayacaktır. Ortaya koyacağı şey, bu büyük gerçeğin bir asra sığmayacağı ve o asırda yaşayan insanlar tarafından tâm olarak kavranılmayacağı gerçeğidir. Asır asır, devir devir insanlar dinleri öğrenmeye çalışmışlardır. Hem de değişik değişik üslûblarla. Tıpkı küçük gerçekleri öğrenirken yaptıkları gibi. Hattâ akılla kavranan duyularla anlaşılan bu küçük gerçekleri öğrenmek için çalıştıklarından çok daha zor ve çetin olarak onları öğrenmeye çalışmışlardır.

Bütün dinleri karşılaştırmalı olarak inceleyen dinler tarihi, ilk insanın inandığı efsâne ve hurâfelerin bir çoğunu gözler önüne sermiş bulunuyor. Hâlâ da ilkel kabîleler arasında onların kalıntısına rastlamak mümkündür. Hattâ medenî memleketler diyebileceğimiz ülkelerde de onların kalıntısına tesâdüf etmek mümkündür. Bu ilimlerin bunlardan başka şeyleri gözler önüne sereceğini beklemek de elbette olacak bir şey değildi. İlk dinlerin görülen şekilde iptidaî, câhilâne ve karmakarışık bir durumda olmasından daha tabiî bir şey olamazdı. Ma'kûl olarak ilkel insanlardan beklenen, tabîatıyla bunlardan başkası olmayacaktı. Elde edilen bu sonuçlarda dinin özü ile ilgili; âlimleri yeni bir görüşe götürecek bir şey yoktur, ayrıca garibsenecek yanları da mevcûd değildir. İlkel dinler üzerinde araştırma yapacak bir bilginin peşinen ilk insanların kâinat gerçeklerini tâm ve mükemmel olarak bildiğini, her türlü şâibelerden uzak, temiz bir inanca sâhip olduklarını düşünerek araştırmaya kalkışması elbette imkânsız bir araştırma olacaktır.»...

Yine merhûm Akkad aynı eserinin «ilâhî dinlerin tekâmülü» başlıklı bölümünde diyor ki :

«Karşılaştırmalı dinler tarihi bilginleri; iptidaî devirlerden beri insanların tanrı ve inanç anlayışı konusunda genel anlamda üç türlü tekâmül geçirdiğini kabul ediyorlar :

a — Çok tanrılı devre (Polytheisme)

b — Ayıklama ve seçme devri (Metaphysice)

c — Tek tanrılı devre (Vahdâniyet, monotheism)

Çok tanrılı devirde ilkel kabîlelerin yüzlerce tanrıları bulunuyordu. Hattâ bu devrede her büyük âilenin tapındığı ayrı bir tanrı vardı. Tanrının huzûrunda okuyacağı ayrı ayrı duâları vardı. Kurbânlar takdîm ettiği ayrı tanrıları vardı.

İkinci devrede, yani ayıklama ve seçme devresinde yine birçok tan-

rılar vardı, ancak bu tanrılar içinden birisi veya birkaçı öne geçiyor ve seçiliyordu. Bu seçilen tanrının, başa geçmesinin çeşitli sebepleri vardı. Ya başa geçen kabîlenin tanrısı idi veya geçim ve savunma görevini üzerine alan klanın tanrısıydı. Veya baştanrı kendi tâbileri için diğer tanrılardan çok daha fazla iyilik ve bereket te'mîn ediyordu. Meselâ yağmur tanrısı, yağmura çok muhtâç olan bir iklimde yaşayan kabîleler için diğer tanrılardan önemliydi. Veya rüzgâr ve fırtına tanrısı diğer tabiî olayları meydana getirmekle görevli bulunan tanrılardan daha çok korku ve haşyet mevzûu oluyordu.

Üçüncü devrede kabîlelerin yerini ümmetler alıyor. Değişik iklimlerdeki değişik toplumlar birleşerek kendi aralarında bir tek tanrıya tapınıyorlar. Bu devirde bazı milletler, güç ve kuvvetleriyle kendi tanrılarını diğerlerine gâlib kılıyorlar. Bazan da mağlûb milletler, gâlib milletlerin tanrısına tapınmayı tercîh ediyor. Bunun yanı sıra kendi eski tanrısı da yine olduğu gibi kalıyordu. Yani güçsüz, güçlünün peşinde koşuyordu.

Bu birlik, ancak birçok medeniyet basamaklarının kat'edilmesinden sonra sağlanabilmişti, o da birçok eksiklerle. Gelişen medeniyet ile bilgi vâsıtaları da gelişiyor ve bazı kafalar iptidaî insanların inandığı luzûmsuz şeylere veya hurâfelere inanmıyor, onlar aklına yatmıyor ve kendi tanrısını en üstün vasıflarla donanmış olarak mütâlaa ediyor, eski dinlerdeki çok tanrıcılık (politeizm) fikrini reddediyordu. Ayrıca ibâdet ile birlikte kâinatın esrârını da düşünüyor ve onun yüce irâde ile olan münâsebetini göz önünde bulunduruyordu. Ve çoğunlukla bu toplulukların büyük tanrısı, gerçek tanrı vasıflarına yaklaşık vasıflar kazanıyordu. Diğer tanrılar ise daha aşağılarda yer alıyor, kimisi melekler durumuna düşüyor, kimisi de semâvî dîvândan kovulmuş tanrılar olarak mütâlaa ediliyordu.»...

Gerek yazarın kendi cümlelerinden, gerekse karşılaştırmalı dinler tarihi bilginlerinden naklen verdiği fikirlerde açıkça görülüyor ki, insanlar bizzât kendileri uyduruyorlar inanacakları şeyleri. Bunun için de ilmî, fikrî, zihnî ve siyâsî kâbiliyetleri ve seviyeleri bu inançlarında açıkça göze çarpıyor. Binâenaleyh, çok tanrılı dinden iki tanrılı dine ve iki tanrılı dinden tek tanrılı dine geçiş merhalesi, zaman bakımından vukû bulan bir gelişmenin mahsûlü olup, umûmiyetle belli bir düzen içinde seyretmektedir.

Bu görüş, müellifin kitabına yaptığı takdîmde bile açıkça farkedilmektedir : «Bu kitabın konusu, ilâhî akîdelerin doğuşudur. Evet insanın bir tanrı var saydığı günden tâ bir tek tanrının varlığını kabul ettiği ve tevhîdin nezâhetine ulaştığı güne kadar olan seyri ve merhalesi.»

Hiç şüphe götürmeyen bir gerçektir ki, Hak Teâlâ'nın kitabında belirttiği ve açıkça beyân ettiği şeyler «Allah» isimli kitabın yazarının belirttiği şeylerden başkadır. Yazar karşılaştırmalı dinler tarihi incelemesi yapan bilginlerin te'sîrinde kalmıştır, metod bakımından... Allah Teâlâ kesin olarak bildirmektedir ki; ilk insan olan Hz. Âdem, tâm olarak tevhîd akîdesini getirmişti. Hiç bir şekilde politeizmin veya düalizmin hurâfe ve şâibelerine bulaşmamıştı. Yalnız ve yalnız Allah'ın dinine bağlanmış ve O'na başkasını eş koşmamıştır. Çocuklarına da tevhîd akîdesini öğretmiştir. Daha tarihin ilk devirlerinde, İslâm'dan başka din Allah'tan başka tanrı ve tevhîdden başka akîde tanımayan bir nesil vardı. Fakat Hz. Âdem'in soyundan birkaç nesil geçtikten sonra gelen nesiller tevhîd inancından ayrılarak, ya politeizme veya düalizme sapmışlardır... Veya daha başka sahte tanrılara... Tâ ki Hz. Nûh gelmiş ve tevhîd akîdesini yeniden getirmiştir. Hz. Nûh'a inanmayıp da câhiliyyette berdevâm olanlar, tûfan ile boğulup gitmişlerdir. Yeryüzünde sâdece tevhîdin temiz inancına sâhib bulunan müslümanlar ve muvahhidler kalmıştır. Onlar hem çok tanrıcılığı reddetmişler, hem de ikili tanrıya inanmayı, ayrıca bütün sahte tanrıları ve onlara ibâdeti kabul etmemişlerdi. Kesin olarak diyebiliriz ki, Hz. Nûh'un soyundan da birkaç nesil mutlak tevhîd inancına dayanan İslâm akîdesini devâm ettirmişlerdi. Bir müddet sonra onlar da yeniden tevhîd akîdesinden sapmışlar ve böylece her peygamber, bir diğerinin peşinden İslâm inancını yeniden getirmiştir.

«Senden önce hiç bir peygamber göndermedik ki : Muhakkak ki Benden başka ilâh yoktur, öyleyse Bana ibâdet edin, diye vahyetmiş olmayalım.»...

Şüphe götürmeyen bir gerçektir ki, Kur'an'ın belirttiği şeyler ayrı, karşılaştırmalı dinler tarihi bilginlerinin ve onları işleyen «Allah» adlı kitabın yazarının söylediği şeyler ayrıdır. Her ikisi arasında hem görüş açısı bakımından, hem de vardıkları netîceler bakımından çok büyük ayrılıklar vardır... Dinler tarihi araştırıcılarının görüşleri mücerred olarak birer nazariyedir, bazan birbirleriyle dahi çatışırlar. Binâenaleyh bu konuda söylenecek son söz olamaz. Hattâ fâni insanların araştırmaları arasında bile onların söyledikleri son söz değildir.

Şüphesiz ki Allah Teâlâ, bir konuyu bu kadar kesin ve açık olarak kitab-ı kerîm'inde beyân eder ve belirtirse, birisi de kalkar aynı konuda Allah'ın belirttiğinin zıddı bir şey ortaya korsa; muhakkak uyulması gereken en sağlam söz, Allah'ın kelâmıdır... Hele İslâm'ı savunmak için kaleme sarılan ve bütün maksadları İslâm'ın etrafına serpiştirilmek istenen fitneleri izâle etmek olan iyi niyetli yazarların yapacağı şey bundan başkası değildir. Bu dine onun temel kâidelerin-

den birisini yıkarak hizmet edilmez. Bu temel kâidelerden birisi, hak dinlerin Allah tarafından gönderilen vahiylerin eseri olup insanların kendiliklerinden uydurmadıklarıdır. Bir diğeri de tevhîd akîdesinin getirdiğidir. Hiç bir peygamber hiç bir devirde tevhîd akîdesinin dışında bir şey getirmemiştir. Ayrıca bu dine, bu dinin koyduğu kâideleri bırakıp da dinler tarihi araştırıcılarının kâidelerine dayanarak da hizmet edilmez. Hele onların belli bir gâye için çalıştıklarını ve muayyen bir hedefleri olduğunu bilince onların kanaatlarını benimsemek olmaz. Çünkü onların ana gâyesi ve temel hedefi, bu dini kökten yıkmak ve yok etmektir. Bunun için de önce onun Allah tarafından gönderilmiş bir vahiy olduğunu, beşer düşüncesinin mahsûlü olmadığını reddederler. Bu dinin insanların aklî ve fikrî tecrübelerinin netîcesi olarak tekâmül etmediğini, aksine ezelden beri mütekâmil olduğunu kabul etmek istemezler.

Öyle sanıyorum ki, bu kısacık temâs bize İslâmî mefhûmları —hangi konuda olursa olsun— İslâm dışı kaynaklardan almanın mahzûrlarını açıkça göstermiştir. Bu konuyu, daha geniş açıklamalara yer vereceğimiz ayrı bir eserde işleyeceğiz. Ayrıca bu kısacık izâhat ile Batı düşüncesinin ve prensiblerinin bu nizâmı benimseyip o kaynaktan istifâde edenler arasında ne kadar büyük karışıklıklara sebeb olduğunu da görmüş oluyoruz. Hattâ İslâm düşmanlarının iftirâlarını reddetmek için yaptıkları çalışmalarda bile ne kadar yanlışlıklara vesîle olduğunu görüyoruz. «Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola götürür.»... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 169-179)

İslâm Cemiyetinin Ana Kâidesi

Biz bu kâideyi şimdilik bir kenara bırakıyor, Allah Teâlâ'nın İslâm cemiyetini bu kâideye istinâd ettirişindeki hikmeti aramaya çalışıyoruz. Zâten bu kâide oldukça tavazzuh etmiş ve tamâmen açıklanmış durumdadır.

I — Şüphesiz, insanı hayvanlar âleminden ayıran en yüce insanî özellik inançtır. Çünkü inanmak; insanın terkîbini ve organik yapısını, hayvanın terkîbinden ve organik yapısından ayırır. Çünkü insan, inanmak sâyesinde insan olmuş ve bu güzel sûreti kazanmıştır. Hattâ en büyük mülhidler ve en aşırı materyalistler bile, en sonunda inanmanın insanın belli başlı özelliklerinden birisi olduğunu ve inanmakla insanın hayvandan tamâmen ayrıldığını kabul ve itirâf etmişlerdir... (Bunların başında çağdaş ateistlerden meşhûr biyolog Julian Huxley yeralmaktadır.)

Bunun içindir ki, medeniyetin zirvesine ulaşan insanlık âlemini

birbirine bağlayan yegâne bağ akîde olmalıdır... Çünkü insanı hayvandan ayıran ve ona insanlık hüviyyetini veren en büyük özellik inançtı. İnsanların birleşme noktasını elbetteki, insanla hayvanın müşterek olduğu bir özellik teşkîl edecek değildir. Toprak, arâzî, mer'a, hudut, menfaat gibi insanla hayvan arasındaki müşterek mıntıkayı teşkîl eden husûslar üzerinde birleşmez elbette insanlar... Ayrıca kan, soy, aşîret, kavim, cins, ırk, renk ve dil gibi unsurlar üzerinde de insanları birleştirmek mümkün değildir. Çünkü bütün bunlarda hayvanlar da insanlarla müşterektirler. İnsanla hayvanı birbirinden ayıran çizgi, sâdece akıl ve kalble ilgili şeylerdir.

II — Akîdenin insanı hayvandan ayıran özelliklerle başka noktadan da ilişkisi vardır. Bu nokta irâde ve seçme noktasıdır. Her ferd, en azından inanacağı şeyi kendisi seçer. Akıl ve bülûğ çağına erişince herkes dilediği inancı seçebilir. Böylece de insanın içinde yaşayacağı toplumun şekli, bu seçme ameliyesi ile ferdin kendi isteğine bağlı kalır. Kendisi benimseyeceği ve hayat düstûru olarak kabul edeceği siyâsî, sosyal ve ekonomik doktrini yine hür olarak bizzât kendisi seçer.

Ama bir kişi ne kanını değiştirebilir, ne soyunu değiştirebilir, ne kavmini ne de cinsiyetini... Doğmak istediği arâzî parçasını seçme kudreti de mevcûd değildir. Dilini konuşmak istediği toplumu da seçebilme imkânı yoktur. Ve daha ne kadar câhiliyyet esâsları varsa, hiç birisinde tâm olarak kendisi seçme yetkisine sâhib bulunmamaktadır... Bütün bunlar, kendisi daha yeryüzüne gelmeden evvel olan şeylerdir. Bu konuda ne onun fikrine başvurulur, ne de onunla müşâvere edilir. İster sevsin ister sevmesin zorla kabul ettirilir. Dünya ve âhiretteki menfâatı veya sâdece dünyadaki menfâaatı kendisine zorla kabul ettirilen bu husûslardan birisine dayanacak olursa onun irâde ve hürriyeti kalmaz. Ve böylece onun insanlık değerlerinin en önemlisi olan irâde ve seçme hürriyeti, elinden alınmış şeref ve haysiyeti ayaklar altına alınmış olur. İnsanı diğer canlılardan ayıran organik yapısı ve terkîbini teşkîl eden kâideler çiğnenmiş olur.

İnsanın insanlığına hürmet edip onu korumak ve Allah'ın insanoğluna verdiği şeref ve haysiyeti muhâfaza etmek için İslâm her ferdin rahatça ve kendi irâde ve ihtiyârı ile seçebileceği inanç sistemini İslâm cemiyetinin temel kâidesi yapar... Ve bu kâideye dayanarak her ferd geleceğini kendisi tâyin eder. İnsanın kendi elinin eseri olmayan ve kanâatı alınmadan vukû bulan ve değiştirebilmesi de imkânsız olan zarûrî faktörleri ortadan kaldırır. İnsanın hayatı boyu yaşayacağı geleceğini belirten cemiyet tarzını ana birlik noktası olarak kabul eder.

III — Cemiyetin akîde esâsı üzerine oturup diğer zarûrî bağlar ve faktörler üzerine oturmamasının sonucu olarak herkese açık bir insanlık âleminin ve cemiyetinin ortaya çıkması mümkün olur. Bu topluma giren her ferd aynı sancağı taşıdığı halde değişik renkten, dilden, kavimden, kandan soydan, diyârdan ve vatandan olabilir. Herkes kendi isteği ile gelir bu siteye. Hiç kimse engelleyemez onu. Hiç bir engel dikilmez karşısına... İnsanın yüce insanî değerlerinin dışında yapmacık hiç bir hudut dikilmez önüne... Ve bu cemiyete bütün insanlığın enerjisi karışır ve özellikleri girer... Bütünü bir potada toplanarak beşer cinsinin bütün özelliklerini taşıyan renk, kan, ırk, soy ve toprak gibi engeller yüzünden hiç bir kâbiliyete kapısı kapatılmayan yüce bir insanlık medeniyetini kurmak için birleşir...

«İslâm'ın bu konuda tatbîk ettiği metodun açık ve kesin netîcesi olarak ve İslâm cemiyetini cins, renk, dil, basit ve geçici menfaatlar, arâzî, hudut ve bayağı iklim farklılıklarının dışında bir akîde ve ideoloji esâsına dayandırmak ve insanın insanca özelliklerini ortaya çıkarmak için... İnsanla hayvanın müşterek özelliklerinden ayrı fikrî esâslara istinâd ettirmek için...

Evet bütün bunlar için bu nizâmın açık ve gerçekçi netîcelerinden olarak İslâm cemiyetini bütün cinslere, kavimlere, renklere ve dillere kapısını açık bulundurması ve İslâm'a girmek isteyen bir kişinin önünde hayvanlara mahsûs olan o küçük ve basit engellerin bulunmaması gerekirdi. Ve kısa bir müddet esnâsında bu durumu fiilen gerçekleşmişti. Muhtelif beşer cinslerinden kâbiliyetler ve değerler, İslâm potasına dökülür dökülmez birden bire bu potada erimiş, birbiri içine girmiş, çok kısa denilecek bir zaman çizgisi içerisinde üstün bir organik bileşim meydana getirmiştir... Ve işte bu birbiri içerisine girmiş, uyuşmuş ferdlerden müteşekkil bu hayretengîz kitle kendi zamanında her türlü beşerî faâliyetlerin özünü ihtivâ eden ve o günkü ulaşım imkânlarının azlığı, bunun aksine aradaki mesâfelerin genişliğine rağmen ulu, hem de çok ulu üstün bir medeniyet mayası yoğurmuştur.

O günkü dünyanın en üstün bir kitlesi olan İslâm cemiyetinde Arap ve İran'lı, Şam'lı, Mısır'lı, Fas'lı ve Tunus'lu, Türk, Çin ve Hind'li, Roma'lı ve Grek, Endonazya'lı ve Afrika'lı... daha saymakla bitmeyecek olan yığınlarca kavimler ve cinslerden insanlar birleşmişlerdir... Bütün bunların kendilerine has özellikleri, İslâm cemiyetinin yapısını kurmak ve İslâm medeniyetinin mayasını yoğurmak üzere birbirleriyle kaynaşmış, yardımlaşmış ve uyuşmuştu... Şu kadar var ki, bu koca medeniyet bir gün olsun «Arap medeniyeti» olmamıştır. Aksine her zaman «İslâm medeniyeti» olarak kalmıştır. Bir gün olsun ırkçı

bir medeniyet damgasını taşımamıştır. Aksine her zaman için akîdeye dayalı ideolojik bir devlet vasfını sürdürmüştür.

Gerçekten de bütün bu kavimler, eşit bir tempoda ve sevgi bağıyla bu medeniyet potasında birleşmişlerdi. Hepsi de bir tek yöne varma, ulaşma duygusu içerisindeydi. Herkes en son gücünü bu uğurda harcamıştı. Kendi cinsinin en köklü husûsiyetini bu yolda göstermişti. Ve hepsi de eşit bir şekilde mensûbu bulundukları bu biricik cemiyet yapısını inşâ etmek için şahsî, ırkî ve tarihî tecrübelerinin hulâsasını akıtmıştı. Aralarındaki bağ; hepsini birden yalnız ve yalnız bir tek olan Rablarına bağlıyordu onları. Ve herkes insanlık duygusunu hiç bir engelle karşılaşmadan açıkça ortaya serebiliyordu. Ve işte tarih boyunca hiç bir cemiyette rastlanmayan en büyük özellik buydu.

Eski tarihlerde buna benzer en büyük insan topluluğunu Roma İmparatorluğu teşkîl ediyordu. En şöhretli devlet, Roma devleti idi. İmparatorluk içinde çeşitli cinsten insanlar, ayrı ayrı diller konuşan ferdler, müteaddit renkten vatandaşlar, değişik mizacda insanlar bulunuyordu. Ne var ki, bütün bunların arasında insanî bir bağ mevcûd değildi. Akîde gibi ulvî bir değer ölçüsü birleştirmiyordu onları. Roma toplumunda sınıf farkı vardı. Cemiyet, eşrâf sınıftan ve imparatorluk içerisindeki köleler tabakasından meydana geliyordu.

Bir yandan da Roma cemiyetinin yapısı, genellikle Romalıların kulu ve kölesi durumundaydı. İşte bunun içindir ki, hiç bir zaman İslâm toplumunun yükseldiği o yüce ufuklara yükselememiştir. Binâenaleyh İslâm toplumunun verdiği olgun meyveleri de verememişti.

Tıpkı bunun gibi, modern tarihte de başka toplumların vücûd zemîni bulduğunu görüyoruz. Meselâ Büyük Britanya İmparatorluğundaki milletler topluluğunu ele alalım. Ne var ki, Britanya İmparatorluğu da vârisi bulunduğu Roma toplumundan farklı bir hüviyyet arzetmez. O da sömürgecilik esâsına dayalı ırkçı bir toplumdur. Ve İngiliz milletinin hâkimiyeti, efendiliği esâsına istinâd eder. Ve imparatorluğun parçası olan diğer müstemlekelerin sömürülmesi temeline dayanır. Bütün Avrupa imparatorlukları da ondan farklı değildir. Bir zamanların Portekiz Krallığı, İspanya İmparatorluğu ve Fransız Krallığı da aynı şekildeydi. Hepsi de insanın insanlığını ayaklar altında ezen, çirkin ve aşağılık bir seviyeye arzeden toplumlardı. Komünizm ise bir başka çeşit sınıftan müteşekkil toplum meydana getirmek istedi. Irk, cins, renk ve dil engellerini tepeledi. Ama bunu, insanî bir hedefe müteveccih olarak yapmadı. Aksine sınıf hâkimiyeti esâsına dayandırdı. Dolayısıyla komünist toplum tipi de klâsik Roma toplumunun bir başka şekliydi. Roma toplumu eşrâfın üstünlüğü esâsına dayanıyordu. Komünist toplum ise, proleteryanın üstünlüğü esâ-

sına istinâd etmektedir. Proleter sınıfın diğer sınıflara üstünlüğü sağlayan duygu, diğer sınıflara karşı beslenen amansız bir kin duygusuydu. Ve böyle bir kin esâsına dayalı küçük bir toplumun meydana getirdiği en olgun meyve şüphesiz ki insanlık için çok kötü bir meyve olacaktı. Bir kere komünizm, hayvanî vasıfların yalnız başına üstünlük kazanması esâsına dayanmaktadır. İnsanın temel istekleri olan; yemek, mesken ve seksüel arzuları tatmîn etmek istemiştir ki bunlar hayvanların da ilk arzularıdır. Bu hayvanî özellikleri yerleştirmek ve geliştirmek gâyesini gütmüştür Komünizm. Komünistlere göre insanlığın tarihi, insanın karnını doyuracak yiyecekleri araştırmanın tarihidir.

Gerçek odur ki, insana en üstün insanî özelliklerini veren, bunları geliştirerek insanî bir toplum yapısı içerisinde ulviyet kazandıran nizâm ve sistemleriyle İslâm, eşsiz bir ilâhî nizâm olduğunu göstermiştir. Ve hâlâ da eşsiz bir nizâm olarak durmaktadır... İslâm'ı bırakıp da başka başka nizâmlar arayanlar... Cins, ırk, bölge ve sınıf esâsına dayalı nizâmlar peşinde koşarlar... Bu tahammülü imkânsız koku saçan pisliklerin sonuna kadar peşini ta'kîb edenler, aslında onlar gerçek mânâda insanlığın düşmanlarıdırlar. Onlar insanı bu kâinat nizâmı içerisinde Allah'ın yarattığı fıtrat üzerinde ulvî özellikleriyle eşsiz bir üstünlüğe sâhib olmasını istemeyen insanlık düşmanlarıdır...»...

IV — Şunu da zikretmemiz yerinde olur ki; bu dinin düşmanları, onun kudret noktalarının nerede bulunduğunu ve hareket mıntıkalarının neden ibâret olduğunu çok iyi biliyorlar. Nitekim onlar hakkında yüce Allah : «Kendilerine kitab verdiklerimiz onu çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar»... buyuruyor. Onlar çok iyi biliyorlar ki; bir inanç etrafında birleşmek, bu dinin ana kuvvet kaynağını teşkîl eden sırlardan bir sırdır. Bu esâsa dayanan İslâm cemiyetinin kuvvetli oluşu da, bu inanç etrafında birleşmiş olma esâsına istinâd eder. Onların ana gâyesi; bu cemiyeti imhâ etmek veya za'fa düşererek mağlûb etmek, gelir kaynaklarını sömürerek, mukadderâtlarına hâkim olmak ve böylece kalblerinde yer eden şifâlı nûru söndürmek olduğu için... Evet onlar, bu cemiyet ile karşılıklı bir çatışmaya girdiklerinden dolayı onun dayandığı ana kâideyi yıkmayı veya en azından zayıflatmayı aslâ gözden uzak tutmuyorlar. Tek bir Allah'a kul olan İslâm toplumunu değiştirip yerine Allah'tan başka putlar getirmek için var güçleriyle çalışıyorlar. Bunun için bazan «vatan» adını verdikleri putu yerleştiriyorlar... Bazan milliyet putunu, bazan ırk putunu, bazan cins putunu ikâme etmeye kalkışıyorlar... Bu putlar, tarihin seyri için-

de bazan milliyetçilik bayrağı altında, bazan Turancılık adı altında, bazan da Arap şovenizmi adı altında ortaya çıkarılmıştır. Bazı kerre de değişik adlar altında ve değişik cephelerden öne sürülmüştür. Ama hepsi de tek Allah'a inanarak tevhîd akîdesi altında birleşmiş olan İslâm cemiyetini parçalayıp bölmeyi hedef almıştır... En sonunda durmak nedir bilmeyen küfür balyozları altında ve insâfsızca serpilen zehirli fikir ayrılıkları yüzünden bu temel kâide sarsılmaya başlamış ve onun yerini uydurma kudsal putlar almaya başlamıştır. Ve durum o hale gelmiş ki, bu kudsal putlara karşı çıkanlar, bağlı bulunduğu milletin dininden dönmüş veya yaşadığı ülkenin menfaatlarına ihânet etmiş olarak kabul edilmiştir...

Tarihte benzeri bulunmayan eşsiz İslâm cemiyetinin üzerine oturduğu sarsılmaz kâideyi yıkıp dağıtmak isteyen ve bunun için var gücüyle çalışan ve hâlâ da çalışmakta olan en büyük düşman karargâhı ise, pis yahûdîlerin karargâhı olmuştur. Onlar, hıristiyan toplumunu yıkmak için kavmiyetçilik silâhını denemişler ve bunda başarılı olmuşlardır. Hıristiyân toplumunu çeşitli kavimlere ayırmışlar ve her kavmin kendisine hak kilisesi olması gerektiğini söyleyerek tefrika çıkarmışlardır. Böylece yahûdî ırkını çevreleyen hıristiyan hisârlarını yıkmışlar sonra da aynı oyunu İslâm kaleleri için denemeye kalkmışlardır. Ve bunda da maalesef başarılı olmuşlardır.

Sonra İslâm kalelerine karşı hıristiyanlar da aynı oyunları denemişler ve yıllarca İslâm dünyasına kavmiyet tohumunu aşılamak için çalışmışlardır. Çeşitli renkten, dilden ve kavimden tek bir bayrak altında toplanmış bulunan müslümanları, çeşit çeşit kavimlere ve ırklara bölmüşler böylece haçlı savaşları esnâsındaki kinlerini ve ihtirâslarını doyurmuşlardır. Böylece haçlı Avrupa'lılar İslâm ülkelerini sömürgeler haline getirmişlerdir. Ne zaman Allah izin verirse o zaman yeni bir İslâm cemiyeti doğar ve İslâmî esâslara istinâd ederek bu sahte ve iğrenç putları birer birer devirir...

V — Son olarak şunu da söyleyelim ki, insanlar yalnız ve yalnız akîde birliği etrafında toplanmadan aslâ ve kat'a putçu câhiliyyetin köleliğinden kurtulamazlar. Çünkü bu temel kâide etrafında birleşilmeden yalnız ve yalnız Allah'ın dinine bağlanmak tâm olarak mümkün olamaz...

Bir tek mukaddes varlık olmalıdır ve bunun dışında yığınlarca kudsal varlık ortaya sürülmemelidir... Meydanda birleştirici bir tek işâret olmalıdır, birkaç çeşit işâretler sürülmemelidir ortaya... Bütün insanların yöneldiği tek bir kıble bulunmalıdır ve kıbleler, yönler değişik ve çeşit çeşit olmamalıdır.

Putçuluğun tek bir çeşidi yoktur... Taştan yontulmuş heykellere tapınmak veya mitolojik tanrıların varlığını kabul etmek bir putçuluk çeşididir... Çok değişik şekillerde karşımıza çıkabilir putçuluk... Taş nasıl değişik şekiller alabilirse putların da çok değişik şekilleri olabilir. Adları ve şânları ne olursa olsun, mitolojik tanrıların ve kudsal varlıkların birçok çeşitleri vardır...

Elbette ki İslâm, insanları taştan yontulmuş veya mitolojiden çıkarılmış putlara tapınmaktan men'edip de ırkçılık, vatandaşlık ve cinsiyet putunun eline teslîm edecek değildi... Bunlara benzer insanların uğrunda döğüştükleri çeşitli putlara taptıracak değildi... İslâm, bütün bunların yerine yalnız ve yalnız Allah'a tapınmaya ve O'na kul olmaya çağırmıştır...

Bunun için zâten İslâm tarih boyu insanlığı iki gruba ayırmıştır...

a — Son peygamber gelene kadar gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin ve onlara tâbi olanların meydana getirdiği müslümanlar grubu...

b — Bir de tarih boyu çeşitli şekillerde ve adlar altında gelmiş geçmiş bulunan putçuların ve putların teşkîl ettiği müslüman olmayanlar grubu...

Hak Teâlâ İslâm ümmetinin tarih içinde bağlı bulunduğu topluluğu bildirirken onları bütün peygamberlere tâbi olan ümmetlerle birlikte zikretmiş ve durumlarını açıkladıktan sonra şöyle buyurmuştur : «İşte sizin milletiniz bu bir tek millettir, ben de sizin Rabbınızım. Öyleyse Bana ibâdet ediniz»...

Araplara demiyor ki : Sizin milletiniz Arap milletidir, ister müslüman olsun ister gayr-i müslim ...Yahûdîlere de demiyor ki : Sizin milletiniz İsrâîl veya İbrânî milletidir... İran'lı Selmân'a, senin milletin İran milletidir, Bizans'lı Suheyb'e senin milletin Bizans milletidir, Habeş'li Bilâl'e senin milletin Habeş milletidir, dememiştir. Aksine Arap, Acem, Bizans'lı, Habeş'li müslümanların hepsine birden «sizin milletiniz gerçek mânâda müslüman olan Mûsâ, Hârûn, İbrâhîm, Lût, Nûh, Dâvûd, Süleymân, Eyyûb, İsmâîl, İdrîs, Zülkif, Zünnûn, Zekeriyâ, Yahyâ ve Meryem gibi zevâtın bağlı bulunduğu İslâm milletidir» demiştir.

İşte Allah'ın bildirdiği İslâm ümmeti bunlardır. Kim, Allah'ın çizdiği yoldan başka bir yola sürüklenmek isterse gitsin. Ama müslüman olmadığını da söylesin... Kendisini Allah'a teslîm etmiş bulunan biz müslümanlar, Allah'ın belirttiği İslâm milletinden başka hiç bir millet tanımıyoruz... Şüphesiz ki Allah, en doğru sözü söyler ve O, en iyi hükmü verir...

Nûh peygamberin kıssasının bize verdiği ilhâmlarla ilgili olarak İslâm dininin temel meselelerinden birisi olan akîde meselesiyle alâkalı bu kadarlık açıklamayı yeterli bulmuyoruz. (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 185-192)

——————— oOo ———————

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ
﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَا قَوْمِ
اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ
وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

50 — Âd'a da kardeşleri Hûd'u gönderdik. O dedi ki: Ey kavmim; Allah'a ibâdet edin, O'ndan başka ilâhınız yoktur, yoksa sâdece yalan uyduran kimseler olursunuz.

51 — Ey kavmim; ben sizden bunun için bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, yalnız beni yaratana âittir. Aklınız ermiyor mu?

52 — Ey kavmim; Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki size gökten bol bol yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın. Ve suçlular olarak dönmeyin.

Âd Kavmi ve Hûd Peygamber

Allah Teâlâ buyurur ki: Âd'a da, onlara tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdeti emretmesi, uydurmuş oldukları ve ilâh isimleri yakıştırdıkları putlardan men'etmesi için kardeşleri Hûd'u gönderdik. O da onlara haber verdi ki, bu nasîhatı ve Allah'tan tebliği karşılığında onlardan herhangi bir ücret istememektedir, o sevâbını ancak kendisini yaratan Allah'tan dilemektedir. O demişti ki: «Aklınız ermiyor mu? ücretsiz olarak dünyada ve âhirette sizin salâhınıza olana çağıranı anlamıyor musunuz?» Sonra onlara geçmiş günâhlarını örtecek istiğfâr ve gelecekleri hakkında da tevbe ile emretti. Kim, bu sıfatla nitelen-

miş olursa; Allah Teâlâ onun rızkını genişletip işlerini kolaylaştırır ve onun durumunu muhâfaza eder. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Size gökten bol bol yağmur göndersin...» buyurmuştur. Bir hadîste şöyle buyurulur : Kim, istiğfâra yapışır ve devâm ederse; Allah Teâlâ her bir üzüntüden ona bir ferâhlık, her bir sıkıntıdan bir çıkış yolu kılar ve onu hiç ummadığı yerden rızıklandırır.

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ
بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾ إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا
أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ
رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

53 — Onlar dediler ki : Ey Hûd; sen bize apaçık bir bürhânla gelmedin, senin sözünden dolayı ilâhlarımızı terkedemeyiz ve sana inanmayız.

54 — İlâhlarımızdan biri seni fenâ çarpmış, demekten başka bir şey de söylemeyiz. Dedi ki : Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun ki; sizin Allah'tan başka şirk koştuğunuz şeylerden ben uzağım.

55 — Hepiniz birlikte tuzak kurun bana. Sonra da hiç müsâade etmeyin.

56 — Ben, sâdece benim de, sizin de Rabbınız olan Allah'a tevekkül ettim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O, alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.

Allah Teâlâ onların, peygamberlerine şöyle dediklerini haber verir : Ey Hûd; sen bize dâvâna delâlet edecek apaçık bir bürhânla gelmedin. Senin mücerred «onları terkedin.» sözünle biz ilâhlarımızı terketmeyiz ve sana inanıp seni doğrulamayız. «İlâhlarımızdan biri seni fenâ çarpmış.» demekten başka bir şey de söylemeyiz. Onlar diyorlardı : «İlâhlarımızdan biri onlara ibâdeti men'etmen onları ayıplaman sebebiyle senin aklını bozmuş ve seni delirtmiş sanıyoruz.» O da dedi ki : Doğrusu ben, Allah'ı şâhid tutuyorum. Siz de şâhid olun

ki; sizin Allah'tan başka O'na şirk koştuğunuz bütün eşlerden ve putlardan ben uzağım. Hepiniz; siz ve gerçek iseler ilâhlarınız birlikte tuzak kurun bana. Sonra da göz açıp kapayacak kadar bile müsâade etmeyin.

Allah Teâlâ : «Ben, sâdece benim de, sizin de Rabbınız olan Allah'a tevekkül ettim. Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki O, alnından tutmasın.» buyurur ki; bunların hepsi O'nun kahrı, hükümrânlığı altındadır. O, hükmünde aslâ zulmetmeyen Âdil, Hâkim'dir. Muhakkak ki O, doğru yoldadır. Velîd İbn Müslim'in Salvân İbn Amr'dan, onun da Eyfâ' İbn Abd el-Kelâf'dan rivâyetine göre; o, «Yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, O, alnından tutmasın. Elbette doğru yoldadır benim Rabbım.» âyeti hakkında der ki : Kullarının alınlarından (başlarının ön kısımlarından) tutar. Mü'min kulu karşılar. Öyle ki onun için bir babanın çocuğuna olduğundan daha şefkatlidir. Kâfir için ise şöyle buyrulur : «Ey insan, keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?» (İnfitâr, 6)

Bu makâm onun, onlara getirdiğinin doğruluğuna ve onların fayda ve zarar vermeyen, aksine işitmeyen ve görmeyen bir cansızdan ibâret, sevemeyen ve düşman olamayan putlara ibâdetlerinin bâtıl olduğuna kesinlikle delâlet eden yüce bir huccet ve bürhânı içine almaktadır. İbâdetin sâdece kendisine tahsîsine hak kazanan ancak ve ancak tek ve ortağı olmayan, mülkün elinde olduğu, tasarrufun kendisine âit olduğu Allah'tır. Hiç bir şey yoktur ki O'nun mülkü, kahrı ve hükümrânlığı altında olmasın. O'ndan başka ilâh ve O'nun dışında Rab yoktur.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ ۖ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ
إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا
وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا
أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ
أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

57 — Yüz çevirirseniz, bilin ki; ben size neyi bildirmek için gönderildimse onları bildirdim. Rabbım, yerini-

ze sizden başka bir kavmi de getirebilir. Ve siz ona bir şey yapamazsınız. Doğrusu Rabbım, her şeyi hakkıyla koruyandır.

58 — Emrimiz gelince; Hûd'u ve beraberindeki mü'minleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları katı bir azâbtan kurtardık.

59 — Âd da, Rablarının âyetlerini bile bile inkâr ettiler. Peygamberlerine isyân ettiler. Ve her inâdçı zorbanın emrine uydular.

60 — Bu dünyada da, kıyâmet gününde de la'nete uğradılar. Bilin ki : Âd Rablarını inkâr ettiler. Ve yine bilin ki; Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.

Hûd onlara demişti ki : Şâyet size getirmiş olduğum tek ve ortağı olmayan Rabbınız Allah'a ibâdetten yüz çevirecek olursanız, muhakkak ki Allah'ın beni kendisiyle göndermiş olduğu risâletini size teblîğ etmemle aleyhinize huccet konulmuş olur. Rabbım yerinize sizden başka ve yegâne O'na ibâdet edip, O'na şirk koşmayan bir milleti de getirebilir ve size aldırmaz. Siz ona, onu inkâr etmenizle hiç bir zarar veremezsiniz. Aksine bunun vebâli yine size döner. Doğrusu Rabbım her şeyi hakkıyla koruyandır. Kullarının söz ve işlerine şâhiddir ve onları hakkıyla muhâfaza eder de onlara bunların tâm karşılığını verir. Eğer işledikleri hayır ise bulacakları hayır, kötülük ise bulacakları kötülüktür.

Allah Teâlâ : «Emrimiz gelince...» buyurur ki; bu, kısır (yağmur getirmeyen ve nebâtâtı döllemeyen) rüzgârdır. Allah Teâlâ, sonunculara kadar onları helâk buyurmuş, Hûd ve ona tâbi olanları rahmeti, lutfu ile çok ağır işkencelerden kurtarmıştır.

«Âd da, Rablarının âyetlerini bile bile inkâr ettiler, Allah'ın peygamberlerine isyân ettiler.» Zîrâ bir peygamberi inkâr eden; bütün peygamberleri inkâr etmiş olur. Zîrâ kendisine îmânın vâcib olması yönüyle onlardan hiç birinin arasında bir fark yoktur. Âd kavmi, Hûd'u inkâr etmiş ve onu inkâr etmeleri bütün peygamberleri inkâr etme mevkiinde kabul edilip bununla bir tutulmuştur. «Her inâdçı zorbanın emrine uydular.» Doğru yoldaki peygamberlerine tâbi olmayı bıraktılar da her bir inâdçı zorbanın emrine uydular. Bu sebepledir ki bu dünyada hem Allah'ın, hem de her anışlarında Allah'ın inanan kullarının la'netine uğradılar. Kıyâmet günü de bütün varlıkların huzû-

runda onlara : «Bilin ki Âd Rablarını inkâr ettiler...» diye nidâ edilecektir. Süddî der ki : Âd'dan sonra gönderilen hiç bir peygamber yoktur ki onun diliyle onlara la'net edilmiş olmasın.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾

61 — Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Ey kavmim; Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O'dur sizi yeryüzünden yaratıp orayı i'mâr etmenizi isteyen. Mağfiret dileyin O'ndan, sonra da tevbe edin. Şüphesiz Rabbım, size yakındır, kabul edendir, dedi.

Semûd Kavmi ve Hz. Sâlih

Allah Teâlâ buyurur ki : «Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i gönderdik...» Bunlar Tebûk ile Medîne arasındaki Hıcr şehirlerinde otururlardı. Âd'dan sonra olup Allah Teâlâ onlardan, kardeşleri Sâlih'i peygamber olarak göndermişti. Onlara yegâne Allah'a ibâdeti emretti. Bu sebepledir ki şöyle buyurur : «O'dur sizi yeryüzünden yaratan...» Sizi ilk önce O'ndan yaratmış, babanız Âdem'i orada halketmiştir. O'dur sizi yeryüzünü i'mâr edenler kılan ve siz onun ürünlerini yetiştirip alıyorsunuz. Geçmiş günâhlarınız için O'ndan bağışlanma dileyin. Sonra gelecekte yapacaklarınız husûsunda O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbım, size yakındır, kabul edendir. Allah Teâlâ başka bir âyette ise şöyle buyurur : «Kullarım sana Beni sorarsa, şüphesiz ki, Ben çok yakınım. Bana duâ edince Ben, o duâ edenin duâsına karşılık veririm.» (Bakara, 186).

قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَآتَانِي مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾

62 — Dediler ki : Ey Sâlih, aramızda bundan önce

kendisinden iyilik beklenmiş kimseydin sen. Şimdi kalkıp da babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun? Doğrusu, bizi çağırdığın şeyden şüphe ve endîşe içindeyiz.

63 — Dedi ki : Ey kavmim; Rabbımdan açık bir delilim olur, bana rahmet eder ve ben de O'na baş kaldırırsam söyleyin bakalım, beni Allah'a karşı kim savunur? Bana hüsrândan başka bir şey kazandırmazsınız.

Allah Teâlâ burada, Sâlih (a.s.) ile kavmi arasında geçen konuşmaları, kavminin ona karşı söylediklerinde bilgisizlik ve inâd içinde olduklarını zikreder. Onlar; şöyle demişlerdi : «Ey Sâlih, aramızda bundan önce kendisinden iyilik beklenmiş kimseydin sen. (Bu söylediklerini söylemezden önce biz senin aklından iyilik ve hayır umardık.) Şimdi kalkıp da babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun? Doğrusu, bizi çağırdığın şeyden büyük bir şüphe ve endîşe içindeyiz.» O da dedi ki : «Ey kavmim; Rabbımdan beni size gönderdiği şey hakkında kesin bilgi ve bir bürhâna sâhip olursam, bana rahmet eder ve ben de sizi Hakk'a, yegâne Allah'a ibâdete çağırmayı terketmek sûretiyle O'na baş kaldırırsam; söyleyin bakalım, beni Allah'a karşı kim savunur? Şâyet O'nu terketseydim, siz aslâ bana bir fayda sağlamaz ve bana hüsrândan başka bir şey kazandırmazdınız.»

وَيَٰقَوْمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ
فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا۟ فِى دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ذَٰلِكَ وَعْدٌ
غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَٰلِحًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا
وَمِنْ خِزْىِ يَوْمِئِذٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ
فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَا۟ كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ ۗ
أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾

64 — Ey kavmım; bu, size bir âyet olarak Allah'ın

yarattığı dişi devedir, bırakın onu da Allah'ın toprağında otlasın. Ona kötü maksadla dokunmayın. Yoksa siz, pek yakın bir azâba uğrarsınız.

65 — Buna rağmen onu kesip devirdiler. O zaman: Yurdunuzda üç gün daha kalın. Bu; yalanlanmayacak bir sözdür, dedi.

66 — Emrimiz gelince; Sâlih'i ve beraberindeki mü'minleri, tarafımızdan bir rahmet ile azâbdan ve o günün rüsvâylığından kurtardık. Doğrusu Rabbın Kavî'dir, Azîz'dir.

67 — Zulmedenleri bir çığlık tuttu. Oldukları yerde diz üstü çöküverdiler.

68 — Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Bilin ki; Semûd, Rablarını inkâr etmişlerdi. Ve yine bilin ki; Semûd, Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.

Bu kıssa hakkında yeteri kadar bilgi A'râf sûresinde (âyet, 73-78) geçmişti ki burada tekrârına gerek görmüyoruz. Tevfîk Allah'tandır.

وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلٰمًا ۖ قَالَ سَلٰمٌ ۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجْلٍ
حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا لَا تَخَفْ
إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلٰى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَامْرَأَتُهُ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنٰهَا بِإِسْحٰقَ وَمِن وَرَآءِ
إِسْحٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يٰوَيْلَتٰى ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِى شَيْخًا ۖ إِنَّ هٰذَا لَشَىْءٌ عَجِيبٌ
﴿٧٢﴾ قَالُوٓا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ۖ رَحْمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ ۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾

69 — Elçilerimiz Ibrâhîm'e müjdelerle gelmiş : Selâm, demişlerdi de o; Selâm, demiş ve beklemeden onlara kızartılmış bir buzağı ikram etmişti.

70 — Ellerinin ona uzanmadığını görünce, durumla-

rını beğenmedi ve içine korku düştü. Korkma, biz Lût kavmine gönderildik, dediler.

71 — Karısı ayakta idi. Bunun üzerine güldü. Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.

72 — Vay başıma gelenler, ben mi doğuracağım? Ben kocamış biri, şu erim de bir ihtiyâr iken. Doğrusu bu, şaşılacak bir şey, dedi.

73 — Dediler ki : Allah'ın işine mi şaşarsın ey evin hanımı? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. O, Hamîd'dir, Mecîd'dir.

Hz. İbrâhîm'e Gelen Elçiler

Allah Teâlâ, elçileri olan meleklerin Hz. İbrâhîm'e müjdelerle geldiklerini haber veriyor. Meleklerin ona İshâk'ı müjdeledikleri söylenmiştir. Başka bir görüşe göre ise; onlar, Lût kavminin helâki müjdesini getirmişlerdir. Bunlardan birinci görüşe Allah Teâlâ'nın : «İbrâhîm'in korkusu dinip de müjde kendisine ulaşınca; Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti.» (Hûd, 74) âyeti de delâlet etmektedir. Melekler geldikleri zaman; selâm demişler, o da onlara; selâm size, diye mukâbele etmişti. Beyân âlimlerinin ifâdesine göre; Hz. İbrâhîm'in vermiş olduğu selâm, meleklerin selâmından daha güzeldir. Zîrâ İbrâhîm'in selâmı, cümlede merfû' olarak getirilmiştir ki; arap dilinde merfû' olma durumu, sübût ve devâma delâlet eder.

«Onlara semiz bir buzağı ikrâm etmişti.» İbrâhîm çabucak gitmiş, onlara yiyecek getirmişti ki; bu, kızdırılmış taşta kızartılmış bir buzağı idi. Bu mânâ İbn Abbâs, Katâde ve bir çoklarından rivâyet edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Hemen âilesine giderek semiz bir buzağı getirmiş, onların önüne sürüp : Yemez misiniz? demişti.» (Zâriyât, 26-27). Bu âyet-i kerîme birçok yönlerden müsâfirlik âdâbını içermektedir.

Allah Teâlâ : «Ellerinin ona uzanmadığını görünce; durumlarını beğenmedi ve içine korku düştü.» buyurur ki, elbette meleklerin yemeğe karşı bir arzuları ve istekleri yoktur ve onlar yemek de yemezler. Bu sebepledir ki Hz. İbrâhîm, onların getirdiğinden yüz çevirme hallerini ve bütünüyle uzaklaşmalarını gördüğü zaman, onların durumlarını beğenmemiş ve içine korku düşmüştü.

Süddî der ki : Allah Teâlâ Lût kavmine melekleri gönderdiğinde; melekler, genç erkekler şeklinde yürüyerek gelmişler ve İbrâhîm'in yanına inerek ona müsâfir olmuşlardı. Hz. İbrâhîm onları görünce, on-

lara ta'zîmde bulunmuş ve hemen âilesinin yanına giderek onlara semiz bir buzağı getirmiş, onu kesmiş, sonra kızgın taşlarda kızartmış ve onlara ikram ederek onlarla birlikte oturmuştu. Sârre, ayakta onlara hizmet ediyordu. Allah Teâlâ bu anı şöyle anlatır : Hanımı ayaktaydı ve İbrâhîm oturmuştu. İbrâhîm onlara ikrâm etmiş ve yemez misiniz? demişti. Onlar : Ey İbrâhîm, biz bir yemeği ancak ücreti mûkabilinde yeriz, demişler, Hz. İbrâhîm : Muhakkak ki bunun ücreti vardır, demişti. Melekler : Bunun ücreti nedir? diye sormuşlar. O : Başında Allah'ın ismini zikredersiniz, sonunda da Allah'a hamdedersiniz, demişti. Hz. İbrâhîm, onların ellerinin yemeğe uzanmadığını gördüğünde; onların durumlarını beğenmedi. Onların yemediklerini görünce onlardan korktu, içine bir korku düştü. Sârre İbrâhîm'e baktı. O meleklere ikrâmda bulunmuş, kendisi ayakta onlara hizmet ediyordu. Güldü ve şöyle dedi : Şu müsâfirlerimize şaşılır; onlara ta'zîmde bulunarak bizzât kendimiz hizmet ediyoruz, onlar ise bizim yemeğimizi yemiyorlar.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Hüseyin'in... Osmân İbn Mihsan'dan İbrâhîm'in müsâfirleri hakkındaki rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Onlar, dört kişiydiler : Cibrîl, Mîkâîl, İsrâfîl ve Rafâîl. Râvî Nûh İbn Kays der ki : Nûh İbn Ebu Şeddâd'ın sandığına göre onlar, İbrâhîm'in yanına girdiklerinde; Hz. İbrâhîm onlara bir buzağı ikrâm etmişti. Cibrîl buzağıyı kanadıyla meshetmiş ve buzağı kalkıp çıkarak annesine kavuşmuştu. Buzağının annesi de evdeydi.

Allah Teâlâ meleklerin : «Korkma...» dediklerini haber verir. Yani onlar şöyle demişlerdi : Bizden korkma, biz Lût kavmini helâk etmek üzere gönderilmiş melekleriz. Bunun üzerine Sârre onların helâk olacağı müjdesine gülmüştü. Zîrâ onların fesâdı çok, küfür ve inâdları şiddetli idi. İşte bu gülmesi sebebiyle Sârre, ümit kesildikten sonra çocuk müjdesiyle mükâfâtlandırılmıştır. Katâde der ki : Sârre gülmüş ve gaflet içindelerken bir kavme azâbın gelmesine şaşmıştı.

Allah Teâlâ : «Bunun üzerine güldü. Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» buyurur. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî; âyetteki (فضحكت) kelimesini hayız gördü, şeklinde anlamıştır. Muhammed İbn Kays der ki : Sârre gülmüştür. Zîrâ o, onların (meleklerin) Lût kavminin yapageldiklerini yapmak istediklerini sanmıştı. Kelbî : Sârre, İbrâhîm'deki korkuyu gördüğü için gülmüştür, der. Her ne kadar İbn Cerîr, Muhammed İbn Kays ve Kelbî'nin bu açıklamalarını onlara kadar varan isnâdı ile rivâyet ediyor ise de son derece zayıf olup hiç bir şekilde iltifât edilemez. En doğrusunu Allah bilir. Vehb İbn Münebbih : O, ancak İshâk ile müjdelendiği için gül-

müştür, der. Ancak bu da âyetin akışına muhâliftir. Zîrâ âyette açıkça görülmektedir ki; müjde, onun gelmesinden sonradır. «Biz de ona İshâk'ı, İshâk'ın ardından Ya'kûb'u müjdeledik.» Yani onu öyle bir çocukla müjdeledik ki; o çocuğun da çocuğu, devâmı ve nesli olacaktır. Ya'kûb, İshâk'ın çocuğudur. Nitekim Allah Teâlâ Bakara sûresindeki âyette şöyle buyurur : «Yoksa Ya'kûb'a ölüm geldiğinde siz orada mıydınız? Hani o, oğullarına : Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz? demişti. Onlar da : Senin ilâhına ve ataların İbrâhîm'in, İshâk'ın tek ilâhı olan Allah'a ibâdet edeceğiz. Ve O'na teslîm olmuşuz, demişlerdi.» (Bakara, 133). Bu âyeti delil olarak alanlar, Hz. İbrâhîm' in boğazlayacağı oğlunun İsmâîl olduğunu, bu çocuğun İshâk olmasının mümkün olmadığını söylerler. Zîrâ kendisi hakkında müjde verilen ve Ya'kûb'un kendisi için doğacağı müjdelenen İshâk'tır. Henüz vücûdu va'dedilen Ya'kûb isminde çocuğu olmamışken ve küçük bir çocuk iken Hz. İbrâhîm onu boğazlamakla nasıl emrolunabilir? Allah'ın va'di haktır ve onda dönme olmaz. O halde bu durumda İshâk' ın boğazlanmasının emredilmesi mümkün değildir ve netîcede boğazlanması emredilenin, İsmâîl olduğu ortaya çıkar. Bu istidlâl son derece güzel, sıhhatlı ve açıktır. Allah'a hamdederiz. Allah Teâlâ bu âyet-i kerîme'de Sârre'nin şöyle dediğini hikâye eder : «Vay başıma gelenler, ben mi doğuracağım? Ben kocamış biri, şu erim de bir ihtiyar iken.» Allah Teâlâ Sârra'nın ne yaptığını Zâriyât sûresinde şöyle hikâye eder : «Bunun üzerine zevcesi, hayretle seslenerek döndü, yüzünü kapayarak : Kısır bir kocakarı, dedi.» (Zâriyât, 29). Nitekim kadınlar, şaşkınlık halinde söz ve işlerinde böyle davranırlar. Melekler : Allah'ın işine mi şaşarsın ey evin hanımı? Allah'ın işine şaşma. Zîrâ O, bir şeyin olmasını istediği zaman ona; ol, der ve o da hemen oluverir. Buna şaşma. Sen çocuktan kesilmiş bir ihtiyar ve kocan yaşlı bir ihtiyar dahi olsa muhakkak ki Allah Teâlâ dilediğine güç yetiricidir, dediler. Ve şöyle devâm ettiler : «Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizedir. O Hamîd'dir, Mecîd'dir.» Muhakkak ki Allah Teâlâ bütün işlerinde Hamîd, sözlerinde ise Mahmûd'dur. Sıfatlarında ve zâtında temcîd olunmuştur. Bu sebepledir ki Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivâyet edildiğine göre; sahâbe : Sana selâmı bildik, ey Allah'ın elçisi, senin üzerine duâ nasıldır? diye sormuşlardı. Şöyle buyurdu : Ey Allah'ım, İbrâhîm ve İbrâhîm âilesine duâ buyurmuşsan, Muhammed ve Muhammed âilesine de duâ buyur. Nasıl İbrâhîm'in âilesini mübârek kılmışsan, Muhammed ve Muhammed âilesini de mübârek kıl. Muhakkak ki Sen; Hamîd'sin, Mecîd'sin, deyiniz.

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَٰهِيمَ الرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ
مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

74 — İbrâhîm'in korkusu geçip de müjde kendisine ulaşınca; Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya girişti.

75 — Doğrusu İbrâhîm; yumuşak huylu, çok içli ve kendisini Allah'a vermiş bir kimseydi.

76 — Ey İbrâhîm; bundan vazgeç, zîrâ Rabbının fermânı gelmiştir. Onlara muhakkak geri çevrilmeyecek bir azâb gelmektedir.

Allah Teâlâ, bu âyetlerde de Hz. İbrâhîm'den haber veriyor. Melekler onun ikrâm ettiğinden yemediklerinde gönlüne bir korku düşmüştü. Bu korkusu gidip de melekler onu çocukla müjdeleyip Lût kavminin helâkini haber verdiklerinde onlarla konuşmaya başlamıştı. Olayı Saîd İbn Cübeyr bu âyetin tefsîrinde şöyle anlatır : Cibrîl ve yanındakiler Hz. İbrâhîm'e geldiklerinde ona : Muhakkak ki biz, şu köyün ahâlîsini helâk edicileriz, demişlerdi. İbrâhîm onlara : Siz içinde üç yüz mü'min olan bir köyü mü helâk edeceksiniz? diye sormuş. Onlar : Hayır, demişler. İçinde kırk mü'min olan bir köyü mü helâk edeceksiniz? diye sormuş, onlar; hayır, demişler. Otuz, demiş, onlar beşe ulaşıncaya kadar hep hayır, demişler. Ne dersiniz; orada bir tek müslüman kişi olsa orayı helâk eder misiniz? diye sormuş ve onlar yine hayır, demişler. İşte bu sırada İbrâhîm (a.s.) : Muhakkak ki orada Lût var, demiş ve onlar : Orada olanı biz iyi biliriz, karısı dışında onu ve âilesini muhakkak kurtaracağız... demişler ve İbrâhîm susup gönlü huzûr bulmuş. Katâde'nin söyledikleri buna yakındır. İbn İshâk şöyle ilâve eder : Ya orada bir tek mü'min varsa ne dersiniz? diye sormuş, onlar; hayır, demişlerdi. Hz. İbrâhîm : Şâyet orada Lût varsa; onunla onlardan azâb alıkonulup geri çevrilir, demiş ve onlar da : Biz orada olanı en iyi bilenleriz, demişlerdi.

Allah Teâlâ, «Doğrusu İbrâhîm; yumuşak huylu, çok içli ve kendisini Allah'a vermiş bir kimseydi.» âyetinde bu güzel sıfatlarla İbrâhîm'i övmektedir ki; bunların tefsîri, daha önce (Tevbe sûresinin 114. âyetinde) geçmişti. Allah Teâlâ : «Ey İbrâhîm; bundan vazgeç, zîrâ Rabbının fermânı gelmiştir...» buyurur ki, onlar hakkında kazâ ye-

rini bulmuş, onların helâki ve suç işleyen kavimlerden çevrilmeyen Allah'ın baskınının başlarına gelmesi sözü hak olmuştur.

وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَآءَهُۥ
قَوْمُهُۥ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِن قَبْلُ كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِى هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ
فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِى ضَيْفِىٓ ۖ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا۟ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِى بَنَاتِكَ
مِنْ حَقٍّ ۖ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾

77 — Elçilerimiz Lût'a gelince; onların gelmelerinden endişeye düştü, çok sıkıldı ve : İşte bu çok çetin bir gündür, dedi.

78 — Kavmi ona koşa koşa geldi. Daha önce de kötü işler işlerlerdi. Ey kavmim; işte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir. Allah'tan korkun da müsâfirlerin önünde beni rezîl etmeyin. İçinizde aklı erer bir kimse de yok mudur? dedi.

79 — Dediler ki : Senin kızlarınla bizim bir ilgimizin olmadığını biliyorsun. Sen, ne istediğimizi de bilirsin.

Elçilerimiz Lût'a Geldiğinde

Allah Teâlâ haber veriyor ki; elçileri olan melekler Lût kavmini Allah'ın o gece helâk buyuracağını Hz. İbrâhîm'e haber verip bildirdikten sonra Hz. Lût'a geldiler. Söylendiğine göre Hz. İbrâhîm'in yanından ayrıldıktan sonra Hz. Lût (a.s.), kendine âit bir arâzîde —başka bir rivâyete göre evinde— olduğu sırada ona geldiler. Onlar, Allah Teâlâ'nın bir imtihânı olarak —ki yüce hikmet ve huccetler Allah'ındır— son derece güzel yüzlü genç şeklinde ona geldiler. Hz. Lût, onların gelmelerinden endişeye düştü, son derece sıkıldı ve şâyet onları müsâfir etmez ise kavminden birinin onları müsâfir edip onlara bir kötülük yapacaklarından korktu da : «İşte çok çetin bir gün, dedi.» İbn Abbâs ve bir çokları derler ki : İmtihânı ve musîbeti çok bir gün. Zîrâ Hz. Lût, onları müdâfaa mecburiyetinde kalacağını anladı ve bu ona çok ağır geldi.

Katâde'nin anlattığına göre; melekler Hz. Lût kendine âit bir arâzîde iken geldiler ve Ona müsâfir oldular. Hz. Lût onlardan utandı, önlerinde yürüdü ve yolda dönüp gitmelerini hissettirir bir halde şöyle dedi : Allah'a yemîn olsun ki ey gençler, yeryüzünde halkı bunlardan daha habîs bir yer bilmiyorum. Sonra biraz yürüdü ve bu sözünü onlara dört kere tekrârladı. Katâde der ki : Peygamberleri bu şekilde şehâdette bulunmadıkça, onları helâk etmemekle emrolunmuşlardı.

Süddî der ki : Melekler, Hz. İbrâhîm'in yanından Lût'un kasabasına doğru yola çıktılar. Gece yarısı Sedom nehrine ulaştılar. Orada Lût'un su taşıyan bir kızını gördüler de : Ey kızcağız, bir ev var mı? diye sordular. Kız : Ben size gelinceye kadar yerinizde durun, dedi. Kavminin onlara bir şey yapmasından korkmuştu. Babasına geldi ve : Ey babacığım, şehrin kapısında gençlere rastladım, yüzleri onlardan daha güzel kimse görmemiştim. Sakın kavmin Onları ele geçirip onlara bir ahlâksızlık yapmasın, dedi. Lût'un kavmi onun, erkekleri müsâfir etmesini yasaklamış ve : Yolumuzdan çekil, erkekleri biz müsâfir edeceğiz, demiştiler. Melekler Hz. Lût'a geldiklerinde, âilesi halkından başka kimse onların geldiğini bilmiyordu. Ancak Lût'un karısı çıkıp kavmine haber verdi de koşa koşa ona geldiler. Allah Teâlâ : «Kavmi ona koşa koşa geldi.» buyurur ki; onlar gençlerin gelmesine sevinçlerinden koşa koşa ona gelmişlerdi. «Daha önce de kötü işler işlerlerdi.» Bu onlarda âdeta bir huy haline gelmişti ki zâten bu haldelerken azâb onları yakalamıştır. Lût onlara : «Ey kavmim; işte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir.» deyip onlara kavminin kadınlarını göstermişti. Peygamber, ümmeti için baba mesâbesindedir. Onlara dünya ve âhirette kendileri için en faydalı olanı göstermişti. Nitekim başka bir âyette zikredildiğine göre; onlara şöyle demişti : «İnsanlar arasında erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Ve Rabbınızın sizin için yarattığı eşleri bırakıyor musunuz? Hayır, siz azmış bir kavimsiniz.» (Şuarâ, 165-166). Allah Teâlâ başka bir âyette aralarında şu konuşmaların geçtiğini zikreder : «Biz seni elâlemin işine karışmaktan (erkekleri müsâfir etmekten) men'etmedik mi? dediler. Alacaksanız işte bunlar benim kızlarım, dedi. Senin ömrüne andolsun ki, onlar sarhoşlukları içinde muhakkak serseri bir halde idiler.» (Hicr, 70, 72). Bu âyet-i kerîme'de ise o, şöyle demiştir : «İşte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir.» Mücâhid; Hz. Lût'un kızları olmadığını, onların ümmetinden olduğunu, zîrâ her peygamberin ümmetinin babası olduğunu söyler. Bu açıklama, Katâde ve bir çoklarından rivâyet edilmiştir. İbn Cüreyc der ki : Onlara kadınlarla evlenmeyi emretmiş, onlara zinâ yolunu göstermemiştir. Saîd İbn Cübeyr de şöyle der : O,

kavminin kadınlarını kasdetmiştir ki; onlar, peygamberin kızları, o da kavminin babasıdır. Ahzâb sûresinin altıncı âyetinin kırâetlerinden birisi şöyledir : «Peygamber, mü'minler için kendi öz nefislerinden daha evlâdır. Onun eşleri ise onların anneleridir. O da onların babasıdır.» (Ahzâb, 6). Rebî' İbn Enes, Katâde, Süddî, Muhammed İbn İshâk ve başkalarından da böyle rivâyet edilmiştir.

«Allah'tan korkun da müsâfirlerin önünde beni rezîl etmeyin.» Kadınlarınızla yetinme emrini kabul edin. «İçinizde aklı erer bir kimse yok mudur?» Kendisine hayır olan, emrettiğimi kabul edecek, yasakladığımı bırakacak bir kimse yok mu? Onlar şöyle dediler : «Senin kızlarınla bizim bir ilgimizin olmadığını biliyorsun?» Sen iyi bilirsin ki bizim kadınlarımıza ihtiyâcımız ve onlara karşı bir iştihâmız yok. «Sen, ne istediğimizi de bilirsin.» Bizim erkeklerden başka bir arzumuz, maksadımız yok, sen bunu biliyorsun. O halde bu sözü bize tekrârlama ihtiyâcını nereden duyuyorsun. Süddî der ki : Onlar : «Sen, ne istediğimizi de bilirsin.» sözleriyle kendilerinin sâdece erkekleri istediklerini belirtmişlerdir.

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ
فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ
إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

80 — Keşki size yetecek bir kuvvetim olsaydı. Veya sağlam bir yere sığınsaydım, dedi.

81 — Dediler ki : Ey Lût; biz Rabbının elçileriyiz. Onlar sana ilişemeyecekler. Bir ara geceleyin âilenle birlikte yola çık. Karının dışında kimse geri kalmasın. Doğrusu onların başına gelecek olan onun da başına gelecektir. Onların başına gelecek sabahleyindir. Daha sabah yakın değil mi?

Allah Teâlâ peygamberi Lût (a.s.) dan haber vererek buyurur ki : Muhakkak ki Lût (a.s.) onları : «Keşki size yetecek bir kuvvetim olsaydı...» sözüyle tehdîd etmiştir. Yani keşke size yetecek bir kuvvetim olsaydı da sizi cezâlandırmış olsaydım, bizzât kendim ve aşiretim size gerekenleri yapsaydım. Bu sebepledir ki Muhammed İbn Amr İbn

Alkame kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Lût'a rahmet eylesin, muhakkak ki o sağlam bir yere sığınmıştı. —Bununla Hz. Peygamber Allah'ı kasdediyor— Allah Teâlâ ondan sonra hiç bir peygamber göndermemiştir ki onu, kavminden kalabalık bir grup içinde göndermiş olmasın.

İşte o esnâda melekler kendilerinin ona Allah'ın elçileri olduklarını, kavminin kendisine ilişemeyeceklerini haber verdiler ve : «Ey Lût; biz, Rabbının elçileriyiz. Onlar sana ilişemeyecekler.» dediler, gecenin sonunda âilesini yürütmesini, âilesinin arkasından, onları yürüterek kendinin de gitmesini emrettiler. Dediler ki : «Kimse geri kalmasın.» Yani onların (kavminin) başına gelenleri işittiğinde üzücü, rahatsız edici o sesler sizi ürkütmesin. Aksine yolunuza devâm edin. «Karısının dışında...» Bir çokları; âyetin bu kısmının, olumlu mânâdan istisnâ olduğunu, «Geceleyin âilenle birlikte yola çık.» emrinden istisnâ edildiğini söylerler. İbn Mes'ûd, âyeti bu şekilde okumuş ve âyetteki (امرأتك) kelimesini mansûb olarak okumuştur. Zîrâ bu istisnâ, olumlu bir mânâdan istisnâ edilmiş olup bu görüşte olanlara göre bu kelimenin mansûb okunması vâcibtir. Diğer kâri' ve nahivciler ise; âyetteki (امرأتك) kelimesinin, «Kimse geri kalmasın.» kısmından istisnâ edildiğini söyleyip, bu kelimenin merfû' ve mansûb okunmasının câiz olduğu görüşündedirler. Bunlar Lût'un karısının onlarla beraber çıktığını sarsıntıyı duyunca arkasına döndüğünü, «Vah kavmim.» dediğini, gökten başına bir taş gelerek onu öldürdüğünü anlatırlar.

Sonra melekler ona bir müjde olmak üzere kavmin helâkinin yakın olduğunu haber verdiler. Zîrâ o, kendilerine : Onları hemen helâk edin, demiş; onlar da : «Onların helâk olma zamanı sabahleyindir. Sabah yakın değil mi?» demişlerdi. Lût'un kavmi kapıda durmuş ve sanki oraya bağlanmışlardı. Onlar her bir taraftan oraya koşa koşa gelmişlerdi. Lût kapıda durmuş, onlarla mücâdele ediyor, onları men'ediyor ve içinde bulundukları halden onları nehyediyordu. Onlar ise onun (bu sözlerini) kabul etmiyorlar, bilakis onu tehdîd ediyorlardı. İşte bu sırada Cibrîl (a.s.) karşılarına çıkıp yüzlerine kanadı ile vurdu ve gözlerini kör etti. Döndüler ve yollarını bile bulamadılar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Andolsun ki, onlar müsâfirlerine kötülük yapmayı kasdetmişlerdi. Biz de gözlerini kör ettik. Azâbımı ve tehdîdimi tadın.» (Kamer, 37). Ma'mer'in Katâde'den, onun da Huzeyfe İbn Yemmân'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış : İbrâhîm (a.s.), Lût kavmine gelir ve şöyle derdi : Azâbına uğramamız için

Allah sizi bundan men'etmedi mi? Onlar kendisine itâat etmediler, tâ ki haklarında yazılan vaktine ulaşınca melekler Lût'a ulaştılar. O kendine âit bir yerde çalışıyordu. Onları müsâfir olmaya davet etti. Dediler ki : Bu gece biz senin müsâfirleriniz. Allah Teâlâ Cibrîl'e, Lût onların aleyhinde üç defa şehâdette bulununcaya kadar onlara azâb etmemekle emretmişti. Lût onları müsâfir olmaya çağırdığında kavminin yapmakta olduğu kötülüğü zikretti, bir süre onlarla beraber yürüdü, sonra onlara dönüp : Bu kasaba ahâlîsinin ne yapmakta olduklarını biliyor musunuz? Yeryüzünde onlardan daha şerlisini bilmiyorum. Sizi nereye götüreyim? Kavmime mi? Onlar Allah'ın yaratıklarının en şerlileri iken, dedi. Cibrîl meleklere dönüp : Bunu muhâfaza ediniz, bu birinci, dedi. Lût, onlarla bir süre daha yürüdü. Kasabanın yolunun yarısına geldiklerinde, kasaba halkının onlara bir kötülük yapmasından korktu, onlardan utandı ve : Bu kasaba halkının ne yaptığını bilmiyor musunuz? Yeryüzünde onlardan daha şerlisini bilmiyorum. Muhakkak ki benim kavmim Allah'ın yarattıklarının en şerlisidir, dedi. Cibrîl meleklere dönüp : Muhâfaza ediniz; bu ikinci, dedi. Evin kapısına ulaştığında onlardan utancından ve onlara (kavminin bir kötülük yapmasından) korkarak ağladı ve : Muhakkak ki benim kavmim Allah'ın yarattığının en şerlisidir. Bu kasaba ahâlîsinin ne yapmakta olduğunu bilmiyor musunuz? Yeryüzünde bunlardan daha şerli bir kasaba halkı bilmiyorum, dedi. Cibrîl meleklere : Muhâfaza ediniz; bu üç, azâb hak oldu, dedi. (Eve) girdiklerinde kötü ihtiyar kadın (karısı) gitti, yüksek bir yere çıktı ve elbisesiyle işâret verdi. Günâhkârlar koşarak ona geldiler ve : Ne haber var? dediler. Dedi ki : Lût'a öyle bir kavim müsâfir oldu ki yüzü onlardan daha güzelini, kokuları onlardan daha hoş olanını aslâ görmedim. Koşarak kapıya geldiler. Lût onları kapıda karşıladı ve uzun uzun onlarla mücâdele etti. O içerde, diğerleri dışarda idiler, Onlara Allah'ın adını verip : «İşte kızlarım, bunlar sizin için daha temizdir.» dedi.

Melekler kalktı ve kapıyı kapadı. Cibrîl, onların cezâlandırılması için izin istedi de Allah Teâlâ ona izin verdi. Olduğu (aslî) şekli ile semâya yükseldi. Kanadını açtı. —Cibrîl'in iki kanadı vardır. Kanadı üzerinde dizi dizi incilerden tüyler vardır. Ön dişleri parlak, alnı açık, saçları mercan gibi, siyah kıvırcık saçlıdır. O, kar gibi bembeyâz incidir, ayakları yeşile çalar—. Dedi ki : «Ey Lût; biz, Rabbının elçileriyiz. Onlar sana ilişemeyecekler.» Ey Lût, kapıdan çekil ve bizi onlarla başbaşa bırak. Lût kapıdan çekildi, Cibrîl çıkıp kanadını yaydı ve kanadıyla onların yüzüne öyle bir vuruş vurdu ki gözlerini yardı, kör oldular. Yolu bilemediler ve evlerini bulamadılar. Sonra Lût, o gece âilesini götürmekle emrolundu da şöyle buyuruldu : «Bir ara geceleyin

âilenle birlikte yola çık.» Muhammed İbn Kâ'b, Katâde ve Süddî'den de bunların bir benzeri rivâyet edilmiştir.

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾
مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿٨٣﴾

82 — Emrimiz gelince; oranın üstünü altına getirdik ve üzerine yığın yığın sert taşlar yağdırdık.

83 — Ki bu taşlar, Rabbının katında işâretlenmiştir. Bunlar zâlimlerden hiç bir zaman uzak olmayacaktır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Emrimiz gelince; —ki güneş doğarkendir— oranın —Sedom'un— üstünü altına getirdik.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Onlara giydirdiğini giydirdi...» (Necm, 54). Yani onların üzerine siccîl'den taş yağdırdık. Siccîl kelimesi, Farsça olup çamurdan taş anlamındadır. Bu açıklama İbn Abbâs ve başkalarınındır. Diğer bazıları ise bu kelimenin iki kelimeden müteşekkil olduğunu söylerler. Birinci kelime olan «Senk» kelimesi taş anlamında, kil kelimesi ise çamur anlamındadır. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Ki üzerlerine çamurdan taş yağdıralım.» (Zâriyât, 33). Yani taşlaşmış son derece katı. Bazıları buradaki siccîl kelimesinin kızartılmış anlamında olduğunu söyler.(...)

Bazıları, âyetteki (منضود) kelimesinin : Gökte bu iş için hazırlanmış, anlamında olduğunu söylerler. Başkaları ise bunun : Onların başlarına inmede birbirini ta'kîb eden, yığın yığın, anlamında olduğunu söylemişlerdir. Allah Teâlâ : «Ki bu taşlar, Rabbının katında işâretlenmiştir.» buyurur ki bunlar belirlenmiş, mühürlenmiş olup üzerlerinde sâhiplerinin isimleri vardır. Her taşın üzerinde ineceği kimsenin ismi yazılıdır. Katâde ve İkrime ise (منضود) kelimesinin tokalı anlamında olduğunu, onlarda kırmızılıktan bir eser olduğunu söylemişlerdir. Anlattıklarına göre; bu taşlar, ülke ahâlîsinin üzerine inmiştir. Ayrıca oranın çevresindeki köylere dağılmış olanların da üzerine inmiştir. Onlardan birisi insanların yanında konuştuğu esnâda birdenbire gökten bir taş gelmiş ve insanların arasından onun tepesine düşerek helâk etmiştir. Taş, diğer ülkelerde olanları da ta'kîb etmiş ve sonuncularına varıncaya kadar onları helâk ederek onlardan hiç kimse kalmamıştır.

Mücâhid der ki : Cibrîl Lût kavmini evlerinden, avlularından almış, onları hayvanları ve eşyâlarıyla birlikte taşıyıp kaldırmış ve nihâyet gök ehli, köpeklerinin ulumasını dahi işitmiştir. Sonra onları ters çevirmiş. Onları sağ kanadının, kanadını örttüğü zaman örtülen kısmı üzerinde taşımış. Onları çevirdiğinde onlardan ilk düşen ayrı olanları olmuş. Katâde der ki : Bize ulaştığına göre; Cibrîl, orta (büyük) kasabayı kenarlarından yakalamış, sonra onu gökyüzüne uçurmuş. Nihâyet gökyüzü halkı, onların köpeklerinin seslerini dahi işitmiş. Sonra birbiri üzerindelerken onları helâk etmiş. Sonra alay ederek kavimden (başka yerlere) dağılmış olanların peşine düşmüş. Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre dört kasaba olup, her kasabada yüz bin kişi varmış. Bir rivâyette ise; onlar, üç kasaba olup büyükleri Sedom imiş. Yine bize ulaştığına göre; İbrâhîm (a.s.), Sedom'un başına (karşısındaki yüksek bir yere) çıkıp şöyle dermiş : Ey Sedom, bu gün sana ne oldu?

Katâde ve başkalarından bir rivâyette şöyle anlatılır : Bize ulaştı ki Cibrîl (a.s.) sabah olunca kanadını açmış, onların arâzîsini içindeki sarayları, hayvanları, taşları ve ağaçlarıyla, içinde olan şeylerin bütünüyle yerden koparmış, sonra onları kanadı içinde toplayıp katlamış, sonra onları dünya semasına çıkarmış. Nihâyet gökyüzü sâkinleri, insanların ve köpeklerin seslerini işitmişler. Onlar, dört bin kere bin kişi (4 Milyon) imişler. Sonra onları ters çevirip, ters çevrilmiş halde yeryüzüne dönderip birbirleri üzerine atmış, onları alt üst etmiş ve üstlerine sert taşlar yağdırmış. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki : Lût kavmi beş kasabada idiler; Sedom —ki bu en büyüktür—, Sa'be, Sa've, Asre ve Doma. Cibrîl bunları kanadına yüklemiş, yükseltmiş ve nihâyet dünya göğünün ahâlîsini köpeklerinin ulumasını ve tavuklarının seslerini işitmişler. Sonra onları yüzleri üzeri çevirmiş ve sonra da Allah Teâlâ, onların üzerine taş yağdırmıştır. Allah Teâlâ : «Ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine sert taş yağdırdık.» (Hicr, 74) buyurur ki; Allah Teâlâ onu (Sedom'u) ve çevresindeki şehirleri helâk buyurmuştur.

Süddî der ki : Lût kavmi, sabaha eriştiklerinde Cibrîl inmiş, yedi kat yerden yeryüzünü söküp koparmış, onu taşıyarak göğe ulaştırmış. O kadar ki dünya semâsı halkı, köpeklerinin ulumalarının ve horozlarının seslerini işitmişler. Sonra onları ters çevirip öldürmüş. İşte Allah Teâlâ'nın : «Altı üstüne gelen kasabaları da o kaldırıp çarptı.» (Necm, 53) sözü budur. Yeryüzüne düştüğünde ölmeyene gelince; Allah Teâlâ, o yerin altında iken üzerine taş yağdırmıştır. Yeryüzünde onlardan dağılmış olanların ise köylerde peşine düşülmüş; birisi konuşurken taş gelmiş ve onu öldürmüş. İşte Allah Teâlâ'nın «Ve üzer-

lerine (köylerde) sert taşlar yağdırdık.» kavli budur. Süddî böyle söylemiştir.

Allah Teâlâ : «Bunlar zâlimlerden hiç bir zaman uzak olmayacaktır.» buyurur ki bu cezâ ve azâb zulûmlerinde onlara benzeyenlerden hiç bir zaman uzak olmayacaktır. Sünenlerde İbn Abbâs'tan rivâyet edilen merfû' bir hadîste şöyle buyurulur : Lût kavminin yaptığını yapanı bulduğunuz zaman, hem yapanı ve hem de yapılanı öldürünüz. Kendisinden rivâyet edilen bir kavlinde İmâm Şâfiî ve âlimlerden bir grup bu hadîsle amel ederek evli olsun veya olmasın livâta yapanın öldürüleceği görüşündedirler. İmâm Ebu Hanîfe ise onun önce yüksek bir yerden atılıp, sonra taşlanacağı görüşündedir. Nitekim Allah Teâlâ Lût kavmine böyle yapmıştır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ وَلَا تَنْقُصُوا
الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ۚ إِنِّي أَرَاكُمْ بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُحِيطٍ ﴿٨٤﴾

84 — Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı yolladık. Dedi ki : Ey kavmim; Allah'a kulluk edin, O'ndan başka ilâhınız yoktur. Ölçüyü tartıyı eksik tutmayın. Ben, sizi iyi bir halde, refâh içinde görüyorum. Ve sizi azâbla kuşatacak bir günden korkuyorum.

Medyen Halkı ve Şuayb Peygamber

Allah Teâlâ : «Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı yolladık.» buyurur. Bunlar araplardan bir kabîle olup Hicâz ile Şam arasında Meân ülkesine yakın ve onlarla tanınan, adına Medyen denilen bir yerde otururlardı. Allah Teâlâ onlara Şuayb'ı yolladı. Şuayb, neseb yönünden onların şereflilerinden idi. Bu sebepledir ki : «Kardeşleri Şuayb'ı yolladık» buyurmuştur. Onlara yegâne Allah'a ibâdet etmelerini emretmiş, ölçü ve tartıyı eksik tutmaktan onları men'etmiştir. Şöyle demişti : «Ben sizi (maîşet ve rızkında) iyi bir halde, refâh içinde görüyorum.» Allah'ın harâmlarını işlemeniz sebebiyle içinde olduğunuz şeylerin sizden sökülüp alınmasından «Ve sizi azâbla kuşatacak âhiret yurdundaki bir günden korkuyorum.»

وَيَٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾

85 — Ey kavmim; ölçüyü ve tartıyı hakkâniyetle yerine getirin. İnsanlara eşyâlarını eksik vermeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

86 — İmân ediyorsanız, Allah'ın geri bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Sonra ben sizin üzerinizde bir koruyucu da değilim.

Şuayb (a.s.) önce onları, insanlara verdikleri zaman ölçü ve tartıyı eksik tutmaktan men'etmiş, sonra ise verme ve almalarında adâletle ölçü ve tartıyı tâm tutmalarını emretmiş, yeryüzünde fesâda koşmaktan onları men'etmiştir. Onlar yol keserlerdi.

Allah Teâlâ : «Allah'ın geri bıraktığı sizin için daha hayırlıdır.» buyurur. İbn Abbâs der ki : Allah'ın rızkı, sizin için daha hayırlıdır. Allah'ın vereceği rızık sizin insanlara eksik vermenizden daha hayırlıdır, demiştir. Rebî' İbn Enes : Allah'ın tavsiyesi (vasiyyeti) sizin için daha hayırlıdır, derken; Mücâhid : Allah'a itâat sizin için daha hayırlıdır, demiş, Katâde de : Allah'tan olan nasîbiniz, sizin için daha hayırlıdır, demiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de şöyle der : Helâk azâbda, kalma (geride bırakılan) ise rahmettedir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Allah'ın geri bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Ölçü ve tartıyı tâm tuttuktan sonra kalan kâr sizin için insanların mallarını almanızdan daha hayırlıdır. Bu açıklama, İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Ben de derim ki : Bu, Allah Teâlâ'nın : «De ki : Murdârın çokluğu hoşunuza gitse de; murdârla temiz bir olmaz.» (Mâide, 100) âyetine benzemektedir. Yoksa ben sizin üzerinizde bir koruyucu değilim. Ben sizi murâkebe edici ve koruyucu değilim. Bunları insanların sizi görmesi için değil, bilakis Allah için yapınız.

قَالُوا۟ يَٰشُعَيْبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِىٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُا۟ ۖ
إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾

87 — Dediler ki : Ey Şuayb; senin namazın mı bize babalarımızın taptıklarını ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men'ediyor? Sen, doğrusu aklı başında, yumuşak huylu birisin.

Onlar —Allah onları kahretsin— alay yollu ona diyorlardı ki : Ey Şuayb, senin namazın mı —A'meş : Senin Kur'an'ın mı? diye açıklıyor— bize babalarımızın taptığı putları ve mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men'ediyor? Yani biz senin sözün üzerine mi ölçü ve tartıyı eksik tutmayı bırakacağız? Onlar bizim mallarımız; onlarda biz dilediğimizi yaparız.

Senin namazın mı bize babalarımızın taptıklarını bırakmamızı emrediyor? âyeti hakkında Hasan der ki : Evet, Allah'a yemîn olsun ki onun namazı babalarının taptıklarını bırakmalarını onlara emrediyor. Sevrî : «Mallarımızı dilediğimiz gibi kullanmamızı men'ediyor.» âyetinde zekâtı kasdettiklerini söyler.

İbn Abbâs, Meynûn İbn Mihrân, İbn Cüreyc, İbn Eslem ve İbn Cerîr'in söylediklerine göre onlar —Allah düşmanları— «Sen, doğrusu aklı başında, yumuşak huylu birisin.» sözünü alayvarî söylüyorlardı. Allah onları kahretsin ve rahmetinden uzaklaştırsın ki, öylece de yapmıştır.

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَمَا أُرِيدُ
أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْهَاكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۚ
وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾

88 — Dedi ki : Ey kavmim; ben Rabbımdan apaçık bir delil üzere iken O, bana kendisinden güzel bir rızık ihsân etmişse ne dersiniz? Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem. Gücümün yettiği kadar islâh etmekten başka bir isteğim yoktur. Başarım ancak Allah'tandır. O'na tevekkül ettim ve O'na yöneliyorum.

Şuayb onlara diyor ki : Ey kavmim; (ben kendisine çağrıldığım husûsta) Rabbımdan apaçık bir delil (ve basîret) üzere iken O, bana kendisinden güzel bir rızık ihsân etmişse ne dersiniz? Burada güzel

rızık ile peygamberliğin kasdedildiği de, helâl rızkın kasdedildiği de söylenmiştir ki, her ikisine de ihtimâli vardır.

Sevrî «Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.» âyetinde der ki : Size bir şeyi yasaklayıp da sizden gizli olarak, gizli saklı yerlerde ona aykırı hareket etmem. Nitekim Katâde de, «Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.» âyetinde şöyle diyor : Sizi bir işten men'edip de ben onu işleyecek değilim. Size emredip yasakladıklarımda gücüm yettiğince ve bütün gücüm ve tâkatımla sizi ıslaha çalışmaktan başka bir amacım yoktur. İstediklerimde hakka isâbet etmede başarım ancak Allah'tandır. Bütün işlerimde O'na güvendim. Ve ona yönelip dönüyorum. Bu açıklamayı Mücâhid ve başkaları yapmışlardır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Hakîm İbn Muâviye'den, onun da babasından rivâyetine göre, kardeşi Mâlik : Ey Muâviye, Muhammed komşularımı aldı, ona git, muhakkak ki o seninle konuşur ve seni tanır, demişti. Şöyle anlatıyor : Onunla birlikte gittim. Dedi ki : Komşularımı bana bırak. Onlar müslüman olmuşlardı. (Hz. Peygamber) ondan yüzünü çevirdi de o öfkeyle kalktı ve : Allah'a yemîn olsun ki eğer sen böyle yaparsan insanlar senin bir şey emrettiğini ve ona aykırı hareket ettiğini sanırlar, dedi. O konuşurken ben onu çekiyordum. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki : Ne diyorsun? Şöyle dedi : Allah'a yemîn olsun ki, sen eğer böyle yaparsan; insanlar senin bir şey emrettiğini ve buna (emrettiğine) aykırı hareket ettiğini sanırlar. Allah Rasûlü : Gerçekten bunu söylerler miydi? Şâyet ben bunu yapmışsam bunun vebâli ancak banadır, onlara bundan bir vebâl yoktur, buyurdu. Komşularını ona gönderdiler.

Yine Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Behz İbn Hakîm'den, onun babasından, onun da dedesinden rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Hz. Peygamber (s.a.) benim kavmimden bazı kimseleri bir töhmet yüzünden yakalamış ve hapsetmişti. Kavmimden birisi Allah Rasûlü (s.a.) hutbe okurken gelip : Ey Muhammed komşularımı niçin hapsediyorsun? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) ona cevab vermedi de o : Muhakkak ki bazı kimseler : Sen bir şeyi yasaklıyorsun ve yalnız başına onu yapıyorsun, diyorlar, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Ne söylüyor? buyurdu. Ben, Allah Rasûlü onun sözünü işitir de kavmine bedduâ eder ve bu bedduâdan sonra ebediyyen felâh bulamazlar korkusuyla aralarına lâf karıştırmaya başladım. Allah Rasûlü (s.a.) sözüne devâm etti de nihâyet onun ne dediğini anladı ve şöyle buyurdu : Gerçekten onu söylediler mi —onlardan birisi gerçekten böyle söyledi mi?— Allah'a yemîn olsun ki şâyet yapmışsam bu onlara değil, benim üzerime bir vebâldir. Komşularını serbest bırakınız.

Yine bu kabilden olmak üzere İmâm Ahmed şu hadîsi rivâyet eder : Bize Ebu Âmir'in... Ebu Hamîd ve Ebu Esîd'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benden bir söz işittiğiniz zaman kalbleriniz bilir, tanır, size yumuşak gelir, kendinize onu yakın görürseniz; bilin ki o söze en lâyığınız benim. Benden bir söz işitip de o sözden kalbiniz hoşnûd olmaz ve sizler ondan nefretle uzaklaşır, kendinizden onu uzak görürseniz; bilin ki o söze sizin en uzağınız benim. Bu hadîsin isnâdı sahîhtir. Aynı isnâd ile Müslim : Sizden biriniz mescide girdiğinde : Ey Allah'ım, bana rahmetinin kapılarını aç; mescidden çıktığında ise : Ey Allah'ım, ben senden fazlasını, ihsânını isterim, desin, hadîsini tahrîc etmiştir. Yukardaki hadîsin anlamı —en doğrusunu Allah bilir— şöyle olmalıdır : Benden size bir hayır ulaştığı zaman bilin ki ona en lâyığınız benim. Her ne ki hoşlanılmaz; ona sizin en uzağınız benim. Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.

Katâde'nin Azra'dan, onun Hasan el-Uranî'den, onun Yahyâ İbn el-Bezzâr'dan, onun da Mesrûk'tan rivâyetine göre; bir kadın, İbn Mes'ûd'a gelip : Sen saçına saç ekleyeni (peruk takanı) men mi ediyorsun? diye sormuş ve o; evet, demiştir. Kadın : Fakat belki senin kadınlarından bazısında da vardır, değil mi? demiş ve İbn Mes'ûd şöyle cevab vermiş : O halde sâlih kulun vasiyyetini ben muhâfaza etmemiş olurum : Size yasakladığım şeylere aykırı hareket etmek istemem.

Osmân İbn Ebu Şeybe'nin Cerîr'den, onun da Ebu Süleymân'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ömer İbn Abdülazîz'in içinde emir ve yasak bulunan mektupları bize gelirdi. Sonunda şöyle yazılıydı : Bunlardan ancak sâlih kulun dediği gibisi olmuştur : «Başarım ancak Allah'tandır. O'na tevekkül ettim ve O'na yöneliyorum.»

وَيَٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِىٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَآ أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ
أَوْ قَوْمَ صَٰلِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ
رَبِّى رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

89 — Ey kavmim, bana karşı gelmeniz; Nûh kavminin, Hûd kavminin, Sâlih kavminin başına gelen felâketin benzerini, sakın başınıza getirmesin. Lût kavmi de sizden pek uzak değildir.

90 — Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra da tevbe edin O'na. Doğrusu benim Rabbım, Rahîm'dir, Vedûd'dur.

Şuayb onlara der ki : Ey kavmim, bana karşı gelmeniz; bana düşmanlık ve kin beslemeniz sizi içinde bulunduğunuz küfür ve fesâdda ısrâra sürüklemesin. Böyle yaparsanız Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût kavimlerinin başına gelen musîbet ve azâbın bir misli sizin de başınıza gelir. Katâde, «Ey kavmim, bana karşı gelmeniz... felâketin benzerini sakın başınıza getirmesin.» âyetindeki (شِقَاقِي) kelimesini : Benden ayrı olmanız, şeklinde Süddî ise : Bana olan düşmanlığınız sebebiyle sapıklık ve küfürde devâm ederseniz, onların başına gelen azâb, sizin de başınıza gelir. şeklinde açıklamıştır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Muhammed İbn Avf'ın... Ebu Leylâ el-Kindî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatır : Efendimin hayvanını (binitini) tutmuş onunla beraberdim. İnsanlar, Osmân İbn Affân'ın çevresini kuşatmışlardı. Birden evinden üzerimize (karşımıza) çıktı ve : Ey kavmim, bana karşı gelmeniz Nûh kavminin, veya Hûd kavminin veya Sâlih kavminin başına gelen felâketin benzerini sakın başınıza getirmesin. Ey kavmim, beni öldürmeyiniz. Eğer siz beni öldürürseniz şöyle olursunuz, dedi ve parmaklarını birbirine geçirdi.

Allah Teâlâ : «Lût kavmi de sizden pek uzak değildir.» buyurur ki burada zaman yönünden uzaklığın kasdedildiği söylenmiştir. Katâde der ki : Onlar ancak dün sizin önünüzde helâk olundular. Bu uzaklığın yer bakımından olduğu da söylenmiş olup her ikisine de ihtimâli vardır. «Rabbınızdan geçmiş günâhlar için mağfiret dileyin, sonra da gelecekte vukû bulacak kötü amellerinizden O'na tevbe edin. Doğrusu benim Rabbım; tevbe edip O'na dönenler için Rahîm'dir, Vedûd'dur.»

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ
وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ
ظِهْرِيًّا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾

91 — Dediler ki : Ey Şuayb, söylediklerinin çoğunu anlamıyor ve seni aramızda cidden zayıf görüyoruz. Ta-

raftârların olmasaydı, seni taşlardık. Esâsen sen bizim yanımızda şerefli kimse de değilsin.

92 — Dedi ki : Ey kavmim; benim taraftârlarım size göre Allah'tan daha mı üstün ki O'na sırt çevirdiniz? Doğrusu Rabbım, sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır.

Onlar diyorlar ki : Ey Şuayb, söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Bizim kulaklarımızda sağırlık, bizimle senin aranda perde var. Ve seni aramızda cidden zayıf görüyoruz. Saîd İbn Cübeyr ve Sevrî'nin söylediğine göre; onun gözlerinde rahatsızlık vardı. Ayrıca Servî ona peygamberlerin hatîbi dendiğini de kaydeder. Süddî' «Seni aramızda cidden zayıf görüyoruz.» âyetinde onların : Sen bir teksin, demek istediklerini söyler. Ebu Ravk der ki : Onlar bununla onun zelîl olduğunu kasdetmişlerdir ve demişlerdi ki : Zîrâ senin aşîretin bile senin dinin üzere değiller.

«Taraftârların, kavmin ve aşîretin olmasaydı; şâyet senin kavmin şerefçe bize üstün olmasaydı, muhakkak ki biz seni taşlardık.» Burada taşlamanın; taş ile olacağı da, sövme ile olacağı da söylenmiştir. «Esâsen sen bizim yanımızda şerefli kimse de değilsin.» Ey kavmim, benim taraftârlarım size göre Allah'tan daha mı üstün ki beni kavmim sebebiyle bırakıyorsunuz da peygamberine bir kötülük dokundurmanızın Allah'a büyük ve ağır geleceğinden dolayı beni bırakmıyorsunuz? Allah'ın tarafını arkanıza attınız, O'na sırt çevirdiniz, O'na itâatla ta'zîmde bulunmadınız? «Doğrusu Rabbım, sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır.» Sizin bütün amellerinizi O en iyi bilendir ve bunlar sebebiyle sizi mutlakâ cezâlandıracaktır, dedi.

وَيَٰقَوْمِ اعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ
كَٰذِبٌ ۖ وَٱرْتَقِبُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾
كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

93 — Ey kavmim; elinizden geleni yapın. Doğrusu ben de yapacağım. Kime rüsvây edecek bir azâbın gelece-

ğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin, doğrusu ben de sizinle beraber gözetleyenlerdenim.

94 — Emrimiz gelince; Şuayb'ı ve beraberindeki inananları, katımızdan bir rahmet ile kurtardık. Zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı ve oldukları yerde diz üstü çöküverdiler.

95 — Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Bilin ki; Semûd da Medyen de Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.

Allah'ın peygamberi Şuayb (a.s.) kavminin davetine icâbet etmesinden ümidi kestiğinde dedi ki : «Ey kavmim, elinizden geleni yapın, yolunuz üzere gitmeye devâm edin. —Bu şiddetli bir tehdîddir—. Ben de yolum ve metodum üzere gideceğim. Âhiret yurdunda kime rüsvây edecek bir azâbın geleceğini ve benimle sizden kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin, bekleyin, doğrusu ben de sizinle beraber gözetleyenlerdenim.» Allah Teâlâ buyurur ki : Emrimiz gelince; Şuayb'ı ve beraberindeki inananları, katımızdan bir rahmet olarak kurtardım. Kavminden zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı. Ve oldukları yerde hareketsiz, sönmüş, cansız halde diz üstü çöküverdiler. Allah Teâlâ burada onlara korkunç bir sesin geldiğini, A'râf sûresinde bir sarsıntının onları yakaladığını, Şuarâ sûresinde de onlara «zulle gününün azâbının» geldiğini zikreder. Halbuki onlar, bir tek ümmettir. O halde azâba dûçâr kaldıkları günde bütün bu azâblar, onlar için bir araya gelmiştir. Allah Teâlâ bu âyetlerden her birinde, sözün akışına uygun olanını zikretmiştir. A'râf sûresinde onlar : «Ey Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanları, memleketimizden çıkarırız.» (A'râf, 88). dediklerinde, orada sarsıntının zikredilmesi uygundur. Onların üzerinde zulmettikleri ve peygamberlerini çıkarmak istedikleri yer, onları sarsmıştır. Burada onlar peygamberlerine karşı sözlerinde edebsizlik ettiklerinde; onları susturacak ve söndürecek korkunç bir sesin zikredilmesi münâsibtir. Şuarâ sûresinde ise onlar : «Eğer sâdıklardan isen bize gökten bir parça indir.» (Şuarâ, 187). dediklerinde Allah Teâlâ (onların bu davranış ve sözlerine en münâsib gelen azâbı zikrederek) şöyle buyurur : «Ve onları bulutlu bir günün azâbı yakaladı. Doğrusu o, büyük bir günün azâbı idi.» (Şuarâ, 189). İşte bu son derece ince, garîb (Kur'an) sırlarındandır. Devâmlı ve çok hamd, minnet Allah'adır.

Sanki yurtlarında ondan önce hiç yaşamamışlardı. Bilin ki; Semûd kavmi gibi Medyen halkı da, Allah'ın rahmetinden uzaklaştı. Se-

mûd kavmi onların yurtlarına komşu, yol kesme ve küfürde onların benzeri olup onlar gibi arap idiler.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ
فِرْعَوْنَ ۖ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۖ
وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

96 — Andolsun ki Mûsâ'yı, âyetlerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a ve erkânına gönderdik.

97 — Yine de onlar Firavun'un emrine uydular. Oysa Firavun'un emri hiç de doğru değildi.

98 — O, kıyâmet gününde kavmine öncülük eder ve onları ateşe götürür. Ne kötü yerdir onların gittikleri yer.

99 — Hem burada, hem de kıyâmet gününde la'nete uğratıldılar. Kendilerine verilen bu bağış ne kötü bir bağıştır.

Hz. Mûsâ'yı Da Belgelerle Gönderdik

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ (a.s.) yı âyetleri, kesin, parlak delil ve huccetleri ile kıbtî milleti üzerinde Mısır diyârının kralı olan Firavun —Allah ona la'net etsin— a gönderdiğini haber veriyor. Firavun'un azgınlık ve sapıklıkta ki yoluna ve metoduna uydular. Oysa Firavun' un emri hiç de doğru değildi. Onda bir olgunluk ve hidâyet yoktu. Sırf bilgisizlik, sapıklık, küfür ve inâddan ibâretti. Onlar, nasıl ki dünyada ona uymuşlarsa; kıyâmet günü de onların öncüleri ve reîsleri olup onları cehennem ateşine götürecek, ölüm havuzlarından içeceklerdir. En ağır azâbdan onun nasîbi elbette en çok olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Fakat Firavun, peygambere isyân etti. Biz de onu çok ağır bir cezâya uğrattık.» (Müzzemmil, 16) «Ama o yalanlayıp isyân etti. Sonra arkasını döndü, koşmaya başladı. (Adamlarını) toplayıp seslendi ve : Sizin en yüce Rabbınız benim, dedi. Bunun üzerine Allah, onu dünya ve âhirette azâbıyla yakaladı. Şüphesiz ki, bunda korkan kimseler için ibret vardır.» (Nâziât, 21-26) : Allah Teâlâ burada ise şöyle buyurur : «O, kıyâmet gününde kavmine öncülük eder ve onları ateşe götürür. Ne kötü yerdir onların gittik-

leri yer.» İşte kendilerine uyulanların hali budur; onlar (Allah'a) dönüş gününde azâbları en çok olacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîme'de : «Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz.» (A'râf, 38) buyururken kâfirlerin ateşte şöyle diyeceklerini haber verir : «Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itâat etmiştik, Onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız onlara azâbdan iki kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.» (Ahzâb, 67-68).

İmâm Ahmed der ki : Bize Huşeym'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İmr'ül-Kays câhiliyye şâirlerinin sancağını ateşe (doğru giderken) taşıyandır.

Allah Teâlâ : «Hem burada, hem de kıyâmet gününde la'nete uğratıldılar. Kendilerine verilen bu bağış, ne kötü bir bağıştır.» buyurur ki; onları, cehennem azâbı ile cezâlandırmamıza ilâveten bu dünya hayatında da la'nete uğrattık. Kendilerine verilen bu bağış ne kötü bir bağıştır. Mücâhid der ki : Kıyâmet günü de onlara bir la'net artırılmış olup işte iki la'net budur.

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Bu bağış ne kötü bir bağıştır.» âyeti hakkında şöyle der : O, dünya ve âhiret la'netidir. Dahhâk ve Katâde de böyle söyler. Allah Teâlâ'nın şu sözü de böyledir : «Onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyâmet günü de yardım görmezler. Bu dünyada arkalarına la'neti taktık. Kıyâmet gününde de onlar iğrenç kimselerden olacaklardır.» (Kasas, 41-42) Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyâmet çattığı gün : Firavun'un adamlarını azâbın en şiddetlisine sokun, denir.» (Ğâfir, 46).

ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن ظَلَمُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِى يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ
وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾

100 — Bunlar; o kasabanın haberleridir ki, sana anlatıyoruz. Onların bir kısmı hâlâ duruyor, bir kısmı ise silinip gitmiştir.

101 — Onlara Biz zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbının emri gelince de Allah'ı bırakıp

taptıkları ilâhları kendilerine bir fayda vermedi. Kayıplarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı.

Allah Teâlâ bu peygamberlerin ümmetleri ile beraber haklarında cereyân eden olayları, kâfirleri nasıl helâk buyurup inananları nasıl kurtardığını zikrettiğinde buyurur ki : Bunlar o kasabaların haberlerindendir ki sana anlatıyorum. Onların bir kısmı hâlâ ma'mûr halde duruyor, bir kısmı ise helâk olmuş, köhneleşmiş ve silinip gitmiştir. Onları helâk ettiğimizde biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar elçilerimizi yalanlamak ve onları inkâr etmek sûretiyle kendi kendilerine zulmettiler. Rabbının emri gelince Allah'ı bırakıp da taptıkları, duâ ettikleri putları, ilâhları kendilerine bir fayda vermedi. Allah'ın onları helâk etme emri geldiğinde onları bundan kurtaramadı. Kayıplarını artırmaktan başka bir şeye de yaramadı. Mücâhid, Katâde ve başkaları âyetteki (غير تتبيب) kısmını «Eksiltmesiz» şeklinde açıklamışlardır. Bu böyledir; zîrâ onların helâk ve yok olmaları ancak bu ilâhlara tâbi olup onlara ibâdet etmeleri sebebiyledir. İşte bu sebeple onların başlarına gelen gelmiş; dünyada ve âhirette onlar sebebiyle hüsrâna uğramışlardır.

وَكَذَٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلْقُرَىٰ وَهِىَ ظَٰلِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾

102 — İşte böyledir Rabbının yakalayışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Peygamberlerimizi yalanlayan o zâlim nesilleri nasıl helâk etmişsek, aynı şekilde onların benzer ve emsâllerine de böylece yaparız. O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) : Allah Teâlâ muhakkak ki zâlime mühlet verir. Nihâyet onu yakaladığında aslâ kurtulamaz, buyurmuş ve sonra da : «İşte böyledir Rabbının yakalayışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» âyetini okumuştur.

إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ ٱلْءَاخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ ٱلنَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ

مَشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مَعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ
فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾

103 — Muhakkak ki âhiret azâbından korkanlar için, bunda âyet vardır. O gün; bütün insanların toplanacağı gündür ve o görülecek gündür.

104 — Biz o günü, ancak belirli bir süreye kadar erteleriz.

105 — O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyârdır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Andolsun ki, kâfirleri helâk etmemizde, peygamberlere yardım etmemiz ve inananları kurtarmamızda hiç şüphesiz âhiret yurdundaki va'dimizin doğruluğuna ibretler ve âyetler vardır. Şüphesiz ki Biz, peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlakâ yardım ederiz.» (Gâfir, 51). Allah Teâlâ başka bir âyette ise şöyle buyurur : «Rabları da peygamberlere vahyetti ki : Biz, zâlimleri mutlakâ helâk edeceğiz. Onlardan sonra yeryüzüne sizi yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdîdimden korkanlara va'dimdir.» (İbrâhîm, 13-14).

Allah Teâlâ burada : «O gün onlardan hiç biri kalmamak üzere ilkleri ve sonlarıyla bütün insanların toplanacağı gündür.» buyururken başka bir âyette şöyle buyurur : «Hiç birini bırakmaksızın toplarız onları.» (Kehf, 47) «Ve o görülecek gündür.» o, öyle büyük bir gündür ki; bütün melekler orada hazır bulunur, bütün peygamberler orada toplanır, insan, cinnî, kuş ve vahşî hayvanları ile toptan bütün yaratıkların toplanacağı bir gündür. Onlar hakkında zerre ağırlığı zulmetmeyen Âdil hüküm verir. Şâyet bir tek iyilik dahi olsa onu kat kat artırır.

«Biz o günü, ancak belli bir süreye kadar erteleriz.» Kıyâmetin kopmasını ancak şu sebeple geciktiriyoruz : Âdem'in neslinden sayılı insanların vücûda gelmesi husûsundaki Allah'ın sözü, kazâsı ve kaderi kesinleşmiştir. Allah Teâlâ onlar için belli bir süre koymuştur. Süre sona erip Âdem'in zürriyetinden çıkmaları takdîr buyurulmuş olanların varlıkları tekâmül ettiği zaman Allah Teâlâ kıyâmeti koparır. Bu sebepledir ki : «Biz o günü, ancak belirli bir süreye, muvakkat

bir müddete kadar erteleriz.» buyurmuştur. Bu süre ne artar ve ne de eksilir. O gün gelince; Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. O gün gelince —ki, kıyâmet günüdür— Allah'ın izni olmadan kimse konuşamaz. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «O gün rûh ve melekler saf halinde duracaklardır. Rahmân'ın izin verdiğinden başkaları konuşamazlar. O da doğruyu söyler.» (Nebe', 38), «Sesler Rahmân'ın heybetinden kısılmıştır ve sen fısıltıdan başka bir şey işitmezsin.» (Tâhâ, 108). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde, Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet edilen uzun şefâat hadîsinde şöyle buyurulur : O gün peygamberler müstesnâ kimse konuşamaz. O gün peygamberlerin davası ise : Ey Allah'ım kurtar, kurtar, demekten ibârettir.

Allah Teâlâ : «Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyârdır.» buyurur ki orada toplananlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyârdır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurulur : «Bir fırka cennette, bir fırka da çılgın alevli cehennemdedir.» (Şûrâ, 7). Hafız Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki : Bize Mûsâ İbn Hayyân'ın... Hz. Ömer (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : «Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyârdır.» âyeti nâzil olduğunda, Hz. Peygamber (s.a.) e sordum ve dedim ki : Ey Allah'ın elçisi, ne üzere amel edeceğiz? Bitirilen bir şeye mi, yoksa bitmemiş bir şey üzerine mi? Buyurdu ki : Elbette bitirilen şey üzerine ey Ömer, kalem onu yazmıştır. Fakat herkes yaratıldığı şeye müyesser ve muvaffak kılınır.

Sonra Allah Teâlâ bedbaht ve bahtiyârların durumunu açıklamak üzere buyurur ki :

فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾

106 — Bedbahtlara gelince; onlar, cehennemdedirler. Orada yüksek sesle solurlar.

107 — Gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır. Rabbının dilediği müddet başka. Muhakkak ki Rabbın, dilediğini yapandır.

Allah Teâlâ «Orada yüksek sesle solurlar.» buyurur ki bu âyette geçen (زفير) ve (شهيق) kelimeleri hakkında İbn Abbâs şöyle der : Zefîr boğazda, şehik ise göğüstedir. Yani onların teneffüs etme-

leri zefîr, nefes almaları ise şehîk'tir ve bunda onlar için bir azâb vardır. Allah bizi bundan korusun. «Gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır.» İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Araplar bir şeyi ebedî olarak devâmla nitelemek istediklerinde : Bu; gökler ve yerin devâmınca devâmlıdır, derlerdi. Aynı şekilde : O, gece ve gündüz birbirini ta'kîb ettikçe, gece ve gündüz durdukça ve geyikler kuyruklarını sallayıp hareket ettirdikçe bâkîdir, derler ve bununla ebedî olmayı kasdederlerdi. İşte Allah Teâlâ da aralarında bildikleri ve âdet haline getirdikleri ile hitâbda bulunmuş ve : «Gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır.» buyurmuştur. Ben de derim ki : Burada gökler ve yerin devâmından, onların cinsinin kasdedilmiş olması muhtemeldir. Zîrâ âhiret âleminin de gökleri ve yeri olması gerekir. Nitekim Allah Teâlâ bir âyet-i kerîmede : «O gün yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» (İbrâhîm, 48) buyurur. Bu sebepledir ki Hasan el-Basrî «Gökler ve yer durdukça...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu gök bir başka gök ile, bu yeryüzü başka bir yeryüzü ile değiştirilir. Bu gök ve yer kalmaz. İbn Ebu Hâtim der ki : Süfyân İbn Hüseyn kanalıyla... İbn Abbâs'tan gökler ve yer durdukça... âyeti hakkında anlatıldığına göre; o, şöyle demiştir : Her cennetin göğü ve yeri vardır. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de : Yer yer olarak, gök de gök olarak devâm ettikçe... der.

Allah Teâlâ'nın : «Rabbının dilediği müddet başka. Muhakkak ki Rabbın, dilediğini yapandır.» âyeti Allah Teâlânın şu kavli gibidir : «Allah'ın dilediklerî müstesnâ, devâmlı kalmak üzere duracağınız yer ateştir. Muhakkak ki Rabbın Hakîm'dir, Alîm'dir.» (En'âm, 128). Müfessirler, bu âyette zikredilen istisnâdan maksadın ne olduğu husûsunda, birçok görüşler ileri sürerek ihtilâf etmişlerdir. «Zâd'ül-Mesîr» kitâbında Şeyh Ebu'l-Ferec İbn el-Cevzî ve diğer tefsîr âlimleri bu görüşleri nakletmişlerdir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— kitâbında bunlardan bir çoğunu nakletmiş ve Hâlid İbn Ma'dân, Dahhâk, Katâde ve Ebu Sinân'dan nakletmiş olduğu görüşü tercîh etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in İbn Abbâs ve Hasan'dan rivâyet ettiği bu görüşe göre; buradaki istisnâ, Allah Teâlâ'nın melekler, peygamberler ve mü'minlerden şefâat edenlerin büyük günâh sâhiplerine şefâat ettiklerinde onların şefâatları ile ateşten çıkaracağı tevhîd ehlinin âsîlerine âittir. Sonra merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın rahmeti gelecek ve ömründe bir gün «Allah'tan başka ilâh yoktur.» diyen ve fakat hiç bir hayır işlememiş olanları ateşten çıkaracaktır. Nitekim bu mânâda olmak üzere Allah Rasûlü (s.a.) nden sahîh ve meşhûr haberler; Enes, Câbir, Ebu Saîd, Ebu Hüreyre ve sahâbeden başkaları tarafından rivâyet edilen hadîsler de vârid olmuştur.

Bundan sonra cehennemden aslâ kurtulup uzaklaşamayacak ve orada ebediyyen kalmak hakkında vâcib olan dışında ateşte kimse kalmayacaktır. Eski ve yeni âlimlerden bir çoğunun, bu âyet-i kerîme'nin tefsîrinde söyledikleri budur. Bu âyetin tefsîrinde sahâbeden mü'minlerin emîri Ömer İbn Hattâb, İbn Affân, İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, Abdullah İbn Amr, Câbir ve Ebu Saîd'den; Tâbiûn'dan Ebu Miclez, Şa'bî ve başkalarından; İmâmlardan Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem, İshâk İbn Rahûyeh ve başkalarından; garîb görüşler rivâyet edilmiştir. Taberânî'nin Mu'cem el-Kebîr'inde Ebu Ümâme Sudayy İbn Aclân el-Bâhilî'den garîb bir hadîs rivâyet edilmişse de isnâdı zayıftır. En doğrusunu Allah bilir. Katâde : Allah neyi istisnâ ettiğini en iyi bilendir, demiş; Süddî de bu âyetin «Onlar orada temelli kalacaklardır.» âyeti ile mensûh olduğunu söylemiştir.

وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾

108 — Bahtiyâr olanlar ise cennettedirler. Gökler ve yer durdukça temelli kalacaklardır orada. Rabbının dilediği başka. Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.

Allah Teâlâ buyurur ki : Peygamberlere tâbi olmuş olan bahtiyârlar ise cennettedirler, gökler ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır. Rabbının dilediği başka. Buradaki istisnânın anlamı şudur : Onların içinde bulundukları nimetlerde devâmları Allah'ın zâtına vâcib bir şey değildir. Bilakis bu, Allah Teâlâ'nın dilemesine bağlıdır ve bu onlara Allah'ın bir nimetidir. Bu sebepledir ki kendilerine nefes (alıp verme) ilhâm olunduğu gibi tesbîh ve hamdetme de ilhâm olunur. Dahhâk ve Hasan el-Basrî derler ki : Bu; cehennemde olan muvahhidlerin âsîleri hakkındadır. Sonra oradan çıkarılırlar. Nitekim bunun hemen peşinden : «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» buyurmuştur. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Ebu'l-Âliye ve bir çoklarına âittir. Zîrâ bazı kimseler, Aliah'ın dilemesinin zikredilmesinden sonra ortada bir kopukluk, kesiklik veya bir kapalılık veya başka bir şey olduğunu sanabilirler. Aksine Allah Teâlâ burada devamlı ve kesinti olmayacağını kesinleştirmiştir. Nitekim burada cehennem halkının ateşteki azâbının devâmlı ve dilemesine bağlı olduğunu da beyân buyurmuştur. O, âdâleti ve hikmeti gereği onlara azâb eder. Bu sebepledir ki : «Muhakkak ki

Rabbın dilediğini yapandır.» buyurmuştur. Başka bir âyette de : «O, yaptığından sorumlu değil, fakat onlar sorumludur.» (Enbiyâ, 23) buyurur. Allah Teâlâ burada : «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» sözüyle kalbleri hoş tutmuş ve kasdedileni kalblere yerleştirmiştir. Buhârî ve Müslim'in, Sahîh'lerinde rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyurulur : Ölüm, çok güzel bir koç şeklinde getirilir ve cennetle cehennem arasında boğazlanıp sonra şöyle denilir : Ey cennet halkı, ebedîlik var, ölüm yok; ve ey cehennem halkı ebediyyet var ve ölüm yok.» Yine Buhârî ve Müslim'de rivâyet edildiğine göre; bir münâdî şöyle nidâ edecek :

إِنَّ لَكُمْ أَنْ تَصِحُّوا فَلَا تَسْقَمُوا أَبَدًا . وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَحْيَوْا فَلَا تَمُوتُوا أَبَدًا . وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَشِبُّوا فَلَا تَهْرَمُوا أَبَدًا وَإِنَّ لَكُمْ أَنْ تَنْعَمُوا فَلَا تَبْأَسُوا أَبَدًا فَذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

Sizin için sıhhatlı olmak var, ebediyyen hasta olmayacaksınız, size yaşamak var, aslâ ölmiyeceksiniz, sizin için genç olmak var aslâ ihtiyarlamayacaksınız, sizin için devâmlı nimetlendirilmek vardır, ebediyyen yoksul düşmeyeceksiniz. İşte Allah Teâlâ'nın : «Yapmakta olduklarınızdan dolayı mîrâsçı kılındığınız cennet işte budur, diye seslenilir.» (A'râf, 43). kavlinden murad budur.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ آبَاؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ
نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ
رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١١٠﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ
إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١١﴾

109 — Öyleyse bunların taptıkları şeyler konusunda sakın şüphede olma. Daha önce babalarının taptıkları gibi onlar da taparlar. Onların paylarını eksiksiz ödeyeceğiz.

110 — Andolsun ki Mûsâ'ya da, kitabı verdik de hakkında ihtilâfa düştüler. Eğer Rabbından bir söz geçmiş

olmasaydı; aralarında hüküm verilmiş bitmişti bile. Doğrusu onlar, bundan yana şiddetli bir tereddüd ve şüphe içindedirler.

111 — Hiç şüphe yok ki Rabbın, herkese amellerinin karşılığını tamâmen ödeyecektir. Muhakkak ki O, yaptıklarınızdan haberdârdır.

Allah Teâlâ buyurur ki : Bu müşriklerin taptıklarının bâtıl, bilgisizlik ve sapıklık olduğunda şüphen olmasın. Muhakkak ki onlar, daha önce babalarının taptıklarına tapıyorlar. Onların içinde bulundukları durum hakkında, bilgisizliklerinde babalarına tâbi olmaktan başka bir dayanakları yoktur. Allah Teâlâ bu yüzden onları yaptıklarının tâm karşılığı bir cezâ ile cezâlandıracak; âlemlerden hiç kimseyi azâblandırmadığı bir azâb ile onların kâfir olanını azâblandıracaktır. Şâyet onların iyilikleri olursa Allah Teâlâ âhiretten önce dünyada bunların karşılığını onlara tâm olarak ödeyecektir. Süfyân es-Sevrî'nin Câbir el-Cu'fî'den, onun Mücâhid'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Onların paylarını eksiksiz ödeyeceğiz» âyeti hakkında şöyle der : Kendilerine va'dolunmuş olan hayır veya şer. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki : Onların azâbdan nasîblerini eksiksiz ve tâm olarak vereceğiz.

Sonra Allah Teâlâ Mûsâ'ya kitab verdiklerini zikreder. İnsanlar onun hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Kimi îmân etmiş, kimi de onu inkâr etmiştir. O halde ey Muhammed, senden önce geçen peygamberlerde senin için güzel bir örnek vardır. Seni yalanlamaları, seni öfkelendirmesin ve bu seni kederlendirip korkutmasın. «Eğer Rabbından bir söz geçmiş olmasaydı; aralarında hüküm verilmiş bitmişti bile.» İbn Cerîr der ki : Şâyet azâbın belli bir süreye kadar te'cîline dâir söz geçmiş olmasaydı, Allah Teâlâ onlar arasında hüküm verip bitmişti bile. Buradaki (الكلمة) kelimesinden maksadın; Allah Teâlâ'nın peygamber gönderip, aleyhinde huccet konulmaksızın kimseye azâb etmeyeceği, olabilir. Nitekim Allah Teâlâ : «Biz, peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.» (İsrâ, 15) buyurmuştur. Başka bir âyette ise şöyle buyurur : «Şayet Rabbının verilmiş bir sözü ve ta'yîn ettiği bir vakit olmasaydı; hemen azâba uğrarlardı. Onların söylediklerine sabret.» (Tâhâ, 129-130). Sonra Allah Teâlâ, peygamberin kendilerine getirdiğinde kâfirlerin kuvvetli bir şüphe içinde olduklarını haber verip : «Doğrusu onlar, bundan yana şiddetli bir tereddüd ve şüphe içindedirler.» buyurmuştur. Daha sonra Allah Teâlâ ümmetlerin ilklerini ve sonuncularını toplayacağını, amellerine göre eğer hayır ise hayırla,

şer ise şer ile onları cezâlandıracağını haber verip şöyle buyurur : Hiç şüphe yok ki Rabbın, herkese amellerinin karşılığını tamâmen ödeyecektir. Muhakkak ki O, (onların bütün amellerinden; büyüğü, önemsizi, küçüğü ve büyüğü ile bütün) yaptıklarından haberdârdır.» Bu âyet-i kerîme'nin birçok kırâetleri vardır ve mânâları da yukarda zikrettiklerimize dönmektedir. Allah Teâlâ'nın : «Hepsi muhakkak huzûrumuza getirileceklerdir.» (Yâsîn, 32) kavlinde olduğu gibi.

فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَنُوٓا
إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ ۖ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾

112 — Öyleyse sen, emrolunduğun gibi dosdoğru hareket et. Beraberindeki tevbe edenler de. Aşırı gitmeyin. Çünkü O, yaptıklarınızı görür.

113 — Zulmedenlere meyletmeyin, yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka yardımcılarınız yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz.

Sen Dosdoğru Ol

Allah Teâlâ, Rasûlü ile inanan kullarına dosdoğru yolda devâm ve sebâtı emrediyor. Bu, zıd gidenlere muhâlefet ve düşmanlara karşı zaferde yardımların en büyüklerindendir. Onları haddi aşmaktan ve azgınlıktan men'ediyor. Zîrâ bu; bir müşriğe karşı dahi olsa helâktir, helâk edicidir. Allah Teâlâ kullarının amellerini en iyi gören olduğunu, hiç bir şeyden gâfil olmadığını, ona hiç bir şeyin gizli kalmayacağını bildiriyor. Allah Teâlâ : «Zulmedenlere meyletmeyin.» buyurur. İbn Abbâs'tan naklen Ali İbn Ebu Talha burayı : Onlara yağcılık yapmayın, şeklinde açıklar. Avfî ise İbn Abbâs'ın buradaki meyli, küfre meyletmekle tefsîr ettiğini söylemiştir. Ebu'l-Âliye : Onların amellerini hoşgörüyle karşılamayın, derken; İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Cüreyc : Haksızlık edenlere meyletmeyin, açıklamasını getirmiştir. Bu söz güzeldir. Yani zâlimlerden yardım istemeyin ki böylece onların geri kalan işlerinden hoşnûd olmuş gibi olursunuz. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka sizi kurtaracak bir dostunuz, O'nun azâbından sizi kurtaracak bir yardımcınız da yoktur.

وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ الَّيْلِ ۚ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ ﴿١١٤﴾ وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾

114 — Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlarında namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.

115 — Sabret, çünkü Allah ihsân edenlerin ücretini zâyi' etmez.

Ali İbn Ebu Talha'nın İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Gündüzün iki tarafında namaz kıl...» âyetinde sabah ve akşam namazının kasdedildiğini söyler. Hasan ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemiştir. Kendinden gelen bir rivâyette Hasan, Katâde, Dahhâk ve başkaları; bunun, sabah ve ikindi namazları olduğunu söyler. Mücâhid der ki : O, günün başında sabah, sonunda ise öğle ve ikindidir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ve kendinden gelen bir rivâyette Dahhâk da böyle söylemiştir. «Gecenin gündüze yakın saatlarında namaz kıl.» âyetinde İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve başkaları, yatsı namazının kasdedildiğini söylerler. İbn Mübârek'in Mübârek İbn Fudâle'den rivâyetine göre; Hasan, «Gecenin gündüze yakın saatlarında namaz kıl.» âyetinde akşam ve yatsının kasdedildiğini söylemiştir. Allah Rasûlü buyurur ki : O ikisi, gecenin gündüze yakın iki kısmı olup akşam ve yatsıdır. Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b, Katâde ve Dahhâk da bunun akşam ve yatsı namazları olduğunu söylemiştir. Bu âyetin İsrâ gecesinde beş vakit namazın farz olmasından önce nâzil olmuş olması ihtimâl dâhilindedir. (Beş vakit namazın farziyyetinden önce) namazlardan ikisi vâcib idi ki bunlar güneşin doğuşundan önce bir namaz ve güneşin batışından önce bir namaz idi. Gece esnâsında da kıyâmda bulunma (geceyi ihyâ etme) hem Hz. Peygamber ve hem de ümmeti üzerine vâcib idi. Sonra ümmeti hakkında nesholundu da Hz. Peygamber üzerinde vâcib olarak kaldı. Bir kavle göre ondan da bunun vücûbu nesholunmuştur. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Çünkü iyilikler kötülükleri giderir.» buyurur ki; hayırları işleme, geçmiş günâhlara keffârettir. Nitekim İmâm Ahmed ve Sünen sâhiplerinin mü'minlerin emîri Ali İbn Ebu Tâlib'den rivâyet etmiş oldukları bir hadîste o, şöyle demiştir : Ben, Allah Rasûlü (s.a.) nden bir hadîs işittiğim zaman, mutlakâ Allah Teâlâ benim

hakkımda ne fayda dilemişse beni onunla faydalandırmıştır. Bana ondan birisi bir hadîs rivâyet ettiği zaman ona yemîn verdirir, yemîn verdiğinde onu doğrulardım. Ebubekir bana Allah Rasûlü (s.a.) nün şöyle buyurduğunu işttiğini —ki o doğru söylemiştir— rivâyet etti: Hiç bir müslüman yoktur ki bir günâh işlesin, peşinden abdest alıp iki rek'at namaz kılsın da bağışlanmasın. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde mü'minlerin emîrî Osmân İbn Affân'dan rivâyet edilir ki o, Allah Rasûlü (s.a.) nün abdesti gibi abdest almış sonra etrafındakilere şöyle demiş: Allah Rasûlünü böylece abdest alırken gördüm. Buyurdu ki: Kim, benim şu abdestim gibi abdest alır da sonra kalkıp öğle namazını kılarsa; sabah namazı ile o namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra ikindi namazını kılarsa; ikindi namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra akşam namazını kılarsa; ikindi namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra yatsıyı kılarsa; akşam namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra geceler ve belki o gecesinde vefât eder. Sonra eğer kalkar, abdest alır ve sabah namazını kılarsa; yatsı namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. İşte kötülükleri gideren iyilikler bunlardır.

Ebu Hüreyre'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet etmiş olduğu sahîh bir hadîste o, şöyle buyurmuştur:

أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَنَّ نَهْراً بِبَابِ أَحَدِكُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْساً مَا تَقُولُ ذٰلِكَ يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ قَالُوا لَا يُبْقِي مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً قَالَ فَذٰلِكَ مَثَلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ يَمْحُو اللّٰهُ بِهِ الْخَطَايَا

Şâyet birinizin kapısında bol sulu bir nehir olsa, her gün onda beş kere yıkansa, onun kirinden bir şey bırakır mı? Ne dersiniz? Hayır, hiç bir kir bırakmaz, dediler de şöyle buyurdu: İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah Teâlâ bunlarla günâh ve hatâları siler. Müslim Sahîh'inde der ki: Bize Ebu Tâhir ve Hârûn İbn Saîd'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetlerine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyururdu:

اَلصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ . وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ . وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ . مُكَفِّرَاتٌ مَا بَيْنَهُنَّ . إِذَا اجْتُنِبَ الْكَبَائِرُ

Beş vakit namaz; cum'aya kadar, cum'a; Ramazân'a kadar, Ramazân; büyük günâhlardan sakındığı takdîrde birbirlerinin arasındakilere keffârettirler. İmâm Ahmed der ki: Bize Hakem İbn Nâfi'in... Ebu Eyyûb el-Ensarî'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuş: Muhakkak ki her namaz, önündeki hatâyı giderir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki: Bize Muhammed İbn Avn'ın... Ebu Mâlik el-

Eş'arî'den rivâyet ettiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Namazlar; birbirlerinin aralarındakine keffâret kılınmıştır. Allah Teâlâ : «Çünkü iyilikler; kötülükleri giderir.» buyurmuştur.

Buhârî der ki : Bize Kuteybe İbn Saîd'in... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; bir adam bir kadını öpmüş, sonra Hz. Peygamber (s.a.) e gelip bunu haber vermişti. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Gündüzün iki tarafında gecenin gündüze yakın saatlarında namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.» âyetini indirdi. Adam : Bu benim için mi ey Allah'ın elçisi? diye sordu da : Bütün ümmetim içindir, buyurdu. Buhârî hadîsi Kitâbü's-Salât'da bu şekilde rivâyet etmiştir. Tefsîr'de ise Müsedded kanalıyla Yezîd İbn Züreyn'den bir benzerini tahrîc etmiştir. Hadîsi Müslim, Ahmed ve Ebu Dâvûd dışındaki Sünen sâhipleri muhtelif kanallardan olmak üzere Ebu Osmân en-Nehdî'den rivâyet etmişlerdir. Ebu Osmân en-Nehdî'nin adı Abdurrahmân İbn Müll'dür.

İmâm Ahmed, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Neseî ve İbn Cerîr'in —Lafız İbn Cerîr'indir— muhtelif kanallardan olmak üzere Semmâk İbn Harb'dan... onun da İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir adam Hz. Peygamber (s.a.) e gelip : Ey Allah'ın elçisi, ben bir bahçede bir kadın buldum ve ona her şeyi yaptım. Şu kadar var ki onunla cinsî temâsta bulunmadım. Onu öptüm ve kucakladım, bundan başka bir şey yapmadım. Bana dilediğini yap, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) bir şey söylemedi. Adam gitti ve Ömer : Allah Teâlâ bunu ona gizlemiş, keşke o da kendi nefsinde gizleseydi, dedi. Allah Rasûlü peşinden baktı, sonra : Onu bana geri getiriniz, buyurdu. Geri getirdiler de ona : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatlarında namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyetini okudu. Muâz der ki : Bir rivâyette Ömer : Ey Allah'ın elçisi, bu sâdece ona mı yoksa bütün insanlara mı? diye sordu da : Bilakis bütün insanlara, buyurdu.

İmâm Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ubeyd'in... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : «Muhakkak ki Allah Teâlâ aranızda huylarınızı; rızıklarınızı paylaştırdığı gibi bölüştürmüştür. Allah dünyayı sevdiğine de, sevmediğine de verir. Dini ise sâdece sevdiğine verir. Allah kime din vermişse; muhakkak ki onu sevmiştir. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki, kalbi ve dili müslüman olmadıkça kul müslüman olmaz. Komşusu musîbetlerinden, kötülüklerinden emîn olmadıkça kişi îmân etmiş olmaz. Biz : Ey Allah'ın peygamberi, komşunun musîbet ve kötülükleri de nedir? diye sorduk da şöyle buyurdu : Aldatması ve zulmüdür. Kul, harâm bir mal kazanır da ve ondan harcamada bulunursa (infâkda bulunursa) bu onun için bereketlendirilmez, sadaka ola-

rak verse ondan kabul olunmaz. Arkasında bıraktığı ancak onun cehennem azığı olur.

Muhakkak ki Allah kötüyü kötü ile silmez, fakat kötüyü iyi ile siler. Muhakkak ki çirkin (pis) çirkini silmez.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Sâib'in... İbrâhîm'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ansârdan birisi olan Muattib'in oğlu falan dedi ki : Ey Allah'ın elçisi, bir kadının yanına girdim ve kişinin hanımına yaptığı şeyleri ona yaptım. Şu kadar var ki; onunla cinsî temâsta bulunmadım. Allah Rasûlü (s.a.) ona ne cevab vereceğini bilemedi. Tâ ki : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin de (gündüze) yakın saatlarında namaz kılın. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyeti nâzil oluncaya kadar. O zaman Allah Rasûlü onu çağırdı ve âyeti kendisine okudu. İbn Abbâs'tan rivâyete göre; bu şahıs, Amr İbn Ğaziyye el-Ansârî et-Temmârdır. Mukâtil bunun Ebu Nüfeyl Âmir İbn Kays el-Ansârî olduğunu söyler. Hatîb el-Bağdâdî ise onun Ebu'l-Yeser Kâ'b İbn Amr olduğunu zikreder.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yûnus ve Affân'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre; bir adam Ömer'e geldi ve : Benden bir şey satın almak üzere bir kadın geldi. Onu evde bir odaya soktum ve cinsî temas dışında ona bir şeyler yaptım, dedi. Ömer : Yazıklar olsun sana, belki de o, kocası Allah yolunda cihâda gitmiş bir kadındır, dedi. Adam; evet, dedi de Hz. Ömer : Git, Ebubekir'e sor, dedi. Adam Ebubekir'e gelip ondan sordu da Ebubekir : Belki de o kocası Allah yolunda cihâda gitmiş bir kadındır, deyip Ömer'in dediği gibi konuştu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) geldi. Allah Rasûlü ona Ömer ve Ebubekir'in sözleri gibi : Belki de o, kocası Allah yolunda cihâda gitmiş bir kadındır, buyurdu. «Gündüzün iki tarafında gecenin de yakın saatlarında namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.» âyeti nâzil oldu.

Adam : Ey Allah'ın elçisi, bu sâdece bana mı mahsûs, yoksa bütün insanlara mı? diye sordu. Ömer elini göğsüne vurup : Hayır, bir tek kişiye âit bir nimet değil, aksine bütün insanlaradır, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) : Ömer doğru söyledi, buyurdu.

İmâm Ebu Ca'fer'in Kays İbn Rebî' kanalıyla... Ebu Yeser Kâ'b İbn Amr el-Ansârî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Benden bir dirhemlik hurma almak üzere bir kadın gelmişti. Evde bundan daha temiz ve daha iyi hurma var, dedim. Girdi, ona eğildim ve onu öptüm. Ömer'e gelip ona sordum. Allah'tan kork, bunu kendine gizle ve kimseye haber verme, dedi. Sabredemedim, nihâyet Ebubekir'e gelip ona sordum da : Allah'tan kork, bunu kendine gizle ve kimseye haber verme, dedi. Sabredemedim, nihâyet Hz. Peygamber (s.a.) e gelip ona haber verdim de : Allah yolunda gazaya çıkan birinin arka-

sından hanımına böyle bir şey mi yaptın? buyurdu. O kadar ki kendimi cehennem ehlinden sandım ve o saatta müslüman olmuş olmamı temennî ettim. Allah Rasûlü (s.a.) bir süre başlarını öne eğdiler de Cibrîl indi : Ebu Yeser nerede? buyurdu. Geldim ve bana : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlarında namaz kıl... Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyetini okudu. Birisi : Ey Allah'ın elçisi, sâdece ona mı mahsûs, yoksa bütün insanlara mı? diye sordu da : Bütün insanlara, buyurdu.

Hâfız Ebu'l-Hasan ed-Dârekutnî der ki : Bize Hüseyn İbn İsmâil el-Mehâmilî'nin... Muâz İbn Cebel'den rivâyetine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.) in yanında otururken bir adam gelmiş ve : Ey Allah'ın elçisi, kendisine helâl olmayan bir kadına dokunan, onunla cimâ' etme dışında kişinin karısıyla yaptıklarından hiç birisini bırakmayıp yapan bir adam hakkında ne dersin? demişti. Hz. Peygamber (s.a.) ona : Güzel bir abdest al, sonra kalk namaz kıl, buyurdu. Allah Teâlâ bu âyeti yani : «Gündüzün iki tarafında gecenin de yakın saatlarında namaz kıl.» âyetini indirdi. Muâz : Bu; sâdece ona mı mahsûs, yoksa bütün müslümanlara mı? diye sordu da Allah Rasûlü : Bilakis bütün müslümanlara, buyurdu. Bu hadîsi İbn Cerîr muhtelif kanallardan olmak üzere Abdülmelik İbn Umeyr'den rivâyet etmiştir.

Abdürrezzâk der ki : Bize Muhammed İbn Müslim'in... Yahyâ İbn Ca'de'den rivâyetle haber verdiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından birisi bir kadını anmıştı. O, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturuyordu. Bir ihtiyâcı için ondan izin istedi, Hz. Peygamber ona izin verdi, ihtiyâcının peşinden gitti de onu bulamadı. Adam Hz. Peygamber (s.a.) e yağmuru müjdelemek üzere geldi ve kadını bir su birikintisi yanında oturur buldu. Onu göğsünden itip ayakları arasına oturdu. Erlik organı elbise saçağı gibi oldu. Adam pişmân olarak kalktı ve Hz. Peygamber (s.a.) e gelip yaptığını haber verdi de Rasûlullah ona : Rabbından mağfiret dile ve dört rek'at namaz kıl, buyurup : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatlarında namaz kıl.» âyetini okudu.

İbn Cerîr der ki : Bana Abdullah İbn Ahmed İbn Şebbye'nin Ebu Ümâme'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Bir adam Hz. Peygamber (s.a.) e gelip : Ey Allah'ın elçisi, bana Allah'ın cezâsını uygula, diye bir veya iki defa tekrâr etti. Allah Rasûlü (s.a.) ondan yüzünü çevirdi. Sonra namaz kılındı. Hz. Peygamber (s.a.) namazını bitirdiğinde : Benim hakkımda Allah'ın cezâsını uygula, diyen adam nerede? diye sordu. O : İşte ben oyum, dedi. Allah Rasûlü : Abdesti tâm olarak alıp biraz önce bizimle beraber namaz kıldın mı? diye sordu. Adam; evet, dedi. Muhakkak ki sen, o hatândan annenin seni doğur-

muş olduğu zamandaki gibi tertemizsin. Bir daha ona dönme, buyurdu da Allah, elçisi (s.a.) ne : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlarında namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyetini indirdi.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Ebu Osmân'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatır : Bir ağaç altında Selmân el-Fârisî ile beraberdim. Ağaçtan kuru bir dal aldı, onu salladı ve yaprakları döküldü. Sonra şöyle dedi : Ey Ebu Osmân, bunu niçin yaptığımı sormayacak mısın? Ben : Niçin yaptın? diye sordum. Ben Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber bir ağacın altında iken o bana böylece yaptı. Ağaçtan bir kuru dal aldı, salladı ve yaprakları döküldü. Ey Selmân, bunu niçin yaptığımı sormayacak mısın? buyurdu. Ben : Niçin yaptın? diye sordum. Muhakkak ki müslüman güzelce abdest alıp, sonra beş vakit namazı kıldığında hatâları şu yaprakların döküldüğü gibi dökülür, buyurdu ve : «Gündüzün iki tarafında ve gecenin de yakın saatlarında namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu; öğüt kabul edenlere bir öğüttür.» âyetini okudu.

İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî'nin... Muâz (r.a.) dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) ona : Ey Muâz, kötülüğün peşinden onu silecek bir iyilik yap. İnsanlara güzellikle muâmele et, buyurmuştur. Yine İmâm Ahmed —Allah ondan râzı olsun— der ki : Bize Vekî'nin... Ebu Zerr'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Nerede olursan ol Allah'tan kork. Kötülüğün peşinden onu silecek bir iyilik yap. İnsanlara güzel muâmele et. Ahmed der ki : Bir kötülük yaptığın zaman peşinden onu silecek bir iyilik getir, buyurdu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, Lâ İlâhe İllallah iyiliklerden mi? diye sordum. O; iyiliklerin en üstünüdür, buyurdu. Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Hüzeyl İbn İbrâhîm el-Cümmânî'nin... Enes İbn Mâlik'ten rivâtinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Gece veya gündüzün bir kısmında Lâ İlâhe İllallah diyen hiç bir kul yoktur ki; iyiliklerden onun bir benzerini yapıncaya kadar sayfasındaki kötülükler silinmiş olmasın. Hadîsin isnâdındaki Osmân İbn Abdurrahmân, el-Vakkâsî denilen kişidir ki zayıftır.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki : Bize Bişr İbn Âdem ve Zeyd İbn Ahram'ın... Enes'den rivâyetine göre bir adam : Ey Allah'ın elçisi, nefsimin beni sürüklediği hiç bir günâhı terketmedim, işledim. demişti. Allah Rasûlü (s.a.) Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet eder misin? diye sordu. Adam; evet, deyince : İşte bu; onların hepsinin hakkından gelir, buyurdu. Hadîsi bu kanaldan sâdece Bezzâr rivâyet etmiş olup hadîs mestûrdur.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ
إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾
وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

116 — Sizden önceki nesillerin ileri gelenleri yeryüzünde bozgunculuğa engel olmalı değil miydiler? Onlardan kurtardıklarımız pek azdır. Zâlim olanlar ise yalnız kendilerine verilen refâhın ardına düştüler. Suçlu kimselerdi onlar.

117 — Kasabaların halkı ıslâh edip dururken Rabbın haksız yere onları yoketmez.

Allah Teâlâ buyurur ki : Geçmiş nesillerde aralarında meydana gelen kötülükler, münkerler ve yeryüzünde fesâd çıkarmalardan men'edecek hayır ehli kimseler bulunmalı değil miydi? Allah Teâlâ : «Onlardan kurtardıklarımız pek azdır.» buyurur ki; bu nevîden kimseler, onların içinde az bulunup çok değildiler. İşte Allah Teâlâ'nın, o kavimlerin durumlarının değiştirildiği ve ansızın azâbına dûçâr kaldıkları sırada kurtardıkları bunlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu şerefli ümmete içlerinde iyilikle emreden ve kötülükten men'eden kimselerin bulunmasını emretmiştir. Nitekim şöyle buyurur : «İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar; kurtuluşa erenlerdir.» (Âl-i İmrân, 104). Bir hadîste de şöyle buyurulmaktadır : İnsanlar kötülüğü görüp de onu değiştirmediklerinde Allah, onların tamâmına azâb edeyazdı. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Sizden önceki nesillerin ileri gelenleri yeryüzünde bozgunculuğa engel olmalı değil miydiler? Onlardan kurtardıklarımız pek azdır...» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Zâlim olanlar ise yalnız kendilerine verilen refâhın ardına düştüler.» buyurur ki; onlar, içinde bulundukları günâh ve münkerler üzere devâm ettiler ve diğerlerinin bunu hoş karşılamamasına iltifât etmediler. Sonunda azâb, beklemedikleri bir anda başlarına geliverdi. «Suçlu kimselerdi onlar.» Sonra Allah Teâlâ bir kasabayı ancak zâlim ise helâk buyurduğunu, zâlimler olmadıkça azâb ve baskınının ıslâh olmuş bir kasabaya gelmediğini haber verir. Nite-

kim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Onlara Biz zulmetmedik, fakat onlar kendi kendilerine zulmettiler.» (Hûd, 101), «Ve Rabbın kullarına zulmedici değildir.» (Fussilet, 46).

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ
وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾

118 — Rabbın dileseydi; bütün insanları tek bir ümmet yapardı. Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar.

119 — Esâsen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır. Bununla beraber, Rabbının şu sözü de tamâmen yerine gelmiştir : Şüphesiz ki Ben, cehennemi hep insan ve cinn ile dolduracağım.

Allah Teâlâ, bütün insanları îmân veya küfür ümmeti olmak üzere tek bir ümmet yapmaya kâdir olduğunu haber verir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «Eğer Rabbın dileseydi, yeryüzündeki insanların hepsi îmân ederdi.» (Yûnus, 99). «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır.» İnsanlar arasında dinlerinde, inançlarında, görüşlerinde ve mezheblerinde ayrılık hâlâ devâm etmektedir. İkrime bu âyette : Onlar ise hâlâ hidâyet konusunda ayrılıktadırlar, derken Hasan el-Basrî : Onlar ise hâlâ rızıkta, (rızıkları husûsunda) ayrılıktadırlar. Bazısı bazısına müsahhar kılınmıştır, demiştir. Ancak meşhûr ve sahîh olan, ilk (yani İkrime'nin) görüşüdür.

«Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır.» Allah Teâlâ'nın elçilerinin kendilerine haber vermiş olduğu ve emredildikleri dine yapışan, peygamberlerin tâbîlerinden rahmet olunanlar bundan müstesnâdır. Nihâyet bunlar ümmî olan Hz. Peygamber (s.a.) Rasûl ve peygamberlerin sonuncusu olduğunda ona tâbi olmuş, onu doğrulamış, ona yardım edip destek olmuşlar, böylece dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmışlardır. Zîrâ onlar; Fırka-i nâciye'dirler. Nitekim Müsned ve Sünen'lerde birbirini kuvvetlendiren kanallardan rivâyet edilmiş bir hadîsde şöyle buyurulur : Muhakkak ki yahûdîler yetmiş bir fırkaya bölündüler. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölünecektir. Bir fırka dışında ayrıldılar. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Bir fırka dışında hepsi cehennemdedir. Onlar kimdir ey Allah'ın el-

çisi? dediler de : Benim ve ashâbımın durumunda olanlar, buyurdu. Hadîsi bu fazlalıkla Müstedrek'inde Hâkim rivâyet etmiştir.

Atâ'nın söylediğine göre, «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar.» âyetinde; yahûdîler, hıristiyanlar ve mecûsîler kasdedilmektedir. «Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır.» âyetinde ise hanîfler kasdedilmiştir. Katâde der ki : Ülkeleri ve bedenleri ayrı dahi olsa, Allah'ın rahmetine layık olanlar; cemâat ehlidir. Ülkeleri ve bedenleri toplanmış, bir araya gelmiş dahi olsa, Allah'a âsî gelenler; ayrılık ehlidir.

«Esâsen onları bunun için yaratmıştır.» âyeti hakkında kendinden gelen bir rivâyette Hasan el-Basrî : Onları ihtilâf için yaratmıştır, der. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha ise; onları fırka fırka (fırkalar halinde) yaratmıştır, der. Bu; «Onlardan kimisi bedbaht, kimisi de bahtiyârdır.» (Hûd, 105) âyeti gibidir.

Onları rahmet için fırka fırka yaratmıştır, da denilmiştir. İbn Vehb der ki : Bana Müslim İbn Hâlid'in... Tâvûs'tan rivâyetine göre iki adam ona gelip hasımlaşmışlar ve hasımlıkta ileri gitmişlerdi. Tâvûs : İhtilâf ettiniz ve çoğalttınız, dedi. O iki kişiden birisi : Bunun için yaratıldık, deyince Tâvûs : Yalan söyledin, dedi. O adam : Allah Teâlâ : «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esâsen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnâ.» buyurmamış mı? dedi. Tâvûs : Onları ihtilâf etsinler diye yaratmadı. Fakat onları, cemâat ve rahmet için yarattı, dedi.

Hakem İbn Ebân'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Onları rahmet için yaratmıştır, değilse azâb için yaratmamıştır. Mücâhid, Dahhâk ve Katâde de böyle söyler. Bu sözün anlamı Allah Teâlâ'nın şu sözüne dönmektedir : «Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.» (Zâriyât, 56).

«Onları rahmet ve ihtilâf için yaratmıştır.» anlamı kasdedilmektedir de denilmiştir. Nitekim kendisinden gelen bir rivâyette Hasan el-Basrî «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esâsen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır.» âyeti hakkında şöyle der : İnsanlar, muhtelif dinlere ayrılmışlardır. «Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır.» Rabbın kime rahmet etmişse; ihtilâfa düşmemiştir. Ona : Bunun için (ayrılığa düşmeleri için) yaratmadı mı? denildi de şöyle dedi : Bunları cenneti için, öbürlerini cehennemi için, bunları rahmeti için, öbürlerini de azâbı için yaratmıştır. Atâ İbn Ebu Rebâh ve A'meş de böyle söyler.

İbn Vehb der ki : Mâlik'e «Onlar ise hâlâ ayrılıktadırlar. Esâsen onları bunun için yaratmıştır. Rabbının rahmet ettikleri müstesnâdır.» âyetini sordum. Bir grup cennette, bir grup da cehennemdedir. Kendisinden bize rivâyet edildiğine göre Tefsîr'de Mâlik «Esâsen on-

ları bunun için yaratmıştır.» âyetinde : Onları rahmet için yaratmıştır, der. Bir grup ise : Onları ihtilâf için yaratmıştır, demiştir.

Allah Teâlâ : «Bununla beraber, Rabbının şu sözü de tamâmen yerine gelmiştir : Şüphesiz ki Ben, cehennemi hep insan ve cinn ile dolduracağım.» âyetinde kazâ ve kaderinde tâm ilmi, geçerli hikmeti ile yarattıklarından cennete hak kazanacakların ve cehenneme hak kazanacakların olduğunu haber verir. Muhakkak ki O, cehennemi mutlakâ cinn ve insan topluluklarından dolduracaktır. Bu husûstaki yüce huccet ve tâm hikmet O'nundur. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyete göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet ve cehennem hasımlaştılar. Cennet : Bana ne oluyor ki bana sâdece insanların zayıfları ve önemsizleri girecek? dedi. Ateş de : Ben sâdece büyüklenenler ve zâlimlere seçildim, dedi. Allah Teâlâ cennete : Sen rahmetimsin. Seninle dilediğime merhamet ederim, buyurdu. Ateşe de : Sen azâbımsın. Seninle dilediğimden intikâm alırım. Her birenriz de dolacaktır, buyurdu. Cennete gelince; onda devâmlı bir üstünlük olacaktır. Nihâyet Allah Teâlâ onun için cennet fazîletlerinde kalacak yaratıklar yaratacaktır. Ateşe gelince; o : Daha yok mu? demeye devâm edecek de sonunda Azîz olan Rab, üzerine ayağını koyacak ve : İzzetim hakkı için yeter, yeter, diyecek.

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾

120 — Peygamberlerin haberlerinden sana naklet-memiz, senin kalbini bunlarla pekiştirmek içindir. Bununla sana hak, mü'minlere de öğüt ve nasîhat geldi.

Allah Teâlâ buyurur ki : Senden önce geçen peygamberlerin ümmetleriyle birlikte olan haberleriyle ilgili kıssalarını sana haber veriyoruz, anlatıyoruz. Onlarla nasıl mücâdele ve münâkaşalar olmuş, peygamberler yalanlama ve eziyyetlere nasıl katlanmışlar, Allah Teâlâ kendi taraftârları olan mü'minlere nasıl yardım etmiş, düşmanları olan kâfirleri nasıl yalnız bırakmış? İşte bütün bunlar ey Muhammed, senin kalbine sebât vermemiz içindir. Ayrıca geçen peygamber kardeşlerin senin için bir örnek olsunlar içindir.

Allah Teâlâ : «Bununla sana hak geldi.» buyurur ki İbn Abbâs, Mücâhid ve seleften bir grubun söylediğine göre; burada, bu sûre kasdedilmektedir. Kendisinden gelen bir rivâyette Hasan ve Katâde'den rivâyete göre ise; burada, bu dünya kasdedilmektedir. Yani anlam :

Bu dünyada sana hak geldi, şeklindedir. Sahîh olan ise şudur : Peygamberlerin kıssalarını ve Allah'ın hem onları ve hem de onlara inananları nasıl kurtardığını, kâfirleri nasıl helâk eylediğini içeren bu sûrede kâfirlerin geri durup yüz çevirdiği, mü'minlerin mutmain olduğu öğütler, nasîhatler, doğru haber ve hak kıssalar sana gelmiştir.

وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَامِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانتَظِرُوا إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾

121 — İnanmayanlara de ki : Elinizden geleni yapın, biz de yapacağız.

122 — Bekleyin, biz de bekleyeceğiz.

Allah Teâlâ Rasûlüne, tehdîd şeklinde Rabbından getirdiklerine inanmayanlara şöyle demesini emrediyor : Yolunuz, metodunuz üzere elinizden geleni yapın. Biz de yolumuz ve metodumuz üzere yapacağız. Bekleyin, biz de bekleyeceğiz. Bu yurdun (dünyanın) âkıbetinin kime olacağını bileceksiniz. Şurası muhakkak ki; zâlimler, aslâ kurtuluşa eremezler. Allah Teâlâ elçisine olan va'dini yerine getirmiş, ona yardım edip desteklemiş, kelimesini en yüce, kâfir olanların kelimesini ise en aşağı kılmıştır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

123 — Göklerin ve yerin gaybı Allah'a âittir. Bütün işler O'na döndürülür. Öyleyse O'na ibâdet et ve O'na tevekkül et. Rabbın, yaptıklarınızdan gâfil değildir.

Allah Teâlâ göklerin ve yerin bilinmezliklerini bildiğini, dönüşün kendisine olduğunu, hesâb günü her bir amel işleyene karşılığını tâm olarak vereceğini haber veriyor. Yaratma ve emr O'nundur. Allah Teâlâ kendine ibâdeti ve kendisine tevekkülü emretmiştir. O'na tevekkül edip dönenlere O kâfidir.

Allah Teâlâ : «Rabbın, yaptıklarınızdan gâfil değildir.» buyurur ki ey Muhammed, seni yalanlayanların durumu O'na aslâ gizli değildir. Bilakis O, onların durumlarını ve sözlerini en iyi bilendir. Bu yüz-

den dünyada ve âhirette onları yaptıklarına tâm uygun bir cezâ ile cezâlandıracak; her iki dünyada da onlara karşı sana ve taraftârlarına yardım edecektir.

İbn Cerîr der ki . Bize İbn Vekî'nin... Kâ'b'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Tevrât'ın sonu, Hûd sûresinin sonudur.

İZÂHI

İmdi. bu sûreyi bir bütün olarak inceleyenler —hattâ Mekke döneminde nâzil olan Kur'an sûrelerini bütün olarak ele alanlar— hepsinde bir ince, derin, köklü ortak çizgiler bulur ve hepsinin de aynı noktaya yüklendiğini görürler. Hepsinin de aynı mihver etrafında döndüğünü ve bütün hatlarının aynı noktaya uzandığını, bütün çizgilerin bir noktada toplandığını farkederler... Bu ana çizgi, tek kelimeyle akîdedir. Bu din, bütünüyle akîde çevresinde dolaşır. Bütün insanlar için hayat nizâmı olarak gelmiş bulunan bir dinin ana mihverini akîde esâsları teşkil etmektedir.

Bu sûrenin üzerinde uzun bir açıklamaya girişirken bu ana mihver ve asıl çizgi üzerinde tefsîlâtlı olarak duracağız. Âyetlerin akışı içerisinde bir nebze de olsa bu husûslara işâret etmiştik. Fakat bu bölümleri birbirine bağlamak, bir nebze daha bu ana mihvere ve asıl çizgilere işâret etmemiz gerekecektir.

Sûrenin umûmî akışından ortaya çıkan birinci gerçek... Evet gerek Hz. Muhammed'in getirdiği kitabın mûhtevâsını belirten giriş kısmında, gerekse beşeriyyet tarihi boyunca İslâm inancının hareket hattını açıklayan kıssalar boyunca veya Rasûlullah'ın bu kıssalardan ortaya çıkan gerçekleri ve bu kitabın muhtevâsından tebârüz eden hakîkatları müşriklerin yüzüne vurmasını bildiren sonuç kısmında...

Sûrenin umûmî akışından ortaya çıkan ilk gerçek... Tamâmen yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet edip, O'ndan başkalarına ibâdet etmemek esâsı üzerinde kümeleniyor. Ve bunun doğrudan doğruya dinî bir mesele olduğunu, hesâb ve cezânın, sevâb ve ikâbın bu temel esâsa göre değerlendirileceğini belirtiyor. Gerek sûrenin giriş kısmında, gerekse muhtelif âyetlerin tefsîrinde bu konuda gerekli ma'lûmatı verdik.

Burada ise Kur'an'ın bu gerçeği koyuş tarzı üzerinde durup bu tarzın ehemmiyetini açıklayacağız :

Yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet gerçeği şu iki sîgada vârid oluyor :

«Ey kavmim. Allah'a ibâdet edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur.»...

«Allah'tan başkasına ibâdet etmeyesiniz diye. Muhakkak ki ben size O'nun tarafından gönderilmiş bir korkutucu ve müjdeleyiciyim.»...

Görülüyor ki, buradaki iki sîgadan birisi emir sîgasıyla, diğeri de nehy sîgasıyla vârid olmaktadır... Acabâ ikisinin de anlamı bir midir? Birinci ifâdeden açıkça anlaşılıyor ki; emir, sâdece Allah'a ibâdet konusundadır ve O'ndan başka tanrı olmadığını belirtmektedir. İkinci sîgadan da Allah'dan başkasına ibâdetten nehyedildiği anlaşılmaktadır.

Aslında ikinci sîga, birinci sîganın zarûrî bir netîcesidir. Ama birincisi mantıkî esâs, ikincisi ise bundan çıkarılan netîcedir. Fakat hikmet-i ilâhî; bu netîcenin de açıklanmasını, Allah'tan başkasına ibâdetin yasak olduğunun anlaşılması ile iktifâ edilmemesini irâde buyurmuştur. Bunun için bu nehyi, ayrı bir ifâde halinde belirtmiştir. Halbuki birinci emrin muhtevâsı içerisinde mantıkî olarak o da yer almaktadır.

Bu bize bu büyük hakîkatın kavranması konusunda ve Allah'ın ölçüsündeki önemi husûsunda derin işâretler vermektedir. Meselenin, sâdece mantıkî muhâkemeye bırakılarak zimnen anlaşılabilecek durumda terk edilmeyip, üzerinde dikkatle durulması gerektiği açıkça belirtilmiş oluyor.

Ayrıca Kur'an-ı Kerîm'in bu iki hakîkatı her iki şıkkıyla... Yani Allah'a ibâdet ve Allah'tan başkasına ibâdet etmemek... şıklarıyla belirtmek için ta'kîb ettiği metodu veriyor bize. Şöyle ki; insan rûhu, her zaman için kesin emirlere muhtâçtır, bu meselenin iki şıkkında da. Yalnız Allah'a ibâdeti emredip O'ndan başka tanrı olmadığını bildirerek ve Allah'tan başkalarına ibâdetin yasak olduğunu bunun zımnından çıkan mânâya bırakmayı ve bununla iktifâ etmeyi aslâ yeterli görmez. Çünkü öyle bir zaman gelir ki insanlar, Allah'ı inkâr etmeyebilirler, O'na ibâdeti de terketmezler ama bunların yanı sıra Allah'tan başkalarına da tapınırlar ve müslüman olduklarını sandıkları halde —Allah korusun— şirke düşerler.

İşte bunun için Kur'an-ı Kerîm, bu konuda hem emir, hem de nehiy sîgasını aynı anda îrâd ediyor ve biri diğerini te'kîd ediyor. Ve bundan sonra daha şirkin sızabileceği hiç bir delik ve gedik kalmıyor.

Bu ve benzer ifâdeler, Kur'an-ı Kerîm'in muhtelif yerlerinde tekerrür etmiştir. İşte gerek bu sûredeki gerekse diğer sûrelerdeki benzer ifâdelerden birkaç tanesi :

«Elif Lâm Râ. Bu kitabın âyetleri kesin kılınmış, sonra Hakîm ve Habîr olan Allah tarafından uzun uzadıya açıklanmıştır. Al-

lah'tan başkasına ibâdet etmeyesiniz diye. Muhakkak ki ben size O'nun tarafından gönderilmiş bir korkutucu ve müjdeciyim.»... (Hûd, 1)

«Nûh'u da kavmine gönderdik. Ben, sizin için apaçık bir korkutucuyum, Allah'tan başkasına ibâdet etmeyesiniz diye. Çünkü ben, size gelecek elîm bir günün azâbından korkuyorum.» (Hûd, 25-26)

«Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Dedi ki : Ey kavmim, Allah'a ibâdet edin sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Yoksa sâdece yalan uyduran kimseler olursunuz.» (Hûd, 50)

«Ve Allah buyurdu ki : İki tanrı edinmeyin. O, sâdece tek bir tanrıdır. Ve işte bunun için benden korkun.» (Nahl, 51)

«İbrâhîm ne yahûdî idi ne de bir hıristiyan. Sâdece Allah'ı bir tanıyan bir müslüman. Ve müşriklerden de değildi.» (Âl-i İmrân, 67)

«Ben yüzümü muvahhid olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim.» (En'âm, 79)

Hiç değişmez metodudur bu Kur'an'ın. Hep tevhîd gerçeğini böyle dile getirir. Ayrı bir delâleti var tabiî bunun. Gerek hiç bir zaman için zımnî işâretlere ve mefhûmlara güvenmeyip önemiyle mütenâsib olarak kesin ve açık şekilde hükmü gerektiren büyük ve önemli bir konu olduğunu ortaya çıkarmak bakımından olsun, gerekse insan denen şu varlığın tabîatında bu gerçeğin böyle bir kesinlikle açıklığa kavuşturulması gerektiğini bildiren ve hiç bir şekilde kapalı bir noktasının bulunmamasının îcâb ettiğine dâir delâleti bakımından olsun. Apayrı bir anlamı var. En son hikmet, Allah Teâlâ'nındır elbette... Yarattıklarını en iyi bilen O'dur ve latîfdir, haberdârdır.

İkinci olarak da gerek bilumûm Kur'an'da, gerekse bu sûrede kullanılan «ibâdet» terimi üzerinde durmak istiyoruz. Ancak bu mefhûmu kavradıktan sonra yalnız Allah'a ibâdet edip, O'ndan başkasına ibâdet etmeme konusunda neden bu derece yığınak yapılarak durulduğunu daha iyi anlamış oluruz. Bunun da ötesinde bu gerçeğin her iki şıkkıyla birlikte te'kidli olarak ifâde edilip, zımnen işâret edilmeyişindeki derin mânâyı kavrayabiliriz.

Hz. Hûd'un kavmi ile olan kıssasının sonunda «ibâdet» teriminin ne mânâya geldiğini ve neden üzerinde bunca titizlikle durulduğunu, bütün peygamberler tarafından bunca ezâ ve cefâya rağmen en ufak bir ta'vîz verilmeden bu mefhûmun tahakkuku için çaba sarfedildiğini bir nebze açıklamıştık. Şimdi bu işâretlere bazı kısımlar daha eklemek istiyoruz :

Şurası muhakkak ki, kul ile tanrı arasında olan muâmele ve belli ibâdet şekilleri için «İbâdet» terimini kullanıp da insanların kendi aralarındaki muâmelelerinde onun yerine «muâmele» teriminin kullanıl-

ması şu son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Yani Kur'an-ı Kerîm'in nü zûlünden asırlar sonra. İlk devirlerde böyle bir ayırım yoktu.

Biz, «İslâm Düşüncesinin Esâsları ve Husûsiyetleri» adlı eserimizde bu meselenin tarihi üzerinde mufassal bilgi verdik. Şimdi oradan bazı iktibâslar yapalım :

«Beşerî faâliyetlerin, «ibâdât ve muamelât» diye ikiye ayrılması, «Fıkıh» kitablarının te'lîfinden sonra ortaya atılmış bir meseledir. Fakat hemen şunu ifâde edelim ki; evvelemirde bu taksim ameliyesi, ilmî te'lîfe dayanan «klâsik» ve mücerred bir sınıflamadır. Aradan bir müddet geçtikten sonra bu eserleri, müslümanların bütün hayatında derin izler bırakan yanlış düşünceli birçok eserler serisi ta'kîb etti : Ve böylece ibâdet mefhûmu insanların zihnine : «İbâdet fıkhının», ele almış olduğu beşerî faâliyetlerin ilk kategorisine hâs bir mesele olarak yerleşti. Bu arada «Muâmelât fıkhının» ele almış olduğu beşerî faaliyetlerin ikinci kategorisine kıyâsla bu mesele, tamâmen şaşılacak bir durum arzetmektedir! Böyle bir düşünce, şüphesiz İslâm tasavvurundan inhirâftır. Bu inhirâfın zamanla İslâm cemiyetinin bütün hayat sâhalarına yayılacağı bir gerçektir.

Şu bir hakîkattır ki, İslâm tasavvurunda ibâdet mefhûmu bulunmayan veya bu vasfın gerçekleşmesini istemeyen hiç bir beşerî faaliyet ve davranış yoktur. İslâm nizâmı, bidâyetinden nihâyetine kadar ibâdet mefhûmunu gerçekleştirmeyi kendisine en büyük gâye edinmiştir. İslâm'ın idârî ve iktisâdî nizâmında, cezâ hukûkunda, medenî ve âile hukûkunda ve bu nizâmın içine almış olduğu diğer kanunlarda bundan başka bir hedef yoktur.

İslâm nizâmının beşerî hayatta «ibâdetin» mânâsını gerçekleştirmekten başka bir gâyesi yoktur. Beşerî güçler —Kur'an-ı Kerîm'in insan varlığının gâyesi olarak beyân buyurduğu— bu hedefi ancak Rabbânî nizâma uygun olarak tamâmladıkları zaman gâyelerini gerçekleştirebilirler ve bu vasıfla muttasıf olabilirler. Ve böylece Allah Teâlâ'nın ulûhiyyeti ikrâr edilmiş olur. Aksi takdîrde böyle bir hareket, ibâdetin mânâsının dışına çıkmak demektir. Başka bir ifâde ile ulûhiyyetten ayrılmak demektir. Yani Allah Teâlâ'nın irâde buyurmuş olduğu insan varlığının gâyesinden uzaklaşmaktır. Netîce itibârıyla dinden çıkmaktır.

Fukahânın «ibâdet» ismi altında mütâlaa etmiş olduğu çeşitli faâliyetler ve bilhâssa —İslâm tasavvurunun mefhûmları dışında kalan— bu sıfat, bizzât Kur'an-ı Kerîm'deki yerine mürâcaat edilerek incelenecek olursa, apaçık hakîkatlarla karşılaşılır. Ve görülür ki ibâdet, fukahânın «muâmelât» adı altında mütâlaa ettikleri diğer çeşitli faâliyetlerden ayrı bir şey değildir... Muâmelât; insan varlığının gâyesi-

ni teşkîl eden «ibâdet» nizâmının yarısı olması ve Allah'ın ulûhiyyetteki tekliğini ve ubûdiyyetin mânâsını gerçekleştirmiş olması itibârıyla Kur'an-ı Kerîm'in akışında ve İslâm nizâmının tevcîhâtında dâimâ iç içe birbirine girmiş vaziyette görülmektedir.

Zamanla bu taksim bazı kimselerin; «muâmelât» sâhaları, ta'lîmâtını Allah'tan değil, Allah'ın müsâade etmediği hayat meselelerinde kanunlar koymaya kalkan başka ilâhların yabancı nizâmlarına göre ayarlanırken; «ibâdetleri» İslâm ahkâmına uygun olarak yerine getirmekle müslüman olma imkânına sâhip olunabileceği şeklinde yanlış anlamalarına yol açtı...

Bu, büyük bir vehimdir. İslâm çözülmeyen bir vahdettir. İslâm'ı bu şekilde ikiye ayıran kimseler vahdet şuûrundan çıkmışlardır. Veya başka bir ifâde ile bu dinden uzaklaşmışlardır.

Şimdi bunun üzerine bir kaç satır daha ekleyelim. Daha önce bu cüz'de de belirttiğimiz gibi, bu Kur'an'la ilk muhâtab olan Araplar sâdece belirli ibâdet şekli anlamını çıkarmıyorlardı bu terimden... Hattâ ilk gün Mekke'de bu terimle muhâtab olanların zamanında daha hiç bir ibâdet emri gelmemişti. Bununla o zaman yalnız ve yalnız Allah'ın dinine bağlılık ve O'ndan başka bütün dinleri terk anlamını kabul ediyorlardı. Hattâ Hz. Peygamber bile ibâdet terimini, «ittibâ» yani başkalarına uymak şeklinde tefsîr etmişti. Nitekim Hâtim oğlu Adiyy Hıristiyânların râhiblerini tanrı edinmelerini açıklarken buyuruyor ki : «Râhibleri onlar için helâl ve harâmları koydular, onlar da bunlara uydular. İşte onların râhiblerine tapınmaları budur.»... Gerçek odur ki «ibâdet» terimiyle sâdece belli bir ibâdet şeklini kasdetmek bu mefhûmun asıl anlamını ifâde etmez. Bu sâdece ikinci derecede o anlama gelebilir, yoksa birinci derecede değil.

Daha önce bu cüz'de demiştik ki : Vâkıa eğer ibâdetten maksad, sâdece belirli şekiller ve hareketler olmuş olsaydı, bunca rasûller ve risâletler kafilesi bu konunun üzerinde bu derece durmazlardı. Peygamberler bunca acılara ve eziyyetlere katlanmazlardı bu uğurda. Tarih boyu gelmiş geçmiş mü'minler, bu kadar önem vermezlerdi o husûsa. Bunca ağır bedeller ödenmeyi gerektiren asıl unsur, beşeriyyeti kullara kul olmaktan kurtarıp her konuda ve her işte tek bir Allah'a kul etmektir... Dünya ve âhiretle ilgili her şeyde yalnız ve yalnız Allah'a bağlanmaktır...

Şüphesiz ki Allah'ın birliği, hâkimiyyetin birliği, rubûbiyyetin birliği, hüküm ve yetki kaynağının birliği, hayat nizâmının birliği ve insanların bağlandıkları dinin birliği... Evet bütün bu birliklerdir ki, uğrunda bunca peygamberler gönderilmiş ve bunca çaba sarfedilmiştir. Tahakkuku için bunca acılar çekilmiş, eziyyetlere katlanılmıştır. Yok-

sa Allah'ın bunların hiç birisine ihtiyâcı yoktur. Allah, şüphesiz bütün âlemlerden müstağnîdir. Ama bütün bunlar sırf insanlığın hayatının bunlar olmadan düzelmesi, ıslâh olması ve insana yaraşır bir hayat tarzını alması mümkün olmadığı için yapılmıştır. Çünkü tevhîd olmadan insanlık hayatının hiç bir sâhasında insanca yaşamak imkânı kalmaz...

Orada bu konunun sûrenin nihâyetinde açıklanacağını söylemiştik. Şimdi ise, her yönüyle tevhîd akîdesinin insanlığın hayatındaki önemi ve değeri üzerinde özet olarak bir nebze açıklamalarda bulunacağız :

I — Önce bizzât insan denilen şu varlığın rûhunda yereden bu tevhîd akîdesinin doğrudan doğruya onun varlık yapısı, fıtrî ihtiyâcı ve organik terkîbi üzerindeki te'sîrleri üzerinde durmak istiyoruz. İnsan düşüncesine yaptığı te'sîrler ve bu düşüncenin, insan varlığı üzerindeki fonksiyonlarını açıklayacağız :

İslâm düşüncesi, meseleleri işte böyle bir şumûlle ele alır. Yani bütün mânâlarını kapsayan bir şumûlle. İnsan denen varlığın bütün sâhalarına, bütün cephelerine her türlü ihtiyâç ve arzularına hitâb eder. İnsanı, irtibât halinde bulunduğu bir tek cihete çevirir. Huzûrunda her şeyi talep etme hakkına sâhip olduğu ve bütün mahlûkâtın kendisine yöneldiği bir tek cihete döndürür. Evet, arzuladığı ve korktuğu, gazabından sakındığı ve rızâsını istediği bir tek cihete... Çünkü bu cihet, her şeyin yaratıcısıdır. Her şeyin mâlikidir. Kâinâtta görülen zerrelerden kürrelere kadar bütün mahlûkâtın yegâne idârecisidir.

Böylece bu düşünce sistemi, insan denen varlığı bir tek kaynağa bağlar. İnsanın düşünceleri, mefhûmları, kıymet ve değerleri, ölçüleri, kanun ve nizâmları bu kaynakta birleşir. İnsan zihnini kurcalayan bütün suâllerin cevabını bu kaynakta bulur...

İnsanın varlığı bu şekilde teşekkül ettiği zaman insanın bütün hal ve harekâtı doğru bir istikâmete yönelir. Çünkü böyle bir zamanda insanın varlığı, her sâhada hakîkatın mührünü taşıyan «vahdet» haline girer. Vahdet, Hâlıkın hakîkatıdır. Vahdet, çeşitli şekiller ve durumlar arzeden şu kâinâtın bir hakîkatıdır. Vahdet, muhtelif cins ve ırklardan meydana gelen şu canlılar âleminin ve hayatın bir hakîkatıdır. Vahdet, başka başka isti'dâd ve kâbiliyet taşıyan insanlığın bir hakîkatıdır. Vahdet, çeşitli ibâdet sâhalarına sâhib olan insan varlığının bir gâyesidir. Kısaca insan, şu varlık âleminde hakîkatı nerede ararsa arasın mutlakâ bulur. Çünkü bu hakîkat bütün kâinâtı kuşatmıştır.

İnsanoğlunun varlığı, bütün yanlarıyla bu «hakîkata» uygun olduğu zaman erişilmez bir kuvvete sâhip olur. Aynı zamanda içinde yaşadığı ve dâimâ kendisiyle irtibât halinde bulunduğu kâinâtın hakîkatıyla veya varlık âleminde müteessir olduğu yahut kendi te'sîr sâhasına çektiği canlı cansız bütün mahlûkâtın hakîkatıyla birleştiği zaman eşsiz bir âhenk arzeder. İşte bu âhenk insana, bütün eserler vücûda getirme ve büyük işler başarma güç ve kuvveti bahşeder.

Seçilmiş ilk müslüman toplulukta bu hakîkat, en son şeklini aldığı zaman Allah Teâlâ bu toplulukla insanlık tarihinde ve beşeriyyet üzerinde derin izler bırakan hârikalar yarattı...

Şâyet bu hakîkat bir defa daha bulunacak olursa; —ki Allah'ın izniyle mutlakâ bulunacaktır— önüne ne kadar güçlük çıkarsa çıksın, Allah Teâlâ bu hakîkatla çok şeylerin başarılmasında yardımcı olacaktır. Bu hakîkatın varlığı, önü alınmaz bir kuvvet doğurur. Çünkü bu kuvvet, bu kâinâtı yaratanın kudretinden gelmektedir.

İnsanın bütün faaliyetlerinin bir tek hareket halinde, insan varlığının gâyesi olan ibâdete yönelmesi, insanda teşekkül eden varlığın alâmetlerindendir.

Bu rûhî ve aksiyoner güç kaynağı, İslâm'ın en büyük meziyetlerinden biridir. İslâm, kâinâtta beşer kalbinin her zaman için karşılaşabileceği bütün hakîkatları teker teker açıklar. İnsanın faâliyet sâhasındaki her türlü yönelişlerini ele alır. İnsan, dünyada yaşarken âhiret için yaşamayı, Allah için çalışırken maîşeti için çalışmayı, gerek rızık meselesinin tedbîrinde ve gerekse yeryüzündeki halîfelik görevinin günlük faâliyetlerinde dinin kendisinden istediği insanî olgunluğu ancak ve ancak İslâm nizâmında bulmuştur. İslâm, insandan sâdece bir husûsu ister : Gerek ibâdet şekillerinde ve gerekse pratik hareketlerinde ihlâsla ve tâm bir teslîmiyyetle Allah'a yönelmeli... Bütün faâliyetleri yürütebilecek, her işe girebilecek ve hayattaki rolünü tamâmlayabilecek şekilde güç ve kuvvet vermiştir...

Tevhîdin Sosyal Hayattaki Önemi

II — Şimdi Allah'ın dinine bağlanmak ve bunun hayattaki fonksiyonları üzerinde durup bütün anlamlarıyla ibâdetin yalnız ve yalnız Allah'a tahsîs edilmesinin bir başka noktadan değeri üzerinde duracağız :

Allah'a kul olmak, şüphesiz ki insanı başkalarına kul olmaktan kurtarır, insanları kullara kulluktan çıkarıp bir ve tek Allah'a kul eder. Ve böylece gerçek mânâda insanlık şeref ve haysiyeti korunmuş olur. Gerek bu şeref ve haysiyet, gerekse kullara kul olmamak husûsu Allah'ın hak din olan İslâm nizâmının dışında hiç bir nizâmda ta-

hakkuk edemez. İslâm nizâmının dışında insanlar çeşitli şekillerde birbirlerine kul olurlar. Gerek itıkâdî anlamdaki kulluk ile gerek bildiğimiz mânâdaki ibâdet ile, gerekse teşrîî anlamdaki ibâdet ile olsun. Hepsi de birer kulluk çeşididirler ve birbirlerinden farklı yanları yoktur. Mâdem ki hepsinde de insanlar Allah'tan başka, kullara kul olmaktadırlar ve hayatî meselelerde onların buyruklarına uymak zorundadırlar, değişen hiç bir şey yoktur.

Hiç bir zaman insanlar dinsiz yaşayamazlar. Mutlakâ bir din edinmek zorundadırlar. Ama Allah'ın dinine bağlanmayanlar, muhakkak Allah'tan başkasının dinini benimseyeceklerdir. Hayatın değişik cephelerinde ortaya çıkan değişik şekillerdeki tanrılara kul olacaklardır.

Ya şehvetlerin ve arzularının pençesine düşecek ve hudût nedir bilmeksizin, kontrol nedir yapmaksızın onun kulu olacaklardır... Ve böylece insanî husûsiyetlerini kaybedecekler ve hayvanlar derecesine düşeceklerdir.

«Küfredenler ise hayvanlar gibi yerler, eğlenirler ve onların durağı cehennemdir.» (Muhammed, 12).

Muhakkak ki insanın insanlığını kaybetmesi kadar büyük kaybı yoktur. İnsanoğlu, Allah'ın dininden çıkar çıkmaz insanlığını kaybeder ve hayvanların seviyesine iner. Şehvetlerin ve arzuların kulu kölesi olur.

Daha başka türlü tanrılara da kul olurlar. Daha başka şeylerin de pençesine düşerler. Kendiliklerinden hükümler vaz'eden liderlerin, devlet adamlarının kulu olurlar. Bu hükümleri vaz'edenlerin menfaatından başka hiç bir şeyi gözetmeyen buyrukların mahkûmu olurlar. Onlar diledikleri gibi tasarruf ederler hayatlarında. Bu sahte tanrılar; gerek hükümler koyan bir ferdin hâkimiyeti şeklinde ortaya çıksın, gerekse bir ırkın, bir kitlenin hâkimiyeti tarzında ortaya çıksın değişen bir şey yoktur. Allah'ın şerîatını tanımayan ve Allah'ın hükümlerine dayanmayan bütün beşerî nizâmlarda insanlığın düştüğü seviyelere göz atmak, bunu görebilmek için kâfîdir.

Ne var ki kullara kul olmak, sâdece yöneticilere, liderlere ve kanun koyuculara kul olmakla bitmez. Bu açıkça görülen bir şeklidir kulluğun ama hepsi bundan ibâret değildir... Daha başka şekilleri de vardır kullara kulluğun. Çoğunlukla gizli olur bunlar ama zaman zaman açık şeklinden çok daha beter ve fazla olur. Bunun en açık örneği, modaya kul olanlardır. Moda evlerinin insanlar üzerindeki hâkimiyetini vâkıa hiç bir beşerî müessesede görmek mümkün değildir... Şu kendilerinin medenî olduğunu söyleyenler... Hepsi hepsi modanın kulu durumundadırlar. Moda yaratıcıları tarafından ortaya sürülen bir kıyafeti —ister çırılçıplak olsun, ister kapalı, ister binecekte olsun

ister giyecekte, ister eğlencede olsun ister gezinti yerlerinde— modanın geçerli olduğu her alanda hiç bir câhiliyyet mensûbu erkeğin veya kadının kaçınması veya yerine getirmemesi mümkün değildir. İşte kulluğun daniskası... Kim çıkabilir modanın dışına bunlardan?... Şâyet şu medeniyyet adı verilen câhiliyyetin mensûbları moda evlerine kul oldukları, bağlandıkları kadar Allah'a kul olup bağlansalardı şüphesiz ki son derece zâhid birer mü'min olurlardı... Ve eğer bunların bu bağlılığına kulluk denilmezse neye denilecektir? Eğer bu modacılar, bunların hâkimi ve tanrısı değilse hâkimiyyetin ve tanrılığın anlamı nedir?...

Çoğu kere zavallı, hem de çok zavallı kadınlara rastlıyoruz. Öyle dekolte kıyafetler giyiniyorlar ki ne şekillerine uyuyor, ne bedenleri ne de yapılarına. O derece boyanıyorlar ki alay konusu olmaktan, gülünç duruma düşmekten başka bir şeye yaramıyor. Ne var ki modanın güçlü tanrıları ve modanın hâkim gücü alt ediyor onları ve bu derece küçülterek herkese gülünç, âleme rüsvây olmalarını sağlıyor. Karşı koymak mümkün mü modaya? Bu uydurma tanrıların kulluğundan kurtulmak ne mümkün?... Çünkü çevresini saran cemiyet, bütün bütün moda tanrısının kulları, köleleri, o nasıl kurtarsın kendisini bu iğrenç putun elinden?

Eğer bunun adı da kulluk, kölelik değilse nedir?.. Hâkimiyet ve tanrılık değilse nedir?..

Bu, insanların Allah'a kul olmadıkları takdîrde kul olacakları noktalardan sâdece bir tanesidir. Allah'tan başka kullara kul olanların bağlanacağı uydurma dinlerden sâdece birinin örneğidir... Şu halde sâdece yöneticilerin, devlet adamlarının ve kanun koyucuların kulu kölesi olmak, biricik kulluk şekli değildir. Beşerin beşere kulluğu, beşerin beşere hâkimiyeti tek bir kulluk ve hâkimiyet şeklinde olmaz, çok değişik şekilleri vardır onun...

İşte buradan anlıyoruz tevhîd akîdesinin önemini. Allah'ın dinine bağlananların rûhlarının, ırzlarının, mallarının nasıl korunduğunu ve Allah'ın dininden başka dinlere bağlanmış bulunanların, kısacası Allah'tan başkalarına ve başka şeylere kul olanların, bu noktalarda hiç bir koruyucularının bulunmadığını görüyor ve tevhîdin kıymetini idrâk ediyoruz. Bu kulluk, kanun koyucuların hâkimiyeti şeklinde olabilir, geleneklerin ve alışkanlıkların hâkimiyeti şeklinde olabilir, basit düşünce ve inançların hâkimiyeti şeklinde olabilir...

Gerek inanç ve gerekse düşünce alanında Allah'ın dininden başka dinlere ve yollara bağlanmak demek bitmez tükenmez evhâm ve hûrafelerin bataklığına gömülmek demektir... Putperest câhiliyyetlerde bunun değişik şekillerini görüyoruz. Avâm takımının bağlandığı

hûrafe ve efsâneler de bu câhiliyyetin bir başka şeklidir. Sakat bir düşünce ve yanlış bir inanç uğrunda nice malların, mülklerin kurbân edildiğini hattâ zaman zaman çocukların bile adandığını görüyoruz. Bu düşünceler ve hûrafelerin sardığı insanlar devâmlı olarak uydurma tanrıların şerrinden korkuyorlar, bu tanrılarla ilgi kuran râhiblerin ve din adamlarının belâsından çekiniyorlar. Cinlerle, şeytânlarla, ifrîtlerle ilgi kuran esrârengîz kimselerin ve büyücülerin hemen üzerine indirecekleri felâketlerden korkup duruyorlar... Daha nelerden nelerden?... Boyunları bükülene, tâkatları bitene, enerjileri bu sâhalarda mahvolup gidene kadar korku ve dehşet içinde, ümit ve arzu içinde yıpranıp gidiyorlar...

Moda evlerine kulluğun sâdece örfler ve âdetler yönünden üzerinde durduk ve bu uğurda pâymâl olan ırz ve namus noktalarını ele aldık. Ya bu uğurda harcanan paralar, boşa akıtılan enerjiler ve öldürülen vakitler?...

Orta gelirli bir âile, parfümler, boyalar, rujlar, pudralar, kuaföre gidip saç yaptırmalar, ondüle ettirmeler ve her yıl modası değişen elbiselik kumaşlar ve tuvalet takımları için... Sonra aynı modaya uyarak değişen ayakkabılar, saça, tuvalete, ayakkabıya uygun düşmesi gereken süs eşyâsı için... Ve bu uğursuz putların istedikleri saymakla bitmeyen diğer şeyler için... Normal gelirli bir âile, gelirinin en azından yarısını bu uğurda harcıyor. Bir gün diğerini tutmayan bu her an değişen modacı tanrıların buyruklarını yerine getirmek ve istediklerini yapmak için gelirinin yarısını harcıyor. Çalışmasının yarı semeresi bu uğurda akıp gidiyor. Üstelik de harcadığı enerjisi caba... Kim var bunların ardında? Bu tanrıların ihdâs ettiği dünyalara kurulmuş bulunan fabrika ve imâlathanelerin ardında yahûdî bankerler ve kapitalistler oturmuş bulunuyorlar... Ve modaya uyan bir kadın, yahut bir erkek bu yorucu çalışması ve çırpınması içinde bir an olsun durup da bu iğrenç dinin emirlerini yerine getirmekten kaçınamıyor ve bu uğurda malı gidiyor, emeği gidiyor, ırzı ve ahlâkı pâymâl oluyor, ama bir kere de olsun bu uydurma tanrının karşısına çıkıp rest çekemiyor...

Kulluğun bir başka çeşidi de, insanlara hüküm koyan insanların buyruklarına uymanın yüklediği mükellefiyetlerdir... Bir Allah kulunun Allah'a sunduğu bir kurbânın mukâbilinde Allah'tan başka hâkim tanrılara kul olan insanlar bin bir katı kurbânlar takdîm ederler de yine yakalarını kurtaramazlar. Mallarını, nefislerini ve ırzlarını bu uğurda fedâ ederler de yine bitmez...

Putlar vardır dikilir bu tanrılar adına... Kimisinin adı «vatandaşlıktır»... Kimisinin adı «cinsiyettir»... Kimisinin adı «sınıf hâkimiye-

tidir»... Kimisinin adı «üretim imkânlarıdır»... Ve daha burada sayılamayacak kadar çok ve çeşitli putlar dikilir bu tanrılar adına...

Bu uğurda bandolar çalınır, işâretler çekilir ve putçular, puta tapanlardan putları uğrunda mallarını ve canlarını tereddütsüz fedâ etmelerini isterler. Aksi takdîrde bu husûsta gösterilecek bir tereddüt hıyânettir gâyeye, en büyük utanç vesîlesidir... Hattâ bu putların istekleriyle çatışan konu ırz ve namus konusu bile olsa fedâ edilecek elbette ve bu fedâkârlık uğrunda kan dökülecek kadar büyük bir şeref vesîlesi olur... Çünkü böyle bağırır o putların etrafına dikilmiş bulunan borazanlar... Ve bu borazanlar ardından da yöneticilerden müteşekkil tanrılar kurulup otururlar.

Gerçekten de yeryüzünde yalnız ve yalnız Allah'a kulluğu tahakkuk ettirmek, insanları taşlara, putlara ve şeytânlara tapınmaktan kurtarmak ve insanlığın hayatını Allah'ın irâde buyurduğu o yüce seviyeye ulaştırabilmek için yapılan Allah yolunda cihâdın gerektirdiği bütün fedakârlıkların... Bir kaç mislini sarfederler Allah'tan başkasına kul olanlar... Allah yolunda cihâd ettikleri takdîrde mallarını, çocuklarını ve âilelerini kaybetmekten korkanlar, şehîd olup ölmenin eziyetinden, acısından ve kaybından endîşe edenler... Düşünsünler bir kere Allah'tan başkasına kul oldukları takdîrde kaybedecekleri malları, canları, çocukları ve bunların da ötesinde ahlâk ve namusları... Muhakkak ki Allah yolunda cihâd etmek, onlara Allah'tan başkasına kul olanlara yüklenen mükellefiyetlerden çok daha az mükellefiyetler yükler. Bunun da ötesinde, o pislikler, o utanılacak haller ve o zilletler...

III — Diğer taraftan, Allah'ın dinine bağlanıp yalnız ve yalnız O'na kulluk ederek başkalarına kul olmaktan kurtulmanın insan enerjisini boşa gitmekten korumak husûsunda son derece büyük bir önemi vardır. Sahte tanrıların uğrunda insanlığın enerjisinin boşu boşuna akıtılmayıp bütünüyle yeryüzünün i'mârı ve geliştirilmesi, tabîatı haliyle onunla birlikte hayatın geliştirilmesi için kullanılması konusu da büyük bir ehemmiyet arzeder.

Meydanda apaçık bir gerçek var ki, biz ona bu cüz'ün baş taraflarında bir nebze işâret ettik... Şöyle ki : Her ne zaman Allah kullarından bir kul kalkıp da kendisini putlaştırmak isterse ve insanların Allah'ı bırakıp kendisine kul etmek arzu ederse... Elbetteki bu putun, insanları kendisine kul etmek için kuvvet ve enerjiye ihtiyâcı olacaktır. Bu kuvvet ve enerjiyi önce şahsını korumak için kullanacak, sonra kendisini putlaştırmak için kullanacaktır... Bunun yanı sıra onun borazanını öttürecek, buyruklarını duyuracak kuklalara ihtiyâcı olacaktır ki, bunlar bu tanrılarına karşı son derece gülünç olan kulluklarını yerine getirsinler ve onu takdîs ederek herkesin gözünde büyüt-

sünler ve yüce tanrılık vasıflarını herkese tanıtsınlar... Sonra da bir an bu kulluk görevlerini yerine getirmekten çekinmesinler. Çevresinde dönüp dursunlar, kudsal şeyler versinler ona, buyruklarını duâ gibi okusun ve durmadan sözlerini tekrârlasınlar... Bir kudsallık versinler ona kulları...

Çok yorucu bir iş elbette ki bu. Çünkü bu gülünç kulluk ve ibâdet etrafındaki borazanlar sustuğu, defler durduğu, buhurlar söndüğü, terennümler dindiği, buyruklar okunmaz olduğu zaman küçülür, kısılır ve basitleşir...: Bunun için durmadan dinmeden bu havayı devâm ettirmek gerekir. Bu ise elbette ki çok yorucu çalışmaları gerektirecektir.

Bu yorucu çalışmalar yapılırken elbette ki enerjiler sarfedilecek, mallar dökülecek ve bazı kere de rûhlar ve ırzlar pâymâl edilecektir. Ama bunlar yeryüzünün i'mârı için kullanılsa, verimli bir üretim çarkının dönmesi için harcansa, beşer hayatının geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi için sarfedilse beşeriyet için birçok faydalar sağlanacaktır. Ne yazık ki bu çalışmalar, bu didinmeler, bu mallar ve bazı kere de rûhlar bu hayırlı, bu insanlık için verimli olan alanlarda kullanılmaz... Mâdem ki insanlar Allah'a kul değil de O'nun dışında putlara kul olmaktadır, hiç bir şey doğrudan doğruya insanların hayrı için kullanılmayacaktır...

Bu noktadan görülüyor ki insanlar Allah'tan başkalarına kul olma günâhını işlemekle, O'ndan başkasına tapınmakla büyük kayıplara uğruyor, enerjileri tükeniyor, yeryüzünü i'mâr edemiyor, üretim imkânlarını geliştiremiyorlar... Ve bunların ötesinde de rûhlarını mahvediyor, namuslarını mahvediyor, ahlâkî değerlerini ayaklar altına alıyor. Zillete düşüyor, eziliyorlar...

Yeryüzünün bir sisteminde böyle de, diğerlerinde değil mi? Hayır hepsinde aynı. Değişen şey, sâdece yaşanan şartlar ve fedâ edilen kurbânlardır...

Gerçekten de Avrupa sahte bir din adıyla insanlara zâlim bir terör rejimi uygulayan kilisenin baskınından kaçarken bütünüyle boşanmış ve Allah duygusundan bağını kırıp kaçmıştır. İnsanın insanlık değerlerini çiğneyen ve zâlim bir rejimle insanın şeref ve haysiyetini ayaklar altına alan kilise diktasına karşı baş kaldırırken Allah'a da isyân etmiş ve baş kaldırmıştır... Sonra da bir takım insanlar kendi insanlık şeref ve haysiyetini, hürriyet ve değerlerini —bu arada menfaatını— bir takım ferdiyetçi nizâmların gölgesinde aramaya başlamış, bütün ideâl ve düşüncelerini hürriyet ve haysiyetini demokrasiye bağlamış ve bunların garantisini orada aramıştır. Veya parlamenter sistemlere, beşerî yasalara, basın hürriyetine, kazâ ve teşrî' te'mî-

nâtlarına, seçmen çoğunluğunun karârına bağlamışlardır. Ve o nizâmların çevresini saran sayılmayacak kadar çok lâfta prensiblere... Sonra ne olmuş?... Alınan netîce ne?... Sonuç; kapitalizmin, her türlü baskı sistemlerine başvurarak sayılamayacak kadar çok garanti ve paravanlar arkasına gizlenip insanları hayalî duygular içinde uyutup zulmü gerçekleştirmesidir. Netîcede, kapitali elinde bulunduran azgın bir azınlığın alçaltıcı ve öldürücü köleliği altında çoğunluk ezilmiş ve azınlık grup her zaman parlamenter çoğunluğu elinde tutmuştur. Parlamenter çoğunluğu eline geçirince de yasaları kendisine göre tanzîm etmiş, basın hürriyetini keyfine yorumlamış ve Allah'ın nizâmı dışında nizâm arayanların insanlık, şeref ve haysiyetlerini, değer ve hürriyetlerini de garanti unsuru olarak ele geçirmiştir.

Sonra bir takım kimseler çıkmış sermâye çevresinin üstünlüğüne dayanan veya tabaka hâkimiyetini sürdüren egoist ve ferdiyetçi nizâma baş kaldırmış ve başını sosyalist sistemlere çarpmıştır. Sonu ne olmuş? Alınan netîce ne?... Bu sefer de kapitalist zümrenin hâkimiyetinden çıkıp kolhoz hâkimiyetine girmiş. Bir başka ifâdeyle; kapitalistlere ve büyük şirketlere kulluk yerine, idârî sultayla birlikte malî gücü de elinde bulunduran devletin kulu kölesi haline gelmiştir. Netîcede ortaya çıkan durum, kapitalist sınıfın hâkimiyetinden çok daha tehlikeli bir hal almıştır...

Her hâlükârda insanın insana boyun eğdiği nizâm ve sistemlerin hepsinde insanlar, mallarını ve canlarını acı bir fedakârlık örneğiyle kurbân vermişler. Kime? Çeşitli şekil ve hallerle ortaya çıkan tanrılara... Çünkü insanlar, mutlak şekilde bir tanrıya kul olmak ihtiyâcını duymaktadırlar. Eğer bu kulluk Allah'a olmazsa mutlakâ Allah'tan başkasına olacaktır... Yalnız Allah'a kulluk insana hürriyetini, şeref ve haysiyetini, değer ve üstünlüğünü de bahşedecektir... Allah'tan başkasına kulluk ise insanın insanlığını yiyip bitirecek; şeref ve haysiyetini, hürriyet ve fazîletlerini silip süpürecektir... Sonra da mallarını ve maddî menfaatlarını ortadan kaldıracaktır.

İşte bütün bunlardan dolayı ulûhiyet ve kulluk meseleleri, Allah'ın gönderdiği risâlet ve kitablarda büyük ihtimâmla tahlîl edilmiştir. İşte bu sûrede, bu önemin en güzel örneğine rastlıyoruz. Hadd-i zâtında bu mesele, eski ve gülünç câhiliyetlerdeki puta ve taşa tapınma meselesiyle hiç mi hiç ilgili değildir. Aksine her zaman ve her yerde, insanın var olduğu her an ile alâkalıdır. Dolayısıyla bütün câhiliyet çeşitleriyle de ilgisi vardır...

Hem tarih öncesi hem de tarih sonrası câhiliyyetlerle alâkalıdır. Yirminci asrın câhiliyyeti ile de yakından münâsebeti vardır. Daha

doğrusu kulların kullara kulluğu esâsına dayanan bütün câhiliyyet sistemleriyle alâkalıdır...

Bu konuda söylenecek sözün kısası, Kur'an'ın bilumûm takrîrlerinden ve özellikle de bu sûredeki açıklamalarından ortaya çıkıyor ki, din edinmek, bağlanmak ve hâkimiyyet mevzûlarının hepsi —ki bu sûrede buna tek kelimeyle ibâdet deniliyor— yalnızca bir akîde bir îmân meselesidir, bir İslâm meselesidir. Yoksa bir bilgi, bir medeniyyet, bir sistem meselesi değildir...

Olabilir veya olamaz ama bu mesele, tamâmen akîde meselesidir. Bulunabilir veya bulunamaz ama bu bir îmân meselesidir... Tahakkuk eder veya edemez ama bu bir İslâm meselesidir. Bundan sonra da —ama önce hiç mi hiç değil— yaşayan hayat meselesidir ki sistem, hüküm ve prensib halinde ortaya çıkar. Ve bu sistemin, hükmün prensibin geçerli olduğu bir toplum şeklinde belirir.

Böyledir... Çünkü «ibâdet» meselesi, bir şekil ve formalite meselesi değildir. Bilakis bir din edinme, emre uyma, bir nizâmı benimseme, bir sisteme bağlanma ve günlük hayatta yaşanan bir doktrine uyma meselesidir... Ve böyle olduğu için de bunca dikkat edilmiş ve önem verilmiştir. Allah'ın nizâmı onun için bu kadar fazla durmuştur, bu mevzûun üzerinde... Bütün rasûller ve risâletler boyunca bu derece önem atfedilmiştir... Ve bunca acıları, eziyetleri ve fedakârlıkları gerektirmiştir...

Şimdi ise bu kıssaların sûre içindeki birbiri ardı sıra gelişine ve bunun tarih boyunca İslâm akîdesinin hareket hattıyla olan delâleti konusuna gelmiş bulunuyoruz.

Hz. Nûh'un kıssasının peşisıra İslâm'ın insanlığın tanıdığı ilk din olduğunu ve insanların atası Hz. Âdem'le birlikte yeryüzüne geldiğini beyân etmiştik. Sonra Hz. Nûh vâsıtasıyla yeniden geldiğini ve bundan sonra da her peygamberin eliyle yenilendiğini bildirmiştik... İslâm her yönüyle tevhîd dinidir. Ulûhiyyet yönünden olsun, i'tikâd yönünden olsun, ibâdet bakımından olsun ve hareketler bakımından olsun bütün anlamıyla tevhîd dinidir... Bir tek tanrının varlığını kabul eder. Yetki, hâkimiyet, teşrî' ve idâre yalnız ve yalnız Allah'a dayanır...

Ayrıca gerek inanç, düşünce, hareket ve amellerde olsun, gerekse din edinme, emre uyma ve buyruk dinleme konularında olsun veya her iki sâhada birlikte olsun câhiliyyet insanlığın başına sonradan musallat olmuştur. Önce peygamberler vâsıtasıyla insanlar İslâm'ı öğrenmişler sonra zamanla inanç ve düşüncelerinin bozulması, hayat ve idârelerinin infisâh etmesi yüzünden câhiliyyete dalmış ve Allah'tan başkalarına kul olmuşlardır. Bu tapınma; gerek totem ve taşa olsun,

gerek ağaç ve yıldıza olsun, gerek Animizm şeklinde gerekse Natürizm şeklinde ortaya çıksın veya insanların birbirine tapınması şeklinde olsun hep aynı yoldan gelişmiştir. Hepsi de tevhîd esâsından çıkıp, inhirâf ederek câhiliyyete dalmakla ortaya çıkmış İslâm dışı hareketlerdir...

Hiç bir yanından bâtılın sızması mümkün olmayan kitabta Allah'ın anlattığı gibi, bu kıssaların birbiri ardı sıra gelmesi de dinler tarihi bilginlerinin ortaya attıkları tezin yanlışlığını ve vardıkları netîcenin sakatlığını ortaya koyuyor.

Onların ta'kîb ettikleri metod hatâlıdır; çünkü onlar câhiliyyeti başlangıç olarak ele alıyorlar ve peygamberlerin getirdikleri tevhîd akîdesini, câhiliyyetin tekâmül etmiş şekli olarak kabul ediyorlar. Câhiliyyet devrini bile ele alırken o devirden kalma tarihî kalıntılara bakıyorlar ve araştırmalarını buna göre yürütüyorlar. Halbuki tarih doğalı daha ne kadar zaman olmuştur? İnsanlığın tarihinin çok az bir bölümünü bilmektedir tarih dediğimiz ilim dalı. Bu bildiğini sandığı pek az kısmına dâir ma'lûmâtı da, sâdece tahmîn ve zanna dayanmaktadır. Onlar bu tarihî kalıntılar arasında söz gelimi bir tevhîd işâretine rastlayacak olsalar veya eski devirdeki tevhîd izi taşıyan kalıntılardan birisiyle karşılaşacak olsalar onu hiç görmezlikten geliyorlar. Meselâ eski Mısır dinlerindeki Achnaton'un inancındaki tevhîd izlerini görecek olsalar bile görmemezlikten geliyorlar. Halbuki Achnaton, Mısır'da Hz. Yûsuf'tan sonra hükümdâr olmuş birisidir. Yûsuf sûresinde hapishane arkadaşlarından söz edilirken şöyle buyrulur.

Yûsuf : «Rabbımın bana öğrettiği bilgi ile, daha yiyeceğiniz yemek gelmeden size onu yorumlarım. Doğrusu ben, Allah'a inanmayan ve âhireti inkâr eden bir milletin dinini bırakmışımdır. Atalarım İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir ortak koşmak bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lutfudur; fakat insanların çoğu şükretmez, dedi.

Ey mahpus arkadaşlarım! Ayrı ayrı bir sürü uydurma rablar mı daha iyidir, yoksa her şeyden üstün tek Allah mı?

Allah'ı bırakıp taptığınız, sizin ve babalarınızın adlandırdığı putlardan başka bir şey değildir. Allah onların doğru olduğuna dâir bir delil indirmemiştir. Hüküm vermek ancak Allah'a âittir, kendisinden başkasına değil O'na tapmanızı emretmiştir. Bu, dosdoğru dindir, fakat insanların çoğu bilmezler.» (Yûsuf, 37-40)

İhtimâl ki Achnaton, Yûsuf peygamberin getirdiği tevhîd müjdesine de ulaşmıştır. Neden böyle yapıyorlar denilecek olursa bunun cevabı gâyet açıktır. Çünkü temelden dini araştırma metoduna karşı ha-

rekete geçiyorlar ve düşmanlıkla girişiyorlar işe. Bu düşmanlığın sebebi de kilise ile din arasındaki tarihî çatışmadır.

Dinler tarihi araştırmacıları, daha araştırmalarına başlarken önce kilisenin fikirlerini çürütmeyi ve netîcede kiliseyi kökten yıkmayı hedef alıyordu. Bunun için başlangıçtan itibâren yanlış olarak başlamıştır bu araştırma metodu. Zîrâ daha araştırmaya girişmeden önce, belirli netîcelere göre belli sonuçlara varmak gibi bir peşin hüküm ile hareket ediyordu.

Kilise düşmanlığı hızını yitirip de, siyâsî, sosyal, ekonomik ve ilmî sâhalarda kilisenin gücü kırılınca bile bu araştırmalar hâlâ eski metodlara göre sürüp gitti. Zîrâ ana çıkış noktasından ayrılıp kendi başına bir yol tutma imkânı bulamadı. Bu geleneği yıkamadı bir türlü. Ve en sonunda o alışkanlıklar birer metodik kâide haline geldi.

Elde edilen netîceler ise, başlangıç noktası hatâlı olduğu için tabîatıyla hatâlı oldu. Ve sonuç olarak dinler tarihi araştırmalarının bütün hüviyyetini hatâlılık niteliği teşkîl etti...

Her hâlükârda gerek ana kâidesi gerekse vardığı netîceler bakımından sakat olan bu araştırmalar; Kur'an-ı Kerîm'in belirttiği ilâhî prensiblere aykırıdır, temelden muhâliftir... Her ne kadar müslüman olmayan birisinin herhangi bir konuda Allah'ın sarâhaten belirttiği husûslara aykırı bir fikri benimsememesi ve kabul etmesi mümkün ise de, kendisine müslüman adını veren bir araştırıcının kalkıp da bu netîceleri kabul etmesi elbette doğru olmaz. Zîrâ İslâm ve câhiliyyet mevzûunda Kur'an-ı Kerîm, İslâm'ın her türlü sapık hareketlerden önce yeryüzüne geldiğini ve politeizmden önce tevhîd akîdesinin mevcûd bulunduğunu bildiriyor... Hem de kat'î olarak ifâde ediyor... Kaldı ki bunu aksi yönde yorumlamak da imkânsız. Dinî bir zarûret olarak şurası muhakkak ki, bir müslüman ya Allah'ın buyruklarını kabul edecektir veya dinler tarihi araştırıcılarınınkini. Benzer bir ifâdeyle ya İslâm'ı seçecek veya İslâm olmayanı. Çünkü Hak Teâlâ'nın bu konudaki buyruğu açık ve kesin olup, te'vîl ve yoruma muhtâç değildir...

Bizim bu son açıklamamızda üzerinde duracağımız ana mevzû aslında bu husûs değildir. Bizim üzerinde durmak istediğimiz ana mevzû, beşer tarihi boyunca İslâm akîdesinin hareket hattını ta'kîb etmektir. Gerek İslâm gerekse câhiliyyet, beşeriyet tarihi boyunca insanları kendilerine çekmeye çalışıyorlar, şeytân ise insan denen şu eş tabîatlı yaratığın biyolojik yapısındaki zaaflarından istifâde ederek insanları câhiliyyetin peşinde sürüklemek için çabalıyor. Zaaflarının kurbânı olan insanlar câhiliyyet bataklığına daldıkça Allah onlara bir peygamber gönderiyor ve tekrâr İslâm'a çekiyor, câhiliyyetten kurtarıyor. Ve

câhiliyyetten kurtarırken ilk olarak, Allah'tan başka muhtelif tanrılara kulluğu yok ediyor. İlk yaptığı iş, o sapık insanları Allah'ın dinine çekmek oluyor. Yalnız ibâdet şekillerinde veya vicdânî inançlarında değil, her türlü yaşayışlarında Allah'a bağlıyor onları.

Meseleye bu açıdan baktığımız zaman bugünkü insanların durumunu değerlendirmemiz, İslâm davasının tabîatını kavramamız bakımından çok önemlidir elbette.

Bir kere bütün insanlık, günümüzde alabildiğine bir câhiliyyet bataklığına, daha doğrusu gericiliğe doğru yuvarlanıp gidiyor. Halbuki Allah'ın yüce Rasûlü, insanları bu gericilik bataklığından kurtarmak için gelmişti. Câhiliyyet adını verdiğimiz bu gericilik hareketinin çok değişik şekilleri vardır...

Bir kısım câhiliyyet mensûbu gericiler Allah'ın varlığını bütünüyle reddetmekte ve toplu inkâra kalkışmaktadır ki; bu düşünce ve inanç câhiliyyetinin temsîlcileri komünistlerdir...

Bir kısım câhiliyyet mensûbu gericiler ise Allah'ın varlığını çok değişik şekillere büründürerek kabullenmekte, ibâdet, amel ve hareketlerde gâyet sapık davranışlar içine girmektedirler ki, bunun temsilcileri Hinduizm ve benzeri paganist (putperest) lerdir. Yahûdî ve hıristiyanların câhiliyyeti de aslında bu statüdedir.

Bir kısmı ise Allah'ın varlığını kabul etmekte, hattâ buyruk ve emirlerinin sâdece ibâdete müteallik kısmını îfâ ederek Lâilâheillallah davasından büsbütün saptırıcı düşüncelere bağlanmaktadırlar. Her türlü yaşayışlarında Allah'ın buyruklarına aykırı hareket ettikleri ve Allah nizâmının dışında nizâmları benimsedikleri halde, bir takım ibâdetleri yerine getirerek dindâr olduklarını sanmaktadırlar. Bunların en büyük mümessilleri de kendilerine müslüman adını verdikleri halde câhiliyyet hayatı yaşayan, sâdece kelime-i şehâdet'i getirmekle dine girdiklerini kabul edip kelime-i şehâdet'in gereklerini yerine getirmeksizin Allah'ın dininden ve nizâmından başka nizâm tanıyanlardır...

Aslında bu da bir öncekiler gibi câhiliyettir, şirktir...

Beşeriyyetin bugünkü durumunu böyle açık bir perspektif ile görmek; bütünüyle insanlığın korkunç bir câhiliyyet uçurumuna doğru yuvarlandığını ve iğrenç bir gericiliğin içine doğru saplandığını söylemek için yeter. Halbuki Allah'ın gönderdiği dinlerde temessül eden İslâm, birçok kere insanları bu bataklıktan kurtarmış ve en son olarak hâtem'ül-Enbiya Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.) tarafından kurtarılmıştır. Bu anlayış; günümüzdeki İslâmî doğuş hareketinin önemli fonksiyonlarını belirleyeceği gibi, insanlığı kurtarma hareketinde hangi noktadan harekete başlanacağını belirlemek ve kesin adımı atmanın ânını tesbît etmek bakımından son derece ehemmiyeti hâizdir.

Yeniden başlayacak olan İslâm hareketi; tıpkı ilk defa olduğu gibi önce insanları yeniden İslâm'a çağırmalıdır. İçine düştüğü bataklıktan kurtarmalıdır. Ve açıkça insanlara İslâm'ın esâslarını açıklamalıdır. Önce Allah'ın birliğine inanmaları gerektiğini, sonra yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet ederek bütün hayat hâdiselerinde Allah'ın hükmünden başka hüküm tanımamalarını bildirmelidir. Ve bunlar tahakkuk etmeden İslâm'dan söz edilemeyeceğini ve hiç kimsenin bunları yapmadan müslüman sıfatını kazanamayacağını ve müslümanlara terettüb eden hukûkî haklardan istifâde edemeyeceklerini, müslümanların onların mallarını ve ırzlarını korumakla mükellef olamayacaklarını bildirmelidirler. Bu husûslardan herhangi birisini yerine getirmemekle bütünüyle İslâm'dan çıkılacağını ve insanları tekrâr Allah'ın dinine döndürmek için çalışması ve kulları, kullara kulluğun pençesinden kurtarması gereklidir.

Bugün de içinde yaşadığımız dünya İslâm'dan sonra yuvarlandığı câhiliyyet bataklıklarından birisine yuvarlanmış bulunmaktadır. Buna karşı yeniden İslâmî diriliş hareketinin canlanması ve insanları tekrâr Allah'ın dinine döndürmek için çalışması ve kulları, kullara kulluğun pençesinden kurtarması gereklidir...

Bu konunun müslüman gönüllerde, kesin ve kat'î olarak yer etmiş olması îcâbeder elbette. Beşeriyyetin bu bahtsız devresinde yeryüzünü saran câhiliyyet havasından kurtarıp bu uğursuz havayı dağıtacak olanların, bu gerçekleri çok iyi bilmeleri gerekir. Çünkü bu konu, kesin ve açık olarak rûhlarda yeretmedikçe; yeni doğacak olan İslâm hareketi, beşeriyyetin bu sıkıntılı devresinde üzerine düşen vazîfeyi yapamaz. Câhiliyyet cemiyetinin karşısında bocalar, kesin bir tavır takınamaz. Ve karşısına çıkan câhiliyyet çığırını müslüman çığır olarak kabul edebilir, bu yüzden hakîkî hedefi yitirip yanlış yollara sapabilir. Hedefini yitirince de kendi yerini bulunduğu noktadan tesbît etmeye başlar ki, o takdîrde ne yapacağını bilemez. Tahminlere göre hareket eder. Halbuki tahmînlerle gerçekler arasında çok uzak mesâfeler bulunabilir... Sayılamayacak kadar uzak mesâfeler...

Üzerinde durmamız gereken bir diğer husûs da bütün peygamberlerin gönderildikleri kavimlerine karşı aynı tutumu ta'kîb etmeleridir. Ayrıca kavimlerinin tutumu da aşağı yukarı hep aynı olmuştur. Anlatılan kıssalarda gördüğümüz kadarıyla hepsinin de kavminin başlangıçtaki tutumuyla sonraki tutumları arasında çok büyük farklar bulunmaktadır...

Her peygamber kendi kavmine peygamber olarak gönderiliyor. Hak davetin başlangıcında onlar da kendi kavimlerinden bir ferd olarak muâmele görüyorlar. Bir kardeşin diğer kardeşlerini herhangi

bir şeye çağırması gibi onlar da kardeşlerini hak dine çağırıyorlar. Allah'ın ihsân ettiği hayırdan onların da nasibdâr olmalarını istiyorlar. Ayrıca bu davetin hak olduğunu onlar içlerinde gâyet açık olarak hissediyorlar.

İşin başlangıcında her peygamberin kavmine karşı olan tutumu böyle... Ama hiç birisinde de sonuç böyle bitmiyor... Kavminin tutumu aynı olmuyor...

Her peygambere kavmi içinde bir grup îmân ediyor ve bağlanıyorlar. Getirdiği gerçekleri kabulleniyorlar. Peygamberlerinin istediği biçimde yalnız ve yalnız Allah'a ibâdet ederek başka hiç bir yaratığa boyun eğmiyorlar. Ve böylece İslâm saflarına katılıyorlar. Kısacası «İslâm ümmeti» oluyorlar. Aynı kavmin bir başka grubu ise peygamberin davetine müsbet karşılık vermiyor, getirdiği gerçekleri reddediyor ve Allah'tan başkalarına kullukta devâm ediyorlar. İslâm'a girip de içinde boğuldukları câhiliyyet havasından kurtulamıyorlar. Ve böylece onlar da «putçular milleti» olarak kalıyorlar...

Bu durumda tek bir kavim Allah elçisinin daveti karşısında ikiye bölünüyor :

a — İslâm ümmeti,

b — Putçu milleti.

Risâlet gelmezden önceki birlik kalmıyor tabîat-ı haliyle o kavmin içinde. Irk ve cins bakımından her ne kadar bir tek ümmet iseler de artık o cinsiyet bağı, o ırk bağı, o toprak bağı, o müşterek menfaatların birleştirdiği bağlantılar sökmez oluyor. Risâlet öncesi devrede olduğu gibi bu bağlar bağlamaz oluyor onları birbirlerine... Risâletin gelişiyle yeni bir bağlantı noktası kurulmuştur aralarında. Bu bağlara göre birleşiyorlar veya ayrılıyorlar kendi aralarında... Akîde bağı, din bağı, Allah nizâmına sarılma bağı... Ve bu bağ bir kavmi ikiye bölüyor, bir daha ittifâk edip birleşmeleri mümkün olmayan, geçinmeleri imkânsız olan iki topluluk haline getiriyor...

Durum bu hale gelince, iki ümmet arasındaki kesin ayrılık bu râddeye varınca peygamberle birlikte İslâm ümmetinin akîde ve nizâm esâsı üzerinde kavminden ayrılıyor ve ayrı bir birlik meydana getiriyorlar. Aynı kavimden, aynı cinsten ve aynı milletten olan iki kitle kesin olarak ayrılıyor birbirinden... Çünkü yollar ayrılmıştır artık... Cinsiyetler de ayrılmıştır. Ve bir kavimden iki ayrı ümmet ortaya çıkmıştır böylece. Ve bu iki kavmin birlikte yaşaması ve uyuşması bir daha mümkün değildir...

Müslümanlar, kavimlerinden akîde ve nizâm esâsına göre ayrılınca Allah da aralarında hükmünü veriyor. Putçu milletini helâk ediyor, İslâm ümmetini muzaffer kılıyor. Ve bu umûmî kâide —sûrenin

akışında da gördüğümüz gibi— tarih boyunca böyle sürüp gidiyor.

İmdi, günümüzdeki İslâmî diriliş hareketine katılanlar da her zaman bu gerçeği iyice kavramalıdırlar. Allah hiç bir zaman için müslümanlar ile düşmanları olan kavim arasında kesin bir ayrılık ortaya çıkmadan onların arasındaki hükmünü icrâ etmemiştir. Ne zaman ki İslâm ümmeti, düşmanlarıyla akîde esâsları üzerine ayrılmış ve onların müşrik olduğunu bilerek açıkça Allah'ın tevhîd dinine gelmelerini istemiş ve bunu açıkça ilân etmiş, onların taptıkları sahte ve uydurma tanrılara tapmayacaklarını, üzerlerine musallat olmuş bulunan putlara uymayacaklarını ve bu putların hâkim olduğu topluma ve toplum hayatına iştirâk etmeyeceklerini, i'tikâdî, amelî ve hükmî yönden onlara boyun eğmeyeceklerini açıkça söylemişlerdir...

Evet işte müslümanlar ancak bu şekilde kavimlerinden ayrılınca Allah'ın kudret eli işe karışmış ve zâlimleri hak ile yeksân etmiştir... Müslümanlar kavimlerinden kesin olarak ayrılmadıkça, onlardan uzaklaşarak yollarını değiştirdiklerini belirtmedikçe, sistemlerini benimsemediklerini haykırmadıkça aralarında hüküm vermek üzere Allah'ın kudret elinin işe giriştiği görülmemiştir... Müslümanları muzaffer, putçuları ise kahretmek husûsundaki ilâhî va'd gerçekleşmemiştir...

İşte bu gün gelişmekte olan İslâm hareketi, bu umûmî kâideyi aslâ unutmamalı ve çalışmalarını bu genel kâideye göre düzenlemelidir.

İlk adım, insanları İslâm'a girmeye davetle başlar... Yalnız ve yalnız Allah'ın dinine girmeye ve O'ndan başkasının kulluğunu terketmeye çağırıp, her ne şekilde olursa olsun başka nizâmlara uymamaya davetle olur. Ondan sonra saflar ayrılır. Bir tek Allah'a bağlanıp, O' nun dininden başka din, nizâmından başka nizâm tanımayanlar bir safta birleşir, Allah'tan başkasına tapınanlar ise karşı safta birleşirler. Bundan sonra müslümanlar, putçulardan kesin olarak ayrıldıklarını ilân ederler... Ve işte bundan sonra Allah'ın va'di tahakkuk eder, mü'minler muzaffer, putçular da mahvolur. Beşer tarihi boyunca hep böyle cereyân etmiştir bu ilâhî kanun...

Fiilen saflar ayrılmadan önce davet devresi bazı kere uzayabilir. Ama daha ilk andan itibâren akîde gerçeği üzerine ayrılma ameliyesi şuûrlarında yeretmiş olmalıdır...

Bazı kere bir millet içinde yetişmiş bulunan iki ümmetin birbirinden tamâmen ayrılması uzun sürebilir, dava adamları neslinden birçok kurbânlar ve fedaîler çıkabilir, acılar ve elemler artabilir... Ama nasıl olursa olsun Allah'ın, mü'min saflarla kâfir safların ayrılması gerektiği husûsundaki emri mü'min gönüllerde muhakkak yeretmelidir ki; va'd-i sübhânî tahakkuk etsin... Birkaç nesil boyu bu durum

sürüp gidebilir ama Allah'ın va'di mutlak gelecektir... Beşer tarihi boyunca geçerli olan umûmî kanun muhakkak tahakkuk edecektir...

Bugün bilumûm insanlığı kaplayan ve geleceğini tehdîd eden câhiliyyet sistemine karşı durabilmesi için, İslâm hareketinin bu gerçeği bu derece vâzıh ve bu derece kesin olarak bilmesi ve kabullenmesi gerekir... Bu, Allah'ın her zaman geçerli olan bir kanunudur. Muayyen bir zamana veya mekâna münhasır değildir. Mâdem ki yeni filizlenmekte olan İslâm hareketi bugün insanlığın tarih içerisinde düştüğü câhiliyyet bataklıklarından bir bataklıkla karşı karşıya bulunduğunu kabullenmek de ve mâdem ki bu câhiliyyet bataklığını kurutmak için çağlar boyu gelmiş geçmiş peygamberlerin getirdikleri akîdeyi getirmekle görevli oldukları bilmekte ve ancak böylece câhiliyyet ortamını yok edebilmenin mümkün olacağını öğrenmektedirler, öyleyse müslüman kitle hiç bir şeye aldırmadan yolunda yürümelidir. Yolunun nerede başladığını ve nerede bittiğini gâyet iyi bilmelidir... Yolun başlangıç noktasıyla bitiş noktası arasındaki mesâfeyi ve bu mesâfede yapmaları gereken şeyleri önceden açıklığa kavuşturmalıdırlar. Ve yakînen bilmelidirler ki, Allah'ın kanunu muhakkak işleyecek ve en sonunda müttakîler gâlib geleceklerdir...

Son olarak şu husûsu açıklamak istiyoruz. Bu sûredeki kıssalar üzerinde yaptığımız şu kısa açıklamalardan bu dinin ta'kîb ettiği metodun mâhiyetini ve tabîatını Kur'an'da ortaya çıktığı şekliyle görüyoruz. Ve bunun gâyet hareketli olduğunu bütünüyle insanlığın realitesini göz önünde bulundurduğunu anlıyoruz.

Bu kıssalar, Rasûlullah'a Mekke döneminde nâzil olmakta idi. Henüz müslümanlar azınlıkta idiler ve düşmanlar tarafından çepeçevre sarılmışlardı. Yol uzun ve zorluklarla doluydu. Katı bir direniş hareketiyle karşılaşıyorlardı... Henüz müslümanlar tuttukları yolun nihâyetini de görmüyorlardı... İşte bu kıssalar o dönemde yolun nihâyetini açıklıyordu onlara. Yol boyunca geçecekleri merhaleleri anlatıyordu. Onların ellerinden tutuyor ve bu merhaleleri teker teker atlatıyordu. Ve bu yolun tarih boyu gelip geçen İslâm kâfilesiyle kuşatılmış olduğunu görüyorlardı onlar. Bu kâfile de, onların başından geçen şeylerin sevimli ve alışılmış şeyler olduğu görülüyor, garîb ve tuhaf şeyler olarak değil... Bu fermân belli bir zümreden teşekkül etmektedir... Birbirine bağlı olarak gelen bu yol belli bir yoldur. Şu halde müslümanlar, kendilerini çölde yitirmiş yapayalnız varlıklar değildirler... Allah'ın kanunlarına uyarak başlangıç noktasından yola çıkmışlar ve bu yolun sonuna doğru yürüyüp gitmektedirler... Başı boş bir hareket değildir İslâm hareketi, her şey plânlı ve programlıdır...

İşte böyle hareket ediyordu o zaman Kur'an İslâm saflarında.. Ve

bu saf bu Kur'an sâyesinde gâyet muntazam, plânlı ve emîn olarak yol alıyordu...

Bugün de, yarın da İslâmî diriliş hareketinin mensûbları içerisinde böyle hareket edecektir bu Kur'an... Ve aynı şekilde belirli bir plân dâhilinde muntazam ve emîn olarak müslümanların yol almalarını sağlayacaktır...

Elbette bu yeniden doğmakta olan İslâmî diriliş hareketi, Kur'an okuyup ondan ilhâm almak zorundadır... Ondan ilhâm alarak yola çıkıp, onun işâretlerine göre hareket plânını ayarlamalı, atacağı adımlarını tesbît etmelidir... Bu yol boyunca karşılaşacağı engelleri ondan aldığı ilhâmlarla telâfî etmeli ve yürüyeceği yolun sonunu gâyet iyi görmelidir. Her merhalede atılan adımlar, gâyet muntazam ve plânlı olmalıdır... Bu gözle bakıldığı zaman Kur'an, sırf bereket ve duâ için okunan bir kitab olmaktan çıkar... Canlı bir hareket ve aksiyon kaynağı olur. Hareket halinde bulunan İslâm cemâatına o anda iniyormuş gibi bir hareket ve canlılık kazandırır... Onlarla birlikte harekete katılır, fâaliyetlerini izler ve Allah'ın va'dini beklemelerini sağlar.

İşte biz : Bu Kur'an; sırlarını, ancak onunla harekete katılan İslâm birliklerine açar derken bunu kasdediyorduk... Kur'an'ı sırf bereket ve duâ kitabı olarak okuyan değil, bizzât hareket kitabı olarak yaşayan müslümanlara... İlim ve San'at yönünden araştırmaya kalkışanlara değil, onu bizzât pratik hayatında uygulayanlara... Sırf üslûb ve belâgat özelliklerini incelemek için değil, yaşadıkları müddetçe tatbîk etmek için okuyanlara...

Şüphesiz ki bu kitabı bir bereket ve duâ kitabı olarak okuyanlar, ilmî ve edebî özelliklerini incelemek, san'at ve belâgat tarafını araştırmak için tedkîk edenler, hiç bir şey anlamazlar bu Kur'an'dan... Çünkü bu kitab; bir bereket ve duâ kitabı, bir san'at ve edebiyat eseri, bir belâgat ve üslûb örneği olsun diye inmemiştir sâdece... Bunun yanı sıra bir hareket ve taktik, bir idâre ve metod kitabı olarak inmiştir...

Azgın câhiliyyet nizâmına tertemiz İslâm diniyle karşı koymak isteyenler, yolunu yitirmiş insanlığı yeniden Allah'ın dinine çekmek için çalışanlar, yeryüzündeki putları yıkıp insanları kullara kul olmaktan çıkararak Allah'a kul etmek için çırpınanlar...

Evet yalnız ve yalnız bunlar anlarlar en iyi olarak Kur'an'ı... Çünkü onlar, bu Kur'an'ın indiği atmosferi aynıyla yaşarlar... Bu Kur'an'la ilk muhâtab olanların yaptıkları hareketlerin benzerini yaparlar.. Bu Kur'an'ın âyetlerinin indiği devrede yaşayanların cihâddan aldıkları zevki alırlar... Onlar bu âyetlerin her satırını yaşayan birer hadîse, birer vâkıa olarak ele alırlar... Ve işte onların uğradıkları bunca

eziyetlerin, bunca acıların ve bunca ızdırâbların biricik mükâfâtı bu zevki tatmaktır... «Mükâfât mı dedik?»... Hayır... Yemîn ederim Allah'a ki en büyük lutfu ve ihsânı budur Ulu Allah'ın... «De ki : Allah'ın lutfu ve rahmeti ile. Ve işte bununla sevinsin onlar.. Çünkü bu, onların topladıklarından çok daha hayırlıdır.»...

Ve hamd olsun ulu Allah'a...

O'dur bu yüce lutuf ve ihsânların sâhibi... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 282-309)

oOo

HÛD SÛRESİNİN SONU

YÛSUF SÛRESİ

YÛSUF SÛRESİ

(Sûre Mekkî'dir.)

Sa'lebî ve başkalarının Sellâm İbn Selem —Selîm de denilir— Medâinî —bu râvî metrûktür— kanalıyla Hârûn İbn Kesîr'den —Ebu Hâtim bu râvînin meçhûl olduğunu belirtir—... Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kölelerinize Yûsuf sûresini öğretiniz. Hangi müslüman onu okur veya âilesine veya kölesine öğretirse Allah Teâlâ sekerât-ı mevtini kolaylaştırır ve hiç bir müslümanı hased etmeme gücü verir. Hadîs bu kanaldan rivâyetinde, isnâdının bütünüyle zayıf olması sebebiyle sahîh değildir. Hâfız İbn Asâkir bu hadîsi mütâbî olarak Kâsım İbn Hakem kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetle zikretmiş olup, bu da diğer kanallardan münkerdir. Beyhâkî «Delail» inde rivâyet eder ki; yahûdîlerden bir grup, Allah Rasûlü (s.a.) nü bu sûreyi okurken işittiklerinde yanlarında bulunan bilgiye muvâfakati sebebiyle müslüman olmuşlardır. Bu, Kelbî kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرۚ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ﴿١﴾ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ
عَلَيْكَ أَحْسَنَ ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلْغَٰفِلِينَ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla,

1 — Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.

2 — Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.

3 — Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz. Halbuki sen daha önce bundan habersizdin.

Arapça Kur'an

Hurûf-ı mukattaa hakkındaki bilgi Bakara sûresinin başında geçmişti.

Bunlar apaçık, mübhem ve kapalı şeyleri açıklığa kavuşturan, tefsîr ve beyân eden kitabın, Kur'an'ın âyetleridir.

«Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye apaçık bir Kur'an olarak indirdik.» Bu böyledir; zîrâ Arap dili dillerin en basiti, en açığı, en genişi, gönüllerde olan mânâları en güzel ve en çok karşılayabilen bir dildir. Bu sebepledir ki kitapların en şereflisi, en şerefli dille en şeşerefli peygambere meleklerin en şereflisinin elçiliğiyle indirilmiştir. Bu, yeryüzünün en şerefli yerinde olmuştur. İndirilmeye başlanması, senenin aylarının en şereflisi olan Ramazân'dadır. Böylece o, her yönden mükemmelleştirilmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz.» buyurmuştur.

Bu âyetlerin nüzûl sebebi hakkında İbn Cerîr şöyle rivâyet eder : Bana Nasr İbn Abdurrahmân el-Ebedî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, bize keşke kıssa anlatsaydın, dediler de «Biz, sana... kıssaların en güzelini anlatıyoruz...» âyeti nâzil oldu. İbn Cerîr, hadîsi başka bir kanaldan olmak üzere Amr İbn Kays'dan mürsel olarak da rivâyet etmiştir. Yine İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Saîd el-Attâr'ın... Sa'd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e Kur'an nâzil oldu. Bir süre onlara (ashâbına) bunu okudu. Ey Allah'ın elçisi, bize kıssa anlatsaydın, dediler de Allah Teâlâ : «Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir. Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.» âyetlerini indirdi. Sonra Allah Rasûlü onlara bir süre bunları okudu da : Ey Allah'ın elçisi, bize rivâyet etseydin ya, dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Allah, sözün en güzelini... indirmiştir...» (Zümer, 23). âyetini indirdi. Ve râvî, hadîsin tamâmını zikretti. Hadîsi, Hâkim de İshâk İbn Rahûyeh kanalıyla Amr İbn Muhammed el-Kuraşî'den rivâyet etmiştir. Yine İbn Cerîr'in kendi isnâdı ise Mes'ûdî'den onun da Avn İbn Abdullah'tan rivâyetine göre; o,

şöyle anlatmıştır : Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbı usandılar da : Ey Allah'ın elçisi, bize rivâyet et, dediler. Allah Teâlâ : «Allah, sözün en güzelini... indirmiştir...» (Zümer, 23) âyetini indirdi. Sonra tekrâr usandılar da : Ey Allah'ın elçisi, bu sözün üstünde ve Kur'an dışında bize rivâyet et, dediler. Bununla kıssaları kasdediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir. Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Biz, sana bu Kur'an'ı vahyetmekle; kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz. Halbuki sen daha önce bundan habersizdin.» âyetlerini indirdi. Onlar hadîs (kıssa) istediler de onlara sözlerin en güzelini verdi. Onlar, kıssalar istediler de onları kıssaların en güzeline irşâd etti.

Kur'an'ı övmeyi de içeren bu âyet-i kerîme'de onun, (Kur'an'ın) dışındaki bütün kitablardan müstağnî kıldığına dâir İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîsi zikretmemiz uygun olacaktır : O der ki : Bize Süreyc İbn Nu'mân'ın... Câbir İbn Abdullah'tan rivâyetine göre; Ömer İbn Hattâb, Hz. Peygamber (s.a.) e kitab ehlinden birisinden elde etmiş olduğu bir yazıyı getirmişti. Bunu Hz. Peygamber (s.a.) e okudu da o kızdı ve : Ey Hattâb oğlu, yahûdî ve hıristiyanların düşünmeden dalıp uydukları gibi sizde mi ona kapılıyorsunuz? Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki ben size onu bembeyâz ve tertemiz olarak getirdim. Yahûdî ve hıristiyanlara bir şey sormayın. Size bir gerçeği haber verirler de yalanlamış; bir bâtılı haber vermiş olurlar da onları doğrulamış olursunuz. Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki; şâyet Mûsâ diri olsaydı, bana tâbi olmaktan başka yapacağı hiç bir şey olmazdı, buyurdu.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Abdullah İbn Sâbit' den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Ömer, Allah Rasûlü (s.a.) ne geldi ve : Ey Allah'ın elçisi, Kurayza kabîlesinden bir arkadaşıma uğramıştım. Bana Tevrât'tan cümleler yazdı. Sana arzetmeyeyim mi? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) nün yüz ifâdesi değişti. Abdullah İbn Sâbit devâmla şöyle anlatır : Ben Ömer'e : Allah Rasûlü (s.a.) nün yüzü ne hale girdi görmüyor musun? dedim de Ömer : Allah'ı Rabb olarak, İslâm'ı din olarak, Muhammed'i de Rasûl olarak kabul edip râzı olduk, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) in kızgınlığı gitti ve şöyle buyurdu : Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki, Mûsâ aranızda olsaydı da sonra beni bırakıp ona tâbi olmuş olsaydınız mutlakâ sapıklığa düşmüş olurdunuz. Siz ümmetlerden benim nasîbim, ben de peygamberlerden sizin nasîbinizim.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî der ki : Bize Abdülgaffâr İbn Abdullah İbn Zübeyr'in Hâlim İbn Urfata'dan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor :

Ömer'in yanında oturuyordum. O sırada Sûs'da ikâmet eden Abdülkays'dan bir adam getirildi. Ömer ona : Sen filân kölenin oğlu filân mısın? diye sordu da o; evet, dedi. Hz. Ömer yanındaki bir asâ ile ona vurdu. Adam : Ey mü'minlerin emîri, bana niçin vuruyorsun? diye sordu. Hz. Ömer ona : Otur, dedi de oturdu. Ona, «Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, Elif. Lâm. Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir. Doğrusu Biz onu akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik... Halbuki sen daha önce bundan habersizdin.» âyetini üç defa okudu ve üç defa ona vurdu. Adam ona : Ey mü'minlerin emîri, bana niçin vuruyorsun? dedi. Hz. Ömer : Danyal'ın kitabını istinsâh eden sen misin? dedi. Adam : Bana emret, emrine uyayım, dedi. Hz. Ömer şöyle dedi : Git onu beyâz yün ve kaynar su ile imhâ et. Sonra onu okuma ve insanlardan hiç kimseye okutma. Eğer onu okuduğun veya birisine okuttuğun bana ulaşacak olursa; seni ağır bir şekilde cezâlandırırım. Daha sonra ona otur, diye emretti de o önüne oturdu. Hz. Ömer (ona) şöyle anlattı : Ben gidip kitab ehlinden bir yazı istinsâh ettirmiş, sonra onu bir deri üzerinde getirmiştim. Allah Rasûlü (s.a.) bana : Ey Ömer, nedir şu elindeki? diye sordu. Ben : Ey Allah'ın elçisi, ilmimize ilim katmamız için istinsâh ettirdiğim bir yazı, dedim. Allah Rasûlü (s.a.) o kadar kızdı ki, yanakları kızardı. Sonra cemâatla namaz için ezan okundu. Ansâr : Peygamberiniz (s.a.) öfkelendi mi? Silâhlanın, silâhlanın? dediler ve gelip Allah Rasûlü (s.a.) nün minberi etrafına çevrelendiler. Buyurdu ki : Ey insanlar, muhakak ki bana her şeyi cem'eden ve sözlerin en sonuncusu olan Cevâmiu'l-Kelim verildi. Benim için son derece kısaltıldı. Ben onu size bembeyâz ve tertemiz olarak getirdim. Ona düşünmeksizin dalmayınız. Düşüncesizce dalanlar da sizi kandırmasın. Ömer der ki : Kalktım ve : Allah'ı Rabb olarak, İslâm'ı din olarak ve seni Rasûl olarak kabul edip hoşnûd olduk, dedim. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) minberden indiler. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Tefsîr'inde muhtasar olarak Abdurrahmân İbn İshâk kanalıyla rivâyet etmiştir. Hadîs, bu kanaldan rivâyetinde garîbdir. Abdurrahmân İbn İshâk, Ebu Şeybe el-Vâsıtî olup muhaddisler hem onu hem de şeyhini zayıf görmüşlerdir. Buhârî onun hadîsinin sıhhatli olmadığını söyler.

Ben de derim ki : Başka bir kanaldan rivâyet edilen bir hadîs bunu te'yîd etmektedir. Hâfız Ebu Bekr Ahmed İbn İbrâhîm el-İsmâîlî der ki : Bana Hasan İbn Süfyân'ın... Cübeyr İbn Nüfeyr'den rivâyetine göre; Hz. Ömer (r.a.) in halifeliğinde Hıms'da iki kişi vardı. Hıms ahâlîsinden Hz. Ömer'in kendilerine (haber veya mektup) gönderdikleri içinde bu ikisine de göndermişti. Onlar, yahûdîlerden bir takım

sayfalar yazmışlardı. Bunlar hakkında mü'minlerin emîrinin görüş ve fetvâsını almak üzere yanlarına aldılar. Dediler ki : Eğer mü'minlerin emîri bizim için bundan hoşnûd olursa, ona rağbetimiz artar. Eğer bize bunları yasaklarsa terkederiz. Hz. Ömer'in yanına geldiklerinde : Biz, iki kitab ehlinin ülkesindeyiz. Biz onlardan öyle sözler işitiyoruz ki, bunlardan tüylerimiz ürperiyor. Bu sözleri alalım mı, yoksa terkedelim mi? dediler. Hz. Ömer : Herhalde ondan bir şeyler yazdınız, dedi. Onlar; hayır, dediler. Hz. Ömer dedi ki : İkinize anlatayım : Allah Rasûlü (s.a.) hayatta iken gittim ve Hayber'e vardım. Orada bir yahûdî buldum. Bana hoşuma giden bir söz söyledi. Söylediğini bana yazar mısın? dedim. Evet, dedi. Ona bir deri getirdim. Benim için yazmaya başladı ve hattâ bir kaval kemiğine dahi yazdı. Döndüğüm zaman : Ey Allah'ın peygamberi... dedim ve durumu ona haber verdim. Onu bana getir, buyurdu. Kalkıp gittim. Allah Rasûlüne sevdiği bir şeyi getirmiş olmam ümîdiyle yürümekte acele ediyordum. Getirdiğim zaman : Otur, bana oku, buyurdu. Bir süre okudum, sonra yüzüne baktım. Bir de ne göreyim; yüzünün rengi değişmiş. Korkudan şaşa kaldım. Ondan bir harfi bile kısaltmadım. Bana olanı görünce, onu bana geri verdi sonra onu harf be harf tükrüğü ile silmeye başladı. Şöyle diyordu : Bunlara uymayınız. Muhakkak ki onlar, bilgisizce kapılmıştır. Nihâyet sonuna kadar harf be harf silip imhâ etti. Ömer (r.a.) der ki : Eğer sizin ondan herhangi bir şey yazmış olduğunuzu bilseydim, bu ümmet için sizi cezâlandırırdım. Onlar : Allah'a yemîn olsun ki biz, ondan aslâ hiç bir şey yazmadık, dediler, (yanlarında bulunan) sayfalarla birlikte çıktılar, bir çukur kazdılar ve derin kazmayı ihmâl etmediler. Onları gömdüler. İşte o sayfaların âkıbeti bu oldu. Hadîsin bir benzerini Sevrî de Câbir İbn Yezîd el-Cu'fî kanalıyla... Ömer İbn Hattâb'dan rivâyet etmiştir. Aynı şekilde hadîsin bir benzerini Ebu Dâvûd da mürsel hadîsler meyânında Ebu Kılâbe'den rivâvet etmiş olup en doğrusunu Allah bilir.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

4 — Hani Yûsuf babasına demişti ki : Babacığım, rü'yâmda on bir yıldızla, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana secde etmektedirler.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, kavmine anlatacağın kıssalar içinde Yûsuf'un babasına söylediklerine dâir olan kıssayı da onlara anlat. Hz. Yûsuf'un babası Ya'kûb (a.s.) dur. Nitekim İmâm Ahmed der ki : Bize Abdüssamed'in... İbn Ömer'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kerîm oğlu, Kerîm oğlu, Kerîm Yûsuf İbn Yakûb İbn İshâk İbn İbrâhîm'dir. Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiştir. Buhârî hadîsi Abdullah İbn Muhammed' den o da Abdüssamed'den rivâyet etmiştir. Yine Buhârî der ki : Bize Muhammed'in... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) ne soruldu : İnsanların hangisi en şereflidir? Şöyle buyurdu : Allah katında onların en şereflisi en çok Allah'tan korkanlarıdır. Biz bunu sormuyoruz dediler de, İnsanların en şereflisi Allah'ın halîl'inin oğlu, peygamberinin oğlu, peygamberinin oğlu, Allah peygamberi Yûsuf'tur, buyurdu. Bunu sormuyoruz, dediler de : Arap kabîlelerinden mi soruyorsunuz? buyurdu. Onlar; evet, dediler. İdrâki güzel olursa câhiliye devrinde en hayırlınız İslâm'da da en hayırlınızdır, buyurdu. Râvî der ki : Bu hadîse Ebu Üsâme de Ubeydullah'dan rivâyetle tâbi olmuştur.

İbn Abbâs peygamberlerin rü'yâsının vahiy olduğunu söyler. Bu rü'yânın tâbîri üzerinde müfessirler görüş beyân etmişlerdir. Şöyle ki : On bir yıldız onun kardeşlerinden ibârettir ki, onlar on bir kişiydiler. Güneş ve ay ise, onun ana ve babasından ibârettir. Bu açıklama İbn Abbâs, Dahhâk, Katâde, Süfyân es-Sevrî, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'den rivâyet edilmiştir. Bu rü'yânın yorumu (açıklaması) kırk sene sonra —seksen sene sonra olduğu da söylenmiştir— meydana gelmiştir. Ki o, ana babasını tahtının üzerine çıkarmış ve kardeşleri de önünde idi. Kur'an diliyle bu, şöyle anlatılır : «Hepsi onun için secdeye kapandılar. Dedi ki : Babacığım; işte bu, vaktiyle gördüğüm rü'yânın gerçekleşmesidir. Doğrusu Rabbım, onu gerçekleştirdi.» (Yûsuf, 100). Bir hadîste bu on bir yıldızın isimleri sayılmıştır.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bana Ali İbn Saîd el-Kindî' nin... Câbir'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Hz. Peygamber (s.a.) e Büstâne el-Yahûdî denilen birisi geldi. Ve ona : Ey Muhammed, Yûsuf'un kendisine secde ettiğini gördüğü yıldızları bana haber ver, isimleri nedir? dedi. Hz. Peygamber (s.a.) bir süre susup ona hiç bir cevap vermedi. Cibrîl (a.s.) gelip ona isimlerini haber verdi. Allah Rasûlü (s.a.) ona haber gönderip : Eğer sana onların isimlerini haber verirsem, bana îmân eder misin? buyurdu. Adam; evet, dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü : Haretân, Târık, Zeyyâl, Zû el-Kenefât, Kâbis, Vessâb, Amûdân, Füleyk, Mısbâh, Darûh, Zu el-Farğ (?), Dıyâ' ve

Nûr. buyurdu. Yahûdî : Allah'a yemîn olsun ki bunlar, onların isimleridir, dedi. Hadîsi Beyhakî Delâil'de Saîd İbn Mansûr kanalıyla el-Hakem İbn Zahîr'den rivâyet etmiştir. Bu hadîsi Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî ve Ebu Bekr el-Bezzâr Müsned'lerinde, İbn Ebu Hâtim de tefsîrinde rivâyet etmişlerdir. Ebu Ya'lâ hadîsi dört şeyhinden, onlar da Hakem İbn Zahîr'den rivâyet etmişlerdir. Ebu Ya'lâ'nın rivâyetinde şu fazlalık vardır : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki : Yûsuf bunları gördüğünde, babası Yakûb'a anlattı. Babası ona dedi ki : Bu, dağınık bir iştir. Bundan sonra Allah onu toplayacaktır. Allah Rasûlü buyurdu ki : Güneş babası, ay da annesidir. Hakem İbn Zahîr el-Fezârî hadîsi rivâyette tek kalmıştır. İmâmlar onu zayıf görmüşler ve bir çokları da onu terketmiştir. (Hadîsini metrûk kabul etmişlerdir.) Cuzcânî : Sâkıttır, Yûsuf'un güzelliğine dâir hadîsin de sâhibidir, demiştir.

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾

5 — Dedi ki : Oğulcuğum, rü'yânı kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytân insanın apaçık bir düşmanıdır.

Allah Teâlâ oğlu Hz. Yûsuf kendisine görmüş olduğu rü'yâyı anlattığında Ya'kûb'un, oğluna neler söylediğini haber veriyor. Onun rü'yâsının tâbîri kardeşlerinin kendine boyun eğmesi, ona aşırı ta'zîm ve hürmette bulunmalarıdır. Zîrâ ona hürmet, ikrâm ve ta'zîmden dolayı secde edeceklerdir. Ya'kûb (a.s.) onun bu rü'yâsını kardeşlerinden birine anlatmasıyla onların kendisini çekemeyeceklerinden ve bu sebeple de ona kin tutacaklarından korkmuştu. Bu sebepledir ki ona : Oğulcuğum, rü'yânı kardeşlerine anlatma. Sonra sana tuzak kurarlar. Sana öyle bir hîle yaparlar ki bu hîle ile seni öldürürler, demişti. Yine bu sebepledir ki Allah Rasûlü (s.a.) bir hadîste şöyle buyurur : Sizden birisi sevdiği (bir rü'yâ) gördüğünde onu anlatsın. Sevmediği bir şey gördüğünde ise (yattığı yerde) diğer tarafına dönsün ve üç defa soluna üfürerek onun kötülüğünden Allah'a sığınsın ve onu kimseye anlatmasın. Bu kendisine hiç bir zarar vermeyecektir. İmâm Ahmed'in ve Sünen sâhiplerinden bazısının Muâviye İbn Hayde el-Kuşeyrî kanalıyla rivâyet etmiş oldukları başka bir hadîste ise Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurur : Rü'yâ, ta'bîr edildiği zaman düşer, buyurmuştur. Bulunup zâhir oluncaya kadar, nimetin gizlenmesi emri de buradan alınmıştır. Nitekim bir hadîste de şöyle buyurulur : İhtiyâç-

ların giderilmesine, onların gizlenmesi ile yardım isteyiniz. Muhakkak ki her nimet sâhibi hased olunmuştur.

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ
كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

6 — Rabbın seni böylece beğenip seçecek, sana rü'yâların yorumlanmasına dâir bilgi verecek, ve daha önce ataların İbrâhîm'e ve İshâk'a nimetlerini tamâmladığı gibi, sana ve Ya'kûb hanedânını da tamâmlayacaktır. Muhakkak ki Rabbın Alîm'dir, Hakîm'dir.

Allah Teâlâ Hz. Ya'kûb'un oğlu Yûsuf'a şöyle dediğini haber verir : Muhakkak ki Rabbın nasıl seni seçmiş, bu yıldızlar güneş ve ay ile beraber sana göstermişse aynı şekilde Rabbın seni öylece beğenip peygamberliği için seçecek ve sana —Mücâhid ve bir çoklarının tefsîrine göre— rü'yâların yorumlanmasına dâir bilgi verecek ve daha önce ataların İbrâhîm —Halîl ile onun oğlu— tercîh edilmeyen bir görüşe göre kurbân edilen— İshâk'a nimetlerini tamâmladığı gibi sana ve Ya'kûb hanedânını da tamâmlayacaktır. Muhakkak ki Rabbın risâleti (peygamberliği) kime vereceğini en iyi bilendir, Hâkîm'dir. Nitekim Allah Teâlâ diğer âyette şöyle buyurmaktadır :

لَّقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا
وَنَحْنُ عُصْبَةٌ ۗ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ
أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ
فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

7 — Andolsun ki, Yûsuf'da ve kardeşlerinde soranlar için nice âyetler vardır.

8 — Hani demişlerdi ki : Biz güçlü bir topluluk olduğumuz halde Yûsuf ve kardeşi, babamızın yanında biz-

den daha sevgilidirler. Doğrusu babamız apaçık bir sapıklık içindedir.

9 — Yûsuf'u öldürün veya bir yere atın ki, babanızın teveccühü yalnız size kalsın, ondan sonra da tevbe eder, sâlihler topluluğu olursunuz.

10 — İçlerinden bir sözcü dedi ki : Yûsuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun derinliklerine bırakın da yolculardan biri onu bulup alsın, eğer yapacaksanız (böyle yapın).

Allah Teâlâ buyurur ki : Yûsuf'un kıssasında ve onun kardeşleriyle beraber olan haberinde bunu soranlar, bu konuda bilgi sâhibi olmak isteyenler için ibret, öğütler ve âyetler vardır. Muhakkak ki o, hayretengîz bir haber olup gerçekten öğrenilmeye değerdir. «Hani demişlerdi ki : Biz, güçlü bir topluluk olduğumuz halde; Yûsuf ve kardeşi, babamızın yanında bizden daha sevgilidirler.» Zanlarına göre şöyle yemîn etmişlerdir : Allah'a yemîn olsun ki; Yûsuf ve kardeşi, —onun ana bir kardeşi olan Bünyâmîn'i kasdediyorlar— toplulukça daha fazla ve güçlü olduğumuz halde babamızın yanında bizden daha sevgilidirler. Doğrusu babamız, o ikisini bizden öne geçirme ve onları bizden daha fazla sevme sûretiyle apaçık bir sapıklık içindedir.

Burada Yûsuf'un kardeşlerinin peygamberliğine dâir bir delil olmadığı bilinmelidir. Aksine âyetin akışının zâhîri bunun tersine delâlet etmektedir. İnsanlardan bazıları, bundan sonra onlara vahyedildiğini sanmışlardır. Halbuki bu şüphelidir ve bunu iddiâ eden bir delile muhtâçtır. Bunlar : «Biz; Allah'a, bize indirilmiş olana, İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlarına indirilmiş olanlara... îmân ettik... deyiniz.» (Bakara, 136) âyeti dışında bir delil zikretmemektedirler. Bu ise, bir ihtimâlden ibârettir. Zîrâ İsrâiloğulları kabîlelerine «Esbât» denir. Nitekim arap kabîlelerine «kabâîl», Aden kabîlelerine de «Şuûb» denilir. Allah Teâlâ İsrâiloğulları kabîlelerinden peygamberlere vahyedildiğine dâir bir delil yoktur. En doğrusunu Allah bilir.

«Yûsuf'u öldürün. Veya bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın.» Diyorlardı ki : «Babanızın sizi sevmesi ile aranızdaki bu engeli babanızın gözü önünden yok edip kaldırın ki babanız sâdece sizinle ilgilensin. Bunu, ya onu öldürmek sûretiyle veya bir arâzîye atmak sûretiyle yapın ki ondan yana rahata eresiniz ve babanızca sevilesiniz. Onun yok edilmesinden sonra sâlih bir kavim olursunuz. Böylece günâhtan önce içlerinde tevbeyi de gizlemiş oldular. «İçlerinden

bir sözcü dedi ki...» âyeti hakkında Katâde ve Muhammed İbn İshâk der ki : Bu, en büyükleri olup. ismi Rûbîl idi. Süddî bu sözü söyleyenin Yahûzâ, Mücâhid ise Şem'ûn olduğunu söyler. «Yûsuf'u öldürmeyin.» Ona düşmanlık ve kininizde onu öldürmeye kadar varmayın Halbuki onların Yûsuf'u öldürmeye imkânları yoktur. Zîrâ Allah Teâlâ, onun hakkında mutlakâ yerine getirilmesi ve tamâmlanması gereken bir iş murâd etmişti ki, o da ona vahyetmesi ve peygamberlik vermesi, Mısır ülkesine yerleştirmesi ve orada kendisine hüküm vermesi idi. Allah Teâlâ, Rûbîl'in sözü ve onu bir kuyunun derinliklerine atmaları işâretiyle onları bundan çevirip caydırdı. Katâde, bu kuyunun Beyt'ül-Makdis kuyusu olduğunu söyler. «Yolculardan biri onu bulup alsın.» Yolculardan gelip geçenler onu alırlar da siz de böylece onun tarafından rahata erersiniz. Onu öldürmeye gerek yoktur, dedi. «Eğer yapacaksanız.» Şâyet söylediğinizi yapmaya azmetmiş iseniz böylece yapın.

Muhammed İbn Yesâr der ki : Onlar sıla-i rahm'i kesmek, babaya âsî gelmek gibi büyük bir işi aralarında karârlaştırdılar. Onların karârlaştırmış oldukları bu iş, hiç bir günâhı olmayan zayıf ve küçük bir çocuğa acımasızlık; hak, hürmet ve fazîlete lâyık bir pîr-i fânîye merhametsizlik örneğidir. Üstelik bu iş, Allah katında büyük bir öneme sâhiptir. Bunlarla birlikte kemiklerinin incelik ve zayıflığı, yaşının büyüklüğüne rağmen oğlu ve sevgilî yavrucuğu ile aralarını ayırmak sûretiyle babanın çocuğu üzerindeki hakkını da ihlâl etmiş oluyorlardı. Yukarda anılan sıfatlarına ilâveten o (babaları), küçük çocuğu sevmek sûretiyle Allah katında bir makâma da sâhiptir. Babası ile arası ayrılan çocuk ise; kuvvetsiz, yaşı küçük, babasının lutfuna ve ona sığınmaya muhtâçtır. Allah, onları yine de bağışlayacaktır. Zîrâ O, merhametlilerin en merhametlisidir. Muhakkak ki onlar büyük bir iş yüklenmişlerdir. Bu sözleri İbn Ebu Hâtim, Seleme İbn Fadl kanalıyla rivâyet etmiştir.

قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾ أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾

11 — Dediler ki : Ey babamız; sen bize Yûsuf'u neden güvenmiyorsun? Halbuki biz, onun iyiliğini istemekteyiz

12 — Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin, oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.

Yûsuf'u tutup kuyuya atmayı büyük kardeşleri Rûbîl'in kendilerine öğrettiği biçimde plânladıklarında, babaları Ya'kûb (a.s.) a geldiler ve dediler ki : Ey babamız, sana ne oluyor ki bize Yûsuf'u güvenmiyorsun? Halbuki biz, onun iyiliğini istemekteyiz. Bu; onlar tarafından ortaya atılan bir iddiâ ve (yapacakları işe doğru) atılmış bir adım, bir hazırlıktı. Onlar, babasının onu sevmesine karşı kalblerindeki çekememezlikten ötürü bu söylediklerinin tersini istiyorlardı. «Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin, oynasın. (veya : gezelim, oynayalım.)» dediler. İbn Abbâs der ki : Koşsun ve neş'elensin. Katâde, Dahhâk, Süddî ve başkaları da bu şekilde tefsîr etmişlerdir. «Şüphesiz biz onu koruruz.» Yani onlar : Biz onu senin için korur, muhâfaza ederiz, dediler.

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

13 — Dedi ki : Onu götürmeniz doğrusu beni tasaya düşürüyor. Siz ondan habersizken onu kurdun yemesinden korkuyorum.

14 — Dediler ki : Biz bir toplulukken onu kurt yerse; bu takdîrde biz, muhakkak hüsrâna uğrayanlardan oluruz.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; peygamberi Ya'kûb, Yûsuf'un kardeşleri Yûsuf'u, kendileriyle beraber sahraya çobanlığa göndermesini istediklerinde oğullarına cevab olarak şöyle demişti : Onu götürmeniz, doğrusu beni tasaya düşürüyor. Sizin gitmenizle dönmeniz arasındaki sürede ondan ayrı kalmak bana zor geliyor. Zîrâ Hz. Ya'kûb, ona aşırı bir sevgi besliyordu. Çünkü onda, büyük hayrın alâmetlerini sezmiş, yaratılış ve huyca onda kemâl ve peygamberlik alâmetlerini görmüştü. Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun. Siz atmaya ve çobanlığa dalarak meşgûl olursunuz ve siz ondan habersizken bir kurdun gelip onu yemesinden korkuyorum, dedi. İşte onlar, Hz. Ya'kûb'un ağzından bu kelimeyi alıp, yaptıklarında bunu kendilerine bir özür edindiler. Hemen o saat ona cevab olarak şöyle dediler : Andolsun ki biz, bir toplulukken ona kurt hücûm edip aramızdan onu yerse; bu takdîrde biz, muhakkak ki âciz, helâk olmuş, hüsrâna uğrayanlardan olmuş oluruz.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾

15 — Onu götürdükleri vakit, kuyunun derinliklerine bırakmayı birlikte karârlaştırdılar. Biz de kendisine vahyettik ki : Sen onlara, kendileri hiç farkına varmadan yaptıklarını bir bir haber vereceksin.

Allah Teâlâ buyurur ki : Babalarına mürâcaattan sonra babalarının yanından Yûsuf'u alıp götürdüklerinde, «Onu kuyunun derinliklerine bırakmayı birlikte karârlaştırdılar.» Bu, onların yaptıklarının ne kadar büyük olduğuna işâret eder. Onlar, bütünüyle Hz. Yûsuf'u kuyunun derinliklerine bırakmayı çoktan karârlaştırmış ve bunda ittifâk etmişlerdi. Babalarına izhâr ettiklerine göre; onlar, Yûsuf'u, ona bir ikrâm olsun, diye ve sanki ona değer vererek, onu rahatlatmak ve gönlünü hoş etmek, onu neş'elendirmek için almışlardı. Denilir ki; Hz. Ya'kûb (a.s.), Yûsuf'u onlarla beraber gönderdiğinde onu kucaklamış, onu öpmüş ve ona duâ etmişti. Süddî ve başkaları der ki : Onlar, babalarının gözünden kaybolur kaybolmaz hemen ikrâmı bir tarafa bırakmışlar, hemen ona eziyyete başlamışlardı. Sövme ve benzeri şekillerle sözle; dövme ve benzeri şekillerle de fiilen ona eziyyet vermeye başlamışlardı. Sonra içine atmaya karâr verdikleri kuyunun başına gelmişler, onu ipe bağlayıp kuyuya sarkıtmışlardı. Yûsuf, onlardan birine sarılınca; sarıldığı kişi onu tokatlayıp dövmüştü. Kuyunun kenarlarına tutunmaya teşebbüs ettiğinde ise ellerine vurmuşlar, daha sonra kuyunun yarısına geldiğinde ipi kesivermişlerdi. Yûsuf, önce suya düşüp suya gömülmüş, daha sonra kuyunun ortasındaki bir kayaya tırmanmıştı. O kayaya «râğûfe» denilir ki, Yûsuf onun tepesine oturmuştu.

Allah Teâlâ : «Biz de kendisine vahyettik ki : Sen onlara, kendileri hiç farkına varmadan yaptıklarını bir bir haber vereceksin.» buyurur ki, böylece zorluk halinde ona kolaylık indirdiğini, lutfunu ve rahmetini anlatır. İşte bu darlık halinde Hz. Yûsuf'a, onun kalbini hoş etmek ve ona sebât vermek üzere şöyle vahyetmiştir : Sen içinde bulunduğun duruma üzülme, muhakkak ki senin için bundan güzel bir kurtuluş ve ferâhlık vardır. Onlara karşı Allah sana yardım edecektir. Seni ve senin mertebeni yüceltecektir. Sen onlara, sana yap-

tıkları bu işi ilerde haber vereceksin. Allah Teâlâ : «Kendileri hiç farkına varmadan...» buyurur ki Katâde burayı şöyle anlar : Kendileri Allah'ın ona vahyetmekte olduğunun hiç farkına varmadan... İbn Abbâs der ki : Onların senin hakkında yapmış oldukları işlerini onlara haber vereceksin. Onlar seni tanımayacaklar ve sen olduğunu hissetmeyecekler. Nitekim İbn Cerîr der ki : Bana Hâris'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış : Yûsuf'un kardeşleri, Yûsuf'un yanına girdiklerinde; o, onları tanımış, onlar ise kendisini tanımamışlardı. Bir ölçek getirildi ve Yûsuf onu alıp eline koydu. Sonra içine üfledi de ölçek tınladı. Yûsuf : Muhakkak bu gümüş kap bana haber veriyor ki; sizin babanızdan Yûsuf denilen bir kardeşiniz varmış, onu sizin önünüze geçirir imiş. Siz onu götürmüş ve bir kuyunun derinliklerine atmışsınız, dedi. Sonra tekrâr üfledi ve kab tınladı. Babanıza gelmiş ve : Muhakkak ki onu kurt yedi, demişsiniz, sahte bir kana bulanmış gömleğini getirmişsiniz, dedi. Birbirlerine : Muhakkak ki şu gümüş kab, ona sizin haberlerinizi ulaştırıyor, dediler. İbn Abbâs (r.a.) der ki : Öyle sanıyoruz ki bu âyet, onlar hakkında ve onlar hiç farkına varmadan bu durumlarını onlara haber vermek için nâzil olmuştur.

وَجَآءُوٓ أَبَاهُمْ عِشَآءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِندَ
مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ ۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَآءُو عَلَىٰ قَمِيصِهِۦ بِدَمٍ
كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَٱللَّهُ ٱلْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

16 — Akşam üstü ağlaya ağlaya babalarına geldiler.

17 — Dediler ki : Ey babamız; gerçekten biz gitmiştik ki yarış yapalım. Yûsuf'u da eşyâmızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylüyorsak da sen bize inanacak değilsin.

18 — Onlar sahte bir kan ile gömleğini getirdiler. Dedi ki : Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce bir sabır gerekir. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır.

Allah Teâlâ Yûsuf'un kardeşlerinin, onu kuyunun derinliklerine attıktan sonra neler yaptıklarını haber verir. Onlar gece karanlığın-

da ağlayarak, Yûsuf'un arkasından üzüntü ve feryâd, fiğan izhâr ederek, babalarına karşı kederli görünerek dönmüşlerdi. Kendi zanlarına göre, vukû bulanlar hakkında özür dileme sadedinde şöyle demişlerdi : «Gerçekten biz gitmiştik ki yarış yapalım, Yûsuf'u da eşyâ ve elbiselerimizin yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş.» Hz. Ya'kûb'un da Yûsuf hakkında korktuğu zâten bu idi. Onların : «Her ne kadar doğru söylüyorsak da sen bize inanacak değilsin.» demeleri, giriştikleri işi anlatmakta ne kadar yumuşak davrandıklarına işâret eder. Onlar diyorlar ki : Şâyet biz, senin katında doğrular olsaydık dahi senin bize inanıp bizi doğrulamayacağını biliyoruz. Sen bizi bu husûsta ithâm edip dururken inanman ve bizi doğrulaman nasıl olacak? Zîrâ sen onu kurt yemesinden korkmuştun ve onu kurt yedi. Meydana gelenin garipliği ve bu işimizdeki garip tesâdüf sebebiyle bizi yalanlamanda elbette sen ma'zûrsun.

«Onlar sahte bir kan ile gömleğini getirdiler.» Bu işler, onların Yûsuf'a karşı topluca kurup işlemiş oldukları desîseyi te'yîd sadedinde yaptıkları işlerdendir. Mücâhid, Süddî ve bir çoklarının zikrettiğine göre; onlar, bir oğlağı tutmuşlar, boğazlamışlar ve kurt Yûsuf'u yerken üzerinde olan gömleği imiş intibâını vermek üzere Yûsuf'un elbisesine oğlak kanını bulaştırmışlardı. Kanı gömleğe bulaştırmışlardı ama onu yırtmayı, parçalamayı unutmuşlardı. Bu sebepledir ki Allah'ın peygamberi Ya'kûb yanında bu işleri kabul görmemiş; aksine onların işlemiş oldukları işten dolayı içinde husûle gelen düşünceye i'mâ yollu olarak onlara : «Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce bir sabır gerekir.» Sizin ittifâk ettiğiniz ve işlediğiniz işe karşı ben, güzel bir şekilde sabredeceğim. Sonunda Allah, yardımı ve lutfu ile bunu giderecektir. Sizin anlattığınız şu yalan ve olmayacak şeylere karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır, demişti. Sevrî'nin Semmâk'dan, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Onlar sahte bir kan ile gömleğini getirdiler.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Şâyet onu, yırtıcı hayvan yemiş olsaydı; elbette gömleğini de parçalardı. Şa'bî, Hasan, Katâde ve bir çokları da böyle söylemiştir. Mücâhid : Güzel sabır; içinde feryâd ü fiğan olmayan sabırdır, demiştir. Hüşeym'in Abdurrahmân İbn Yahyâ'dan, onun da Hibbân İbn Ebu Cebele'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne : «Artık bana güzelce bir sabır gerekir.» âyeti sorulmuştu. İçinde şikâyet olmayan sabırdır, buyurdu. Bu hadîs mürseldir. Abdürrezzâk der ki : Sevrî, ashâbından birisinin şöyle dediğini naklediyor : Üç şey sabırdandır : Acını anlatmaman, başına gelen musîbeti söylememen ve nefsini temize çıkarmaman. Bu-

rada (Yûsuf sûresinin tefsîrinde) Buhârî, İfk hâdisesi konusunda Hz. Âişe (r.a.) hadîsini zikreder de, onun şu sözüne yer verir : Allah'a yemîn olsun ki; bana ve size, Yûsuf'un babasından başka bir misâl bulamıyorum. «Artık bana güzelce bir sabır gerekir. Sizin şu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak, Allah'tır.»

وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا۟ وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُۥ ۖ قَالَ يَٰبُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَٰمٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ
بِضَٰعَةً ۚ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍۭ بَخْسٍ دَرَٰهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا۟
فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴿٢٠﴾

19 — Bir kervan gelip sucularını gönderdiler. O da kovasını salıp dedi ki : Müjde; işte bir oğlan. Onu bir mal olarak sakladılar. Allah yaptıklarını bilendir.

20 — Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Onu yanlarında alıkoymak istemediler.

Kervan Geçiyor

Allah Teâlâ, kardeşleri Yûsuf (a.s.) u o kuyuya atıp da orada yapayalnız bıraktıkları zaman onun başına gelenleri haber verir. Ebu Bekr İbn Ayyâş'ın söylediğine göre; Hz. Yûsuf, kuyuda üç gün kalmıştır. Muhammed İbn İshâk der ki : Kardeşleri onu kuyuya attıkları zaman, o gün kuyunun etrafına oturmuşlar, onun ne yapacağını ve ona ne olacağını gözlemeye başlamışlar. Allah Teâlâ, onun için bir kervan göndermiş. Kervan o kuyuya yakın bir yere konaklayarak sucularını göndermişlerdi. Sucu kuyuya gelip de kovasını oraya sallandırdığı zaman Yûsuf (a.s.) kovaya sarılmış ve sucu onu çıkararak müjde vermiş : «Müjde; işte bir oğlan.» demişti. Kurrâdan bazısı burayı (يابُشْرَى) şeklinde okumuşlar ve Süddî bunun, kovayı sallandıran adamın bir çocuk elde ettiğini bildirmek üzere seslendiği kimsenin ismi olduğunu sanmıştır. Süddî'den böyle bir sözün sâdır olması garîbdir. Zîrâ bu kırâeti bu şekilde tefsîr, sâdece İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyette vardır. En doğrusunu Allah bilir. Buna göre bu kırâetin anlamı, ancak diğer bir kırâete dönebilir ve bu durumda müjdeyi kendi nefsine izâfe etmiş, tamlamanın ikinci kısmı olan birinci şahıs zamîrini de hazfetmiş olur. Bu şekil kullanılış Arab dilinde mevcûd olup (يا غلام اقبل) , (يا نفس اصبرى) cümlelerinde durum böyledir. Bu

kırâeti diğer bir kırâet olan (يابشرىّ) kırâeti açıklamaktadır. En doğrusunu Allah bilir.

Allah Teâlâ : «Onu bir mal olarak sakladılar.» buyurur ki; sucular onu, kervandaki diğerlerinden saklamışlar ve şâyet onun durumunu söylerse onda kendilerine ortak olurlar korkusuyla; Biz bunu satın aldık ve suyun sâhiplerinden onu kendimize mal edindik, demişlerdi. Bu açıklama Mücâhid, Süddî ve İbn Cerîr'indir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, «Onu bir mal olarak sakladılar.» âyeti hakkında der ki : Burada Yûsuf'un kardeşleri kasdedilmektedir. Onlar (Yûsuf'un kardeşleri) kendini öldürür korkusuyla Hz. Yûsuf da durumunu aynı şekilde gizlemiş ve satılmayı tercîh etmişti. Buna göre Yûsuf da kardeşleri kendini öldürür korkusuyla durumunu aynı şekilde gizlemiş ve satılmayı tercîh etmişti. Buna göre Yûsuf'un kardeşleri, Yûsuf'u kervanın sucusuna anlatmışlar ve o da arkadaşlarına : «Müjde, işte satılan bir oğlan.» diye seslenmiş ve kardeşleri onu satmıştı. Allah Teâlâ : «Allah onların yaptıklarını bilendir.» buyurur ki, Yûsuf'un kardeşlerinin ve onu satın alanların ne yaptıklarını en iyi bilen O'dur. O, bunu değiştirmeye ve engellemeye elbette Kâdir'dir. Fakat geçmiş takdîri ve hikmeti ile, kaderi ve kazâsının yerine gelmesi için o halde bırakmıştır. Dikkat ediniz; yaratma ve emir O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah ne yücedir. Bunda Rasûlü Muhammed (s.a.) e bir ta'rîz vardır. Allah Teâlâ ona bildiriyor ki : Muhakkak Ben, kavminin sana olan eziyyetini en iyi bilenim. Onların yaptıklarını elbette inkâra da kâdirim. Fakat Ben, onlara mühlet veriyorum. Sonra âkıbeti sana, hükmü de onların aleyhine kılacağım. Nitekim kardeşlerine karşı hüküm ve güzel âkıbeti de Yûsuf'a hâs kılmıştım.

Allah Teâlâ : «Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar.» buyurur ki; kardeşleri Yûsuf'u az bir bedelle satmışlardı. Bu açıklama, Mücâhid ve İkrime'nindir. Âyette geçen (بخس) kelimesi noksânlık, azlık anlamındadır. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Ecrinin eksilmesinden ve kendisine haksızlık edilmesinden korkmaz.» (Cinn, 13). Yani kardeşleri onun karşılığında son derece az bir ücret almışlardır. Bununla birlikte onlar, onu yanlarında alıkoymak istemiyorlardı. Ona karşı bir rağbetleri yoktu. Şâyet onlar, hiç karşılıksız istemiş olsaydılar ona da icâbet edeceklerdi. İbn Affân, Mücâhid ve Dahhâk; «Onu sattılar.» kısmındaki özne zamîrinin, Yûsuf'un kardeşlerine âit olduğunu söylerler. Katâde ise kervana âit olduğunu söylemiştir. Birinci görüş daha kuvvetlidir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Onu yanlarında alıkoymak istemediler.» buyurur ki, bunu istemeyen Yûsuf'un kardeşleri olup kervandakiler değildir. Zîrâ kervandakiler, onu müj-

delemişler ve bir mal olarak onu saklamışlardı. Şayet onu yanlarında alıkoymak istememiş olsalardı, onu satın almazlardı. Böylece buradaki zamîrin, Yûsuf'un kardeşlerine âit olduğu görüşü tercîhe şâyan görülüyor.

Âyetteki (بخس) kelimesinde harâm anlamı kasdedildiği de, zulüm anlamı kasdedildiği de söylenmiştir. Bu her ne kadar böyle ise de, burada maksad bu değildir. Zîrâ herkesçe ma'lûm olup bilinmektedir ki; her durumda onun bedeli herkese harâmdır. Zîrâ o; Rahmân'ın halîl'inin oğlu, peygamber oğlu, peygamber oğlu peygamberdir. Kerîm oğlu Kerîm oğlu Kerîm oğlu Kerîm'dir. Burada maksad, ancak eksik veya bozuk (ayarsız) anlamları veya her ikisi birden olabilir. Yani onlar; Yûsuf'un kardeşleridir ve onu satmışlardır. Bununla birlikte bedellerin en düşüğü ile bu işi yapmışlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Birkaç dirheme.» buyurmuştur. İbn Mes'ûd'dan rivâyete göre; onlar, Yûsuf'u yirmi dirheme satmışlardır. İbn Abbâs, Nevf el-Bekâlî, Süddî, Katâde ve Atiyye el-Avfî de böyle söylemiştir. Atiyye buna ilâve olarak : İkişer dirhem paylaşmışlardır, der. Mücâhid : Yirmi iki dirheme; Muhammed İbn İshâk ve İkrime : Kırk dirheme sattıklarını söyler. Dahhâk : «Onu yanlarında alıkoymak istemediler.» âyeti hakkında der ki : Zîrâ onlar, onun peygamberliğini ve Allah katındaki derecesini bilmediler, demiştir. Mücâhid de der ki : Onu sattıklarında peşinden gitmeye başladılar. (Onu satın alanlara) : Ona sıkı sâhip olun ki sakın kaçmasın, diyorlardı. Nihâyet onu Mısır'a götürdüler ve dediler ki : Bunu kim satın alırsa; muhakkak ferâhlanır, sevinir. Ve onu müslüman birisi olan Kral satın aldı.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِن مِّصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَن يَنفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا
وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ
عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا
وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

21 — Onu satın alan Mısırlı, karısına dedi ki : Ona güzel bak, olur ki bize faydası dokunur veya onu evlâd ediniriz. İşte böylece Yûsuf'u Biz oraya yerleştirdik. Ve ona rü'yâların yorumunu öğrettik. Ve Allah emrinde gâlibdir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

22 — Erginlik çağına gelince; ona hüküm ve ilim verdik. İşte böyle mükâfâtlandırırız, Biz ihsân edenleri.

Yûsuf'u Mısır'a Götürüyorlar

Allah Teâlâ, Yûsuf (a.s.) a lutuflarından olarak, onu Mısır'da satın alacak birini takdîr buyurup hazırladığını, bu kişinin ona itinâ gösterip ikrâmda bulunduğunu, âilesine onun hakkında hayır tavsiye ettiğini, onda hayır ve felâh sezdiğini haber verir. O kişi karısına : «Ona güzel bak, olur ki bize faydası dokunur veya onu evlâd ediniriz.» demişti. Mısır'da onu satın alan kişi Mısır'ın azîzi, vezîri idi. İbn Abbâs' tan rivâyetle Avfî, onun isminin Kıtfîr olduğunu söyler. Muhammed İbn İshâk ise; isminin Itfîr İbn Rûhayb olup, onun Mısır azîzi ve Mısır hazîneleri üzerine görevli olduğunu söyler. Buna göre; o zamanda Mısır kralı, Reyyân İbn Velîd isminde Amâlika'dan birisiydi. Muhammed İbn İshâk'a göre karısının ismi Râîl Bint Raâîl imiş. Başkaları ise karısının isminin Zelîhâ (veya Züleyhâ) olduğunu söylerler. Yine Muhammed İbn Sâib'den, onun Ebu Sâlih'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Hz. Yûsuf'u Mısır'da satın alan, Mâlik İbn Bûyeb İbn Ankâ İbn Medyân İbn İbrâhîm imiş. En doğrusunu Allah bilir. Ebu İshâk'ın Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde İbn Mes'ûd şöyle demiş : İnsanların en ferâsetlileri üçtür : Karısına : «Ona güzel bak.» dediğinde Mısır azîzi, babasına : «Babacığım onu ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve emîn kişidir.» (Kasas, 26) diyen kadın ve kendisine Ömer İbn Hattâb (r.a.) ı halîfe bırakan Ebubekir es-Sıddîk. Allah Teâlâ buyurur ki : Nasıl ki Yûsuf'u kardeşlerinden kurtarmışsak yine «böylece Yûsuf'u Mısır ülkesine yerleştirdik. Ve ona rü'yâların yorumunu öğrettik. Ve Allah emrinde gâlibdir.» Bir şeyi murâd ettiği zaman geri çevrilmez, engellenmez ve muhâlefet edilemez. Bilakis O, dışındaki her şeye gâlibdir. Saîd İbn Cübeyr, «Ve Allah emrinde gâlibdir.» âyetinin tefsîrinde : O, dilediğini yapandır, demiştir. Allah Teâlâ : «Fakat insanların çoğu bilmezler.» buyurur ki; yaratıkları hakkındaki hikmetini ve dilediğine lutufda bulunmasını anlayamazlar, bilemezler.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Yûsuf erginlik çağına gelip aklı ve yaradılışı kemâle erince; ona hüküm ve ilim verdik.» Burada peygamberlik kasdedilmektedir. Allah Teâlâ o kavimler arasında peygamberliği ona vermiştir. «İşte böyle mükâfâtlandırırız, Biz ihsân edenleri...» Muhakkak ki o, amelinde ihsân sâhibi olup, Rabbı Teâlâ'nın itâatına uygun ameller işlerlerdi. Hz. Yûsuf'un erginlik çağına ulaştığı sürenin miktarında ihtilâf edilmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde; otuz

üç sene derler. İbn Abbâs'tan rivâyete göre; otuz küsûr senedir. Dahhâk : Yirmi, Hasan : Kırk, İkrime : Otuz beş, Süddî : Otuz, Saîd İbn Cübeyr : On sekiz sene derler. İmâm Mâlik, Rabîa, Zeyd İbn Eslem ve Şa'bî erginliği bâliğ olmakla açıklamışlardır. Bundan başkaları da söylenmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

وَرَٰوَدَتْهُ ٱلَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ
إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحْسَنَ مَثْوَاىَ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

23 — Evinde bulunduğu kadın onu kendine râm etmek istedi. Kapıları sımsıkı kapadı. Ve : Sana söylüyorum gelsene, dedi. O da : Allah'a sığınırım, doğrusu o, benim efendimdir, bana iyi bakmıştır. Muhakkak ki zâlimler aslâ felâh bulmaz, dedi.

Kadın Onu Kendine Râmetmek İstiyor

Allah Teâlâ burada, Yûsuf'un Mısır'da evinde bulunduğu azîzin karısından haber vermektedir. Kocası ona, Yûsuf'a ikrâmda bulunmasını tavsiye etmişti. «Evinde bulunduğu kadın, onu kendine râm etmek istedi.» Onu kendine davet etti. Zîrâ güzelliği ve dehâsı sebebiyle onu kuvvetli bir sevgi ile sevmiş ve bu onu Yûsuf için güzelleşmeye sevketmişti. Kadın Yûsuf'un üzerine kapıları kapamış ve onu kendine davet ederek : «Sana söylüyorum gelsene.» demişti. Yûsuf bundan şiddetle kaçınmış ve : «Allah'a sığınırım, doğrusu o, benim efendimdir.» demişti. Onlar, Rabb kelimesini büyük efendi hakkında kullanırlardı. Yani Yûsuf şöyle demek istemişti : Muhakkak ki senin kocan benim efendimdir ve bana iyi bakmış, bana iyilik etmiştir. Ben ona âilesi hakkında fuhuşla mukâbele etmem. Zîrâ, «Muhakkak ki zâlimler aslâ felâh bulmaz.» Mücâhid, Süddî, Muhammed İbn İshâk ve başkaları da böyle söylemişlerdir.

Kârîler (هيت لك) kelimesinin okunuşunda ihtilâf etmişlerdir. Çokları bunu he harfinin fethası, ye harfinin sükûnu ve te harfinin fethası ile okumuşlardır. İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çokları der ki : Bunun anlamı : O, Yûsuf'u kendine çağırmıştır, şeklindedir. Ali İbn Ebu Talha ve Avfî de İbn Abbâs'tan rivâyetle bu kelimenin, «gelsene» anlamında olduğunu söylerler. Zirr İbn Hubeyş, İkrime, Hasan ve Katâde de böyle söylemiştir. Hasan'dan rivâyetle Amr İbn Ubeyd bu ke-

limenin süryânîce olup, «yapış, tut» anlamında olduğunu söyler. Süddî ise; «gelsene» anlamında kıptîce olduğunu söylemiştir. Mücâhid bunun Arap dilinde olduğunu ve çağırma fiilini ifâde ettiğini söyler. Buhârî İkrime'nin Havrân dilinde «gelsene» anlamında olduğunu söylediğini nakleder. Buhârî bunu bu şekliyle muallâk olarak rivâyetle zikretmiştir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr ise müsned olarak şöyle rivâyet eder : Bana Ahmed İbn Süheyl el-Vâsıtî'nin... İbn Abbâs'ın kölesi İkrime'den : «Sana söylüyorum gelsene.» âyeti hakkında rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Haydi gelsene. Bu, Havran dilindedir. Ebu Ubeyd Kâsım İbn Sellâm der ki : Kisaî (هيت لك) kırâetini hikâye eder ve der ki : Bu Havrân halkının dili olup Hicâz halkına geçmiştir. Mânâsı : Gel, dir. Ebu Ubeyd der ki : Havrân halkından yaşlı bir âlime sordum da bunun bildiği, tanıdığı dilleri olduğunu anlattı. İmâm İbn Cerîr, bir şâirin Ali İbn Ebu Tâlib'e göndermiş olduğu bir şiirini bu kırâete şâhid olarak getirir.(...)

Diğerleri ise : Senin için hazırlandım, anlamında olmak üzere burayı he harfinin kesresi, he harfinden sonra bir hemze ve te harfinin zammesi ile (هِئْتُ) şeklinde okumuşlardır. İbn Abbâs, Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, Ebu Vâil, İkrime ve Katâde, bu kırâetin kendilerinden rivâyet edildiği kimselerdir. Hepsi de burayı «senin için hazırlandım.» anlamıyla açıklamışlardır. İbn Cerîr : Ebu Amr ve Kisâî, bu kırâeti hoş karşılamazlardı, der. Abdullah İbn İshâk da burayı he harfinin fethası ve te harfinin kesresi ile (هَيْتِ) şeklinde okumuştur ki bu da garîbtir. Bütün Medîne halkının da içlerinde bulunduğu diğerleri ise; bu kelimeyi he harfinin fethası ve te harfinin zammesi ile (هَيْتُ) şeklinde okumuşlardır.(...)

Abdürrezzâk der ki : Bize Sevrî'nin... İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Ben kârîleri işittim ve onların kırâetlerinin birbirine yakın olduğunu duydum. Siz, size öğretilen şekilde okuyunuz. Derine dalmaktan ve ayrılığa düşmekten sakınınız. Bu; ancak sizden birinin, aynı mânâda olan (هلم) ve (تعال) demesi gibidir. Sonra Abdullah burayı (هيت لك) şeklinde okudu. Râvî Ebu Vâil dedi ki : Ey Ebu Abdurrahmân, muhakkak ki bazı kimseler burayı (هَيَتُ) şeklinde okuyorlar, ne dersin? Abdullah : Ben onu, bana öğretilen ve sevdiğim bir şekilde okuyorum, diye cevab verdi. İbn Cerîr der ki : Bana İbn Vekî'nin... Ebu Vâil'den rivâyetine göre; Abdullah : (هيت لك) şeklinde okumuştur. Mesrûk ona : Muhakkak ki insanlar, burayı (هَيْتُ لَكَ) şeklinde okuyorlar, ne dersin? diye sordu da : Beni bırakın; muhakkak ki ben onu bana okutulan, sevdiğim şekilde

okuyorum, dedi. Yine İbn Cerîr der ki : Bana Müsenna'nın... İbn Mes' ûd'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : (هَيْتَ لك) he ve te harfinin fethası ile olup biz onu hemzeli okumayız.

Diğerleri ise burayı (هِيْتُ لك) şeklinde he harfinin kesresi, ye harfinin sükûnu ve te harfinin zammesi ile okumuşlardır. Ebu Ubeyde Ma'mer İbn Müsennâ bu kelimenin tesniye, cemî ve müennes yapılmayacağını, herkese sâdece bu lâfızla hitab olunacağını söylemiştir. Bu ifâdeye nazaran sâdece sonundaki zamîrler şu şekilde değiştirilmektedir : (هيت لكم) , (هيت لكما) , (هيت لكِ) , (هيت لك) (هيت لهن).

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ ۖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلْفَحْشَآءَ ۚ إِنَّهُۥ مِنْ عِبَادِنَا ٱلْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾

24 — Andolsun ki o, istekli idi. Eğer Rabbının bürhânını görmemiş olsaydı; o da onu arzu etmiş gitmişti. İşte Biz, böylece ondan fenâlığı ve fuhşu bertaraf ettik. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.

İnsanların bu makâmdaki sözleri ve ibâreleri birbirinden çok farklıdır. İbn Cerîr ve başkalarının zikretmiş oldukları İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve seleften bir grubun sözleri bu konuda rivâyet edilenler arasındadır. En doğrusunu Allah bilir. Bazıları der ki : Yûsuf'un istekli olmasından maksad, bunu hatırından geçirmesidir. Nitekim Beğavî, Tahkîk ehlinden olan bazılarından hikâye etmiş, sonra Abdürrezzâk'ın Ma'mer kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyet ettiği bir hadîse burada yer vermiştir. Bu hadîste Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki :

قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِذَا تَحَدَّثَ عَبْدِي بِأَنْ يَعْمَلَ حَسَنَةً فَأَنَا أَكْتُبُهَا لَهُ حَسَنَةً مَا لَمْ يَعْمَلْ. فَإِذَا عَمِلَهَا فَأَنَا أَكْتُبُهَا بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا. وَإِذَا تَحَدَّثَ بِأَنْ يَعْمَلَ سَيِّئَةً فَأَنَا أَغْفِرُهَا لَهُ مَا لَمْ يَعْمَلْهَا. فَإِذَا عَمِلَهَا فَأَنَا أَكْتُبُهَا لَهُ بِمِثْلِهَا

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur : Kulum bir iyilik yapmaya niyet ettiğinde onu işlemediği takdîrde onun lehine bir iyilik olarak yaza-

rım. Şâyet işleyecek olursa; on misli ile yazarım. Eğer o bir kötülüğe niyetlenir de onu işlemezse; bağışlarım. Eğer işlerse; onu misli ile yazarım. Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde tahrîc edilmiş olup, birçok farklı lâfızlarla rivâyeti vardır. Ve yukardaki de bunlardan birisidir.

Onu dövmeye niyetlendi, denilmiştir. Başka bir rivâyette : Onu zevcesi olarak temennî etmişti de denilmiştir. Yine denilir ki : «Andolsun ki, o istekli idi. Eğer Rabbının bürhânını görmemiş olsaydı.» Yani buna niyyet dahi etmemiştir. Arab dili bakımından bu söz şüphelidir. Bununla birlikte İbn Cerîr ve başkaları zikretmişlerdir.

Hz. Yûsuf'un gördüğü bürhân hakkında da bir çok şey söylenmiştir. İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Muhammed İbn Sîrîn, Hasan, Katâde, Ebu Sâlih, Dahhâk, Muhammed İbn İshâk ve başkalarından rivâyete göre; o, babası Ya'kûb (a.s.) un sûretini görmüş. Bu sûretinde Ya'kûb (a.s.), parmağını ısırır halde imiş. Sâîd İbn Cübeyr' den gelen bir rivâyete göre şöyle denilmiştir : Ya'kûb, Yûsuf'un göğsüne vurmuş. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Efendisinin hayâlini gördü. Muhammed İbn İshâk da bazılarından hikâye ederek böyle söylemiştir. Buna göre o (yani Yûsuf'un görmüş olduğu bürhân) kapıya yaklaşmış olan efendisi Itfîr'in hayâlidir.

İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb'in... Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Yûsuf, başını evin tavanına kaldırmış ve evin duvarında şu yazıyı görmüş : «Zinâya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır. Ve yol olarak da kötüdür.» (İsrâ, 32). Ebu Ma'şer el-Medenî de Muhammed İbn Kâ'b'dan bu şekilde rivâyet etmiştir. Abdullah İbn Vehb der ki : Bana Nâfi' İbn Yezîd'in... el-Kurazî'den rivâyetine göre; o, Yûsuf'un gördüğü bürhân hakkında şöyle dermiş : Bunlar; Allah'ın kitabından üç âyettir : «Halbuki sizin üzerinizde koruyucular vardır.» (İnfitâr, 10), «Ne yaparsan yap... Mutlakâ Biz sizi görürüz...» (Yûnus, 61), «Herkesin yaptığını gözeten Allah... bir olur mu?» (Ra'd, 33). Nafi' der ki : Ebu Hilâl'i Kurazî'nin sözünün bir benzerini söylerken işittim. Ancak o dördüncü bir âyet olarak : «Zinâya yaklaşmayın. Muhakkak ki o, azgınlıktır. Ve yol olarak da kötüdür.» (İsrâ, 32). âyetini de eklemiştir. Evzaî der ki : Kendisini bundan men'eden Allah'ın kitabından bir âyeti duvarda görmüştür. İbn Cerîr der ki : Doğrusu; şöyle denilmesidir : Muhakkak ki o niyet ettiğinden kendisini men'eden Allah'ın âyetlerinden bir şey görmüştür. Bunun Ya'kûb'un sûreti olması, kralın (veya bir meleğin) sûreti olması, kendisini bundan men'eden yazılmış bir şeyi görmüş olması câizdir. Bunlardan birinin ta'yîn edilmesine kesin bir delil yok-

tur. Doğru olan, Allah Teâlâ'nın buyurmuş olduğu veçhile mutlak olarak bırakılmasıdır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «İşte Biz, böylece ondan fenâlığı ve fuhşu bertaraf ettik.» İçinde bulunduğu durumdan onu çeviren bir bürhânı ona nasıl göstermişsek aynı şekilde onu bütün işlerinde fuhuştan ve kötülükten temizlemişizdir. «Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş, seçilmiş, temizlenmiş ve en hayırlı kullarımızdandı.» Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun.

İZÂHI

Bu âyet, incelenmesi gereken çok mühim âyetlerdendir. Burada çözülmesi gereken birkaç problem vardır :

Birinci Mes'ele : Yûsuf (a.s.) tan herhangi bir günâh sâdır olmuş mudur, olmamış mıdır? Bu konuda iki görüş vardır :

Birinci Görüş : Yûsuf (a.s.) fuhşa meyletmiştir. Vâhidî, el-Basît adlı kitabda şöyle diyor : İlimlerine i'timâd edilen, rivâyetleri kabul edilen tefsîrcilerin görüşüne göre Yûsuf (a.s.) da kadına iyice meyletmiş, bir erkeğin karısına yaklaştığı ölçüde ona yaklaşmıştır. Ancak, Rabbının bürhânını görünce, bütün arzusu kaybolup gitmiştir. Ca'fer Sâdık'ın Ali (r.a.) den rivâyet ettiğine göre; kadın Yûsuf'u, o da kadını arzu etmiş, Yûsuf'un arzulaması, uçkurunu (ifâde aynı) çözmek isteme noktasına kadar varmıştır. İbn Abbâs (r.a.) ın bir rivâyetine göre de Yûsuf, kesesini çözmüş ve kötülük noktasına kadar gelmiştir. Yine aynı zâtın bir başka rivâyetine göre; Yûsuf (a.s.) kadının önüne oturmuş, elbiselerini çıkarmıştır. Vâhidî daha ileri giderek bu bâbta hiç de faydası olmayan bir takım sözler söylemektedir. Ancak bu zât, görüşünü doğrulayan ne bir âyet, ne bir sahîh hadîs zikretmiş, ne de o faydasız sözlerine dikkatle bakılmıştır. Rivâyete göre Yûsuf (a.s.) : Bu benim kendisine görmeden hâinlik etmediğimi... deyince, Cebrâîl (a.s.) : Meylettiğin zamanda mı? demiş, bunun üzerine o da : «Nefsimi temize çıkaramam» diye karşılık vermiştir. Vâhidî devâmla şöyle diyor : Bu fiili Yûsuf'a isnâd edenler; peygamberlerin hukûkunu, Allah katındaki derecelerini bunu isnâd etmeyenlerden daha iyi biliyorlardı.

İkinci Görüş : Yûsuf (a.s.) böyle harâm fiilden, yasak yönelmeden temizdir. Bu görüş, müfessir ve kelâmcıların muhakkiklerinin görüşüdür. Bizim görüşümüz de budur.

İyi bil ki : Peygamberlerin günâhsız olduğuna delâlet eden delil-

ler çoktur. Biz bunları Bakara sûresinde Hz. Âdem (a.s.) in kıssasını anlatırken uzunca bahis konusu ettik. Burada onları tekrâra girmeden birkaç noktayı ifâde etmek isteriz :

Birinci delil : Zinâ, büyük günâhların en kötülerindendir. Kezâ emânete hıyânet etmek de ağır günâhlardandır. Ayrıca büyük bir iyiliğe, böyle alçaklık ve namussuzlukla karşılık vermek yine ağır günâhlardandır. Şimdi bir çocuk düşünelim. Bir kimsenin evinde büyüsün, çocukluğundan gençliğine kadar kimseyi rahatsız etmesin, namusunu korusun da sonra kendisine böyle büyük iyilikler yapan kimseye en çirkin kötülüğü yapmaya yeltensin. Bu çirkin bir şeydir.

İşte bunun gibi, Yûsuf (a.s.) a nisbet edilen bu günâh yukarıdaki dört çirkinliğin hepsini taşımaktadır. Böyle bir günâh; en günâhkâr, en hayırsız bir kimseye nisbet edilse kabul etmeyecektir. Hal böyle olduğuna göre, böyle mucizeli bir peygambere nasıl isnâd edilebilir? Sonra Yüce Allah, bir başka yerde : «İşte Biz, böylece ondan fenâlığı ve fuhşu bertaraf ettik.» buyurmaktadır ki bu da, kötülük ve fuhşun ondan uzaklaştırıldığına delâlet eder. Şüphe yok ki kendisine isnâd edilen bu günâh, fuhuşların en kötüsü ve çirkinidir. Böyle en çirkin bir kötülüğü işlediği halde, Allah'ın onun kötülükten uzak olduğuna şâhidlik etmesi nasıl uygun olabilir? Aynı âyet bizim görüşümüze bir başka açıdan yine delâlet etmektedir. Çünkü biz diyoruz ki : Bir an için bu âyetin, onun bu günâhı işlemediğine delâlet etmediğini kabul edelim. Ancak bu âyet, büyük bir övgü ifâde etmektedir. Fakat büyük bir günâh işlediğini hikâye ettiği bir kimseyi, hemen bu hikâyenin peşinden aynı kimseyi en büyük bir övgü ile övmek Allah'ın hikmetine yakışmaz. Bu bazı kullarını en çirkin günâh ve işlerle suçlayan bir padişahın bunun hemen peşinden onları büyük bir sitayişle anmasına benzer. Bu durum cidden yadırganacak bir durumdur.

Üçüncü Görüş : Peygamberler kendilerinden bir sürçme, bir yanılma sâdır olduğu zaman onu çok büyük görür, hemen pişmân olur ve tevbe ederler. Eğer Yûsuf (a.s.) burada böyle büyük bir günâha yönelmiş olsaydı, tevbe ve istiğfâr etmemesi imkânsızdı. Şâyet tevbe etmiş olsaydı, Yüce Allah onu da haber verirdi. Böyle bir şey nakledilmediğine göre; Yûsuf (a.s.), bu olayda herhangi bir günâh işlememiştir.

Dördüncü Görüş : Bu olayla alâkası olan herkes, Yûsuf (a.s.) un suçsuz olduğuna şâhidlik etmektedirler.

Bu olayla alâkası olanlar; Yûsuf (a.s.), kadın, kocası, diğer kadınlar, şâhidler, Cenâb-ı Allah ve İblîs'tir. Durum böyle olduğuna göre, bu noktada müslümanın bir tereddüd göstermesi için herhangi bir sebep kalmamaktadır. Sözün burasını biraz izâh edelim. Yûsuf (a.s.)

günâhsız olduğunu kendisi söylüyor. Bu konu âyette, «O, beni kendisine râm etmek istedi.» şeklinde ifâde ediliyor. Ayrıca «Rabbım, zindân bana bunların beni davet ettiklerinden daha iyidir.» demesi de bunu ifâde etmektedir. Kadın itirâf etmekte, «Ben onu kendime râm etmek istedim, ama o, iffetinden sakındı.» demekte, «şimdi hak meydana çıktı. Ben onun nefsinden istedim. Şüphesiz o, doğrulardandır.» diye itirâf etmektedir. Kadının kocası da Yûsuf'un suçsuz olduğunu kabul etmekte, «Doğrusu bu, sizin tuzağınızdandır, siz kadınların tuzağı büyüktür. Yûsuf; sen bundan vazgeç. Ey kadın sen de günâhının bağışlanmasını dile.» demektedir. Şâhidlerden birincisi «Kadının âilesinden biri de şöyle şâhidlik etti : Eğer gömleği önden yırtılmışsa; o (kadın) doğru söylemiştir. Bu (Yûsuf) ise yalancılardandır.» âyetinde ifâde edilirken, ikincisi de «İşte Biz, böylece ondan fenâlığı ve fuhşu bertaraf ettik. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.» âyetinde belirtilen Allah'ın şâhidlik etmesidir. Bu âyette Allah, Yûsuf'un temiz olduğuna dört kez şehâdet ediyor :

1) «Kötülüğü ondan uzaklaştırmak için...» cümlesi ile.
2) «Fuhşu» kelimesi ile.
3) «O, bizim kullarımızdandı» kaydı ile.
4) «İhlâsa erdirilmiş» kelimesi ile... Bu kelime onun kendisine isnâd edilen günâhdan uzak olduğuna en açık bir şekilde delâlet eden bir delildir. Şeytân da onun temizliğine şâhidlik etmektedir. Çünkü şeytân; «ihlâsa erdirilen kulların hariç onların hepsini saptıracağım» demekte, ihlâsa erdirilenleri saptıramayacağını itirâf etmektedir. Yûsuf da ihlâsa erdirilenlerdendi. Zîrâ Cenâb-ı Allah : «Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.» buyurmuştur. İşte böylece şeytân da onu saptıramadığını, doğruluktan ayıramadığını itirâf etmektedir. Bu noktada diyoruz ki : Yûsuf (a.s.) a bu çirkinliği isnâd eden câhiller, eğer şeytâna uyanlardan iseler onun şâhidliğini, eğer Allah'ın dinine tâbi olanlardan iseler O'nun şâhidliğini kabul etsinler.

(.....)

Bu bilgilerden sonra deriz ki : Bu âyetin zâhirî mânâsında iki makâm vardır :

Birinci makâm : Biz, Yûsuf (a.s.) un kadına meylettiğini kabul etmiyoruz. Çünkü Cenâb-ı Allah : «Eğer Rabbının bürhânını görmemiş olsaydı; o da onu arzu etmiş gitmişti.» buyurmaktadır.

(.....)

İkinci makâm : Bir an için meyletmenin vâki' olduğunu kabul etsek bile, bunu zâhirî mânâsına hamletmek mümkün değildir. Çünkü meyletmek, kasdetmek mânâsına olup kadına yönelmiş olamaz. Bazıları kadına fuhuş için meylettiğini iddiâ ediyorlar. Biz bu kelime için

başka bilgiler olduğunu görüyoruz. Bunu birkaç tarzda izâh edelim :

Birinci vecih : Yûsuf (a.s.) kadını kendinden uzaklaştırmaya, onun bu kötü fiili işlemesine mâni olmaya meylettirmiştir. Çünkü meyletme, kasdetme mânâsınadır. Bu fiili kadın işlemiş olursa, zevk ve eğlenceyi kasdetmiş olur. İnsanlara gönderilen bir peygambere isnâd edildiği zaman ise günâhkârı günâhtan men'etmeye, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya niyet etmek mânâsına gelir.

Denebilir ki : Bu takdîrde «O, Rabbının bürhânını görmemiş olsaydı.» âyetinin bir faydası kalmaz.

Biz deriz ki : Aksine, en büyük fayda bu takdîrde görülür. Bunu iki açıdan açıklayalım :

a) Cenâb-ı Allah Yûsuf'a; eğer onu savmaya meylederse, kadının kendisini öldüreceğini veya öldürülmesi için emir vereceğini bildirmiş, nefsini korumak için herhangi bir vurma fiiline tevessül etmemenin, kendisini ölümden korumak için daha güvenli bir yol olacağını belirtmiştir.

b) Eğer Yûsuf (a.s.) onu kendinden uzaklaştırmak için vursaydı, îcâbında kadın kendisine ilişecek, gömleği önden yırtılacaktı. Ve Cenâb-ı Allah, şâhidin yapacağı şâhidliği ve muhtevâsını biliyordu. İşte bu mânâyı ona bildirdi. İşte o da kadını kendinden uzaklaştırmakla meşgûl olmayıp ondan kaçtı. Nihâyet şâhidin yaptığı şâhidlik kendisi için bir delil, suçsuzluğuna dâir bir berâet oldu.

İkinci vecih : Âyette geçen «meyletme» fiili, şehvet ile tefsîr olunabilir. Bu, yaygın dilde çok kullanılır. İnsan hoşuna gitmeyen, arzu etmediği bir şey için; bu beni ilgilendirmiyor, der. Cenâb-ı Allah da Yûsuf'un şehvetini (isteğini, arzusunu) meyil olarak ta'bîr etmiştir. Âyetin mânâsı; kadın onu, o da kadını arzu etti. Eğer Rabbının bürhânını görmeseydi o iş meydana gelecekti, şeklindedir.

Üçüncü vecih : «Meyletmek» kelimesi, içinden geçirmek mânâsına da gelebilir. Çünkü güzel bir kadın süslenip de genç ve güçlü bir erkek için hazırlandığı zaman; mutlakâ hikmetle bedenî şehvet, nefisle akıl arasında çekişme ve kavga olacaktır. Bazan fıtrat ve şehvet duygusu güçlü olacak, bazan da akıl ve hikmet duygusu. Öyle ise meyletme, tabiî câzibelerden ibârettir. Bürhân ise, kulluk câzibelerindendir. Bunu şu misâlle açıklayalım : Yazın oruç tutan dindâr bir insan düşünelim. Bu adam soğuk suyu gördüğü zaman fıtratı onu su içmeye iter. Fakat dini ve dindârlığı buna mâni olur. Bu hal günâhın işlendiğine delâlet etmez. O halde bizim görüşümüzün doğru olduğu net bir şekilde görülmektedir. Vâhidî'nin elinde sâdece övünme ve müfessirlerin ismini saymaktan başka bir şey kalmamıştır.

Haşviyye'den biri Hz. Peygamber (a.s.) in : İbrâhîm (a.s.) in üç

defa yalan söylediğini, haber verdiğini söyledi. Ben de ona bu gibi haberleri kabul etmemenin en iyi olacağını söyledim. O, eğer bu haberi kabul etmezsek râvîleri yalancı saymış olacağız, dedi. Ona cevâben, ey miskîn, dedim, bu haberi kabul edersek İbrâhîm (a.s.) in yalancı olduğuna hükmetmiş olacağız. Eğer kabul etmezsek râvîlerin yalan söylediğine hükmetmek zorunda kalacağız. Şüphe yok ki İbrâhîm (a.s.) i yalandan korumak, o bir takım câhilleri korumaktan daha mühimdir.

Şimdi Vâhidî'ye soruyoruz : Bu naklettiğimiz görüşleri o müfessirlerden rivâyet eden kimselerin, doğru veya yanlış olduğunu bize kim garanti edebilir?

İkinci Mes'ele : Âyette geçen bürhânın ne olduğuna dâirdir. Peygamberlerin ma'sûm olduğunu kabul eden muhakkıklar; bu bürhân görmeyi birkaç tarzda tefsîr etmişlerdir :

1) Bu, Allah Teâlâ'nın zinânın harâm kılınmasına dâir bir delili, zinâya terettüb eden cezâdır, demişlerdir.

2) Cenâb-ı Allah, peygamberlerin nefislerini kötü ahlâktan temizlemiştir. Hattâ kendisine bağlı olan nefisleri de temizlemiştir. İşte bürhân görmekten, murâd, bu ahlâkın olması, onları kötülüğe yönelmekten alıkoyacak halleri hatırlatmaktır, demişlerdir.

3) Yûsuf (a.s.), tavanda «Zinaya yaklaşmayın. Şüphesiz ki o bir fuhuş ve çok kötü bir yoldur.» (İsrâ, 32) kavlinin yazılı olduğunu görmüştür ki, işte bürhân budur.

4) Bu bürhân, kötülükleri işlemeye mâni olan peygamberliktir. Çünkü peygamberler, halkı çirkinlik ve alçaklıklardan men'etmek için gönderilmişlerdir. Eğer onlar, insanları kötülüklerden men'etseler de sonra kendileri onun en çirkin ve en kabasını yapsalardı, «Ey îmân edenler, niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında şiddetli bir buğza sebep olur.» (Saf, 2-3) âyetinin kapsamına girerlerdi. Ayrıca Yüce Allah bu tür davranışları, «Siz; insanlara iyiliği emreder de, kendinizi unutur musunuz?» (Bakara, 44) buyurarak kınıyor. Yahûdîler için ayıp olan bir şey, mucize ile desteklenmiş olan bir peygambere nasıl nisbet edilebilir?

Yûsuf (a.s.) a bu günâhı nisbet edenler, âyette geçen «bürhân» kelimesini tefsîr sadedinde bazı şeyler zikrediyorlar :

1) Diyorlar ki : Kadın, evin bir köşesinde bulunan inci ve mercanla süslenmiş olan bir puta gitmiş, onu bir elbise ile örtmüştür. Bunu gören Yûsuf niçin böyle yaptığını sorunca; kadın tanrımın beni günâh işlerken görmesinden utanırım, demiştir. Bunun üzerine Yûsuf da; Sen aklı ermeyen ve duymayan bir puttan utanıyorsun da ben herkesin yaptığından haberdâr olan Allah'ımdan neden utanmaya-

yım. Vallahi böyle bir işi aslâ yapmam, demiştir. Bu gruptakiler işte bunun bürhân olduğunu söylüyorlar.

2) İbn Abbâs (r.a.) dan bir rivâyet naklediyorlar. Buna göre Ya'kûb (a.s.) oğluna, ellerini ısırmış olarak görünmüş ve : Peygamberler zümresinde yazılı olduğun halde günâhkârların işini mi işliyorsun? demiş, Yûsuf (a.s.) da ondan utanmıştır. Bu görüş aynı zamanda İkrime, Mücâhid, Hasan, Saîd İbn Cübeyr, Katâde, Dahhâk, Mukâtil ve İbn Sîrîn'in görüşüdür. Saîd İbn Cübeyr ayrıca şu rivâyeti de nakletmektedir : Ya'kûb ona görünmüş ve göğsüne vurmuştur. Ve Yûsuf'un şehveti parmaklarından çıkmış, gitmiştir.

3) Diyorlar ki : O, semâdan bir ses işitmiştir. Bu ses ona : Ey Ya'kûb'un oğlu, zinâ edip de tüyü dökülen bir kuş gibi olma, demiştir.

4) İbn Abbâs (r.a.) dan bir başka rivâyet naklediyorlar : Yûsuf, babası Ya'kûb'u görmekle bu günâhtan uzaklaşamamış. Bunun üzerine Cebrâîl onu itmiş ve bütün şehveti zâil olmuş.

Bunları nakleden Vâhidî övünerek; bu zikrettiklerimiz, âyetin inişine tanık olan te'vîl ehli tefsîr imâmlarının sözüdür, diyor. Ona diyoruz ki : Sen bize bu övünmelerden başka bir şey getirmiyorsun. Huccet ve delil nerede? Kezâ bir şey üzerine delâlet eden delillerin peşpeşe gelmesi mümkündür. Aslında Yûsuf (a.s.), aslî delillere göre zinâdan çekinmiş idi. Bu mâniler de eklenince, engellenme ve çekinme daha tâm ve güçlü oldu. Tuhaftır ki onlar, Hz. Peygamber (a.s.) in odasında bir köpek yavrusunun girerek oracıkta kısa bir süre durduğunu, bunun üzerine Cebrâîl'in kırk gün oraya girmekten kaçındığını, naklediyorlar, sonra kalkıp Yûsuf'un böyle bir günâh işlemesi anında onun oraya girdiğini, Cebrâîl orada bulunmasına rağmen Yûsuf'un o çirkin fiili bırakmadığını iddiâ ediyorlar. Halbuki en günâhkâr, en inkârcı bir insan bile, bir büyük günâh işlediği anda içeriye dindâr bir kimse girse ondan utanır, bırakıp kaçar. Diyorlar ki; o anda Yûsuf (a.s.), babası Ya'kûb (a.s.) u görmüş. O zât parmaklarını ısırıyormuş. Yûsuf buna aldırmamış sonra Cebrâîl (a.s.) girmiş, yine bırakmamış. Bunun üzerine Cebrâîl onu itmişmiş. Allah bizi böylesi sapıtma ve saçmalamadan muhâfaza buyursun.

Üçüncü Mes'ele : (السوء) «Kötülük» ve (الفحشا) «fuhuş» kelimelerinin mânâlarına dâirdir. Bunların mânâsında birkaç görüş vardır :

a) (السوء) «Kötülük» elle işlenen suç, (الفحشاء) ise zinâdır.

b) (السوء) «Kötülük» öpmek, şehvetle bakmak gibi zinânın hazırlayıcısı şeylerdir. (الفحشاء) ise zinâdır. Âyette geçen (المخلصين

kelimesi ise; dinlerinde Allah için samîmî olanlar, Allah'ın kötülüklerden koruduğu kimseler, İbrâhîm (a.s.) in nesli mânâlarına gelebilir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVIII, 114-121)

oOo

وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِن دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ ۚ قَالَتْ مَا جَزَاءُ
مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَن يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَن نَّفْسِي ۖ وَشَهِدَ
شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا إِن كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِن قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ
قَمِيصُهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَىٰ قَمِيصَهُ قُدَّ مِن دُبُرٍ
قَالَ إِنَّهُ مِن كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا ۚ وَاسْتَغْفِرِي
لِذَنبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

25 — İkisi de kapıya koştular. Kadın, onun gömleğini arkasından boylu boyunca yırttı. Kapının yanında efendisine rast geldiler. Kadın dedi ki : Âilene kötülük etmek isteyenin cezâsı; zindâna atılmaktan veya acıklı bir azâbdan başka ne olabilir?

26 — Dedi ki : O, beni kendisine râm etmek istedi. Kadının âilesinden biri de şehâdet etti : Eğer gömleği önden yırtılmışsa; o (kadın) doğru söylemiştir. Bu (Yûsuf) ise yalancılardandır.

27 — Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, o (kadın) yalan söylemiştir, bu (Yûsuf) ise doğru söyleyendir.

28 — Gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce; (kadının kocası) dedi ki : Doğrusu bu, sizin tuzağınızdandır, siz kadınların tuzağı büyüktür.

29 — Yûsuf; sen bundan vazgeç. Ey kadın; sen de günâhının bağışlanmasını dile. Çünkü sen gerçekten suçlulardan oldun.

Yûsuf'un Gömleği Yırtılıyor

Allah Teâlâ, onların (Yûsuf ile Azîz'in karısının) kapıya doğru koşarak çıktıkları hali haber veriyor. Yûsuf kaçıyor, kadın ise onu eve geri döndürmek için peşinden gidiyordu. İşte bu esnâda kadın ona yetişmiş, arkasından gömleğini tutmuş ve boydan boya yırtmıştı. Gömleğin üzerinden düştüğü de söylenir. Yûsuf kaçmaya devâm etmiş, kadın da peşinden. Kapının yanında kadının kocası ile karşılaşmışlar. İşte bu sırada kadın, hîlesi ile içinde bulunduğu durumdan sıyrılıvermiş ve kendini temize çıkarıp Yûsuf'a iftirâ ederek kocasına şöyle demiş : Âilenize zinâ ile kötülük etmek isteyenin cezâsı; zindâna atılmaktan veya acıtıcı bir şekilde dövmek sûretiyle acıklı bir azâbdan başka ne olabilir? İşte o zaman Yûsuf (a.s.), Hakk'tan medet aramış, kadının kendisine atmış olduğu hiyânet suçundan kendini temize çıkararak doğru bir şekilde : «O, beni kendisine râm etmek istedi», diyerek kadının peşine düştüğünü, kendine çektiğini ve gömleğini yırttığını anlatmıştır. Kadının âilesinden biri de şehâdet etti ki : Eğer gömleği önden yırtılmışsa; kadın Yûsuf'un, onu kendine râm etmek istediğine dâir sözünde doğru söylemiştir. Zîrâ çağıran Yûsuf, ona karşı direnen de kadın ise; bu durumda kadının onu göğsünden itmiş ve gömleğini önden yırtmış olması gerekir. Eğer böyle ise kadının sözü doğrudur. «Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa; kadın yalan söylemiştir, Yûsuf ise doğru söyleyendir.» Ve gerçekten vukû bulan da böyledir. Yûsuf kadından kaçıp kadın onun peşinden koşarak gömleğinin arkasından onu geri çevirmek üzere tuttuğunda, gömleğini arkasından yırtmıştı.

Kadının âilesinden olan bu şâhid hakkında ihtilâf edilmiştir : Bu şâhid küçük mü yoksa büyük müdür? Burada seleften iki görüş rivâyet edilmiştir. Abdürrezzâk der ki : Bize İsrâîl'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; «Kadının âilesinden biri de şehâdet etti.» âyeti hakkında : O, sakallıydı, demiştir. Sevrî ise Câbir kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetle onun, kralın yakın adamlarından birisi olduğunu söyler. Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Süddî ve Muhammed İbn İshâk; onun bir erkek olduğunu söylerler. Zeyd İbn Eslem ve Süddî; onun, kadının amcası olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbâs onun, kralın hâs adamlarından biri olduğunu söyler. İbn İshâk; Züleyhâ'nın, kral Reyyân İbn el-Velîd'in kız kardeşinin kızı olduğunu zikreder. Avfî, İbn Abbâs'ın, «Kadının âilesinden biri de şehâdet etti.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Beşikte bir çocuk idi. Ebu Hüreyre, Hilâl İbn Yesâr, Hasan, Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk İbn Müzâhim'den onun, evde bir çocuk olduğu rivâyet edilmiştir ki, İbn Cerîr bu görüşü tercîh etmiştir. Bu husûsta merfû' bir de hadîs vârid olmuştur ki İbn Cerîr şöyle der :

Bize Hasan İbn Muhammed'in... İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre o : Küçük oldukları halde dört kişi konuşmuştur... buyurmuş ve onlar arasında Yûsuf'un şâhidini de zikretmiştir. Hadîsi başkaları da Hammâd İbn Seleme kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Buna göre; o, şöyle demiştir : Küçük oldukları halde dört kişi konuşmuştur : Bunlar; Firavun'un kızı Mâşita'nın oğlu, Yusuf'un şâhidi, Cüreyc'in arkadaşı ve Îsâ İbn Meryem'dir. Leys İbn Eslem ise Mücâhid'den naklen : O, Allah'ın emrinden olup, insan cinsinden değildi, der. Ancak bu, garîb bir sözdür.

Allah Teâlâ : «Gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce...» buyurur ki; kadının kocası, Yûsuf'un doğru; kadının da Hz. Yûsuf'a attığı iftirâda yalancı olduğunu anlayınca : Doğrusu bu, sizin tuzağınızdandır. Bu gencin ırzına atmış olduğun şu çamur ve iftirâ, sizin tuzaklarınız cümlesindendir. Siz kadınların tuzağı büyüktür, demiştir. Sonra Azîz, Yûsuf (a.s.) a, olanları gizlemesini emrederek şöyle demiştir : «Ey Yûsuf, sen bundan vazgeç. (Bu sayfayı kapat ve kimseye anlatma.) Ey kadın; sen de günâhının bağışlanmasını dile.» Adam karısına böyle söylemiştir. Zîrâ o yumuşak huylu, yumuşak tabîatlı birisiydi. Veya onu ma'zûr görmüştü. Kocası ona : Sen de günânının bağışlanmasını dile, sen bu genç hakkında kötülük düşündün, sonra suçsuz olduğu halde ona iftirâ ettin. İşte meydana gelen bu günâhlarının bağışlanmasını dile. Çünkü sen gerçekten suçlulardan oldun, demiştir.

İZÂHI

Yûsuf (a.s.), ondan önce kapıya yetişti ve çıkmak istedi. Kadın ise peşinden koşuyordu. Ona yetişemedi, ancak gömleğinin arkasını yakalayabildi ve onu yukarıdan aşağıya çekip yırttı. İşte bu esnâda kadının kocası çıkageldi. «Kapının yanında efendisine rast geldiler.» cümlesi, bu noktaya temâs ediyor. Yani kadının kocası denmek isteniyor. Âyette efendileri değil de efendisi denmesinin sebebi, Yûsuf (a.s.) un hakîkatta adamın kölesi olmayışıdır. Bu durum karşısında kadın korkmuş ve Yûsuf'a iftirâ etmek için daha çabuk davranmıştır. Ve «Âilene kötülük etmek isteyenin cezâsı; zindâna atılmaktan veya acıklı bir azâbdan başka ne olabilir?» demiştir. Bu âyette birkaç nükte vardır :

1) Buradaki ( ) edâtı, olumsuzluk ve istifhâm için olabilir.

2) Kadının Yûsuf'a olan büyük aşkı, onu bu noktada iki önemli inceliğe riâyet etmeye etmiştir :

a) Önce hapsedilmekten, sonra da işkenceden bahsetmiştir. Zîrâ seven bir insan sevdiğinin canının yanmasına çalışmaz.

b) Yûsuf'a mutlakâ bu iki şıktan biriyle muâmele edilmesi gerektiğini söylememiş, sevdiğini acı ve kötülükler söyleyerek incitmekten korumak için umûmî bir ifâde kullanmıştır. Kezâ, «hapsolunması» demiştir. Bu tarz ifâde ise bir-iki günlük bir hapsi kapsar.

Devâmlı hapis bu tarzda ifâde edilmez. Bunun için «Hapsolunanlardan olması gerekir.» denir. Nitekim Kur'an'ın haber verdiğine göre, Firavun Hz. Mûsâ (a.s.) yı tehdîd ederken, «Andolsun ki benden başka bir tanrı edinirsen seni mutlakâ zindâna atılanlardan yaparım.» (Şuarâ, 29) demiştir.

3) Kadın Yûsuf (a.s.) un gençliğinin doruğunda, kuvvetin kemâlinde ve şehvetin son noktalarında olmasına rağmen böyle bir isteğe uymadığını görünce; onun temizliği ve saflığı konusunda taşıdığı inancı artmış, bana kötülük yapmak istedi, demekten utanmış, ona açıkça iftirâ edememiş böyle bir ta'rîz ile yetinmiştir. Şimdi dikkat edelim : Şu kadın ona böyle bir iftirâda bulunmaya vicdânı müsâade etmiyor da, şu Haşviyye tâifesi mi dört bin seneye yakın bir zamandan sonra onu bu çirkin günâhla ithâm edebiliyorlar.

4) Yûsuf (a.s.) ona vurmak ve kendini böylece ondan korumak istemiştir. Kadın bu durumu, kendine göre bir kötülük olarak telâkkî ediyordu. Onun için, kadının «Senin âilene kötülük etmek isteyenin cezâsı ne olabilir?» sözü, ta'rîz kabîlindendir. İçinden onun kendini savunmasını isterken, dış görünüşüyle onun kendisine uygunsuz bir şey yapmak istediğini söylüyordu.

İşte kadın, böyle deyip de Yûsuf'un namusunu lekeleyince, o da bu iftirâyı reddetmek zorunda kaldı ve «O, beni kendisine râm etmek istedi» dedi. Görülüyor ki Yûsuf (a.s.), ilk baştan kadının suçunu açığa vurmamış, ancak, can ve namusuna sataşıldığını görünce durumu açıklamıştır.

Yûsuf (a.s.) un doğru olduğunu gösteren birçok işâret vardır :

1) Bilindiği üzere Yûsuf, onların kölesiydi. Bir köle ise bu dereceye kadar efendisine yakın olamaz.

2) Onlar, Yûsuf'un dışarı çıkmak için kapıya doğru hızla koştuğunu görmüşlerdi. Bir kadını isteyen bir kimse evden bu şekilde çıkmaz.

3) Kadının son derece süslenmiş olduğunu gördüler. Oysa Yûsuf'ta herhangi bir süslenme izi yoktu. O halde bu çirkin harekete kadının tevessül etmiş olduğunu düşünmek daha doğru olmalıydı.

4) Yûsuf'u yıllardan beri tanıyorlardı. Onda o güne kadar böyle kötü bir fiile müsâit bir hal görmemişlerdi. Bu da onun bu işi yaptığına dâir kesin hüküm vermelerine mâni oluyordu.

5) Kadın, açıkça Yûsuf'un zinâya kalkıştığını söylemeyip, gizli kapaklı ve genel bir ifâde kullanmıştır. Oysa Yûsuf, durumu açıkça ifâde etmektedir. Eğer Yûsuf suçlu olsaydı; böyle açık bir ifâde ile karşısındakini suçlayamazdı. Zîrâ suçlu insan çekinir.

6) Rivâyete göre; kadının kocası güçsüz biri olduğu halde, kadında şehvet belirtileri doruk noktasındaydı. Onun için bu işi kadının yapmış olması daha akla yatkın idi. Bu kötülüğün kadın tarafından kaynaklandığına dâir böylesi belirtiler karşısında adam, Yûsuf'un doğru, kadının yalancı olduğunu bildiği için utanarak susup kaldı. Sonra Allah Teâlâ, bu delilleri güçlendirecek ve Yûsuf'un suçsuz, kadının ise suçlu olduğunu isbât edecek bir delil gösterdi. «Kadının âilesinden biri de şehâdet etti...» âyeti bunu gösterir. Bu şâhid konusunda üç görüş vardır :

a) Bu şâhid, kadının amcası oğlu idi. Bu zât bilgin bir kişi idi. O anda hükümdârla birlikte bulunan amcası oğlu; içeri girerken kapının arkasından gürültüyü işittiklerini, gömleğin yırtıldığını söyledi. Fakat önde kaçan hangisiydi bilmiyorlardı. Eğer gömlek önden yırtılmışsa sen doğru söylüyorsun, Yûsuf yalan söylüyor. Yok eğer arkadan yırtılmış ise Yûsuf doğru, sen yalan söylüyorsun, dedi. Gömleğe baktılar, arkadan yırtılmıştı. Bunun üzerine kadının amcasının oğlu, kadına «Doğrusu bu, sizin tuzağınızdandır, siz kadınların tuzağı büyüktür.» diye çıkıştıktan sonra, Yûsuf'a dönerek bu konuyu unutmasını, gizlemesini söyledi. Kadına da günâhından dolayı af dilemesini öğütledi. Bu görüş; büyük bir müfessir grubunun görüşüdür.

b) İbn Abbâs (r.a.) Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk'ın da benimsemiş olduğu bu görüşe göre; bu şâhid, Allah Teâlâ'nın beşikte iken konuşturduğu bir çocuk idi. İbn Abbâs (r.a.) şöyle demektedir : Dört çocuk beşikte iken konuştu : Yûsuf'un şâhidi, Firavun'un kızı İbn Mâşita, Meryem'in oğlu Îsâ ve râhib Ciric'in arkadaşı. Cübbâî birinci görüşün, birkaç noktadan doğru olduğunu söylemektedir :

1) Eğer, çocuğa bu sözleri Allah söyletmiş olsaydı; çocuğun, kadının yalancı olduğunu söylemesi kâfi olur, bu kesin bir delil teşkîl ederdi. Çünkü böyle bir olay, başlı başına kesin delil teşkîl eder. Gömleğin ön ve arkadan yırtılması ise zannî ve zayıf bir delildir. Binâenaleyh, böyle kesin delil varken, onu bırakıp zannî delile başvurulması doğru değildir.

2) «Kadının âilesinden biri de şehâdet etti.» buyurularak; bu şâhidliğin, kadın hakkında daha kabule şâyân olması tasarlanmıştır.

Çünkü, kadının kendi akrabâsının, ona kötülük ve zarar vermek istemeyeceği açıktır. Bu şâhidin kadının akrabâlarından olduğunun belirtilmesi, bu adamın sözünü güçlendirmek içindir. Böyle bir güçlendirmeye ise, ancak delil zannî olduğu zaman başvurulur. Şâyet bu söz, beşikteki çocuktan çıkmış olsaydı, zâten bu olay başlı başına kesin bir delil olurdu. Bu durumda bu çocuğun kadının akrabâsı olup olmaması, delile kuvvet kazandırmaz ve böyle bir kaydın da mânâsı olmazdı.

3) Şâhidlik etti, ifâdesi bir terim olarak ancak olayı bilen ve kavrayabilen bir kimse için kullanılabilir.

c) Bu; şâhidin, gömleğin kendisi olduğu tarzındadır. Mücâhid şöyle diyor : Bu şâhid; gömleğin kendisidir, sözü çok zayıftır. Çünkü gömlek, bu şekilde nitelenemez ve herhangi bir kimse ile akrabâlığı da söz konusu olamaz. Burada şunu da belirtelim ki; birinci görüş de, bazı itirâzlara konu olabilir. Çünkü mezkûr emâre, Yûsuf'un günâhsız olduğuna kesinlikle delâlet etmez. Zîrâ erkek, kadınla birleşmek isteyip de kadın buna karşı kızmış olabilir ve erkek kaçmış, kadın onu kovalamış, vurmak için çekmiş, böyle kadın suçsuz, erkek suçlu olmasına rağmen, gömlek de arkadan yırtılmış olabilir. Bütün bunlar muhtemeldir.

Cevâb : Biz açıkladık ki, kadının suçlu olduğunu gösteren birçok delil vardır. Bu delili de takviye ve tercîh ettirici olması hasebiyle ilâve etmişlerdir.

Sonra âyetin devâmında, «Onun gömleğini görünce...» buyrulmaktadır. Gömleği gören kimse, kadının kocası olabileceği gibi, o şâhid de olabilir. Bunda da ihtilâf edilmiştir. «Doğrusu bu, sizin tuzağınızdandır» yani, senin «Âilene kötülük etmek isteyenin cezâsı; ne olabilir?» demen sizin hîlelerinizden biridir. «Şüphesiz siz kadınların tuzağı büyüktür.»

Denebilir ki : Allah, insanı zayıf olarak yaratmıştır. Binâenaleyh burada, kadının hîlesi nasıl büyük diye nitelenebiliyor? Sonra bazan erkeklerin hîlesi, kadınlarınkinden fazla olabilir.

Cevâb : a) İnsanın yaratılışı; meleklerin, göklerin ve yıldızların yaratılışına nisbetle zayıf bir yaratılıştır. Kadınların hîlesi de insanların hîlesine nisbetle büyüktür. Burada bir tezâd yoktur.

b) Bu konuda kadınların hîle ve tuzakları, erkeklerinkinden büyüktür. Ve yine bu konuda onların hîleleri, erkeklerin hîlesinden daha ziyâde iffeti rencîde edicidir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVIII, 122-124).

oOo

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا
لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ
وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ
مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ
نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ
إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ
لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾

30 — Şehirde bir takım kadınlar dediler ki : Azîz'in karısı delikanlısını kendine râm etmek istiyormuş, sevgisi bağrını yakmış. Görüyoruz ki o, apaçık bir sapıklıktadır.

31 — Onların dedikodularını işitince; onlara haber yolladı. Onlar için yaslanacak yerler hazırladı ve onlardan her birine birer bıçak verdi. (Yûsuf'a) : Çık karşılarına, dedi. Hepsi onu görünce kendisini çok büyüttüler. Ve ellerini kestiler. Dediler ki : Allah'ı tenzîh ederiz. Hâşâ bu, bir beşer değildir, ancak çok şerefli bir melektir.

32 — Kadın dedi ki : İşte beni, onun için ayıpladığınız budur. Onu kendime râm etmek istedim, ama o iffetinden çekindi. Eğer istediğimi yapmazsa; andolsun ki, zindâna atılacak ve zillete uğrayanlardan olacaktır.

33 — Dedi ki : Rabbım, zindân bana bunların beni davet ettiklerinden daha iyidir. Eğer Sen bunların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan; onlara meyleder, câhillerden olurum.

34 — Rabbı onun duâsını kabul etti de onların tuzaklarını kendisinden savdı. Muhakkak ki O'dur O, Semî', Alîm.

Kadınlar Ellerini Kestiler

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Hz. Yûsuf ile Azîz'in karısının haberi şehirde yani Mısır'da yayıldı da, insanlar arasında konuşulmaya başlandı. Şehirde büyük emîrlerin kadınları gibi bir takım kadınlar; vezîr olan Azîz'in karısının bu yaptığını hoş görmeyip bu yüzden onu ayıpladılar ve dediler ki : Azîz'in karısı delikanlısını kendisine râm etmek istiyormuş ve onu kendine davet etmiş. Sevgisi bağrını yakmış. Sevgisi, kalbinin zarına kadar ulaşmış. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk âyetteki (الشغف) kelimesinin; öldürücü sevgi (kara sevdâ) olduğunu söyler. Şeğaf bundan daha aşağı derecededir. (الشغاف) kelimesi, kalb zarı anlamınadır. Kadınlar şöyle de demişlerdi : Görüyoruz ki delikanlısını sevmesinden ötürü onu kendisine râm etmek istemesinde o, apaçık bir sapıklıktadır. «Onların dedikodularını, konuşmalarını işitince...» âyeti hakkında Muhammed İbn İshâk der ki : Onlara Yûsuf'un güzelliği haberi ulaştı da, onu görmeyi çok arzuladılar. Bu sözleri, onu görebilmek ve müşâhede edebilmek için söylediler. İşte o zaman «Onlara haber yolladı.» Onları evinde bir ziyâfete davet etti. «Onlar için yaslanacak yerler hazırladı.» İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, Mücâhid, Hasan, Süddî ve başkaları derler ki : O, hazırlanmış oturacak yerlerdir. Orada örtüler, yastıklar, yiyecekler vardır. Orada turunç (portakal) ve benzeri bıçaklarla kesilecek yiyecekler vardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Onlardan her birine birer bıçak verdi.» buyurmuştur ki; bu, kadının bir hîlesi idi. Ayrıca onların Yûsuf'u görmek üzere çâre aramalarına bir mukâbelesinden ibâretti. «Yûsuf'a : Çık karşılarına, dedi.» Kadın, Yûsuf'u başka bir yere saklamıştı. Yûsuf karşılarına çıkıp da onu gördüklerinde, kendisini çok büyüttüler ve onu görmenin şaşkınlığı ile bıçaklarla portakalı kesiyoruz sanarak ellerini kesmeye başladılar. Burada maksad, onların ellerini bıçaklarla kesmiş olmalarıdır ki, bunu bir çokları söyler. Mücâhid ve Katâde'den rivâyete göre ise; onlar, ellerini kesmişler ve nihâyet bıçakları atmışlardır. En doğrusunu Allah bilir.

Zeyd İbn Eslem'den rivâyetle anlatıldığına göre; Azîz'in karısı, onlar yeyip (içip) gönülleri hoş olduktan sonra, onların önlerine portakal koymuş ve her birine birer bıçak vermiş. Sonra : Yûsuf'u görmek ister misiniz? diye sormuş. Onlar; evet, deyince Yûsuf'a birini gönderip karşılarına çıkmasını emretmiş. Kadınlar, Yûsuf'u gördüklerinde ellerini kesmeye başlamışlar. Sonra kadın Yûsuf'a dönmesini emretmiş, o da dönmüş. Onların Yûsuf'u önden ve arkadan görmelerini istemiş. Onlar habire ellerini kesiyorlarmış. Nihâyet acıyı hissettiklerinde arkalarını dönmeye başlamışlar. Azîz'in karısı : Siz bir kere bakmakla

böyle yaptınız, o halde ben nasıl ayıplanırım? demiş. Onlar da demişler ki : «Allah'ı tenzîh ederiz. Hâşâ, bu, bir beşer değildir, ancak çok şerefli bir melektir.» Sonra Azîz'in karısına şöyle demişler : Bu gördüğümüzden sonra, artık senin ayıplanacağını sanmıyoruz. Zîrâ onlar beşer içinde ne onun bir benzerini ve ne de güzellikte ona bir yakınını aslâ görmemişlerdir. Hz. Yûsuf —Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun— a güzelliğin yarısı verilmiş imiş. Nitekim İsrâ olayına dâir sahîh bir hadîste vârid olduğuna göre; Allah Rasûlü (s.a.), üçüncü gökte Yûsuf (a.s.) a uğramış. Şöyle buyurur : Bir de baktım ki, güzelliğin yarısı ona verilmiştir, buyurmuştur. Süfyân es-Sevrî'nin Ebu İshâk'tan, onun Ebu'l-Ahvas'tan, onun da Abdullah İbn Mesûd'dan rivâyetinde o, şöyle demiş : Yûsuf ve annesine, güzelliğin üçte biri verilmiştir. Yine Ebu İshâk'ın Ebu'l-Ahvas'dan, onun da Abdullah'dan rivayetinde o, şöyle demiş : Yûsuf'un yüzü şimşek gibi parıldardı. Bir kadın herhangi bir ihtiyâcı için ona geldiği zaman kendisi yüzünden fitneye düşer korkusuyla yüzünü örterdi. Hadîsi Hasan el-Basrî de Hz. Peygamber (s.a.) den mürsel olarak rivâyet eder ki; o, şöyle buyurmuştur : Yûsuf ve annesine; dünya halkının güzelliğinin üçte biri, insanlara ise kalan üçte ikisi verilmiştir. Süfyân'ın Mansûr'dan, onun Mücâhid'den, onun da Rabîa el-Cüraşî'den rivâyetinde; o, şöyle demiştir : Güzellik ikiye bölündü de Yûsuf ve annesi Sârre'ye güzelliğin yarısı, diğer yarısı da öbür yaratıklar arasında bölüştürüldü. İmâm Ebu Kâsım es-Süheylî der ki : Bunun anlamı şudur : Yûsuf Âdem (a.s.) in güzelliğinin yarısına sahibdi. Zîrâ Allah Teâlâ, Âdem'i eliyle en mükemmel sûrette ve en güzel şekilde yaratmıştı. Onun zürriyyeti içinde, güzelliğinde ona denk olabilecek kimse yoktur. Yûsuf'a onun güzelliğinin yarısı verilmişti. Bu sebepledir ki o kadınlar Yûsuf'u gördükleri zaman : «Hâşâ.» demişlerdi. Mücâhid ve birçokları burayı : Allah korusun, şeklinde açıklamışlardır. «Bu, bir beşer değildir.» Bazıları burayı (ما هذا بشرى) şeklinde okurlar ki, bu durumda anlamı : Bu; satın alınabilecek bir şey değildir, şeklindedir. «Ancak çok şerefli bir melektir. Kadın dedi ki : İşte beni, onun için ayıpladığınız budur.» Azîz'in karısı bu sözü, onlara karşı bir ma'zeret beyânı olarak söylemiş ve bununla Hz. Yûsuf'un güzelliği ve kemâli ile sevilmeye lâyık olduğunu belirtmiştir.

Kadın dedi ki : «Onu kendime râm etmek istedim, ama o iffetinden çekindi.» Bazıları der ki : Kadınlar, onun apaçık güzelliğini gördüğünde; Azîz'in karısı onlara, gizli olan diğer sıfatlarını da haber verdi. Bu ise, güzelliği ile beraber olan iffetidir. Azîz'in karısı sonra tehdîdle şöyle der : «Eğer istediğimi yapmazsa; andolsun ki zindâna atılacak ve zillete uğrayanlardan olacaktır.» İşte o zaman Hz. Yûsuf (a.s.),

onların kötülük ve hîlesinden Allah'a sığınıp şöyle demişti : Rabbım, zindân bana bunların beni davet ettikleri fuhuştan daha iyidir. Eğer Sen, bunların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan; onlara meylederim. Eğer beni nefsimle başbaşa bırakırsan, benim nefsime karşı bir gücüm yoktur. Senin kuvvetin, kudretin olmaksızın ben kendime ne bir zarar ne bir fayda veremem. Sensin kendisinden yardım istenilen, ancak Sana tevekkül edilir. Sen beni kendi nefsime bırakma. Eğer Sen, bunların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan; onlara meyleder, câhillerden olurum. Rabbı onun duâsını kabul etti de onların tuzaklarını kendisinden savdı. Muhakkak ki O'dur O, Semî', Alîm. Böylece Allah Teâlâ, Hz. Yûsuf (a.s.) u büyük bir iffet ile korumuş, onu muhâfaza etmiş ve Yûsuf kadından şiddetle çekinip geri durarak zindâna atılmayı buna tercîh etmiştir. İşte bu kemâl derecelerinin en üstünüdür : Güzellik, kemâl ve gençliğine rağmen hanımı Mısır Azîz'inin karısı, kendisini davet etmiş; kadın, Mısır Azîz'inin karısı olmasına ilâveten güzellik, mal ve makâm bakımından en üst düzeyde olmasına rağmen Hz. Yûsuf, kendisini ondan alıkoymuş ve Allah'tan korkusu, O'nun sevâbı ümîdiyle hepsini buna tercîh etmiştir.

Bu sebepledir ki, Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde mevcûd bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ رَبِّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ أَخْفَى حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ

Allah'ın gölgesinden başka hiç bir gölgenin olmadığı bir günde Allah Teâlâ, şu yedi sınıf kimseyi gölgesi altında gölgelendirir : Adâletli imâm (devlet reîsi), Allah'ın ibâdetinde yetişen genç, mescidden çıktığı zaman oraya dönünceye kadar kalbi mescide bağlı kalan kişi, Allah için birbirini seven, Allah sevgisi üzere bir araya gelen ve bu sevgi ile birbirinden ayrılan iki kişi, güzellik ve makâm sâhibi bir kadın kendisini davet ettiği halde : Muhakkak ben Allah'tan korkarım, diyebilen kişi, sadaka verip sol elinin verdiğini sağ eli bilmeyecek kadar sadakayı gizleyen kişi, yalnız olduğu halde Allah'ı anıp gözleri yaşaran kişi.

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾

35 — Sonra bütün delilleri onun lehinde gördükleri halde yine de bir süre için onu zindâna atmayı uygun buldular.

Allah Teâlâ buyurur ki : Sonra yine de onu bir süre zindânda hapsetmeyi kendileri için daha uygun ve faydalı gördüler. Onun bu günâhtan berî olduğunu anladıktan sonra, onun iffet ve temizliğinde doğru olduğuna dâir deliller ortaya çıktıktan sonra onlar —yine de en doğrusunu Allah bilir— söz yayıldığı zaman Hz. Yûsuf'un kadını kendine râm etmek istediği vehmini uyandırır şekilde onu hapse attılar. Bu sebepledir ki; büyük kral, Hz. Yûsuf'un zindânda kaldığı sürenin sonunda kendisini istediği zaman; kendisine isnâd edilen ihânetten berî ve uzak olduğu meydana çıkıncaya kadar çıkmak istememişti. İşte bu anlaşıldıktan ve meydana çıktıktan sonradır ki, ırzı tertemiz olarak hapisten çıkmıştır. Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun. Süddî der ki : Kadının Hz. Yûsuf hakkında yaptıklarının şüyû bulmaması, onun ırzı temize çıkıp da kadını rüsvây etmemesi için onu hapsetmişlerdir.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ ۖ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾

36 — Onunla beraber iki kişi daha zindâna girdi. Bunlardan biri dedi ki : Ben rü'yâmda kendimi şarap sıkıyor gördüm. Öbürü de : Ben de başımın üzerinde kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm, dedi. Bize bunun yorumunu bildir, çünkü senin gerçekten iyilik edenlerden olduğunu görüyoruz.

Yûsuf'u Zindâna Atıyorlar

Katâde der ki : Onlardan birisi kralın sâkîsi, diğeri de ekmekçisi idi. Muhammed İbn İshâk ise der ki : Kralın sâkîsinin ismi Nebvâ, diğerinin de ismi Micles (?) idi. Süddî der ki : Kralın o ikisini hapsetmesinin sebebi; onların yemek ve içeceği ile, kendisini zehirlemeyi planladıklarını sanmasından idi.

Yûsuf (a.s.) hapiste cömertliği, emîn oluşu, doğru sözlülüğü, ağırbaşlılık ve vakarı, çok ibâdeti —Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine

olsun— rü'yâ ta'bîrini bilmesi, hapistekilere ihsânda bulunması, hastalarını ziyâret etmesi, onların haklarına riâyeti ile meşhûr olmuştur. Bu iki genç, hapishaneye girdikleri zaman ona yakınlık duydular, onu çok sevdiler de kendisine : Allah'a yemîn olsun ki biz seni çok sevdik, dediler. Hz. Yûsuf : Allah sizi mübârek kılsın, beni kim sevmişse; muhakkak onun sevgisinden bana zarar gelmiştir : Beni halam sevmişti, onun yüzünden zarara girdim, beni babam sevmişti, onun yüzünden eziyete dûçâr kaldım, beni Azîz'in karısı sevdi yine öyle oldu, dedi. Onlar : Allah'a yemîn olsun ki; bundan başkasına gücümüz yetmiyor, dediler. Daha sonra bir rü'yâ gördüler. Kralın sâkîsi kendini şarap —yani üzüm— sıkarken gördü. Abdullah İbn Mes'ûd'un kırâetinde şarap kelimesi yerine üzüm kelimesi vardır. Bu kırâeti İbn Ebu Hâtim, Ahmed İbn Sinân kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. «Ben rü'yâmda kendimi şarap sıkıyor gördüm.» âyeti hakkında Dahhâk da der ki : Burada üzüm kasdediliyor. Umman ahâlîsi, üzüme şarap adı verirler.

İkrime şöyle anlatır : Kralın sâkîsi rü'yâyı şöyle anlatmıştır : Rü'yâmda gördüm ki üzüm çubuğu dikmişim, üzüm çubukları bitmiş ve onda salkımlar çıkmış. Ben onları sıkmışım, sonra onlarla kralı suvarmışım (onlardan krala içki vermişim.) Hz. Yûsuf şöyle dedi : Hapiste üç gün kalacaksın, sonra çıkıp ona şarap vereceksin. Ekmekçi olan diğeri de şöyle dedi : Ben de başımın üzerinde kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bize bunun yorumunu bildir. Çünkü senin, gerçekten ihsân edenlerden olduğunu görüyorum. Âlim ve müfessirlerden çoğuna göre meşhûr olan, bizim zikretmiş olduğumuzdur ki; o ikisi rü'yâ görmüşler ve bu rü'yânın ta'bîrini istemişlerdir. Ancak İbn Cerîr der ki : Bize İbn Vekî' ve İbn Humeyd'in... Abdullah'dan rivâyetlerinde o, şöyle demiştir. Yûsuf'un iki arkadaşı bir şey görmemişlerdi. Onu tecrübe etmek üzere kendilerini rü'yâ görmüş gibi göstermişlerdi.

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِۦ قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ۚ ذَٰلِكُمَا
مِمَّا عَلَّمَنِى رَبِّىٓ ۚ إِنِّى تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٧﴾
وَٱتَّبَعْتُ مِلَّةَ ءَابَآءِىٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشْرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ ذَٰلِكَ
مِن فَضْلِ ٱللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

37 — Dedi ki : Size rızık olmak üzere verilen yemeklerin gelmesinden önce onun yorumunu bildiririm. Bu; Rabbımın bana öğrettiklerindendir. Doğrusu ben, Allah'a inanmaz bir kavmin dinini terkettim. Hem onlar âhirete küfrederdi.

38 — Atalarım İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum. Herhangi bir şeyi Allah'a şirk koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lutfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

Hz. Yûsuf (a.s.) o ikisine, her ne rü'yâ görürlerse görsünler; onun açıklamasını bildiğini ve o ikisine bunların vukû bulmasından önce ta'bîrini haber vereceğini söyler. Bu sebepledir ki : «Size rızık olmak üzere verilen yemeklerin gelmesinden önce onun yorumunu bildiririm.» demiştir. Mücâhid der ki : Hz. Yûsuf şöyle diyor : Uykunuzda (rü'yânızda) size rızık olmak üzere yemek getirildiğini görseniz, yemeklerin gelmesinden önce onun yorumunu bildiririm. Süddî de böyle söylemiştir. İbn Ebu Hâtim —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Ali İbn el-Hüseyn'in.. İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Bilmiyorum, herhalde Yûsuf (a.s.) bazı alâmetlerden bilgi çıkarıyordu. Bu, herhalde böyledir. Zîrâ ben Allah'ın kitabında, onun o iki kişiye şöyle dediğini görüyorum : «Size rızık olmak üzere verilen yemeklerin gelmesinden önce onun yorumunu bildiririm.» Yemek tatlı veya acı olarak geldiği zaman, işte o sırada bundan birtakım mânâlar çıkarırdı. Sonra İbn Abbâs şöyle devâm eder : Ancak bu; ona öğretilen ve onun da böylece bildiği bir ilimdir. Bu; garîb bir eser (haber) dir.

Sonra Hz. Yûsuf şöyle demiştir : Bu; ancak bana Allah'ın öğretmesindendir. Çünkü ben Allah'ı, âhiret gününü inkâr eden, âhiret günü Allah'ın sevâbını ve azâbını ummayan kimselerin dinini terkettim. «Atalarım İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum.» Küfür ve şirk yolundan ayrıldım, bu peygamberlerin —Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun— yolına girdim. Hidâyet yoluna giren, peygamberlere uyan ve zâlimlerin yolundan yüzçevirenin hali böyle olur. Allah Teâlâ onun kalbine hidâyet bahşeder, bilmediklerini öğretir, onu hayırda kendisine uyulan ve olgunluk yoluna çağıran bir reîs kılar.

«Herhangi bir şeyi Allah'a şirk koşmamız bize yaraşmaz. Bu (Tevhîd), Allah'ın bize ve insanlara olan lutfundandır.» Bu tevhîd, tek ve ortağı olmaksızın O'ndan başka ilâh olmadığını ikrâr ve kabul etmek-

tir. İşte bu, «Allah'ın bize ve insanlara olan lutfundandır.» Bunu bize vahyetmiş ve bununla emretmiştir. Bu aynı zamanda Allah'ın insanlara da bir lutfudur. Zîrâ biz, insanları buna çağıran davetçiler kılınmışızdır. «Fakat insanların çoğu şükretmezler.» Allah'ın peygamberler göndermek sûretiyle kendilerine nimet bahşetmiş olduğunu bilmezler. Aksine : «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirirler ve milletlerini helâk olacakları yere götürürler.» (İbrâhîm, 28).

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ahmed İbn Sinân'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, dedeyi baba makâmında sayar ve şöyle dermiş : Allah'a yemîn olsun ki; kim dilerse Hacer (ül-Esved) yanında kendisiyle la'netleşirim; Allah Teâlâ ne dedeyi, ne de nineyi zikretmemiştir. Allah Teâlâ Yûsuf'dan haber vererek şöyle buyurur : «Atalarım İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb'un dinine uydum.»

يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ
إِلَّآ أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ
أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ ۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾

39 — Ey zindân arkadaşlarım; darmadağınık ve değişik Rablar mı hayırlıdır, yoksa Vâhid ve Kahhâr olan Allah mı?

40 — Sizin O'nu bırakıp taptıklarınız; kendinizin ve atalarınızın takmış oldukları adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir hüküm indirmemiştir. Hüküm; ancak Allah'ındır. Kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din. Ama insanların çoğu bilmezler.

Sonra Hz. Yûsuf (a.s.), bu iki gence hitâb ile onları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdete ve kavimlerinin tapmakta oldukları Allah'ın dışındaki putları terketmeye çağırıp onlara şöyle der : «Darmadağınık ve değişik Rablar mı hayırlıdır, yoksa (izzeti, celâli, azâmet ve saltanatı ile her şeyin idâresini üzerine alan) Vâhid ve Kahhâr olan Allah mı?»

Sonra onlara açıklar ki; onların ilâh ismi vererek taptıkları, onların bilgisizliklerinden başka bir şey değildir ve onlar kendiliklerinden onlara adlar takmışlar, sonradan gelenler bir öncekilerden bunları almıştır. Bunların Allah katından bir dayanakları yoktur. Bu sebepledir ki : «Allah onlara hiç bir hüküm, (huccet ve bürhân) indirmemiştir.» demiştir. Sonra Hz. Yûsuf onlara hükmün, tasarrufun, dileme ve hükümrânlığın bütünüyle Allah'a âit olduğunu, kullarına sâdece kendisine ibâdeti kesinlikle emrettiğini haber verir. Ve der ki : «İşte dosdoğru din budur.» Sizi çağırmış olduğum Allah'ı birleme, ameli sâdece O'nun için yapma, Allah'ın emretmiş olduğu, sevip râzı olduğu huccet ve bürhânla indirdiği dosdoğru din budur. «Ama insanların çoğu bilmezler.» Bu sebepledir ki onların çoğunluğu müşriklerdir. «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103).

İbn Cerîr der ki : Hz. Yûsuf, onların rü'yâlarını ta'bîr etmeyip bu sözlere yönelmiştir. Zîrâ o biliyordu ki; rü'yâlarının ta'bîri, onlardan birisi için zararlıdır. Dolayısıyla onları rü'yânın ta'bîri ile ilgili sözlere dönmemeleri için başka bir şeyle meşgûl etmek istemiş, onlar bu sözlerine dönünce o yine nasîhata dönmüştür. İbn Cerîr'in bu söylediği şüphelidir. Zîrâ o, önce rü'yânın ta'bîrini onlara va'detmiş, fakat onların seciyyelerinde hayrı kabul ile hayra yönelme ve kulak verme gördüğü için, onların kendisine ta'zîm ve ihtirâmda bulunarak soru sormalarını onları tevhîde ve İslâm'a çağırmaya bir sebep kabul etmiştir. Bu sebepledir ki onları tevhîd ve İslâm'a çağırmayı bitirdikten sonra, onların tekrâr sorma ve istemelerine mahal bırakmaksızın rü'yâlarını ta'bîr etmeye başlamış ve şöyle demiştir :

يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجْنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسْقِى رَبَّهُۥ خَمْرًا وَأَمَّا ٱلْءَاخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ مِن رَّأْسِهِۦ ۚ قُضِىَ ٱلْأَمْرُ ٱلَّذِى فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾

41 — Ey zindân arkadaşlarım; biriniz efendisine şarap içirecek, diğeri de asılacak, kuşlar onun başından yiyecektir. İşte sorduğunuz iş böylece olup bitmiştir.

Hz Yûsuf o ikisine şöyle diyor : «Ey zindân arkadaşlarım; biriniz efendisine şarap içirecek.» Bu, kendisini şarap sıkıyor olarak gören idi. Fakat Hz. Yûsuf diğeri üzülmesin diye, onu belirtmemiş ve «Diğeri de asılacak, kuşlar onun başından yiyecekler.» kavlinde bunu belirsiz

olarak bırakmıştır. Halbuki o, başının üzerinde kuşların yediği bir ekmek taşıdığını gören kimsedir. Sonra onlara bu işin bitmiş olduğunu, çâresiz meydana geleceğini bildirmiştir. Zîrâ rü'yâ; ta'bîr edilmediği sürece, kişinin başında bir kuştur. Ta'bîr edildiği zaman ise vukû bulur. Sevrî der ki : İmâre İbn Ka'kâ'nın İbrâhîm'den, onun da Abdullah'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Onlar söyleyeceklerini söyleyip Hz. Yûsuf'un rü'yâlarının ta'bîrini onlara haber verdiğinde o ikisi : Biz hiç bir şey görmedik, demişler, bunun üzerine Hz. Yûsuf : «İşte sorduğunuz iş böylece olup bitmiştir.» demiştir. Abdullah İbn Mes'ûd'dan bu sözünü Muhammed İbn Fudayl, Alkame'den, o da İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Mücâhid, Abdurrahmân İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Mücâhid, Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ve başkaları da böyle tefsîr etmiştir.

Bunun özeti : Kim, bâtıl (aslı olmayan) bir rü'yâ uydurur ve tefsîr ederse; (yorumunu yaptırsa) bu rü'yânın yorumu kendisini bağlar, şeklinde olup en doğrusunu Allah bilir.

İmâm Ahmed'in Muâviye İbn Hayde'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetle zikrettiği bir hadîste şöyle buyurulur : Rü'yâ, ta'bîr edilmediği sürece kişinin üzerinde bir kuştur. Ta'bîr edildiği zaman vâki' olur. Ebu Ya'lâ'nın Müsned'inde Yezîd er-Rukâşî kanalıyla Enes'den merfû' olarak rivâyete göre : Rü'yâ, ilk ta'bîr edenindir, buyrulmuştur.

وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾

42 — O ikisinden kurtulacağını sandığı kimseye dedi ki : Efendinin yanında beni an. Fakat şeytân onu efendisine anmayı unutturdu. Bu yüzden daha nice yıl zindânda kaldı.

Hz. Yûsuf, kurtulacağını sandığı kralın şarapçısına diğeri asılacağını hissetmesin diye ondan gizli olarak —yine de en doğrusunu Allah bilir— şöyle dedi : «Efendinin yanında beni an.» Benim hikâyemi efendin olan kralın yanında an. Ancak kendisine tavsiye edilen bu kişi, efendisinin yanında Hz. Yûsuf'u ve onun hikâyesini anmayı unuttu. Bu, Allah'ın peygamberinin hapisten kurtulmaması için şeytânın yapmış olduğu hîleler cümlesindendir. «Fakat şeytân onu efendisine

anmayı unutturdu.» âyetindeki zamîrin, hapisten kurtulana âit olduğu açıklaması doğrudur. Mücâhid, Muhammed İbn İshâk ve bir çokları böyle söylemiştir. Zamîrin Hz. Yûsuf (a.s.) a râci olduğu da söylenmiştir. İbn Cerîr bu görüşü İbn Abbâs, Mücâhid, İkrime ve başkalarından rivâyet etmiştir. İbn Cerîr burada bir de müsned hadîs rivâyet edip şöyle der : Bize İbn Vekî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yûsuf, söylemiş olduğu sözü söylememiş olsaydı; uzun süre hapiste kalmazdı. Zîrâ o, kurtuluşunu Allah'tan başkasının yanında aramıştır. Bu hadîs, gerçekten zayıftır. Zîrâ Süfyân İbn Vekî' zayıf bir râvîdir. Hadîsin râvîleri içindeki İbrâhîm İbn Yezîd, el-Hûzî olup diğerinden daha zayıftır. Hadîs, Katâde ve Hasan'dan mürsel olarak rivâyet edilmiştir. Başka yerde mürsel hadîsler kabul edilse bile burada bu mürsel hadîsler kabul edilmez. En doğrusunu Allah bilir.

Âyette geçen (بضع) kelimesini Mücâhid ve Katâde : Üç ile dokuz arası, şeklinde açıklarlar. Vehb İbn Münebbih der ki : Eyyûb belâda yedi sene, Yûsuf hapiste yedi sene kalmış ve Buhtunnasr azâbı (işkencesi) yedi sene sürmüştür. Dahhâk'ın İbn Abbâs (r.a.) dan rivâyetine göre; o, «Bu yüzden daha nice yıllar (Yûsuf) zindânda kaldı.» âyeti hakkında : On iki sene demiştir. Dahhâk ise on dört senedir, der.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ
يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوا
أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ
أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ
سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ
تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي
مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ
ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

43 — Hükümdâr dedi ki : Ben gördüm ki, yedi semiz ineği yedi zayıf inek yemektedir. Yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak. Ey ileri gelenler; eğer rü'yâ yorumlayabiliyorsanız şu benim rü'yâmın anlamını söyleyin.

44 — Dediler ki : Karmakarışık rü'yâlar bunlar. Biz böyle rü'yâların yorumunu bilenler değiliz.

45 — O ikiden kurtulmuş olanı nice zaman sonra hatırladı da dedi ki : Ben, size onun yorumunu bildireyim. Hemen gönderin beni.

46 — Yûsuf, ey doğru sözlü; bildir bakalım bize : Yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yemesini ve yedi yeşil başakla bir o kadar da kuru başağı. Geri dönüp insanlara haber vereyim de onlar bilsinler.

47 — Dedi ki : Yedi sene alıştığınız biçimde ekin ekin. Yediğiniz bir mikdar dışında biçtiklerinizi başağında bırakın.

48 — Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelir. Saklayacağınız az bir mikdar dışında biriktirdiklerinizi yer, götürür.

49 — Sonra bunun ardından öyle bir yıl gelir ki insanlar, onda yağmura kavuşturulur ve onda sıkıp sağarlar.

Azîz'in Rü'yâsı

Mısır kralının bu rü'yâsı, Allah Teâlâ'nın Hz. Yûsuf'un hapisten izzet ve ikrâm ile çıkmasına sebep olarak takdîr buyurmuş olduğu bir rü'yâdır. Kral bu rü'yâyı görmüş, rü'yâ onu korkutmuş ve ne yapacağını, yorumunun ne olacağını bilmeyerek şaşkınlık içinde kalmış, kâhinleri, kâhinlik taslayanları, devletin ileri gelenlerini ve emîrlerini toplamış, gördüğünü onlara anlatmış ve yorumlamalarını istemiş, onlar ise bunu bilemeyip onun karmakarışık rü'yâlar olduğunu ileri sürerek özür beyân etmişler; «Karmakarışık rü'yâlar bunlar. Biz böyle rü'yâların yorumunu bilenler değiliz.» demişlerdi. Yani onlar şöyle demişlerdi : Şâyet bu sahîh bir rü'yâ olsaydı neyse, ama bu karmakarışık bir şeydir. Ve biz bunun yorumunu bilmeyiz. İşte o esnâda Hz. Yûsuf'un kendisini kralın yanında anma tavsiyesini şeytân ona unut-

turmuştu. İşte o anda ve nice zaman sonra hatırlayıp krala ve kralın bu rü'yânın yorumu için topladıklarına dedi ki : Ben size bu rü'yâ'nın yorumunu bildireyim. Beni hapisteki doğru sözlü Yûsuf'a gönderin. Onlar bu adamı, Hz. Yûsuf'a göndermişler ve o, Hz. Yûsuf'un yanına gelip : «Ey Yûsuf, ey doğru sözlü; bildir bakalım bize...» diyerek kralın görmüş olduğu rü'yâyı ona anlattı. İşte o zaman Hz. Yûsuf (a.s.), tavsiyesini unutmuş olan bu gence öfkelenmeksizin ve rü'yânın yorumundan önce çıkmayı şart koşmaksızın rü'yânın ta'bîrini anlatmış, şöyle demişti : «Yedi sene alıştığınız biçimde ekin ekin.» Size peşpeşe yedi sene yağmur ve bolluk gelecek. Hz. Yûsuf, yedi semiz ineği senelerle yorumlamıştır. Zîrâ meyveler ve ekinlerin istihsâl olunduğu yeryüzünü işleyen onlardır. Yeşil başaklar da bunlardır. Sonra onlara bu yedi sene ne yapacaklarını öğretip der ki : «Yediğiniz bir mikdar dışında biçtiklerinizi başağında bırakın.» Bu yedi bolluk senesinde yerden ne kaldırırsanız yiyeceğiniz az bir mikdar dışında sür'atle bozulmaması ve kalıcı olması için başaklarında bırakıp biriktirin. Yedi darlık yılında yararlanmanız için israf etmeyin ve yemeniz azar azar olsun. Yedi darlık; yedi bolluk senesini izleyen yedi kıtlık senesidir. Semiz inekleri yiyen arık inekler; işte bu yedi kurak yıldır. Zîrâ kıtlık senelerinde, bolluk yıllarında biriktirdiklerini yiyeceklerdir. İşte kuru başaklar da bunlardır. Sonra Hz. Yûsuf onlara bu yedi kıtlık yılında hiç bir bitki bitirilmeyeceğini, atmış oldukları tohumların onlara hiç bir şey getirmeyeceğini haber verip : «Saklayacağınız az bir mikdar dışında biriktirdiklerinizi yer, götürür.» demiş, daha sonra kıtlığın peşinden insanların kendisinde yağmura kavuşturulacakları ve sıkıp sağacakları bir senenin geleceğini müjdelemiştir. Yani onlara, bu yedi kurak seneden sonra öyle bir yıl gelecek ki; insanlara yağmur yağacak, ülkelerde bitkiler bitecek ve insanlar âdetleri üzere sıkmakta oldukları zeytinyağı, şeker ve benzerlerini sıkacaklar. Hattâ bazıları, süt sağmanın da buna dâhil olduğunu söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha (و فيه يعصرون) kısmını; sağarlar, şeklinde açıklamıştır.

İZÂHI

(اضغاث احلام) Yaşı kurusuna karışmış ot demetleri gibi yenisi eskisine karışmış bir yığın uyku hayâlâtı, hakîkatta hiç bir mânâsı olmayan eski yeni bir takım evhâm ve hayâlâtın karışımından ibâret

mânâsız hâdiselerdir. Biz ise ahlâmın te'vîlini bilmeyiz, yani ahlâmın meâli yoktur ki bilelim.

Görülüyor ki; burada rü'yâ ile ahlâm birbirine tekâbül ettirilerek hikmet sâhiblerinin hallinden âciz kaldıkları ve aczlerinden dolayı bir çoklarının inkâra saptıkları, rü'yâ mes'elesinde esâs olan gâyet mühim bir nokta aydınlanmıştır. Yani rü'yâdan bahsedilirken şu iki kelimenin hakîkatta farkı olduğunu unutmamalıdır. Rü'yâ : Hulüm. Bunlar müteşâbih hâdiseler olmakla yekdiğerine karıştırılır ise de, Kur'an ihtâr ediyor ki; rü'yâ, ahlâmdan başkadır. Rü'yâ, mücerred enfüsî bir hâdise değildir. Onun zımnında geçilip intikâl olunabilecek hakîkî bir mânâ ve meâl gizlidir. Hulüm ise vâki'de hiç meâli olmayan boş bir vehm ü hayâlden ibârettir ki, hadd-i zâtında bir hâricî te'sîrden neş'et etmiş olsa bile âfâkî bir hakîkat ifâde etmez. Ve binâenaleyh ta'bîr ve te'vîl olmayan bir ihtilâm gibi sırf nefsî bir hâdise veya şeytânî bir yalan olmaktan ileri gitmez. Ve böyle muhtelif ahlâmın yekdiğerine karışmasına da (اضغاث احلام) ta'bîr olunur. Demek ki hakîkat dilinde rü'yâ, sâdık olanların ismidir. Yalan olanlarına ahlâm denilmelidir. Bunların ikisi de uyku halinde nefisde temessül eden hayâlî bir takım sûretler ve benzerler olarak görüldüklerinden dolayı zâhiren rü'yâ, bir hulm veya hulüm, bir rü'yâ zannedilebilir. Ve onun için avâmın örfünde bu iki kelime, müterâdif olarak kullanılırsa da hakîkâtta öyle değildir. Rü'yâ, ru'yet mânâsından alınma olduğu için bunda hayâlin ötesinde bir hakîkat görülmüş bulunur ki, rü'yânın asıl müteallakı odur. Hayâl, o hakîkatin nefiste bir temessülü olur. Ve bunun içindir ki rü'yânın hadd-i zâtında bir meâl ve ta'bîri vardır. Rü'yâ ta'bîri veya te'vîli demek de o hayâlî sûretlerden bir delâlet ciheti bularak mâverâsındaki hakîkata geçebilmek demektir ki; bunda en mühim nokta, o hayâlî hâdiselerin enfüsî olan yönüyle âfâkî olan yönünü temyîz edebilmektir. Bu mânâ asl-ı lisânda geçirmek demek olan ta'bîr fi'linden ziyâde ubûr veya ibâre masdarıyla ifâde olunur ki; bir yerden bir yere geçmek demektir. Yani rü'yâ ta'bîri ıtlâkı da bilinmekte ise de bir rü'yâya ibâret rü'yâ denilmek arapçada daha fasîhtir. Bundan dolayı Kur'an'da sülâsî-i mücerredden olarak (إن كنتم للرؤيا تعبرون) buyurulmuş, tef'îlden (تعبرون) buyurulmamıştır. Lisânımızda ise «ta'bîr» şâyi' olmuştur. Yukarıda gördük ki rü'yâ ta'bîri ilmi, te'vîl-i ehâdîs ilmi unvânı ile ifâde edilmişti.

(احاديث) Hadîsin cem'i, hadîs de söz veya hadîs, yani hâdise demek olabileceğine göre; esâs itibârı ile «te'vîl-i ehâdîs» terkîbi, ya nefsindeki sözün vâkı'deki meâlini veya nefsin tealluk ettiği hâdiselerin ileride varacağı meâl ve âkıbeti anlamak demek olur. Demek ki rü'-

yâ ta'bîr etmek, ya söz veya hâdise te'vîl etmek mânâsında bir anlayıştır. Bunların ikisini de birine ircâ etmek mümkün olur. Çünkü söz anlamak, bir nefsî hâdise olan sözden hârice intikâl ile onun mâverâsında bir vâkıa anlamak demek olduğu gibi, hâdisâttan müstakbel netîceyi anlamak da hâricdeki bir vâkıayı idrâk ile onun meâli olan nefsî bir kelâmı duymak ve anlamak mânâsına râci'dir. Ve ma'lûmdur ki genellikle, duygulanımların hakîkî doğrusu veya vehmi olanı bulunabildiği gibi, sözün de yalanı vardır. Doğru sözün zihindeki medlûlünden başka, vâki'de ifâde ettiği bir meâl bulunur. Yalan söz ise vâki'de meâli bulunmayan mücerred bir hayâlî hâdiseden ibâret olur. İşte uyanıklık halinde doğru bir söz veya hakîkî bir ihtisâs ile eğri bir sözün veya yanlış bir ihtisâsın farkları ne ise rü'yâ ile ahlâm arasındaki fark da o demektir ki; netîce olarak doğru ve yalan nisbetine râci' olur. Binâenaleyh rü'yâ, bir nefsin hak tarafından kendinde duyduğu bir sâdık kelâm misâli, ahlâm da yalan bir kelâmın misâlidir. Kelâmın hakîkatı mecâzı, sarîhi kinâyesi, ma'rûfu garîbi, îmâsı remzi olduğu gibi rü'yâ da öyledir. Şu kadar ki ekseriyyetle rü'yâlar; umûmî örf ile değil, ferdin nefsindeki gizli şuûr husûsiyetlerine göre söyleyen bir muammâ, bir lugaz, bir bilmece gibi karmaşık bir hayâlleştirme veya garîb bir temsîl, velhâsıl (الر) gibi ledünnî bir remizdir. Ve onun için te'vîl de kesbî ilim ile değil, ancak vehbî bir ilim ile bilinir ki; bunun en aşağı derecesi,firâset ve ilhâm, en yüksek derecesi vahiydir. Ve bundan dolayı enbiyâdan mâadâsının rü'yâsı ve ta'bîri, umûmî sûrete yakînî ilim ifâde etmez. Ancak görüşün ve gören kimsenin husûsiyetine göre vehimden kesinliğe kadar varabilecek merâtibi muhtelif mertebelerde ferdî bir duygu husûle getirebilir. Ve rü'yânın asıl te'vîli vâkıalar ile tebeyyün eder. Bazı rü'yâların aynı vâki' olur. Bazılarının ta'bîri de beraber görülür. Bazı rü'yâlar, gören kimsenin vicdânında ta'bîr olunmamakla beraber sâdık bir rü'yâ olduğuna dâir mücmel ve fakat zarûrî bir kanâat ile birlikte olur. Mevzû u bahs olan Mısır melikinin rü'yâsı da böyle olduğundan «Eğer rü'yâ yorumunu biliyorsanız, rü'yâmı yorumlayınız» demiştir.

İslâm bilginleri rü'yâ hâdiselerini üç sınıfta tasnif etmişlerdir. Birincisi; taraf-ı Rabbânî'den doğrudan doğruya veya bir melek vâsıtası ile vâki' olan gerçek bir telkîndir ki asıl rü'yâ budur. İkincisi; nefsin kendinden vâki' olan bir telkînidir ki mücerred geçmişteki hâtıralarının bir tahayyülünden başka bir kıymeti hâiz olmaz. Üçüncüsü; bir şeytânî telkîndir ki gizli bir dış etkiden kaynaklanır. Fakat yalan bir çağrışım ve tahayyülden ibâret olur. Ve işte bu ikisi Ahlâm veya Adgâs ü Ahlâmdır. Maamâfîh bütün bunlar nefiste ilmî olmasa bile hissî bir heyecân uyandırmaktan hâlî kalmaz. Binâenaleyh yalnız ilmî-

lik nokta-i nazarından değil, hissî değişimler nokta-i nazarından da düşünüldüğü zaman, görülür ki; ahlâmın bile nefsin ilgisinde göz önünde bulundurulabilir bir ehemmiyeti vardır. Filvâki' peygamberin hadîslerinde de rü'yâların hem ilmîliği hem hissîliği yönlerine işâret buyurulmuştur. Ezcümle «rü'yâ, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'üdür.» hadîs-i şerîf'i ilmî yönüne işâret olduğu gibi, «nübüvvetler munkatı' oldu, mübeşşirât kaldı» hadîs-i şerîf'i de daha ziyâde hissîliğini söyler. Nübüvvetlerin ekmeli nübüvvet-i Muhammediyye'dir. Hâtem'ül-Enbiyâ'nın irtihâline kadar vahiy aldığı nübüvvet müddeti ise yirmi üç sene idi ve bu yirmi üç sene müddetin ilk altı ayındaki vahiy de hep fecr-i sâdık gibi zuhûr eden rü'yâ ile olmuştu. (Fâtiha tefsîrine bak) yirmi üç senenin ise kırk altı «altı ay» demek olduğu hisâb olunursa ilk altı ayda olan vahy-i ekmeli, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'ü olduğu ve rü'yânın gaybı açıklama yollarının ilk mertebesini teşkîl ettiği anlaşılır.

Burada bu mes'eleyi, zamanımızın felsefî telâkkîlerine göre biraz izâh etmek de faydadan hâlî olmayacaktır. Rûh bilim ile, rûhiyyat ile meşgûl olanların ma'lûmudur ki; uyanıklık halinde bize muayyen bir şey tanıtan, meselâ; bir buğday gördüm veya bir ses işittim, dedirten herhangi bir görgü ve müşâhade yalnız o anda hâsıl olan basit bir ihsâstan ibâret değildir. O anda olan basit ihsâs üzerine hâfızamız da ona benzer önceki ihsâslarımıza âit bir takım şekil ve anlamlar da çağrışım yapmış ve ardarda gelmiş olur. Biz, bunların bütününden yeni bir cüz'î bilgi edinmiş bulunuruz. Bu sûretle her yeni ihsâstan aldığımız yeni bir gözlemin muhtevâsını ve geçmiş gözlemlerimizin benzer hayâllerini hazır hâle getirme sâyesinde ve benzeyişin aradaki kuvvet ve vuzûhu nisbetinde kendimize söyleyebiliriz de. Meselâ; şurada bir yaprak gördüm, diyebiliriz. Şimdiki ihsâslarımız ile geçmiş ihsâslarımızın nefsimizde çağrışım yoluyla geçit resmi yapan hayâlleri arasında bir benzeyiş bulamadığımız zaman da; bir şey görüyorum amma seçemiyorum, deriz. Çünkü biz, hiç bir misl ve misâlini bilmediğimiz büsbütün yeni bir şeyi tanıyamayız. Dış gözlemde böyle olduğu gibi iç gözlemde de böyledir. Meselâ; düşünüyorum, başım ağrıyor, diyebilmemiz bir hiss ile geçmişteki benzer bilgimizin hazır hâle gelmesine bağlıdır. Halbuki nefsimiz, uyku halinde de zâhir veya bâtından te'sîr alabilir. Ve kendisiyle konuşabilir. Ve geçmişteki hâtıraları çağrışım yapabilir. Ve bu sûretle rü'yâ ve ahlâm denilen nefsânî hâdiseler vâki' olur. Ve uykudaki bir nefis, irâdesine mâlik olmadığı için artık bunlar, nefsin irâde ve dikkati hâricinde olmak üzere kendisinde cereyân eden vâridâttan ibâret bulunur. Ve onun için bu çağrışımların başlangıcına benzeyiş şekli, nefsin dikkatine sahi

kalacağından bütününün temsîl yoluyla ifâde edeceği hakikî kapsam açıklamaya muhtâc olacağı için mübhem olur. Eğer bu çağrışımlar yeni bir te'sîr ile alâkadâr olmayıp da gerek eğri, gerek doğru geçmişteki hâtıraların mücerred bir tekerrür ve ihtilâtından ibâret bulunursa ahlâm veya Adgâs ü Ahlâm olur. Taraf-ı Hakk'tan bir te'sîr üzerine cereyân eden tedâîler de rü'yâyı teşkîl ederler. Binâenaleyh görme, basit bir ihsâs ile bir çağrışım akışının mazmûnu olduğu gibi, rü'yâ da bir te'sîr ile bir çağrışım akışının mazmûnudur. Görmedeki çağrışımın örnekleşmesinden o ihsâsın mazmûnu okunduğu gibi, rü'yâdaki çağrışımın örnekleşmesinden de o te'sîrin mazmûnu okunacaktır. Fakat görme hâdisesi, ne kadar zoraki olursa olsun onda, nefsin nazar ve dikkat gibi kazanç ve irâdesiyle alâkâdar olan ihtiyârî fiillerin bir karışım payı vardır. Ve hattâ görgünün apaçıklığı dikkatle metenâsib olur. Onun için bir nazara ilişmiş olduğu halde dikkatten kaçan bir takım şeyler bulunur ki, ya hiç görmeye eşlik etmez veya mübhem bir sûrette ilişir. Rü'yâ hâdisesi ise, nefsin irâde ve seçmesinin üstünde ve mücerred cebrî bir sûrette cereyân eder. Binâenaleyh rü'yânın mazmûnunu ifâde eden temâsül şekilleri; nefsin irâdesine yabancı ve dikkatinden uzak kalmak itibârıyla görme mazmûnu gibi sarîh ve muttarid olamazsa da, diğer taraftan nefsin irâde ve seçimi karışmadığı için rü'yânın doğrudan doğruya bir Rabbânî tasarruf ve Hakk tarafından bir gaybî telkîn olması husûsu görme hârikasından daha zâhirdir. Bundan dolayıdır ki insanlar, rü'yâlarının tahakkukunda görüşlerinin tahakkukundan ziyâde bir ulûhiyyet delili görürler. Ve hiç şüphe yok ki sâdık rü'yâya milyonda bir bile tesâdüf edilse; bu, hakîkatın ehemmiyetine aslâ halel gelmez. Şunu da ihtâr edelim ki; rü'yâ, yalnız uyku haline münhasır bir hâdise değildir, uyanıkken, bâhusûs bir karanlıkta veya gözler yumulmuş olarak bir murâkabe halinde, sinema sahnesi gibi görülen bir takım hayâlî görünüşler vâki' olur ki; bunlar, alel'âde hatırlama ve hayâl etmeler gibi sönük değil, tıpkı bir güneş kadar parlak ve vâzıh olarak müşâhade edilirler. Ve tıpkı bir rü'yâ gibi hayâlî olarak ve bazan da aynen ta'bîr ve te'vîliyle bilâhare tahakkuk ederler. Bunu kendilerinde müşâhede etmiş olanlar şuna kâni'dirler : Mücerred mânâlar âlemi ile mücerred madde âlemi arasında asılı olan bir misâl âlemi ve benzerlikler dünyası vardır. Mânâ, maddede, madde mânâda bununla temessül eder. Gerek uyku, gerekse uyanıklık halinde rü'yâ, bir hakîkatin mücerred bu misâl âleminden rûha görünmesidir ve bundan dolayı rü'yâ, alel'âde hâtırât ve ahlâmın çağrışımından başka bir keşfî hâdisedir. Rü'yâ ta'bîri de vehbî ve keşfî ilimlerden olduğu için fikr ve mantıkla hallolunamaz. Olunamadığından dolayı da zâhir ehli için rü'yâ ile ahlâmın temyîzi müşkül olur.

Ve hattâ gaybî sırlardan büsbütün gâfil olanlar, Rabb'ül-Âlemîn'in Alîm ve Hakîm olduğunu bilmeyenler; bilumûm rü'yâların, ahlâmdan ibâret olduğunu iddiâya kadar varırlar. İşte anılan toplulukta ya böyle bütün rü'yâları ahlâm farz ederek veyâ münkir değillerse de rü'yâ ile ahlâmı fark edemeyerek tabîrden âciz olduklarını açıklayıp : «O ikiden kurtulmuş olanı nice zaman sonra hatırladı da dedi ki : Ben size onun yorumunu bildireyim...» (Elmalılı Hak Dini Kur'an Dili, IV, 2863-2869).

Rü'yâ konusunda İbn Haldûn diyor ki :

Rü'yâ görmenin hakîkatı, nefs-i nâtıkanın, rûhânî olan kendi zâtında, bir an için vak'aların sûretlerini mutâlaa etmesidir. Şüphe yok ki, nefs rûhânî olduğu zaman (ma'nevî bir hale geldiği vakit), vak'aların sûretleri, onda bilfiil mevcûd olur. Nitekîm rûhânî olan bütün zâtların hali böyledir. Nefs-i nâtıka, cismânî maddelerden, bedene âit idrâk hallerinden ve organlarından tecerrüd ettiği zaman, rûhânî bir hal alır. Nefs için bu hal, uyku sebebiyle bir an için vukûa gelir. Nitekim bundan bahsedeceğiz. İmdi nefs, uyku sâyesinde ve o an içinde, istikbâlde meydana gelecek işlerden merak ettikleri hakkında bilgi iktibâs ederek, kendine hâs idrâk vâsıtalarına, bu bilgi ile döner. Şâyet bu iktibâs zayıfsa, karışık olması sebebiyle hayâldeki misâli ve remzi (muhâkât) açık bir şekilde aksettirmiyorsa, bu remz, ta'bîre muhtâç olur. Bu iktibâs, rumuzdan müstağnî kalınacak kadar kuvvetli olursa, misâl ve hayâlden arınmış ve hâlis olması sebebiyle ta'bîre muhtâç olmaz.

Nefste böyle bir anın (lemha) vâki' olmasının sebebi şudur : Nefs bilkuvve rûhânî olan bir zâttır. Beden ve ondaki idrâk vâsıtalarıyla ikmâl edilmiştir. Onun, bedenden ve ona âit idrâklerden mutlakâ kurtulması gerekir. Tâ ki zâtı saf akıl haline gelsin, vücûdu bilfiil kâmil olsun. Bu sûretle nefs, bedendeki idrâk vâsıtalarından hiç bir şeye muhtâç olmadan ve doğrudan idrâk eden rûhânî bir zât olur. Ancak nefs nev'inin rûhânîler arasındaki derecesi, ufuk-ı a'lâ sâkinleri olan meleklerden aşağıdır. Çünkü melekler, zâtlarını ne bedendeki idrâk organları vâsıtasıyla ne de diğer bir şeyle kemâle erdirmiş değillerdir (Onlardaki kemâl bi-gayrihi değil bi'z-zâttır).

Nefs, bedende bulunduğu müddetçe, kendisi için bu isti'dâd hâsıl olur. Bu isti'dâdın bir özel şekli vardır. Evliyâda mevcûd olan gibi. Bir de geneli vardır, umûm insanlarda mevcûd olan gibi. İşte rü'yâ hâdisesi budur.

Nebîlerdekine gelince : Bu, beşerî varlıktan insilâh ederek, rûhânîlerin en yükseği olan saf meleklik haline geçişi te'mîn eden bir isti'dâddır. Bu isti'dâd vahiy hallerinde nebîlerde mükerrer olarak orta-

ya çıkar. Nebî, bedendeki idrâk hallerine ve vâsıtalarına avdet edip idrâkten ne vâki' olacaksa, o vukûa geldiği zaman; bu, açıkça uyku vaziyetine benzer. Her ne kadar uyku ve rü'yâ hali, bu vaziyetin çok aşağısında ise de, yine de bu benzerlik mevcûddur. Bu benzerlikten dolayı Şâri' (Muhammed s.a.) rü'yâyı, «O, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'dür», ta'bîri ile ifâde etmiştir. Diğer bir rivâyette kırk üç, başka bir rivâyette ise yetmiş sayısı zikredilmiştir. Fakat bu rivâyetlerin hiç birinde bizzât sayı kasdedilmiş değildir. Maksad, bu mertebelerdeki farklı durumların çokluğunu anlatmaktan ibârettir. Bunun da delili, hadîsin bazı rivâyetlerinde, Araplarda çokluğu ifâde eden yetmiş sayısının zikredilmiş olmasıdır. Bazılarının, «Kırk altı sayısının bahis konusu edilmesi, vahiy başlangıcından itibâren ilk altı ay rü'yâ şeklinde idi. Bu süre bir senenin yarısıdır. Mekke ile Medîne'deki nübüvvet müddetinin tümü yirmi üç senedir. Bu duruma göre bu müddete dâhil olan yarım sene bu sürenin kırk altıda biridir», şeklinde bir görüş ortaya atmaları, hakîkat olmaktan uzak bir sözdür. Çünkü bu durum, sâdece Nebî (s.a.) için vâki' olmuştur. Aynı müddetin, diğer Nebîlerden her biri için de vâki' olduğunu nereden biliyoruz? Bununla beraber bir de şu var : Bu durum, sâdece rü'yâ ile geçen zamanın nübüvvetle geçen zamana olan nisbeti hakkında bir fikir verir, nübüvvetin hakîkatı karşısında rü'yânın hakîkatı ve mâhiyeti hakkında hiç bir şey ifâde etmez.

Evvelce verdiğimiz izâhat anlaşıldıktan sonra, şu husûsun da bilinmesi lâzım gelir : «Rü'yâ nübüvvetin şu kadarda biridir» sözü ile, insanlara şâmil olan ilk kademedeki isti'dâdın, fıtratan nebîler sınıfına hâs olan yakın isti'dâda olan nisbeti kasdedilmiştir. Zîrâ ilk kademedeki bu isti'dâd her ne kadar insanların umûmunda mevcûd ise de, (Peygamberlerdeki isti'dâddan) uzak olan bir isti'dâddır ve bu isti'dadla beraber birçok engel ve köstekler (mevâni' ve avâik) bulunur. Bu engel ve köstekler, o isti'dâdın (kuvve halinden çıkıp) fiil haline gelmesine mâni olur.

Bahis konusu engellerin en büyüğü, zâhirdeki hisler ve dış duyu organlarıdır. Bu sebeple Allah, insanları, uykuda iken kendilerinde tabiî bir hal olarak mevcûd olan uyku hali ile hicâb ve hissî perdeleri üzerlerinden kalkacak bir yapıda yaratmıştır. Bu perde kalktığı zaman nefs, hak olan âlemde, merak ve arzu ettikleri şeyleri öğrenmeye teşebbüs eder, bazı vakitlerde bu âlemden bir lemha ve an idrâk eder, bu an içinde maksadını ele geçirir, merak ettiğini öğrenir. Bundan dolayı şâri' (Hz. Muhammed), rü'yâyı mübeşşirâttan (ve nübüvvetin müjdecisi olan işâretlerden) saymış ve : Mübeşşirât müstesnâ, nübüvvetten bir şey kalmadı, demiş; ya Rasûlallah, mübeşşirât ne-

dir? diye sorulduğu zaman : Sâlih (iyi) bir adamın gördüğü veya ona gösterilen sâlih (ve sâdık) rü'yâdır, buyurmuştur.

Uyku ile his hicâbının ve duyu perdesinin ortadan kalkmasının sebebini size tasvîr edeyim : Nefs-i nâtıkanın idrâki ve fiilleri sâdece cismânî olan hayvânî rûhla vukûa gelir. Hayvânî rûh ise latîf bir buhârdır ve merkezi, kalbin sol iç kısmıdır. Nitekim Calinos ve diğer tabîbler, teşrîh hakkındaki eserlerinde meseleyi böyle izâh etmişlerdir. Bu ince buhâr, atar ve diğer damarlarda kanla birlikte dolaşır. Vücûdda his, hareket ve diğer bedenî fiilleri meydana getirir. Latîf buhârın en ince kısmı dimâğa yükselir, beynin soğukluğunu mu'tedil hale getirir, böylece beynin iç taraflarında mevcûd olan kuvvetlerin fiillerini ve te'sîrlerini tamâmlar. İmdi nefs-i nâtıka sâdece bahis konusu rûh-i buhârî ile idrâk eder ve düşünür, ona bağlıdır. Latîf bir şeyin kesin bir şeyde te'sîr vücûda getirmemesi, tekvîndeki hikmetin gereğidir. Bedendeki maddeler arasında latîf olan, bahis konusu hayvanî rûhtur. Onun için bu rûh, cismâniyet itibârıyla kendisine zıd olan bir zâtın yani nefs-i nâtıkanın eserlerine ve te'sîrlerine mahal olmuştur. Nefs-i nâtıkanın bedendeki eser ve te'sîrleri bu rûh vâsıtasıyla hâsıl olmuştur. (Nefs-i nâtıka çok latîf ve ince olduğu ve kesîf olan bedendeki organlara doğrudan te'sîr edemediği için bu organlar içinde en latîf olan hayvânî rûha te'sîr etmiş, o vâsıta ile de kesîf ve cismânî olan, bu özelliği sebebiyle kendisine zıd bulunan beden üzerinde müessir olmuştur. Kısaca nefs-i nâtıkanın, beden üzerindeki te'sîri sâdece hayvânî rûh vâsıtasıyla olmaktadır).

Daha evvel nefs-i nâtıkanın iki çeşit idrâki bulunduğunu izâh etmiştik. Dış duyularla olan idrâk bu beş duyudur. İç duyularla olan idrâk, bu beynin kuvvetleridir. Bu idrâklerin tümü, nefs-i nâtıkayı, kendisinin üstündeki rûhânî zâtları (zevât-ı rûhâniyye) idrâk etmekten alıkoyar, halbuki o, fıtrattan bu gibi şeyleri idrâk etme isti'dâdına sâhiptir. Dış duyu organları cismânî oldukları için, karşılaştıkları yorulma ve bıkma gibi haller sebebiyle uyuklamaya, gevşemeye ve zayıflamaya ma'rûz kalırlar, tasarruf ve meşgûliyetinin çokluğu sebebiyle rûh darmadağınık bir hale gelir. Bu yüzden, kâmil sûrette (dış) idrâkten tecerrüd etmesi için Allah, dış duyu organları için istirâhat etme arzusu yarattı. Bu ise; hayvânî rûhun, dış duyu organlarının (havâss-ı zâhirenin) tümünden geri çekilmesi ve iç duyuya (hiss-i bâtın) dönmesiyle hâsıl olur. Bedeni bürüyen ve saran gece serinliği bu durumun husûle gelmesine yardım eder. Böylece garîzî ve tabiî harâret bedenin derinliklerini (ve oraya ulaşmayı) ister, zâhirden çekilerek bâtına yönelir, Biniti olan hayvânî rûhu bâtına doğru sevkeder. Ekseriyâ insanların sâdece gece uyumalarının sebebi budur.

Rûh, dıştaki duyulardan çekilir, iç kuvvetlere döner, nefs-i nâtıka, kendisine ağırlık veren meşgaleleri ve engelleri üzerinden atarak hafifler ve (dış formlardan uzaklaşıp) hâfızadaki sûrete döner. O vakit, ondan, kendisine, terkîb ve tahlîl yolu ile bir takım hayâlî sûretler aks eder. Bu şekilde temessül eden hayâlî sûretlerin çoğu mu'tâddır. Zîrâ kısa bir müddet evvel idrâk edilen ma'lûm şeylerden çıkarılıp vücûda getirilmiştir. Sonra dış duyuları toplayan müşterek his, bu sûretleri kendine indirir ve dıştaki beş duyu organına uygun bir şekilde onları idrâk eder. Nice zaman olur ki, kendine hâs bâtınî kuvvetlerle çekişme halinde bulunmakla beraber, bir an için nefs-i nâtıka, rûhânî zâtına yöneliverir ve bu sûretle kendi rûhânî idrâki ile doğrudan idrâk eder bir duruma gelir. Çünkü nefs, böyle bir idrâke isti'dadlı olarak yaratılmıştır. O vakit zâtına bağlı bir vaziyete gelen eşyânın sûretlerini iktibâs eder, onları kapıverir. Sonra hayâl, idrâk edilen o sûretleri alır ve onları hemen hakîkatte olduğu gibi veya bilinen kalıplardaki remizlerle temsîl eder. Bu temsîllerden rumuz (muhâkât) şeklinde olanlar ta'bîre ihtiyâç gösterir, (gayb âleminden) idrâk etmekte olduğu lemhayı ve anı (tâm olarak) idrâk etmeden önce, (dış âleme âit) hâfızadaki sûretler üzerinde nefs-i nâtıkanın terkîb ve tahlîl faâliyetine girişmesi, karışık rü'yâları oluşturur. (adgâs ü ahlâm, Yûsuf, 44; Enbiyâ, 5).

Sahîh bir hadîsle Nebî (s.a.) şöyle buyurur : Rü'yâ üç çeşittir : Allah'tan olan rü'yâ, melekten olan rü'yâ, şeytândan olan rü'yâ. Bu tafsîlât ve izâh şekli, bahsettiğimiz husûsa mutâbıktır. Rü'yânın açık olanı Allah'tan, rumuz şeklinde (ve temsîli) olduğu için ta'bîre ihtiyâç göstereni melekten, adgâs ü ahlâm da şeytândandır. Çünkü sonuncu türden olan (bedenî ve hissî) rü'yâlar tümü ile bâtıl ve asılsızdır. Bu bâtılın kaynağı da şeytândır.

Rü'yânın hakîkatı ile ona sebep olan ve vücûda gelmesini sağlayan uyku halinin mâhiyeti işte budur. Rü'yâ insanî nefsin özelliklerinden olup, umûmiyetle insanlarda mevcûddur. İnsanlar içinde rü'yâ görmeyen hiç bir kimse yoktur. Hattâ her insan, uyanık iken kendisinden sâdır olan şeyleri, daha evvel rü'yâsında, bir kere değil, birçok defa görmüş ve bu sûretle uykuda iken nefsin gaybı idrâk ettiğine, vaziyetin mutlakâ böyle olduğuna dâir kendisinde kesin bir kanâat hâsıl olmuştur. Böyle bir halin uyku âleminde vukûa gelmesi mümkün olunca, diğer hallerde de aynı şeyin vücûda gelmesini imkânsız kılan herhangi bir şeyin bulunmadığı anlaşılır. Çünkü zât-ı müdrike birdir ve husûsiyetleri de umûmiyetle her hâlükârda mevcûddur. Lutfu ve ihsânı ile hak olana ulaştıran Allah'tır.

Yukarda anlatılan rü'yâ hali, ekseriyâ kasıdsız ve ona kâdir ol-

mak bahis konusu olmadan vukûa gelir. Şöyle ki : Nefs belli bir şey hakkında merak içinde olur, o yüzden uykuda, bahsedilen o «anda» (lemha'da), o şey nefse vâki' olur, ve nefs de onu görür, ama kasdettiği için görmüş değildir.

(Mesleme İbn Ahmed Macritî'ye âit) Kitâb'ül-Gâye'de (Gâyet'ül-Hâkim) ve riyâzet ehlinin diğer eserlerinde, uykudan önce söylenilen isimler zikredilmiştir. Bu isimler, merakla arzu edilen şeylerin rü'yâda görülmesine sebep olur. Buna Halûmiye ismi verilmektedir. Mesleme, Kitâb'ül-Gâye'de bunlardan bir Halûme zikretmiş ve buna : Halûmetu't-tabbâ-ı tâm (tâm olan tabîatın halûmesi) ismini vermiştir. (İbn Haldûn, Mukaddime I, 380-384)

Rü'yâ Ta'bîr Etme İlmi

Şer'î ilimlerden olan bu ilim, ilimler san'atlar haline gelip, âlimler bunlara dâir eserler yazdıkları sırada İslâm'da ortaya çıkmıştır. Rü'yâ ve onu ta'bîr etme (yorumlama) husûsu, halefte olduğu gibi selefte de mevcûd idi. Hattâ bu husûs, İslâm öncesi dinî cemâatlarda (krallıklarda) ve milletlerde de var olagelmiştir. (Meselâ Yunan rü'yâ ta'bîrcisi Artemidorus'un Arapçaya çevrilen eseri, bk. İstanbul Üniversitesi ktp. Ay. Nu. 4726) Ancak bu husûsta Müslüman rü'yâ ta'bîrcilerinin söyledikleriyle iktifâ edildiği için, eskilerin rü'yâ ta'bîrleri bize ulaşmamıştır. Her neyse, beşer nev'inde rü'yânın mutlakâ mevcûd olduğu ve zarûrî olarak ta'bîr edildiği muhakkaktır. (Meselâ) Kur'an'da da geçtiği üzere doğru sözlü (ve sıddîk) bir zât olan Yûsuf (a.s.) rü'yâ ta'bîr ederdi. (bk. Yûsuf, 43-44). Kezâ Hz. Peygamber (s.a.) in ve Hz. Ebubekir (r.a.) in rü'yâ gördükleri sahîh hadîslerde nakledilmiştir.

Rü'yâ, gayba âit idrâklerden bir idrâk (ve o âlemi idrâk etme vâsıtalarından bir vâsıta) dır. Hz. Peygamber (s.a.) bir hadîslerinde : (Sâdık ve) sahîh rü'yâ, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'dür, diğer bir hadîste ise : Mübeşşirâddan (ve gayb âleminden verilen müjdelerden) sâlih bir şahsın gördüğü veya diğer bir şahsın onun hakkında gördüğü rü'yâyı sâdıkadan başka bir şey kalmamıştır, buyurmuşlardır.

Vahiy nâmına Hz. Peygamber (s.a.) de ilk önce görülen şey rü'yâ idi. Gördüğü her rü'yâ, mutlakâ sabah aydınlığı gibi (apaçık olarak doğru) çıkardı. Hz. Peygamber (s.a.) sabah namazını kıldıktan sonra cemâata döner ve ashâbına : İçinizden bu gece rü'yâ gören biri var mı? diye sorardı. Onlara bu husûsta suâl sormasının sebebi, İslâm'ın gâlib geleceğine ve izzet bulacağına dâir onlar tarafından gö-

rülen rü'yâda vâki' olan şeyler (ve mânevî işâretler) ile sevinmek (çevresindekileri de sevindirmek) idi.

Rü'yânın gaybı idrâk etme vâsıtası oluşunun sebebi şudur : Kalbî rûh (kalbteki rûh) latîf bir buhâr halinde, et olan kalp çukurundan çıkarak atar damarlara ve kanla beraber bütün bedene yayılır. (İnsandaki) hayvânî kuvvetlerin fiilleri ve ihsâsı, o sâyede kemâl bulur. Beş duyu organı vâsıtasıyla fazla tasarrufta bulunması ve zâhirî kuvvetlerin sevk ve idâresi yüzünden ona, (kalbî rûha melâl ve) bitkinlik gelir. Beden sathını, ma'lûm olduğu üzere gecenin serinliği bürür. İşte o vakit kalbteki merkezine doğru bedenin her tarafından gerisingeri çekilir. Tekrâr faâliyete geçebilmesi için (üzerindeki yorgunluğu ve bıkkınlığı atarak) bu sûretle istirâhata geçer. O yüzden dış duyu organları tümden muattal olur. Daha evvel bu eserin baş tarafında da geçtiği gibi uykunun ve uyumanın mânâsı budur. Sonra sözü edilen kalbî rûh, (kalbin rûhu) insandaki akıllı rûhun (rûh-ı akıl) bineğidir. Akıllı rûh, emir (ve gayb) âlemindeki her şeyi zâtıyla idrâk eder. Çünkü onun hakîkatı ve zâtı, idrâkin kendisidir. Onun gayba âit idrâkleri taakkul etmesine engel olan şey, içinde bulunduğu beden, cismânî kuvvetler ve hislerle meşgûliyet perdesidir. Eğer bu perdeden hâlî olup ondan tecerrüd etse, ayn-ı idrâk olan hakîkatına döner, ve idrâk edilebilir her şeyi idrâk eder. Şâyet ondan kısmen tecerrüd edecek (ve cismâniyetten sıyrılacak) olsa, meşgûliyetleri hafîfleyeceğinden, tecerrüd ettiği miktarda kendi (rûhânî) âleminden mutlakâ bir anlık (lemha) idrâke sâhip olur. O bu halet içinde iken, en büyük şâğıl olan zâhirî his şâğılları tümüyle hafîfler. Böylece orada bulunan kendi (rûhânî) âleme lâyık idrâkleri kabul edebilme isti'dâdını kazanır. Kendi âleminden idrâk edeceği şeyi idrâk edince (bunlarla birlikte) bedenine döner, (bedene dönmek zorundadır). Çünkü bedeninde bulunduğu sürece cismânîdir, ve (bu âlemde) cismânî idrâk vâsıtaları olmadan, faâliyette bulunmak onun için mümkün değildir.

Bilgi elde etmeye yarayan cismânî idrâkler (ve melekeler) sâdece beyinle ilgilidir. Bunlardan faâl (mutasarrıf) olan hayâldir. (Muhayyile) o hissî sûretlerden bir takım hayâlî sûretler çıkarır. Sonra bunları, nazar ve istidlâl esnâsında kendilerine ihtiyâç duyulan vakte kadar muhâfaza etmek üzere hâfızaya sevk eder. Aynı şekilde nefs de o hayâtî sûretlerden diğer bir takım rûhî-aklî sûretler tecrîd eder. Böylece tecrîd hissî (mahsûs) olandan aklî (ma'kûl) olana yükselir. İkisi arasındaki vâsıta ise hayâldir. Onun için nefs, kendi âleminden idrâk edeceği şeyleri idrâk ettiğinde, bunu hayâle ilkâ eder. O da bunu, kendisine münâsib düşen bir sûretle şekillendirdikten sonra onu

müşterek hisse sevk eder. Bunun üzerine uyku halinde bulunan şahıs bunu mahsûs, (hissî, cismânî ve maddî) imiş gibi görür. Böylece idrâk, aklî rûhtan hissî idrâk seviyesine inmiş olur. Ve yine hayâl ikisi arasında vâsıta olur. Rü'yânın hakîkatı budur.

Bu ifâdelerden, «doğru çıkan düş» (rü'yâ-yı sâliha) ile «asılsız olan karmakarışık düş» (adgâs ü ahlâm) arasındaki fark sizin için zâhir olmalıdır. Şüphe yok ki bunların hepsi de uyku halinde hayâlde (muhayyilede) mevcûd olan sûretlerden ibârettir. Ancak bu sûretler eğer (onları) idrâk eden aklî rûhtan inmişse, bu rü'yâdır. Yok eğer uyanıkken, muhayyilenin hâfızaya tevdî' ettiği sûretlerden alınmışsa, bu da adgâs ü ahlâm (denilen karmakarışık ve asılsız düş) dür.

Ma'lûm olsun ki rü'yâ-yı sâdıkanın doğruluğuna delâlet ve sıhhatına şehâdet eden bir takım alâmetler vardır. Öyleki rü'yâ gören şahıs uyku esnâsında (bu alâmetler ve işâretler vâsıtasıyla) Allah tarafından kendisine bir müjdenin verildiğini hisseder.

Birinci alâmet, rü'yâ gören şahsın derhal uyanmasıdır. Çok derin bir uykuda bile olsa, sanki acele olarak his âlemine dönmek istercesine hemen uyanır. Çünkü (gaybtan) ona ilkâ olunan idrâk, o kadar ağır (ve o derece kuvvetlidir) ki, bu hâlet karşısında nefs his âlemine, bedenî gâile ve cismânî meşgûliyetlerle dolu olacağı bir hâlete kaçmak zorunda kalır.

Diğer bir alâmet, mezkûr idrâkin devâmlı ve sâbit olmasıdır. Çünkü bu rü'yâ bütün teferruâtıyla onun hâfızasına nakşedilmiştir. Hiç bir şekilde yanılma ve unutma hali ona yol bulamaz. Onu hatırlamak için düşünmeye ve hâfızasına mürâcaat etmeye hiç ihtiyâç duymaz. Daha doğrusu uyandığı zaman görmüş olduğu rü'yâyı zihninde, aynen müşâhede ettiği gibi taze ve canlı olarak muhâfaza eder. Onun hiç bir teferruâtı kaybolmaz. Çünkü rûhî idrâk, zaman içinde geçmez, zihinde bir tertîb üzere olmaz. Tersine bir anda ve def'aten hâsıl olur. Evet adgâs ü ahlâm denilen (ve şuûr altına hapsedilmiş olan fikir, duygu ve düşüncelerin şuûr üzerine vurmasından ibâret olan asılsız) rü'yâ zaman içinde geçer. Söylediğimiz gibi bu çeşit rü'yâlar dimâğın kuvvetlerinde yer alır ve muhayyile kuvveti onu hâfızadan alarak müşterek hisse gönderir. Bedenin fiilleri, zaman içinde geçtiğinden idrâk bir tertîb dâhilinde vukûa gelir. Sıra ile kimi önce, kimi sonra zihne gelir. Beynin kuvvetlerine ârız olan unutma hali ona da ârız olur. Halbuki nefs-i nâtıkanın idrâkleri hiç de böyle değildir. O zaman süreci içinde geçmez, bir tertîbi de yoktur. Nefse intibâ ederek ona nakş olunan bütün idrâkler bir andan daha kısa bir sürede ve def'aten vücûda gelir. Bazan rü'yâ gören şahıs, uyandıktan sonra da rü'yâ uzun müddet hâfızasında (canlı ve ta-

ze olarak) bâki kalır ve ilk idrâkin kuvvetli olması halinde gaflet sebebiyle aslâ fikirden uzaklaşmaz. Şâyet bir rü'yâ, uykudan uyandıktan sonra ancak düşünülerek ve üzerinde durularak hatırlanabiliyor ve tekrâr hatırlanınca da bir çok tafsîlâtı unutuluyor ise, o çeşit rü'yâ (aslı faslı olmayan ve) adgâs ü ahlâm denilen bir rü'yâdır.

Bahis konusu rü'yâ-yı sâdıkanın alâmetleri aynı zamanda vahyin husûsiyetleridir. Nitekim Allah Teâlâ : «Ya Muhammed, sana inen vahiy husûsunda acele edip dilini hareket ettirme, şüphe yok ki, onu toplamak ve okutmak bize âittir. Biz okuduğumuz zaman onun kırâetini ta'kîb et. Sonra onun beyânı da Bize âittir.» (Kıyame, 16), buyurmuştur.

Rü'yânın vahiy ve nübüvvetle bir münâsebeti vardır. Onun için sahîh bir hadîste : Rü'yâ, nübüvvetin kırk altı cüz'ünden bir cüz'dür, buyurulmuştur. Bundan dolayı rü'yânın mümeyyiz vasıfları ile nübüvvetin mümeyyiz vasıfları arasında da bu miktarda bir münâsebet mevcûd olmuştur. İmdi bu nükteleri nazar-ı dikkatten uzak tutmamak lâzımdır. Bunun izâhı da, bahsettiğimiz husûstan ibârettir : «Ve Allah dilediğini yaratır».

Rü'yâ ta'bîr etmenin mânâsına gelince. Bilmek lâzımdır ki aklî rûh, idrâk edeceği şeyi idrâk edip, bunu muhayyileye gönderdiği ve muhayyile de ona bir sûret verdiği zaman, o idrâki az çok onun mânâsına münâsib düşen sûretler dâhilinde şekillendirir. Meselâ aklî rûh, en muazzam sultanın mânâsını idrâk edince muhayyile onu deniz sûretinde şekillendirir veya düşmanlığı idrâk ettiğinde muhayyile bunu yılan sûretinde tasvîr eder. Şâyet rü'yâ gören şahıs uyandığı zaman kendi haline dâir hiç bir şey bilmiyor ve sâdece bir deniz veya yılan gördüğünü hatırlıyorsa, rü'yâyı ta'bîr eden zât, denizin hissî bir sûret olduğuna ve idrâk olunan mânânın onun ötesinde bulunduğuna kesinlikle kanâat getirdikten sonra teşbîh ve temsîldeki kuvvetle nazar edip idrâk olunan mânâyı tesbîtte kendisine yardımcı olacak diğer bir takım karînelerle de istidlâlde bulunarak; meselâ der ki : Denizden maksad sultandır. Zîrâ o, muazzam bir şeydir. Onun için sultanı ona teşbîh etmek münâsib düşer.

Aynı şekilde verdiği zararın büyüklüğünü dikkate alarak düşmanının yılana teşbîh edilmesi uygun düşer. Kezâ kadınlar da kab kabîlinden olduklarından onları da (ev eşyâsına ve) kablara benzetmek muvâfık olur. Ve bunun emsâli çoktur.

Bazan (rü'yâda) görülen şey sarîh olur. Vâzıh ve aşikâr olduğundan veya idrâk olunan mânâ ile onun benzeri olan sûret arasında yakın bir münâsebet bulunduğundan bu çeşit rü'yâlar tâbîre muhtâç olmaz. Bundan dolayı sahîh bir hadîste : Rü'yâ üç çeşittir. Allah'tan

olan rü'yâ, melekten olan rü'yâ ve şeytândan olan rü'yâ, denilmiştir. İmdi Allah'tan olan rü'yâ sarîh olup ta'bîre ihtiyâç göstermez. Melekten olan rü'yâ, rü'yâ-yı sâdıka olup ta'bîre muhtâçtır. Şeytândan olan rü'yâ ise adgâs ü ahlâmdır.

Şunu da bilmek gerek : Rûh, idrâk ettiği şeyi muhayyileye gönderdiğinde, muhayyile mu'tâd his kalıplarına dökerek ona bir sûret verir. Çünkü muhayyile hissin mu'tâd kalıplarda idrâk etmediği bir şeye hiç bir şekilde bir sûret veremez. Onun için anadan doğma amâ olana sultanı deniz, düşmanı yılan ve kadını kab - kacak şeklinde tasvîr edemez, tecessüm ettiremez. Zîrâ o, böyle bir şey idrâk etmemiştir. Belki muhayyile bu gibi şeyleri o şahsa, onun işiterek ve koklayarak idrâk ettiği şeylere benzeyen ve münâsib düşen bir biçimle tasvîr eder. Onun için ta'bîr yapan bir kimsenin bu gibi şeylere dikkat etmesi (ve hatâya düşmekten kendisini koruması) lâzım gelir. Zîrâ çok kere bu gibi şeyler sebebiyle ta'bîr karışır ve ta'bîre esâs olan kanun bozulur.

Bilinmelidir ki ta'bîr ilmi, küllî kanunlara ve umûmî kâidelere dâir bir bilgi olup rü'yâyı ta'bîr eden şahıs kendisine hikâye edilen husûsların ibâresini ve te'vîlini bu kanun ve kâideler üzerine binâ eder. Meselâ (muabbirler bir yerde) deniz pâdişaha delâlet eder, der; başka bir yerde deniz gayza ve öfkeye delâlet eder, derler; diğer bir yerde ise deniz derde ve musîbete delâlet eder, derler. Yine onlar meselâ bir yerde yılan düşmana delâlet eder; başka bir yerde yılan sır saklayan şahıstır, diğer bir yerde de yılan hayattır, derler ve buna benzer bir takım şeyler söylerler.

İmdi muabbir sözü edilen küllî kanun ve umûmî kâideleri hâfızasına iyice yerleştirir. Her bir yerde rü'yâya en lâyık olmak üzere mezkûr kâidelerin ta'yîn ettiği karînelerin gereğine göre ta'bîr yapar. Bahis konusu karînelerden bazısının menşe'i uyanıklıkta bazısının kökü uykuda olur. Diğer bir kısmının kaynağı kendisinde yaratılan hâssa sebebiyle muabbirin nefsinde doğan (ve tulûât kabîlinden olan) şeyler olur.

«Bir kimse niçin yaratılmışsa o şey o kimseye kolaylaştırılır.» (Bir kimsede fıtratan rü'yâ ta'bîr etme isti'dâdı varsa o kimse bu işi kolaylıkla yapar.)

Öteden beri bu ilim selef arasında nakledilegelmiştir. Muhammed İbn Sîrîn (Öl. 110/770) bu konuda ulemânın en meşhûru idi. Buna dâir olan kâideler ona istinâden yazılmış. Halk bu kanunları çağımıza kadar birbirinden nakledegelmiştir. Ondan sonra bu ilme dâir eser te'lîf eden Kirmânî olmuştur.

Daha sonra muahhar müellifler, bu ilme dâir birçok eserler yaz-

mışlardır. Bugün çağımızda, Mağrîb ahâlîsi arasında rağbette olan, Kayravan ulemâsından İbn Ebu Tâlib Kayravânî'nin el-Mümti' ve diğer eserleridir. Sâlimî'nin (Muhammed İbn Ahmed İbn Ömer) Kitâb'ül-İşâre'si de bu konuya dâir kısa ve çok faydalı bir eserdir. Tunus'taki hocalarımızdan İbn Râşid'in Merkabet'ül-Ulyâ'sı da böyledir. Bu, nübüvvet nûru ile ışık saçan bir ilimdir. Zîrâ ikisi arasında bir münâsebet vardır ve rü'yâ, vahyi idrâk etme ve alma vâsıtalarından biridir. Nitekim bu husûs sahîh bir hadîste bu şekilde sâbit olmuştur.

«Gaybı bilen Allah'tır.» (Mâide, 116). (İbn Haldûn, Mukaddime, II, 1136-1141 Terc. S. Uludağ).

oOo

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي
قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ ۚ
قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوءٍ ۚ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ
عَن نَّفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي
كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي ۚ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي ۚ
إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾

50 — Hükümdâr dedi ki : Onu bana getirin. Bunun üzerine ona elçi gelince : Efendine dön ve ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor. Şüphesiz ki benim Rabbım onların düzenini bilir, dedi.

51 — Dedi ki : Yûsuf'tan kâm almak istediğiniz zaman ne halde idiniz? Onlar dediler ki : Hâşâ, Allah için biz onun bir kötülüğünü görmedik. Azîz'in karısı da şöyle dedi : Şimdi hak ortaya çıktı. Onu kendime ben râm etmek istedim. Ve o, gerçekten sâdıklardandır.

52 — Bu; gıyâbında kendisine gerçekten hıyânet etmediğimi, hâinlerin hîlesini Allah'ın başarıya erdirmeyeceğini, onun da bilmesi içindi.

53 — Ve ben, nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis var şiddetiyle kötülüğü emredendir. Meğer ki Rabbımın esirgediği bir nefs ola. Rabbım Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; kralın adamları kendisine görmüş olduğu rü'yânın yorumunu hoşuna giden ve anladığı bir şekilde getirdikleri zaman Hz. Yûsuf (a.s.) un fazîletini, ilmini, rü'yâsına güzel bir şekilde müttali' olduğunu ve ülkesindeki tebeasından ahlâkça üstün olduğunu bildi ve : Onu hapisten çıkarıp bana getirin, diye emretti. Elçi, Hz. Yûsuf'a bu haberi getirdiği zaman; kral ve tebeası onun suçtan berî olduğunu, Azîz'in, karısı tarafından kendisine nisbet edilen suçtan ırzının temiz olduğunu kesin olarak bilmeleri için hapisten çıkmayı kabul etmedi. Onlar, kesin olarak bileceklerdir ki; onun hapsedilmesi, hapsedilmesini gerektiren bir işten dolayı olmayıp, ona bir zulüm ve düşmanlıktan ötürü olmuştur. Demişti ki : «Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor. Şüphesiz ki benim Rabbım onların düzenini bilir.»

Bu davranışı üzerine Hz. Yûsuf'u öven, onun fazîlet ve şerefine, kadrinin yüceliğine ve sabrına işâret eden hadîsler vârid olmuştur. Müsned ile Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Zührî kanalıyla... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Biz şüphe etmeye İbrâhîm'den daha lâyığız. «Hani İbrâhîm : Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, deyince : İnanmıyor musun? demişti. O da : Hayır öyle değil, ama kalbim iyice mutmain olsun, demişti.» (Bakara, 260)

Allah Lût'a merhamet eylesin. Muhakkak ki o, sağlam bir yere sığınmıştı. Şâyet ben Yûsuf'un kaldığı kadar hapiste kalsaydım, çağırana hemen icâbet ederdim. (Alah Rasûlü (s.a.) nün bu sözleri tevâzu' kabîlindendir. Yoksa elbette o azîmce peygamberlerin en güçlüsü, makâm yönüyle en yücesi, her türlü övmeye en çok lâyık olanıdır.) İmâm Ahmed de der ki : Bize Affân'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), «Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor. Şüphesiz ki benim Rabbım onların düzenini bilir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Semiz ve arık ineklerden sorulduğunda, Yûsuf'un sabrına ve şerefine şaşarım. Allah muhakkak onu bağışlamıştır. Şâyet onun yerinde ben olsaydım, hemen kapıya koşardım. Fakat o, kendisinin ma'zûr görülmesini istemiştir. Bu, mürsel bir hadîstir.

«Dedi ki : Yûsuf'tan kâm almak istediğiniz zaman ne halde idiniz?» Kral, Azîz'in karısı yanında ellerini kesmiş olan kadınları topla-

dığı zaman, onların hepsine birden hitâbla, vezîri olan Azîz'in karısını kasdederek onlara şöyle demişti : Ziyâfet günü «Yûsuf'tan kâm almak istediğiniz zaman ne halde (ne durumda) idiniz? Onlar dediler ki : Hâşâ, Allah için biz onun bir kötülüğünü görmedik.» Allah için Yûsuf ithâm edilmiş değildir. Allah'a yemîn olsun ki biz, onun herhangi bir kötülüğünü bilmiyoruz. «İşte o zaman Azîz'in karısı da şöyle dedi : Şimdi hak ortaya çıktı.» İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çokları derler ki : Azîz'in karısı o zaman : Hak ortaya çıktı, zâhir oldu, demiştir.

Onu kendime ben râm etmek istedim. Ve o : «O beni kendine râm etmek istedi.» sözünde gerçekten sâdıklardandır. Bu; gıyâbında kendisine gerçekten hiyânet etmediğini onun da bilmesi içindi. Ben bunu kendime karşı itirâf ediyorum ki; kocam kendisine ihânet etmediğini, büyük günâhın meydana gelmediğini kocam bilsin. Evet, ben bu gençten kâm almak istedim ama o kabul etmedi. İşte kocamın benim suçsuz olduğumu bilmesi için bunu itirâf ettim. Hâinlerin hîlesini Allah'ın başarıya erdirmeyeceğini onun da bilmesi içindi bu. Bununla birlikte ben, nefsimi temize çıkarmam. Zîrâ nefis konuşur, temennîde bulunur. Ve bu sebepledir ki ben ondan kâm almak istedim. Zîrâ nefis kötülüğü çokça emredendir. Meğer ki Rabbımın, Allah'ın esirgediği bir nefs ola. Muhakkak ki Rabbım Gafûr'dur, Rahîm'dir. Kıssanın akışına, sözün mânâlarına en uygun, en lâyık ve en meşhûr görüş budur ki; bu sözler, Azîz'in karısına âittir. Mâverdî Tefsîr'inde bu görüşü hikâye etmiş, İmâm el-Allâme Ebu Abbâs İbn Teymiye —Allah ona rahmet eylesin— de bu görüşü desteklemek üzere başlı başına bir eser meydana getirmiştir.

Bu sözleri «Bu; gıyâbında kendisine (kocasına) gerçekten hiyânet etmediğini... onun da bilmesi içindi...» âyetinden itibâren iki âyetin, Hz. Yûsuf (a.s.) un sözü olduğu da söylenmiştir. Buna göre anlam şöyle oluyor : Kralın benim ma'sûm olduğumu bilmesi, Azîz'in gıyâbında karısı husûsunda kendisine gerçekten hıyânet etmediğini, hâinlerin hîlesini Allah'ın başarıya erdirmeyeceğini bilmesi için elçiyi geri çevirdim. Bununla birlikte ben, nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, var şiddetiyle kötülüğü emredendir. İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim, bu görüşün dışında başka bir görüş rivâyet etmezler. İbn Cerîr der ki : Bize Ebu Küreyb'in... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle anlatmıştır : Kral kadınları topladığında onlara : Yûsuf'tan kâm almak istediniz mi? diye sormuş; onlar : Hâşâ, Allah için biz onun bir kötülüğünü görmedik, demişler. Azîz'in karısı da şöyle demiş : Şimdi hak ortaya çıktı. Onu kendime ben râm etmek istedim. Ve o, gerçekten sâdıklardandır. Yûsuf da dedi ki : «Bu; gıyâbında kendisine gerçekten hiyânet etmediğimi onun da bilmesi içindi.» Bunun üzerine Cibrîl

(a.s.) ona : Düşündüğünü düşündüğün gün de mi? diye sormuş ve Hz. Yûsuf : «Ve ben, nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, var şiddetiyle kötülüğü emredendir.» demiştir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, İbn Ebu Hüzeyl, Dahhâk, Hasan, Katâde ve Süddî de böyle söylemişlerdir. Ancak birinci görüş, daha kuvvetli ve daha açıktır. Zîrâ sözün akışının tamâmı kralın huzûrunda Azîz'in karısının sözlerindendir. Hz. Yûsuf (a.s.) yanlarında değildi. Aksine ondan sonra kral Hz. Yûsuf'u yanına getirmiştir.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾
قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

54 — Hükümdâr dedi ki : Onu bana getirin de yanıma alayım. Onunla konuşunca da dedi ki : Sen bugün bizim yanımızda önemli bir mevki sâhibisin, emînsin.

55 — Dedi ki : Beni memleketin hazîneleri üzerine ta'yîn et. Çünkü ben onları iyi korurum, bilirim.

Yûsuf Hazînenin Başına Getiriliyor

Allah Teâlâ haber veriyor ki; kral, Hz. Yûsuf (a.s.) un ma'sûm olduğunu, ırzının kendisine nisbet edilen suçtan berî, tertemiz olduğunu anlayınca dedi ki : «Onu bana getirin de yanıma alayım.» Onu hâs adamlarımdan ve kendileriyle meşverette bulunduklarımdan kılayım. Onunla konuşup tanışınca, fazîlet ve üstünlüğünü görünce ondaki yaradılış ve huy güzelliğini, kemâlini anlayınca kral kendisine şöyle dedi : «Sen bugün bizim yanımızda önemli bir mevki sahibisin, emînsin.» Hz. Yûsuf da dedi ki : «Beni memleketin hazîneleri üzerine ta'yîn et. Çünkü ben onları iyi korurum, bilirim.» deyip kendini övdü. O halde bir kimsenin, ihtiyâç halinde ve durumu bilinmediği zaman kendini övmesi câizdir. Hz. Yûsuf kendisinin emniyetli bir hazînedâr, üzerine aldığı işi bilen birisi olduğunu da söylemiştir. Şeybe İbn Neâme der ki : Bana tevdî' edip vereceğini iyi korurum, kuraklık senelerini iyi bilirim. Şeybe'nin bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

Hz. Yûsuf, güç yetireceğini bildiği bir işi insanların menfaatına olarak istemiştir. Yeryüzü hazîneleri üzerine vazîfelendirilmesini hemen istemiştir. Bunlar; durumlarını haber vermiş olduğu başlarına gelecek kıtlık seneleri için mahsûllerin toplandığı ehrâmlar (büyük

binâlar) dır. Böylece ihtiyâca en muvâfık, en doğru ve faydalı bir şekilde onlar için tasarrufta bulunacaktır. Ona rağbet ve bir ikrâm olarak, onun bu isteğine icâbet edilmiş, bu isteği kabul edilmiştir. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurur : «İşte böylece, Biz Yûsuf'u yeryüzünde yerleştirdik. Nereyi isterse orada konaklardı. Rahmetimizi istediğimize veririz. Ve ihsân edenlerin ecrini zâyi' etmeyiz.»

İZÂHI

Biz bu prensiblerin Hz. Yûsuf zamanında mevcûd olmayıp sâdece Muhammed Aleyhiselâm'ın gününde kurulmuş bir İslâm prensibi olduğunu söylemiyoruz. «Bu dinin ictimaî prensibleri her peygamberin gününde değişiktir , her peygamberin getirdiği prensibler ayrıdır, ictimaî meseleler akîde prensibleri gibi her peygamberin getirdiği dinde aynı değildir» şeklinde bir iddiâmız yoktur.

Gerçi, böyle bir iddiâ ileri sürenler olabilir. Fakat biz, meselenin bu türlü iddiâları aşacak kadar şümûllü ve derin olduğu kanâatındayız. Âyet ve hadîslerden hüküm çıkarmanın usûllerini kavrayabilmek için, bu meselenin hangi esâslara istinâd ettiğini bilmek gerekir. Ancak o zaman tabiî seyrini devâm ettirmekte olan bu türlü ictimaî meseleleri, usul-i fıkıh ve onun hükümleriyle tahlîl edebiliriz. Ki bu husûs, duraklama devirlerinde donuk ve hareketsiz olarak kalmıştır.

İslâm fıkhı, boşlukta meydana gelmiş değildir. Onu, boşlukta yaşamak ve boşlukta anlamak da mümkün değil!... İslâm fıkhı; İslâm cemiyetinde tekevvün eder. Dâimâ hareket halinde olan ve İslâm'ı yaşamaya çalışan bu cemiyet, birtakım zarûrî ihtiyâçlarla karşı karşıya kalır. Bu ihtiyâçları İslâm'a uygun şekilde karşılamaya çalışırken İslâm fıkhı kendiliğinden tekevvün eder. İslâm cemiyetini İslâm fıkhı meydana getirmez. Bilakis; İslâm'ı yaşamaya çalışan ve ihtiyâçlarını İslâm'a uygun şekilde karşılamak isteyen İslâm cemiyeti, İslâm hukûkunun meydana gelmesine vesîle olur.

İslâm hukûkunun boşlukta tekevvün etmeyişi ve onun İslâm cemiyetini değil, İslâm cemiyetinin onu meydana getirişi tarihte yaşanmış iki gerçek ve iki büyük delildir. İslâm hukûkundaki hareketlilik ve seyyâliyet karakterini anlamak ve onu tâm kavrayabilmek için bu tarihî gerçeği iyi bilmemiz gerekir.

Bugün İslâm hukûkuyla ilgili hüküm ve prensibleri hazır olarak alıp kullananlar, bu iki gerçekten habersizdirler. Hüküm çıkardıkları âyet ve hadîslerin iniş ve hükümlerin neş'et ediş sebepleri üzerinde

durup bu hükümlerin nasıl tekevvün ettiğini, hangi münâsebetler ve hangi şartlar içinde doğduğunu araştırmıyorlar. Bu hükümlerin cevâb verdiği günün ihtiyâçları ve şartları üzerinde durmuyorlar. Halbuki bu hükümler, o şartların ve ihtiyâçların meydana getirdiği hükümlerdir. Onların içinde vücûd bulmuş, onların içinde yaşamış ve onların ihtiyâçlarını karşılamıştır... Bunları dikkate almadan bu hükümlerin tatbîkini isteyenler, onun boşlukta meydana geldiğini ve bugün boşlukta yaşayabileceğini zannediyorlar. Bunlar fukahâ (İslâm hukûkçusu) değildiler. Bunların ne İslâm hukûkunun ne de İslâm dininin temel yapısıyla alâkaları vardır!

Bir de hareket halindeki hayatın doğurduğu «fıkıh» vardır. Her ikisi de âyet ve hadîslere istinâd etmekle beraber temel yapıları itibârıyla ayrı ayrı şeylerdir.

Hareket halindeki hayatın meydana getirdiği fıkıh, âyetlerin inmesine ve hükümlerin doğmasına vesîle olan hayat şartlarını esâs alır. Fıkıh, hayat şartlarıyla nass ve hükümlerin birleşerek meydana getirdikleri bir terkîbdir. Bu terkîbin maddeleri birbirinden ayrıldığı takdîrde yapı ve özelliğini kaybetmiş olur.

Bunun içindir ki; hareket halindeki hayatın şartları içinden doğmamış, bu şartlara uygun bir bünyeye sâhib olmayan ve müstakil olarak boşlukta yaşayan bir tek fıkıh hükmü tasavvur olunamaz... O, boşlukta vücûd bulmuş değildir. Bu sebeptendir ki boşlukta yaşayamaz!

Buna misâl olarak, İslâm'ın fıkhî hükümlerinden olan, bir müslümanın kendi kendini tezkiye edememesi vazîfe talebinde bulunamaması meselesini ele alalım. Bu hüküm, aşağıda meâlini verdiğimiz âyet ve hadîsten çıkarılmıştır: «Kendinizi beğenip temize çıkarmayın»... (Necm, 32)

«Allah'a yemîn ederim ki biz bu vazîfeyi isteyene vermeyiz»... (Bu hadîs müttefekkun aleyhtir.)

Bu âyetle hadîs ve bunlardan çıkarılan hüküm ve İslâm topluluğunda cereyân etmiş ve bu topluluğun tarihî tekevvününe uygun olarak vücûd bulmuştur. Bunun içindir ki bu hüküm, bu topluma tatbîk olunabilmekte, bu cemiyetin hayat şartları içinde yerini alıp, onun ferd ve cemiyet olarak özelliklerine uygun şekilde ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir.

Bu İslâmî hükümler, bir İslâm topluluğunda tatbîk olunmak üzere gelmiş bulunuyor. Bu hüküm hayâlî bir boşlukta değil, gerçekler arasında vücûd bulmuştur. Şu halde bu hüküm, ancak İslâm topluluğunda tatbîk olunabilir. Gerçek te'sîrini ancak içinden fışkırıp çıktığı

bu toplum üzerinde gösterebilir... Kuruluşu yönünden İslâm toplumu... Bu vasıfları tümüyle bünyesinde toplayamamış olan her cemiyet boşluk sayılır. Bahsi geçen İslâmî hükümler bu cemiyetlerde yaşayamaz. Dolayısıyla ne bu toplumlara ne de kendi kendine faydalı olabilir.

Biz burada, Hz. Yûsuf'un sözlerini ihtivâ eden bir âyet-i kerîme ile ilgili olarak sâdece bir hükmün üzerinde durmuş olduk. Belirtmek isteriz ki İslâm nizâmının bütün hükümleri aynı şartları taşımaktadır...

İslâm cemiyetinde ferdlerin kendi kendilerini beğenip temize çıkarmalarına niçin izin verilmediğini, niçin millet meclislerine, devlet başkanlıklarına veya diğer mühim görevlere seçilebilmek için kendi kendilerini aday gösteremediklerini ve kendileri için propaganda yapamadıklarını anlamak istiyoruz.

İslâm toplumunun ferdleri, bu türlü vazîfelere geçmek için kendilerinin liyâkatlı olduklarını ortaya atmaya muhtâç değildirler. Aynı zamanda bu topluma âit vazîfe ve makâmlar da oldukça ağırdır. Bu toplumda hizmet yapacak olanlar o hizmetin külfetini ancak Allah'ın rızâsını kazanmak ve verilen vazîfeyi hakkıyla yerine getirmiş olmak için yüklenirler. Bundan ötürüdür ki; kendi kendilerini tezkiye edip iyi insan olduklarını ileri sürerek vazîfe isteyenler, kendi menfaatları için bu vazîfeyi basamak yapmak emelini taşırlar! Bu türlü insanlara vazîfe verilmemelidir!...

Bu gerçeği daha iyi kavrayabilmemiz için İslâm toplumunun neş'et ettiği tabiî şartlara bir göz atmak ve onu meydana getiren ferdlerin temel yapısını iyi bilmek gerekir.

Bu cemiyeti meydana getiren unsur hareket unsurudur. İslâm cemiyetinde, İslâm akîdesinin doğurduğu bir hareketlilik vardır...

Önce şunu izâh edelim : Peygamberlerin yaşadıkları devirlerde ilâhî kaynaktan gelen akîde, onlar tarafından hem teblîğ hem tatbîk edilir. —aradan zaman geçtikten— sonra ise, Allah tarafından gönderilip peygamber tarafından teblîğ ve tatbîk olunan bu ilâhî nizâmın teblîği ve tatbîkini gerçek müslümanlar kabulleniyor. İnsanları hak dine hak nizâma davet ediyorlar. Davet edilen yerlere hâkim durumda olan câhiliyetin fitne ve zulümleriyle karşılaşıyorlar. Bunlardan bazıları fitneliklere kapılıp dininden dönüyor. Bazıları Allah'a karşı verdiği söze sadâkat göstererek şehîd olana kadar mücâdele ediyor, diğer bazıları ise, kavmi ile kendi arasında Allah'ın hak ile hüküm vereceği güne kadar mücâdelesine devâm ediyor...

Allah Teâlâ bunların yardımcısı oluyor, takdîrini bunların meydana getirdiği perde ile gizliyor ve yeryüzüne sağlam bir şekilde yer-

leştiriyor bunları... Çünkü Allah, kendi nizâmının yayılmasına çalışanlara yardımcı olacağını va'detmiştir. Yeryüzünde Allah'ın hâkimiyetini kurmaları —yani Allah'ın nizâmını hâkim kılmaları— için bunlara yardımcı olup istikrârlarını te'mîn etmeyi üzerine alıyor, Allah Teâlâ. Ve bu yoldaki başarı Allah'a bir şey sağlayacak değildir. Gâye, Allah'ın dininin muzaffer olması ve kulların Allah'ın rubûbiyetinde istikrâr kılmasıdır.

İslâm'ı yaymakta olan bu mü'minler için duracakları belli bir sınır yoktur. Ne coğrafyanın çizdiği sınırlar, ne ırkları birbirinden ayıran hudutlar; ne dillerin, ne renklerin, ne milliyetlerin ne de beşeriyet tarafından meydana getirilen diğer herhangi bir âdî unsurun çizdiği belli bir sınır onların ilerlemesine mâni olabilir! Onların bu yolculuğu, sâdece, insan denen varlığı rabbanî akîde sâyesinde mutlak hürriyete ulaştırmak içindir. Bütün insanları... Yeryüzünün her karış toprağında Allah'tan gayrı tapmakta olduğu her türlü put ve putlaştırılmış yaratıklardan kurtarmak, bu düşük seviyeden alıp lâyık olduğu yüceliklere ulaştırmak için... (Bkz. «Yoldaki İşâretler» adlı kitabın «Allah yolunda cihâd» bölümü)

Bu dinin cemiyette bahşettiği hareketlilik esnâsında —ki biz bu hareketin, herhangi bir yerde bir İslâm devleti kurulması halinde veya milliyet, kavmiyet gibi şeylerin çizdiği hudutlar önünde durmayacağına işâret etmiştik— ferdlerin cemiyet içindeki seviye ve değerleri ortaya çıkar. Bu seviye ve değerlerin kıymet ölçüsü îmândır. Îmân yönünden tartılır ve ölçüye vurulur. Herkes birbirini bu ölçüyle değerlendirir ve bu ölçüyle birbirlerini tanırlar. Cihâd yolundaki tahammülde, takvâda, sâlih kul olmakta, ibâdette, ahlâkta, liyâkat ve ehliyette hep bu ölçü kullanılır... Bütün bunları gerçekler ta'yin eder, hareketler ortaya çıkarır ve hem toplum hem o vasfı taşıyan şahıs tarafından bilinir... Bunun içindir ki, bu vasıflara sâhip olan kimseler kendi kendilerini tezkiye etmeye ihtiyâç duymazlar. Böyle bir tezkiyeye dayanarak devlet veya hükümetin yüksek kademelerinde vazîfe istemezler...

İşte böyle bir doğuşla bir İslâm cemiyeti doğar. Bu cemiyeti meydana getiren ferdler, cemiyetteki îmân hareketlerinin kazandırdığı o yüksek vasıflarla muttasıftırlar. —İslâm cemiyetinin ilk doğduğu sıralarda, Muhâcirîn, Ansâr, Ehl-i Bî'at-ı Rıdvân ve Mekke fethinden önce hem orduya maddî yardım yapıp hem savaşa katılanlarda görüldüğü gibi— Artık bu cemiyetin ferdleri İslâm uğruna her türlü sıkıntıyı memnûniyetle karşılarlar...

Artık böyle bir toplumda hiç kimse diğerini küçümsemez. —Beşer olmaları dolayısıyla zaman zaman zaaf ve ihtirâsa düşseler dahi— bir-

birlerindeki fazîlet ve liyâkatları inkâr etmezler. İşte o zaman büyük vazîfe makâmları, gerçek tezkiye kâideleriyle tezkiye olunmuş bu insanların vazîfe taleb etmeleri için can atar...

Şimdi böyle bir toplumun ancak tarihî şart ve sebeplerle ilk doğuşta kurulabileceğini düşünenler vardır! Bunlar, her İslâm toplumunun yeni baştan kurulması gerektiğini unutuyorlar... Bu gün de, yarın da bu toplum vücûda getirilmek istendiği takdîrde, insanları içinde bulundukları câhiliyyetten çıkarıp yeni baştan İslâm dinine girmelerini te'mîn etmek gerekir. İşte başlangıç noktası burasıdır... Ondan sonra —İslâm'ın ilk kuruluşunda olduğu gibi— müşkilâtlar ve imtihânlar devresi gelir. Bazısı fitnelere kapılıp dininden döner, bazısı Allah'a karşı verdiği sözde durup şehîd oluncaya kadar mücâdele eder, bazısı İslâm uğruna bütün güçlükleri sabır ve tahammülle karşılarken mü'min kardeşlerini de aynı sabır ve tahammüle teşvîk eder.. Bunlar için câhiliyyete tekrâr dönmek, kendini ateşe atmak kadar korkunçtur. Artık Allah Teâlâ —ilk kuruluşta müslümanlara yeryüzünde nasıl istikrâr sağladı ise— kendilerine istikrârı sağlayıncaya ve kendileriyle kavimleri arasında hak ile hüküm verinceye kadar mücâdele ederler. Netîcede, Allah'ın mülkü olan yeryüzünün bir köşesinde gerçek İslâm nizâmı kurulmuş olur... O vakit bu İslâm nizâmının hareketliliği, başlangıç noktasından itibâren devâm eder. Bu hareketlilik içinde yetişen hareketli mücâhidler îmânın çeşitli kademelerinde değer ve mevki sâhibi olurlar...

Artık böyle bir toplumun ferdleri için kendi kendilerini tezkiye etmek ve yüksek mevkilere aday olmak bahis konusu değildir. Çünkü kendileriyle birlikte mensûb oldukları toplum da mücâdeleye katılmış, onlardaki değerlere bizzât şâhid olmuştur. Onları tezkiye edecek olan da aday gösterecek olan da toplumun kendisidir!...

Bu izâhımızdan sonra denebilir ki : Anlattıklarımız İslâm toplumunun kuruluş merhalelerindeki durumlardır. Acabâ bu toplum kurulup oturduktan sonra durum ne olacaktır?

Böyle bir suâl, bu dinin yapısını bilmeyenlerin suâlidir! Bilmek lâzımdır ki bu din devâmlı olarak hareket halindedir. Yeryüzündeki insanları... «Bütün yeryüzünü»... «Bütün insanları» Allah'tan başkasına tapmaktan kurtarıp hürriyete kavuşturmak için hareket halindedir. Bitip tükenmesi söz konusu olmayan bu hareketiyle, tabîat, cinsiyet, kavmiyet veya beşeriyetin meydana getirdiği diğer herhangi bir âdî anlayışın hududunda duraklamadan yürüyecek ve insanoğlunu putperestlikten kurtaracaktır!...

Şu halde —bu dinin asıl temel yapısı olan— hareket, müşkülâtlara göğüs gerenleri, ehliyet ve liyâkat sâhibi olanları yetiştirip orta-

ya koymaya devâm edecektir. —İslâm'dan uzaklaşmadığı müddetçe— toplumu durgunluğa ve ümitsizliğe düşürecek herhangi bir duraklama kat'iyyen sözkonusu olamaz. Kendi kendisini tezkiye ederek vazîfe talebinde bulunmayı yasaklayan fıkıh hükmü de böylece devâm edecektir. Tezkiye, ancak İslâm cemiyetinin hareketliliği içinde yüksek vasıflarla yetişenlerin yine o cemiyet tarafından tezkiye edilmesi şeklinde olabilir.

Denebilir ki, İslâm toplumu büyüyünce kimse kimseyi tanımaz hale gelir. Liyâkat sâhiplerinin propaganda yolu ile kendilerini tanıtmaları ve yapabilecekleri vazîfeye tâlib olmaları gerekir!

Bu söz de günümüzün câhiliyyet toplumlarından müteessir olanların vehimlerinden ibârettir... Müslüman topluluğun her mıntıkasında halk birbirini yakından tanır. Her çevre halkının birbirleriyle çeşitli münâsebetleri vardır. —Nitekim terbiye, olgunluk ve İslâm topluluğuna bağlılık bunu gerektirir.— Bu sûretle her mıntıkanın halkı, kendi arasındaki liyâkat sâhibi insanları yakından tanıyıp bilir. Onlardaki liyâkatın değerini ise, îmân ölçülerine vurarak takdîr eder. Devletin yüksek makâmlarına veya mahallî idârelere bunlar arasından ehil olanları göndermek çevre halkı için güç bir iş değildir.

Fakat ehemmiyet arzeden emîrliklere gelince... Onları imâm seçer. İmâmı da ehl-i hall ve akd sâhiblerinin namzed gösterdiği kimselerden millet seçer. Yani imâm onları, İslâm hareketi içinde temâyüz etmiş kimselerin içinden seçer. İslâm cemiyeti dâimâ hareket halindedir. Zîrâ cihâd kıyâmete kadar bâkîdir.

Bugün İslâm nizâmı veya İslâm teşkîlâtı üzerinde fikir yürütüp kalem oynatanlar yanlış yola sapıp çıkmaza girmektedirler! Bunlar İslâm nizâmı esâslarının ve eldeki fıkıh hükümlerinin boşlukta tatbîk edilmesini istiyorlar! Bu nizâmın, bugünkü ferdlerin meydana getirdiği câhiliyet toplumunda tatbîkine yelteniyorlar! Halbuki —İslâm nizâmının temel yapısı ve onun fıkıh hükümleri yanında— bugünkü câhiliyet toplumu boşluk sayılır. Bu boşlukta böyle bir nizâmın ve bu türlü hükümlerin tatbîki mümkün değildir... Bu toplumu meydana getiren ferdler, İslâm toplumunu meydana getiren ferdlerle taban tabana zıddır. İslâm toplumu —daha önce de söylediğimiz gibi— bu toplumdaki İslâmî hareketliliğin yetiştirdiği ferdlerden meydana gelmiştir. Birçok değerlere sâhib olan bu şahsiyetler, İslâm nizâmını cihâna yaymayı kendilerine vazîfe edinmişlerdir. İnsanları câhiliyetten kurtarıp İslâm'a dâhil edebilmek için câhiliyetle mücâdeleye girişirler. Bu mücâdele esnasında câhiliyetin her türlü baskı, zulüm ve işkencelerine göğüs gererler. Bu faâliyetlerin başlangıç noktasından son noktasına varıncaya kadar bütün müşkülleri sabır ve tahammülle karşılarlar. Halihazırdaki câhiliyet toplumuna gelince; bu top-

lum, İslâm ve îmânla alâkası olmayan esâslar üzerine kurulmuş bir toplumdur. İslâmî hareketlilikten uzak ve uyuşukluk içinde yaşar... —Bu sebepledir ki— bu toplum, İslâm nizâmı ve onun fıkıh hükümlerine nisbetle boşluk sayılmaktadır. Bu boşlukta ne İslâm nizâmı yaşayabilir, ne de onun fıkıh hükümleri!...

Bahsettiğimiz yazarlar İslâm nizâmı ve fıkıh hükümlerinin tatbîki için çâre ararlarken kendilerini ilk hayrete düşüren şey İslâm nizâmında ehl-i hall ve akd sâhibi kimselerin seçilme tarzıdır. Bunların kendi kendilerini tezkiye edip aday göstermeden seçilebileceklerini bir türlü akıllarına sığdıramazlar! İçinde yaşadığınız şu toplumlarda, bu nasıl mümkün olabilir! Zîrâ bu toplumların insanları; ne doğru dürüst birbirlerini tanırlar, ne de birbirlerinin liyâkat, dürüstlük ve i'timâd derecelerini bilirler!... Bunları hayrete düşüren diğer bir husûs da devlet başkanı olan imâmın seçilme tarzıdır. İmâmı doğrudan doğruya halk mı seçecektir, yoksa hall ve akd sâhibi zevât mı? İslâm nizâmında kendi kendini aday göstermek ve tezkiye etmek gibi şeyler olmadığına göre, bu zevâtı imâmın seçmesi gerekir. Fakat imâm tarafından seçilen zevât nasıl tekrâr dönüp imâmı seçebilir? Seçtiği takdîrde en büyük makâmı işgâl eden imâm üzerinde baskı unsuru sayılmazlar mı? Yahut imâm onları seçerken liyâkattan daha çok, kendisine bağlı kalıp kendisini seçeceklerinden emîn olacağı kimseleri o makâmlara getirmez mi?...

Yollarını şaşırıp saklandıkları çıkmazda, cevabını bulamadıkları bu ve buna benzer daha birçok suâller vardır.

Ben size, yollarını şaşırıp saptıkları bu çıkmazın başlangıç noktasını izâh edeyim. İçinde yaşadığımız şu câhiliyeti, kabul ettiğimiz takdîrde, ahlâk ve fazîlet derecelerini yakînen bildiğimiz ferdlerin meydana getirdiği bu cemiyette İslâm nizâmı ve İslâm hukûkunun uygulanması istenecektir!

Çıkmaz sokağın başlangıç noktası burasıdır... Araştırıcı ne zaman bu noktadan başlarsa, işe boşluktan başlamış olacak ve netîcede kendini bu boşluğun bir meçhûl semtinde akıntıya terkedecektir!

İçinde yaşadığımız şu câhiliyet cemiyeti, İslâm cemiyeti değildir. Hal böyle olunca ne İslâm nizâmı, ne de onun ihtivâ ettiği İslâm hukûku bu cemiyette tatbîk olunabilir... Bu mümkün değildir. İslâm nizâmının temel prensibleri ve İslâm fıkhının rükünleri boşlukta hareket edemez. Boşlukta hareket edebilmesi için boşlukta vücûd bulması lâzımdır!

İslâm toplumunu meydana getiren ferdlerle câhiliyet toplumunu meydana getiren ferdler kat'iyyen birbirine benzemez. İslâm toplumunun doğup vücûd bulmasına vesîle olan ferd, âile ve gruplar bu top-

lumu meydana getirebilmek için—câhiliyetle— mücâdeleye girişmiştir. Bu faâliyetleri sırasında sâhib olduğu değer ve özellikleri korumasını bilmiştir.

Yeni bir toplumdur bu... Yeni doğmuştur... İnsanoğlunu hürriyete kavuşturmak için devâmlı hareket halindedir. Yeryüzünün her köşesinde... İnsanoğlunun her ferdini... Allah'tan gayrıya tapmaktan kurtarmak için... putperestlik illetinden çekip lâyık olduğu yüceliklere çıkarmak için... Evet, putperestliğin her türlüsünden...

Kendi kendini tezkiye etmek ve yüksek mevkilerden vazîfe istemek mevzûu... Devlet başkanı olan imâmın ve diğer devlet adamlarının seçilme mevzûu ve benzeri meseleler... Araştırıcılar boşluk içinde bu mevzûları ele alıyor... İçinde yaşadığımız câhiliyet toplumu içinde bu meseleleri halletmeye çalışıyorlar... Bizzât içinde yaşadığımız cemiyet... Bu cemiyete vücûd veren ferd ve unsurlarla İslâm cemiyetini meydana getiren ferd ve unsurlar birbirinden tamâmen ayrı şeylerdir... İki cemiyet arasındaki ölçüler ayrı, değerler ayrı, düşünceler ayrı, ahlâklar ayrı, duygu ve tasavvurlar ayrıdır...

Banka muâmeleleri ve bunların faiz üzerine oturtulan temelleri... Sigortalar ve bunların temelini teşkîl eden faizler... Doğum kontrolü ve daha birçok şeyler... Bütün bunlar birer müşkilât olarak araştırıcıları yorar ve bu mevzûlarda sorulan suâllere cevap vermeye çalışırlar...

Bu kimselerin hepsi de —maalesef— meseleye çıkmaz sokağın ilk noktasından başlıyorlar! İslâm nizâmındaki esâsların ve ondaki hükümlerin getirilip halihazırdaki şu câhiliyet toplumuna tatbîk edilebileceğini düşünüyorlar. Meselenin halline bu sapık yoldan başlıyorlar. Demek ki o zaman —İslâmî hükümler tatbîkata konur konmaz— bu toplum, derhal İslâm toplumu oluverecektir!

Üzücü olmasa dahi gülünç bir fikirdir bu!

Bilmek gerekir ki, İslâm toplumunu İslâm hukûku meydana getirmiş değil, bilakis İslâm toplumu İslâm hukûkunu meydana getirmiştir. İslâm fıkhının bütün hükümlerini bir araya getiriniz, yine bir İslâm cemiyeti vücûda getiremezsiniz. Ancak İslâmî hareketleriyle —başlangıçtan itibâren câhiliyetle mücâdele halinde olan— ve ikinci merhalede yine İslâmî hareketlerle gerçek hayatın ihtiyâçlarını karşılayan bir İslâm toplumu, özlenen İslâm fıkhını şerîatın temel prensiblerinden iktibâs ederek meydana getirebilir... Bunun aksi kat'iyyen mümkün değildir!

İslâm fıkhı boşlukta vücûd bulamayacağı gibi boşlukta yaşayamaz da... O, kafalarda ve kâğıt üzerinde vücûd bulan bir nesne değildir. Sâdece hayatın gerçekleri arasında vücûd bulur. Hem, herhangi bir

hayatın da değil... Onun vücûd bulacağı hayat sâdece ve sâdece İslâm toplumunun hayatıdır... Onun için her şeyden önce, aranan tâbiî özelliklere sâhib ferdlerin meydana getireceği bir İslâm toplumunun mevcûd olması lâzımdır. İslâm fıkhı, ancak böyle bir vasatta vücûd bulup tatbîk sâhasına konabilir. İşte o zaman her şeyde büyük değişiklikler olacaktır...

Câhiliyetle yaptığı mücâdele ve hayata karşı gösterdiği hareketlilik sonunda meydana gelen bu İslâm toplumunun o zaman banka, sigorta, doğum kontrolü ve benzeri şeylere ya ihtiyâcı olacak, yahut ta olmayacaktır. Böyle bir cemiyetin aslî ihtiyâçlarının neler olduğunu, ne miktar ve ne şekil olacağını bu günden bizler tesbît etmeye yetkili değiliz. Tesbît edemeyeceğimize göre, bu ihtiyâçları tanzîm edecek müeyyideleri koymaya da yetkili değiliz demektir! Diğer taraftan elimizdeki İslâmî hükümler de câhiliyet toplumlarının ihtiyâçlarına cevâb vermeye ve isteklerini yerine getirmeye müsâit değildir... Zîrâ İslâm dini, câhiliyet toplumlarının varlığını başlangıçtan beri meşrû' kabul etmemiş, onun devâm etmesine rızâ göstermemiştir. Bundan dolayıdır ki onun câhiliyetten doğan istek ve ihtiyâçlarını da meşrû' kabul etmemekte ve telâfîsini üzerine almamaktadır!

Bu araştırıcıların başlarına gelen gerçek belâ, mevcûd câhiliyet toplumunu esâs kabul etmelerinden gelmektedir. Onlara göre; Allah'ın dini, bu topluma uyarak ihtiyâçlarını gidermelidir! Halbuki mesele tâm tersinedir. Esâs olan Allah'ın dinidir. Beşeriyetin ona tâbi olması, kendini ona uydurması lâzım gelir. Bunun tahakkuku için ise câhiliyet prensiblerinden uzaklaşıp değişikliklere uğraması gerekir... Bu değişiklikleri yapıp İslâm'a uygun bir hale gelebilmek için tek bir yol vardır, o da —câhiliyeti hedef alan— hareketliliğin içine girmek... O zaman yeryüzünde Allah'ın ulûhiyyeti tahakkuk edecek, kullar sâdece O'nun rubûbiyetine yönelecekler, insanların hayatına yalnız Allah'ın şerîatı hâkim olduğu için putperestlikten ve kula kul olmaktan kurtulacaklardır...

Bu hareketler şüphesiz ki birçok fitne, eziyet ve müşkilâtla karşılaşacaktır. Bazıları bu fitnelere kapılıp dininden dönecek, bazıları Allah'a karşı verdiği sözde durup şehîd olana kadar mücâdele edecek, diğer bazıları ise, kavmi ile kendi arasında Allah'ın hak ile hüküm vereceği ve kendisini yeryüzüne yerleştireceği güne kadar mücâdelesine devâm edecektir. İşte, ancak o gün İslâm nizâmı kurulmuş olur. Kurucuları da o nizâma gönül verip kendilerini ona uyduran, böylece değerler kazanarak İslâm'ın emrettiği şekilde faâliyet gösterenlerdir. Bu toplumun hayatıyla ilgili ihtiyâç ve isteklerin yapısı, câhiliyet toplumlarındakine benzemez... Artık bu İslâm toplumunun ihtiyâçlarından

doğan gerçeklerin ışığı altında hükümler çıkarılabilir. Böylece ortaya canlı, hareketli bir İslâm fıkhı çıkar. Bu fıkıh —boşlukta değil— muayyen ihtiyâç, istek ve meseleleri içine alan bir vasatta vücûd bulmuş olur...

O gün İslâm toplumunda, zekâtın İslâm esâslarına göre toplanıp yerli yerince sarfedilmeyeceğini bugünden kim iddiâ edebilir. O toplumda her mıntıka halkının diğerine ve her ferdin diğer ferde karşı sevgi, şefkât ve emniyet içinde hareket etmeyeceğini, cemiyetin lüks ve israftan kurtulup gerçek İslâm hayatına kavuşmayacağını kim söyleyebilir... Kim diyebilir ki, her türlü fikir ve münâsebetlerini tâm bir emniyet içinde tanzîm edip yürüten bu toplumun sigortaya ihtiyâcı olacaktır! Sigortaya ihtiyâcı olacağını kabul ettiğimiz takdîrde bu sigortanın, bugünkü câhiliyet toplumunun düşünce, istek ve ihtiyâçları karşısında doğmuş olan sigorta çeşidinden olacağını kim ileri sürebilir!...

Ve kim diyebilir ki hareketli, mücâhid İslâm toplumu doğum kontrolü vs. gibi şeylere ihtiyâç duyacaktır...

Vücûd bulacak olan İslâm toplumunun aslî ihtiyâçlarını, bu ihtiyaçların miktar ve şeklini bugünden ta'yîn etme gücüne sâhib değiliz. Zîrâ o toplumun fikir yapısı, duygu ve düşüncesi, değer ölçüleri ve topluma vücûd veren ferdleri bugünkü câhiliyet toplumunkine hiç uymaz... Şu halde, henüz mevcûd olmayan İslâm toplumunun meçhûl olan ihtiyâçlarını karşılamak için eldeki İslâmî hükümler üzerinde tahrîfât ve değişiklik yapmaya kimsenin hakkı yoktur!

Çıkmaza girmenin başlangıç noktası —daha evvel de söylediğimiz gibi— bugünkü müslümanların teşkîl ettiği toplumları, gerçek İslâm toplumu kabul etmektir. Bu toplumun fikir yapısı, değer ölçüleri zihniyeti ve toplumu meydana getiren ferdî yapısı itibârıyla bugünkü durumunu muhâfaza ederken İslâmî hükümleri kâğıt üzerinden alıp bu topluma tatbîk edeceksiniz!...

Müşkülâtın temelini teşkîl eden fikir; mevcûd câhiliyet toplumunu halihazırdaki durumuyla esâs kabul ederek İslâm dininin kendini bu topluma uydurması gerektiği fikridir. Bu fikre göre Allah'ın dini, bu toplumların ihtiyâçlarını karşılamak ve müşkillerini halletmek için ta'vîzler vermesi, hükümlerinde değişiklikler yapması lâzımdır. Aslında; söz konusu olan ihtiyâç ve müşkilleri de, İslâm dinine muhâlif oluşlarından ve bu dinin hudutları dışında yaşayışlarından doğmuştur!...

Kanâatımızca artık İslâm dininin, bugünkü müslümanların çok üstünde olan yüceliklerine çekilme zamanı gelmiştir. Artık onu câhiliyetin ihtiyâçlarını gidermekte, bu toplumların arzularını yerine ge-

tirmekte kullanmamalıdırlar. Müslüman olduklarını ileri sürenlere —ve bilhâssa bu toplumlara fetvâlarıyla öncülük edenlere— şöyle denilmelidir : Gelin önce siz İslâm'a girin ve ona teslîm olup hükümlerine boyun eğdiğinizi ilân edin. Yahut diğer bir ifâde ile : Gelin, önce siz Allah'ın dinine girin ve ubûdiyetinizin yalnız Allah'a olduğunu ilân edin. Îmân ve İslâm'ın başlıca işâreti olan Kelime-i şehâdeti ihtivâ ettiği mânâlarla söyleyin ve kabullenin. Kelime-i Şehâdetin ihtivâ ettiği mânâya göre; Allah'ın ulûhiyeti yerde de gökte de tek ve birdir. İnsanların, hayatlarında sâdece O'nun rubûbiyetini, —hâkimiyet ve saltanatını— kabul etmeleri lâzımdır. Kulun kula rubûbiyetini, kulun kula hâkimiyetini, kulun kula kanun ve nizâm vaz'etmesini bertaraf etmeleri îcâb eder.

Bu söze bütün insanlar —veya onlardan bir grup— icâbet ettiği takdîrde gerçek İslâm cemiyetinin kuruluşunda ilk adım atılmış olur. O zaman bu cemiyet, canlı İslâm fıkhının doğup gelişmesi için gerçek zemîni teşkîl eder. Ve bilfiil Allah'ın şerîatına teslîm olmuş olan bu cemiyetin ihtiyâçları, doğan bu fıkıh hükümleriyle karşılanır...

Böyle bir cemiyet meydana gelmediği müddetçe, fıkıh ve hükümler üzerindeki çalışmalar sâdece kendini aldatmaktan ibâret kalır. Bu, tohumu havaya serpmek demektir. Havada tohumun yeşermesi mümkün olmayacağı gibi boşlukta İslâm fıkhının yeşermesi de mümkün değildir!

İslâm fıkhı sâhasında fikren çalışmak oldukça rahat bir iştir! Çünkü böyle bir çalışmanın tehlikeli tarafı yoktur! Ancak böyle bir çalışma İslâm'a hizmet değildir. Bu dinin prensiblerinde ve temel yapısında böyle bir çalışma yoktur! Rahat ve selâmet bir işle meşgûl olmak isteyenler; gidip edebiyat, san'at ve ticâret gibi şeylerle meşgûl olsunlar. Bugün izâh ettiğimiz şekilde İslâm fıkhı ile meşgûl olup bunu da İslâm'a hizmet kabul edenler —Allah daha iyi bilir ama— bence hem ömürlerini hem kazançlarını zâyi' etmektedirler!

Allah'ın dini, koyun sürüsü gibi istenilen yere sevk olunmaktan münezzehtir. Bu dinden kaçan, onu kerih görüp inkâr eden câhiliyet toplumunun isteklerine bu din hâdim ve itaatkâr olarak boyun eğemez... O toplum ki, İslâm'ın şerîat ve saltanatına boyun eğmediği halde zaman zaman kendi çıkarı ve problemlerinin halli için onu istismâr etmektedir...

Bu dinin fıkhı ve fıkıh hükümleri boşlukta vücûd bulamaz ve boşlukta faâliyet gösteremez... Başlangıçtan itibâren Allah'ın hükümrânlığına boyun eğen İslâm toplumu bu fıkıh hükümlerini meydana getirir. Bunun aksi vârid olamaz. Yani fıkıh hükümleri İslâm toplumunu meydana getiremez.

İslâmiyetin vücûd buluşundaki merhaleler ve atılacak adımlar her zaman aynıdır. Bir gün câhiliyet toplumunun İslâm toplumuna intikâl etmesi kolay olmayacaktır. O zaman da fıkıh hükümlerini boşlukta kullanarak işe başlanmayacaktır. Vücûd bulacak olan İslâm toplumu ve İslâm nizâmı için hazır fıkıh hükümleri konamaz. Câhiliyetten İslâm'a geçebilmek için ilk iş boşlukta İslâm fıkhını hazırlamak değildir. Bu câhiliyet toplumlarının İslâm toplumu haline gelebilmesi için muhtâç olduğu şey, hazırlanmış bir İslâm fıkhı değildir. Câhiliyet toplumundan İslâm toplumuna intikâl edebilmek için karşımıza çıkan güçlük, eldeki İslâm'ın fıkhî hükümlerinin yetersizliğinden de değildir... Ancak bu konular üzerinde birbirini aldatanlar ve aldananlar vardır!

Hayır! Şu câhiliyet toplumunu İslâm toplumuna intikâl ettirmeye engel olanlar aslında ilâhlaştırılmış insanlardır. Bunlar hâkimiyetin sâdece Allah'a âit olmasını istemiyorlar. Yeryüzünde ulûhiyyetin ve beşer hayatında rubûbiyetin Allah'a tahsîs edilmesine karşıdırlar. Ve bu sûretle İslâm dininden tamâmen çıkmış oluyorlar. Evet, bunların dinden çıkmış oldukları, dinin kat'î hükümleriyle sâbittir... Bunun ötesinde bir de bu uydurma tanrılara tapan beşer toplulukları vardır. —Yani onlara tâbi olup emirlerini din emirleri gibi yerine getirirler— bu sûretle ortaya ibâdet ve itâat edilen muhtelif tanrılar çıkarırlar. Bu beşer toplulukları da, bu türlü hareketleriyle tevhîd dininden çıkıp şirke girmiş olur... Zîrâ bu hareketler İslâm nazarında özellikle şirke sebep olan hareketlerdir.

Bu ve o türlüsüyle câhiliyet yeryüzünde nizâmını kurar. Ve kurulan bu nizâm bir yandan sapık fikirleri kendine temel taşı edinirken, diğer yandan da temellerini maddî kuvvetlerin üzerine oturtur.

Bu câhiliyet toplumunu —bu durumda— fıkıh hükümleriyle ıslâh etmek mümkün değildir. Bu toplumun ıslâhı ancak yeniden İslâm'a davet edilmeleri ve yeni baştan İslâm'a girmeleriyle mümkündür. Bundan sonra da câhiliyet nizâmına karşı İslâmî hareketliliğin bütün imkânlarını kullanarak cihâda girişilir. Daha önce câhiliyete karşı girişilen cihâdlarda nelerle karşılaşılmışsa burada da aynı şeylerle karşılaşılır. Ve nihâyet Allah, İslâm'a girenlerle kavimleri arasında gerçek hükmünü verir. İşte, ancak ondan sonra sıra fıkıh hükümlerine gelir. Bu topluma tatbîk olunacak fıkıh hükümleri, bizzât toplumun canlı zemininde ve kendi tabiî seyri içinde gelişerek vücûd bulmuştur. Ve yeni baştan doğmuş olan bu taptaze cemiyetin ihtiyâçlarına cevab verecektir. İhtiyacın o günkü hacmine, şekline ve gerekliliğine göre... Ki, —daha önce de söylediğimiz gibi bu husûslar şimdi tamâmen meçhûldür. Bu günden bunları tahmîne kalkmak veya bun-

larla meşgûl olmak bu dinin yapısındaki ciddiyetle bağdaşmaz!

Bu söylediklerimiz —her halükârda— Kitab ve Sünnet'le tesbît edilmiş olan ahkâm-ı şer'iyyenin bugün için şer'î yönden mevcûd olmadığı mânâsına gelmez. Ahkâm-ı şer'iyye her an için mevcûddur. Bizim belirtmeye çalıştığımız şey, üzerinde bu ahkâmın tatbîk olunacağı cemiyetin mevcûd olmayışıdır. O cemiyet ki; bu İslâmî hükümler, onda tatbîk olunsun diye konmuştur. O cemiyet ki, bu hükümler ancak onda tatbîk olunabilir. O cemiyet ki, bu hükümler onsuz yaşayamaz. Ve o cemiyet ki, halen bilfiil mevcûd değildir... Halen askıda bekleyen İslâmî hükümlerin bilfiil mevcûd duruma gelebilmesi için o cemiyetin vücûd bulması lâzımdır... Kim ki câhiliyet toplumundan kopup yeni baştan müslüman olursa, o müslümanın İslâm toplumunu tahakkuk ettirmek yolunda câhiliyetle mücâdele etmesi boynuna borçtur. Bu esnâda, câhiliyete karşı, câhiliyetin meydana getirdiği putperestliğe karşı ve ilâhlaştırılan şahısların rubûbiyetle Allah'a şirk koşmalarını normal karşılayan topluluklara karşı açılan mücâdelelerde nelerle karşılaşılmışsa bu müslüman da elbette ki aynı şeylerle karşılaşacaktır...

İslâm nizâmının, hiç değişmeyecek olan bu kâide üzerine kurulabileceğini iyi bilmek lâzımdır. Câhiliyet her canlanışında İslâmiyet'i karşısında bulmalıdır... İslâm toplumunu hakîkî temeller üzerine oturtmanın başlangıç noktası budur. Bu dinin bilfiil mevcûd duruma gelmesi ancak bu sûretle mümkün olur. Son iki asır içinde Allah şerîatının yerini beşer nizâmı aldığı için İslâm dini fiilî mevcûdiyetini kaybetmiştir. Ortada câmi'ler, minareler, duâlar ve birtakım İslâmî alâmetler bulunmakla beraber, yeryüzünde gerçek mânâda İslâm mevcûd değildir. Bugünün, müslüman geçinenleri ise, sonsuz bir uyuşukluk içinde, bu dine his ve heyecânlarıyla bağlanmış kimselerdir. Mahvolup gitmekte olan dinlerini onlar hâlâ selâmette zannediyorlar!

Başlangıçta câmi', minare veya benzeri alâmetlerin hiç biri ortada yokken İslâm cemiyeti mevcûddu. İnsanlara : Allah'tan başka ilâhımız yoktur, Allah'a tapın, deniliyordu bu cemiyette. Davet edilenler de gerçekten Allah'a ibâdet ediyorlardı. Allah'a olan ibâdetlerini minare veya benzeri alâmetlerle ifâde etmiyorlardı. İbâdetleri, sâdece Allah'a teslîm olup O'na tapmakta canlanıyordu. —İslâm dini başlangıç safhasında olduğu için henüz şer'i hükümler nâzil olmamıştı! Sâdece Allah'a ibâdet eden bu zevât yeryüzünde maddî kuvvetlere sâhib olduktan sonra şer'î hükümler nâzil olmaya başlamıştır. Daha sonra da yaşayışlarıyla ilgili ihtiyâçlar karşısında bizzât kendileri, kitab ve sünnet'ten birtakım fıkhî hükümler çıkarmışlardır.

Tek yol budur. Bunun hâricinde yol yoktur...

Keşke câhiliyet toplumunu topyekûn İslâm toplumuna tahvîl etmekten daha kolay bir yol bulunsa da, başlangıçtan beri dille davet etmek veya İslâmî hükümleri beyân etmek sûretiyle mesele halledilebilseydi! Fakat, tek ümit tek çâremiz bu yoldur! Toplumları câhiliyet ve putperestlikten kurtarıp İslâm'la müşerref kılan ve sâdece Allah'a ubûdiyetlerini sağlayan bu uzun ve çetin yoldur. Her defasında İslâm daveti bu yoldan geçmiştir. Tek kişiyle başlayan, sonra büyüyüp cemiyet halini alan müslümanlar bu yoldan geçerek câhiliyetin karşısına çıkmıştır. Bunlar, kendisi ile kavmi arasında Allah'ın hak ile hükmedip kendilerini yeryüzüne yerleştirinceye kadar bütün güçlüklere göğüs germişlerdir... Sonra... Sonra insanlar gruplar halinde Allah'ın dinine girdiler. Allah'ın dini demek O'nun prensibi, O'nun şerîatı, O'nun nizâmı demektir. Allah, insanlardan hiç bir ferdin bu dinden gayrısına bağlanmasını istemez :

«Kim İslâm'dan başka bir din arzu ederse ondan aslâ kabul olunmayacaktır»... (Âl-i İmrân, 85)

Bu açıklamalar Hz. Yûsuf'un durumu hakkındaki hükmün hakîkatını gözlerimiz önüne sermiş olsa gerektir.

Hz. Yûsuf'un içinde bulunduğu toplum İslâm toplumu değildir. Bu toplumda kendi kendini tezkiye etmemek ve tezkiyeye dayanarak vazîfe istememek gibi bir kâide yoktur. Aynı zamanda Yûsuf bir câhiliyet toplumunda emirle hareket eden hizmetçi olmayı değil, emrine itâat edilen hükümdâr olmayı arzuluyordu. Bu arzusunu gerçekleştirecek fırsat da gelmişti. Bu fırsatı değerlendirmek sûretiyle arzusuna ulaşırsa hem maddî ve hayatî yönden büyük hizmetler yapabilecek, hem de mensûb olduğu hak dini Mısır'da rahatlıkla yayabilecekti. Ve öyle oldu... Vezîrler, hükümdârlar Hz. Yûsuf'un gölgesinde kaybolup gittiler... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 431-447)

oOo

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ
أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

56 — İşte böylece Biz, Yûsuf'u yeryüzünde yerleştirdik. Nereyi isterse orada konaklardı. Rahmetimizi istediğimize veririz. Ve ihsân edenlerin ecrini zâyi' etmeyiz.

57 — Ama âhiret mükâfâtı, îmân edip de takvâda dâim olanlar için daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ buyurur ki : «İşte böylece Biz, Yûsuf'u yeryüzünde yerleştirdik. Nereyi isterse orada konaklardı.» Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem : Orada dilediği gibi tasarrufda bulunurdu, demişlerdir.

İbn Cerîr der ki : Darlık, hapis ve esâretten sonra, orada dilediği yerde konaklama yeri edinirdi. «Rahmetimizi istediğimize veririz. Ve ihsân edenlerin ecrini zâyi' etmeyiz.» Yûsuf'un; kardeşlerinin eziyetine sabretmesini, Azîz'in karısı yüzünden hapsedilmeye sabretmesini zâyi' etmedik. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bunların hemen peşinden ona selâmet, yardım ve onu destekleme olarak getirmiştir. «Ve ihsân edenlerin ecrini zâyi' etmeyiz. Ama âhiret mükâfâtı, îmân edip de takvâda dâim olanlar için daha hayırlıdır.» Allah Teâlâ, burada peygamberi Yûsuf (a.s.) için âhiret yurdunda biriktirdiklerinin, dünyada iken ona vermiş olduğu tasarruf ve nüfûzdan daha büyük, daha çok ve üstün olduğunu haber verir. Nitekim O, Süleymân (a.s.) hakkında da şöyle buyurur : «Bu, bizim bağışımızdır. Artık ister hesâbsızca ver, ister tut, dedik. Doğrusu katımızda onun için yüksek bir makâm ve güzel bir netîce vardır.» (Sad, 39-40).

Mısır kralı Reyyân İbn Velîd Hz. Yûsuf'u, Mısır'da satın alan ve kendisinden kâm almak isteyen kadının kocasının yerine Mısır ülkesinde vezîrlik makâmına getirdi. Hükümrânlığı Yûsuf (a.s.) un ellerine teslîm etti. Âyetten maksadın bu anlam olduğunu Mücâhid de söylemiştir.

Muhammed İbn İshâk der ki : Yûsuf krala : «Beni memleketin hazîneleri üzerine ta'yîn et. Çünkü ben onları iyi korurum, bilirim.» dediğinde, kral; öylece yaptım, deyip anlattıklarına göre onu Itfîr'in işine ta'yîn etti ve Itfîr'i görevinden azletti. Allah Teâlâ buyurur ki : «İşte böylece Biz, Yûsuf'u yeryüzünde yerleştirdik. Nereyi isterse orada konaklardı. Rahmetimizi istediğimize veririz. Ve ihsân edenlerin ecrini zâyi' etmeyiz.» Bana anlatıldığına göre; --yine de en doğrusunu Allah bilir-- Itfîr, o günlerde öldü ve kral Reyyân İbn Velîd Hz. Yûsuf'u Itfîr'in karısı Râîl ile evlendirdi. Râîl, Hz. Yûsuf'un yanına girdiği zaman : Bu, senin istemiş olduğundan daha hayırlı değil mi? demişti. Anlattıklarına göre Râîl şöyle demiştir : Ey doğru sözlü, beni ayıplama, gördüğün gibi ben güzel, mal, mülk ve dünya nimetleri içinde bir kadın idim. Arkadaşım (kocam) kadınlara varmazdı. Benim gördüğüm kadarıyla sen de Allah'ın seni yarattığı üzere güzel bir görünü-

şe sâhipsin. Yine anlattıklarına göre; Hz. Yûsuf, onu bâkire olarak bulmuş, onunla münâsebetinden kadın kendisine Efrâhîm İbn Yûsuf ve Mîşâ İbn Yûsuf isminde iki erkek çocuk doğurmuş. Efrâhîm'in de Yûşa' İbn Nûn'un babası olan Nûn adındaki çocuğu, bir de Eyyûb (a.s.) un karısı olan Rahmet olmuş.

Fudayl İbn İyâz der ki : Azîz'in karısı yolun ortasında durmuş ve nihâyet Yûsuf oradan geçince şöyle demiş : Allah'a itâatı sebebiyle köleleri krallar, Allah'a isyânları sebebiyle kralları da köleler yapan Allah'a hamdolsun.

وَجَآءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ
قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ
فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ
اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

58 — Yûsuf'un kardeşleri gelip yanına girdiler. Onları tanıdı, ama onlar kendisini tanımıyorlardı.

59 — Onların yüklerini hazırlatınca dedi ki : Bana baba bir kardeşinizi getirin. Görmüyor musunuz ki ben, ölçüyü tâm ölçüyorum ve ben konukseverlerin en iyisiyim.

60 — Eğer onu bana getirmezseniz; benden bir ölçek dahi alamazsınız ve bir daha bana yaklaşmayın.

61 — Dediler ki : Onu babasından istemeye çalışırız ve herhalde bunu yaparız.

62 — Yûsuf uşaklarına dedi ki : Karşılık olarak getirdiklerini de yüklerinin içine koyun. Olur ki âilelerine dönünce bunu anlarlar da geri dönerler.

Yûsuf'un Kardeşleri Geliyor

Süddî, Muhammed İbn İshâk ve bunların dışındaki müfessirlerin anlattığına göre; Yûsuf'un kardeşlerini Mısır ülkesine getiren sebep şudur : Hz. Yûsuf (a.s.) Mısır'da vezîr olup yedi bolluk senesi geçtik-

ten sonra kıtlık seneleri onların peşinden gelmiş ve kuraklık bütün Mısır ülkesini kaplayarak Hz. Ya'kûb (a.s.) ve çocuklarının da bulunduğu Ken'ân ülkesine ulaşmıştı. İşte o zaman Hz. Yûsuf, insanların mahsûllerini ihtiyâtla sarfetmiş, onların mahsûllerini güzel bir şekilde toplamış, bundan büyük bir meblâğ, müteaddit çok büyük depolar meydana gelmişti. Diğer ülkelerden insanlar, kendilerine ve âilelerine yiyecek almak üzere gelmişlerdi. Hz. Yûsuf, her bir kişiye senede bir deve yükünden fazla vermiyor imiş. Bizzât Hz. Yûsuf (a.s.) kendi karnını doyurmaz, o, kral ve orduları gündüzün ortasında bir defa yemek yer imişler. Tâ ki insanlar, ellerinde bulunanla yedi sene süresince yetinsinler diye. Bu, Allah'ın Mısır ahâlîsine bir rahmetidir.

Müfessirlerden bazılarının anlatmış olduğu; Hz. Yûsuf birinci sene zahîreyi onlara malları karşılığında, ikinci sene eşyâları karşılığında, üçüncü ve dördüncü sene de bu şekilde satmış, nihâyet onların ellerinde olan her şeye sâhip olduktan sonra kendileri ve çocukları mukâbili onlara zahîre satmış. Daha sonra onları âzâd edip, bütün mallarını kendilerine geri vermiş, şeklindeki ifâdelerin sıhhatını en iyi Allah bilir. Bunlar doğrulanmayıp yalanlanmayan İsrâiliyyât cinsindendir.

Burada anlatılanlardan maksad şudur : Yiyecek için gelenler içinde babalarının bu husûstaki emrine uyarak gelen Yûsuf'un kardeşleri de vardı. Onlara Mısır Azîz'inin insanlara, bedeli mukâbilinde yiyecek verdiği haberi ulaşmıştı. Onlar, karşılığında yiyecek almak üzere satılacak mallarını da yanlarına almışlar, on kişi olarak binitlerine binip yola çıkmışlar, Ya'kûb (a.s.), Hz. Yûsuf (a.s.) un kardeşi Bünyâmîn'i yanına alıkoymuş. O, Yûsuf'tan sonra çocuklarının en sevgilisi imiş. Yûsuf azameti ile otururken onun yanına girdiklerinde onlara bakar bakmaz tanımış, onlar ise Yûsuf'u tanımamışlar. Zîrâ o, daha küçük bir çocukken ondan ayrılmışlar, onu kervana satmışlardı. Kervanın onu nereye götürdüğünü bilmiyorlardı. Onun nelere sâhib olduğunu da hissetmemişlerdi, bilmiyorlardı. Bu sebepledir ki onu tanımamışlar. Hz. Yûsuf ise, onları tanımıştır. Süddî ve başkaları şöyle anlatırlar : Hz. Yûsuf, onlara hitâb etmeye başlamış ve onları hoş karşılamayan bir tavırla kendilerine : Sizi ülkemize getiren nedir? diye sormuş. Onlar : Ey Azîz, muhakkak biz yiyecek için geldik, demişler. Hz. Yûsuf : Belki de siz câsûssunuz, demiş. Onlar : Allah korusun, demişler. Neredensiniz? diye sormuş, onlar : Ken'ân ülkesinden, babamız Ya'kûb Allah'ın peygamberidir, demişler. Hz. Yûsuf : Onun sizden başka evlâdı var mı? diye sormuş, onlar : On iki kardeş idik. En küçüğümüz gitti ve çölde helâk oldu. Babasına bizim en sevimlimiz idi. Onun kardeşi kaldı ve babası da onunla tesellî bulmak üzere yanında alı-

koydu, demişler. Hz. Yûsuf, onların müsâfir edilmelerini ve kendilerine ikrâmda bulunulmasını emretmiş.

Onların ölçeklerini tâm olarak ölçüp yüklerini yükleyip hazırlatınca onlara dedi ki : Sizin anlattıklarınızda doğru olduğunuzu bilebilmem için bahsetmiş olduğunuz kardeşinizi bana getirin. «Görmüyor musunuz ki ben, ölçüyü tâm ölçüyorum ve ben konukseverlerin en iyisiyim.» Böylece onları dönmeye teşvîk etmiş, sonra da korkutarak şöyle demiş : «Eğer onu bana getirmezseniz; benden bir ölçek dahi alamazsınız ve bir daha bana yaklaşmayın.» Eğer ikinci kere yanınızda onu da getirmezseniz; sizin için benim yanımda bir daha yiyecek yok. «Ve bir daha bana yaklaşmayın. Onlar da demişler ki : Onu babasından istemeye çalışırız.» Bizim söylemiş olduğumuz husûslarda doğruluğumuzu bilmen için onu sana gelmesini sağlamak üzere mümkün olan her şeyi yapar ve sarfetmedik gücümüzü bırakmayız. Süddî der ki : Onu (Bünyâmîn'i) beraberlerinde getirinceye kadar onlardan rehinler almış. Ancak bu şüphelidir. Zîrâ Hz. Yûsuf, onlara iyilikte ve ihsânda bulunup onlara çok ilgi göstermiştir. Bunun sebebi de, onların dönmesini çok istediğindendir.

Yûsuf uşaklarına dedi ki : Karşılığında yiyecek almak üzere getirmiş oldukları eşyâlarını da yüklerinin içinde onların anlayamayacağı bir yere koyun. Olur ki âilelerine dönünce bunu anlarlar da onu geri getirirler.

Söylendiğine göre; Hz. Yûsuf (a.s.), yiyecek almak için dönecekleri bir başka eşyâlarının olmamasından korkmuştur. Yine söylendiğine göre Hz. Yûsuf, yiyecek karşılığında babası ve kardeşlerinden bir bedel almaktan sakınmıştır. Bir başka anlatılışa göre ise; onu eşyâları içinde bulduklarında, almış oldukları eşyânın bedelini sâhibine geri götürmedikçe rahat edemeyerek onların geri dönmelerini istemiştir. Zîrâ onların böyle yapacaklarını bilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

فَلَمَّا رَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيهِمْ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ
وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن قَبْلُ ۖ فَٱللَّهُ خَيْرٌ
حَٰفِظًا ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٦٤﴾

63 — Babalarına döndüklerinde dediler ki : Ey babamız; artık bize zahîre verilmeyecek. Kardeşimizi bizimle

beraber gönder de zahîremizi alalım. Biz herhalde onu koruruz.

64 — Dedi ki : Daha önce kardeşinizi size ne kadar inandıysam, bunu da ancak o kadar inanırım. Ama Allah, koruyucuların en hayırlısıdır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir.

Allah Teâlâ, onların babalarına döndüklerinde : «Ey babamız, artık bize zahîre verilmeyecek.» dediklerini ve bununla bundan sonra şâyet onlarla birlikte kardeşleri Bünyâmîn'i göndermeyecek olursa zahîre verilmeyeceğini kasdetmişlerdir. Ona «Onu bizimle beraber gönder ki bize zahîre verilsin.» demişlerdir. Bazıları (نكتل) kelimesini, başında ye harfi ile okumuşlardır ki; buna göre anlam : Kardeşimizi bizimle beraber gönder de, o (Azîz) bize zahîre versin, şeklindedir. «Biz herhalde onu koruruz.» Onun için korkma. Muhakkak ki o, sana geri dönecek, demişlerdi. Nitekim onlar Yûsuf hakkında da : «Yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin, oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.» (Yûsuf, 12) demişlerdi. Bunun içindir ki onlara : «Daha önce kardeşinizi size ne kadar inandıysam, bunu da ancak o kadar inanırım.» Sanki ona daha önce kardeşine yaptığınızdan başkasını mı yapacaksınız? Onu benden kaybettiniz ve onunla benim arama girmediniz mi? Ama Allah koruyucuların en hayırlısıdır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir. O, yaşlılığım ve oğluma olan sevgim sebebiyle elbette bana merhamet edecektir. Allah'tan onu bana geri döndürmesini, onunla işlerimi toparlamasını umarım. Muhakkak ki O, merhametlilerin en merhametlisidir, demiştir.

وَلَمَّا فَتَحُوا۟ مَتَـٰعَهُمْ وَجَدُوا۟ بِضَـٰعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ۖ قَالُوا۟ يَـٰٓأَبَانَا مَا نَبْغِى ۖ هَـٰذِهِۦ بِضَـٰعَتُنَا
رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُۥ
مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ لَتَأْتُنَّنِى بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّآ ءَاتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ
قَالَ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾

65 — Yüklerini açtıkları vakit, karşılık olarak götürdüklerinin kendilerine iâde edilmiş olduğunu gördüler.

Dediler ki : Ey babamız, daha ne isteriz, işte mallarımız da bize geri verilmiş, onunla âilemize yine zahîre getiririz Kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü zahîre artırırız. Esâsen bu, az bir ölçektir.

66 — Dedi ki : Etrâfınız kuşatılmadıkça muhakkak bana getireceğinize dâir Allah'a karşı sağlam bir söz vermezseniz, onu sizinle aslâ göndermem. Artık onlar söz verince : Allah söylediklerinize Vekîl'dir, dedi.

Allah Teâlâ buyurur ki : Yûsuf'un kardeşleri, eşyâları açtıklarında karşılık olarak götürdükleri mallarının kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler. Yûsuf uşaklarına onu kendilerinin yükleri içine koymasını emretmişti. Onu eşyâları içinde buldukları zaman : Ey babamız, daha ne isteriz? «İşte mallarımız da bize geri verilmiş.» dediler. Katâde de der ki : Daha bundan başka ne isteriz? Bize tâm olarak verildiği halde, karşılık olarak götürdüğümüz eşyâmız da bize geri verilmiş. Şâyet kardeşimizi bizimle beraber gönderirsen; onunla âilemize yine zahîre getiririz. «Kardeşimizi koruruz. Ve bir deve yükü zahîre artırırız.» Hz. Yûsuf (a.s.) her bir kimseye bir deve yükü (yiyecek) veriyordu. Mücâhid der ki : Bir merkeb yükü. Diğer dillerde deve ismi bazan merkebe de verilir. Bu, onun söylediği gibidir. «Esâsen bu, az bir ölçektir.» Bu; sözün tamâmlanması ve güzelleştirilmesi kabîlindendir. Mânâ şöyle oluyor : Kardeşlerinin alması mukâbilinde bu zâten azdır ve ona denk de değildir.

Dedi ki : Etrâfınız kuşatılıp hepiniz mağlûb olup onu kurtarmaya gücünüz yetmez halde olmadıkça muhakkak bana getireceğinize dâir Allah'a karşı sağlam bir söz verip yemîn etmezseniz, onu sizinle aslâ göndermem. «Artık onlar söz verince» ve bunu onlara karşı te'kîd edince : «Allah söylediklerinize Vekîl'dir.» dedi. İbn İshâk der ki : Hz. Ya'kûb böyle yapmıştır. Zîrâ mutlak ihtiyâçları olan yiyecek için onları göndermekten başka çâre bulamamış ve Bünyâmîn'i onlarla birlikte göndermiştir.

وَقَالَ يَٰبَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا۟ مِنۢ بَابٍ وَٰحِدٍ وَٱدْخُلُوا۟ مِنْ أَبْوَٰبٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَآ أُغْنِى عَنكُم
مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾
وَلَمَّا دَخَلُوا۟ مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِى عَنْهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِى

نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰىهَا وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

67 — Ve dedi ki : Oğullarım, hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Bununla beraber, Allah katında size bir faydam olmaz. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben, O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler.

68 — Babalarının kendilerine emrettiği yerden girdiler. Bu, Allah katında onlara bir fayda sağlamazdı. Ancak Ya'kûb içindeki dileği meydana çıkarmış oldu. O, şüphe yok ki kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sahibi idi, ama insanların çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Hz. Ya'kûb (a.s.), çocuklarını kardeşleri Bünyâmîn ile birlikte Mısır'a doğru yola çıkarmak için hazırladığı zaman onlara hepsinin bir kapıdan girmemelerini, ayrı ayrı değişik kapılardan girmelerini emretmiştir. İbn Abbâs, Muhammed İbn Kâ'b, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve Süddî'nin de söyledikleri gibi onlara göz değmesinden korkmuştur. Gerçekten de onlar, son derecede güzellik sâhibi idiler. Onlara insanların nazarlarının değmesinden korkmuştur. Muhakkak ki göz (nazar) gerçektir ve atlıyı kısrağından aşağı düşürür. İbn Ebu Hâtim'in İbrâhîm en-Nehaî'den rivâyetinde o, «Hepiniz ayrı ayrı kapılardan girin.» âyeti hakkında der ki : Hz. Ya'kûb onun (Hz. Yûsuf'un) kardeşlerini kapılardan birinde karşılayacağını bilmiştir.

«Bununla beraber, Allah katında size bir faydam olmaz.» Bu sakınma, Allah'ın kader ve kazâsını elbette geri çevirmez. Zîrâ Allah Teâlâ bir şey murâd ettiği zaman, O'na muhâlefet ile karşı gelinmez. «Hüküm ancak Allah'ındır. Ben, O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler. Babalarının kendilerine emrettiği yerden girdiler. Bu, Allah katında onlara bir fayda sağlamazdı. Ancak Ya'kûb, içindeki dileği meydana çıkarmış oldu.» Ki, o da onlara nazar değmesinin önüne geçmektir. «O, şüphe yok ki kendisine öğrettiğimiz için bir ilim sâhibi idi.» Katâde ve Sevrî : İlmi ile amel ederdi, demişler, İbn Cerîr de : Biz ona öğrettiğimiz için ilim sâhibiydi, demiştir. «Ama insanların çoğu bilmezler.»

İZÂHI

Ya'kûb (a.s.), yakışıklı, olgun ve öz oğulları Mısır'a gitmek üzere yola çıkarlarken onlara şöyle dedi : «Bir tek kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.» Bu âyetin tefsîrinde iki görüş vardır :

Birincisine göre bu Cumhûr-u müfessirînin görüşüdür. Ya'kûb (a.s.), onlara göz değmesinden korkmuştur. Biz, bu konuyu iki noktadan ele alıyoruz :

Birinci Nokta : Göz değmesi haktır. Bunun doğruluğunu birkaç delille isbât edelim :

1) İlk tefsîrciler, âyetin mânâsının bu olduğu konusunda ittifâk etmişlerdir.

2) Peygamberimiz (a.s.) in Hasan ve Hüseyin (r.a.) i koruması için Allah'a sığındığı ve : Sizi Allah'ın yüce kelimeleri hürmetine her türlü şeytândan, zararlı hayvandan, hasedle bakan gözden Allah'a emânet ediyorum, dediği, İbrâhîm, İsmâîl ve İshâk (a.s.) ın da böylece sığındığını söylediği rivâyet edilmektedir.

3) Ubâde İbn Sâmit de bir gün sabahleyin Hz. Peygamber (a.s.) in huzûruna girdiğinde; kendisini şiddetli bir acı içinde gördüğünü, akşam üzeri tekrâr uğradığında ise sağlığına kavuşmuş halde bulduğunu, Rasûlullah'ın; Cebrâîl (a.s.) geldi, bana efsûn yaptı ve : Allah'ın adıyla seni rahatsız edecek herşeyden efsûnladım. Her türlü gözden ve kıskanandan Allah sana şifâ versin, dedi de iyileştim, buyurduğunu naklediyor.

4) Rivâyete göre Ca'fer İbn Ebu Tâlib'in oğulları güzel çocuklarmış. Bunun üzerine Esmâ : Ya Rasûlallah, bunlara çok göz değiyor. Onları göz değmesine karşı efsûnlayayım mı? dediğinde Hz. Peygamber (a.s.) ona; evet, demiştir.

5) Peygamber efendimizin bir defasında Ümmü Seleme'nin evine girdiğinde orada rahatsızlığı olan bir çocuk gördüğü, kendisine göz değdiği söylendiğinde, onu göz değmesine karşı efsûnlamıyor musunuz? dediği de rivâyet edilmektedir.

6) Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Göz değmesi haktır. Eğer kaderin önüne geçecek bir şey olsaydı; göz değmesi geçerdi.

7) Bu konuda Hz. Âişe şöyle nakletmektedir : Hz. Peygamber gözü değene abdest almasını söyler, bu sudan göz değen kimsenin yıkanmasını tavsiye ederdi.

İkinci Nokta : Göz değmesinin mâhiyeti hakkındadır. Ebu Ali el-Cübbâî göz değmesini inkâr etmiştir. Göz değmesini kabul edenler onun mâhiyeti hakkında birkaç görüş ileri sürüyorlar :

Birinci delil : Hâfız şöyle diyor : Gözden parçacıklar yayılır, beğenilen kişiye ilişir. Etki bakımından aksi yönde olsa da beğenilen kişide zehir ve ateş etkisi gibi bir etki yapar. Bu görüşün zayıf olduğunu ileri süren Kâdî Abdülcebbâr der ki : Eğer mes'ele el-Hâfız'ın dediği gibi olsaydı, beğenilen kimsede etki yaptığı gibi, beğenilmeyende de aynı etkiyi yapması gerekirdi. Ancak, bu itiraz da zayıftır. Çünkü bir insan, bir şeyi sevdiği zaman; —kendi çocuğunu ve bahçesini sevmesi gibi— onun devâm etmesini ister. Bazan da düşmanın elindeki bir şeyi kıskanan kimse gibi, onun devâmını istemez. Birinci durumda beğenen kimse, sevdiği şeyin elinden çıkmasından korkar. Bu korku rûhun kalb içinde sıkışıp kalmasını doğurur. Bu durumda rûh ve kalb iyice ısınır. Görücü rûhta (er-Rûh el-Bâsıra) güçlü sıcak bir nicelik meydana gelir. İkinci tarzda beğenme durumunda ise kıskanan kimse düşmanında bulunan nimetten dolayı onu kıskanır ve üzülür. Hüzün de rûhun kalbde sıkışmasına sebep olur. Orada da şiddetli bir ısınma meydana gelir. Görülüyor ki; kuvvetli beğenme anında rûh cidden ısınıyor ve gözün ışınlarını ısıtıyor. Oysa, beğenme olmadığı zaman bu ısınma meydana gelmez. İki durumun farkı meydandadır. Onun içindir ki, Peygamber efendimiz göz edene abdest almasını, bununla göz edilenin yıkanmasını emretmiştir.

İkinci delil : Ebu Hâşim ve Ebu Kâsım el-Belhî'nin öne sürdüğüne göre; göz değmesinin hak olması imkânsız değildir. Bir insan, bir şeyi görüp de onu güzel bularak beğendiği zaman; Allah Teâlâ'nın o şeyi ve o şahsı değiştirmesini isteyip böylece kalbinin ona bağlı kalmamasını beklemek onun yararına bir durumdur. Bu durum, imkânsız değildir. Sonra bu duygu içindeyken Allah'ı ansa, beğenmekten vazgeçerek onu gizlemesini arzu etse istediği olur. Bu kanun sürekli olduğuna göre; göz değmesi haktır, denmelidir.

Üçüncü delil : Filozoflar şöyle diyorlar : Önce bir giriş yapmalıyız. Şunu bilelim ki; bir şey, herhangi bir şeye etki ederken bu etkinin ısısı, soğukla, nem ve kuruluk gibi duyulan bu nicelikler uyarınca olması şart değildir. Bazan etki yalnız psikolojik olur, bedenî güçlerin ona herhangi bir ilintisi olmaz. Çünkü ince bir tahta yere konduğu zaman insan onun üzerinde yürüyebildiği halde; aynı tahta yüksek iki duvar arasına uzatılsa bu kişi onun üzerinde yürüyemez. Bunun sebebi, onun düşme korkusundan başka bir şey değildir. Görülüyor ki, psikolojik etkiler mevcûddur. Bunun gibi, bir insan bir başkasının kendisi için zararlı olduğunu düşündüğünde ona kızar. Bu kızma tabîatını iyice ısıtır. Bu ısınma, o psikolojik tasavvurdan başka bir şey değildir. Çünkü bedenî hareketlerin başlangıcı tasavvurlardır. Psikolojik tasavvurun insanın kendi bedeninde değişmeye sebep

olduğu görüldüğü üzere, bazı kimselerin tasavvurların etkisinin başka kimselere de taşması imkânsız değildir. Kezâ nefislerin cevherleri, mâhiyetçe birbirinden farklıdır. Onun için bazı nefislerin, görüp beğenmek şartıyla başka canlıların bedeninde değişmeye sebep olacak etkiler yapması mümkündür. Anlaşılacağı gibi bu mümkün bir şeydir. Eski zamandan beri yapılan tecrübeler buna yardım ettiği gibi, peygamberler de bunu doğrulamışlardır. O halde bu konuda herhangi bir şüphe kalmamaktadır.

Bu, sâbit olduğuna göre ilk müfesirlerin bu âyeti tefsîr ederken ileri sürdükleri görüş haktır ve onu kabul etmemek imkânsızdır.

İkinci görüş : Ebu Ali el-Cubbâî şöyle diyor : Ya'kûb'un oğullarının şöhreti Mısır'da yayılmıştı. Herkes onları konuşuyordu. Bunun için onlara, şehre bir tek kapıdan o şekilleriyle girmemelerini öğütledi. İnsanların onları kıskanmasından emîn değildi. Veya kralın onlardan korkup hapsetmesinden emîn olamıyordu da denebilir. Biz burada şunu belirtelim : Bu görüş, aslında mümkün olan bir görüştür. Hemen inkâr edilemez. Ancak, akıl açısından herhangi bir imkânsızlık söz konusu olmayan, tefsîrcilerin ittifâkına mazhar olmuş bulunan birinci görüş daha çok tercîhe şâyândır. Ya'kûb'un onlara göz değmesinden korktuğu şeklinde bir açıklama Hasan'dan rivâyet edilmektedir. Ona göre bu duyguya kapılan Ya'kûb (a.s.); «bir tek kapıdan girmeyiniz» dedikten sonra kendi bilgisine dönmüş, göz değmenin önüne geçemeyeceğini hatırlamış «Allah'tan (gelecek) hiç bir şeyi sizden savamam» demiştir. Katâde de bu âyeti göz değmesi ile tefsîr eder ve «Allah'tan (gelecek) hiç bir şeyi sizden savamam» cümlesinin buna mâni olmadığını söyler. Çünkü göz değmesi doğru olsa da, Allah onun etkisini gidermeye kâdirdir.

Üçüncü görüş : Buna göre Ya'kûb (a.s.), kendi oğlu Yûsuf (a.s.) un Mısır kralı olduğunu bilmekteydi. Cenâb-ı Allah bunu oğullarına bildirmesine izin vermediği için onlara, şehre bir tek kapıdan girmeyip ayrı kapılardan girmelerini söyledi. Bundan maksadı Bünyâmîn'in Yûsuf (a.s.) a diğerlerinin bulunmadığı bir zamanda ulaşması idi. Bu İbrâhîm en-Nehaî'nin görüşüdür. «Allah'tan (gelecek) hiç bir şeyi sizden savamam» cümlesine gelince; ma'lûmdur ki insan, bu dünyada geçerli olan sebepleri göz önünde bulundurmakla yükümlü olduğu gibi, Allah'ın takdîr ettiği şeyin mutlakâ kişinin başına geleceğini kabullenmenin, o kişiyi kaderden kurtaramayacağına kesinlikle inanmak zorundadır. İnsan; tehlikeli şeylerden, zararlı besinlerden sakınmakla, mümkün olduğunca faydalara yönelmek, zararlardan kaçmakla görevlidir. Ancak insanın yine de kesinlikle bilmesi gerekir ki, Allah'ın takdîr tetiğinden başkası başına gelmez, O'nun dilediğinden

gayrısı vücûd bulmaz. İşte Ya'kûb (a.s.) un şehre, bir tek kapıdan girmeyip ayrı kapılardan girmelerini söylemesi, bu dünyada geçerli olan sebeplere riâyet edilmesinin luzûmuna işâret ettiği gibi, «ben Allah'tan (gelecek) hiç bir şeyi sizden savamam» demesi de sebeplere iltifât edilmemesine, sırf tevhîde, Allah'tan başka her şeyden sıyrılmaya işârettir. Burada bu iki şıkkın nasıl te'lîf edileceği gibi bir soru da sorulabilir. Fakat bu soru, buraya hâs bir soru değildir. Zîrâ mutlakâ ibâdetlerin yapılması, günâhlardan kaçılması gerektiği konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Ama bununla birlikte biz âhiretini hazırlamış olanın da, kaybetmiş olanın da bunu henüz ana rahminde iken yaptığına inanıyoruz. Tıpkı bunun gibi, ölüm ve yaşama ancak Allah'ın takdîri ile olmasına rağmen yine de yiyor, içiyor, zehirlerden ve ateşe girmekten kaçınıyoruz. Bu mes'ele de böyledir. Görülüyor ki bu soru buraya hâs bir soru değildir. Bu; cebir ve kader mes'elesidir. Öyle ise doğru olan, kulun gücünün son gayretiyle çalışması, bundan sonra da var olan her şeyin ancak Allah'ın kazâsı, dilemesi, hüküm ve hikmeti ile olduğunu bilmelidir. İşte Cenâb-ı Allah da âyetin devâmında bu mânâyı te'kîd ederek «Hüküm, ancak Allah'ındır» buyurmaktadır.

Şunu bil ki : Bu cümle, kazâ ve kadere inancımızın doğruluğuna en açık delillerden biridir. Çünkü hüküm; bağlama ve bir şeyin zıddını imkânsız kılmaktan ibârettir. Hayvanların gemi de bu kökten gelmektedir. Çünkü gem de, hayvanı yanlış hareketlerden men'eder. Hükme hüküm denmesinin sebebi; onun, aslında iki ihtimâli de mümkün olan bir şeyin bir ihtimâlini imkânsız kılıp diğerini tercîh etmektir. İşte Yüce Allah da bu tarzda, hükmün sâdece kendisine âit olduğunu açıklamıştır. Bu; bütün mümkünlerin dolaylı veya dolaysız olarak, O'nun kazâ kader, dileme ve hükmüne bağlı olduğunu gösterir. Bundan sonra «Ben O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de O'na dayansınlar» buyurmuştur. Yani her şey Allah'tan olduğuna göre; ancak O'na dayanılmalıdır. Hüküm ancak O'nun olduğuna göre bütün hayırların O'ndan geleceğine, âfetleri ancak O'nun savacağına inanmak, sâdece O'na dayanmak gerekmektedir. Bu, yüce bir makâmdır. Biz bu konunun delile dayalı olan kısmına işâret ettik. Gazzâlî, İhyâ'sının tevekkül bâbında bu konuyu açıklarken birçok tafsîlâta girmiştir. Arzu eden oraya mürâcaat edebilir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XVIII, 172-175)

oOo

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ

بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

69 — Yûsuf'un yanına girince o, kardeşini yanına aldı ve : Ben senin kardeşinim, onların yapmış oldukları-na artık üzülme, dedi.

Yûsuf Kardeşini Yanına Alıyor

Allah Teâlâ haber verir ki Hz. Yûsuf'un kardeşleri, yanlarında onun kardeşi Bünyâmîn olduğu halde Yûsuf'a geldiklerinde, onları şerefle kabul etmiş ve onları müsâfir ederek onlara lutuf ve ihsânlar-da bulunmuş, kardeşi ile yalnız kalarak durumunu, başından geçen-leri ona anlatmış, kendisinin kardeşi olduğunu bildirmiş, ona : «Onla-rın yapmış olduklarına üzülme.» diyerek bunu onlardan gizlemesini, kardeşi olduğuna dâir verdiği bilgiye onları müttali' etmemesini em-retmiş ve sonra da onu izzet, ikrâm, ta'zîm içinde yanında bırakmak üzere bir hîle kuracağı husûsunda onunla anlaşmıştı.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ
إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ
الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾

70 — Onların yüklerini yüklettiğinde su kabını öz kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra bir münâdî : Ey kâ-file; siz gerçekten hırsızlarsınız, diye bağırdı.

71 — Onlara döndüler ve : Ne kaybettiniz? dediler.

72 — Dediler ki : Hükümdârın su kabını kaybettik, onu getirene de bir deve yükü var. Ben de buna kefîlim.

Hz. Yûsuf, onların yüklerini hazırlatıp develerine yiyecek yüklet-tiğinde, uşaklarından birine su kabını da (yüklerin içine) koymasını emretti. Âlimlerden çoğunun görüşüne göre; bu, gümüşten bir kab-dır. Bunun altından olduğu da söylenmiştir. —Ki bu görüş, İbn Zeyd'-indir— ondan su içer ve o zamanda yiyecek son derece kıt olduğun-dan insanlar için yiyeceği onunla ölçerdi. Bu açıklama İbn Abbâs,

Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Abdurahmân İbn Zeyd'indir. Şu'be'nin Ebu Bişr'den, onun Saîd İbn Cübeyr'den, onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Bu, kralın su kabı olup, gümüştendi ve ondan su içerlerdi. Bir kile (veya Sâ) gibi idi. Câhiliye devrinde Abbâs'da onun bir benzeri vardı. Hiç kimsenin hissetmeyeceği bir şekilde onu Bünyâmîn'in eşyâsı içine koydu. Sonra aralarından bir münâdî şöyle bağırdı : «Ey kâfile, siz gerçekten hırsızlarsınız.» Münâdîye döndüler ve : Ne kaybettiniz? dediler. «Dediler ki : Hükümdârın (ölçmede kullandığı) su kabını kaybettik, onu getirene bir deve yükü var.» Bu, bir ücret kabîlindendir. «Ben de buna kefîlim.» Bu sözler, bir çeşit kefâlet ve garantidir.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ
كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ
﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَٰلِكَ
كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ
مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾

73 — Dediler ki : Allah'a yemîn ederiz, siz de öğrendiniz ki biz, yeryüzünde fesâd çıkarmak için gelmedik ve biz hırsızlardan değiliz.

74 — Eğer yalancılar iseniz; bunun cezâsı nedir? dediler.

75 — Dediler ki : Bunun cezâsı, yükünde bulunan kimsenin kendisidir. İşte o kimse bunun cezâsıdır. Biz zâlimleri böyle cezâlandırırız.

76 — Bunun üzerine kardeşinin kablarından evvel onlarınkini aramaya başladı. Sonra onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte Biz, Yûsuf için böyle bir tedbîr kullandık. Yoksa o hükümdârın dinine göre kardeşini tutabilecek değildi. Meğer ki Allah dileye. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Ve her bilgi sahibinin üstünde bir bilen vardır.

O uşaklar, Yûsuf'un kardeşlerini hırsızlıkla ithâm ettiklerinde; Yûsuf'un kardeşleri onlara şöyle dediler : «Allah'a yemîn ederiz, siz de öğrendiniz ki biz, yeryüzünde fesâd çıkarmak için gelmedik ve biz hırsızlardan değiliz.» Bizi tanıdığınızdan bu yana bildiniz ve anladınız ki; —zîrâ onlarda güzel bir ahlâk müşâhede etmişlerdi— biz, yeryüzünde fesâd çıkarmak için gelmedik. Ve biz hırsızlar değiliz. Bizim seciyyelerimiz, bu sıfata müsâid seciyyeler değildir. Uşaklar onlara dedi ki : Eğer yalancılar iseniz; su kabını alanı sizin içinizde bulursak ve hırsız sizin içinizde ise onun cezâsı nedir? «Dediler ki : Bunun cezâsı, yükünde bulunan kimsenin kendisidir. İşte o kimse bunun cezâsıdır. Biz, zâlimleri böyle cezâlandırırız.» Hz. İbrâhîm'in şerîatı böyle idi. Hırsız, kendisinden hırsızlık yapılan kimseye verilirdi. Yûsuf da zâten bunu istiyordu. Bunun için aramaya kardeşinin kabından önce onların kablarından başladı. Durumu gizlemek için, önce onları araştırdı. Sonra onu kardeşinin kabından çıkardı. Kardeşini onların itirâfları ve kendilerini ilzâm etmeleri hükmü ile onlardan aldı. Böylece onları, inandıkları ile bağlamış oldu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İşte Biz, Yûsuf için böyle bir tedbîr kullandık.» buyurur ki; bu hikmet ve beklenen faydadan dolayı Allah'ın sevip hoşnûd olduğu arzulanan, sevilen bir hîledir. «Yoksa o, hükümdârın dinine göre kardeşini tutabilecek değildi.» Dahhâk ve başkalarının söylediğine göre; Mısır kralının hükmüne binâen onu (kardeşini) alma hakkı yoktu. Ancak Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'un kardeşini, kardeşlerinin ilzâm etmeleri ile alıkoymasını takdîr buyurmuştur. Hz. Yûsuf, onların şerîatlarında böyle olduğunu biliyordu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ onu : «Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz.» şeklinde övmüştür. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «Allah içinizden îmân etmiş olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir...» (Mücâdile, 11).

«Ve her bilgi sâhibinin üstünde bir bilen vardır.» Hasan el-Basrî der ki : Allah Teâlâ'ya varıncaya kadar hiç bir âlim yoktur ki, onun üzerinde bir âlim olmasın. Abdürrezzâk'ın Süfyân es-Sevrî kanalıyla... Saîd İbn Cübeyr'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : İbn Abbâs'ın yanında idim. Garîb, şaşırtıcı bir söz söyledi. Bir adam hayretle : Allah'a hamdolsun, her bir bilgi sâhibinin üstünde bir bilen vardır, dedi. İbn Abbâs : Ne kötü söyledin, Allah en iyi bilendir ve O, her bilenin üzerindedir, dedi. Semmâk'ın İkrime'den onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Ve her bilgi sâhibinin üstünde bir bilen vardır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Şu şundan, bu ötekinden daha bilgilidir. Allah ise her bilenin üstündedir. İkrime de böyle söylemiştir : Katâde der ki : İlim Allah'ta nihâyet buluncaya kadar her bilgi sâhibinin üstünde bir bilen vardır. O'ndan başlanmış, âlimler ilmi öğrenmişler ve

(ilim) O'na dönecektir. Bu âyet, Abdullah (İbn Mes'ûd) un kıraâtinde : Her bilenin üstünde en iyi bilen vardır, şeklindedir.

قَالُوٓا۟ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

77 — [illegible] ki : O çalmışsa, daha evvel onun bir kardeşi de çalmıştı. Yûsuf bunu içinde gizledi, onlara açmadı. Sizin durumunuz daha kötüdür. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu en iyi bilendir, dedi.

Hz. Yûsuf'un kardeşleri, su kabının Bünyâmin'in eşyâsı içinden çıkarıldığını gördükleri zaman : «O çalmışsa, daha evvel onun bir kardeşi de çalmıştı.» diyerek kendilerinin ona benzemekten berî olduklarını Azîz'e ifâde ettiler ve Hz. Yûsuf (a.s.) u kasdederek, bunun yaptığı gibi daha önce onun bir kardeşinin de böyle yaptığını anlattılar. Katâde'den rivâyetle Saîd İbn Cübeyr der ki : Hz. Yûsuf anne tarafından dedesinin bir putunu çalmış ve onu kırmıştı.

Muhammed İbn İshâk'ın Abdullah İbn Ebu Necîh'den, onun da Mücâhid'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Bana ulaştığına göre Hz. Yûsuf'un başına gelen ilk belâ şöyledir : Onun, İshâk'ın kızı olan bir halası vardı ve İshâk evlâdının en büyüğü idi. Onların aralarında, büyüklerine mîrâs olarak bırakılan İshâk'ın kuşağı ona ulaşmıştı. Onu korumayı üzerine alan kim ise, onun için bir mal olur, bu husûsta münâkaşa edilmez ve onun hakkında dilediğini yapardı. Ya'kûb'un Yûsuf adlı çocuğu doğduğu zaman Yûsuf'un halası onu almış ve büyütmeye başlamıştı. Çocuk, sanki ondan olmuş gibi ona ısınmış ve onun Yûsuf'u sevdiği kadar hiç kimse hiç bir şeyi sevmemişti. Yûsuf on yaşlarına gelince; Ya'kûb'un gönlüne Yûsuf'un sevgisi düşmüş ve kadına gelerek : Ey kızkardeşciğim, Yûsuf'u bana teslîm et. Allah'a yemîn olsun ki; benden bir an bile ayrı olmasına dayanamıyorum, demişti. Kadın : Allah'a yemîn olsun ki; ben onu terkedecek değilim, deyip : Onu benim yanımda birkaç gün bırak, ona bakayım, ona doyayım, olur ki bu beni tesellî eder, avutur. Veya benzeri bir söz ekledi. Hz. Ya'kûb onun yanından çıktığında, İshâk'ın kuşağına yönelip onu aldı ve elbisesinin altından Yûsuf'un beline doladı. Sonra : İshâk (a.s.) ın kuşağı kayboldu. Kimin aldığını, kimin ele geçirdiğini araştırınız, dedi. Arandı, sonra : Ey ev halkı, üstlerinizi çıkarınız, dedi,

onlar üstlerini çıkardılar ve kuşağı Yûsuf'ta buldular. Kadın : Allah'a yemîn olsun ki; o benim malımdır, onun hakkında dilediğimi yaparım, dedi. Ya'kûb ona geldiği zaman durumu haber verdi de, Hz. Ya'kûb kendisine : İşte sen, işte o. Şâyet bunu yapmışsa o (Yûsuf) senin malındır, bundan başkasına gücüm yetmez, dedi. Kadın, Yûsuf'u alıkoydu ve kadın ölünceye kadar Ya'kûb Yûsuf'u alamadı. Mücâhid der ki : İşte Hz. Yûsuf kardeşini alıkoyduğu zaman kardeşlerinin : «O çalmışsa, daha evvel onun bir kardeşi de çalmıştı.» demeleri budur.

Allah Teâlâ : «Yûsuf bunu içinde gizledi, onlara açmadı.» kavliyle bundan sonraki «Sizin durumunuz daha kötüdür. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu en iyi bilendir.» kısmını kasdetmiştir. Hz. Yûsuf'un bu sözü ızmâr Kable'z-zikir kabîlinden olup gerek Kur'an'da, gerek hadîste, gerekse nesir ve şiir olarak arap dilinde pek çoktur.(...)

Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Yûsuf bunu içinde gizledi, onlara açmadı.» âyeti hakkında şöyle der : Yûsuf «Sizin durumunuz daha kötüdür. Allah sizin anlatmakta olduğunuzu en iyi bilendir.» sözünü içinde gizledi.

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا إِذًا لَظَالِمُونَ ﴿٧٩﴾

78 — Dediler ki : Ey Azîz, gerçekten bunun ihtiyar bir babası var, onun yerine bizden birini al. Doğrusu biz seni ihsân edenlerden görüyoruz.

79 — Dedi ki : Eşyâmızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah'a sığınırız. Çünkü biz o zaman zâlimlerden oluruz.

Bünyâmîn'in yakalanarak Yûsuf'un kardeşlerinin itirâfı gereğince onun yanında bırakılması kesinleşince; onlar, Hz. Yûsuf'u yumuşatmaya ve merhamete getirmeye çalıştılar ve dediler ki : «Ey Azîz, gerçekten bunun ihtiyar bir babası var.» Onu çok sever ve kaybetmiş olduğu çocuğunun yerine onunla tesellî bulur. Onun yerine, senin yanında ondan bir bedel olmak üzere bizden birisini al. «Doğrusu biz seni ihsân edenlerden, (adâletli ve hayrı kabul edenlerden) görüyoruz.» Dedi ki : Sizin sözleriniz ve itirâfınızdan sonra eşyâmızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah'a sığınırız. Çünkü

biz, suçlunun yerine bir suçsuzu alıkorsak «o zaman zâlimlerden oluruz.»

فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ
مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ
اللَّهُ لِي ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾ ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۖ
وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا
فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا ۖ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾

80 — Ondan ümitlerini kesince, fısıldaşarak bir yana çekildiler. Büyükleri dedi ki : Bilmiyor musunuz ki, babanız sizden Allah adına bir söz almıştı, daha önce de Yûsuf hakkında bir kusûr işlemiştiniz. Babam bana izin verinceye veya Allah hakkımda hükmedinceye kadar, ben buradan aslâ ayrılmam. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

81 — Siz babanıza dönün de deyin ki : Ey babamız; doğrusu oğlun hırsızlık etti. Ve biz bildiğimizden başka bir şey görmedik. Hem biz gaybın bekçileri de değildik.

82 — Bulunduğumuz kasabanın halkına, aralarında geldiğimiz kervana da sor. Biz gerçekten sâdıklarız.

Allah Teâlâ haber veriyor ki; Yûsuf'un kardeşleri, babalarına geri getireceklerine dâir söz verdikleri ve ahidde bulundukları kardeşleri Bünyâmîn'i kurtarmaktan ümidlerini kesip bu onlar için mümkün olmayınca aralarında fısıldaşarak insanlardan ayrılıp bir kenara çekildiler. Büyükleri olan Rûbîl —Bunun, Yûsuf'un kardeşleri onu öldürmeye kalkıştıklarında kuyuya atılma fikrini ortaya atan Yahûzâ olduğu da söylenir— onlara dedi ki : Bilmiyor musunuz ki babanız onu kendisine geri götüreceğinize dâir sizden Allah adına bir söz almıştı. Daha önce ondan Yûsuf'u kaybetmiş olmanız sebebiyle bunun (Bünyâmîn'in geri götürülmesinin) sizin için nasıl imkânsız olduğunu görüyorsunuz. Babam benden hoşnûd olarak dönmeme izin verinceye ve-

ya Allah hakkımda kılıçla hükmedene, yahut da kardeşimi geri alma imkânını bana verinceye kadar ben bu ülkeden aslâ ayrılmam. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır .

Sonra onlara olayların ne şekilde olduğunu; babaları katında kendileri için bir özür olması ve ona suçsuz olduklarını anlatabilmeleri için haber vermelerini emretti. «Hem biz gaybın bekçileri de değildik.» âyeti hakkında İkrime ve Katâde derler ki : Biz, oğlunun hırsızlık yapacağını bilmiyorduk. Abdurrahmân İbn Zeyd Eslem de der ki : Onun gizlice bir şey çalacağını bilmedik. Bize ancak hırsızın cezâsı sorulmuştu.

Bulunduğumuz kasabanın halkına —bu kasabadan maksadın Mısır olduğu söylenmiştir. Katâde bir başkasının da söylendiğini ifâde eder. —aralarında geldiğimiz kervana da bizim doğruluğumuzu, emîn olduğumuzu ve onu nasıl muhâfaza edip koruduğumuzu sor. Biz, onun hırsızlık yaptığı ve hırsızlığı sebebiyle onu yakaladıklarına dâir sözümüzde gerçekten sâdıklarız.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ عَسَى اللَّهُ أَن يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُ
هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ
مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا
أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

83 — Ya'kûb dedi ki : Hayır, nefisleriniz sızı aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabır gerekir. Umulur ki Allah, onların hepsini birden bana getirecektir. Muhakkak ki Alîm, Hakîm O'dur O.

84 — Ve onlardan yüz çevirdi de : Vah, yazık oldu Yûsuf'a, dedi ve üzüntüden gözleri ağardı. Artık üzüntüsünü içinde saklıyordu.

85 — Dediler ki : Vallahi sen, hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun, sonunda ya kederinden bitkin düşeceksin veya helâke uğrayanlardan olacaksın.

86 — Dedi ki : Ben üzüntümü ve kederimi yalnız Allah'a açarım. Ve ben, Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum.

Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf'un sahte kana bulanmış gömleğini getirdikleri zaman, onlara söylediği gibi yine onlara : «Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabır gerekir.» demiştir. Muhammed İbn İshâk der ki : Onlar, Hz. Ya'kûb'a gelip de olanları haber verdiklerinde; onları ithâm etmiş ve Yûsuf'a yaptıklarının aynını Bünyâmîn'e de yaptıklarını sanarak : «Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabır gerekir.» demiştir. Bazı kimseler derler ki : Onların bu yaptıkları ilk işlerinin üzerine gelince; birincinin hükmü, bu ikinci olaya çekildi de onun : «Hayır, nefsleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana güzelce sabır gerekir.» sözü sahîh olmuştur.

Sonra Hz. Ya'kûb üç evlâdını kendisine geri döndürmesi için Allah'a yalvarır. Bunlar; Hz. Yûsuf ile kardeşi Bünyâmîn ve babası kendisinden hoşnûd olup dönmesini emretmesi veya kardeşini gizlice geri alması şeklinde Allah'ın kendisi hakkındaki emrini bekleyerek Mısır diyârında kalan Rûbîl'dir. Hz. Ya'kûb şöyle demiştir : «Umulur ki Allah, onların hepsini birden bana getirecektir. Muhakkak ki (benim durumumu en iyi bilen) Alîm'dir, (işlerinde, kazâ ve kaderinde) Hakîm'dir O.»

Oğullarından yüzçevirdi de Yûsuf'un ilk, eski üzüntüsünü hatırlayarak : «Vah yazık oldu Yûsuf'a.» dedi. İki oğlunun (Bünyâmîn ile Rûbîl'in) üzüntüsü, onun küllenmiş olan üzüntüsünü yeniledi. Abdürrezzâk der ki : Bize Sevrî'nin... Saîd İbn Cübeyr'den naklettiğine göre; o, şöyle demiştir : İstircâ —bir musîbete dûçâr kalındığında İnnâ Lillâh ve İnnâ İleyhi Râciûn demek— bu ümmetin dışında hiç kimseye verilmemiştir. Hz. Ya'kûb (a.s.) un; «Vah, yazık oldu Yûsuf'a.» dediğini duymaz mısınız? Böyle dedi ve üzüntüden gözleri ağardı. Artık üzüntüsünü içinde saklıyordu. Susuyor ve durumunu bir mahlûka şikâyet etmiyordu. Katâde ve başkaları da böyle söylemiştir. Dahhâk, «Artık üzüntüsünü içinde saklıyordu.» kısmını; hüzünlü idi, şeklinde açıklar.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Ahnef İbn Kays'dan rivâyetinde Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Dâvûd (a.s.); Ey Rabbım, İsrâiloğulları sana İbrâhîm, İshâk ve Ya'kûb ile (bunların isimleriyle) dilekte bulunuyorlar. Beni de dördüncü kıl, dedi de; Al-

lah Teâlâ ona şöyle vahyetti : Ey Dâvûd, muhakkak ki İbrâhîm, Benim sebebimle ateşe atıldı da sabretti. Bu musîbet senin başına gelmedi. Muhakkak ki İshâk, Benim sebebimle kanını verdi. (Kurbân edilmeye râzı oldu.) da sabretti. Bu musîbet de senin başına gelmedi. Ya'kûb'un sevgili (çocuğunu) ondan aldım da nihâyet üzüntüden gözleri ağardı. Ve sabretti. Bu musîbet de sana gelmedi. Bu hadîs, mürsel olup aynı zamanda münkerdir. Doğru olan ise, kurbân edilenin Hz. İsmâîl olduğudur. Hadîsin râvîlerinden Alî İbn Zeyd İbn Cüd'ân'ın birçok münker ve garîb hadîsleri vardır. En doğrusunu Allah bilir. Bu husûsta doğruya en yakın olanı; bunu Kâ'b, Vehb ve benzerleri gibi Ahnef İbn Kays —Allah ona rahmet eylesin— ın İsrâiloğullarından hikâye etmiş olmasıdır. En doğrusunu Allah bilir. İsrâilliyyâtı anlatanlar nakleder ki; Hz. Yûsuf; hırsızlık sebebiyle kardeşini hapsettiği zaman Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf'a onu geri göndermesi için bir mektup yazmış ve kendilerinin musîbetlere dûçâr kalmış bir aile olduğunu hatırlatmıştı. Bu cümleden olarak Hz. İbrâhîm ateş, Hz. İshâk boğazlanma, Hz. Ya'kûb ise oğlunun ayrılığı musîbetine düşmüştü. İsrâiliyyâtı anlatanlar, bunu uzun bir hadîste zikrederler ki sıhhatlı değildir ve en doğrusunu Allah bilir. İşte o zaman Hz. Ya'kûb'un oğulları ona acımışlar ve ona olan şefkat ve merhametlerinden kendisine şöyle demişler : «Vallahi sen hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun.» Onu anmayı hiç bırakmıyorsun. Sonunda ya kederinden bitkin düşeceksin, veya helâka uğrayanlardan olacaksın. Eğer senin bu durumun devâm ederse; biz senin helâk ve telef olacağından korkarız. Onların söylediklerine bir cevab olarak Hz. Ya'kûb dedi ki : «Ben, üzüntümü ve kederimi yalnız Allah'a açarım. Ve ben, Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum. (O'ndan her hayrı umuyorum.)» İbn Abbâs, «Ve ben Allah katından sizin bilmediğinizi biliyorum.» kısmını şöyle açıklar : Ben biliyorum ki Yûsuf'un rü'yâsı doğrudur ve muhakkak ki ben ona secde edeceğim.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Hasan İbn Arafe'nin... Enes İbn Mâlik (r.a.) den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Peygamber Ya'kûb (a.s.) un bir kardeşliği vardı. Bir gün ona : Gözlerini gideren ve sırtını kamburlaştıran nedir? diye sordu. Hz. Ya'kûb : Gözlerimi gideren Yûsuf'a ağlamamdır. Sırtımı kamburlaştıran ise Bünyâmîn üzerine olan üzüntümdür, diye cevab verdi. Bunun üzerine Cibrîl (a.s.) ona gelip : Ey Ya'kûb, Allah sana selâm söylüyor ve buyuruyor ki; Beni benden başkasına şikâyet etmekten utanmıyor musun? dedi de Ya'kûb : «Ben üzüntümü ve kederimi ancak Allah'a açarım.» dedi. Cibrîl (a.s.) : Senin şikâyetini Allah en iyi bilendir, dedi. Bu hadîs de garîb olup aynı zamanda münkerdir.

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِن رَّوْحِ اللَّهِ ۖ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِن
رَّوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا
الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي
الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

87 — Ey oğullarım; haydi gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Zîrâ kâfirler gürûhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümîdini kesmez.

88 — Onlar yanına vardıklarında dediler ki : Ey Azîz; bizi de âilemizi de darlık bastı, pek değersiz bir malla geldik. Bize yine tâm ölçek ver ve tasadduk et. Muhakkak ki Allah, tasadduk edenleri mükâfâtlandırır.

Yûsuf'un Kokusu

Allah Teâlâ Hz. Ya'kûb (a.s.) un, çocuklarını Hz. Yûsuf ve kardeşi Bünyâmîn hakkındaki haberleri araştırmak üzere yola çıkmaya çağırdığını haber verir. Araştırma anlamındaki (التحسس) kelimesi hayırda, tecessüs ise şer ve kötülükte kullanılır. Hz. Ya'kûb onları çokca gayret göstermeğe çağırmış, onları müjdelemiş ve Allah'ın rahmetinden ümîd kesmemelerini emretmiştir. İsteyip kasdettiklerinde Allah'tan ümîd ve emellerini kesmeyecekler; zîrâ Allah'tan ümîdi ancak kâfir olan bir kavim keser.

Allah Teâlâ : «Onlar yanına vardıklarında dediler ki...» buyurur ki, burada sözün takdîri şöyle olacaktır : Gittiler, Mısır ülkesine girdiler ve Yûsuf'un yanına vardılar da şöyle dediler : «Ey Azîz, bizi de, âilemizi de darlık bastı.» Bununla kıtlık, kuraklık ve yiyecek azlığını kasdediyorlar. «Pek değersiz bir malla geldik.» Bizim, karşılığında yiyecek almak üzere yanımızda bulunan yiyecek ücreti az bir ücrettir. Bu açıklamayı Hasan, Mücâhid ve bir çokları yapmıştır. İbn Abbâs der ki : Harar çuvalı, ip gibi geçersiz kötü şeylerdi. Yine İbn Abbâs'tan gelen rivâyetlerden birinde : Ancak noksânı ile geçerli olan bozuk dirhemler, denilmiştir. Katâde ve Süddî de böyle söylemiştir. Saîd İbn

Cübeyr bunların yaramaz, kıymetsiz dirhemler olduğunu söyler. Ebu Sâlih de; çam ağacı, çitlembik (veya sakız ağacı) meyvesi idi, demiştir. Dahhâk bunların, geçmeyen dirhemler olduğunu söyler. Ebu Sâlih der ki : Onlar, çitlembik ağacı meyveleri getirmişlerdi. (...)

Allah Teâlâ onların şöyle dediklerini haber verir : Bu pek değersiz ve az ücret karşılığında bize, daha önce vermiş olduğun kadar yiyecek ver. İbn Mes'ûd burayı : (وفاوقرر كابناو تصدق علينا) Binitlerimizi yükle ve bize tasadduk et, şeklinde okumuştur. İbn Cüreyc der ki : Kardeşimizi geri vermek sûretiyle bize tasadduk et. Said İbn Cübeyr ve Süddî, «Bize tasadduk et.» âyeti hakkında onların şöyle demek istediklerini belirtirler : Bu değersiz mal karşılığı olarak bize tasaddukta bulun ve bunları yeterli kabul et. Süfyân İbn Uyeyne'ye soruldu : Hz. Peygamber (s.a.) den önce peygamberlerden birisine sadaka harâm kılındı mı? Şöyle cevapladı : Allah Teâlânın : «Bize yine tâm ölçek ver ve tasadduk et. Muhakkak ki Allah tasadduk edenleri mükâfâtlandırır.» kavlini işitmediniz mi? Süfyan İbn Uyeyne'nin bu sözünü İbn Cerîr, Hâris'ten, o da Kâsım'dan rivâyet etmiştir. İbn Cerîr der ki : Bana Hâris'in... Osmân İbn Esved'den rivâyetine göre; o, Mücâhid'e : Kişinin duâsında : Ey Allah'ım, bana tasadduk et, demesi, mekrûh olur mu? diye sorulduğunu işitmiş. Mücâhid şöyle cevaplamış : Evet sadaka ancak sevâb bekleyen, isteyen içindir.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنتَ
يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي ۖ قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا ۖ إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ
لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَاطِئِينَ
﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

89 — Siz, câhiller iken Yûsuf'a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz? dedi.

90 — Dediler ki : Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun? O da dedi ki : Ben, Yûsuf'um, bu da kardeşim. Doğrusu Allah size lutfetti. Çünkü kim sakınır ve sabrederse; muhakkak ki Allah ihsân edenlerin ecrini zâyi' etmez.

91 — Dediler ki : Allah'a yemîn ederiz, Allah gerçekten seni bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz suçlu idik.

92 — Dedi ki : Bu gün size başa kakmak ve kınamak yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin merhametlisidir.

Allah Teâlâ burada Hz. Yûsuf (a.s.) tan haber veriyor ki; kardeşleri, başlarına gelen darlık, zorluk, yiyecek azlığı ve genel kıtlığı anlattıklarında, onun içinde bulunduğu hükümrânlık, tasarruf ve genişliğin yanında babasının iki çocuğunu kaybetmekten doğan üzüntüsünü hatırlattıklarında; babası ve kardeşlerine karşı acıma, merhamet ve şefkat benliğini kapladı da dayanamayıp ağladı ve kendini onlara tanıttı. Onun tacı alnından kaldırdığı, alnında bir ben bulunduğu söylenir. Dedi ki : «Siz câhiller iken Yûsuf'a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?» Yûsuf'la babasını birbirinden nasıl ayırdınız? İşlediğiniz bu işe sizi ancak bilgisizliğiniz sürüklemiştir. Seleften birisi : Allah'a âsî gelen herkes câhildir, bilgisizdir, demiş ve : «Hem Rabbın, bilmeyerek kötülük işleyip de tevbe eden ve ıslâh olanlardan yanadır. Bundan sonra da Rabbın muhakkak Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (Nahl, 119) âyetini okumuştur. En doğrusunu Allah bilir ama açık olan; Hz. Yûsuf kendisini onlara Allah Teâlâ'nın bu husûstaki izni ile tanıtmıştır. Nitekim ilk iki kerede kendisini onlardan bu husûstaki Allah Teâlâ'nın vâki' emri üzerine gizlemiştir. En doğrusunu Allah bilir. Fakat durum sıkışıp iş güçleşince; Allah Teâlâ bu darlığı açmış, ferâhlatmıştır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Şüphesiz ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır.» (İnşirâh, 5). İşte o zaman onlar : «Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun?» demişlerdir. Burayı Übeyy İbn Kâ'b (أوانت يوسف) şeklinde, İbn Muhaysın da (إنك لانت يوسف) şeklinde okumuşlardır. Birincisi, meşhûr olan kıraattir. Zîrâ soru sigası büyük görmeye, hayrete delâlet eder. Yani onlar bu duruma şaşırmışlardır. Zîrâ iki veya daha çok sene ona gidip gelmişler ve onu tanımamışlardır. Bununla birlikte o, kendilerini tanımış ve kendini gizlemişti. Bu sebepledir ki onu büyük görme sadedinde olarak : «Yoksa sen gerçekten Yûsuf musun?» demişler. O da şöyle cevap vermiş : Ben Yûsuf'um, bu da kardeşim. Doğrusu Allah Teâlâ ayrılıktan ve bir müddet sonra bizi bir araya getirmek sûretiyle bize lutfetti. «Çünkü kim sakınır ve sabrederse; muhakkak ki Allah, ihsân edenlerin ecrini zâyi' etmez.» Onlar da Hz. Yûsuf'un kendilerine olan yaradılış, tasarruf ve —Yûsuf'un kardeşlerinin peygamber olmadıklarını söyleyenlere göre— peygamberlik yönüyle üstünlüğünü iti-

râf, ve ona kötülük edip hakkında hatâlı davrandıklarını ikrârla dediler ki : «Bu gün size başa kakmak ve kınamak yok.» Bu günden sonra benim hakkımdaki günâhınızdan bir daha bahsetmeyeceğiz. Buna ilâve olarak Hz. Yûsuf, onların bağışlanmasına duâ ederek : «Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin merhametlisidir.» demiştir. Süddî der ki : Onlar Yûsuf'tan özür dilediler de şöyle dedi : «Bu gün size başa kakmak ve kınamak yok.» Bir daha sizin günâhınızı size hatırlatmayacağım. İbn İshâk ve Sevrî : «Bugün size başa kakmak ve kınamak yok.» âyetini şöyle açıklarlar : Yaptığınızdan ötürü katımda bugün size başa kakma ve kınama yok. Allah sizi bağışlasın. Yaptığınız şeyleri Allah gizlesin. O, merhametlilerin merhametlisidir.

اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾

93 — Şimdi siz, şu gömleğimi götürün de babamın yüzüne sürün, görmeye başlar. Bütün âilenizi de bana getirin.

94 — Kâfile ayrılınca babaları dedi ki : Bana bunak demezseniz; inan olsun ki, Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.

95 — Dediler ki : Allah'a yemîn ederiz, sen hâlâ eski şaşkınlığındasın.

Hz. Yûsuf der ki : Şimdi siz, şu gömleği götürün de çok ağlamaktan kör olmuş olan babamın yüzüne sürün, görmeye başlar. Ya'kûb oğullarının tamâmını, bütün âilenizi de bana getirin. Kâfile Mısır'dan çıkınca babaları olan Hz. Ya'kûb (a.s.), oğullarından yanında kalmış olana dedi ki : «Bana bunak demezseniz; inan olsun ki, Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.» Abdürrezzâk der ki : Bize İsrâîl'in... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiş : Kâfile (kervan Mısır'dan) çıkıp ayrılınca, bir rüzgâr esip Yûsuf'un gömleğinin kokusunu Ya'kûb'a getirdi de : «Bana bunak demezseniz; inan olsun ki, Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.» demiş ve onun kokusunu sekiz günlük yoldan almıştır. Süfyân es-Sevrî, Şu'be ve başkaları bunu Ebu Sinân'dan rivâ-

yet etmişlerdir. Hasan ve İbn Cüreyc derler ki : Aralarında seksen fersah vardı. Ayrılmalarından beri ise seksen sene geçmişti.

«Bana bunak demezseniz...» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid, Atâ, Katâde ve Saîd İbn Cübeyr : Bana beyinsiz, sefîh demezseniz, açıklamasını getirmişlerdir. Yine Mücâhid ile Hasan ise : Bana ihtiyarladın (bunadın) demezseniz, açıklamasını getirirler. Onların, «Sen hâlâ eski şaşkınlığındasın.» sözleri hakkında İbn Abbâs : Eski hatân üzeresin, demiştir. Katâde der ki : Yani Yûsuf'a olan sevginden sen onu unutmadın ve başka bir şeyle tesellî de olmadın, Onlar ne babalarına ve ne de Allah'ın bir peygamberine söylenmemesi gereken ağır bir kelime konuştular. Süddî ve başkaları da böyle söylemiştir.

İZÂHI

Yûsuf'un nübüvveti müjdesiyle himmet gömleğini getirecek olan o beşâret kervanı, Mısır'dan ayrılıp semt-i Ya'kûb'a doğru yönelir yönelmez beride Ya'kûb'un burnunda tüten kokunun zevki ile koku alıp vicdânını saran bu esinti ve koku, bu ledünnî sabâ rüzgârı, bu Yûsuf kokusu şüphe yok ki ona «revhullah» dan bir koku ve gelmekte olan müjdenin müjdecisi bir Rahmânî nefes idi. Oh! şu anda tasavvuru bile ehl-i dili gaşyedecek gibi olan bu tatlı koku kim bilir Ya'kûb'un gam-ı hicrânına nasıl bir uzaklaştırıcı darbe vurmuş, vicdânını nasıl bir letâfet ve revhâniyetle sarmıştı? Ya'kûb, bununla aynı zamanda hem uzaktaki bir ikbâl vâkıasının başlangıcından bir iz duymuş hem de birkaç gün sonra kavuşacağı mustakbel beşâretin büyük sürûruna tedrîcen hazırlanmış bulunuyordu. Bu nasıl oluyordu? Seksen fersahlık bir mesâfeden bu râyihayı getiren araç ne idi? Ve bunu duyan hassâsiyet nasıl bir hassâsiyyetti? Ma'lûm olan hava cereyânının, bu sür'ate kâfi gelmeyeceği şüphesiz. Kâfilenin Mısır'dan ayrılışı anında Ya'kûb'un beride duyduğu bu esintinin sür'ati, en az bir şimşek ve elektrik sür'atini hâiz olmak lâzım geliyor. Ve halbuki bugünkü fende ses nakline kadar tatbîkini öğrendiğimiz elektrik cereyânının henüz koku alma koklama duyusunun hizmetini bilmiyoruz. Bir de Ya'kûb'un hassâsiyyeti ne kadar incelmiş ve hüznü ile gözleri ağardıktan sonra koku alma duyusu ne kadar artmış olursa olsun, kokuyu duymayıp da şimdi duymuş olması gösterir ki; bunun sırr ü hikmeti onun hassâsiyyetinde de değildir. Bunun için müfessirlerin, bu husûsta iki ifâdesi vardır : Birisi Allah Teâlâ'nın bu kokuyu bir mucize olmak üzere o uzak mesâfeden Ya'kûb'un vicdânına ulaştırması, birisi de o anda Ya'-

kûb'un içinde yeniden meydana getirmiş olmasıdır. Ve binâenaleyh hangisi olursa olsun bu vâkıanın hârikulâde bir Rabbânî koku aldırış olduğunda şüphe yoktur. Zamanımızın fen ve felsefesi, bu gibi fevkalâde ruhî hâdiseleri izâh edememekle beraber inkâr dahi etmeyip «telepati» başlığı altında tasnîf ve mutâlaa etmektedir. Telgraf, telefon kelimelerinde dahi ma'rûf ve müsta'mel olan «tele» kelimesi aslında «uzak» demek, «patı» da teessür mânâsına olduğu cihetle «telepati» uzaktan teessür demek olur. Ve şöyle ta'rîf olunur : Bir nefiste duyulan öyle bir ihsâstır ki; o anda vukû bulmuş hakîkî bir vak'aya müteallik olduğu halde, öyle bir mesâfede veya öyle şartlar ve durumlar içindedir ki, bunlar o vak'anın o nefs ile ma'rifetini maddeten mümtenî gibi gösterirler. Diğer bir ta'rîfe göre de; bir mânânin veya hissin, uzaktan hissolunabilecek bir alâmetin yardımı olmaksızın teblîği hâdisesidir. Evvelki ta'rîfe nazaran telepati, alışılmış şartların aksine olan dış duyularla ilgili olaylara da şâmil olabilecektir. Lâkin ikinci ta'rîfe nazaran herhangi bir hava ortamı içinde duyulan koku gibi bir dış duygu ile ilgili olay, telepati kabîlinden addolunacak kadar fevkalâde sayılmamak iktizâ edecektir . Çünkü havâss-ı zâhirî hâdisâtında en az hava ve ışık gibi bir hissî delil vardır ki, bu bize telepatiden ziyâde telsiz ve radyo teblîgâtı kabîlinden bir hâdise mülâhaza ettirebilir. Ve binâenaleyh bunun fen nokta-i nazarından tasavvuru, sırf rûhânî olan telepati teblîgâtı kadar müşkil olmaz. Zîrâ uzaktaki bir his veya mânâ, serî' ve gizli bir vâsıta ile yaklaştırılıp teblîğ edilmiş demek olur. Ve bunun için bir takımları telepatinin en şâyi' olan ve mücerred ma'nevî gibi görünen kısmını da bu sûretle te'vîl ederek mülâhaza etmek isterler. Maamafih herhangi bir şeyin vicdana eşlik etmesi nasıl oluyor? Ve vicdânın a'zamî ve asgarî buluşma sınırı nereden başlar? Ve genişleme alanı hangi hudûda kadar gidebilir? Bir nefsin kuvvetleri, kendi dışındaki vâkıaları behemehâl beden sınırı dâhilinde mi alıyor? Harârette olduğu gibi, bedenden dışarıya yayılan ve vâridâtını uzaklardan karşılayan kuvvetler yok mudur?

Bunlar bilinmeden uzaktan hissetme rûhî hâdisesini mutlakâ te'vîle mecbûriyyet yoktur. Ve doğrusu yalnız uzaktan his değil, yakından da his ve şuûr hâdiseleri de kesin olarak tasavvur ve izâh olunamamaktadır. «Size bilgiden ancak çok azı verilmiştir.» Ancak vâki' olduktan sonra his, bir emr-i vâki' olduğu gibi, vukûu ile birlikte ve hattâ vukûundan önce his bile inkâr olunamayacak vâkıalardandır. Burada kendi nefsimde vâki' olmuş telepati hâdiselerinden ilk evvel nazar-ı dikkatimi celbeden bir misâli kaydedeceğim. Şöyle ki; İstanbul'da Mekteb-i Müvvâb'da talebe iken bir gün öğleden sonra dersten çıkıp Nuruosmâniye'de ikâmetgâhım olan hattât odasına geldim, yalnız

pencerenin önüne oturdum, oturur oturmaz henüz bir şeyle meşgûl olmaksızın birdenbire büyük amcam Muhammed Emîn Efendi hatırıma doğuverdi ve derhal kalbime derin bir hüzün çöktü, ağlamak istedim, halbuki başka zamanlar onun hâtırasından muhakkak bir neş'e ve inşirâh duyardım. Az bulunur bir mücessem fazîlet idi. Bugün hâtıranın hem hatırlanış tarzı hem de mu'tâd neş'enin hilâfına öyle bir hüzün gelmesi, garîb karşılamama neden oldu, hemen kaydettim, on beş gün sonra memleketten posta ile mektup aldım. Pederim o gün amcamın vefât ettiğini ve bana yâdigâr olmak üzere birkaç kitabını vasiyyet eylediğini yazıyordu. O vakitki postanın on günde geldiği bir mesâfeden o hüzünlü vak'anın vukûu anında hüznünü duymuştum ve gözlerim dolukmuştu. Ve işte telepati dedikleri böyle hâdiselerdir ki; bizim ıstılâhımız, bütün bunları ilhâm cümlesinden saymaktı ve bu hal uykuda iken olsa idi aynen rü'yâ derdik. Bunlar mu'tâd hislerimize nazaran fevkâlâde vukûâttan olmakla beraber, nâdir değil pek çoktur. Belki herkeste olur da farkında olmaz. Fakat umûmî sûrette ilmin nedenlerinden değildir. Alelâde bir vehim halinde kerâmet veya mucize mertebelerine kadar çıkacak muhtelif derecelerde zâhir olabilir. Âcizâne kanâatıma göre; bu âyet, bize yalnız Rûh İlmi ve Mucizeye münhasır olacak bir hârikayı tesbît ile kalmıyor, bugünkü ilmî araştırmalar nokta-i nazarından şâyân-ı dikkat ilhâmlar da vermektedir. Zîrâ görülüyor ki; râyiha (koku), rîh (yel) lafzıyla ifâde olunmuştur. Bunda ise ulaştırma anlamı daha çok düşünülebilir. Halbuki yukarıda söylediğimiz veçhile kâfilenin ayrıldığı anda Ya'kûb'un vicdânına râyihanın ulaşması rüzgâr sür'atinden daha serî' olmuş oluyor. Şu andaki bilgilerimize göre bu intikâlin fizikî sûrette husûlü, havanın kütlesel akışı ile değil de elektrik dalgalarıyla olması muhtemeldir. Ancak bir râyihanın yayılması, küçük maddî zerrelerin hareket ve yayılması şeklinde oluşu meşhûr olduğuna göre, bu zerrelerin bir cereyân-ı elektrikî halinde ve bir şimşek sür'atiyle akıp gelmesi uzak sayılmış olacaktır. Bunun için bir tahlîle daha luzûm vardır ki, o da o zerrelerdeki râyihanın harâret ve ziyâ gibi yayılmaya elverişli bir kuvvet olduğunu bulmaktır. Ve filvâki' râyihanın meselâ bir gül suyu zerrelerinin kendilerinden ziyâde onlardaki bir kuvvet ve keyfiyet olması ve ince bir dalgalanma ile mülâhaza edilmesi daha ma'kûl ve râyiha hakkındaki ilk hislenişlerimizin bedâhatine daha muvâfıktır. Ve o halde meseleyi kimya ve atom, fizik sâhâsında ta'kîb ederek ses naklinden daha ince bir kanun ile koku, kuvvet ve hareketinin zabt ve naklinde dahi elektrik ceryânından istifâde mümkin olduğu netîcesine varabilecek demek olur. Gerçi Ya'kûb'un duygusu, teknik değil mucizevîdir. Ve bazı müfessirlerin dediği gibi Allah Teâlâ'nın, Yûsuf'-

un kokusunu Ya'kûb'un içinde doğrudan doğru îcâd edivermiş olması da muhtemeldir. Ve hattâ Ya'kûb'un hâfızasını uyandırıp eskiden ma'lûmu olan Yûsuf'un kokusunu vicdânına yeniden duyuruvermesi de muhtemeldir. Lâkin âyetin ifâdesinden zâhir olan, bu kokunun rüzgâr içinde duyulması ve gömleği taşıyan müjde kervanının Mısır'dan ayrıldığı anda oradan ayrılarak ulaştırılmış olmasıdır. Bu ise hilkatta râyihanın da havadan bir telsizle şimşek gibi nakli hâdisesinin vukûunu ve binâenaleyh gizli bir kanunun varlığını ihtâr eder. Şüphesiz ki bunun gerek Mısır'dan gönderilmesi ve gerekse böyle bir sür'atin Ya'kûb tarafından alınması ve o râyihanın Yûsuf kokusu olduğunun ayırd edilip belirlenmesi, asıl kanun gibi doğrudan doğruya Rabbânî tasarrufu gösteren hârikalardır. Gerek bu cihetlerden ve gerekse Ya'kûb ve Yûsuf'un birer peygamber olmaları haysiyyetiyle vak'a i'câzkârdır. Zîrâ bir insanın, yakından bir insan kokusunu teşhîs etmesi bile hârikulâdedir. Ancak bunun bütünüyle kanun üstü bir mucize olması, zımnında bazı kanunun da isbât edilmiş olmasına aykırı değildir. Meselâ Îsâ'nın kuş yapması, Allah'ın izniyle bir mucizedir. Fakat kuşların uçması vak'asında uçma kanununu istinbât ile yine Allah'ın izniyle tayyâreler yapılması mucize olmayan bir âdet olabilir.

Hâsılı revhullah'a bakın ki Ya'kûb, Yûsuf'un güzel kokusunu o kadar uzaktan derhal duydu ve onun bir vehim ve hayâl olmayıp bir hakîkat olduğunu vicdânında tanıdı ve te'kîdlerle söyledi. Fakat gâfillerin bu vicdâna inanmayıp saçma diyeceklerini bildiği için de «Beni bunak yerine koymasanız...» dedi lâkin kim dinler? Dediği gibi bu sözü işitenler «Allah'a yemîn ederiz ki, sen hâlâ eski şaşkınlığındasın» dediler. Yani hâlâ Yûsuf deyip duruyorsun, hâlâ ona kavuşacağını tevehhüm ediyorsun ki bu doğru değil. Oğulları yolda olduğu için belki bunu söyleyenler onlar değildi, lâkin çok geçmeden şaşkınlığın kimde olduğu açıklık kazandı. (Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, IV, 2918-2922).

oOo

فَلَمَّآ أَن جَآءَ ٱلْبَشِيرُ أَلْقَىٰهُ عَلَىٰ وَجْهِهِۦ فَٱرْتَدَّ بَصِيرًا ۖ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّىٓ أَعْلَمُ
مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا ٱسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَآ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ
أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّىٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

96 — Fakat müjdeci gelip de onu yüzüne sürünce; derhâl gördü ve dedi ki : Ben, size Allah katından sizin bilmeyeceğinizi biliyorum, dememiş miydim?

97 — Dediler ki : Ey babamız; bizim için mağfiret dile, biz gerçekten suçlular idik.

98 — Dedi ki : Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim. Muhakkak ki O'dur O, Gafûr, Rahîm.

İbn Abbâs ve Dahhâk âyetteki müjdeciyi; ulak, haberci olarak tefsîr etmiştir. Mücâhid ve Süddî, bunun Hz. Ya'kûb'un oğlu Yahûzâ olduğunu söylerler. Süddî der ki : Sahte kana bulanmış gömleği getiren o olduğu için, bu sefer de gömleği bir önceki suçunu bununla gidermek isteyerek getirmiş ve babasının yüzüne sürmüş, böylece o da derhal görmüştür. İşte o zaman Hz. Ya'kûb oğullarına dedi ki : «Ben, size Allah katında sizin bilmeyeceğinizi biliyorum, dememiş miydim?» Ben biliyordum ki Allah onu bana geri dönderecek. Ve ben size : «Bana bunak demezseniz; inan olsun ki, Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.» demiştim. İşte o zaman, babalarına karşı yumuşak davranarak (ya da onu yumuşatmaya çalışarak) babalarına dediler ki : «Ey babamız; bizim için mağfiret dile, biz gerçekten suçlular idik. Dedi ki : Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim. Muhakkak ki O'dur, O Gafûr, Rahîm.» Kim ona tevbe ederse; onun tevbesini kabul buyurur. İbn Mes'ûd, İbrâhîm et-Teymî, Amr İbn Kays, İbn Cüreyc ve başkaları; onlara mağfiret dilemeyi, seher vaktine ertelediğini söylerler. İbn Cerîr der ki : Bana Ebu Sâib'in... Muhârib İbn Disâr'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Hz. Ömer (r.a.) mescide gelmiş ve birisinin : Ey Allah'ım, beni davet ettin, icâbet ettim. Bana emrettin, itâat ettim. İşte şu seher vakti, beni bağışla, dediğini duymuştu. Sesi işitti de bir de ne görsün; ses, Abdullah İbn Mes'ûd'un evinden geliyor. Bunu Abdullah'a sorduğunda o, şöyle dedi : Muhakkak ki Hz. Ya'kûb, «Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim.» sözü ile oğullarına duâyı seher vaktine ertelemişti. Bunun cum'a gecesi olduğuna dâir hadîs vârid olmuştur. İbn Cerîr der ki : Bana Müsennâ'nın... İbn Abbâs'tan, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetine göre; «Sizin için ilerde Rabbımdan mağfiret dileyeceğim.» âyeti hakkında şöyle buyurur : Cum'a gecesi gelinceye kadar. O, kardeşim Ya'kûb'un oğullarına olan sözüdür. Hadîs bu kanaldan rivâyetinde garîb olup, merfû' oluşu şüphelidir. En doğrusunu Allah bilir.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ
أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا
رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِن بَعْدِ أَن نَّزَغَ
الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

99 — Onlar Yûsuf'un yanına girdiklerinde; o anasını, babasını bağrına bastı ve : Allah'ın isteği ile Mısır'a emîn olarak girin, dedi.

100 — Ana - babasını tahtın üzerine çıkarıp oturttu. Hepsi onun için secdeye kapandılar. Dedi ki : Babacığım; işte bu; vaktiyle gördüğüm rü'yânın gerçekleşmesidir. Doğrusu, Rabbım onu gerçekleştirdi ve bana ihsân etti de, şeytân benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni zindândan çıkardı ve sizi çölden getirdi. Muhakkak ki Rabbım, dilediğine lutufkârdır. Muhakkak ki O'dur O, Hakîm, Alîm.

Allah Teâlâ Hz. Ya'kûb (a.s.) un Mısır ülkesine, Hz. Yûsuf (a.s.) un yanına gelişini haber verir. Hz. Yûsuf kardeşlerine, âilelerinin bütününü yanına getirmelerini söylediğinde; onlar, sonuncularına varıncaya kadar yüklenip Ken'ân ülkesinden göçmüş ve Mısır ülkesine doğru yola çıkmışlardı. Hz. Yûsuf onların yaklaştıklarını haber alınca; onları karşılamaya çıkmış ve kral, emîrlerine, ileri gelenlerine Hz. Yûsuf'la beraber Allah'ın peygamberi Ya'kûb (a.s.) u karşılamak üzere çıkmalarını emretmiş. Kralın da Hz. Ya'kûb'u karşılamak üzere çıktığı söylenirse de bu kesin değildir. Müfessirlerden bir çoklarına; «O, anasını, babasını bağrına bastı ve : «Allah'ın isteği ile Mısır'a emîn olarak girin, dedi.» âyeti müşkil görülmüştür. Bazıları : Burada takdîm te'hîr vardır. Âyetin anlamı : Allah'ın isteği ile Mısır'a emîn olarak girin, dedi ve ana - babasını bağrına bastı, tahtın üzerine çıkarttı, şeklindedir, demişlerdir. İbn Cerîr, bunu kabul etmemiş ve Süddî'den rivâyet etmiş olduğu şu açıklamayı tercîh etmiştir : Muhakkak ki Yûsuf, ana - babasını karşıladığı zaman onları bağrına basmış, sonra ül-

kenin giriş kapısına ulaştıklarında : «Allah'ın isteği ile Mısır'a emîn olarak girin.» demiştir. Ancak bu da şüphelidir. Zîrâ bağrına basma ancak evde olur. Nitekim, «Yûsuf kardeşini yanına aldı.» (Yûsuf, 69) âyetinde de böyledir. Yine bir hadîste : Kim, bir bidatçi ile kucaklaşırsa; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onun üzerinedir, buyurulmuştur. O halde onlar yanına girip de onları bağrına bastıktan sonra, «Allah'ın dilemesi ile Mısır'a emîn olarak girin.» demiş olmasına ne engel vardır. Kaldı ki bunun zımnında : Allah dilerse içinde bulunduğunuz zorluk ve kıtlıktan emîn olarak Mısır'da ikâmet edin, anlamı da vardır. En doğrusunu Allah bilir ama Allah Teâlâ'nın geriye kalan kuraklık senelerini de Hz. Ya'kûb'un gelişinin bereketiyle Mısır halkı üzerinden kaldırmış olduğu söylenir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) de, Mekke ahâlîsi hakkında : Ey Allah'ım, onlara karşı bana Yûsuf'un yedi senesi gibi yedi sene ile yardım et, diye bedduâ etmiş, sonra ona gelip yalvarmışlar, şefâat dilemişler ve bu konuda Ebu Süfyân'ı göndermişler de onlar için duâ etmiş ve onun (s.a.) duâsı bereketi ile geriye kalan seneler onlardan kaldırılmıştı.

«Anasını, babasını bağrına bastı.» âyeti hakkında Süddî ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem şöyle derler : Bağrına bastığı ancak babası ve teyzesidir. Annesi ise, daha önce ölmüştü. Muhammed İbn İshâk ve İbn Cerîr ise; ana ve babasının yaşamakta olduklarını söylerler. İbn Cerîr der ki : Annesinin öldüğüne dâir bir delil yoktur. Kur'an'ın zâhiri annesinin yaşadığına delâlet eder. İbn Cerîr'in desteklediği bu görüşe, âyetin akışı da delâlet etmektedir.

Allah Teâlâ'nın : «Ana - babasını tahtın üzerine çıkarıp oturttu.» âyetinde İbn Abbâs, Mücâhid ve bir çoklarının söylediğine göre, taht kasdedilmektedir. Yani kendisi ile birlikte ana - babasını tahtına oturtmuştur.

«Hepsi onun için secdeye kapandılar.» Ana - babası ve kardeşleri —ki on bir kişi idiler— onun için secde ettiler. «Dedi ki : Babacığım; işte bu, vaktiyle gördüğüm rü'yânın gerçekleşmesidir.» Hz. Yûsuf bu rü'yâyı babasına anlatmış ve şöyle demişti : «Babacığım, rü'yâmda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana secde etmektedirler.» (Yûsuf, 4). Büyüklerine selâm verdikleri zaman ona secde etmeleri onların şerîatında câizdi. Bu, Hz. Âdem'den itibâren Hz. Îsâ (a.s.) nın şerîatına gelinceye kadar câiz kalmakta devâm etmiştir. Bu, bu ümmete harâm kılınmış ve secde, sâdece Rabb Teâlâ'ya hâs kılınmıştır. Katâde ve başkalarının sözlerinin içeriği budur. Bir hadîste rivâyet edildiğine göre :

لَمَّا قَدِمَ مُعَاذٌ مِنَ الشَّامِ سَجَدَ لِلنَّبِيِّ ﷺ . قَالَ مَا هٰذَا يَا مُعَاذُ؟ قَالَ : أَتَيْتُ الشَّامَ فَوَافَقْتُهُمْ يَسْجُدُونَ لِأَسَاقِفَتِهِمْ وَبَطَارِقَتِهِمْ فَوَدِدْتُ فِي نَفْسِي أَنْ نَفْعَلَ ذٰلِكَ بِكَ . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَلَا تَفْعَلُوا فَإِنِّي لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللهِ ، لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ رَبِّهَا حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا وَلَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا ، وَهِيَ عَلَى قَتَبٍ ، لَمْ تَمْنَعْهُ

Bir keresinde Muâz Şam'dan döndüğünde Allah Rasûlü (s.a.) ne secde etti de Allah Rasûlü : Bu da nedir ey Muâz? diye sordu. Muâz : Ben Şam'a gittim ve onları papazlarına, patriklerine secde eder gördüm. Kendi kendime bunu sana yapmamızın güzel olacağını düşündüm, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu : Böyle yapmayınız. Şâyet bir kimseye başka birine secde etmesini emretmiş olsaydım, kadına kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki bir kadın kocasının hakkını yerine getirmedikçe Rabbının hakkını yerine getirmiş olamaz. İstemediği halde kocası onu davet ederse bu daveti geri çeviremez (ve kocasının emrine) itâat eder. Başka bir hadîste rivâyet edildiğine göre; Selmân, İslâm'a yeni girdiği sıralarda Medîne sokaklarından birinde, Hz. Peygamber (s.a.) e rastlamış ve ona secde etmişti. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Ey Selmân, bana secde etme, ölmeyen, diri (Allah) a secde et.

Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin, ona secde etmesinden maksad şudur : Onların şerîatlarında bu câiz idi. Bu sebepledir ki ona secde etmişlerdir. İşte o zaman Yûsuf şöyle demiştir : «Babacığım; işte bu, vaktiyle gördüğüm rü'yânın gerçekleşmesidir. Doğrusu Rabbım, onu gerçekleştirdi.» İş buraya vardı. İşin vardığı netîceye te'vîl ismi verilir. Nitekim Allah Teâlâ da bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurur : «Onlar onun te'vîlinden başkasını mı bekliyorlar? Onun te'vîlinin geldiği gün, daha önce onu unutmuş olanlar derler ki...» (A'râf, 53) Yani kıyâmet günü onlara va'dedilmiş olan hayır ve şer onlara gelir.

«Doğrusu, Rabbım onu gerçekleştirdi,» sahîh ve doğru kıldı. Daha sonra Hz. Yûsuf, Allah'ın kendisi üzerine olan nimetlerini anıp, şöyle demiştir : «Ve bana ihsân etti de, şeytân benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni zindândan çıkardı ve sizi çölden getirdi.» İbn Cüreyc ve başkaları şöyle diyor : Onlar; çölde koyunları olan ahâlî idiler. İbn Cüreyc der ki : Onlar; Şam havzasındaki Filistin ülkesinde arabalarda otururlardı. Yine İbn Cüreyc'in ifâdesine göre birisi de şöy-

le demiştir : Onlar, Hımsa'dan aşağıdaki Şi'b civârındaki el-Evlâc'da idiler. Koyun ve develeri olan çöl ahâlîsi idiler.

«Şeytân, benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni zindândan çıkardı ve sizi çölden getirdi. Muhakkak ki Rabbım, dilediğine lutufkârdır.» Bir işi murad ettiği zaman ona sebepler halkeder, onu kolaylaştırır ve takdîr buyurur. Muhakkak ki kullarının faydasına olanları en iyi bilendir O. Sözlerinde, fiillerinde, kazâ ve kaderinde, seçip irâde buyurduklarında hikmet sâhibidir O. Ebu Osmân en-Nehdî, Selmân'dan rivâyetle der ki : Yûsuf'un rü'yâsı ile yorumu arasında kırk sene vardır. Abdullah İbn Şeddâd : Rü'yânın en yücesi ona (Yûsuf'un rü'yâsına) erişmiş, onda son bulmuştur, der ki bu sözü İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Yine İbn Cerîr şöyle der : Bize Amr İbn Ali'nin... Hasan'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Yûsuf'un Ya'kûb'dan ayrılmasından onların karşılaşmalarına kadar geçen süre seksen senedir. Hz. Ya'kûb'un kalbinden hüzün, yanaklarına akan yaş hiç kesilmemiştir. Yeryüzünde Allah'a Ya'kûb'dan daha sevgili hiç bir kul yoktur. Hüşeym'in Yûnus'dan, onun da Hasan'dan rivâyetine göre Yûsuf'un rü'yâsı ile yorumu arasındaki süre seksen üç senedir. Mübârek İbn Fudâle, Hasan'dan rivâyetle der ki : Yûsuf on yedi yaşında iken kuyuya atıldı. Babasından seksen sene ayrı kaldı. Bundan (babası ile buluşmasından) sonra yirmi üç sene yaşadı. Öldüğünde yüz yirmi yaşında idi. Katâde; Hz. Yûsuf'un rü'yâsı ile yorumu arasında otuz beş sene olduğunu söyler. Muhammed İbn İshâk der ki : En doğrusunu Allah bilir ama anlatıldığına göre; Yûsuf'un Ya'kûb'dan ayrı kalışı, on sekiz senedir. Kitab ehli ise, bu sürenin kırk sene veya o civârda olduğunu sanırlar. Ya'kûb (a.s.) Mısır'a Hz. Yûsuf'un yanına geldikten sonra Yûsuf'la beraber on yedi sene kalmış, sonra vefât etmiştir. Ebu İshâk es-Sübey'î'nin Ebu Ubeyde'den, onun da Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetinde o, şöyle demiştir : İsrâiloğulları Mısır'a girdiklerinde altmış üç kişi olarak girmişlerdi. Oradan çıktıklarında ise altı yüz yetmiş bin kişi idiler. Ebu İshâk ise Mesrûk'tan rivâyetle onların Mısır'a girdiklerinde, erkekli kadınlı üç yüz doksan kişi olduklarını söyler ki, en doğrusunu Allah bilir. Mûsâ İbn Ubeyde'nin Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den, onun da Abdullah İbn Şeddâd'dan rivâyetinde; Ya'kûb âilesi, Mısır'da Hz. Yûsuf'un yanında toplandıklarında büyüklü küçüklü, kadınlı erkekli seksen altı kişi imişler. Oradan çıktıklarında ise altı yüz bin küsûr kişi imiş.

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ

وَلِيِّۦ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾

101 — Rabbım; bana Sen mülk verdin ve sözlerin te'vîlini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratanı, Sen dünyada da, âhirette de benim velîmsin. Müslüman olarak canımı al. Ve beni sâlihlere kat.

Benim Dostum Yerlerin ve Göklerin Yaratanıdır

Hz. Yûsuf'un üzerine nimet ana - babası ve kardeşlerinin onunla bir araya gelip toplanması ile tamâmlandığında ve Allah Teâlâ ona peygamberlik ve hükümrânlık nimeti bahşettiğinde, Rabbına bu şekilde duâ etmiş ve Rabbından nasıl ki dünyada onun üzerine nimetini tamâmlamışsa bunları âhirette de sürdürmesini, öldüğü zaman müslüman olarak vefât ettirmesini istemiştir. —Bu açıklama Dahhâk'ındır.— Hz. Yûsuf Rabbından kendisini peygamber ve rasûllerden kardeşleri olan sâlihlere katmasını da istemiştir. Allah'ın salâtı ve selâmı hepsinin üzerine olsun.

Bu duâyı Hz. Yûsuf (a.s.) un ölüm anında söylemiş olması da mümkündür. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Hz. Âişe (r.a.) den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiş:

فَلَمَّا مَرِضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَثَقُلَ ، أَخَذْتُ بِيَدِهِ لِأَصْنَعَ بِهِ نَحْوَ مَا كَانَ يَصْنَعُ . فَانْتَزَعَ يَدَهُ مِنْ يَدِى . ثُمَّ قَالَ « اللَّهُمَّ ! اغْفِرْ لِى وَاجْعَلْنِى مَعَ الرَّفِيقِ الْأَعْلَى

Allah rasûlü (s.a.) hastalanıp ağırlaştığı sırada onu yapmakta olduğu gibi yapmak üzere elini tuttum. Elini elimden çekti ve şöyle buyurdu: Ey Allah'ım, beni bağışla ve Refîk el-A'lâ ile beraber kıl.

Hz. Yûsuf'un eceli gelip ömrü sona erdiği zaman İslâm üzere ölmeyi ve sâlihlere katılmayı istemiş olması da ihtimâl dâhilindedir. Çünkü o, bunu bir temennî olarak istemiştir. Nitekim bir başkasına duâ eden kişi: Allah seni İslâm üzere öldürsün, der. Duâ eden de şöyle der: Ey Allah'ım, bizi müslümanlar olarak yaşat, müslümanlar olarak öldür ve bizi sâlihlere kat.

Hz. Yûsuf'un bunları, ölümü temennî ederek istemiş olması da mümkündür. Zirâ bu, onların dininde câiz idi. Nitekim Katâde, «Müslüman olarak canımı al ve beni sâlihlere kat.» âyeti hakkında şöyle demiştir: Allah Teâlâ, onun işlerini toparlayıp gözünü aydın ettiğin-

de; o, o gün dünya nimetleri, hükümrânlığı, bolluk ve genişliği içindeydi de, kalbi sâlihlere karşı bir iştiyâk duydu. İbn Abbâs şöyle dermiş : Yûsuf (a.s.) tan önce hiç bir peygamber ölümü temennî etmemiştir. İbn Cerîr ve Süddî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetle zikrettiklerine göre, bu şekilde duâ eden ilk peygamber odur. Buna göre İslâm üzere ölmeyi ilk kez isteyenin Hz. Yûsuf olması muhtemeldir. Nitekim Hz. Nûh da, «Rabbım; beni, anamı, babamı, inanmış olarak evime gireni... bağışla.» (Nûh, 28) diyenlerin ilkidir. Bunu bir temennî olarak isteyenlerin ilki olması da muhtemeldir. Nitekim Katâde'nin bu husûstaki ifâde şekli açıktır. Fakat bu, bizim şerîatımızda câiz değildir. İmâm Ahmed İbn Hanbel —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize İsmâîl İbn İbrâhîm'in... Enes İbn Mâlik'ten rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Başına gelen bir zarardan dolayı hiç biriniz ölümü temennî etmesin. Eğer mutlakâ ölümü temennî edecekse : Ey Allah'ım, hayat benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat, ölüm benim için hayırlı olduğu zaman beni öldür, desin. Hadîsi Buhârî ve Müslim Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Yine Buhârî ve Müslim'de şöyle bir hadîs vardır : Sizden birisi başına gelen bir zarardan ötürü aslâ ölümü temennî etmesin. Eğer iyi bir kimse ise iyiliği artar, kötülük yapan biri ise belki özrü kabul olunur. Fakat şöyle desin : Ey Allah'ım, hayat benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat, ölüm benim için hayırlı olduğu zaman beni öldür.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Muğîre'nin... Ebu Ümâme'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında oturmuştuk. Bize öğüt verdi ve kalblerimizi yumuşattı. Bu sırada Sa'd İbn Ebu Vakkâs ağladı ve ağlamasını çoğalttı da : Keşke ölmüş olsaydım, dedi. Hz. Peygamber (s.a.) : Ey Sa'd, benim yanımda mı ölümü temennî ediyorsun? diye sordu ve sorusunu üç kere tekrârlayıp, sonra şöyle buyurdu : Ey Sa'd, eğer sen cennet için yaratılmış isen; ömrünün uzaması veya amelinin güzel olması, senin için en hayırlı olandır.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan'ın... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetinde o, şöyle buyurmuştur : Sizden birisi, aslâ ölümü temennî etmesin ve ameline güvenmiş olması dışında kendisine gelmezden önce aslâ ölümüne duâ etmesin. Zîrâ sizden birisi öldüğü zaman ameli kesilir. Mü'minin ömrü, ancak hayrını arttırır. Hadîsi, sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Bu; zarar sâdece o kişiye hâs olması durumundadır. Fitnenin, din husûsunda olması durumuna gelince; işte o zaman ölümü istemek câizdir. Nitekim Allah Teâlâ'nın haber verdiğine göre; Firavun, dinlerinden dolayı sihirbâzların peşine düşüp onları öldürmekle tehdîd ettiği zaman şöyle demişlerdi : «Rabbımız; üzerimize sabır yağdır ve bizi müslümanlar olarak

öldür.» (A'râf, 126). Hz. Meryem de doğum sancısı kendisini bir hurma ağacının altına getirdiğinde : «Keşki bundan evvel öleydim de unutulup gideydim.» (Meryem, 24) demişti. Zîrâ o biliyordu ki insanlar, kendisine zinâ isnâdında bulunacaklardır. Çünkü kocası yokken hâmile kalmış ve çocuk doğurmuştu. Onlardan birisi : Bu da sana nereden geliyor? diyecektir. Nitekim onlar, kendisini ilk olarak şu sözlerle karşılamışlardı : «Ey Meryem! Andolsun ki utanılacak bir şey yaptın. Ey Hârûn'un kızkardeşi, baban kötü birisi değildi. Anan da iffetsiz değildi.» (Meryem, 27-28). Allah Teâlâ ona bu durumdan bir çıkış ve ferâhlık kılmış; çocuğu beşikte iken konuşturarak, ona Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu söylemiştir. O, büyük bir âyet, parlak bir mucizedir. Allah'ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun. İmâm Ahmed ve Tirmizî'nin «Uyku (rü'yâ) ve duâ kıssası» nda rivâyet ettikleri Muâz hadîsinde şöyle buyurulur : Bir kavmin fitnesini murâd ettiği zaman, beni fitneye düşmemiş olarak kendi katına al, beni vefât ettir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Ebu Seleme'nin... Mahmud İbn Lebîd'den rivâyetinde, Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : İki şey vardır ki Âdemoğlu onlardan hoşlanmaz : (Birincisi) ölümdür. Halbuki ölüm, mü'min için fitneden daha hayırlıdır. O, mal azlığından da hoşlanmaz. Halbuki malın azlığı, hesâbın azlığıdır.

Dinde fitne vukû bulduğu zaman ölümü istemek câizdir. Bu sebepledir ki Hz. Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.), halîfeliğinin sonlarında işlerin toparlanıp bir araya gelmeyeceğini, durumun daha da zorlaşacağını gördüğünde : Ey Allah'ım, beni katına al, ben onlardan usandım, onlar da benden usandılar, demiştir. Buhârî de —Allah ona rahmet eylesin— mihnetlere dûçâr kalıp Horasan emîri ile aralarında geçen nâhoş hâdiseler meydana geldiği zaman : Ey Allah'ım, beni katına al, beni öldür, demiştir. Bir hadîste şöyle buyurulur : Muhakkak ki kişi, Deccâl'in zamanında bir kabre uğrar da gördüğü fitneler, sarsıntılar, her fitneye düşen için bir fitneden ibâret olan korkunç işler sebebiyle : Keşke ben senin yerinde olaydım, der.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Anlatıldığına göre Hz. Yûsuf'a yaptıklarını yapan Ya'kûb'un oğulları için babaları istiğfâr etmiş, Allah Teâlâ onlar hakkındaki tevbesini kabul buyurup onları affetmiş ve günâhlarını bağışlamıştır. Kâsım der ki : Bize Hüseyn'in... Enes İbn Mâlik'ten rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Allah Teâlâ, Hz. Ya'kûb'un işlerini düzene koyup gözünü aydın kıldığı zaman, oğulları aralarında konuşarak bir kenara çekilmişler, birbirlerine : Siz ne yaptığınızı bilmiyor musunuz, sizden şu ihtiyara neler ulaştığını, Yûsuf'a neler geldiğini bilmiyor musunuz? demişler. Aralarında evet, denilmiş. Birisi demiş ki : O ikisinin bizi affetmesi sizi aldattı. Peki Rabbınız ka-

tında sizin durumunuz ne olacak? Nihâyet işlerini ihtiyara götürmeye karâr vermişler. Onun huzûruna çıkıp oturmuşlar. Hz. Yûsuf da babasının yanında oturuyormuş. Ey babamız, biz sana bir iş husûsunda geldik ki bir benzeri için sana aslâ gelmemiştik. Bizim başımıza bu işin bir benzeri daha gelmemişti, demişler ve nihâyet babalarını harekete geçirmişler. Peygamberler; insanların en merhametlileridir. Ey oğullarım, size ne oluyor, neyiniz var? diye sormuş, onlar : Bizden sana, bizden kardeşimiz Yûsuf'a erişenleri bilmedin mi? demişler, o; evet demiş. İkiniz bizi affetmediniz mi? demişler, evet, demiş. Eğer Allah bizi affetmemişse; ikinizin affetmesi bize hiç bir fayda sağlamaz, demişler. Ey oğullarım, ne istiyorsunuz? diye sormuş da şöyle demişler : Bizim için Allah'a duâ etmenizi istiyoruz. Yaptıklarımızdan ötürü Allah'ın bizi affettiğine dâir Allah'tan sana vahiy geldiği zamandır ki ancak bizim gözümüz aydın olacak ve kalblerimiz sükûnet bulacak. Değilse bize, dünyada aslâ göz aydınlığı yok. İhtiyar kalkmış, kıbleye yönelmiş. Yûsuf da babasının arkasında durmuş. Onlar da ikisinin arkasında boynu bükük bir halde ve huşû' içinde durmuşlar. Hz. Ya'kûb duâ etmiş, Hz. Yûsuf âmin demiş. Yirmi sene onlar hakkında duâya icâbet olunmamış. Sâlih el-Mürrî der ki : Bu onları korkutmak için imiş. Râvî anlatmaya şöyle devam eder : Nihâyet yirminci senenin başı geldiğinde Cibrîl (a.s.), Hz. Ya'kûb'a inmiş ve şöyle demiş : Muhakkak ki Allah Teâlâ, beni sana çocukların hakkındaki duâna icâbet ettiğini, yaptıklarından ötürü onları affettiğini ve senden sonra peygamberlik üzere onların sözlerini kabul buyurduğunu müjdelemem için gönderdi. Bu hadîs Enes'den mevkûf olup, Yezîd er-Rukâşî ve Sâlih el-Mürrî gerçekten zayıftırlar.

Süddî şöyle anlatır : Hz. Ya'kûb (a.s.) ölüm zamanı geldiğinde, Hz. Yûsuf'a kendisini İbrâhîm ve İshâk'ın yanına defnetmesini vasiyyet etmiş. Vefât ettiğinde Hz. Yûsuf, onu tahnît ettirmiş ve Şam'a göndermiş de, Hz. İbrâhîm ve İshâk (a.s.) ın yanlarına defnolunmuş.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوٓا۟ أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾
وَمَآ أَكْثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا
ذِكْرٌ لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾

102 — Bunlar gayb haberlerindendir ki, sana vahyediyoruz. Onlar elbirliği edip düzen kurdukları zaman sen orada değildin.

103 — Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.

104 — Halbuki sen, buna karşı onlardan hiç bir ücret de istemiyorsun. O, âlemler için bir öğütten başka bir şey değildir.

Bunlar Gayb Haberleridir

Allah Teâlâ Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin kıssasını, Allah'ın Hz. Yûsuf'u onlardan nasıl üstün kıldığını, onların Yûsuf'u helâk ve yok etmek istemelerine rağmen ona güzel âkıbet, zafer, hükümrânlık ve hüküm verdiğini anlattıktan sonra, kulu ve elçisi Muhammed (s.a.) e hitâben buyurur ki : Ey Muhammed, bunlar geçmişin gayblarının haberlerindendir ki, sana bir ibret ve sana muhâlefet edenler dinlerler de öğüt alırlar diye bildirip, vahyediyoruz. Bunlar elbirliği edip, Yûsuf'u kuyuya atmak üzere düzen kurdukları zaman sen onların yanında, onları müşâhede eder değildin. Fakat biz sana (bu Kur'an'ı) inzâl etmek ve sana vahyetmek sûretiyle bunları bildiriyoruz. Nitekim Allah Teâlâ (bu kabilden olmak üzere) başka âyetlerde şöyle buyurur : «Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefîl olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de orada bulunmadın.» (Âl-i İmrân, 44), «Mûsâ'ya buyruğumuzu bildirdiğimiz vakit, batı yönünde değildin sen. Görenlerden de değildin... Biz Mûsâ'ya seslendiğimiz vakit sen, Tûr'un yanında değildin. Fakat sen, Rabbından bir rahmet olarak gönderildin.» (Kasas, 44-46), «Sen, Medyen halkı arasında bulunup da onlara âyetlerimizi okumuyordun. O haberleri sana gönderen Biziz.» (Kasas, 45), «Mele-i A'lâ'da olan tartışmalar hakkında benim bir bilgim yoktur. Bana sâdece vahyolunur. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.» (Sâd, 69-70).

Allah Teâlâ bunlarla onun (Muhammed'in) Rasûlü olduğunu, insanlara bir ibret, dünya ve dinlerinde kendileri için bir kurtuluş olduğu için geçenlerin haberlerine onu muttali' kıldığını anlatıyor. Bununla birlikte insanların çoğu îmân edici değildir. Bu sebepledir ki burada : «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» buyururken başka bir âyette ise şöyle buyurmuştur : «Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğunluğuna uyarsan; seni Allah'ın yolundan

saptırırlar.» (En'âm, 116) Buna benzer daha birçok âyetler mevcûddur.

Halbuki ey Muhammed, sen nasîhatın, hayra, olgunluğa çağırmanın karşılığı olarak onlardan bir ücret ve karşılık istemiyorsun. Bilakis sen, bunu Allah'ın hoşnûdluğunu dileyerek ve yaratıklarına bir nasîhat olması için yapıyorsun. «O (Kur'an), âlemler için (öğüt alacakları, hidâyete erişecekleri, dünyada ve âhirette kendisiyle kurtulacakları) bir öğütten başka bir şey değildir.»

وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم
بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوٓا۟ أَن تَأْتِيَهُمْ غَٰشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ
بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾

105 — Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki, yüzlerini çevirerek onları görüp geçerler.

106 — Onların çoğu Allah'a îmân etmezler ille de şirk koşanlardır onlar.

107 — Allah tarafından onları kuşatacak bir azâbın kendilerine gelip çatmasından veya farkında olmadan kıyâmet saatının ansızın gelmesinden emîn midirler?

Allah Teâlâ insanların çoğunun Allah'ın âyetleri ve O'nun birliğine delâlet eden deliller üzerinde düşünmekten gâfil olduklarını haber verir. Allah Teâlâ göklerde ve yerde parlak, sâbit yıldızlar, seyyâreler, dönen felekler yaratmıştır. Hepsi O'nun emri altındadırlar. Yeryüzünde nice birbirine komşu kıt'alar, hayvanlar, bitkiler; tatlarında, kokularında, renklerinde ve niteliklerinde birbirine benzeyen ve benzemeyen meyveler vardır. Vâhid, Ahad, çeşitli yaratıkları yaratan, devâm ve bakâda yegâne, her şeyin kendine muhtâç olduğu, O'nun hiç bir şeye muhtâç olmadığı isimler (Esmâ-i Hüsnâ) ve sıfatlar sâhibi olan Allah'ın şânı ne yücedir.

Allah Teâlâ : «Onların çoğu Allah'a îmân etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» buyurur ki, İbn Abbâs şöyle der : Onlar îmânlarında ille de şirk koşanlardır. Şirk koşanlar oldukları halde onlara Gökleri yaratan kimdir? Yeryüzünü yaratan kimdir? Dağları kim ya-

ratmıştır? denildiğinde; Allah, derler. Mücâhid, Atâ, İkrime, Şa'bî, Katâde, Dahhâk ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemişlerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde rivâyet edildiğine göre; müşrikler, (Hac'daki) telbiyelerinde şöyle derlerdi : Buyur (Rabbımız) senin ortağın yok, ancak senin için olan müstesnâ. Sen ona ve onun sâhip olduklarına sâhipsin. Sahîh bir hadîste rivâyet edildiğine göre ise onlar : Buyur (Rabbımız), senin hiç bir ortağın yok, dediklerinde Allah Rasûlü (s.a.) : Yeter, yeter, bunun üzerine ziyâdede bulunmayın, anlamında olmak üzere; kâd, kâd, buyurmuş. Allah Teâlâ da : «Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür.» (Lokmân, 13) buyurur. Allah ile beraber O'ndan bir başkasına ibâdet etmek; işte o, en büyük şirktir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre; o, şöyle anlatır : Ey Allah'ın elçisi, günâhların hangisi en büyüktür? diye sordum. Seni yaratmış olduğu halde, Allah'a denk (eş) koşmandır, buyurdu.

Hasan el-Basrî, «Onların çoğu Allah'a îmân etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» Ayeti hakkında : O, münâfıktır. Bir amel işlediği zaman insanlara gösteriş için yapar. O, bu amelinde müşriktir, sözü ile Allah Teâlâ'nın : «Doğrusu münâfıklar, Allah'a oyun etmek isterler. Oysa O, onların oyunlarını başlarına geçirir. Onlar namaza tembel kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı pek az anarlar.» (Nisâ, 142) âyetini kasdetmektedir.

Ortada başka bir şirk daha vardır ki, gizli olup çok kere onu yapan bunun şirk olduğunu hissetmez. Nitekim Hammâd İbn Seleme'nin Âsım İbn Ebu Necûd'dan, onun da Urve'den rivâyetinde o, şöyle anlatmıştır : Huzeyfe, bir hastanın yanına girmişti. Onun pazusunda bir kayış (muska şeklinde bir deri parçası) görmüş ve onu kesmiş —veya onu söküp çıkarmıştır— sonra şöyle demiş : «Onların çoğu Allah'a îman etmezler, ille de şirk koşanlardır onlar.» Bir hadîste ise şöyle buyrulur : Kim, Allah'tan bir başkası ile yemîn ederse; muhakkak şirk koşmuştur. Hadîsi İbn Ömer'den rivâyet eden Tirmizî hasen olduğunu söyler. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd ve başkalarının İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyet ettikleri bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) : Üfürükçülük, muskacılık, tılsım ve büyü şirktir, buyurmuştur. Yine İmâm Ahmed ve Ebu Dâvûd'un rivâyet etmiş oldukları bu hadîsin diğer bir rivâyette lafzı şöyledir : Kehânet (fal), şirktir. Bizden kim böyle bir şeye düşmüş ise Allah muhakkak onu tevekkül ile giderir. Hadîsi İmâm Ahmed bundan daha geniş bir şekilde şöyle rivâyet eder : Bize Ebu Muâviye'nin... Abdullah İbn Mes'ûd'un hanımı Zeyneb'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Abdullah, bir ihtiyâcını giderip kapıya gel-

diği zaman bizi, hoşlanmayacağı bir halde görmekten hoşlanmadığı için öksürür ve tükürürdü. Bir gün geldi ve öksürdü. Yanımda bana yılancık hastalığına karşı muska yapan bir ihtiyar kadın vardı. Onu yatağın altına soktum. Girdi ve yanıma oturdu. Boynumda bir ip gördü de : Nedir bu ip? diye sordu. Benim için muska yapılmış bir iptir, dedim. Onu aldı, kopardı, sonra şöyle dedi : Muhakkak ki Abdullah'ın âilesi şirk'den müstağnî'dir. Allah Rasûlünü şöyle buyururken işittim : Muhakkak ki muska, tılsım ve büyü şirktir. Ben ona : Niçin böyle söylüyorsun? Gözüm yaşarıyor idi. Ben falân yahûdîye gözüme muska yapması için gidip gelirdim. Muska yaptığı zaman gözüm sâkinleşmişti, dedim. Abdullah şöyle dedi : Bu, ancak şeytândandır. Şeytân, eliyle gözüne vururdu. O sana (gözüne) muska yaptığı zaman ise bundan alıkonuldu. Halbuki Allah Rasûlü (s.a.) nün söylediği gibi söylemen sana yeterdi. O, şöyle derdi : Kötü hâli gider, ey insanların Rabbı; şifâ ver, Sensin şifâ veren. Senin şifândan başka bir şifâ yoktur. Hiç bir hastalığı bırakmayan şifâ ver.

İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Îsâ İbn Abdurrahmân'dan rivâyet ettiğine göre; o, şöyle anlatıyor : Abdullah İbn Ukeym hasta iken onu ziyâret etmek üzere yanına girmiştik. Ona : Bir şey assaydın ya denildi de şöyle dedi : Allah Rasûlü (s.a.) : Kim bir şey asarsa ona teslîm edilmiş olur, buyurmuşken ben mi bir şey asacağım! Hadîsi Neseî, Ebu Hüreyre'den rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed'in Müsned'inde Ukbe İbn Âmir'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kim, bir tılsım asarsa; muhakkak şirk koşmuştur. Hadîsin bir başka rivâyeti şöyledir : Kim bir tılsım asarsa; Allah Teâlâ onu tamâma erdirmesin. Kim bir katır boncuğu (nazar boncuğu) asarsa; Allah onu rahat ve sükûn içinde kılmasın. Alâ'dan, onun babasından, onun da Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Allah Teâlâ buyurur ki : Ben ortakların şirkten en müstağnî olanıyım. Kim bir amel işler de, amelinde Benimle birlikte bir başkasını şirk koşarsa; Ben, onu ve şirk koştuğunu terk ederim. Hadîsi Müslim rivâyet etmiştir. Ebu Saîd İbn Ebu Fudâle'den rivâyete göre o, Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işitmiş : Allah Teâlâ ilkleri ve sonuncuları, şüphe olmayan bir günde topladığı zaman bir münâdî şöyle çağırır (nidâ eder) : Kim Allah için işlemiş olduğu bir amelde ortak koşmuş ise; onun sevâbını, Allah'tan bir başkasının katından istesin. Muhakkak ki Allah Teâlâ, ortakların şirkten en müstâğnî olanıdır. Hadîsi Ahmed rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Yûnus'un... Mahmûd İbn Lebîd'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) : Sizin hakkınızda en çok korktuğum; şirk-i asgar (en küçük şirk) dır, buyurmuştur. Şirk-i asgar da nedir

ey Allah'ın elçisi? dediler de : Riyâdır, Allah Teâlâ kıyâmet günü insanların amellerinin karşılıklarını verdiği zaman : Dünyada kendilerine gösteriş yapmakta olduklarınıza gidin; bakın bakalım onların yanında bir karşılık bulacak mısınız? buyurur, buyurdu. Hadîsi İsmâîl İbn Ca'fer de Muttalib'in kölesi Amr İbn Ebu Amr kanalıyla... Mahmûd İbn Lebîd'den rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan'ın... Abdullah İbn Amr'dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) : Kehânet, kimi bir ihtiyâçtan geri çevirmişse; muhakkak ki o, şirk koşmuştur, buyurmuştur. Ey Allah'ın elçisi, bunun keffâreti nedir? dediler de şöyle buyurdu : Onlardan birinin : Ey Allah'ım, Senin hayrından başka hiç bir hayır yok. Senin uğurundan başka hiç bir uğur yok. Senden başka hiç bir İlâh yok, demesidir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Abdullah İbn Nemîr'in... Kâhil oğullarından birisi olan Ebu Ali'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış : Ebu Mûsâ el-Eş'arî bir hutbe okudu da şöyle dedi : Ey insanlar, bu şirkten sakınınız. Muhakkak ki o, bir karıncanın kımıldamasından daha gizlidir. Abdullah İbn Hazm ve Kays İbn Mudârib kalkıp şöyle dediler : Ya söylediğinden dönersin (sözünü geri alırsın), ya da bize izin verilsin veya verilmesin Ömer'e gideriz, dediler. Şöyle dedi : O halde söylediğimden dönüyorum. Allah Rasûlü (s.a.) bir gün bize hutbe okudu da şöyle buyurdu : Ey insanlar, bu şirkten sakınınız. Muhakkak ki o, karıncanın kımıldamasından daha gizlidir. Allah'ın söylemesini murâd buyurduğu birisi şöyle dedi : Ey Allah'ın elçisi, karıncanın kımıldamasından daha gizli iken biz ondan nasıl sakınırız? Ey Allahım, bile bile Sana herhangi bir şeyle şirk koşmaktan yine Sana sığınırız. Bilmediğimiz şeylerden de Senden mağfiret dileriz, deyiniz, buyurdu. Hadîs başka bir kanaldan da rivâyet edilmiş olup, burada Hz. Peygambere soru soranın Ebubekir es-Sıddîk olduğu belirtilmektedir. Nitekim Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî'nin Abdülazîz İbn Müslim kanalıyla... Ma'kıl İbn Yessâr'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmış : Hz. Peygamber (s.a.) in yanında bulundum —veya bana Ebubekir es-Sıddîk, Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet etti —ki o, şöyle buyurdu : Şirk sizde, karıncanın kımıldamasından daha gizlidir. Ebubekir : Şirk, sâdece Allah ile beraber bir başka ilâha duâ edeninki değil midir? diye sordu da Allah Rasûlü (s.a.) : Şirk sizde, karıncanın kımıldamasından daha gizlidir. Onun küçüğünü ve büyüğünü senden gidereni sana göstermeyeyim mi? Ey Allahım, bile bile Sana şirk koşmaktan Sana sığınırım. Bilmediğim şeylerden dolayı Senden mağfiret dilerim, buyurdu. Hâfız Ebu Kâsım el-Beğavî'nin Şeybân İbn Ferrûh kanalıyla... Ebubekir es-Sıddîk'tan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) :

Şirk, ümmetimde karıncanın Safâ'yâ çıkmasından (tırmanmasından) daha gizlidir, buyurmuştu. Ebubekir : Ey Allah'ın elçisi, bundan kurtuluş ve çıkış nasıldır? dedi de : Söylediğin zaman onun azından, çoğundan, küçüğünden ve büyüğünden kurtulacağım bir şeyi sana haber vermeyeyim mi? buyurdu da onun; evet ey Allah'ın elçisi, demesi üzerine : Ey Allah'ım, bildiğim halde Sana şirk koşmaktan yine Sana sığınırım. Bilmediğim şeylerden de Senden mağfiret dilerim, de, buyurdu. Darekutnî, hadîsin isnâdındaki Yahyâ İbn Kesîr'e, Ebu Nadr denildiğini ve hadîsinin metrûk olduğunu söyler. İmâm Ahmed, Ebu Dâvûd, Tirmizî, —Neseî hadîsin sahîh olduğunu söyler— nin Ya'lâ İbn Atâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyet ettiklerine göre; Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) şöyle demişti : Ey Allah'ın elçisi, sabahladığımda, akşamladığımda ve yatağıma yattığımda söyleyeceğim bir şey öğret. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdular : Ey Allah'ım, ey gökleri ve yeri yaratan, ey görüleni ve görülmeyeni bilen, her şeyin Rabbı ve mâliki olan, Senden başka ilâh olmadığına şehâdet ederim. Nefsimin şerrinden, şeytânın şerrinden ve şirkinden Sana sığınırım, de. İmâm Ahmed'e âit bir rivâyette onun Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla... Ebubekir'den naklettiğine göre; o, şöyle demiş : Allah Rasûlü (s.a.) bana şöyle dememi emretti... Ve râvî duâyı zikretti. Sonunda şöyle bir fazlalık vardır : Nefsime karşı kötülük işlemekten veya kötülüğü bir müslümana sürüklemekten, (çekmekten)... Sana sığınırım.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Allah tarafından onları kuşatacak bir azâbın kendilerine gelip çatmasından, veya farkında olmadan kıyâmet saatının ansızın gelmesinden emîn midirler?» Bu müşrikler, hissetmeyecekleri bir yerden kendilerini kuşatacak bir şeyin (azâbın) gelmesinden emîn mi oldular? Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Kötü işler düzenleyenler, Allah'ın, kendilerini yere batırmasından, yahut haberleri yokken üzerlerine ansızın azâb gelmesinden emîn mi bulunuyorlar? Yahut onlar dönüp dolaşırken kendilerini yakalamasından mı? Allah'ı âciz bırakacak değillerdir. Yahut yok olmak endîşesindeyken yakalamasından mı? Muhakkak ki Rabbın, Raûf'tur, Rahîm'dir.» (Nahl, 45-47), «Kasabaların halkı; kendileri geceleyin uyurlarken, azâbımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular? Yoksa kasabaların halkı; kendileri, güpegündüz oynarlarken azâbımızın onlara gelip çatmasından emîn mi oldular? Artık onlar; Allah'ın düzeninden emîn mi oldular? Hüsrâna uğrayanlar topluluğundan başkası Allah'ın düzeninden emîn olmaz.» (A'râf, 97-99).

قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾

108 — De ki : Benim yolum işte budur. Allah'a basîretle davet ediyorum, ben de bana uyanlar da Allah'ı tenzîh ederiz. Ben aslâ müşriklerden değilim.

Allah Teâlâ, insanlık ve cin âlemlerine elçi olarak gönderdiği kuluna, insanlara şöyle haber vermesini emreder : Muhakkak ki bu, O'nun yolu, sünnetidir. O yol; yegâne ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdete davettir. O, basîret, yakîn (kesin bilgi) ve bürhânla Allah'a davet etmektedir. O ve ona tâbi olan herkes Allah Rasûlü (s.a.) nün davet etmiş olduğuna şer'î ve aklî bürhân, kesin bilgi ve basîretle davet etmektedirler.

«Allah'ı tenzîh ederiz.» Allah'ı tenzîh ederiz, O'nu ulular O'nun ortağı ve benzeri veya dengi veya çocuğu veya babası veya arkadaşı veya vezîri veya O'na bir işâret edeni olmasından tenzîh ve takdîs ederim. Yücedir, mukaddestir ve bunların hepsinden münezzehtir. «Yedi gök, yeryüzü ve içinde bulunanlar O'nu tesbîh eder. O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur, ama siz onların tesbîhlerini anlamazsınız. Muhakkak ki O, Halîm, Gafûr olandır.» (İsrâ, 44)

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾

109 — Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vâhyettiğimiz birtakım erkeklerdi. Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, görsünler kendilerinden önce geçenlerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu. İttikâ edenler için âhiret yurdu elbet daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

Allah Teâlâ, Peygamberlerini kadınlardan değil erkeklerden gönderdiğini haber veriyor. Bu, âlimlerin Cumhûrunun görüşüdür. Nite-

kim bu âyetin akışı da delâlet etmektedir ki Allah Teâlâ, Âdemoğulları kızlarından hiç bir kadına kanun koyucu mâhiyette bir vahiy ile vahyetmemiştir. Bazıları (Hz. İbrâhîm) Halîl'in hanımı Sârra, Hz. Mûsâ'nın annesi ile Hz. Îsâ'nın annesi Meryem'in peygamber olduğunu sanmışlar ve meleklerin Hz. Sârra'ya İshâk'ı, İshâk'ın ardından da Ya'kûb'u müjdelemeleri ile Allah Teâlâ'nın : «Mûsâ'nın annesine : Onu emzir... diye vahyettik.» (Kasas, 7) âyeti ile, meleğin Hz. Meryem'e gelip ona Hz. Îsâ (a.s.) yı müjdelemesini; Allah Teâlâ'nın : «Hani melekler : Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçip temizledi. Dünyaların kadınlarından seni üstün tuttu, demişlerdi. Ey Meryem, Huşû' ile Rabbının dîvânına dur. Secdeye kapan. Rükû' edenlerle birlikte rükû' et.» (Âl-i İmrân, 42-43) âyetlerini delil olarak göstermişlerdir. Evet; bu kadarı kadınlar için meydana gelmiştir. Fakat bununla onların peygamber olmaları gerekmez. Onların peygamber olduklarını söyleyenler bununla, bu kadar şereflendirmeyi kasdetmişlerse elbette bunda şüphe yoktur. Ancak burada söylenecek bir söz daha kalıyor ki; o da, sâdece bunların peygamberlik için yeterli olup olmadığıdır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat Mezhebinin kabul ettiği ve Şeyh Ebu Hasan Ali İbn İsmâîl el-Eş'arî'nin onlardan rivâyet ve nakletmekte olduğu görüşe göre; kadınlar içinde peygamber olmayıp, sâdece onların içinde Sıddîk'lar vardır. Nitekim Allah Teâlâ, onların en şereflisi olan İmrân kızı Meryem hakkında şöyle buyurur : «Meryem Oğlu Mesîh peygamberden başka bir şey değildir. Ondan önce de peygamberler geçmiştir. Annesi de dosdoğru bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi...» (Mâide, 75) Allah Teâlâ burada, onun kadınların makâmlarının en şereflisi olan Sıddîklık makâmında olduğunu haber vermiştir. Şâyet peygamber olsaydı, bu şereflendirme ve yüceltme makâmında elbette onu da zikrederdi. İmrân Kızı Meryem bizzât Kur'ân'ın metni, âyetin delâletiyle Sıddîk'tır.

İbn Abbâs'tan rivâyetle, «Senden önce gönderdiğimiz elçiler de ancak kasabalar halkından, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi.» âyeti hakkında Dahhâk der ki : Sizin söylediğiniz gibi onlar, gök ehlinden değildirler. İbn Abbâs'tan vârid olan bu sözü, Allah Teâlâ'nın şu âyetleri de desteklemektedir : «Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, sokaklarda gezinirlerdi...» (Furkân, 20), «Biz onları, yemek yemez bir cesed kılmadık ve onlar (dünyada) ebedî de değildirler. Nihâyet onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik. Kendilerini ve dilediklerimizi kurtardık, aşırı gidenleri de yok ettik.» (Enbiyâ, 8-9), «De ki : Ben, peygamberlerin ilki değilim.» (Ahkâf, 9).

Allah Teâlâ : «Kasabalar halkından...» buyurur ki; burada kasa-

balar ile, şehirler kasdedilmektedir. Onlar tabîat ve huy bakımından insanların en sertleri ve kuruları olan çöl halkından değildirler. Alışılmış ve bilinen; şehirler halkının tabîatça daha ince, köy halkından daha latîf olduğudur. Köy ve kasabalar halkı ise, çöllerde oturanlara göre şehirlilerin durumuna daha yakındırlar. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Bedevîler; küfür ve nifâk bakımından daha yaman ve (bununla beraber) Allah'ın peygamberlerine indirdiğinin (hükümlerin) hudûdunu bilmemeye daha müsâittirler.» (Tevbe, 97) buyurmuştur. «Ancak kasabalar halkından...» âyeti hakkında Kâtâde der ki : Zîrâ onlar, çadırlarda yaşayanlardan daha bilgili ve daha çok hilim sâhibidirler. Bir hadîste rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü bedevîlerden birisine devâmlı olarak verdirdi ve artırdı ki sonunda râzı edebildi. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Bir Kureyş'li, Ansâr'dan birisi, Sakîf ve Devs'den biri dışında hiç kimseden bir hediye kabul etmemeye azmettim.

İmâm Ahmed der ki : Bize Haccâc'ın... Allah Rasûlü (s.a.) nün ashâbından yaşlı zâttan —A'meş bunun İbn Ömer olduğunu söyler— onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : İnsanlara karışan ve onların eziyetlerine sabreden mü'min onlara karışmayan ve eziyetlerine sabretmeyenden daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ : «Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki...» buyurur ki; ey Muhammed, şu seni yalanlayanlar yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, görsünler kendilerinden önce geçenlerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu? Peygamberleri yalanlayan ümmetlerin âkıbetlerinin nasıl olduğunu görsünler. Kâfirler için de bunun bir benzeri vardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, orada akledecek kalbleri, işitecek kulakları olsun. Ne var ki yalnız gözler kör olmaz, göğüslerde olan kalbler de körleşir.» (Hacc, 46). Onların haberlerini işittikleri zaman görürler ki; Allah Teâlâ kâfirleri helâk etmiş ve inananları kurtarmıştır. Bu, yaratıkları hakkında Allah Teâlâ'nın sünneti olmuştur. Bu sebebledir ki : «İttikâ edenler için âhiret yurdu elbet daha hayırlıdır.» Nasıl ki dünyada inananları kurtarmışsak aynı şekilde âhiret yurdunda da onlara kurtuluşu yazmışızdır. Elbette bu onlar için dünyadan çok daha hayırlıdır, buyurulmuştur. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Şüphesiz ki Biz peygamberlerimize ve îmân etmiş olanlara hem dünya hayatında, hem de şâhidlerin şehâdet edecekleri günde mutlakâ yardım ederiz. O gün zâlimlere ma'zeretleri fayda vermez. La'net onların, yurdun kötüsü de onlarındır.» (Ğâfir, 51-52). (...)

حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا۟ جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾

110 — Nihâyet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp kesinlikle yalanlandıklarını sandıkları sırada, onlara yardımımız gelmiştir. Böylece dilediğimiz kurtarılmıştır. Suçlular gürûhundan ise baskınımız aslâ geri çevrilmeyecektir.

Sıkışık durumda ve yardıma muhtâç olunan zamanların en şiddetlilerinde Allah Teâlâ'dan bir ferâhlık ve açıklık beklendiği zaman; Allah'ın yardımının, Allah'ın elçileri —Allah'ın sâlat ve selâmı onlar üzerine olsun— üzerine indiğini haber veriyor. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur : «Onlara öyle yoksulluk, öyle bir sıkıntı gelmiş ve sarsıntıya uğramışlardı ki, nihâyet Peygamber ve beraberindeki mü'minler : Allah'ın yardımı ne zaman? diyordu. Bilesiniz ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.» (Bakara, 214). Âyetteki (كذبوا) kelimesinde iki kırâet vardır. Bunlardan birincisi, zâl harfinin şeddesi iledir. Hz. Âişe (r.a.) böyle okumuştur. Buhârî der ki : Bize Abdülazîz İbn Abdullah'ın... Urve İbn Zübeyr'den rivâyetine göre; Urve, Hz. Âişe'ye «Nihâyet o Peygamberler ümitsizliğe düşünce...» âyetini sormuştu. Urve şöyle anlatır : Yalan mı söylediler yoksa yalanlandılar mı? dedim. Âişe : Yalanlandılar, dedi. Ben : Mâdem ki kavimlerinin kendilerini yalanladığını kesin olarak bildiler, o halde bu zan nedir? dedim. Evet, yemîn olsun ki bunu kesin olarak bildiler, anladılar, dedi. Ben ona : Kendilerinin yalan söylemiş olduklarını mı sandılar? dedim. Allah korusun, Peygamberler Rab'larına karşı böyle bir zan içine düşmemişlerdir, dedi. Ben : O halde bu âyet nedir? dedim. Onlar Rablarına îmân eden ve onları doğrulayan, peygamberlerin tâbileridir. Üzerlerine belâ, musîbet uzamış ve Allah'ın yardımı onlara gecikmişti. Nihâyet o Peygamberler kavimlerinden kendilerini yalanlamış olan kimselerden ümitlerini kesip kendilerine tâbi olanların da kendilerini yalanlamış olduklarını sandıkları zaman Allah'ın yardımı onlara gelmiştir, dedi. Yine Buhârî'nin Ebu Yemmân kanalıyla... Urve'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış : Herhalde bu kelimedeki zâl harfi şeddesiz olmalıdır, değil mi? dedim de, Hz. Âişe : Allah korusun, dedi. Râvî'nin anlattıkları burada sona eriyor.

İbn Cüreyc der ki : Bana İbn Müleyke (veya Melîke) nin haber verdiğine göre; İbn Abbâs, bu âyetteki (كذبوا) kelimesini şeddesiz olarak okumuş. Abdullah İbn Ebu Müleyke, İbn Abbâs'ın : Onlar beşer idiler, dediğini ve İbn Abbâs'ın : «Nihâyet Peygamber ve beraberindeki mü'minler : Allah'ın yardımı ne zaman? diyordu. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı pek yakındır.» (Bakara, 214) âyetini okuduğunu söyler. İbn Cüreyc der ki : Bana İbn Ebu Müleyke'nin söylediğine, Urve'nin de Hz. Âişe'den haber verdiğine göre; o, buna muhâlif olup kabul etmemiş ve : Allah Teâlâ'nın Muhammed (s.a.) e va'detmiş olduğu hiç birşey yoktur ki; o, ölünceye kadar bunun olacağını bilmiş olmasın. Fakat peygamberlere musîbetler o kadar devâm etti ki, sonunda onlar beraberlerindeki inananların kendilerini yalanlamış olduklarını sandılar, demiştir. Urve hadîsinde İbn Ebu Müleyke şöyle der : Hz. Âişe, bu âyeti yalanlama kökünden olarak zâl harfinin şeddesi ile okurdu.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ'nın kırâet yoluyla... Yahyâ İbn Saîd'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Birisi Kâsım İbn Muhammed'e gelip : Muhakkak ki Muhammed İbn Kâ'b Kurazî, bu âyetin : «Nihâyet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle kendilerinin yalanlandıklarını sandıkları sırada...» şeklinde olduğunu söylüyor, demişti. Kâsım dedi ki : Benden ona haber ver; ben Hz. Peygamber (s.a.) in hanımı Âişe'nin, «Nihayet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle kendilerinin yalanlandıklarını sandıkları sırada.» âyetini okuyup : Onları kendilerine tâbi olanlar yalanlamıştır, diye ilâve ettiğini işittim. Bu hadîsin de isnâdı sahîhtir.

İkinci kırâet, bu kelimedeki zâl harfinin şeddesiz okunuşudur. Bunun da tefsîrinde ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbâs'ın açıklaması yukarıda geçmişti. Süfyân es-Sevrî'nin A'meş kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, «Nihâyet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle yalanlandıklarını sandıkları sırada...» âyetindeki (كذبوا) kelimesini şeddesiz olarak okumuştur. Abdullah der ki : İşte Âişe'nin hoşlanmadığı budur. İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs (R. Anhümâ) dan olan bu rivâyetler, diğerlerinin bunlardan yaptıkları rivâyete muhâliftir. A'meş'in Müslim'den onun da İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Nihâyet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle yalanlandıklarını sandıkları sırada...» âyeti hakkında şöyle demiştir : Peygamberler, kavimlerinin kendilerine icâbet etmesinden ümit kesip, kavimleri de Peygamberlerin onları yalanladıklarını sandıkları sırada onlara, buna karşı yardım gelmiştir. «Böylece dilediğimiz kurtarılmıştır.» Bu görüşün bir benzeri Saîd İbn Cübeyr, İmrân İbn Hâris es-Sülemî, Abdurrahmân

İbn Muâviye, Ali İbn Ebu Talha, Avfî'den, onlar da İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir.

İbn Cerîr der ki : Bana Müsennâ'nın... İbrâhîm İbn Ebu Hurre el-Cezerî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır : Kureyş'ten bir genç Saîd İbn Cübeyr'e sorup : Ey Ebu Abdullah, şu harf (Kırâet) nasıldır? Ben buraya geldiğim zaman bu sûreyi hiç okumamış olmamı temennî ettim. «Nihâyet o Peygamberler ümitsizliğe düşüp, kesinlikle yalanlandıklarını sandıkları sırada...» Saîd İbn Cübeyr dedi ki : Evet, nihâyet o peygamberler kavimlerinin kendilerini doğrulamasından ümitlerini kesip, kendilerine gönderildikleri kimseler de peygamberlerin yalan söylediklerini sandıkları sırada onlara yardım gelmiştir. Dahhâk İbn Müzâhim der ki : O günkü gibi ilme çağırılıp da duraksayan bir kimseyi hiç görmemiştim. Bunun için Yemen'e kadar yolculuk yapmış olsaydım bu dahi az gelirdi. İbn Cerîr'in başka bir kanaldan rivâyetinde ise Saîd İbn Cübeyr'e bu soruyu soranın Müslim İbn Yessâr olduğu, Saîd İbn Cübeyr'in bu cevabı verip sonra kalkıp onu kucakladığı ve : Sen nasıl beni ferâhlatmışsan Allah da seni ferâhlatsın, dediği kaydedilir. Saîd İbn Cübeyr'den bundan başka bir kanaldan rivâyette onun, âyeti bu şekilde tefsîr ettiği kaydedilir. Mücâhid İbn Cebr ve Selef'ten bir çokları da âyeti böyle tefsîr etmişlerdir. O kadar ki Mücâhid, âyetteki (كذبوا) kelimesini zâl harfinin fethası ile okumuştur. Bu kırâeti İbn Cerîr de rivâyet eder. Şu kadar var ki âyeti böyle tefsîr edenler; sanmak fiilindeki özne zamîrini, peygamberlere tâbi olan inananlara döndürürler. İçlerinden bazıları ise bu zamîri kâfirlere döndürürler ki buna göre mânâ şöyle olacaktır : Kâfirler peygamberlere va'dedilen yardım husûsunda onların yalan söylemiş olduklarını sandılar.

İbn Mes'ûd'dan gelen rivâyetlere gelince; İbn Cerîr der ki : Bize Kâsım'ın... Temîm İbn Hazlem'den rivâyetine göre; o, Abdullah İbn Mes'ûd'un bu âyet hakkında şöyle dediğini işitmiş : «Nihâyet o Peygamberler kavimlerinin kendilerine îmân etmesinden ümitsizliğe düşüp, onlara Allah'ın emri geciktiğinde kavimleri de onların yalan söylemiş olduklarını sandılar.» Burada (كذبوا) kelimesinin zâl harfi şeddesiz okunmuştur. Hz. Âişe, İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs'tan gelen bu her iki rivâyeti de hoş görmemiş ve bu şekilde tefsîr edeni de hoş karşılamamıştır. İbn Cerîr Hz. Âişe'nin görüşünü kabul ile Cumhûr'dan nakledilen görüş olarak almış, diğer görüşü bütünüyle zayıf görmüş, reddetmiş, kabul etmemiş ve ondan hoşnûd da olmamıştır. En doğrusunu Allah bilir.

لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن
تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

111 — Andolsun ki, onların (peygamberlerin) kıssalarında aklı olanlar için ibretler vardır. Bu (Kur'an), uydurulabilecek bir söz değildir. O; sâdece kendinden önceki kitabların tasdîki, her şeyin tafsîlidir. İnananlar topluluğu için de hidâyet ve rahmettir.

Allah Teâlâ buyurur ki : Andolsun ki peygamberlerin kavimleriyle olan haberlerinde, inananları nasıl kurtarıp küfredenleri nasıl helâk ettiğimizde aklı olanlar için ibretler vardır. Bu Kur'an, Allah'tan başkası tarafından uydurulabilecek bir söz değildir. O sâdece kendinden önce gökten indirilmiş kitabların içindeki sıhhatlı olanları tasdîk eder, onlardaki tahrîf, tebdîl ve değiştirmeyi kabul etmez, onları ya nesheder veya kabul eder. O, herşeyin tafsîlidir. Onda helâl kılma, harâm kılma, sevilen ve hoşlanılmayan şeyler, tâatlar, vâcibler, müstahablar ile emir, haramlar ve onlara benzeyen mekrûhlardan yasaklama, işleri bütün açıklığıyla, geleceğe dâir gayb'ları (bilinmezlikleri) mücmel ve mufassal bir şekilde haber verme, isimlerle ve sıfatlarla Rab Teâlâ'dan haber verme, yaratıklara benzemekten O'nun tenzîh edilmesi vardır. Bu sebebledir ki : İnananlar topluluğu için hidâyet ve rahmettir. Onunla kalbleri azgınlıktan olgunluğa, sapıklıktan doğruluğa erişir. Onunla kulların Rabbından bu dünya hayatında ve öbür dünyada rahmet isterler. Yüce Allah'tan bizleri de dünyada ve âhirette onlardan kılmasını dileriz. O günde yüzleri beyâzlatılmış ve parlak olanlar kazanmış, yüzleri karârtılmış olanlar da alış verişlerinde kaybederek dönmüşlerdir.

YÛSUF SÛRESİNİN SONU

RA'D SÛRESİ

RA'D SÛRESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓرٰ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ ۗ وَالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla

1 — Elif, Lâm, Mîm, Râ. Bunlar kitabın âyetleridir. Sana Rabbından indirilen; haktır. Ama insanların çoğu inanmazlar.

Kitabın Âyetleri

Sûrelerin başındaki hurûf-ı mukattaa hakkında bilgi Bakara sûresinin başında geçmişti. O zaman da ifâde edildiği üzere bu harfle başlayan sûrelerde Kur'an'ın zaferine, Allah katından indirildiğinin beyânına, hakkında hiç bir şek ve şüphe olmayan hak olduğuna işâret vardır. Bu sebepledir ki : «Bunlar kitabın âyetleridir.» buyurmuştur. Bunlar kitabın, Kur'an'ın âyetleridir. Buradaki kitabın, Tevrât ve İncil olduğu da söylenmiştir. Bu görüş, Mücâhid ve Katâde'ye âit olup şüphelidir ve hattâ uzaktır. «Bunlar kitabın âyetleridir.» kısmına, sıfatın atfedilmesi sûretiyle «Sana Rabbından indirilen; haktır.» kısmı atfedilmiştir. Ey Muhammed, «Sana Rabbından indirilen haktır.» Cümledeki (الحق) kelimesi, haber olup mübtedâsı hemen önce geçen «Sana Rabbından indirilen» kısmıdır. Mücâhid ve Katâde'nin tefsîrlerine uygun gelen ve sahîh olan budur. İbn Cerîr, bu cümlenin başındaki vâv harfinin zâid olduğu veya sıfatı sıfata atfeden bağlaç olduğu görüşünü tercîh etmiştir.(...)

Allah Teâlâ'nın : «Ama insanların çoğu inanmazlar.» âyeti, «Sen ne kadar hırs göstersen de yine insanların çoğu inanmazlar.» (Yûsuf, 103) âyeti gibidir. Bu açıklama ve apaçıklığa rağmen kendilerin-

deki (içlerindeki) düşmanlık, muhâlefet, inâd ve nifâktan dolayı onların çoğu îmân etmez.

İZÂHI

Ra'd Sûresi İle İlgili Bazı Düşünceler

Çok durmuşumdur şu Kur'an-ı Kerîm'in âyetleri karşısında. Korkak bir insan gibi kısa ve güçsüz beşerî üslûbumla nasıl el atabilirim ona diye. Fânî ve beşerî ifâdemle onu anlaşılmaz hâle sokmaktan çok çok çekinmişimdir.

Bu sûre de bütünüyle —daha önceki En'âm sûresi gibi— tefsîr etmek ve açıklamak için el sürmekten korktuğum ve çekindiğim sûreler arasında yer alır.

Ama ne yapabilirdim ki, biz öyle bir neslin içinde yaşıyorduk ki, mutlakâ bu nesli Kur'an'dan haberdâr etmek, onun mâhiyetini, tabîatını ve metodunu çeşitli yönlerden bu nesle açıklamak zorunda idik. Uzun zamanlar geçmişti insanların Kur'an'ın nâzil olduğu hava içinde yaşamaktan uzaklaşmaları üzerinden. Kur'an'ın indiği gâye ve hedefler yitirileli epey vakit olmuştu. Ayrıca bu insanların duygu ve düşüncelerinde, Kur'an'ın gerçek mânâsı kaybolmuş, ıstılahî anlamı yitmiş, pörsümüş, solmuş bir hal almıştı. Ve bu gün tıpkı Kur'an'ın inmeye başladığı devrelerdeki câhiliyyetler cinsinden bir câhiliyyet bataklığı içinde yaşar olmuşlardı. İlk defa bu Kur'an ile harekete girişen nesillerin câhiliyyeti yok etmek için giriştikleri hareketin izlerine rastlanmaz olmuştu artık. Halbuki böyle bir harekete katılmadan da bu Kur'an'ın sırlarını çözmek ve anlamak imkân hârici idi. Şurasını aslâ hatırdan uzak tutmamalıdır ki, yerinde oturup duranlar bu Kur'an'ın esrârını çözemezler. Ona candan inanarak, gereklerini yerine getirmek üzere karşısında bulunan câhiliyyet cemiyetine karşı harekete girişmeyenler hiç bir zaman için Kur'an'ın mefhûmlarını anlayamazlar...

Bütün bunlara rağmen bir korku kaplıyor beni, bir dehşet sarıyor ve tiril tiril titretiyor benliğimi bu âyetlerin izâhına kalkıştığım zaman...

Şu gerçeği açık olarak söylemeliyim ki, bu Kur'an'ın doğrudan doğruya benim rûh dünyama yaptığı te'sirleri kendi ifâde ve üslûbum içinde anlatmam mümkün değildir. Dile getiremem hiç birisini. Bunun için de hep korkunç bir uçurum hissediyorum bu âyetler karşı-

sında duyduğum hislerle bu «Kur'an'ın Gölgesinde» anlattığım ve dile getirdiğim şeyler arasında.

Ve şu anda derinden derine hissediyorum bizim neslimiz ile bu Kur'an'a ilk muhâtab olan nesiller arasındaki büyük farkı ve uçurumu. Doğrusu onlar, bilfiil muhâtab oluyorlardı bu Kur'an'la. Doğrudan doğruya hislerine iniyordu te'sîri bu hitâbın. Şekil ve izleri, îmâ ve işâretleri yaşadıkları hayatta gösteriyordu kendisini ve direkt olarak onunla dile geliyordu heyecânları. Hemen ona koşuyor ve ona veriyorlardı kendilerini. Düşüncelerinde yer eden mefhûmlarını bizzât hayatlarında yaşamak için onunla karşı koyuyorlardı. Doğrudan doğruya çevrelerindeki câhiliyyete. İşte bunun için kısacık beşerî hayatlarında o fevkalâde hârikaları tahakkuk ettirmişler ve yeryüzünde meydana getirdikleri büyük inkilâb; önce onların kalblerinde, düşüncelerinde ve hayatlarında tahakkuk etmiş, sonra da çevrelerinde bulunan insanların hayatına te'sîr etmiştir. Böylelikle de o günkü dünyanın kaderini değiştirmişlerdi. Yeryüzünün tarihinin gidiş yönünü değiştirmişler ve Allah'ın kendilerini yeryüzüne halîfe seçerek dünyanın mîrâsçısı olmalarına hak kazanmışlardı.

Hiç bir aracı olmaksızın doğrudan doğruya Kur'an kaynağından besleniyorlardı. Bütün benlikleriyle göz kulak kesilip duygularını onun te'sîrine veriyorlardı. Onun verdiği sıcaklık, aydınlık ve işâretlerle gelişip olgunlaşıyorlardı. Sonra da Kur'an'ın getirdiği gerçekler, değerler ve düşünceler doğrultusunda keyfiyyet kazanıyorlardı...

Bize gelince bugün, falan ve filânın kâinât hayat ve değer anlayışına göre şekil veriyoruz kendimize. O bağlandığımız falanca da filânca da fânî birer beşer evlâdı olan fânîlerden başka bir şey değiller...

Sonra bir de kalkıyor onların hayatlarında tahakkuk ettirdikleri hârikalara ve fevkalâde muvaffakiyetlere bakıyor, kendilerini ve çevrelerini nasıl birdenbire değiştiriverdiklerini görüyor ve onları kendi kısır mantık ölçülerimizle değerlendirmeye kalkışıyoruz. Düşüncesini, değer ölçüsünü ve hayat görüşünü başka başka kaynaklardan alan kendi düşüncemize, değer ölçümüze ve hayat görüşümüze göre izâh etmeye kalkışıyoruz. Bunun için de şüphesiz yanılıyoruz. Sebepleri izâh etmekte, âmilleri açıklamakta ve netîceleri belirtmekte yanlış ölçülere başvuruyoruz. Halbuki onlar bambaşka yaratıklardı, onlar Kur'an tarafından varedilmiş eşsiz varlıklardı...

Bu «Kur'an'ın Gölgesinde» eserimizin okurlarının asıl hedefleri, bizim kaleme aldığımız şu kitabı okumak olmasın. Onu, sâdece kendilerini biraz daha Kur'an'a yaklaştırması için okusunlar. Sonra doğrudan doğruya Kur'an'a yaklaşsınlar ve onun gerçeklerine uzanarak benim yazdıklarımı bir kenara atsınlar... Ama şunu da unutmasınlar ki,

hayatlarını bu Kur'an uğrunda vermedikçe, onun buyruklarını hayatlarında tahakkuk ettirmek için kendilerini fedâ etmeyi göze almadıkça ve içinde bulundukları câhiliyyet cemiyeti ile Kur'an adına ve Kur'an'ın sancağı altında amansız savaşlara girişmedikçe onun mefhûmlarını bütünüyle anlayamazlar...

Bu sadet hârici sözleri, bu sûreyi karşıma alınca çözmek ihtiyâcını hissettim. Şu anda bu sûreyi ilk defa okuyormuş gibiyim. Halbuki önceleri kaç kere dinlemiştim... Saymak mümkün mü bugün... Ne var ki, bu Kur'an sana, ona kendini verdiğin miktarda kendisini verir... Sen rûhunu ona açtığın miktarda o da sana sırlarını döker, işâretlerini verir, pırıltılarını sunar, aydınlıklarını serper ve her defasında yepyeni hissedersiniz onu. Sanki ilk defa karşılaşıyormuş gibisin onu okurken. Sanki hiç birisini duymamış, işitmemiş ve görmemişsinizdir daha önceleri...

Bu sûre Kur'an'ın en çok hayretleri üzerine çeken sûrelerinden birisidir. Teneffüs ettirdiği havası itibârıyla, verdiği te'sîrleri itibârıyla, yaşanan havası ve başından sonuna kadar serptiği kokusu itibârıyla en çok hayretleri mûcib olan bir sûredir... İnsan rûhunu birden bire sarar bu hava, bu koku, bu ses muhtelif duygular, heyecânlar, helecânlar, manzara ve ışıklarla doldurur hisleri. İnsan rûhunu, en derin noktalarından yakalar. Bütün buudlarını birden sarıverir. Ve o anda rûh sanki bir duygu, bir manzara, bir aydınlık, bir parlaklık hâlesi içinde şehrâyîn yapmakta bir meşher içinde kaynaşmaktadır. Ufuklardan kâinâtlara kadar, âlemlerden zamanlara kadar çepeçevre sarar bu şehrâyîn insan kalbini. Bir duyarlık içindedir o anda kalbimiz, bir uyanıklık içindedir, bir aydınlık, bir basîret bir dile gelmez duygu ummânındadır. Ve çevresinde binbir işâretler ve tablolar çevirilip durmaktadır.

Bu âyetler, bir ses ve ifâdeden ibâret lâfızlar değildir... Her kelimesi bir taş gibi indiği yere kuvvetli izler bırakır. Şekilleri vardır, manzaraları vardır, tabloları, işâretleri vardır ve kendisine hâs bir mûsikîsi vardır... Her tarafa yayılmış, etrafta gizlenmiş vicdânlara dokunan temâsları vardır... (Kur'an'daki mûsikî tonu muhtelif unsurlardan meydana gelir. Bir kelimedeki harflerin mahreçlerinden, bir bölümdeki kelimelerin tonlarındaki uygunluktan, bir kelime içindeki medlerden ve bu medlerin çekiliş yönlerinden, sonra âyetleri birbirinden ayıran duraklarda medlerin uzandığı yönlerin birleşmesinden veya ayrılmasından meydana gelir. Her biri ayrı bir mûsikî te'sîri bırakır okuyucu üzerinde. (Biz bu konu üzerinde «Kur'an'da Edebî Tasvir» adlı eserimizde uzun uzadıya durduk.) Bu sûredeki müzikaliteyi te'mîn eden tonların hepsi diğerleriyle aynıdır. Hiç fark yoktur diğer sûreler-

dekinden sâdece duraklar ve duraklarda kullanılan fasıla harflerinin yönleri farklıdır.)

(.....)

Bu sûrenin ana mevzûu diğer Mekkî sûreler gibi —ki aşağı yukarı hepsi de aynıdır— akîde mevzûu ve akîdeyle ilgili davalardır. (Emîri ve bazı mushaflar —bir kısım rivâyetlere dayanarak— bu sûrenin Medenî olduğunu kaydederlerse de, gerek muhtevâ gerekse üslûb bakımından Mekkî olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an'ın Gölgesinde biraz yaşayanlar bunu farkederler.) Allah'ın birliği, rubûbiyetin tekliği, dünya ve âhirette bağlanılacak Allah dininin yegâneliğidir. Dolayısıyla vahiy ve öldükten sonra dirilmek husûsudur. Ve buna benzer konular...

Bütün Mekkî sûrelerde mevzû aynı olmakla beraber her sûrede tekerrür eden anlatılış tarzı aynı değildir. Diğer Medenî sûrelerde de durum aynıdır. Her sûre her seferinde aynı konuyu bir başka yönüyle ve bir başka şekilde anlatır. Hem de yepyeni olarak. Tonu yeni, ifâde ve üslûbu yeni, îmâ ve işâretleri yenidir... Kısacası her şey ile yepyeni bir şekilde anlatır.

Şüphesiz bu mes'eleler anlatılırken donuk bir tartışma üslûbu içinde söylenilip geçilen ifâde ve kelimelerle anlatılmaz. Herhangi bir nazarî mesele gibi anlatılıp geçilmez hemen. O konu çepeçevre ele alınır. Etrafta bulunan kâinâtıyla birlikte, kâinât içerisindeki varlıklarıyla birlikte dile gelir konu. Hepsi birer delildir ileri sürülen konu için. Bütün mahlûkâtı ve tuhaf varlıklarıyla açık duran insan idrâkine bir delil olarak sunulur çepeçevre saran kâinât. Bitmek tükenmek nedir bilmez bu ibretengîz şeyler. Ciddiyeti sönmez hiç bir zaman için. Çünkü her gün yeni yepyeni bir şekilde serilir gözler önüne. Ve her gün, daha önce kavranılmayan noktalarından bir nokta çıkar meydana. Daha önce keşfedilmiş olan husûslarda bu yeni bulunanlarla birlikte yepyeni olarak çıkar karşımıza. Böylece de o ibret verici meseleler koca kâinât panayırlarında bitmek tükenmek bilmeyen ve eskimeyen, pörsümeyen hayat meşherinde her an yepyeni olarak kalır...

Bu sûre, insan kalbini değişik sâhalarda dolaştırıyor, ufuklardan geçiyor derinliklere ve buudlara daldırıyor. Kâinâtın birçok çekici sâhalarında gezdiriyor. Direksiz olarak yücelere gerilmiş göklerde, belirli bir süreye kadar durmadan dönüp dolaşan güneşte ve ayda, gündüzü kaplayan gecede, geceyi ta'kîb eden gündüzde, upuzun serilmiş yeryüzünde, direkler gibi yerinden kımıldamayan dağlarda, akıp giden nehirlerde, bahçelerde, ekinlerde, muhtelif şekilde meyve veren hurmalıklarda, değişik değişik tattaki yemeklerde, birbirine komşu toprak parçalarında, aynı kaynaktan beslenen, aynı su ile sulanan yerlerde gezindirip durmaktadır... Korku ve ümîde düşüren şimşekte,

Hakk Teâlâ'yı hamd ile tesbîh eden yıldırımda, gök gürültüsünde, korku ve huşû' içinde ibâdet eden meleklerde, Allah'ın dilediğine isâbet ettirdiği şimşeklerde, rahmet yüklü bulutlarda, vâdîler boyunca akıp giden yağmurlarda, uçup giden köpüklerde ve insanların faydalanması için yeryüzünde kalan faydalı şeylerde birer birer gezdirmektedir...

Nereye dönse, ne yana baksa ilişip durmaktadır insan kalbine, Allah'ın açıklayıcı, şümûllü ve geçerli bilgisi sâyesinde ilişivermekte, gelen-giden, gizlenen ve açığa çıkan her şeyde kendisini göstermektedir. Her canlı gözetilmekte ve hatırından geçen, zihnine takılan her şey bilinmektedir...

Tahmînlerin ulaşamadığı gizli gayb âlemi apaçıktır Allah'ın ilmi karşısında. Bir dişinin taşıdığının ne olduğunu, rahimlerde artan ve eksilen şeyi hepsini hepsini bilir Allah'ın ilm-i ezelîsi.

Bu sûre insan idrâkini, gizli-açık bütünüyle kâinâtımızı saran büyük ve yüce kuvvete yaklaştırmaktadır. Görüleni görülmeyeni, derini ve yakını hâsıl-ı kelâm her şeyi kaplayan kuvveti. Bu kadarlık yaklaşmayı tasavvur bile insan idrâki için son derece korkunç ve dehşetengîzdir. Titretir kalbleri...

Bunların yanı sıra bir de canlı te'sîrler yer almaktadır ki, hareket ve heyecân dolu sahnelerde gözümüz önüne serilmektedir. Kıyâmet sahneleri, azâb ve nimet manzaraları ve her ikisinde yer alan rûhî heyecânlardan tutun da geçmişlerin acı âkıbetlerine, göçüp gitmişlerine gidişlerine kadar Allah'ın değişmez kanunlarına ve onların yok olup gidişlerine dâir düşünceler ve temâslar yer alıyor...

Bu açıklamalar, sûrenin ihtivâ ettiği mevzû ve temel meselelerle ilgili. Bunların kâinât içindeki ufukları ve buudlarıyla alâkalı... Geride ise, sûrenin dikkat çekici ifâde ve üslûb özelliği, san'at husûsiyeti kalıyor. Sûrenin bunca meseleleri sergilediği umûmî sâha ve çerçeve, daha önce de belirttiğimiz gibi bizzât kâinattır. Rûhlarda ve kâinâtın derin ufuklarında gösterilen manzaralar ve tablolardır. Bu umûmî çerçevenin apayrı bir havası var tabiatıyla.

Bu havada karşılıklı tabiî manzaralar yer alıyor : Gökler ve yeryüzü. Güneş ve ay, gece ve gündüz, şahıslar ve gölgeler. Sarp dağlar ve akan nehirler. Uçup giden, durup kalan sular. Birbirine komşu ve muhtelif arâzî parçaları. Tek ve çok köklü hurma ağaçları... İşte bunun için bu karşılıklı manzaralar, sûre içerisindeki bütün hareketlerde, mânâlarda ve netîcelerde göze çarpıyor. Maddî karşılık ve ma'nevî karşılık birbirine denk bir uygunluk arzediyorlar. Ve sûrenin havası içinde uyuşup gidiyorlar... Bunun için zâten Arş'a hükmedip güneş ve ayı emre âmâde kılmak yücelmek birbirine denk bir karşılık oluyor. Rahimlerde artanla eksilen birine karşı yer alıyor. Sözünü gizle-

yenler ile açığa vuranlar aynı karşılıkta yerediyorlar. Geceleyin gizlenen ile gündüzleyin gezen, dolaşan birbirine karşı oluyor. Ümidle korku yıldırımın karşısında yeralıyor. Gök gürültüsünün hamd ile tesbîhi, meleklerin korka korka tesbîhine denk oluyor. Putçuların bâtıl davetinin karşısında Allah'ın hakka daveti yer alıyor. Bilen insan, kör insanın karşıtı olarak ortaya çıkıyor. Kur'an ile sevinen kitab ehlinin mukâbilinde kitabın bir kısmını inkâr eden ehl-i kitab yer alıyor. Kitabın bir kısmını yerinde bırakanın karşısında onu silip atan yer alıyor. Kısacası mânâlar karşılıklı olarak yer alıyor hareketler karşılıklı olarak... Buna denk olsun diye, yönelişler de hep karşılıklı olarak yer alıyor. Bu da bir ifâde ve üslûb birliği sağlıyor.

İfâdenin havasındaki uygunluğu sağlayan bir başka mucize ise şu : Gökten ve yerden, güneşten ve aydan, yıldırımdan ve gök gürültüsünden, şimşekten ve yağmurdan, yeşermekten ve hayattan söz edilen tabiî hava içinde iken rahimlerde gizlenen canlılara geçiliyor ve bunun yanı sıra «Rahimlerin ne düşürdüğünü, ne alıkoyduğunu bilir...» deniliyor. Rahimlerin düşürdüğü ile alıkoyduğunu belirten ifâde ile vâdîleri yarıp geçen sel suyu ile bitkilerin bitmesini belirten ifâde arasında güzel bir mutâbakat var. Bu da işte bu Kur'an'daki edebî mutâbakat şâhikalarından bir nümûne.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı bu sûre-i celîle karşısında durmak istiyorum. Nitekim daha önce diğer sûrelerin giriş kısmında da bu husûslar üzerinde fazlasıyla durdum. Ama şu cılız ve kısır beşer üslûbumla bu konulara temâs etmekten hep çekindim, hep sakındım, fânî ve beşerî üslûbumla bu yücelikleri ve şâhikaları dile getiremeyip bocalamaktan çok korktum...

Ne var ki bu, bir nesle karşı yapmak zorunda olduğum vazîfemdi... Evet, bu Kur'an'ın havasını teneffüs etmemiş ve bu havada bir an olsun yaşamamış olan bahtsız bir nesle karşı yapmam gereken bir vazîfe... Bu konuda Allah'tan yardım diliyorum... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 497-503)

oOo

اَللّٰهُ الَّذِیْ رَفَعَ السَّمٰوٰتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ یَّجْرِیْ
لِاَجَلٍ مُّسَمًّی یُدَبِّرُ الْاَمْرَ یُفَصِّلُ الْاٰیٰتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوْقِنُوْنَ ﴿٢﴾

2 — Allah O'dur ki; gökleri gördüğünüz gibi direksiz yükseltmiş, sonra Arş'a hükmetmiştir. Güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir süreye kadar hareket edecektir. İşleri yürütür. Rabbınızla karşılaşacağınıza kesin olarak inanmanız için âyetleri uzun uzun açıklar.

Gökleri Direksiz Yükselten

Allah Teâlâ, kudretinin kemâlini ve hükümrânlığının büyüklüğünü haber veriyor : O; izni ve emri ile gökleri direksiz yükseltendir. İzni ve emri, buyruğu altına almasıyla gökleri yeryüzünden öyle bir uzaklıkla yükseltmiştir ki erişilmez ve nihâyetine ulaşılamaz. Dünya semâsını yeryüzü ve çevresindeki suyu, havayı her yönden, her taraftan ve her yönde müsâvî şekilde ondan yüksek olmak üzere kuşatmıştır. Her taraftan yeryüzü ile arasındaki uzaklık beş yüz yıllık yoldur. Dünya semâsının kendi kalınlığı da beş yüz yıllık yoldur. Sonra ikinci gök, dünya semâsını ve onun ihtivâ ettiklerini kuşatmıştır. İki gök arasındaki uzaklık beş yüz yıllık yoldur. İkinci semânın kalınlığı da beş yüz yıldır. Sonra üçüncü gök, ikinciyi ve ikinci göktekileri kuşatmıştır. İkisi arasındaki mesâfe beş yüz yıl, üçüncü semânın kalınlığı da beş yüz yıldır. Dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci semâlar da böyledir. Nitekim Allah Teâlâ, bir âyet-i kerîme'de şöyle buyurmaktadır : «Allah yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmış olandır. Allah'ın buyruğu bunlar arasında iner durur. Ki, Allah'ın her şeye Kâdir olduğunu ve Allah'ın gerçekten her şeyi ilmiyle kuşatmış olduğunu bilesiniz.» (Talâk, 12).

Bir hadîste ise şöyle buyrulur : Yedi kat gök ve ondakilerle aralarındakiler Kürsî'ye göre çöle atılmış bir halka, arşa göre Kürsî ise o çöldeki halk mesâbesindedir. Bir rivâyette ise şöyle denilir : Arş'ın miktarını ise, ancak Allah Teâlâ takdîr buyurup ölçebilir. Selef'ten bazısından rivâyetle geldiğine göre; Arş ile yer arasındaki uzaklık elli bin senelik yol, Arş'ın iki kutru arasındaki uzaklık ise elli bin senelik yoldur. O, kırmızı yâkuttandır.

Allah Teâlâ : «Gördüğünüz gibi direksiz yükseltmiş» buyurur. İbn Abbâs, Mücâhid, Hasan ve Katâde'den rivâyete göre; onlar şöyle demişlerdir : Onun direği vardır fakat sen görmezsin. İyâs İbn Muâviye der ki : Yeryüzü üzerinde gök, direksiz olarak kubbe gibidir. Katâde'den de böyle rivâyet edilmiş olup âyetin akışına ve Allah Teâlâ'nın : «Buyruğu olmadıkça, göğü düşmemesi için O tutar...» (Hacc,

65) âyetinin zâhirine uygun olan da budur. Buna göre, «gördüğünüz gibi» kısmı bu olumsuzluğu (direksiz oluşu) kuvvetlendirmek için gelmiştir. Yani sizin de gördüğünüz gibi direksiz olarak O yükseltmiştir. Bu, kudret ve güç yönünden en mükemmel olandır.(...)

Allah Teâlâ : «Sonra Arş'a hükmetmiştir.» buyurur ki buranın tefsîri daha önce A'râf sûresinde (54 üncü âyet) de geçmiştir. Bunlar geldiği şekil üzere keyfiyeti araştırılmaksızın teşbîh, ihmâl ve temsîle gidilmeksizin aynen kabul edilir. Allah Teâlâ en yücedir.

«Güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir süreye kadar hareket edecektir.» Buradan güneş ve ayın kıyâmetin kopması ile hareketlerinin kesilmesine kadar harekete devâm edeceklerinin kasdedildiği söylenmiştir. Nitekim başka bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Güneş de yörüngesinde yürüyüp gider. Bu, Azîz, Alîm'in ölçüsüdür.» (Yâsîn, 38). Bu âyette geçen karâr yerinden maksadın ne olduğu hakkında şöyle denilmiştir : O, diğer yönden yeryüzünün içini ta'kîb eden Arş'ın altıdır. Güneş ve ay ile diğer yıldızlar, oraya ulaştıkları zaman Arş'tan en uzak noktada olurlar. Delillerinin de getirildiği sahîh görüşe göre o, bu yüzden âlemi ta'kîb eden taraftan bir kubbe olup diğer felekler gibi (âlemi) kuşatmamıştır. Zîrâ onun dayanakları ve onu taşıyan «Hamele Melekleri» vardır. O halde bu, yuvarlak felekler içinde tasavvur olunamaz. Âyetler ve vârid olan sahîh hadîsleri düşünen kimseler için bu açıktır. Hamd ve minnet Allah'adır.

Allah Teâlâ burada güneş ve ayı zikretmiştir. Çünkü sâbit yıldızlardan daha şerefli ve büyük olan yedi seyyâre yıldızlarının en açık olanları bu ikisidir. Mâdem ki Allah Teâlâ bunları buyruğu altına almıştır, o halde diğer yıldızların buyruğu altına girmeleri evleviyetle gerekir. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette buna şöyle işâret buyurur : «Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer O'na ibâdet etmek isteyen kimselerseniz onları yaratmış olan Allah'a secde ediniz.» (Fussilet, 37). Bununla birlikte Allah Teâlâ başka bir âyette bunu daha da açık bir şekilde şöyle zikreder : «Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın şânı ne yücedir.» (A'râf, 54).

Rabbınızla karşılaşacağınıza kesin olarak inanmanız için O'ndan başka ilâh olmadığına, dilediği zaman yaratmaya nasıl başlamışsa yaratmayı tekrâr edeceğine delâlet eden âyetleri, delâletleri uzun uzadıya açıklar.

İZÂHI

Pozitif İlmin Kâinât Anlayışı

Kâinâtın menşe'ini; pozitif ilmin metodlarını ve verilerini kullanarak açıklama tarzına ilmî kâinât anlayışı diyoruz. Aslında bilgi olayının analizi halinde pozitiflik durumunun çok zor olduğu anlaşılır. Pozitif ilimde metod; gözlem, deney ve hipotez safhası olmak üzere üçe ayrılır. Pozitif ilim de hadd-i zâtında din ile ortak noktalara sâhip bulunmaktadır. Çünkü pozitif ilim, her konuyu bu üç safhadan geçirme imkânına sâhip değildir. Engin kâinâtı bütün genişliğiyle tecrübe alanı içerisine yerleştirmek şöyle dursun genişliğini tasavvur etmek dahi zordur. Kaldı ki pozitif ilimde de tıpkı din gibi görülmeyen, gözlenemeyen ve denenemeyen unsur önemli bir yer tutmaktadır. Sözgelimi bilimin bugün kendisi için konu aldığı birçok husûsu gözlem, deney ve hipotez safhalarından geçirdiği söylenemez. İlimler içinde en gerçek ve yalın olarak kabul edilen matematiğin maddî alana indirgenmesi sayılan geometrinin prensibleri tâm olarak bu safhadan geçmiş değildir. Matematik isbâtın esâsını teşkîl eden dedüksiyonun dayandığı prensibler, aksiomlar, tanımlar ve postulatlardır.

1 — Aksiomlar (axiome); belirsiz nicelikler arasındaki oranları göstermeye yarayan, apaçık, zorunlu ve apriori önermelerdir. Buna göre aksiomlar, isbât edilemezler, isbât edilmeksizin kabul edilirler. Çünkü isbâta muhtâç değildirler. Aksiomlar, ancak zihnimizin kendi yapısından kaynaklanan aynîlik prensibi ile isbât edilebilirler. Aksiomlar, ayniyet prensibinin matematiğin konusu olan niceliklere uygulanmasından ibârettir. Aksiomlar apaçıktır, zîrâ onlardan şüpheye düşmeksizin olduğu gibi kabul ederiz. Aklın mevcûd yapısı içerisinde aksiomların aksini iddiâ etmek imkânsızdır. Aksiomların doğrulukları doğuştan (apriori) dır. Deneye tâbi olmaksızın akıl tarafından kabul edilirler. Her türlü deneyden öncedirler ve geneldirler, bütün niceliklere uyarlar. Bazı aksiom örnekleri şunlardır :

a) Bütün; kendisini meydana getiren parçalardan büyüktür.

b) İki şey; ayrı ayrı üçüncü bir şeye eşit olursa; o iki şey de birbirine eşit olur.

c) Eşit niceliklere eşit nicelikler eklenirse; eşitlik bozulmaz.

d) Eşit niceliklerden, eşit nicelikler çıkarılırsa; sonuç aynı kalır.

2 — Matematik Tanımlar : Matematik kavramların ve geometrik şekillerin temelli özelliklerini, aralarındaki münâsebeti bildiren, onla-

rın sınırını çizen önermelerdir. Sayının, birimin, açının, noktanın ve paralelin tanımı gibi. Matematik, aklî bir ilim olduğu için tanımlar; matematik ilimlerin temelini teşkîl ederler. Gerek sayılar, gerekse geometrik şekiller zihnimizin yapısından kaynaklanan ve zihin tarafından konulmuş olan kurallardır. Tanımlar; her ilimde ayrı ayrı olmak üzere özeldirler (geometrik, mekanik, matematik tanımlar gibi) aprioridirler. Deneyden önce zihinde vardırlar. Matematik tanımlar değişmezler. Çünkü tanım, zihin yapısından kaynaklanmaktadır. Dış dünyada müşahhas bir gerçeklikleri, karşılıkları yoktur. Matematik tanımların kaynağının, akıl veya deney olduğu konusu tartışılmıştır.

3 — Postulatlar(Postulat); isbât edilmeksizin kabul edilmeleri istenen fakat apaçık ve zorunlu olmayan önermelerdir. Postulatları koyan matematikçidir ve onun aksiomlar gibi isbât edilmeksizin kabulünü ister. Ancak postulatlar apaçık değildir, akıl onu doğrudan doğruya kabul etmez. Geometri ve mekanik gibi bazı bilimlerin postulatı vardır, dolayısıyla özeldirler. Zihin postulatların aksini düşünebilir, onun için zorunlu değildirler. Postulatlar, deneyden sonra (aposteriori) elde edilirler. Meselâ Euclides (M.Ö. 306-283) geometrisine göre :

a) İki noktadan ancak bir doğru geçer,

b) İki nokta arasındaki en kısa yol doğrudur,

c) Bir doğrunun dışındaki bir noktadan o doğruya yalnız bir paralel çizilebilir. Bunlar postulattırlar. Bu postulatlardan uzayın üç boyutlu olduğu, uzayın düzlem şeklinde olduğu ve uzayın homojen ve izotrop (yani her tarafa doğru ne kadar uzatılırsa uzatılsın, her yönde ve her parçası kendi kendisinin aynı) oluşu gibi postulatlar zımnen mevcûddur. Ancak XIX. yy. da Euclides dışı ve metageometri adı verilen, klasik geometrinin dışında bazı geometriler çıkmıştır. Rus matematikçisi Lobatschevski ve Macar J. Bolyai, Euclides'in; bir doğrunun dışındaki bir noktadan o doğruya ancak bir paralel çizilir postulatını reddederek, başka düzlemlerde olmak kaydı ile sonsuz paralel çizilebileceğini iddiâ etmiştir. Uzay da hem içbükey, hem de üç boyutlu değil (n) boyutlu olarak kabul edilmiştir. Bilâhare Alman matematikçisi Riemann, uzayın küre şeklinde (dışbükey) olduğunu belirtmiştir. Bu takdîrde, iki nokta arasındaki en kısa yol doğru değil eğri olur. İki noktadan birçok doğrular geçer. Bir doğrunun dışındaki bir noktadan o doğruya hiç bir paralel çizilemez. Einstein da uzayı üç boyutlu kabul etmiş ve zamanı dördüncü boyut olarak vaz'etmiştir.

Bu geometrilerden her birisi kendi içinde tutarlı ve değerlidir. Ancak basit olduğu için Euclides geometrisi uygulanmaktadır. Uzayı yir-

mi boyutlu tasavvur etmek bizim için son derece güçtür. Fakat elektron, proton ve elektromagnetizm söz konusu olunca; Euclides geometrisi kâfî gelmemekte, diğer geometrilere baş vurulmaktadır. (Bkz. Henri Poincare, Bilim ve Hipotez; Bilimin Değeri; Bilim ve Metod)

Şu halde ilim, bugün için kesin bir hükme değil, kesin olduğu kabul edilen postulatlara dayanmaktadır. Yani bilinmeyen ve görünmeyene. Görülüyor ki en yakın ve gerçek bilim olarak kabul edilen matematik için dahi tâm anlamıyla bir pozitiflik söz konusu edilmemektedir.

Platon'a göre evren, etrafı cehennemlerle çevrili yuvarlak bir masa gibidir. Aristoteles ise, dünyanın küre biçiminde olduğunu ve kâinâtın merkezini teşkîl ettiğini söylüyordu. Newton, fezâ içerisinde maddenin eşit olarak yayıldığını kabul ediyordu. Einstein'a göre evren, sonlu ve sınırsızdır. Sözgelimi bir kürenin yüzeyi sonlu olmasına rağmen üzerinde düzensiz hareket eden bir varlık için sınır düşünülemez. Ona göre üç boyutlu uzay, sonlu fakat sınırsızdır. Uzay, maddeden ayrı bir varlık değil maddenin ayrılmaz bir bütünüdür. Üç boyutlu uzay ile zaman dört boyutlu uzayın ayrılmaz boyutlarıdır.

De Sttar'a göre ise evren, sürekli genişleme içerisindedir. Lemaitre (Belçika'lı, 1929) ve Freidman (Rus, 1922) Einstein ile De Sttar'ın kâinât anlayışlarının birbirini tamâmladığını belirterek, Einstein'ın tasavvur ettiği gibi evren, ebedî değildir ve var olduğu andan beri genişlemektedir.

Eddington'a göre evrenin yarıçapı 1068 milyon ışık yılı (bir ışık yılı, saniyede 300 bin kilometre hızla giden ışığın bir yılda aldığı yoldur ki, yaklaşık, 9.460.800 milyon km. dir.)dır. Genişlemeye devâm ederek başlangıcından en az 10 veya 20 defa daha az yoğun hal aldığını belirtir.

Günümüz ilminin evren telâkkileri bundan ibârettir.

Kâinâtın menşe'i konusuna gelince; bu husûsta Rönesans'tan itibâren antikçağa göre çok farklı teoriler ortaya atılmıştır. Kâinâtın menşe'i konusunda ilk pozitif izâh denemesini yapan Newton'a göre; güneş, gezegenlere kuvvet tatbîk etmektedir. Güneşin gezegenleri çekmesi sonucu gezegenlerin doğrultusu değişmiştir. Gezegenlerin doğuşu ile evren doğmuştur. Newton'un izâhı gravitasyon (câzibe) kanunu doğrultusundadır. Buffon (1750) ise bir kuyruklu yıldızın güneşe çarpması sonucu dağılan parçaların sonradan yoğunlaşarak gezegenleri meydana getirdiğini iddiâ eder.

Kant'a göre; kâinât, ilkin gelişigüzel dağılmış ve çeşitli elementlerden meydana gelmiş bir buluttan ibâretti. Bulutu teşkîl eden bu ilk

madde bir araya gelerek güneşi oluşturmuştur. Kütle halinde toplanan bu madde yavaş yavaş soğumuş, soğurken büzülmüş ve devir hızı gittikçe artmıştır. Ekvator kısmından fırlayan gaz kütlelerinin soğuması ile önce sıvı, sonra katı olan gezegenler ve dünya meydana gelmiştir.

Laplace da Kant'tan habersiz olarak 1796 yılında, benzer bir teori öne sürmüştür. Ona göre; güneşten kopan parçaların hızının gittikçe artmasıyla dönen kütle, yassılaşmış ve mercek halini almıştır. Bu esnâda ekvator kısmından fırlayan parçalardan aralıklı olarak gezegenler, uydular meydana gelmiştir. En sonunda güneş büzülemeyecek bir hal almıştır ve artık yeni gezegenler doğuramaz olmuştur. Clark-Maxwall bu iki bilginin teorisinin matematik gerçeklere uygun olmadığını belirtirler.

Yeni Zelanda'lı bir bilgin olan Bickerton'a göre; güneşe bir yıldız çarpmış ve bu çarpmadan üçüncü bir cisim meydana gelmiştir. Daha sonra Sedwig, güneşe bir yıldızın çarpması yerine, gezegenlerin yakınından geçen bir yıldızın uyguladığı med kuvveti ile güneşten koptuğunu belirtmiştir. Aynı teoriyi benimseyen Chamberlain ve Moulton, güneş üzerinde patlamalar olduğunu, eskiden daha fazla olan bu patlamaların yakından geçen bir yıldızın uyguladığı med sonucu, gaz fiskelerinin güneşin atmosferinden uzaklaştığını ve bunların da soğuyarak gezegenleri meydana getirdiğini belirtmiştir. Sir James Jeans ise güneşin ikinci bir yıldıza uyguladığı med kuvvetinin etkisiyle gezegenlerin teşekkül ettiğini söyler. Ünlü Alman fizik bilgini Weizsaker ise 1943 yılında Kant-Laplace teorisini reddederek, dünyamızı meydana getiren elementlerin güneşte ve diğer gezegenlerde pek az nisbette bulunduğunu, ayrıca güneşte büyük nisbette mevcûd olan helyumun ve hidrojenin dünyamızda az bulunduğunu, dolayısıyla güneşten kopma esnâsında bu elementlerden çok az kısmının dünyaya geldiğini belirtmektedir. Bunlar güneş üzerinde veya yıldızlar arası alanda kalmış olabilir. Gezegenlerin aslını teşkîl eden bu ince tozlar büyük kütleler halinde toplanmıştır. En azından iki yüz milyon senede bu toplanma olmuştur. Med teorileri tutarsızdır. Zîrâ kırk milyar yıldızın bulunduğu kabul edilen galakside milyarlarca senede bile çarpışma imkânı yoktur.

Materyalist bir bilgin olan Fred Hoyle'e göre, kâinâtın başı veya sonu yoktur. Milyarlarca sene zarfında boşlukta başıboş olarak dönen galaksilerden yenileri doğmuştur. Bu doğuş; çarpma, med veya başka şekilde olabilir. Netîcede hidrojen atomlarından madde varolmuştur. Yokolan eski kehkeşânların yerine yenisi gelecek ve bu devr-i dâim sürüp gidecektir.

Rus asıllı olup Amerika'da yaşayan George Gamow ve arkadaşları ise, adına «Bigbang» denilen, «Büyük patlama» teorisini geliştirmişlerdir. Gelişmiş gözlem tekniğiyle isbât edilmeye çalışılan Bingbang teorisine göre; kâinâtın bütün madde ve enerjisinin toplamını teşkîl eden iptidaî atom veya kozmik bileşik'in dehşetli bir patlama ile genişlemesi sonucunda kâinât meydana gelmiştir. Patlamanın ilk anında sıcaklık trilyonlarca derecede imiş. Bu esnâda hâl-i hâzırdaki kâinâtı meydana getiren atomlar yaratılmış. Sonra bu parçalarından atomlar, atomlardan gaz ve toz bulutları, bulutlardan da galaksiler teşekkül etmiştir. Bu patlamanın etkisiyle kâinât genişlemektedir. Ancak çekim gücünün karşı koyması sonucu bu genişlemenin etkisi gittikçe zayıflamaktadır. Gamow'a göre bu da yaklaşık on beş milyar sene önce cereyân etmiştir. (1) (Bekir Karlığa, İslâm Düşüncesine Giriş, 25-30, basılmamış ders notları)

Şimdi de içinde yaşadığımız kâinâtın ömrü konusundaki ilmî faraziyeleri görmeye çalışalım.

Gamow'a göre; kâinâtın şimdiki hali devâmlı bir tekâmülün eseridir. Tekâmül hareketi, birkaç milyar sene evvel mütecânis bir halde bulunan maddede yüksek bir basınçla başlamıştır. Bunu, kâinâtın içinden alıp laboratuvarlarda tahlîl ettiği muhtelif maddelerin muhtemel yaşlarını inceleyerek isbâtlamaya çalışır. Meselâ Thorion ve âdî Uranyumun period denilen yarı hayat devirlerini inceleyerek yaşlarını tahmîn etmek mümkündür. Gamow, bir maddenin kendi aslî miktarının yarısının parçalanması için gerekli zamanı ilmî incelemeler netîcesi tahmîn etmektedir ki; bu miktar, Thorion ve âdî Uranyum için dört buçuk milyar senedir. Bu bilindiğine göre, bir maddenin atomlarının şekillenmesi için kaç milyar seneye ihtiyâç olduğunu bulmak zor değildir. U^{235} ile ifâde edilen bir başka cins uranyumun hayat periodu ise 0,9 milyar senedir. U^{235}, kâinâtımızda çok nâdir olarak bulunur. Ve bu duruma gelebilmesi için yedi period devir geçmesi gerekir ki; bu, aşağı yukarı altı milyar senedir. Radyoaktif elemana sâhip olan potasyum izotoplarının da, birkaç milyar senelik period içinde bozularak azaldığı ilim erbâbınca bilinmektedir. İzotopların tesbîti, çekirdeklerin şekillenmesi (formasyonu) ile mümkün olur. Kâinâtta bir milyar seneden daha az yarı hayat periodlu bir radyoaktif madde bulmak mümkün değildir. Buradan da atomun teşekkülü için ortalama olarak birkaç milyar seneye ihtiyâç olduğu gerçeği ortaya çıkar (J. Gamow, Kâinâtın Yaratılışı, 4).

(1) George Gamow, Kâinâtın Yaratılışı, çev. Toygar Akman, İstanbul, trsz. Ümit Şimşek, Kâinatın Doğuşu, İstanbul - 1980, Allah ve Modern İlim, giriş Akif Nuri, İstanbul - 1980, Atomdan İnsana, Çev. Ahmet Kantar, İzmir - 1965

Bu husûsta James Jeans da şöyle diyor : «Bütün teorileri bir tarafa bırakarak müşâhedeler ile kâinâtın yaşını tesbîte çalıştığımız takdîrde, şu netîceleri elde ederiz; Kâinât her yüz milyon ışık senelik uzaklık için saniyede 168 kilometrelik zâhirî bir genişleme hızına sâhibtir. Başka bir ifâde ile kâinâtın boyutları her 20 milyon senede yüzde bir miktarında artmaktadır. Bu takdîrde esâs genişlemenin, son 200 milyon sene içinde vâki' olması gerekir» (Sir James Jeans, Etrafımızdaki Kâinât, 95. Çev. M. Uzdilek).

Kâinâtımızda mevcûd olan taşların ve kayaların hayat devrelerini ve teşekküllerini de ilmî bir inceleme ile tahmîn etmek mümkündür. Radyoaktif saat metodu ile yapılan bu incelemelerden kâinâttaki kayaların ve taşların teşekkülü için ortalama üç buçuk milyar seneye ihtiyâç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Okyanusların yaşı da Halley metodu ile tahmîn edilmektedir. Nehirlerin getirdikleri tuzların nisbetine göre okyanuslardaki sular da tuzlu olacaktır. Tuzlar, kaya ve toprak yüzeylerini yalayan sular tarafından nehirlere ve oradan da okyanuslara akıtılmaktadır. Buharlaşma netîcesi tuzlar gittikçe artmaktadır. Okyanus sularındaki bu tuzluluk oranı asırlara göre taksîm edildiği takdîrde, bu miktarın her asır için milyonda bir nisbetinde olduğu bulunmaktadır. Bu ölçü sâyesinde okyanusların yaşının ortalama üç milyar sene olduğu tahmîn edilmektedir.

Ayın yaşını tahmîn işlemi de oldukça dikkat çekicidir. İlmî ölçülere göre her yıl ay dünyadan 12,7 cm. hızla uzaklaşmaktadır. Bu arada güneşimizin de, bugün içinde bulunduğu yıldızlar kümesinden 0,75 saniyelik bir hızla uzaklaştığını söyleyelim. Dünyamızın güneşten koptuğu ve ayın da dünyadan ayrılmış bir parça olduğu hatırlanınca, ayın ömrünü tesbît etme imkânı kolaylaşacaktır. Ayın bugünkü uzaklığı yukarda verdiğimiz rakamlara bölününce 3,5 milyar sene gibi bir rakamla karşılaşırız.

Kâinâtın, tedricî tekâmülün eseri olarak meydana geldiğini isbât için, güneşin yaşını tesbît etme usûlü de delil olarak gösterilir. Güneşin ömrü, içinde bulunan hidrojenin transformasyonu (dönüşümü) ile ölçülmektedir. Çekirdek transformasyonu denilen bu işlemde bir hidrojen atomundan $2x10^{13}$ kalori serbest kalmaktadır. Güneşte her sâniyede $5x10^{38}$ atom parçalanmakta ve 800 milyon ton hidrojen yanmaktadır. Güneşin hacminin yüzde ellisini hidrojen teşkil eder (Etrafımızdaki Kâinât, 95). Bu hidrojen miktarının bitip tükenmesi için $5x10^{10}$ sene geçmesi gerekir. Bu tahmînlere göre güneşin yaşının 3 milyar seneye yaklaşık olduğu sanılmaktadır (A.g.e., 16).

Aynı metod ile yıldızların yaşının da 3 milyar sene civârında ol-

duğu tesbît edilmiştir. Kehkeşânların yaşları da bu miktarın altında değildir (A.g.e., 20).

Bu izâhâttan kâinâtımızın yaşının 1-10 milyar sene arasında değiştiği sanılmaktadır.

Materyalist bir bilgin olan Fred Hoyle'e göre; kâinâtımızın başı veya sonu diye bir şey kabul edilemez. Milyonlarca sene zarfında boşlukta dönmekte olan galaksiler arasından yenileri meydana gelmiştir.Bu teşekkül sonunda madde, hidrojen atomlarından var olmuştur. Uçan eski kehkeşânların yerine yenisi gelip yerleşmektedir. Sonsuza kadar bu devr-i dâim sürecektir. Yok olup giden eski galaksilerin yerine yenisi teşekkül edecektir. Yıldızlar arası sâhada bulunan maddeler fasılasız yenilenip tekrâr teşekkül etmektedir.

Kâinâtın başlangıçta gaz kümelerinden meydana geldiğini bildirmiştik. Ancak o durumdan bugünkü şekle nasıl geçmiştir? Hangi merhaleleri ta'kîb ederek hayata elverişli hale dönüşmüştür?

Yayılmadan önce kâinâtımızın esâs maddesini gaz teşkîl ediyordu ve bu gaz, bilinen bütün mekânı ihâta etmişti. Sıcak gaz, genişleme esnâsında harâretini kaybeder. Ve çekim kanunu gereğince gazlı maddeler câzibenin te'sîri ile birbirinden bulutlar halinde ayrılıverirler. Bunun netîcesi bizim güneş manzûmemizin de bir uzvu bulunduğu kehkeşânlar meydana gelir. Semâda halk ta'bîri ile «Samanyolu» adı verilen kehkeşânların sayısı pek çoktur. Kâinâtın, başlangıçta bir olan kütlesinden kehkeşânların ayrılışında en büyük rolü câzibe kanunu oynamıştır.

Câzibe kanununu daha iyi anlayabilmek için yeryüzündeki atmosferi inceleyen J. Jeans şöyle diyor :

«Arz atmosferinde 10^{44} molekül var. Neden bunlar mekâna dağılmayıp da arza bağlı bir atmosfer teşkîl ediyorlar? Bunları böyle tutan nedir? Bu suâlin tabiî cevabı arzın gravitasyonudur. Yeryüzünden sâniyede onbir kilometre veya daha yüksek hızla atılan bir mermi uçup mekâna dalar, çünkü arzın çekme kuvveti, bu kadar hızlı bir mermiyi durduramaz. Fakat bundan daha az bir hızla atılan bir mermi arzdan ayrılmaz. Çünkü hızı yer çekiminden kurtulmasına kifâyet etmez. Hızları sâniyede bir buçuk kilometreden düşük olan molekül mermiler arzdan uzaklaşamazlar. Arzın câzibe kuvveti bunları mütemâdî sûrette çeker ve bu sûretle arzımız, havadan yapılmış bir örtü ile örtülmüş olur.

Nâdir zaman aralığında bir molekül diğer moleküllerle, sâniyede onbir kilometre kadar bir hız kazanmak üzere, tesâdüfî bir çarpma yapabilir. Atmosferin dışına düşen ve böyle bir hıza sâhip olan bir molekül, yıldızlar arasındaki tembel moleküller kalabalığına katılır,

böylece atmosferimiz gâyet küçük bir kesrini mütemâdî bir sûrette kaybetmektedir; fakat bu, pek cüz'îdir.

Aynı keyfiyet, güneş için de vâriddir. Güneş ışığı atmosferindeki molekülleri parçalayıp atomlara çevirir. Bunlar, sâniyede yaklaşık olarak üç kilometrelik hızla hareket ederler, fakat bir atım merminin güneşten kurtulabilmesi için sâniyede altı yüz kilometrelik bir hıza mâlik olması îcâbettiğinden dolayı güneş atomları da atmosfer teşkîl etmeye mahkûmdur.

Gezegenlerin atmosferleri, genel olarak, en dıştaki moleküllerin hızlarıyla geri kalan kütlenin bunlara tatbîk ettiği çekme kuvveti arasındaki çatışmadan ileri gelmektedir.

Meselâ; ay çekimi, atmosferindeki moleküllere tatbîk ettiği çekme kuvvetinin yirmi üçte biri kadar olup, ayda vaktiyle bir atmosfer var idiyse çoktan uçup gitmiştir. Utârid'in çekme kuvveti arzın çekme kuvvetinin onda biri kadar olup, güneşe bakan yüzünün çok sıcak olmasından dolayı atmosferi kaçmıştır. Merih'in çekme kuvveti, arzındakine nazaran beşte bir kadar ise de yüzü daha soğuktur. Hesapla anlaşıldığına göre; su buharı ve diğer ağır moleküller, Merih atmosferinde kalırsa da helyum ve hidrojen gibi hafîf atomlar uçup gitmiş olmalıdırlar.

Newton diyor ki : Bana öyle geliyor ki, büyük nebulaların bu tarzda teşekkülü akla en yakın geldiği gibi, bugünkü nebulaların varolması hakîkatini izâh için de en uygun gelen faraziye bu olsa gerekir.

Nebulalar bu yolda var olmuşlarsa, molekül hızlarının pek yüksek —sâniyede 25.000 metre yahut âdî hava molekülleri hızlarının elli katı mertebesinde— olması îcâbeder. Âdî hava molekülleri böyle bir hızı iktisâb edemez, çünkü bunlar bu hıza varmadan evvel ısı yüzünden atomlarına parçalanır; filhakîka bu ısı, değil molekülleri hattâ atomları bile bu hızlara varmadan parçalanır ve en dış elektronlardan birkaçını atmış olurdu.

O halde nebulaların bir ilkel kaostaki yoğuşmalarla teşekkül ettiğini farz edecek olsak bu kaos, ne tâm moleküllerden ve ne de tâm atomlardan terekküb edemeyecektir. Bunun birkaç tâm molekül ile, gevşek elektron ve atomlar karışımından mürekkeb olması ihtimâl dâhilindedir. Böyle bir ilkel kaosla işe başlayarak nebulaların, Newton'un tasvîr ettiği gibi, gravitasyonel kondansasyonlarla teşekkül etmiş olduğunu kolayca farzedebiliriz. İlkel madde sıcaklığının pek yüksek olmasına luzûm yoktur. Âdî oda sıcaklığında bile elektronların ortalama hızları saniyede 100.000 metre kadar olup, birkaç serbest elektronun varlığı bile karışımın ortalama hızını pek yükseltir ve ma'-

kûl bir karışımda, sâniyede 25.000 metrelik istenilen ortalama hız te'mîn edilebilir.

Her molekül, komşularının hepsine bir çekme kuvveti tatbîk eder. Tabiî ki molekül fazla olunca, çekme kuvveti de fazlalaşır. Mekânın herhangi bir yerindeki gaz moleküllerinin sayısı, etrafına nazaran çok olursa; kondansasyon hali (tekâsüf) ortaya çıkar. Bu kondansasyon kâfî miktarda olursa, çekim kuvvetinin fazlalığı yayılmanın önüne geçer. Mekânda bir kondansasyon uzadıkça, mütemâdiyen büyümesi için normal şartları bulur. James Jeans'ın bildirdiğine göre; 2 milyon km. çapındaki kondansayonun en dışındaki moleküle tatbîk ettiği çekme kuvveti, çapı 1 milyon km. olan kondansasyonun en dışındaki moleküllere tatbîk ettiği çekme kuvvetinin iki katı ise de, basınç fazlalıkları her iki halde de aynı kalır. O durumda büyük kondansasyon büyümeye daha müsâittir. Büyüğü de daha büyükleri ta'kîbeder (Etrafımızdaki Kâinât, 239).

Buradan kâinâtın istihâlesi mevzûuna dönelim ve bu olayın nasıl cereyân ettiğine göz atalım. Kâinâtmızın cevheri, yapısını meydana getiren ilk maddesi (gaz veya buhar) mekânda üniform olarak yayılmış olsaydı, beher santimetre küpüne 10^{28} gramlık madde isâbet ederdi. Muhayyel olarak kabul ettiğimiz maddeye vereceğimiz yoğunluk da bu cinsten olacaktır. Bu ise aklın alamayacağı kadar düşük bir miktardır. Yoğunluğu, suyunkinin sekiz yüzde biri kadar olan âdî havada iki komşu molekül arasındaki ortalama uzaklık, metrenin milyarda sekizi kadardır. Atmosferimizde bir iğne topuzu hacmini işgâl eden hava yoğunluğu bu değere düşürülürse, bir milyar metre küp hacminde yer işgâl eder. Bu da bizi mekânın sonsuz boşluğuna iter (A.g.e., 241).

Kâinâtın istihâle edişi mevzûunda G. Gamow da «Kâinâtın Yaratılışı» adlı eserinde kısaca şöyle demektedir : «Yeni atom şekillerini ihtivâ eden sıcak gaz kümesi, devâmlı olarak genişlemekte ve harâreti de yavaş yavaş düşmekte idi. Eskiden harâret miktarı birkaç milyon derece iken bu devrede birkaç bin dereceye düşmüş olsa gerekir. Nitekim bu özelliği taşıyan maddeye yıldızlararası sâhalarda hâlâ rastlamaktayız. Kâinâtın esâs maddesi tedrîcen parçalar halinde toplanmıştır.

İmkân olsaydı da H. G. Wels'in zaman makinesine sâhip olsaydık, geriye doğru giderek kâinâtın yaratılmasından sonraki 30.000 seneye varabilseydik, kendimizi —bugün galaksimizdeki yıldızlar arasında mevcûd olan boşluğa benzeri bir boşluğa benzer bir boşlukta, vakum içinde— yüzer bir vaziyette bulacaktık. Yaratılışın ilk günlerinde mevcûd olan fevkalâde parlaklık halinin genişleme ameliyesi yü-

zünden, zamanla donuklaşmaya başlaması sebebiyle zifiri karanlık olacaktı.

Kâinâtın istihâlesini en iyi şekilde anafor hâdisesi anlatır. Bir nehir içindeki anafora dikkatle bakıldığı zaman bunun muntazam olmadığı görülür. Gaz halindeki iptidaî galaksilerin de, böyle gayri muntazam bir hareket ile başlamış olması mümkündür. Ancak gazlardaki anafor hareketi, sıvı maddelerdekinden farklıdır. İşte buna benzer bir termo nükleer reaksiyon ile yıldızlar teşekkül etmeye başlıyor.

Kâinâtımızın tarihinde birbirinden farklı iki ameliyenin bulunması lâzım gelmiştir. İptidaî gazın bir tek şekilde genişlemesi anında milyarlarca galaksilere parçalanma muâmelesi ve her galaksideki maddenin milyarlarca müstakil yıldızlar halinde tekâsüf etme muâmelesi. İşte bu iki devrenin sonunda galaksiler teşekkül etmiştir (Kâinâtın Yaratılışı, 150 vd.).

Kâinâtın Genişliği

İlim bunca ilerledi, fen bu kadar terakkî etti ama, bilinmeyen şeyler bilinene nisbetle eskiye göre daha da arttı. Hızı saatta 40.000 kilometreye yaklaşan Apollo seferleri henüz kâinâtımızda en yakın komşumuz olan aya ulaşabilmiştir. Yarın Merih'e de gidebilir insanoğlu, ama 500 milyon ışık senesi mesâfede bulunan komşu galaksiye gitmek için bir müddet daha zamanın geçmesi îcâbedecek herhalde. Bakınız astronomi bilgini Pierre Rousseau ne diyor : «İnsan tabîatta nedir? Sonsuza nazaran bir yokluk, yokluğa nazaran bir kül ve yoklukla kül arasında bir mutavassıttır. İnsan; sonsuzdan ve yokluktan ibâret olan iki uçtan sonsuz derecede uzaktır. Ve onun varlığı; içinden çıktığı yokluktan ve içine batmış bulunduğu sonsuzdan aynı derecede farklıdır.» (Atomlar ve yıldızlar, 66).

Fakat insanoğlunun o yaman azminin elinden kurtulacak hiç birşey yoktur kâinâtta. Yarın olmazsa bir gün ta o uzak mekânlara da gideceğinden asla ümîdimizi kesmeyelim. Ne der İmâm Ali (k.v.) : «Ey insanoğlu, sen kendini küçük bir cüsse sanıyorsun ama sende koca bir âlem gizlidir.»

Küçük bir vücûddan ibâret olan insanoğlu, kâinât nizâmında bir zerrecik bile olamazken 500 milyon ışık senesi uzaklığa gömülmüş olan kehkeşânları, semânın bağrına batırdığı teleskoplar sâyesinde gözetlemiş ve terkîbini öğrenmiştir. Gözle görülmeyecek derecede küçük olan atomların kalbine dalmış ve gizli bulunan koca bir âlemi gözler önüne sermiştir.

Kâinâtın genişliğini anlayabilmek için aşağıdaki vâsıtalardan birisini kullanmak gerekir :

1 — Değişen yıldızlar : Yıldızlar umûmiyetle karârlı bir seviyede ışık neşrederler. Böylece bir yıldızın mum cinsinden kuvvetini öğrenebilmek için pek zorluk çekmeyiz. Orta dereceli bir yıldız olan güneşimiz $2x23x10^{27}$ mumluk (Pierre Rousseau, Atomlar ve Yıldızlar, 129) ışık neşreder. Bu arada birtakım yıldızların ışık kuvveti azalıp çoğalır. Ancak bu değişlikliklerde de yine pek kuvvetli bir nizâm hâkimdir. «Biz, her şeyi, bir ölçü içinde yarattık» âyet-i kerîme'si bunun ifâdesi değil midir? Zâten kâinâtta nizâmsız ne vardır ki? Rabbım her şeyi yerli yerinde bir nizâm ve düzen içinde yerleştirmiştir. Chepid değişenler adı verilen yıldızlar vâsıtasıyla kâinât muammâsının en derin ve meçhûl taraflarını inceleme fırsatını Allah, insanoğluna vermiştir. Bu yıldızlarda, ışığın çabukça bir artış kaydedip, peşinden yavaş yavaş bir azalma kaydettiği görülür. Sonra tekrâr bir hızla artar ve eskisi gibi yavaşlar. Bu ışık değişiminin periyodları, birkaç gün veya saattan başlayarak nâdir hallerde bir aya varır. Umûmiyetle 6 ilâ 10 saattır.

2 — Uzun periyodlu değişkenler : Bunların parlaklıkları, güneşin parlaklığının on bin katını bulur. Chepidlerin görülmediği derinliklerde ölçü vâsıtamız bunlardır (a.g.e., 59).

3 — Novalar : Yeni yıldızlar demek olan novalar, arasıra gökte âdî bir yıldızın fevkalâde bir parlaklık kaydettiği, lüminosite kâbiliyetinin bin kat üstüne çıktığı görülür. Bu arada Dr. Schemid'in 24 Eylül 1876 da rasad ettiği «Novacini» adlı bir novanın; dört gün içinde en son parlaklık noktasına vardığını, iki hafta sonra söndüğünü ve artık ışığının teleskopla görünmez olduğunu zikretmemiz yerinde olacaktır. Schemid'in bildirdiğine göre Novacini'nin hacmi güneşten daha büyüktü. Jeans'ın dediğine göre; «Novalardan çoğu güneş ışığının yirmi beş bin katı eşit maksimum lüminositiye sâhib olurlar.» (Etrafımızdaki Kâinât, 63.) Süper novalar ise, kısa bir müddet içinde güneşin lüminosite kudretinin yüz milyon kat fazlasına ulaşırlar. O yüzden istisnaî durum arzederler. Novalar göğün muhtelif noktalarında, bilhâssa akstra galatik nebulalarda görüldüğünden, uzaklık ölçmesinde tahmînî ölçek vazîfesini görürler.

Ayrıca «mavi yıldızlar» adı verilen ve pek az değişebilen bir tür yıldız daha vardır. Standart ölçüde bunlar da pek faydalı olmaktadırlar.

Buna göre şimdi kâinâtımızın genişliğine dalabiliriz. Bu konuda ilim adamlarının durumu, kuyuya düşen körlerden farksızdır. «Ve siz her şeyi bilemezsiniz» hükmü, kâinâtın her zerresinde cârîdir. Bize en yakın yıldızın ışığının 4. 1/2 ışık yılında geldiğini ve ışığın da sâniyede 300.000 kilometre hızla ilerlediğini biliyoruz. Güneşin ışığı bize 8

dakika 18 sâniyede gelir. Güneşimizin en uzaktaki uydusu olan Pluton'a ise ışığı 5,5 saatta ulaşır. Wolf 424 denilen en yakın yıldızın ışığının bize ulaşması için 4,5 yıl geçmesi gerekir. Vega yıldızının ışığı ise bize sadece 26 senede gelir (Les atommes et les etbiles, Pierre Rousseau, 117).

Globular kümesinden en yakın yıldızın ışığı bize 22.000 ışık senesinde gelir. N.G.C. 7006 no'lu globu kümesinin ışığı bize 186.000 ışık senesinde gelir. Bu kümeden bize gelen ışığın, yeryüzünde Hz. Âdem'in zuhûru sırasından kalmış olup sâniyede 300.000 kilometre hızla hareket ederek, insanlığın çocukluğu, gençliği ve ihtiyarlığı devrelerinde tarihin kaydedebildiği bütün zaman şeridi içinden geçerek ancak şimdi bize ulaştığını (P. Rousseau, a.g.e., 67) söylersek, astronomik rakamların dehşeti karşısında başımızın nasıl döndüğünü, aklımızın nasıl yerinden hopladığını anlarız. Bu korkunç rakam, bizi henüz kâinâtın sınırlarına yaklaştırmış mıdır? Nerede?... 186.000 ışık yılı bizi sâdece galaktik sınır karakoluna teslîm ediyor. Bütün globular kümeleri, merkezi güneşten 50.000 ışık yılı olan ve yarı çapı 115.000 ışık yılı kadar tutan bir daire içine düşer. Kehkeşânlar diyârına dalan teleskoplar, cinler ülkesine giren delileri andırırlar. Işık, bir kehkeşânın ucundan diğer ucuna tâm 50.000 ışık yılında ulaşır. Jeans'a göre; güneşimiz, galaksi (kehkeşân) etrafındaki seyâhatını 250 milyon senede ancak tamâmlayabilir. Galaksi kümesinin yörüngesinin uzunluğu da 230.000 ışık senesidir. Bu sâhadaki yıldızların sayısı da bir milyar beş yüz milyona ulaşır (P. Rousseau, 75). Kehkeşânlar diyârındaki yıldızlar ormanının tahmînî adedi 40 milyar yıldızdan ibârettir (Pierre Rousseau, a.g.e., 117). Dilerseniz şimdi nebülozlar ülkesine kısaca dalıp tahmînleri serdedelim. Nebülozlar ülkesinin bize en yakın nebulası, Andromedea burcundaki büyük nebula olup 680.000 ışık senesi uzaklıktadır. Nebulaların arasındaki uzaklık ise, ortalama olarak 1.500.000 ışık senesi bir mesâfedir. Ülkemizde bazı sönük nebulalar vardır ki, tahmînî uzaklığı 500 ile 1000 milyon ışık senesidir. Andromedea'daki M 31 nebulasının kütlesi de güneşimizin kütlesinin üç milyar beş yüz milyon katı kadardır. Virgoda N.G.C. 4594 nebulasının kütlesi ise güneşinkinin tâm 35 milyar katıdır. Einstein'ın orijinal kozmolojisine göre, kâinâtın mekânda yarı çapı 3.3 milyar ışık senesidir.

İsterseniz verdiğimiz bu rakamları müşahhas haliyle zihnimize yerleştirmek için birer model olarak görelim. Bu arada iki modelden bahsedeceğiz.

James Jeans'ın Kâinât Modeli

Bize en yakın yıldızın uzaklığı olan dört buçuk ışık senesinin bile

kavranmasının zor olduğunu bilirken, bizi görünebilen en uzaktaki nebulalara götüren yüz milyonlarca ışık senesini düşünmekten vazgeçmek tavsiye edilebilirse de, münâsib bir eşele göre çizilmiş bir model yardımıyla bu mesâfeleri birbiriyle kıyâs ederek bu zorluk az çok ortadan kalkar. Tahayyül edilemeyecek derecede büyük olan uzaklıkları, mikyâs küçültmek sûretiyle, kolay tasavvur edilebilecek şekle sokmuş olabiliriz.

Bir ekspres treninden bin kat hızla koşan arzımız, her sene güneş etrafında 950 milyon kilometre kadar uzaklık kat ediyor. Bu yörüngeyi çapı 1,5 mm. kadar tutan bir iğne topuzuna benzetelim, bu mikyâsa göre güneşin çapı 1/136 milimetre kadar olur. Arz ise en kuvvetli mikroskopla görülemeyecek derecede küçülmüş olur. Gökte en yakın yıldız olan Proxima-Centauri, bu mikyâsa göre, 200 metre uzakta bulunur. Bu modelin, mekânda güneşimize en yakın yüz yıldızı ihtivâ edebilmesi için, uzunluğunun 1,6 kilometre, genişliğinin 1,6 km. ve yüksekliğinin 1,6 kilometre olması îcâbeder.

Modeli kurmakta devâm edelim. Yıldızları toz zerreleri gibi kabul edebiliriz. Çünkü bunların büyüklükleri arasındaki fark, toz zerreleri büyüklükleri arasındaki farka benzer. Modelde güneş civârındaki yerlere ortalama 400 metre açıklıkta toz zerreleri koymalıyız. Mekânın diğer mıntıkalarında bunların arası, genel olarak daha açıktır; çünkü «lokal kümeler»in varlığından dolayı güneş civârı, göğün tesâdüfen en kalabalık mıntıkasıdır. Modelimizi her doğrultuda yüzlerce kilometre büyütür ve galaktik düzlemden epey açıklara çıkarsak, toz zerreleri seyrekleşmeye başlar; böyle yapmakla galaksi sınırına yaklaşmış oluruz. Galaktik düzlemde en uzaktaki globular kümeye henüz varmadan sekiz bin kilometre gitmiş oluruz; güneşten bu kadar uzaklaştığımız halde galaktik sistemden henüz çıkmış değiliz. Arzın güneş etrafındaki yörüngesi, bir iğne topuzu büyüklüğüne inerse, galaktik sistemin büyüklüğü de Asya kıt'ası büyüklüğüne iner. Zihnimizde kurduğumuz kâinât modelinde daha ileriye gitmezden evvel bir kıt'a ile iğne topuzu büyüklükleri arasındaki farkı bir düşünelim.

Galaktik sistemi bitirdikten sonra, modelimize yeni bir parça eklemeden evvel otuz iki bin kilometre kadar gitmeliyiz. Bundan sonraki yıldız âilesini bu uzaklığa koyacağız. Öyle bir âile ki, bizim galaktik âilemize nazaran daha küçük ve daha iyi istifli olması ihtimâl dâhilinde bulunmakla beraber, büyüklük ve sayı bakımından bizimkiyle kıyâs edilebilir. Bundan sonra modelimizi büyütmeye devâm edersek, her elli bin kilometre içinę bir milyar yıldızlık bir âile sokmak üzere yürüyeceğiz ve bu âilelerden iki milyonuna yer vereceğiz. Bu modelin her doğrultudaki uzunluğu beş milyon kilometre kadar

olacaktır. İşte bu model, şimdi teleskopla göreceğimize göre, mekânımızı gösteriyor; gerçi bu modelin daha büyüyebileceğini düşünebilirsek de nasıl ve nereye kadar, işte bunu bilmiyoruz. Şimdilik bildiğimiz bir şey varsa, o da kâinâtın ancak bir kesrinin modelini yapmış olmaklığımızdır.

Bu modele göre güneş, pek küçük —çapı milimetrenin yüz otuzda biri kadar olan— bir toz zerresi kadar olduğu gibi, diğer yıldızların büyüklüğü de bundan biraz büyük veya biraz küçük toz zerreleriyle gösterilir. Modelimizdeki toz zerrelerinin toplam sayısı, Londra veya Newyork gibi büyük şehirlerdeki toz zerreleriyle kıyâs edilebilir. Filhakîka beher santimetreküpe 40.000 toz zerresi isâbet etmek üzere 12 kilometreküp havadaki toz zerreleri kadardır. Güneşimizi böyle büyük bir şehirdeki bir toz zerresi ve arzımızın da böyle tozlardan birinin milyonda biri kadar bir parçası haline girdiğini bir düşünebilsek mekândaki vatanımızla, kâinâtın diğer parçaları arasındaki bağ hakkında bir fikir edinebilmiş oluruz.

Londra'daki bütün tozları, mekândaki muhtelif yıldızları göstermek üzere tâm uzaklıklarına yaymak sûretiyle diğer bir model yapabiliriz. Londra'daki toz zerreleri arasındaki ortalama uzaklığı, bir santimetrenin küçük bir kesri olarak alalım : Modelimizi doğru mikyâsta yapabilmek için, mekânın güneş etrafındaki kalabalık parçasını kurabilmek için bile, bu uzaklık dört yüz metreye çıkarılmalıdır. Modelimizi bu yolda kurabilirsek, mekânın boşluğunu daha canlı bir sûrette gösteren bir model yapabilmiş oluruz. Eğer bomboş Waterlo istasyonunda, sâdece altı toz bulundursak burasını mekândaki yıldızlara nazaran daha kalabalık bir halde bulundurmuş oluruz. Bu keyfiyet, galaktik sistem içindeki nisbeten en kalabalık olan mıntıka için bile vâriddir. Bir yıldız sistemiyle diğeri arasındaki müdhiş boşluğu bu bile anlatamıyor. Bütün model içinde ortalama işine devâm edersek, bir tozla en yakınındaki toz arasındaki ortalama uzaklığın yüz otuz kilometre kadar olacağını buluruz. Bu halde kâinât yıldızlarla dolu değil, belki sâdece büyük bir boşluktan ibârettir, akla sığmayacak derecede büyük ve öylesine bir çöl mekân ki, içinde bir yıldıza nâdiren tesâdüf edilir.

Bu hesaplara göre önümüzden bu hızla bir yıldız geçti mi, diğer yıldızın geçmesi için milyon, milyon, milyon sene beklemek îcâbeder. Bunu diğer bir şekilde ifâde etmek istersek, bir yıldızın ikinci bir yıldıza çarpabilmesi için milyon, milyon, milyon senelik bir zamanın geçmesi lâzımdır. Yıldızlar mekânda körükörüne hareket ediyorlar: yıldızların bu körebe oyunlarına iştirâk eden oyuncu sayısı o kadar az ve araları o kadar açık ki, bir yıldızın diğer birine rastlamak şansı

ihmâl edilecek derecede küçüktür. Bu hesâb yıldızların direk çarpmaları için değil, aynı zamanda yıldızların birbirine yakın gelmeleri olayı için de doğrudur; bu hesâba göre bir yıldızın mekânda diğer bir yıldıza, çapının on katını bulan, bir mesâfeye yaklaşması için yüz milyon kere milyon kere milyon yıl geçecektir (Bakınız; James Jeans, Etrafımızdaki Kâinât, 104).

Pierre Rousseau'nun Kâinât Modeli

Pierre Rousseau'nun modeli de James Jeans'inkinden az hayret verici değil.

Bu ışık senelerinin sizlere büyük bir şey ifâde etmesinden korkuyorum; bu sebepten bir mukâyeseye başvuracağım : Güneşimizi 11 santimetre çaplı bir portakal olarak tasavvur ediniz ve bu portakalın herhangi bir yere konulduğunu farzediniz. Aynı mikyâsla dünya 11,7 metre uzağa konmuş 1 milimetre çaplı bir kum taneciği ve güneş sisteminin ardıcı olan Pluton 1000 metre ötede bir toz tanesidir.

En yakın komşumuz Wolf 424'ü nereye koymak lâzım gelir biliyor musunuz? 27.000 kilometre uzağa, Vega'yı da 19.000 kilometre uzağa! 380.000 kilometreden daha uzak bir yere konulması îcâbedecek Rigel'den hiç bahsetmeyelim! Kehkeşânlarla yapacağımız mukâyesede, dünya-güneş mesâfesini 11,7 metre olarak gösteremeyiz. Bu mesâfeyi sadece 1 milimetreye indireceğiz. O takdîrde güneş ve dünya hiç fark edilmeyen iki toz zerresi olur. Dünya, iki milimetre çaplı bir daire içinde bulunur : Demek ki bu daire, bütün güneş sistemini ihtivâ eder. En yakın yıldız, Wolf 424, 250 metre uzaklıkta olacak ve bu mikyâsta, fezâdaki bütün yıldızlar arasında 250 ilâ 300 metreye kadar değişen birer mesâfe ile dağılmış olacaklardır. Kehkeşânın merkezi 1.270 kilometre uzakta ve en yakın kenarı da 1.900 kilometrede bulunacaktır. Bütün yıldızlar ormanı, merkezi Viyana olan ve Tahran, Basra, Tomboktu, Reykjavik'den geçen bir daire içinde kalır. Buna göre en yakın taneli yıldız kümesi Roma'da, en uzaktaki de Afrika'nın güneyindeki Ümit Burnu'nun 2.000 kilometre güneyindedir.

Eğer mekânı kısalttığımız nisbette zamanı da kısaltırsak, hesap gösteriyor ki; güneş, Kehkeşân'ın merkezi etrafındaki devrini 55 sâniyede tamâmlar, 7.890 km. uzunluğundaki mahrekini yalnız 40 milyar yıldız, aynen bohr atomundaki çekirdek etrafında çılgın hızlarla dönen elektronlar gibi delicesine bir girdap hareketi yaparlar. Burada, atomdaki hareketle seyyârelerin ve nihâyet yıldızların hareketi arasında garip bir benzerlik birdenbire göze çarpmaktadır. Her zaman sonsuz büyük âlem, sonsuz küçük âlemi birbirine yaklaştıran şâirlerin sezişlerinde, muhayyelenin doğurduğu bir hayâlden veya herhangi bir filozofun aslı olmayan bir düşüncesinden belki daha fazla bir

şey mevcûd olduğunu hissediyoruz ve şu hakîkatı da aşağı yukarı görüyor gibi oluyoruz : Muayyen bir mekân mikyâsında ve muayyen bir zaman mikyâsında göz önüne alındığı vakit, kehkeşânımız, belki netîce itibârıyla, bir gaz bulutu teşkîl eden birkaç molekül yığınından, hafîf, bir nefes dumandan başka bir şey değildir...

Nebülozlar okyanusuna göre modelimizi düzenleyecek olursak, daha dehşetli ve korkunç uçurumlara sürükleniriz. Kehkeşânımızdan görülebilen en son nebülozlar 300.000 kilometre ötede bulunurlar. Mikyâsımızı daha fazla küçültelim ve kehkeşânımız ancak bir futbol topu kadar olsun. Andromedea nebülozu, iki metreden biraz daha uzakta bulunan diğer bir toptur. Ve bütün mevzîî grup, üç metre çaplı kürevî bir hacim içinde kalacaktır. Umûmî sâhanın nebülozları ise, birbirinden 15 metre kadar uzakta bulunan tenis topları kadardır. Ölçü sâhamızın hudûdu olan beş yüz milyon ışık senesi ise; kehkeşân bir futbol topuna ircâ' edilmekle güneş ve dünyamız gözden kaybolur. Ehemmiyetsiz toz zerresi gibi kalır. (Pierre Rousseau, a.g.e., 123 vd.)

Şimdi kâinâtın sonuna doğru yaklaşmış bulunuyoruz. Bu söz gerçekten doğru mu? Ne gezer... Yine gördüğümüz hayâlî bir serâbtan başka nedir ki? «Sonsuzluk Kervanının» yolcularından başka kim anlayabilmiş ki orasını?... Her şeyde bir bilinmezlik var. Zerreden tutun da en büyük küreye kadar. «İlim bu kadar ilerledi, teknik bu kadar gelişti artık. Allah mefhûmu kadar gülünçlük olur mu?» diyenlerin yüzüne Rabbım ne müdhiş tokatlar indiriyor değil mi? Artık ilim, sonsuzluğu aramaktan vaz geçmiştir. Her şey «Allah bilir fakat siz bilemezsiniz» emr-i hakîminin ışığı altında tecellî ediyor. Kâinâtın sınırı var mıdır? Astronomi bilginlerinin pek çoğu kâinâtı daha fazla mâhiyetini bilmediğimiz bir vasat içinde tecrîd edilmiş bir küre, bir kabarcık olarak kabul ediyorlar. Bu kürenin yarı çapı ne kadardır bilinmez. Belki de 2 ilâ 10 milyar ışık senesi arasındadır. İnsanoğlu daha kendisini bile bilmemektedir ki bu korkunç esrârı çözebilsin. Rousseau diyor ki : «Manzaradan almanızı tavsiye ettiğim son intibâ; mâhiyetinin ne olduğunu bilmediğiniz bir çölde kaybolmuş bir bulut parçası intibâıdır. Öyle bir bulut parçasıdır ki, yüzlerce milyar ışık senesi boyundaki, bir mahlûk, bir mikroskop yardımıyla bu bulut içinde son derece küçük mikroplar gibi yüzen kehkeşânları güçlükle tefrîk ediyor...» (Pierre Rousseau, a.g.e., 123 vd.)

Güneş Manzûmesi

Sonsuzluğun başlangıcına gelmek ve oradan kâinâtı seyre dalmak, buna rağmen de yüce yaratanın huzûrunda diz çökmemek ne

büyük küstâhlıktır. Ne acı bedbahtlıktır?... Ve insanoğlu bütün bunlara rağmen hâlâ câhiliyyet nizâmının, hâlâ cehâlet ve dalâlet şebekesinin uğursuz ağları arasında mahkûm mu kalacaktır? İnsan, hâlâ o ebedî kaynaktan mahrûm mu yaşayacaktır? Bir takım sahtekârlar hâlâ karanlık yollarında beşeriyyeti bataklıklara yuvarlamaya devâm edecek midir? İnsanlığın çektiği bunca ezâ ve cefâ yetmiyor mu?... Bu uyku, bu gaflet daha ne zamana kadar devâm edecek?... Kâinâtta her şey bir ilâhî kanuna bağlı. Tabîat kanunlarıyla beşeriyyet kanunları arasındaki münâsebet girift bir örgü halinde. İnsanlık beşerî kanunlarla, tabiî kanunları uyuşturmadıkça, bütün hayat düstûrunu Allah'ın sisteminden almadıkça selâmet sâhiline aslâ ulaşamayacaktır!...

Şimdi kendi âlemimize, yani güneş manzûmesine dalabiliriz. Bu dalışta rehberimiz nedir önce onu görelim.

Pratik hayatta mesâfe ve arâzî ölçümüzde, üçgenlerin kenar uzunluklarından faydalanılır. Biz de mekânın derinliklerine dalarken şüphesiz ki, aynı metoda baş vurabiliriz. Uzaklığını ta'yîn etmek istediğimiz cismi, son derece uzun olan üçgenimizin bir köşesine hayâlî olarak yerleştiririz. Üçgenin tabanı ile tabanına bitişik bir açı ölçülür. Bundan sonra yapılacak küçük bir hesapla cismin uzaklığını ölçebiliriz. Tabiî bu ölçme işlemi pek de basit olmayacaktır. Zîrâ uçsuz bucaksız mekânda ölçülmesi gereken cismi, bir köşesine oturtacağımız üçgenin tabanını yerleştireceğimiz bir yer bulmak pek zordur. Dünyamızın yarı çapı 6.300 kilometredir. Bu yarı çapa, ancak 384.000 kilometre uzaklıktaki ayı ölçmek için kullanacağımız üçgenin tabanı yerleşebilir. İlim, elbette olmazları oldurmaya çalışacaktır. Bu dünyada imkânsızdır diye bir şey yok. Ancak bunu kavrayalı çeyrek asırdan fazla bir zaman olmamıştır. Amerikan atasözü pek meşhûrdur. «Bir şeyin imkânsız olduğunu söyleyerek uykuya dalan bir kimse, yanında bu şeyi yapmakta olan komşusunun gürültüsüyle uyanacaktır.» İlim bunun da imkânını buldu. Bu ölçüde dünyanın mahreki yani ta'kîb ettiği yörünge, üçgene taban olarak alınır. Dünya, altı ayda yörüngesinde karşı karşıya olan iki noktadan geçer. Bu iki noktadan açıları ölçmek mümkündür. Bununla birlikte bize en yakın yıldız üzerinde olup bu yörüngeye baksaydık, sâniyede 30 kilometre hızla yani bir ekspres hızının bin misli sür'atle (Etrafımızdaki Kâinât, 34) dönen dünyanın altı aylık mahrekinin uzunluğunu ancak 27 metre ötedeki bir saçın kalınlığı kadar görecektik. Altair yıldızından bakıldığında; bu uzaklık, 100 metre uzaktan bir saçın genişliği kadar görünür. (Pierre Rousseau, Atomlar ve Yıldızlar, 92).

İkinci bir metod da ışık tayfının analiziyle elde edilir.

Güneş sistemimizin üyeleri iki kısma ayrılırlar :

1 — İç gezegenler.

2 — Dış gezegenler.

Yeryüzüyle güneş arasında bulunan Merkür (Utârid) ve Venüs (Zühre) e iç gezegenler denir. Dünyamızdan güneşe daha uzak olanlara da dış gezegenler denir.

Güneşin yere olan uzaklığı, Eros dünya paralaksı metoduyla ölçülür. Bu ölçü sonunda, yer ile güneş arasındaki mesâfenin 149,5x10 649.550.000 km. olduğu bulunur. Işığın, sâniyede 300.000 km. hızla hareket ettiğini biliyoruz. Bu hızla giden ışık hüzmeleri bize 8,17 sâniyede gelir. Sakın bu mesâfenin uzaklığı karşısında hayrete düşmeyelim. Zîrâ kâinât okyanusundaki yıldızlar âlemine dalınca basitliğini göreceğiz. Şâyet güneş bir helvacı kabağı kadar olsa bile bir bezelye, ay ufak gelincik çiçeği tohumu ve New York'taki yüz bir katlı Empirre Stade binâsı da mikroskopla ancak görülebilecek bir bakteri kadar olurdu. (G. Gamow, 1., 2, 3... sonsuz 232)

Güneşin çapı, dünyamızın çapının 108 mislidir. Alanı da dünyamızınkinin 11.880 katıdır. Hacmi, yer hacminin 1.297.000 katıdır. Kütlesi ise dünyamızın 332.000 katıdır. Güneşin çekim gücü, yer çekiminin 27 katıdır. Saatta 100 kilometre hızla giden bir tren ancak 5 yılda güneşin çevresini dolaşabilir (Sezâi Hazer, Astronomi, 65).

Güneş alev halinde patlayan gaz kümelerinden meydana gelmiş olup, küre şeklindedir. Çapı 1,3 milyon kilometredir. Yüzeyindeki sıcaklık derecesi 5500 santigrattır. Güneşin yüzeyindeki patlamalarda meydana gelen lavların yüksekliği 5000 metreye ulaşır. Fezâda meydana gelen bu lav kümelerinin enerji miktarı, metrekareye 167x400 beygir gücünde bir kuvvet saçmaktadır. Bu ısıdan, yeryüzüne ancak 2 milyonda biri ulaşır. Güneşin fezâmızda dolaşan yıldızlardan birisi olduğu kabul edilmektedir. Fezâmızda güneşten kat kat daha büyük yıldızlar mevcûddur. Güneşin yüzeyinde, şiddetli kasırgaların ve fırtınaların bulunduğu sanılmaktadır. İlim adamlarını hayrete düşüren problemlerden biri de, milyonlarca seneden beri bu kadar enerji sarfeden ve ısı veren güneşin ısısının henüz bitmemiş olmasıdır. Şâyet bilginlerin dediği gibi güneşin harâreti, içinde meydana gelen yanmaların netîcesi ise, asırlardan beri yanan güneş neden yakıcı maddesini tüketememiştir? Şüphesiz ki; güneşte cereyân eden yanma şekli, bizim bildiğimiz ve alışageldiğimiz yanmalara benzemez. Yoksa, ilim otoritelerinin de kabul ettiği gibi (60.000 seneden beri) var olan güneşin yanıp bitmesi ve sönmesi gerekirdi. Bazı bilginlere göre; fezâdaki ateş verici cisimlerin, güneş yüzeyine çarparak alev vermesi netîcesinde yeniden yanmalar meydana gelmektedir. İşte ışık saça-

rak kaybettiği yanma enerjisini böylece te'mîn etmektedir. Griniç rasathanesi müdürü Thomas Golt diyor ki : «23 Şubat 1956 da güneşte meydana gelen patlama, 1 milyon hidrojen bombasının patlamasından doğacak bir enerjiye denkti. Bu patlama sonucu fırlayan parçalar, şuâlar yoluyla tâ dünyamıza kadar ulaşmıştır.» Thomas Golt devâm ediyor : «Güneşten yeryüzüne gelen şuâlarda meydana gelen büyük artış, Griniç saatıyla iki saat boyu devâm etmişti. Yeryüzüne ulaşan bu çok fazla ışık artışı, tarihte meydana gelen en büyük kevnî şuâların birisi olarak kabul edilmektedir.» Doktorun anlattığına göre; patlamaların meydana geldiği mıntıkanın yüzölçümü, yeryüzünden birkaç kat fazlalıktadır. Patlamalar esnâsında meydana gelen enerjinin şiddeti, insan aklının alamayacağı derecede fazla idi. Rasathanenin mekanik âletleri sâyesinde kaydedebildiği bu kevnî şuâların artışı esnâsında yeryüzündeki, bütün varlıkların hissettiği de bir vâkıadır.

Bu patlamalar esnâsında meydana gelen ışıklar, gâyet uzun ve yüksek derecede idi. Hertz şuâlarından daha fazla olduğu apaşikâr görülüyordu. Şuâların uzunluğu bir santimetre ile bir metre arasında değişmekteydi. Bu patlamlardan sonra güneşten kopan parçaların etrafa fırladığı da görülmüştü. Güneşte meydana gelen patlamadan tâm yirmi saat sonra yeryüzünde en büyük magnetik sarsıntı oldu.

1956 yılının 13 Martında Amerikan Hava Kuvvetleri Araştırma Merkezi'ne bağlı rasathaneden yapılan yayınlara göre, bu tarihte güneşin dış yüzeyinde büyük bir patlama meydana gelmiştir. (Alagnograf, güneşin dış yüzeyinde meydana gelen ısı ve ateş şulelerini kaydetmeye yarayan bir cihazdır.) Alagnograf filmlerinden anlaşıldığına göre; o gün meydana gelen patlamanın kuvveti, bir anda yüz milyon hidrojen bombasının patlatılması esnâsında saçacağı enerjiye sahipti. Tokyo'da elli astronomi bilgini ve jeoloji âlimi, güneşin saçtığı kevnî şuâlar mevzûunda birifing yaparak bazı incelemeleri efkâr-ı umûmiyeye açıklamışlardır.» (Allah ve Modern İlim, 40)

İşte henüz esrârı bilinmeyen ve sâdece tahmînlerle sözü edilen şu güneş, hâlen bugün bile Hindistan'da Mecûsîlerin ilâh olarak kabul ettiği güneş, sâdece ışık ve ısımızın kaynağı olarak değil, hayatımızın ve kâinât nizâmının mihveri durumunda bulunan güneş, her gün meydana gelen ilmî incelemeler sâyesinde zihinleri biraz daha hayrete sevkeden güneş, zirvesine ulaşan ilmin atom çağında bile künhüne vâkıf olmadığı güneş, normal yanması esnâsında ağırlığından saatte beş milyon ton kaybeden ve her an yeniden aynı ağırlığı te'mîn edip enerji saçan güneş, Allah'ın varlığına bir delil değil de nedir? Evet bütün bunlar, semâmızda seyreden milyonlarca yıldızlar arasında bir

seyyâre olan güneşi yoktan var edici bir zâtın varlığına delâlet etmez mi? Daha fezâda hacmi güneşten kat kat büyük, sür'ati ondan çok daha fazla ve ışığı çok daha parlak olan yıldızlar bulunmaktadır. Bütün bunlar, Allah'ın varlığına şehâdet etmez mi?

Güneşin yüzeyi çok parlak olduğundan bir fikir serdedebilmek için çok zahmet çekeriz. Buna sebep de başta etrafını bizim atmosfer tabakamıza benzer şeylerin sarmış olmasıdır. Bunlar dört tabakaya ayrılır.

a) Işıktan küre : Parlaklığını anladığımız güneş kursu bu kısımdır. Güneş lekesi denilen siyah noktalar da bu kısımda bulunur. Lekeleri biz, güneşe nisbetle siyah görüyoruz. Hadd-i zâtında lekelerin bile parlaklığı dolunaydan 4.000 defa fazladır. Bu lekelerin göründükten birkaç gün sonra kaybolanları bulunduğu gibi, uzun müddet devâm edenleri de vardır.

b) Tersine çeviren tabaka : Işıktan kürenin üstünde sekiz yüz kilometrelik kısmı işgâl eder. Işıktan küre kısmından gelen ışık huzmeleri bu kısımda kırılır. Güneşin bu tabakasında, gaz ve buhar halinde sodyum, magnezyum, alüminyum, demir, nikel, bakır gibi metallerle oksijen gibi ametaller bulunduğu spektroskoplarla anlaşılmıştır.

c) Renk küre : 15.000 kilometrelik yer tutan bu kısmının en büyük özelliği görülen patlamalardır.

d) Taç tabaka : Güneş etrafında bir hâle gibidir. Belirli bir sınırı yoktur. Güneş de dünyamız gibi kendi ekseni etrafında döner ve bu dönüşü 25,5 günde tamâmlar (J. Gamow, Kâinâtın Yaratılışı, 305). Bakınız Rabbımın azametine ki, güneşteki lekelerin yeryüzündeki hayata ne büyük te'sîrleri oluyor. Güneş lekelerinin elektrikî te'sîriyle yer atmosferinde iyonize tabaka meydana gelir. Bu tabaka, radyo dalgalarının aksetmesini ve dünyanın her tarafına yayılmasını te'mîn eder. Güneşimizin yüzeyinden bir dakikada çıkan enerji miktarı, astronomi ilminin verileriyle şu şekilde hesaplanmıştır. $4x(149,5x10^2)x\ 10^{10}x\ 1,94 : 0,7x10^{25}$ kalori bundan sonra güneşin 1 santimetre karelik yüzeyinden fışkıran enerji miktarı 90.000 kaloridir. Güneş enerjisinin kaynağı hakkında G. Gamow diyor ki :

«Bugünkü bilgimize göre güneş, radyasyonu için lâzım gelen enerjiyi cevherlerinin atomik tertip tarzlarını değiştirmesiyle te'mîn etmekte olup, hafîf elemanlar birleşmekle ağırlığını hâsıl ediyor. Ve bu sûretle büyük kütlesinde esâslı bir değişiklik olmaksızın, kimyasal terkîbi mütemâdî sûrette değişmiş oluyor. Kütleleri, güneş kütlesinin aynı olan ana serî yıldızların hepsinin güneş kadar radyasyon neşrettiklerini biliyoruz. Bu da bize güneş kütlesindeki bir yıldızın radyasyon miktarını öbür ana-serî yıldızı halinde kaldıkça pek az değiştire-

bileceğini gösteriyor. Eğer böyle ise gezegenlerin sıcaklıkları da pek az değişikliğe ma'rûz kalıyor demektir. Merih, güneşten aldığı ısıyla ısındığı pek eski devirlerden beri bugünkü düşük sıcaklığını muhâfaza ettiği gibi, Zühre de güneşimiz hafîf elemanlar deposu tükenip büzülerek daha küçük «beyâz cüce» haline geçinceye kadar bugünkü ısısını muhâfaza edecektir. Eğer bu böyle ise hayatın gezegen serîsi boyunca ilerlemesi bir hayâlden ibâret olur. Arz, bir hayat gezegenidir. Çünkü güneşe nazaran en uygun uzaklıktadır; o halde yeryüzünde bildiğimiz neviden hayatın —tekâmülü için yüz milyonlarca yıla luzûm gösteren hayatın— Merih için geçmiş olmasını ve Zühre'de istikbâlde türeyeceğini düşünmemize sebep kalmaz, çünkü bu gezegenler güneşe nazaran hayat bakımından uygun olmayan uzaklıklarda bulunmaktadırlar.»

Sir James Jeans ise diyor ki :

«Dahası var; biraz sonra göreceğimiz genel astronomik mu'tâlara göre güneş 3.000 milyon seneden, yani, arzın doğum tarihinden beri aynı hızla radyasyon neşretmektedir.

Güneş radyasyonu; güneş için enerji kaybı olduğu âşikâr olmasına ve enerjinin korunma prensibinin de enerjinin yoktan var olamayacağını kabul etmesine göre, bu kadar uzun zamandan beri müthiş bir enerji sarfı için elbette bir kaynak aramak îcâbeder. Böyle bir kaynak nerededir?

Güneşin bugünkü radyasyonuna bakarak diyebiliriz ki; bu enerji, güneş dışında bir istasyondan te'mîn edilse bu istasyonun sâniyede bin milyon, milyon tonlarla ifâde edilen bir miktarda kömür yakması îcâbederdi. Tabiî böyle bir istasyon mevcûd değildir. Boş bir okyanustaki bir gemi gibi seyreden güneş, sarfettiği enerji için kendi yağıyla kavurulmaya mecbûrdur. Güneşi, kömürünü kendi taşıyan bir cisim ve sarfettiği ışık ve ısı enerjisinin bu kömürden hâsıl olduğunu farz etmiş olsak, bu kömürün birkaç bin senede kül ve curufa inkılâb etmesi îcâbederdi.

İlim tarihinde, güneş enerjisine dışarda bir kaynak arayan, bir tek düşünce görüyoruz. Hızı birdenbire kesilen bir mermi kinetik enerjisinin, ısı enerjisine inkılâb ettiğini biliyoruz. Astronomide buna benzer bir misâl ararsak o da şahaplardır; şahaplar da dışarıdan arz atmosferine düşen ve mermilere benzeyen cisimlerdir.

Mekân içinde seyreden böyle bir cisim, arza yaklaşırken hızı gittikçe artmakta ise de arz atmosferine girince, hava direnci yüzünden hızı kesileceğinden dolayı hareket enerjisi yavaş yavaş ısı enerjisine inkılâb eder.

Şahap, ısına ısına sonunda enkondesan hale girerek ışık neşre-

der. Bundan sonra kendi ısısıyla buhar haline geçerek gözden kaybolup geride parlak bir gaz izinden başka bir hatıra bırakmaz. Şahap enerjisinin orijinal hareket enerjisi ışık ve ısıya kalbedilmiş olur. Biz onu bu ışıkla görürüz, o da bu ısı ile buhar haline geçer.

1849 yılında Robert Mayer, güneşin radyasyon yoluyla neşretmekte olduğu enerjisinin, ona mütemâdî sûrette düşmekte olan şahaplar veya benzer cisimlerle te'mîn edilmiş olması ihtimâlini bildirmişti. Bunlar güneş atmosferine girerken hızları kesiliyor ve hareket enerjileri ısıya inkılâb ediyor. Gerçi şahaplar ve benzer cisimlerin güneşe mütemâdî bir sûrette düştükleri tabiî iseler de bunların verebilecekleri enerji, güneşin neşrettiği enerji karşısında, ihmâl edilecek derecede küçüktür; böylece cisimlerin ağırlıklar toplamı arz ağırlığına eşit olduğu takdîrde bile, bunun güneş radyasyonunun ancak bir asırlık miktarına kâfî gelebileceği basit bir hesapla anlaşılabilir. Bu hipotez kabul edildiği takdîrde güneş ağırlığının, 30 milyon senelik radyasyonu te'mîn eden şahaplar yüzünden iki katına çıkması îcâbeder.

50 beygir gücündeki bir projektörün neşrettiği radyasyon, evvelce hesâbettiğimiz gibi, bir asırda 1,5 gram kadar bir kütle taşır. Güneşin her santimetre karesi 8,10 beygir gücüyle çalışan bir projektöre benzetilirse, güneşin her santimetre karesinde bir asırda 1/4 gram kadar maddenin eksileceğini hesaplayabiliriz. Gerçi bu kadar ağırlık kaybı, bir bakışta az görünürse de bunu güneşin bütün yüzüyle çarpmakla büyük bir miktara varırız. Bu hesâba göre güneş, her sâniye 4 milyon ton, yahut dakikada 250 milyon ton kadar kaybetmektedir. Kıyâsla söylemek istersek Niyagara şelâlesinin taşıdığı su miktarının 650 katı kadardır. Eğer güneş 3000 milyon seneden, yahut arzın var olduğu tarihten beri bu hızda radyasyon neşrediyorsa bu müddet zarfında kaybetmiş olduğu kütle 400.000 milyon, milyon, milyon ton olacak ki, bu da toplam kütlesinin beş binde biri kadardır.

Radyoaktif atomların kendi kendine parçalanmaları esnâsında, maddenin radyasyona inkılâb ettiğini biliyoruz. Bu olayın yeryüzünde gördüğümüz en canlı misâli, uranyumun kurşuna dönüşmesidir; burada toplam kütlenin dört binde bir kadarı radyasyona inkılâb etmektedir. Bu halde güneş, aslında uranyumdan yaratılmış olsaydı, maddesinin bu kadar kesrini radyasyon şeklinde neşredecek ve bu da, bugünkü şiddetinde, güneş radyasyonu ancak 4.000 milyon sene idâme edecekti. Gerçi kendi kendine radyoaktif parçalanma, güneşin yaydığı enerjinin epey bir kısmını hâsıl ederse de bunu güneş enerjisinin bilfiil kaynağı olarak düşünmeye sebep yoktur. Böyle olsaydı, bugünkü güneşin, uranyum parçalanma mahsûllerinden ibâret olması îcâbederdi; halbuki bunun böyle olmadığına eminiz. Kaldı ki, güneşin

radyasyon problemi tecrîd edilmiş bir problem olmayıp, belki yıldızlar radyasyonuna âit olan geniş ve genel bir problemin küçük bir parçasıdır. Yıldızların çoğu güneşe nazaran daha yüksek enerji neşrederler; o halde güneş için kâfî bir enerji kaynağı olan bir şey, yıldızlar için kifâyetli olmayabilir. Biraz sonra göreceğimiz veçhile radyoaktivite, yıldız enerji kaynağı için tâm bir çözüm veremez.

Işığın muhtelif dalga uzunlukları, yatay eksen üzerindeki noktalarla gösterilir. Bu dalga uzunlukları, santimetrenin yüz milyonda birine eşit olan ve bir Angstrom adı verilen bir birimle ölçülür. Eğrinin yüksekliği de bu noktaya, yani bu dalga uzunluğuna karşılık radyasyon bolluğunu verir.

Yıldızların sıcaklığını ta'yîn için kullanılan iki metod, bu eğrileri gözden geçirmekle kolayca anlaşılabilir. 6000 dereceye âit olan eğrinin en yüksek noktası 4800 Angstromluk dalga uzunluğuna karşı gelmekte olduğuna göre, 4800 Angstrom dalga uzunluğundaki ışık herhangi bir yıldız tayfında en çok bulunuyorsa yıldız yüzeyinin sıcaklığı 6000 derecedir.

Bu metodlardan herhangi biri, güneş yüzü sıcaklığının 6000 mutlak derece civârında veya biraz daha aşağı olduğunu gösteriyorsa da yine ark lâmbasına nazaran 2000 derece sıcaktır. Arza güneşten gelen ışık ve ısının toplam miktarı güneş radyasyonunun, tâm değilse de pek yaklaşık olarak bu sıcaklıktaki tâm radyatörün neşrettiği radyasyona benzer (James Jeans, a.g.e., 174).

Materyal kâinâtın solit cevherini mütemâdî sûrette inhilâl ederek elle tutulamayan radyasyona inkılâb ettiğini görürüz. Güneş dün, bugüne nazaran üç yüz milyar ton daha ağırdı; 24 saatlık bu ağırlık farkı mekân içinde radyasyon halinde intişâr ediyor. Ve radyasyonun mekân içindeki seyahati zaman sonuna kadar devâm edecektir. Bu radyasyonun bir gramından az miktarı, büyük bir gemiyi Atlas Okyanusunu geçirmeye kâfî geleceği gibi yarım kilosu bütün İngiltere halkının on beş günlük —ısınma, aydınlanma, fabrika, tren, vapurlar vesâire için lâzım gelen— enerjisini te'mîn edebilir. (Âkif Nuri, Kâinât Muammâsı, 60-72)

Dünyamız

Bizim en fazla tanıdığımız ve üzerinde en çok laf ettiğimiz bir seyyâre olan dünyamız, güneşten koptuktan sonra bir takım gazlardan müteşekkil bir tabakanın sardığı seyyâl bir küre biçiminde tekâsüf etmiş, bir mihver etrafında toplanmıştır. Bu toplanma esnâsında madenler; granitler ve oksit bileşikleri gibi hafîf maddeler üst kısma

çıkmış, demir ve benzeri ağır madde bileşimleri ise merkeze doğru alt kısımlarda toplanmıştır. En üst kısımda da, taşların ayrışmasından meydana gelen toprak tabakası yer almıştır. Bu tekâsüf devresini soğuma merhalesi ta'kîbeder. Yüzeyde ısı miktarı 1200 santigrat dereceye düşünce kayaların oluşumu başlar. Bu miktar, kayaların oluşumu için en az derecedir. Artık yeryüzünün kabuk kısmı da yavaş yavaş donmaya başlar. Kabuk kısmının üstünde su kabarcıkları toplanmıştı. Onun da üstünde atmosferi teşkîl edecek olan gaz kütleleri bulunuyordu.

Daha sonra iç tabakalardaki çöküntüler ve hareket, yerin yüzeyindeki yükseltileri (dağları), çöküntüler gölleri, denizleri, okyanusları meydana getirdi.

Yapılan araştırmalardan yerin dibine, merkezine doğru gidildikçe her kilometrede 30 C° lik bir ısı artışının bulunduğu görüldü. Yani dünyamızdan üç buçuk kilometrelik derinliğe ulaştığımızda suyun kaynama noktasına varmış oluruz.

50 kilometrelik derinliğe indiğinizde bütün kayaların erime noktasına ulaşırsınız. Netice-i kelâm : Dünyamızın kütlesi; kurak bir kabuğun üst kısmını sardığı ateş denizlerinden, lavlardan meydana gelmiştir. Bu ateş denizi, üstündeki yüksek basınçlı kayalardan dolayı yüz kısmına doğru akmamaktadır. Zîrâ yüzeyden dibe doğru 15 millik bir derinliğe inildiğinde bu basınç, bütün kayaları ezmeye kâfî gelecek miktardadır. Yerin yüzeyinde ufak bir yarık oluverse, basınç olmadığından buharlar dışarıya doğru fırlarlar. İşte bundan volkanlar, fışkıran yanar dağlar meydan gelir.

Arzın yaşı :

Arzın yaşını tahmîn husûsunda ilk ilmî adım 1715 yılında mârûf astronom Halley tarafından atılmıştır. Her gün nehirler denizlere belirli miktarda su taşırken bu eriyikte bulunan az miktardaki tuzu da birlikte taşırlar. Gerçi buharlaşan su, tekrâr nehirlere iâde edilirse de tuz tebahhur edemez. Bunun netîcesi olarak okyanuslardaki tuz miktarı gittikçe artar; deniz suyunun bugünkü tuz yüzdesi evvelki gündekinden biraz fazladır. Şu halde, okyanusların bugünkü tuzluluğunun tuzun birikmesi için geçen zamanın tahmîni husûsunda iyi bir âlet olabileceğini düşünen Halley, biraz da iyimser bir iddiâ ile «Bu sûretle bütün şeylerin müddetini tahmîn için bir arguman elde etmiş oluyoruz», demişti.

Jeolojik saat. — Yağmurların sürüklemiş olduğu birikintiler bize daha değerli bilgiler verir. Seneler geçtikçe arzın yüzü tesviye edil-

mektedir. Geçen sene tepelerde ve dağ tepelerinde yer almış olan toprak, şimdi yağmurlarla çamurlu nehirlerin diplerine taşınmış olup buralardan da denizlere taşınmaktadır. Acabâ İngiltere buna ne kadar müddet için dayanabilir ve bu işlem ne zamandan beri devâm edegelmektedir? Hepimiz, ömrümüz içinde deniz kıyılarının bir kısmının denize sürüklendiğini, bazı kısımlarının denize doğru yürüdüğünü biliriz. Needle'lar gibi göze batan kara parçaları, Wight adasının güney kıyısının büyük bir parçasının gözlerimiz önünde göçmekte olduğunu bildirir. Jeologlar bu gibi işlemlerin hızlarına bakarak birikintilerin jeolojik tabakalarda müşâhede edilen kalınlığı hâsıl etmek üzere geçireceği zaman aralığını tahmîn edebilirler.

Bu kalınlıklar pek büyüktür. Prof. Arthur Holmes müşâhede edilen maksimum kalınlıkları şu sûretle veriyor :

Kainozik devir (Modern hayat)	21.950	metre
Mesozoik devir (Orta hayat)	23.300	»
Paleozik devir (Eski hayat)	55.500	»
Pre-kampriyum devir (Daha evvelki hayat, ilk hayat, hayatın fecri)	54.000	»
Toplam	154.750	»

Jeolojik zamanı tahmîn husûsunda kullanılan bu metoda «Jeolojik kum saati» adı verilmektedir. Şimdiye kadar ne kadar kum akmış olduğunu ve kumun ne hızla aktığını görerek, saattaki kumun ne zamandan beri akmakta olduğunu hesâbedebiliyoruz. Kum saatlarının başlıca kusûru olan kumun sâbit hızla akmaması keyfiyeti, bu metodun büyük kusûrudur. Jeolojik metodlar, arz yaşının yüz milyonlarca senelerle ifâde edilebileceğini göstermeye kâfî olup bu yaş hakkında daha ciddî ve belirli tahmînler için fizik ve astronominin te'mîn edeceği daha ciddî metodlara baş vurmak îcâbeder. Radyoaktif atomlar da, mükemmel kum saatları yerine geçmektedir. Çünkü bunların hızları, bugünkü bilgimize göre devirden devire kıl kadar dahi inhirâf etmemektedir.

Radyoaktif Saat

1 gramlık uranyum parçalanarak, uzun bir müddet sonra, 0,865 gram kurşun ve 0,135 gram helyuma inkılâb eder.

Şu halde arzın yaşını bulmak için azıcık uranyum, mükemmel bir saat gibi kullanılabilir. Teşekkül etmiş kurşun miktarıyla el'ân mevcûd olan uranyum miktarını ölçmekle mesele halledilmiş olur. Arz katılaştığı zaman birçok uranyum parçaları kayalarda hapsedilmişti, bu

parçalar şimdi arzın yaşını bulmak husûsunda kullanılabiliyor. Uranyumla birlikte rastlanan kurşunun hepsine radyoaktif parçalanma yüzünden teşekkül etmiş olan kurşun gibi bakmaya da hakkımız yok. Fakat bereket versin ki, uranyumun parçalanmasıyla teşekkül etmiş olan kurşun, âdî kurşundan biraz farklıdır; âdî kurşunun atom ağırlığı 207 olduğu halde, bu kurşunun atom ağırlığı 206 dır. Binâenaleyh bir radyoaktif mineral nümûnesi üzerinde yapılan kimyasal analiz, bunda ne kadar âdî kurşun ve ne kadar da radyoaktif artığı kurşun bulunduğunu bize bildirebilir. Bu nevi kurşun miktarıyla mevcûd olan uranyum miktarı arasındaki orantı, bizi parçalanma işleminin başlangıcına kadar götürebilir.

Genel olarak aynı jeolojik tabakalardan alınan kaya nümûneleri, aynı hikâyeyi söylemekte olup, bu tabakaların birikmesinden beri geçen sene sayısını bize verebilir. Radyoaktif saata göre arzın yaşı şöyledir :

1 — Radyoaktif kayalardaki kurşun - Uranyum oranından (1.750 milyon seneden fazla).

2 — Uranyum ve aktino - Uranyumun izâfî bolluğundan (3.400 milyon seneden az).

3 — Kurşun izotopları izâfî bolluğundan (5.300 milyon seneden az).

4 — İgneous kayaların kurşun mevcûdundan (300 milyon seneden az).

Güneş sisteminin yaşı ise şöyledir :

1 — Utâridin yörüngesinden bin ile on bin milyon sene.

2 — Ayın yörüngesinden takrîben 4000 milyon sene.

Meteorik taşların radyoaktiviteleri de bizim için bir saat te'mîn edebilir. Birçok taşlar üzerinde kimyasal ve radyoaktif analizleri yapan Paneth ve arkadaşları, 110 milyon seneyle 7000 milyon sene arasında yaş tahmîninde bulunmuşlardır. Bu son sınıfa giren meteoritlerin güneş sistemi içinde hâsıl olduklarına emîn olsaydık, güneş sistemini teşkîl eden madde için en aşağı 7000 milyon seneyi kabule mecbûr olurduk. Bu muhtelif rakamlar bir gezegen olarak arzın ve yeryüzündeki maddenin yaşlarını tâm olarak tahmîne yaramazsa da bunların bin milyon senelerle ölçülebileceğini göstermektedir. Fikirlerimizi yuvarlak bir rakam üzerinde tesbît etmek istersek arz için yaş olarak üç bin milyon seneyi seçmek belki doğru olur; arza âit maddenin, arzın teşekkülünden daha evvel var olduğu tabiîdir.

Arzın Şekli

Dünya yuvarlaktır, ancak tâm küre biçiminde değil, elips şeklindedir. Ekvator bölgesi şişkince, kutuplar ise basıktır. Bu basıklık oranı 1/297 dir. Yer kürenin boyutları aşağıdaki şekildedir.

Ekvator çevresi	:	40.076.594 metre
Meridyen çevresi	:	40.009.152 »
Ekvator yarı çapı	:	6.378.388 »
Kutuplar yarı çapı	:	6.356.912 »
Yerin yüzölçümü	:	51.011.000 km^2
Yerin hacmi	:	1.083.320.000 m^3

Dünyamız iki çeşit hareket eder :

a) Kendi mihveri etrafında 24 saatte bir dönüş yapar. Gece ile gündüz, bu hareketin netîcesidir. Böylece dünyamız saatta 1666 kilometre hızla dönerek kendi mihveri etrafında günde 40.000 kilometrelik yol alır. Yerin bu dönüşü Jiroskobun îcâdıyla kat'iyyet halini almıştır.

b) Güneşin etrafındaki hareketini ise bir senede tamâmlar. Arzımız, güneş etrafında dönerken tâm yuvarlak değil elips şeklinde bir yörünge ta'kîp eder ve bu esnâdaki ortalama hızı sâniyede 30 kilometredir. Bunun sonucu olarak yeryüzünün muhtelif noktalarında gece ile gündüz uzunluğu değişir ve mevsimler meydana gelir. Dünyanın, ekvator düzlemi ile güneşin etrafındaki hareketinde ta'kîb ettiği yörünge düzlemi arasında 23 derece 27 dakikalık bir fark vardır. Aynı zamanda yerin ekseni de dik değil, 66 derece 33 dakika eğiktir. Arzın kütlesi 6 milyar milyon, milyon tondur.

Bunun rakamla ifâdesi şöyledir. 6×10^{21} ton. (James Jeans, Etrafımızdaki Kâinât, 46). Bu sayı 6 rakamının önüne 21 tane sıfır koymakla değerlendirilir.

Şimdi düşünün şu Yaratıcının azametini ki, bu 6 milyar, milyon, milyon ton ağırlığındaki bize göre müthiş bir rakamı, kâinâtın genişliğine göre ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçücük bir değer ifâde eden dünyamızı bunca dağları, taşları, dereleri, tepeleriyle sâniyede 30 kilometre gibi baş döndürücü bir hızla döndürüyor. Şimdi hesâba koyulsun bakalım matematikçiler bu kocaman küreyi değil döndürmek yerinden kımıldatmak için ne kadar enerji gerekir? Kaç ton kömür yakmalıyız?.. Güneş, dünyamızdan 1.400.000 defa daha büyük. Ağırlığına ne dersiniz? Tâm 332.000 dünya ağırlığında, kısaca $2x10^{27}$ ton. Andromedea M 31 nebulasının ağırlığı ise, sâdece 3,5 milyar güneş kütlesi kadardır. Buyurun varlığına delil. Hâlâ mı inkâr? Hâlâ mı

ilhâd?... Şimdi bir de Allah'ın Kelâmı'ndan okuyalım dünyayı :

«Gece de onlar için bir âyettir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çıkarırız. Bir de bakarlar ki karanlığa girmişlerdir onlar.» (Yâsîn, 37)

«O geceyi gündüzün üstüne bürüyüp örtüyor. Gündüzü de gecenin üstüne getirip sarıyor.» (Zümer, 5)

Bu iki âyet bize açıkça dünyanın yuvarlaklığını ifâde etmektedir. Ancak bu ifâde gâyet i'câzlıdır. Birinci âyetteki «sıyırıp çıkarmak» ifâdesi, Arap dilinde yuvarlak bir şeyden çıkarmak mânâsına gelen «selh» kelimesiyle anlatılmıştır. İkinci âyetteki «tekvîr» kelimesi ise, sarâhaten bu mânâyı ifâde eder. Bir de efendimizin şu hadîsini sadet hârici olarak zikredelim. «İhtilâf-i metali dolayısıyla dünyada ezansız bir an yoktur.» Şimdi düşünün her an ezan okunulan bir dünyayı.

«Sen dağları görür, onları yerinde durur sanırsın. Halbuki onlar bulut geçer gibi geçer gider. Bu, her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın san'atıdır.» (Neml, 88)

Buyurun, sâniyede 30 kilometrelik baş döndürücü hızla koşan dünyamızın dönüşünün ilâhî kelâmla tasdîkini görün.

Bir de atmosferimizin durumunu öğrenelim gerçek hayat kitabından.

«Allah; kimi hidâyete erdirmek isterse; onun kalbini İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse; onu da göğe yükseliyormuş gibi kalbini daraltır, sıkar. Allah; îmân etmeyenlerin üstüne, işte böylece murdârlık çökertir.» (En'âm, 125)

Bilindiği gibi yer çekiminin te'sîriyle hava küresi, dünyanın üstünde bir basınç yapar, havanın basıncı yaklaşık olarak 6 000 000 000 000 000 tondur. Deniz yüzeyinde hava basıncı 1033 gramdır. Solunumun hayatımız bakımından ne kadar önem taşıdığı bilinmektedir.

Dünyamızın tâm küre biçiminde olmayıp kutupların biraz basık, ekvatorun da geniş olduğunu biliyoruz. Daha önce öğrendiğimiz gibi kendi mihveri etrafında dönen cismin basıklığı gittikçe artar. İşte kitab-ı mübînin açıklaması : «Göremediler mi biz arza geliyor, onu etrafından eksiltip duruyoruz.» (Ra'd, 41)

«Bundan sonra da yeri yayıp döşedi.» (Nâziât, 30) Bu âyette «yayıp döşedi» ifadesi, (دحى) kelimesiyle belirtilmiştir. (دحى) Arap dilinde «deve kuşu yumurtasına» denir. Bilindiği gibi dünyamız da tâm küre biçiminde değil, yumurta şeklinde, ekvator şişkince kutuplar basıkçadır. Daha açık şekilde çevirecek olursak şöyle dememiz gerekir : Bundan sonra da yeri bir deve kuşu yumurtası haline getirdi. Aynı kelimeyi bir Türk âlimi olan Mustafa bin Şemseddîn Karahisarî

şöyle açıklıyor : Dahy : Bir nesneyi yayıp döşemektir. Âyet de aynı mânâdadır. Deve kuşunun yumurtladığı yere de madhaa denirdi. (Hasan Basri Çantay, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, 1143), (Âkif Nuri, Kâinât Muammâsı, 72-80)

Yıldızlar Âlemi

Işık, dünyamızın çevresini bir sâniye zarfında 7,5 defa dönebilecek hıza sâhibtir. Işık, sâniyede 300.000 km. hızla hareket ettiğine göre 1 dakika 60 sâniye, 1 saat 60 dakika, 1 gün 24 saat, 30 gün 1 ay, 12 ay 1 sene olduğuna göre, ışığın bir senede alacağı yolu bulmak mümkündür. Işığın 1 yıl içerisinde aldığı yol aşağı yukarı 9.460.800.000.000 km. dir. (Fen Ansiklopedisi, 37, Arkın Kitabevi).

Şimdi Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethettiği sıralarda ana kaynağından çıkıp da bize henüz ışığı ulaşamamış olan yıldızların mevcûdiyetini söylersek birçok kişi bize inanmayacaktır. Ama biz de onlara, kâinâtımızda beş yüz milyon ışık senesi uzaklardaki cisimlerin varlığını hatırlatmak isteriz.

Yıldızların uzaklığı husûsunda bize rehber yine parallaks metodudur. Ancak daha önce gördüğümüz taban artık bu uzaklıklar karşısında kâfî gelmeyecektir. Zîrâ arzın güneş etrafındaki yörüngesinin bütün çapı olan üç yüz milyon kilometrelik mesâfe şimdi yetişmez. Artık karşı karşıya bulunduğumuz uzaklığı tasavvur etmeniz bilmem mümkün oluyor mu? Dünyamıza en yakın yıldızdan kalkan ışık bize ancak 4,5 ışık senesinde ulaşıyor. En yakını bu olursa uzağını varın siz tahmîn edin. Hadd-i zâtında ışık da, telsiz telgraf dalgaları gibi elektromanyetik dalgalardan ibârettir. Bir teoriye göre de kâinâtımızda bulunan her şey, titreşimlerin muhtelif şekillerinden ibâret sayılmaktadır. Sâniyede 1-16 titreşim yapan maddeyi insanoğlunun organları kavrayamaz. 16-40.000 arasındaki titreşimleri ses olarak alırız. 40.000 - 1.000.000 arasındaki titreşimleri insanoğlunun vücûdunda hissedecek bir organ mevcûd değildir. Sâniyede 1 milyon ile 3 milyar arasındaki titreşimler elektrik şeklinde ortaya çıkar. 3 milyardan yukarı titreşimler ise ışık halinde beliriyor. Bunun üzerindeki titreşimler de ısı şeklinde telâkki ediliyor. (Dr. Halim Bilsel, Allah vardır, 41).

Uzaklık ölçmede ışık tayflarından chepid (değişken) yıldızlardan faydalanıldığını daha önce söylemiştik. Bu husûsu Sir James Jeans şöyle anlatıyor :

Göğün başka başka parçalarındaki A ve B chepidleri ışıklarının eşit hızlarla değiştiği görülüyorsa, bunların mum kuvvetleri aynı ol-

malıdır. Bu halde bunların zâhirî parlaklığındaki herhangi bir fark bizden olan uzaklıklarındaki farkla ilgili olmalıdır. A yıldızı B den yüz defa daha parlak görünüyorsa, B yıldızının uzaklığı A nın uzaklığının on katı olmalıdır. Aynı sûretle, üçüncü bir C chepid'inin uzaklığı A nın uzaklığının on katı olabilir. Bu halde C yıldızı A ya nazaran yüz defa uzaktadır. C ye nazaran on defa uzakta olan D de A ya nazaran bin defa uzaktadır. Ölçü çubuğunu bu yolda devâm ederek uzatabiliriz. Bunun için, pek uzaklara varasıya kadar bir sınır yoktur; öyle bir uzaklık ki orada, fevkalâde parlak yıldızlar olan, chepid değişkenler görünmez olurlar. Şimdiye kadar sâdece chepid'lerin mukâyeseli uzaklıklarını gözden geçirdik. Maamafih, en yakın chepid'lerden çoğunun mutlak uzaklıkları yukarda izâh edilmiş olan parallaktik metodla, yani arzın güneş etrafındaki hareketinden dolayı bunların gökteki zâhirî hareketlerini ölçmekle ta'yîn edilmiştir. Bu yıldızlardan herhangi birini esâs olarak ve bir chepid'i diğerine katlamak yoluyla gökteki bütün chepid değişkenlerin mutlak uzaklıklarını hesâbedebiliriz. Bu yoldan giderek chepid değişkenlerin ışık değişim periyodu ile parlaklığı arasında müşâhede edilen bağ, yani «periyod lüminosite» bizim için bir mikyâs olabilir. Bir chepid'in mutlak lüminositesi yahut mum kuvveti, ışık değişimlerinin müşâhede edilen periyodundan, bu mikyâs vâsıtasıyla doğrudan doğruya okunabilir. Bu halde değişkenler, kâinâtın pek uzak yerlerine dikilmiş fener kuleleri gibi addedilebilir. Nasıl gemici fenerleri neşrettikleri ışık keyfiyetiyle tanınırsa, biz de bunları neşrettikleri ışık kaliteleriyle tanırız. Nasıl bir gemici sâhil fenerinin mum kuvvetini bir deniz haritasından çıkarıyorsa; biz de chepid'lerin mum kuvvetlerini, müşâhede edilen ışık değişimleri periyodlarından bulabiliriz.

Meselâ, ışıkları kırk saatlık periyodla değişen chepid'lerin lüminositeleri güneşinkinin, yaklaşık olarak, 200 katı olup 6.46x10/29 kuvvetindedir; on günlük periyoda karşı lüminosite ise güneşinkinin 1600 katı yahut 5x17x10/30 un kuvvetidir. Pek uzakta olan bir yıldızın müşâhede edilen ışık değişim periyodu on gün ise ve değişimin kalitesi bunun bir chepid değişken olduğunu gösteriyorsa, bilfiil mum kuvvetinin 5x17x10/30 olması lâzım geldiğini anlarız. Bunun zâhirî parlaklığı, bilfarz 16 ncı kairden bir yıldız parlaklığına eşit olur ve bundan bize gelen ışık 900 km. uzaktaki bir mumdan gelen ışığın aynıdır diyebiliriz. Binâenaleyh bir mum ile 5x17x10/30 mum arasındaki fark 900 km. ile yıldızın bizden olan uzaklığı arasındaki farka denk gelir.

Işığın, uzaklığın karesiyle azalması kanununu tatbîk edersek, cismin bizden olan uzaklığı 220.000 ışık senesi kadardır.

Fakat böyle bir hesâba, mekândaki ışığı azaltan hâilelerin söndürme payını da sokmak lâzımdır.

Bize en yakın olan yıldızların bir kısmını şöylece sıralayabiliriz :

Kantores burcundaki Alfa yıldızı	4,5	ışık	senesi
Sirius burcundaki yıldız	10	»	»
Vega yıldızı	26,5	»	»
Kutub yıldızı	76	»	»
Betelgeuse	200	»	»
Rigel	466	»	»

Bunlardan sâdece birkaçını buraya dercettik. J. Jeans diyor ki :

«En yakın Centauri kümesi 22.000 ışık senesi uzakta olduğu gibi yakınlık bakımından bundan sonra gelen Toucani 47 kümesi yüzde üç kadar uzaktır. Fakat bilinen en uzaktaki N.G.C. 7006 işâretli küme, bizden 186.000 ışık senesi uzaktadır.

Böyle uzaklıkların ölçüsünde parallaktik metoddan medet umulamaz. Bizden uzaklığı 186.000 ışık senesi olan bir yıldız yörüngesinin parallaktiği, Atlas Okyanusu'nun öbür tarafından tutulan bir iğne topuzunun Avrupa'daki birine nazaran büyüklüğü kadardır, değil bu kadar uzaktaki hattâ biraz daha yakındaki yörüngeyi bile takdîr edecek bir teleskopumuz yoktur. 186.000 ışık senesinin sâdece rakamı bile pek uzaktaki bu yıldız kümelerinin bizden olan uzaklığını kavramak husûsunda pek az yardım eder. Fakat biz, bunlardan bize bugün gelen ışığın oralardan ilk insanın yeryüzündeki zuhûru sıralarında kalmış olduğunu düşünmekle uzaklığın derecesini daha iyi kavrayabiliriz. Bu ışık insan neslinin çocukluğu, gençliği ve yaşlılığı içinden, medeniyetin pek geç doğan fecri içinden, tarihin kaydedebildiği bütün zaman şeridi içinden, hükümdârlık ve imparatorlukların çöküp batması içinden sâniyede 300.000 km. hızla muntazam sûrette akmış ve ancak şimdi bize varabilmiştir. Bu korkunç mekân uzunluğu, bizi kâinâtın sınırlarına götürmez; şimdi anladığımıza ve bütün ihtimâllere göre bunlar bizi, ancak galaktik sistem sınırlarına götürüyor. Globular kümenin tâm sisteminin haritasını yapmaya muvaffak olan Sehapley bunların, Samanyolu düzleminin her iki tarafında yatan bir uzun oblong şeklindeki mıntıkayı işgâl ettiklerini iki büyük çapının bu düzlemde bulunduğunu ve bunlara dik çapın nisbeten kısa olduğunu bulmuştur.

Maamafih bu müthiş mekân şeridi de, bizi kâinâtın sınırına getiremez; belki galaktik sistem sınırına ancak götürebilir.

Globular kümeler tâm sisteminin haritasını yapmış olan Shaplay, bunların Samanyolu düzleminin iki tarafında yatan uzun bir mıntıka işgâl ettiğini, iki büyük çapının bir düzlemde bulunduğu ve bunlara dik çapının ise nisbeten kısa olduğunu bulmuştur. Mekânda galaktik düzleme dik doğrultuda baktığı farzolunan bir şahıs globular kümeler sistemini bu diyagramdaki gibi görecektir. N.G.C. 7006 istisnâ edilirse bütün globular kümeler merkezi güneşten 50.000 ışık senesi kadar uzakta bulunan ve yarıçapı 115.000 ışık senesi kadar tutan bir daire içine düşer.» (Âkif Nuri, Kâinât Muammâsı, 90-95)

Diğer Gezegenler

1 — Utârid (Merkür)

Merkür'ün dünyamızdan uzaklığı 91.170.000 km. dir. Güneşe olan uzaklığı 57.830.000 km. dir. Güneşin etrafındaki bir devreyi 88 günde tamâmlar. Ne gariptir, Allah'ın her yerde, her şeyden ayrı bir tecellîsi. Bu takdîrde Utârid gezegeninin bir tarafında hep gündüz olur. Bunun netîcesi güneşe dönük tarafındaki sıcaklık kurşunu eritir. Güneş görmeyen yüzü ise dünyamızdaki hava gazını bile dondurur. Ve hayatın izine rastlanmaz Utârid'de. Utârid'in yörüngesi çok yassıdır. Güneşe bazan çok yaklaşır, bazan çok uzaklaşır. Ve yörüngesinde her zaman aynı hızla hareket etmez. Çekim hızı da dünyadakinden azdır. Sir James Jeans diyor ki :

«Gezegenler arasında güneşe yakın ve binâenaleyh en sıcak olanı «Utârid» dir. Nasıl ay dâimâ aynı yüzünü Arz'a çeviriyorsa, Utârid de dâimâ aynı yüzünü güneşe gösterir. Bu halde Utârid'in bir yarı küresinde dâimî —ve fevkalâde sıcak— bir gündüz ve diğer yarı küresinde dâimâ öğle vaktinde bulunan bu noktadaki sıcaklık derecesi «345°» kadardır; bu sıcaklıkta kurşun ve kalay likit halindedir. Eğer Utârid'te insanlar yaşıyorsa , bunların güneşe bakan yüzde bulunmayacakları şüphesizdir. Eğer böyle mahlûklar varsa bunlar ancak güneşten 90° kadar uzakta, fecir ve şafak mıntıkasında, yaşayabilirler ki, bu mıntıkada güneş dâimâ ufka yakın olduğu halde sıcaklık yine epey miktardadır. Maamafih buradaki mahlûkların da yeryüzündeki evlerde yaşamalarına imkân yoktur; çünkü güneş, kendine bakan her duvarı 345° sıcaklığa çıkarır ki, bu sıcaklıkta mahlûklar fırında kebâb olma durumuna düşerler. Bu halde bu insanların Utârid yüzünde açılmış hendek ve sokaklarda yaşadığını ve buradan yüze çıkarılan demir borularla aldıkları ısı ile sularını kaynattıklarını ve makinelerini çalıştırdıklarını farz edebiliriz. Maamafih astronomi, Utârid yüzünde her-

hangi bir neviden hayatın mevcûd olduğuna dâir bir delil izi bulamamıştır.

Utârid'in bir atmosferinin bulunup bulunmadığı konusu üzerinde hâlâ münâkaşa cereyân etmektedir. Gezegenlerin en hafîfi olan Utârid, kütlesinin Arz' kütlesinin yirmide birinden az olmasından dolayı, bir atmosfer tutma kâbiliyetini hâiz değildir. Gerçi bugünkü şartlar altında oksijen ve daha ağır gazları yüzünde tutabilecek kâbiliyette ise de eski zamanlarda, bugüne nazaran pek sıcak olduğu devirlerde, pek ağır mekâna gitmişlerdir.»

2 — Zühre (Venüs)

Dünyamızdan 41.000.000 kilometre uzak olan Zühre, güneş etrafındaki seyrini 224 günde tamâmlar. Bize pek açık görünmeyen Zühre'nin etrafını gaz kümeleri sarmıştır. Ve biz, meçhûllere bürünen bu dünyadan pek az şeyler bilebiliyoruz. Zühre'den gelen ışık tayfının analizinden oksijen emâresine rastlanmadığı halde, CO_2 (karbondioksit) bol miktarda mevcûddur.

Sir James Jeans diyor ki :

Utârid'den sonra Arz'ın ikiz kardeşi olan Zühre gezegeni gelir. İki gezegen birbirine tıpatıp benzemez, Arz'ın çapı Zühre çapından % 3 kadar büyük ve kütlesi ise onunkinden % 23 kadar büyüktür. Bu küçük farklar, iki gezegenin atmosfer tutma kâbiliyetinde mühim bir fark hâsıl etmeyeceğine göre; Zühre gezegeni, arzımız gibi hidrojen de dâhil olmak üzere gazları tutabilen bir atmosfere mâliktir.

Problemi sâdece gezegenlerin bugünkü hali yönünden mütâlaa edersek, Zühre'nin de biraz küçük miktarda olsa bile Arz'ınkine benzeyen atmosferlerle mücehhez olması netîcesine varmak îcâbeder. Fakat hakîkatte iki atmosfer birbirinden çok farklıdır. Zühre'nin genel görünüşü bu farkın bir kısmını ihtâr ediyor. Arz'a, Zühre'den baktığı farzedilen bir astronom yeryüzünün yarısını kaplayan parlak beyâz bulutlar görecektir. Bulutlardaki boşluklar deniz, çöl ve münbit arâzîye ebedî vasıflarını vereçektir. Fakat Arz'dan Zühre'ye bakan bir astronom böyle değişmez vasıfları görmeyip sâdece buluta benzeyen yüz görmektedir.

Zühre atmosferinin üst kısımlarının Arz'dan etüdü burada ne oksijen ve ne de su buharı mevcûd olmadığını ve belki fazla miktarda karbondioksit gazının bulunduğunu gösteriyor. Spektroskopik muâyenenin kat'î sûrette hassâs olmamasına göre, bu da orada oksijen ve su buharının kat'î olarak mevcûd olmaması demek değil ise de oksijen ve su buharı miktarlarının muayyen sınırın altında bulunması de-

mektir. Arz atmosferindeki oksijenin hepsi atmosfer basıncı altında bir tabaka halinde yayılmış olsaydı, bu tabakanın kalınlığı birbuçuk kilometre olurdu; eğer oksijen yerine karbondioksit gazı aynı muâmeleye tâbi tutulsaydı bu tabakanın kalınlığı ancak birkaç metre olurdu. Zühre atmosferinin üst tabakalarındaki mütenâzır kalınlıkları oksijen için bir metreden az ve karbondioksit için yedi, sekiz yüz metre tutardı. Kısaca, Arz'dan Zühre'ye geçmekle karbondioksit ve oksijen yerlerini değiştiriyor. St. John'un buluşuna göre Zühre'nin üst atmosferindeki su buharının toplam miktarı arz üzerindeki en yüksek bulutlardakinden azdır; eğer bunların hepsi yağmur halinde yağmış olsa bile milimetre kalınlığında yağmur tabakası teşkîl edemez.

3 — Merîh (Mars)

Güneşe uzaklığı 227.000.000 km. olan Merîh, güneş etrafındaki dolanımını 686 günde tamâmlar, kendisinin etrafında da iki uydusu vardır. Eskiden her ne kadar Merîh'te hayat olduğu sanılmakta ve orada da canlıların yaşadığı kabul edilmekteyse de, son ilmî araştırmalar ve bilhassâ Amerikan Fezâ Merkezi N.A.S.A.'nın gönderdiği peyklerden gelen sinyallere göre hayat olmadığı anlaşılmıştır. Merîh de kendi mihveri etrafındaki dönüşünü 24 saat 37 dakikada bitirir. Çapı 6.784 km. dir. Uyduları Phobos ve Deimos'tur. Sir James Jeans diyor ki :

Güneşten uzaklaştıkça Zühre'den sonra Arz'a ve sonra da Merîh'e varılır. Bunun güneşten aldığı radyasyon ortalama sıcaklığı Arz sıcaklığının 0.81 katı yahut, yaklaşık olarak —40° kılar. Bilfiil müşâhede edilen sıcaklık dereceleri bu ortalamanın iki tarafında geniş bir aralık teşkîl etmekte olup Merîh, yaz günlerinde ekvatordaki sıcaklık derecesi 10° ile, Merîh kışının ortalarında kutupların sıcaklık derecesi olan —70° arasında değişmektedir.

Eğer Merîh esâslı bir atmosferle çevrilmemiş olsaydı, bu yayılma daha geniş mikyâsta olacaktır; müşâhedeler böyle bir atmosferin varlığını te'yîd ediyor.

Merîh'in iki kutbu, (kutub buz tepeleri) diye anılan, beyâz alanlarla çevrilmiş olup, bunlar sıcak havalarda küçülmekte ve yaz aylarında tamâmıyla ortadan kalkmaktadır. Gerçi bu isim, arz üzerindeki tepelerine benzetilmek üzere verilmişse de Merîh'te buz varsa, bu buzun pek ince olması îcâbeder : Çünkü orada pek kuvvetli olmayan güneş ışını, kalın buz tabakasını eritmeye müsâit değildir. Merîh yüzünde buz varsa, kutba yakın yerleri istisnâ edilmek üzere bu buz tabakası kalınlığı, hesâba göre birkaç santimetreyi geçemez.

4 — Müşterî (Jüpiter)

Güneşe uzaklığı 777.270.000 km. olan Müşterî'nin dokuz tane uydusu olup, güneş etrafındaki seyrini 12 senede tamâmlar. Müşterî'nin yüzeyinde suhûnet, sıfırın altında —127 dereceyi bulur. Bol miktarda metan gazına rastlanır. O yüzden canlı organizmanın yaşaması imkân dışındadır, gezegenlerin en büyüğüdür. Çapı 147.700 km. dir. Kütlesi 318.3 dünya kadardır. Müşterî'nin kütlesi, öbür gezegenlerin kütlesinin toplamının üç katına yakındır. Dünyamıza çok uzak olduğundan parlak ve küçük kurs halinde görülür. Kendi ekseni etrafındaki seyrini 9 saat 50 dakikada tamâmlar. Atmosferinde metandan ayrı olarak amonyak gazına da rastlanır. Uyduları Müşterî'nin etrafında 12 saatla 745 gün arasında değişen bir müddet içinde seyreder. Bu uydular çeşitli büyüklüktedir. En büyüğünün yarı çapı 5.600 km., en küçüğününki ise 16 km. dir. Gneymand adı verilen 5.600 km. yarıçapındaki uydusu aydan iki kere daha büyüktür. Müşterî'deki atmosfer basıncı yeryüzünden tâm 700.000 kere fazladır. Çekim kuvveti de yeryüzünden 1.000.000 kere fazladır. Müşterî'nin bir yılı, dünyamızın 4380 günü kadardır. Demek ki Müşterî, dünya etrafında bir kere dönünceye kadar dünyamız güneşin çevresinde tâm on üç defa tur yapmaktadır. Müşterî'nin çapı güneşinkinin onda biri kadardır.

5 — Zühâl (Satürn)

Güneşten uzaklığı 1.425.000.000 km. olup on tane peyki vardır. Güneş etrafındaki seyrini 29.5 senede tamâmlar. Zühâl'in atmosferinde de metan ve amonyak gazı vardır. Zühâl gezegeninin etrafındaki peykler halka biçimindedir. Çapı yaklaşık olarak 75.000 mîldir. Yüzeyi sert değil bilakis hafîf gaz gibi bir maddeden yapılmıştır. Kendi ekseni etrafındaki seyrini 10.5 saatta tamâmlar. Zühâl ile güneşin arası hemen hemen dünya ile güneşin on mislidir. Zühâl'de insan yaşamış olsaydı ne acâyibtir ki; dokuz yaşına basınca bizim dünyamızın pîr-i fânîleri kadar yani seksen sekiz sene yaşamış olacaktı. Zühâl, bizim dünyamızdan yedi yüz otuz üç defa daha büyüktür. Zühâl'in yüzeyindeki atmosfer basıncı dünyamızdakinin 1.000.000 katıdır. Zühâlde de amonyak ve metan gazına rastlanır. Yüzeydeki ısı —158 C° dir.

6 — Uranus

Güneşten 28.866.000.000 km. uzaklıkta dönen Uranus, seyrini seksen dört senede bitirir. Peyki dört tanedir. Çapı 32.000 mildir. Atmosferi, zehirli metan gazıyla doludur. Sıcaklık miktarı —183 dereceden daha azdır. Yüzeyindeki (Sir James Jeans, Etrafımızdaki Kâinât, 290)

buz kalınlığı 10.000 km. kadardır. Bunun da üzerindeki atmosfer 5.000 km. dir. Fazla soğuk yüzünden amonyak gazı da donmuş haldedir (Fen Ansiklopedisi, 617). Uranus'un bir yılı dünyanın seksen dört yılı kadardır. Bu gezegeni insanlık tanıyalıdan beri henüz güneş etrafında iki defa seyrini tamâmlamıştır.

7 — Neptün

Güneşten 4.490.000.000 km. uzaklıkta bulunup, yüz altmış beş senede güneş etrafında bir kez seyir yapmaktadır. Bir tane uydusu vardır. Neptün'ün atmosferinde de zehirli metan gazı bulunduğu tayfların analizinden anlaşılıyor. Sıcaklık derecesi ise —210 C° dir. Üzerindeki buz kalınlığı Uranus'ta olduğu gibi 10.000 kilometre kadardır. Atmosfer derinliği ise 3.000 kilometredir.

8 — Plüton

Güneşe dünyadan kırk defa daha uzakta altı trilyon dört yüz milyar kilometre mesâfede olan Plüton, güneş etrafındaki seyrini iki yüz kırk sekiz senede tamâmlar. Plüton, Amerika'lı Lovel tarafından bulunmuşsa da tâm keşfi 1930 yılına rastlar. Plüton'un çapı 5.500 kilometredir. Plüton hakkında henüz pek fazla şeyler bilmiyoruz.

Şu anda gezegenler sistemindeki seyahatımızı da bitirmiş oluyoruz. Gezegenler sistemi kâinâtın genişliği, yıldızların acâyibliği, kehkeşânların dehşeti, nebülozların azameti karşısında bir zerre kadar. Daha önceki sayfalarda kâinât modellerini gördünüz. Bunca âlemler neden böyle bomboş, hiç birinde hayat yok mu? İlmin şimdilik verdiği tek cevab «henüz bilemiyoruz.» Bu arada ilimden pek az nasîb alan câhiller de yirminci asırda pek az değil.

Bunca hakîkatleri gördükten sonra hâlâ Allah'ı inkâra yeltenecek bir kimse çıkar mı bilmem. Milimetrenin milyarda bir küçüklüğünde 50.000 kilometrelik hızla dolaşan elektronlardan tutun da, sonsuz âlemde aynı hızla dolaşan milyarlarca ton ağırlığındaki maddeden müteşekkil cisimleri, seyyâreleri, yıldızları, kehkeşânları, nebülozları bir topaç gibi oynatan Allah'ın hikmeti önünde başımızı önümüze eğerek «henüz bilmiyoruz» demekten başka ne gelir elimizden? Bunu demeyenler nânkör değil midir? «Ve hepsi felek içre yüzerler». (Âkif Nuri, Kâinât Muammâsı, 81-89).

oOo

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ
النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ
وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

3 — O'dur yeri düzleyen ve orada dağlar, nehirler var eden, her türlü mahsûlden çift çift yetiştiren ve gündüzü geceyle bürüyen. Muhakkak ki bunda düşünen bir kavim için âyetler vardır.

4 — Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları, üzüm bağları, ekinler ve çatallı çatalsız hurma ağaçları vardır. Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır. Şüphesiz ki bunlarda, akleden bir kavim için âyetler vardır.

Yeri Düzleyen

Allah Teâlâ, ulvî âlemi zikrettikten sonra süflî âlem hakkındaki kudretini, hikmetini ve onu nasıl sağlamlaştırdığını zikretmeye başlayıp şöyle buyurur : «O'dur yeri düzleyen...» onu uzunluk ve en bakımından geniş kılmıştır. Yüksek, sarsılmaz dağlarla onu tesbît etmiştir. Onda her bir şekil ve cinsten çift çift kokularında, tatlarında, şekil ve renklerinde birbirinden farklı olan meyvelerin sulanması için orada nehirler, ırmaklar ve kaynaklar akıtmıştır.

«Ve gündüzü gece ile bürür.» Onlardan her birini, biri ötekini sür'atle ta'kîb eder, peşinden gider kılmıştır. Biri gidince diğeri onu bürür. Biri sona erince hemen öteki gelir. Mekân ve mekânda olanlarda tasarrufta bulunduğu gibi zaman üzerinde de tasarrufta bulunur. Muhakkak ki bunda Allah'ın nimetleri, hikmet ve delilleri üzerinde düşünenler için âyetler, ibretler vardır.

«Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları vardır.» biri diğerine mücâvir arâzîler vardır. Bununla birlikte birisi temiz, hoş olup insanların faydalanacakları şeyleri bitirir. Öteki çorak, tuzlu olup hiç bir şey bitirmez. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd İbn Zübeyr,

Dahhâk ve başkalarından rivâyet edilmiştir. Aynı şekilde yeryüzü parçalarının değişik renklerde olması da bu âyete girer. Bir toprak kırmızı, biri beyâz, biri sarı, biri siyah, biri taşlık, diğeri ova, biri kumsal, biri katı ve yoğun, diğeri yumuşaktır. Hepsi de birbirine komşudur. Birinin vasıfları böyle iken, diğerinin özellikleri daha başkadır. İşte bütün bunlar, bir Fâil-i Muhtâr'a delâlet eden şeylerdendir. O'ndan başka İlâh ve O'nun dışında Rab yoktur.

«Üzüm bağları, ekinler ve hurma ağaçları vardır.» Âyetteki (و جنات من اعناب و زرع و نخيل) kısmının başındaki vav harfinin bunları (جنات) kelimesi üzerine atfeden bağlaç olması muhtemeldir. Buna göre bu iki kelime merfû' okunurlar. Buna göre mânâ : Üzüm bağları, ekinler ve çatallı çatalsız hurma ağaçları vardır, şeklindedir. Bu kelimelerin (اعناب) kelimesi üzerinde atfedilmiş olması da muhtemel olup buna göre mecrûr olacaktır. Buna göre ise anlam şöyle olur : Üzüm, ekin, çatallı ve çatalsız hurma bahçeleri (bağları) vardır. İmâmlardan bir grup âyetleri her iki kırâetle de okumuşlardır. Allah Teâlâ : «Çatallı ve çatalsız hurma ağaçları vardır.» buyurur ki âyetteki (الصنوان) kelimesi; bir bitkideki toplanmış kökler, anlamındadır. Nar, incir ve hurma ağaçlarının bir kısmı ile benzeri ağaçlar böyledir. (غير الصنوان) kelimesi ise, diğer ağaçlarda olduğu gibi tek kökü olanlardır. Buradan hareketle kişinin amcasına da «Babasının çatalı» denilmiştir. Nitekim sahîh bir hadîste rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) Ömer'e : Kişinin amcasının, babasının çatalı olduğunu hissetmedin mi (Her ikisinin de aynı soydan olduklarını hissetmedin mi?) buyurmuştur. Süfyân es-Sevrî ve Şu'be'nin Ebu İshâk'dan, onun da Berâ (r.a.) dan rivâyetine göre; (الصنوان), bir kökte olan hurma ağaçları (غير الصنوان) ise dağınık hurma ağaçlarıdır. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem'indir.

Allah Teâlâ : «Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır.» buyurur. A'meş'in Ebu Sâlih'ten, onun Ebu Hüreyre (r.a.) den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, «Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Bozuk, kuru hurma, başka bir çeşit hurma, tatlı ve ekşi hurmadır. Hadîsi rivâyet eden Tirmizî hasen, garîb olduğunu söylemiştir. Şekilleri, renkleri, tadları, kokuları, yaprakları ve çiçeklerinde meyve ve ekin cinsleri arasında farklılıklar vardır. Şu gâyet tatlıdır. Öteki gâyet ekşidir. Şu gayet acıdır, şu acı, diğeri tatlıdır. Birisi hem onu hem diğerini kendinde toplamış, sonra Allah'ın izniyle

başka bir tada dönüşmüştür. Şu sarıdır, bu kırmızıdır, diğeri beyâz, öteki siyah, beriki mavidir. Çiçekler de böyledir. Bununla birlikte hepsi de bir tek tabîattan —ki o da sudur— beslenmektedirler. Bununla birlikte aralarında sayılamayacak kadar çok farklılıklar vardır. İşte bütün bunlar anlayan kimseler için alâmetlerdir. Gücüyle eşyâyı birbirine üstün kılan, eşyâyı dilediği gibi yaratan bir Fâil-i Muhtâr'a en büyük delillerdendir bunlar. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Şüphesiz ki bunlarda, akleden bir kavim için ibretler vardır.» buyurmuştur.

İZÂHI

Yüce Allah semâvi delilleri sıraladıktan sonra, peşinden yeryüzünden alınan delilleri zikrediyor ve «Yeri döşeyen O'dur» buyuruyor.

Yeryüzüyle ilgili kanunlarla Allah'ın varlığını isbât konusunda birkaç istidlâl nev'i vardır :

1) Bir şeyin hacmi ve miktârı arttığı zaman sanki o hacim ve miktâr uzuyor gibi olur. İşte «Yeri döşeyen O'dur» âyeti, yeryüzünü o muayyen miktârdan eksik veya fazla yapmayıp o şekle tahsîs edenin Cenâb-ı Allah olduğuna işârettir. Bu tahsîsin Allah tarafından olduğuna delil; yeryüzünün şu andaki halinden az veya çok miktârda olması mümkün olduğu halde, belli miktârla tahsîs edilmiş olmasının, ancak bir zâtın takdîr ve tahsîsi ile olabileceğidir.

2) Ebu Bekr el-Esamm şöyle diyor : ﴿ الله ﴾ kelimesi, sonu bulunamayacak noktaya kadar yaymak mânasınadır. «Yeryüzünü düzleyen O'dur» âyeti, yüce Allah'ın yeryüzünü insanın sonunu göremeyeceği kadar büyük bir hacimde yarattığını bildiriyor. Çünkü yeryüzü, şu andaki hacminden daha küçük olsaydı ondan yeterince faydalanılamazdı.

3) Bazıları dünyanın bir zamanlar yuvarlak olduğunu, Allah'ın onu yaydığını, Mekke'deki Kâ'be'nin altından itibâren ona bir elips şekli verdiğini ve şu şu şekli aldı derken, bazıları da onun Mescid-i Aksâ'nın altında toplanmış halde olduğunu, Allah'ın ona şuraya şuraya git dediğini ileri sürmektedirler.

Fakat bu görüş, ancak dünyanın yuvarlak değil de düz olduğu zaman geçerlidir. Bu görüşte olanlar «Bundan sonra yeri döşemiştir.» (Nâziât, 30) meâlindeki âyeti delil gösteriyorlar. Ancak bu görüş, iki açıdan zorluk taşımaktadır :

1) Dünyanın yuvarlak olduğu delillerle sâbittir, bu konuda nasıl büyüklük taslanabilir?

Şöyle de denîyor : «Yeri düzleyen» ifâdesi, onun yuvarlak olmasına aykırıdır. Şâyet yer yuvarlak olursa, onu düzlemek nasıl mümkün olabilir?

Biz diyoruz ki : Dünya büyük bir cisimdir. Bir yuvarlak cisim eğer son derece büyük ise her bir parçası düzmüş gibi görülür. Bu yuvarlak ile düz bir cisim arasındaki farkı ancak Allah bilebilir. Nitekim Cenâb-ı Allah, «Dağları da kazıklar (yaptık)» buyurmaktadır. Halbuki insanlar, onun üzerinde yaşıyorlar. İşte dünya da böyledir.

2) Bu âyet, Yaratıcının varlığını isbât etmek için getirilmiştir. İsbât materyali olan bu konunun bilinen ve görülen bir şey olması gerektir. Dünyanın Kâ'be'nin altında toplu vaziyette olması görülen ve duyulan bir şey değildir ki, bununla Yaratıcının varlığına istidlâl edilebilsin. O halde bizim te'vîlimiz doğrudur.

İkinci Nevi İstidlâl : Burada dağları buluyoruz. Cenâb-ı Allah, buna işâretle «Orada dağlar vareden» buyurmaktadır.

Dağların varlığıyla Yaratıcının varlığını isbât istidlâl birkaç tarzda olmaktadır :

Birinci tarz delil : Dünyanın bütünüyle bir tek tabîatı ve mizâcı vardır. Bununla beraber bir yerde dağların bulunup diğer yerde bulunmaması ancak kudret ve hikmet sâhibi bir zât'ın yaratması ile mümkün olabilir. Filozoflar ise şöyle diyorlar : Dağlar şöyle oluşmuştur : Dünyanın bu kısmında denizler vardı. Bu denizlerde sıvı çamurlar oluştu. Sonra güneşin etkisiyle bu çamurlar taşa dönüştü. Böylece dağlar doğdu. Denizlerin meydana gelmesi güneşin yükseliş ve alçalışından kaynaklanmaktadır. İlk çağlarda güneşin alçak yörüngesi kuzey kısmında idi. Ma'lûmdur ki güneş, alçak yörüngesinde bulunduğu zaman dünyaya daha yakın olur. Bu durumda dünyayı daha çok ısıtır. Şiddetli ısınma da nemlerin çekilmesine sebep olur. İşte güneşin alçaklığı kuzey yarım kürede olduğu zamanlarda denizler de o yarım kürede idi. Şimdi ise güneşin yüksekliği kuzeye, alçaklığı güneye kaymıştır. Buna bağlı olarak denizler de güneye geçmiş, fakat dağlar kuzeyde kalmıştır. Ancak filozofların bu görüşleri birkaç noktadan zayıftır :

a) Denizlerde çamurun oluşması, güneşin onun üzerine düşmesi genel bir durumdur. Hal böyle olduğuna göre bu dağlar niçin bazı yerlerde olmuştur da diğerlerinde olmamıştır?

b) Bazı dağlar görüyoruz, sanki taşları kat kat örülmüş, sanki kerpiçleri üst üste konan bir binâ gibi duruyor. Böyle bir birleşimin filozofların dediği gibi meydana gelmesi aklen imkânsız gibidir.

c) Şu anda güneşin yüksek yörüngesi, yengeç burcunun başlarına yakındır. Güneşin, kuzey yarım küreye geçisinden bu yana onun

bu konumu yaklaşık dokuz bin senedir devâm etmektedir. Bu takdîre göre bu uzun zaman zarfında dağlar sürekli ufalmaktadır. Buna göre taş nâmına bir şey kalmaması gerekirdi. Ancak şu andaki durum hiç de böyle değildir. O halde onların ileri sürdüğü sebep zayıftır.

İkinci tarz delil : Allah'ın varlığına, dağlarda yedi kıymetli madenin, değerli cevherlerin, demir sülfat'ın, tuzların, petrol ve kükürtün bulunması ile delil getirmektedir. Dünyanın tabîatı bir, dağların tabîatı bir, güneşin bunlara etkisi birdir. Bunlara rağmen dağlarda böyle farklı madenlerin olması bütün bunların yaratılmışlara benzemeyen Allah'ın takdîriyle olduğuna delâlet eder.

Üçüncü tarz delil şöyledir : Dağlar, yeryüzünde nehirlerin oluşmasına sebep oluyor. Ma'lûmdur ki, taş sert bir cisimdir. İşte buharlar yeryüzünden yükselip de dağlara ulaşınca orada birikir ve yoğunlaşır. Böylece dağların altında büyük sular meydana gelir. Sonra bu sular çok güçlü olduğu için yeryüzüne çıkar ve akmaya başlar. Dağların, nehirlerin doğmasına sebep olması işte böyledir. Bunun içindir ki yüce Allah, dağları zikrettiği yerlerde genellikle nehirleri de zikretmiştir. Bu âyette olduğu gibi.

Üçüncü nevi istidlâl : Bu âyette geçen üçüncü nevi istidlâl bitkilerin ilginç yaratılışı ile ilgilidir. «Her türlü mahsûlden çift çift yetiştiren.» âyeti buna işâret etmektedir. Burada da birkaç mes'ele vardır :

Birinci Mes'ele : Bir tohum toprağa atılınca toprağın nemi ile yeşerir ve büyür, üst ve alt tarafından ayrılır. Üstteki çatlaktan havaya doğru yükselen ağaç, aşağı çatlaktan ise toprağın diplerine doğru inen damarlar çıkar. Bu ilginç bir olaydır. Çünkü bu tanenin bir tek özelliği vardır. Ayrıca tabîat kanunlarının etkisi de birdir. Bu eşit şartlara rağmen bir tohumun alt ve üst çatlağından farklı şeyler çıkıyor. Aynı şartları hâiz bir şeyden, iki zıt olayın çıkması muhâldir. Bu muhâliyete rağmen meydana gelen bu olay, tabîat ve özellikten değil ancak Cenâb-ı Allah'ın düzenlemesi ve yaratmasıyladır. Bir de görüyoruz ki; aynı tohumdan çıkan bu ağacın bir kısmı dal, bir kısmı çiçek, bir kısmı da meyve oluyor. Sonra bakıyoruz aynı meyvede muhtelif yapılar bulunuyor. Cevizi ele alalım, dört çeşit kabuğu vardır. Üst kabuk, altında sert kabuk, için etrafını kaplayan kabuk ve yaş iken içten ayrılabilen zarımsı kabuk. Kezâ bazan bir tek meyvede farklı unsurlar olmaktadır. Meselâ ağaç kavununun kabuğu kuru ve sıcak, içi yakıcı ve ıslaktır. Kuzu kulağı ise soğuk ve kuru, içi sıcak ve kuru, çiçeği ise yakıcı ve kurudur. Meselâ üzüm, kabuğu ve çekirdeği kuru ve soğuk, eti ve suyu ise sıcak ve nemlidir. İşte tabîat kanunlarının ve gök cisimlerinin etkisi aynı olmakla birlikte bu bir tek tohumdan böyle fark-

lı unsurların doğması mutlakâ Allah'ın takdîr ve tanzîmi ile olmalıdır.

İkinci Mes'ele : Âyette geçen «çift çift» kelimesi, iki sınıf mânâlınadır. Bu farklılık ya tatlı ve ekşi gibi tat bakımından, ya sıcak ve soğuk gibi tabîat bakımından, yahut da beyâz ve siyah gibi renk bakımından olmaktadır.

Şöyle bir soru sorulabilir : Çift zâten ikili bir rakamdır. Buna âyette «çift çift» denmesinin ne yararı olabilir?

Biz deriz ki : Rivâyete göre Cenâb-ı Allah ilk olarak kâinâtı yarattığı zaman, ağaçları yarattığında onların her bir nevinden iki tane yaratmıştır. Eğer âyette sâdece «çift yarattı» denseydi, bununla tür mü veya şahıs mı kasdedildiği bilinmezdi. Fakat, «çift çift» denince anladık ki; yüce Allah ilk yarattığında her bir türden az veya çok değil iki çift yaratmıştır. Hülâsa bugün insanlar çoktur. Fakat insanlık Âdem ve Havvâ gibi iki sınıfla başladığı gibi, diğer bitki ve ağaçlar da böyle başlamıştır.

Dördüncü nevi : Bu âyette geçen dördüncü tür gece ve gündüzün durumu ile yapılan istidlâldir. «Gündüzü geceye bürüyen» ifâdesi buna işâret ediyor. Bu cümle ile, nimetlerin ancak gece ve gündüz ve bunların peşpeşe gelmesi ile olgunlaşacağı vurgulanıyor... Yüce Allah, bu parlak ve kesin delilleri zikrettikten sonra «şüphesiz, düşünenler için bunda âyetler vardır» buyurmuştur.

Cenâb-ı Allah çoğu kez sûflî âlemde bulunan delilleri zikrettiği her yerde «Şüphesiz bunda düşünenler için âyetler vardır.» veya bu mânâya gelen bir ifâde kullanmaktadır. Bunun sebebi; filozofların sûflî âlemdeki olayları, yıldızlarda meydana gelen değişikliğe bağlamalarıdır. Zîrâ filozofların bu görüşlerinin doğru olmadığına deliller getirilmedikçe maksad hâsıl olmaz. Bunun içindir ki Allah Teâlâ, «Şüphesiz bunda düşünenler için âyetler vardır» buyurmakta, sanki bundan sonra düşünme kalıyor. İstidlâlin tamâmlanması için bu noktadan sonra mutlakâ düşünülmesi lâzımdır, buyurmaktadır.

Filozoflara bu iddiâlarına karşı iki tarzda cevab verilir :

1) Siz süflî âlemdeki olayları, gök cisimlerinin durumlarına bağlıyorsunuz. Oysa biz her bir gök cisminin yapı, konum ve özelliğine sâhip olmasının Allah'ın tahsîsi ile olduğunu delillerle isbât ettik. Bu cevab Allah tarafından bu âyette zikredilmiştir. Yüce Allah burada, semâvî delilleri serdetmekle işe başlamış —bunların Yaratıcının varlığına nasıl delâlet ettiğini izâh ettik— sonra dünya ile ilgili delilleri zikre geçmiştir.

Dünyada olagelen bu olayların, uzaydaki cisimlerin durumuyla ilgili olduğunu niçin doğru bulmayalım? denirse buna şöyle cevab ve-

ririz : Durum öyle kabul edilse bile, bu gök cisimlerinin de bir yaratıcıya muhtâç olduğunu isbât ettiğimiz için bu durum düşüncemizi ibtâl etmez.

İkinci tarz : Bu tarz cevabta süflî âlemdeki hâdiselerin uzaydaki birtakım cisimlerin konumlarından dolayı meydana gelemeyeceğine dâir deliller serdedilmesidir. Bu tarz, bundan sonraki âyette işlenmektedir. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 2-5).

Bu âyette birkaç mes'ele vardır :

Birinci Mes'ele : Bu âyette bu dünyada meydana gelen fizik olaylarının gök cisimlerinin, yıldızların konum ve hareketinden neş'et etmediğine delil getirilmek istenmektedir. Bu iki türlü ifâde edilir :

1) Dünyada tabîat ve mâhiyet bakımından farklı, birbirine komşu kıt'alar vardır. Bunların bazısı çorak, bazısı gevşek, bazısı sert, bazısı bitki için elverişli, bazısı taşlı, kumlu, bazısı çamur halindedir. Bu komşu kıt'alara güneş ve diğer yıldızların etkisi birdir. Bu birliğe rağmen kıt'aların ayrı niteliklere sâhib olması, Allah'ın takdîri iledir.

2) Yerin bir parçası aynı su ile sulanır. Buraya güneşin etkisi de aynıdır. Buna rağmen burada yetişen meyveler tat, renk, tabîat ve özellik bakımından farklı olmaktadır. Hattâ elimize bir üzüm salkımı alıp incelesek, bütün taneleri tatlı ve olgunlaşmış olduğu halde, bir tanenin ekşi olduğunu görürüz. Oysa unsurların ve yıldızların bu tanelerin hepsine etkisi aynıdır. Hattâ bundan daha ilginç örnekler de vardır. Bazı gül türleri vardır. Bunların tomurcuklarının bir tarafı gâyet kırmızı olduğu halde, öbür tarafı son derece siyah olur. Üstelik bu gül son derece ince ve yumuşaktır. Binâenaleyh burada güneşin etkisi taraflardan birine ulaşmış, diğerine ulaşmamıştır denemez. Bu durum, bu olayların Allah'ın tedbîri ile olduğuna kesinlikle delâlet eder. Cenâb-ı Allah bu noktaya «Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden ayrı kılmışızdır.» şeklinde işâret buyurur. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 6-7).

——————— oOo ———————

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ
وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

5 — Şaşacaksan, onların : Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız? demelerine şaşmak gerekir. İşte onlar, Rablarını inkâr edenlerdir. İşte onlar, boyunlarına demir halkalar vurulanlardır. Ve işte onlar; cehennemliklerdir, orada temelli kalacaklardır.

Asıl Şaşılacak Olan

Allah Teâlâ elçisi Muhammed (s.a.) e şöyle buyurur : Bu müşriklerin âhireti (yeniden diriltilmeyi ve Alah'a döndürülmeyi) yalanlamalarına şaşacaksan onların... demelerine şaşmak gerekir. Bununla birlikte onlar Allah'ın dilediğine güç yetirici olduğuna delâlet eden yaratmasındaki âyetlerini müşâhade etmektedirler. Onlar aynı zamanda Allah'ın eşyâyı yaratmaya başladığını, anılmış bir şey olmadıktan sonra onları yarattığını itirâf etmektedirler. Bütün bunlardan sonra onun âlemleri yeni bir yaratılışla iâde edeceği (onları tekrâr yaratacağı) haberini yalanlamaktadırlar. Halbuki onlar yalanladıklarından daha şaşırtıcı olanını müşâhade etmiş ve itirâf etmişlerdir. İşte sen şaşacaksan, onların şu sözlerine şaşmalısın : «Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız?» Her bilgili ve akıllı kişi bilir ki gökleri ve yerleri yaratmak insanları yaratmaktan daha büyüktür. Yaratmaya başlayana onu tekrâr etme daha kolaydır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Görmüyorlar mı ki, gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye kâdirdir. Evet O, muhakkak herşeye kâdir'dir.» (Ahkâf, 33). Sonra Allah Teâlâ, yalanlayanları şöyle niteler : «İşte onlar, Rablarını inkâr edenlerdir. İşte onlar, boyunlarına demir halkalar vurulup bunlarla ateşe sürüklenenlerdir. Ve işte onlar; cehennemliklerdir, orada temelli kalacaklardır, (orada ebedî olarak kalacaklar, başka bir yere dönüp geçemeyecekler ve orada son bulmayacaklardır.)»

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ
لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾

6 — İyilikten önce kötülük isterler çabucak senden. Oysa onlardan önce nice örnekler geçmiştir. Doğrusu insanların zulmetlerine rağmen, Rabbın mağfiret sâhibidir. Şüphesiz ki Rabbının cezâlandırması, şiddetlidir.

Allah Teâlâ buyurur ki : Bu yalanlayanlar iyilikten önce kötülük, azâb isterler senden. Allah Teâlâ başka âyetlerde onlardan haber vererek şöyle buyurur : «Dediler ki : Ey kendisine kitab indirilen kişi, sen mutlakâ delisin. Doğru söyleyenlerdensen bize melekleri getirmeli değil misin? Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine mühlet verilmez.» (Hicr, 6-8), «Senden azâbı çarçabuk isterler. Eğer belirtilmiş bir süre olmasaydı, azâb onlara hemen gelirdi. Ama yine de onlar farkına varmadan başlarına ansızın gelecektir. Senden azâbı çarçabuk istiyorlar. Doğrusu cehennem (yakında) kâfirleri kuşatacaktır.» (Ankebût, 53-54), «İsteyen birisi inecek azâbı istedi.» (Me'âric, 1), «Ona inanmayanlar çabuk gelmesini istediler. Îmân edenler ise, ondan korku ile titrediler. Ve onun hak olduğunu bilirler.» (Şûrâ, 18), «Ve dediler ki : Rabbımız, hesap gününden önce bizim payımızı çabuk ver.» (Sâd, 16), «Hani demişlerdi ki : Ey Allahımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32). Onlar, Allahın elçisinden Allah'ın azâbını başlarına getirmesini istiyorlardı. Bu onların yalanlama, küfür ve inâdlarının şiddetindendir.

Allah Teâlâ buyurur ki : «Oysa onlardan önce ibret alınacak nice örnekler geçmiştir. Geçmiş ümmetlerin üzerine intikâmımızı gönderdik ve onları onlardan ibret alacaklar için bir örnek, ibret ve nasîhat kıldık.» Sonra Allah Teâlâ, şâyet ilmi ve affı olmasaydı, onlara azâbını hemen göndermiş olacağını haber verir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurmaktadır : «Şâyet Allah insanları kazandıkları ile müzâkere etmiş olsaydı; onun üstünde bir canlı bırakmazdı.» (Fâtır, 45). Bu âyet-i kerîme'de ise : «Doğrusu insanların zulmetmelerine rağmen, Rabbın mağfiret sâhibidir.» buyurur ki zulmetmelerine, gece gündüz hatâ etmelerine rağmen insanlar için af, bağışlama ve onların hatâlarını örtme sâhibidir. Daha sonra onlarda, hem ümit ve hem de korkunun birlikte olması için bunun peşinden cezâlandırmasının şiddetli olduğunu bildirir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Seni yalanlarlarsa; de ki : Rabbınız geniş rahmet sâhibidir. O'nun gücü günâhkârlar gürûhundan döndürülemez.» (En'âm, 147), «Şüphesiz ki Rabbın; cezâyı çabuk verendir. Ve muhakkak ki O, Gafûr'dur, Rahîm'dir.» (A'râf, 167), «Kullarıma bildir ki : Muhakkak Ben Gafûr, Rahîm olanım. Ve muhakkak ki azâbım da elem verici bir azâbdır.» (Hicr, 49-50). Bu ve benzeri birçok âyette korku ve ümit birlikte zikredilmiştir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Saîd İbn Müseyyeb'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir. «Doğrusu insanların zulmetmelerine rağmen Rabbın mağfiret sâhibidir. Şüphesiz ki Rabbının cezâlandırması, şiddetlidir.» âyeti nâzil olduğunda Allah Rasûlü (s.a.) şöyle

buyurdu : Şâyet Allah'ın affı ve (günâhlardan) vazgeçmesi olmasaydı hiç kimseye hayat tatlı olmazdı. Şâyet O'nun tehdîdi ve cezâlandırması da olmasaydı o zaman herkes (varlığına, hayata, ameline) güvenir, dayanırdı. Hâfız İbn Asâkir, Hasan İbn Osmân Ebu Hassân ez-Ziyâdî'nin hâl tercümesinde rivâyet eder ki o, Rab Teâlâ'yı uykuda (rü'yâsında) görmüş Allah Rasûlü (s.a.) de onun önünde durmuş ümmetinden birine şefâat ediyormuş. Ona şöyle buyurmuş : Sana Ra'd sûresinden : «Doğrusu insanların zulmetmelerine rağmen, Rabbın mağfiret sâhibidir.» âyetini indirmiş olmam sana yetmiyor mu? ve sonra Ebu Hassân ez-Ziyâdî uykusundan uyanmış.

وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۚ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

7 — Küfredenler derler ki : Ona Rabbından bir âyet indirilmeli değil miydi? Sen, ancak bir uyarıcısın ve her kavmin bir yol göstericisi vardır.

Allah Teâlâ müşriklerin küfür ve inâdlarından şöyle diyeceklerini haber verir : «Daha öncekilere gönderildiği gibi ona Rabbından bir âyet indirilmeli değil miydi?» Nitekim onlar Allah Rasûlü (s.a.) nden Safâ tepesini kendileri için altın yapmasını, kendilerinden dağları izale edip onların yerine otlaklar ve nehirler koymasını teklif etmiştiler. Allah Teâlâ buyurur ki : «Bizi âyetlerle göndermekten alıkoyan şey; ancak öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik. Ona zulmetmişlerdi. Halbuki Biz, âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.» (İsrâ, 59). Allah Teâlâ buyurur ki : «Sen, ancak bir uyarıcısın» Senin vazîfen, sâdece Allah Teâlâ'nın sana emretmiş olduğu Allah'ın risâletini teblîğ etmektir. «Onları hidâyete erdirmek sana düşmez. Allah dilediğini hidâyete erdirir.» (Bakara, 272).

Allah Teâlâ'nın : «Her kavmin bir yol göstericisi vardır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha : Her kavmin bir davetçisi vardır, demiştir. Bu âyetin tefsîrinde yine İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Ey Muhammed sen bir uyarıcısın. Her kavme yol gösterici olan benim. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Mücâhid'den rivâyete göre; âyette geçen «Yol gösterici» den maksad, Peygamberdir. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Hiç bir ümmmet yoktur ki, ona uyarıcı gelmiş olmasın.» (Fâtır, 24) Katâde ve Abdurrahmân

İbn Zeyd de böyle söyler. Âyetteki «Yol gösterici» yi, Ebu Sâlih ve Yahyâ İbn Râfi', kumandan olarak anlamışlardır. Ebu'l-Âliye der ki : Yol gösterici; kumandandır. Kumandan, başkandır, başkan ise ameldir. İkrime ve Ebu Duhâ'dan rivâyet edildiğine göre âyetteki yol gösterici Muhammed (s.a.) dir. Mâlik ise «Her kavmin bir yol göstericisi vardır.» âyetinde der ki : Onları Allah'a çağıran (davet eden) kimsedir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bana Ahmed İbn Yahyâ es-Sûfî'nin... İbn Abbâs (r.a.) tan rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : «Sen, ancak bir uyarıcısın. Ve kavmin bir yol göstericisi vardır.» âyeti nâzil olduğu zaman, Allah Rasûlü (s.a.) elini göğsüne koyup : Ben uyarıcıyım. Ve her kavmin bir yol göstericisi vardır, buyurup eliyle Ali'nin omuzuna işâretle şöyle buyurdu : Ey Ali, yol gösterici sensin. Benden sonra hidâyete erenler seninle hidâyete ulaşacaktır. Bu hadîste şiddetli bir nekâret vardır. (Bu hadîs münkerdir). İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ali İbn Hüseyn'in... Ali'den rivâyetinde, «Ve her kavmin bir yol göstericisi vardır.» âyeti hakkında o, şöyle demiştir : Yol gösterici, Hâşim Oğullarından birisidir. Cüneyd : O, Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) dir, der. İbn Ebu Hâtim der ki : Kendisinden gelen rivâyetlerden birinde İbn Abbâs'tan ve Ebu Ca'fer Muhammed İbn Ali'den de bu görüşün bir benzeri rivâyet edilmiştir.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۗ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾

8 — Allah; her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.

9 — Görüleni de görülmeyeni de bilir. Yücelerin yücesidir O.

Görülenin ve Görülmeyenin Bilgisi

Allah Teâlâ haber veriyor ki; tâm ve kâmil ilmine hiç bir şey gizli kalmaz. Canlıların bütün dişilerinden hâmile olanların neye hâmile olduklarını ilmi ihâta etmektedir. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Ve rahimlerde olanı O bilir.» (Lokmân, 34) Yani hâmile olduğu şey erkek mi dişi mi, güzel mi çirkin mi, mutlu mu, mutsuz mu, uzun ömürlü mü yoksa kısa ömürlü mü? Nitekim Allah Teâlâ,

başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz analarınızın karınlarında döller halinde iken sizi en iyi bilen O'dur. Kendinizi temize çıkarmayın. O, kötülükten sakınanları en iyi bilendir.» (Necm, 32), «Sizi analarınızın karınlarında, üç karanlık içinde, bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratmaktadır.» (Zümer, 6), «Andolsun ki Biz, insanı çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra da onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik, derken o kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık. Bir çiğnemlik etten kemikler yarattık. Kemiklere de et giydirdik. Ve sonra onu başka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir.» (Mü'minûn, 12-14). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا . ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَٰلِكَ عَلَقَةً مِثْلَ ذَٰلِكَ . ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَٰلِكَ مُضْغَةً مِثْلَ ذَٰلِكَ . ثُمَّ يُرْسَلُ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ . وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ : بِكَتْبِ رِزْقِهِ ، وَأَجَلِهِ ، وَعَمَلِهِ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ .

Muhakkak ki sizden birinin yaratılışı annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra aynı sürede bir kan pıhtısı, sonra aynı sürede bir çiğnem et olur. Sonra ona bir melek gönderilir de ona rûh üfürür ve dört kelime emrolunur. Rızkını, ömrünü, amelini, mutlu mu mutsuz mu olduğunun yazılmasıyla emrolunur. Başka bir hadîste de şöyle buyrulur : Melek der ki : Ey Rabbım, erkek mi dişi mi? Ey Rabbım, mutsuz mu mutlu mu? rızkı nedir? eceli nedir? Allah Teâlâ söyler, melek yazar.

Allah Teâlâ : «Ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir.» buyurur ki Buhârî şöyle diyor : Bize İbrâhîm İbn Münzir'in... İbn Ömer'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللهُ لَا يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ إِلَّا اللهُ وَلَا يَعْلَمُ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللهُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى يَأْتِي الْمَطَرُ أَحَدٌ إِلَّا اللهُ وَلَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا اللهُ

Gaybın anahtarları beş olup onları Allah'tan başka hiç kimse bilmez : Yarın ne olacağını ancak Allah bilir. Rahimlerin neyi eksilttiğini ancak Allah bilir. Yağmurun ne zaman geleceğini Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Bir nefis nerede öleceğini bilmez. Allah'tan başka hiç kimse kıyâmetin ne zaman kopacağını bilemez.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî : «Rahimlerin neyi eksilttiğini bilir.» âyetinde, düşüğün kasdedildiğini söyler. «Neyi artırdığını bilir.» âyeti hakkında ise şöyle der : Rahim hâmilelikte eksilttiğinin üzerine artırır da sonunda tamâm olarak doğurur. Kadınlardan kiminin hâmileliği on ay, kiminin dokuz ay olup kimininki bundan fazla, kimininki de eksiktir. İşte Allah Teâlâ'nın zikretmiş olduğu eksiltme ve artırma budur. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın ilmi iledir. Dahhâk, «Rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Dokuz aydan eksiği ve onun üzerine artanı. Yine Dahhâk der ki : Annem beni iki sene karnında taşıdıktan sonra doğurmuş. Beni ön dişlerim çıkmış halde doğurmuş. İbn Cüreyc'in Cemîle bint Sa'd'dan, onun da Hz. Âişe'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Hâmilelik bir iğin gölgesinin hareket edeceği miktarda dahi iki seneden fazla olmaz. Mücâhid, «Rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir» âyetinde şöyle demiştir : Kadının hâmileliğinde görmüş olduğu kandır. Artırdığı ise, dokuz ay üzerine olandır. Atıyye el-Avfî, Katâde, Hasan el-Basrî ve Dahhâk da böyle söylemişlerdir. Yine Mücâhid şöyle diyor : Kadın dokuz ay içinde kan görürse, dokuz aydan (hâmileliği) fazla olur. Aynen hayız günlerinde olduğu gibi. İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve İbn Zeyd de böyle söylemişlerdir. Yine Mücâhid şöyle diyor : Rahimlerin eksilttiği, kadının kan dökmesi (âdet görmesi) dir. Nihâyet çocuk eksik (zayıf) olur. Rahimlerin artırdığı ise; şâyet kadın kan dökmez (âdet görmez) ise çocuk tâm ve büyük olur.

Mekhûl der ki : Cenîn annesinin karnında (bir şey) istemez. Mahzûn ve kederli olmaz. Onun rızkı annesinin karnında hayız kanından gelir. İşte bu sebepledir ki hâmile kadın, hayız görmez. Yere düştüğü zaman bağırır. Onun bağırması yerini yadırgamasındandır. Göbeği kesildiği zaman Allah Teâlâ, onun rızkını annesinin memesine çevirir de çocuk yine bir şey istemez, mahzûn ve kederli olmaz. Sonra bir şeyleri eliyle alıp yiyecek çocuk olur. Bir de bakmışsın ki o bâliğ olmuş : Ya açlıktan öleceğim, ya da öldürüleceğim. Rızık bana nereden gelecek? diyor. Mekhûl der ki : Yazıklar olsun sana; sen annenin karnında iken, sen küçük bir çocuk iken Allah seni besledi. Nihâyet güçlenip aklın erer olduğu zaman : Ya açlıktan öleceğim, ya da öldürüleceğim. Rızık bana nereden gelecek? dedin. Sonra Mekhûl şu âyeti okumuş : «Allah her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.»

Katâde, «O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.» âyetinde ecelin, yaratıkların rızıklarının, ecellerinin kasdedildiğini, bütün bunlar için belli bir ecel konulduğunu söyler. Sahîh bir hadîste rivâyet edildiğine göre; Hz. Peygamber (s.a.) in kızlarından birisi ona : Bir oğlu-

nun ölüm halinde olduğu ve yanında hazır bulunmasını istediği haberini göndermişti. Allah Rasûlü (s.a.) ona haber gönderip şöyle buyurdu : Muhakkak ki veren de alan da Allah'tır. O'nun katında her şeyin belirli bir süresi vardır. Ona emrediniz de sabretsin ve sevâbını Allah'tan beklesin. Râvî hadîsin tamâmını zikretmiştir.

Allah Teâlâ : «Görüleni de, görülmeyeni de bilir.» buyurur ki kulların müşâhade ettiği ve onlara gizli kalan her şeyi bilir. Hiç bir şey ona gizli kalmaz. Her şeyden büyük ve yücedir, en yücedir O. İlmi her şeyi kuşatmıştır. Her şey kahr u galabesi altındadır. Boyunlar O'na eğilmiş, isteseler de istemeseler de kullar O'na boyun eğmişlerdir.

سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ
﴿١٠﴾ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ
مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥ ۚ وَمَا لَهُم
مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴿١١﴾

10 — Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın; hiç fark yoktur.

11 — Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler. Şüphesiz ki bir kavim, kendini değiştirmedikçe; Allah da onları değiştirmez. Ve Allah, bir kavmin fenâlığını dileyince; artık onun önüne geçilemez. Allah'tan başka onları koruyacak birisi de bulunmaz.

Bir Toplum Kendini Değiştirmedikçe Allah O Toplumu Değiştirmez

Allah Teâlâ, ilminin bütün yaratıklarını ihâta ettiğini haber veriyor. Onlardan sözünü gizleyen veya açıklayan O'nun için müsâvîdir, onu mutlakâ işitir. Hiç bir şey O'na gizli kalmaz. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Sözü açığa vursan da (vurmasan da) şüphesiz ki O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâhâ, 7), «Gizle-

diğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler diye...» (Neml, 25)

Hz. Âişe (r.a.) der ki : İşitmesi bütün sesleri ihâta eden Allah'ı tesbîh, tenzîh ederim. Allah'a yemîn olsun ki kocasını Allah Rasûlü (s.a.) ne şikâyet etmek üzere gelen ve onunla tartışan kadın geldiğinde, ben evin bir köşesindeydim. Allah Rasûlü (s.a.) kadının bazı sözlerini bana gizlemişti de Allah Teâlâ : «Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a da şikâyette bulunan (kadın) ın sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir. Muhakkak ki Allah, Semî'dir, Basîr'dir.» (Mücâdile, 1) âyetini indirdi.

Allah Teâlâ buyurur ki : İster gecenin karanlığı içinde evinin derinliklerinde bürünüp gizlensin, ister gündüzün beyâzlık ve ışığında yürür, açık halde ortaya çıksın her ikisi de müsâvî olarak Allah'ın ilmindedir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Elbiselerine büründükleri zaman da dikkat edin. Allah, onların gizledikleri ni de açığa vurduklarını da bilir.» (Hûd, 5), «Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan oku ve siz (insanlar) ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlakâ Biz üzerinizde şâhidiz. Yerde ve gökte hiç bir zerre Rabbından gizli değildir. Bundan daha küçüğü de, daha büyüğü de şüphesiz apaçık kitabdadır.» (Yûnus, 61).

«Ardından ve önünden onu ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» Kul için onu nöbetleşe gözeten melekler; gece koruyucular ve gündüz koruyucular vardır. Onu kötülüklerden ve musîbetlerden korurlar. Ayrıca hayır olsun şer olsun onun amellerini muhâfaza ile kaydeden başka melekler de vardır. Bunlar da, gece melekleri ve gündüz melekleri olarak iki kısımdır. Sağ ve solunda olmak üzere iki melek olup bunlar amellerini yazarlar. Sağındaki melek iyilikleri, solundaki de kötülükleri yazar. Ayrıca birisi arkasından, diğeri önünden olmak üzere onu muhâfaza edip koruyan diğer iki melek daha vardır. Kul gündüz dört, gece de dört meleğin arasındadır. Bunlardan ikisi koruyucu ikisi de yazıcı meleklerdir. Nitekim sahîh bir hadîste şöyle buyrulur : Gece melekleri ile gündüz melekleri sizin başınızda nöbetleşe dururlar. Sabah ve ikindi namazında bir araya gelirler. Sizinle gecelemiş olanlar (Allah'a) yükselirler de sizi en iyi bilen olduğu halde onlara sorar : Kullarımı ne halde bıraktınız? Onlar : Onlara vardık namaz kılıyorlardı, onları bıraktık yine namaz kılıyorlardı, derler. Başka bir hadîste ise şöyle buyrulur : Muhakkak ki sizinle beraber sâdece helâda ve cimâ' halinde iken sizden ayrılanlar vardır. Onlardan utanın ve hoşlanılmayacak şeyler yapmamak sûretiyle onlara ikrâmda, ta'zîmde bulunun.

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Talha der ki : «Ardından ve önün-

den onu ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» Ardından ve önünden Allah'ın emri ile ta'kîb edenler, meleklerdir. İbn Abbâs'tan rivâyetle İkrime de : «Allah'ın emri ile onu gözetirler.» âyeti hakkında şöyle der : Onu önünden ve ardından muhâfaza eden, meleklerdir. Allah'ın kaderi geldiği zaman ondan ayrılır, onu yalnız bırakırlar. Mücâhid der ki : Hiç bir kul yoktur ki uykusunda, uyanıklığında onu cinlerden, insanlardan ve haşarâttan korumakla görevlendirilmiş bir melek olmasın. Onlardan birisi kulu kasdederek geldiği zaman melek : Arkana dikkat et, der. Ancak Allah'ın izin verdikleri müstesnâ. İşte onlar kula isabet eder. Sevrî'nin Habîb İbn Ebu Saîd kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır.» âyeti hakkında : O, dünya krallarından bir kraldır ki onun çok çok koruyucuları vardır, demiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır.» âyetinde şeytânın dostu kasdedilmektedir, ona karşı koruyucu olurlar, der. Bu âyetin tefsîrinde İkrime der ki : Onlar; emîrler (başkanlar) dir, önünde ve ardında askerleri bulunur. Dahhâk da, «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetirler.» âyeti hakkında şöyle der : O, Allah'ın emriyle korunan; sultandır ve onlar şirk ehlidir. En doğrusunu Allah bilir ama burada açık olan şudur : İbn Abbâs, İkrime ve Dahhâk'ın bu sözlerinden maksad, meleklerin kulları korumasının; insanların, kral ve başkanlarını korumasına benzetilmesidir.

İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr gerçekten garîb bir hadîs rivâyet eder ve der ki : Bana Müsennâ'nın... Kinâne el-Adevî'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış : Osmân İbn Affân, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanına girdi ve : Ey Allah'ın elçisi, kul ile beraber kaç melek vardır bana haber ver, dedi. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Sağında iyiliklerini muhâfaza ile görevli bir melek, o solunda görevli olanın âmiridir. Sen bir iyilik yaptığın zaman o, on iyilik olarak yazılır. Bir kötülük işlediğinde solunda görevli olan sağında görevli olana : Yazayım mı? diye sorar da o : Hayır, belki o, Allah'tan mağfiret diler de tevbe eder, der. Üç defa söylediği zaman : Evet, yaz. Allah bizi ondan rahata erdirsin, ne kötü arkadaştır. Allah'ın hukûkunu gözetmesi ne kadar az ve bizden utanması ne kadar az, der. Allah Teâlâ : «O bir söz atmaya dursun, mutlakâ yanında hazır bir gözcü vardır.» (Kâf, 18) buyurur. Önünde ve ardında iki melek vardır. Allah Teâlâ : «Ardından ve önünden ta'kîb edenler vardır. Allah'ın emri ile onu gözetirler.» buyurur. Bir melek de vardır ki senin alnından tutmuştur. Sen, Allah için alçak gönüllülük yaptığında; seni yüceltir, Allah'a karşı büyüklendiğin zaman da; senin belini kırar, seni alçaltır. İki dudağın üzerinde iki me-

lek daha vardır ki bunlar da sâdece senin Muhammed (s.a.) e olan salavâtını muhâfaza ve kaydederler. Bir de ağzın üzerine görevli melek olup ağzına yılanın girmesini engeller. İki gözün üzerinde de iki melek vardır. İşte her Âdemoğlu için görevli olan on melek bunlardır. Gece melekleri, gündüz melekleri üzerine inerler. Zîrâ gece melekleri, gündüz meleklerinin dışındadır. Böylece her Âdemoğlu için görevli olan yirmi melek bunlardır. İblîs gündüzün, çocukları da geceleyin görevlidirler.

İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Esved İbn Âmir'in... Abdullah'tan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sizden hiç kimse yoktur ki; cinlerden bir arkadaşı ve meleklerden bir arkadaşı onunla görevli bulunmasın. Onlar : Senin için de mi ey Allah'ın elçisi? dediler de şöyle buyurdu : Evet bana da. Fakat ona karşı Allah Teâlâ bana yardım eder de bana sâdece hayrı emreder. Hadîsi sâdece Müslîm tahrîc etmiştir.

Allah Teâlâ : «Allah'ın emri ile onu gözetirler.» buyurur ki burada maksadın, meleklerin kulu Allah'ın emri ile korumaları olduğu söylenmiştir. Bu görüşü Ali İbn Ebu Talha ve başkaları İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, İbrâhîm en-Nehaî ve başkaları da bu görüşe zâhibdirler.(...)

Kâ'b el-Ahbâr der ki : Âdemoğlu için her ova, ve dağ tecellî etmiş olsaydı, bunlardan her şeyde şeytânları görürdü. Şâyet Allah Teâlâ sizin için yiyeceğinizde, içeceğinizde ve avret yerlerinizde sizi koruyan melekler görevlendirmiş olmasaydı; mutlakâ kapılırdınız (şeytânlarca) elde edilirdiniz. Ebu Ümâme der ki : Hiç bir Âdemoğlu yoktur ki; onunla birlikte onu koruyan bir melek olmasın. Tâ ki kendisi için takdîr olunana onu teslîm edinceye kadar. Ebu Miclez der ki : Murâd (kabîlesinden) birisi Hz. Ali (r.a.) namaz kılarken ona gelip : Korun, muhakkak ki Murâd'dan bir kısım insanlar seni öldürmek istiyorlar, demişti. Hz. Ali şöyle dedi : Muhakkak ki herkesin beraberinde, onu kendisi için takdîr olunmamış şeylerden koruyan iki melek vardır. Kader gelince, kaderle onu başbaşa bırakırlar. Muhakkak ki ecel sağlam bir kalkandır.

Bazıları (يحفظونه من امرالله) âyetini : Allah'ın emriyle onu korurlar, şeklinde anlamışlardır. Nitekim bir hadîste varid olduğuna göre onlar : Ey Allah'ın elçisi, kendisiyle korunulacak muskalar hakkında ne dersin? Allah'ın kaderinden herhangi bir şeyi engeller mi? demişler de şöyle buyurmuş : Onlar da Allah'ın kaderindendir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Saîd el-Eşecc'in... İbrâhîm'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : «Allah Teâlâ İsrâiloğulları peygamber-

lerinden birisine vahyetti ki kavmine şöyle söyle : Bir kasaba ve bir ev ahâlîsi Allah'a itâat üzere olup ta bu durumdan Allah'a isyân olan bir hale döndükleri zaman; Allah Teâlâ onlar için onların sevdiğinden onların sevmediğine döner. İbrâhîm sonra şöyle demiştir : Bunun, Allah'ın kitabından doğruluğuna delil : «Şüphesiz ki bir kavim, kendini değiştirmedikçe Allah da onları değiştirmez.» âyetidir. Bu, merfû' bir hadîste de vârid olmuştur. Hâfız Muhammed İbn Osmân İbn Ebu Şeybe, «Sıfat'ül-Arş» adlı kitabında der ki : Bize Hasan İbn Ali'nin... Umeyr İbn Abdülmelik'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış : Ali İbn Ebu Tâlib, Kûfe minberinde bize hutbe okudu ve şöyle dedi : Ben Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında sustuğum zaman o, benimle söze (konuşmaya) başlardı, ona bir haber sorduğum zaman haber verirdi. Muhakkak ki o, Rabbından bana rivâyet etti ve şöyle dedi : Rab buyurur ki : İzzetim, Celâlim ve Arş üzerine yücelmem hakkı için; bir kasaba ve bir âile halkı bana isyân olan, hoşlanmadığım bir halde olur da sonra bu durumdan benim sevdiğim itâatıma dönerlerse; muhakkak Ben, onlar için onların hoşlanmadığı azâbımı, sevdikleri rahmetime çeviririm. Bu, garîb bir hadîs olup isnâdında tanımadığım bir kimse vardır.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ
وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ
وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

12 — O'dur size korku ve ümide düşürmek için şimşeği gösteren ve yağmur yüklü bulutları meydana getiren.

13 — Gök gürültüsü; hamd ile, melekler de korku ile O'nu tesbîh eder. O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Halbuki onlar, Allah hakkında tartışıyorlardı. O, kudretinde pek çetin olandır.

Şimşek ve Bulutlar

Allah Teâlâ, şimşeğe hükmedenin kendisi olduğunu haber verir. Şimşek; bulutlar arasında görülen parlak nûr, ışıktır. İbn Cerîr'in ri-

vâyetine göre; İbn Abbâs, Ebu el-Celd'e yazıp ona (البرق) kelimesini sormuştu da o, şöyle demişti : (البرق) sudur.

«Korku ve ümide düşürmek için...» âyeti hakkında Katâde der ki : Yolcu için korku olarak. Zîrâ o, şimşeğin eziyet ve meşakkatinden korkar. Mukîm halde olan da ümîde düşer. Zîrâ o onun bereketini, faydasını umar, Allah'ın rızkını ister. Allah Teâlâ : «Yağmur yüklü bulutları meydana getiren.» buyurur ki; onları yeni bir yaratılışla yaratır. Onlar, suyunun çokluğu sebebiyle ağır ve yeryüzüne yakındırlar. Mücâhid; âyetteki (السحاب الثقال) kelimelerini, içinde su olan bulutlar, şeklinde açıklar. Allah Teâlâ : «Gök gürültüsü; hamd ile, O'nu tesbîh eder.» buyurur ki başka bir âyette şöyle buyurmuştur : «O'nu hamd ile tesbîh etmeyen hiç bir şey yoktur.» (İsrâ, 44).

İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in İbrâhîm İbn Sa'd'dan, onun da babasından rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Mescidde Humeyd İbn Abdurrahmân'ın yanında oturuyordum. Ğıfâr oğullarından bir ihtiyar uğradı. Humeyd onu yanına davet etti. Geldiği zaman : Ey kardeşim oğlu, aramızda ona yer ver (otursun). Muhakkak ki o Allah Rasûlü (s.a.) ile beraber olmuştur, dedi. İhtiyar geldi ve benimle onun arasına oturdu. Humeyd ona : Bana Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet etmiş olduğun hadîs ne idi? diye sordu da ihtiyar şöyle dedi : Allah Rasûlü (s.a.) nü şöyle buyururken işittim : Muhakkak Allah, bulutları meydana getirir de onlar en güzel şekilde konuşur, en güzel şekilde güler. En doğrusunu Allah bilir ama konuşmasından maksad yıldırım, gülmesinden maksad ise şimşektir. Mûsâ İbn Ubeyde, Sa'd İbn İbrâhîm'in şöyle dediğini nakleder : Allah Teâlâ yağmuru gönderir. Gülmesinde ondan daha güzeli ve konuşmasında ondan daha uysal ve ünsiyyet kesbedilmişi yoktur. Onun gülmesi şimşek, konuşması da yıldırımdır. İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Muhammed İbn Müslim'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Bize ulaştığına göre şimşek, dört yüzü olan bir melektir : İnsan, öküz, akbaba ve arslan yüzü. Kuyruğuyla vurduğu zaman işte o şimşektir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Affân'ın... Sâlim'den onun da babasından rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şimşek ve yıldırımı işittiği zaman şöyle dermiş : Ey Allah'ım bizi öfkenle öldürme, bizi azâbınla helâk buyurma ve ondan önce bize âfiyet ver. Hadîsi Tirmizî, Kitâb'ül-Edeb'de Buhârî, el-Yevm ve el-Leyle'de Neseî, Müstedrek'inde Hâkim, Haccâc İbn Artât kanalıyla Ebu Matar'dan rivâyet etmişler; Hâkim, Ebu Matar'ın ismini vermemiştir. Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize Ahmed İbn İshâk'ın... Ebu Hüreyre'den —Ebu Hüreyre hadîsi merfû' olarak rivâyet etmiştir— rivâyetinde, Allah Rasûlü gök gürlemesini

işittiği zaman : Gök gürlemesinin, hamd ile tesbîh ettiğini tesbîh ederim, dermiş. Hz. Ali (r.a.) den rivâyet edildiğine göre; o, gök gürlemesi sesini işittiği zaman : Senin tesbîh ettiğini tesbîh ederim, dermiş. İbn Abbâs, Esved İbn Yezîd ve Tâvûs'dan rivâyete göre onlar da, böyle söyler imişler. Evzaî der ki : İbn Ebu Zekeriyya şöyle derdi : Kim gök gürlemesini işittiği zaman; Allah'ı tesbîh eder ve O'na hamd ederim, derse; ona yıldırım isâbet etmez. Abdullah İbn Zübeyr'den rivâyete göre; o, gök gürlemesini işittiği zaman konuşmayı bırakır ve : Gök gürlemesinin; hamd ile, ve meleklerin O'nun korkusuyla tesbîh ettiklerini tesbîh ederim, der ve şöyle eklermiş : Muhakkak ki bu, yeryüzü halkı için şiddetli bir tehdîddir. Abdullah İbn Zübeyr'in bu sözünü Mâlik Muvatta'da, Buhârî de Kitâb'ül-Edeb'de rivâyet etmiştir.

İmâm Ahmed der ki : Bize Süleymân İbn Dâvûd et-Tayâlisî'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Rabbınız buyurur ki : Şâyet kullarım, Bana itâat etselerdi; Ben onlara yağmuru geceleyin gönderir, gündüzün onlara güneşi doğdurur ve onlara gök gürlemesinin sesini işittirmezdim. Taberânî der ki : Bize Zekeriyyâ İbn Yahya es-Sâcî'nin... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Gök gürlemesini işittiğiniz zaman Allah'ı anınız, muhakkak ki zikreden birine o isâbet etmez.

Allah Teâlâ : «O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» buyurur ki; O, dilediklerinden intikâm almak üzere bir musîbet olarak yıldırımları gönderir. Bu sebepledir ki âhir zamanda çoğalacaktır. Nitekim İmâm Ahmed şöyle der : Bize Muhammed İbn Mus'ab'ın... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kıyâmet yaklaştığında yıldırımlar çoğalır, o kadar ki birisi kavme gelir ve : Bu sabah kimi yıldırım çarptı? der de onlar, filân, filân ve filânı yıldırım çarptı, derler.

Bu âyetin nüzûl sebebi husûsunda Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî şu hadîsi rivâyet ediyor : Bize İshâk'ın... Enes'ten rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) bir keresinde Arap firavunlarından birine bir adam gönderip : Git, onu bana çağır, buyurmuştu. O kişi gitti ve : Seni Allah Rasûlü çağırıyor, dedi. Bu arap firavunu gönderilen elçiye : Allah'ın elçisi de kim? Allah nedir? O altından mı, gümüşten mi, yoksa bakırdan mı? dedi. Elçi, Allah Rasûlü (s.a.) ne dönüp durumu haber verdi ve : Ey Allah'ın elçisi, işte sana onun kabul etmediğini haber verdim. Bana şöyle şöyle, dedi, dedi. Allah Rasûlü : İkinci defa olarak ona dön, git, buyurdu. Adam gitti ve bir evvelki cevabın benzerini alarak Allah Rasûlü (s.a.) ne döndü ve : Ey Allah'ın elçisi, onun kabul etmediğini sana haber verdim, dedi. Allah Rasûlü : Ona dön ve onu çağır, buyurdu da üçüncü defa dönüp ona gitti ve o da aynı sözü tekrârladı. O, bu

sözleri söylediği esnâda Allah Teâlâ tepesi üstüne birden bir bulut gönderdi, bulutta şimşekler çaktı ve ondan bir yıldırım düşerek adamın beynini aldı götürdü. Bunun üzerine Allah Teâlâ : «O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Halbuki onlar, Allah hakkında tartışıyorlardı. O, kudretinde pek çetin olandır.» âyetini indirdi. Hadîsi İbn Cerîr de Ali İbn Ebu Sârra kanalıyla rivâyet etmiştir. Aynı şekilde Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr da hadîsi Abde İbn Abdullah kanalıyla... Enes'den rivâyetle yukarıdakine benzer şekilde zikretmiştir. İbn Cerîr der ki : Bize Hasan İbn Muhammed'in... Abdurrahmân İbn Sahâr el-Abdî'den rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) onu, çağırmak üzere bir zâlime göndermiş, o kişi : Rabbınızı gördünüz mü? O altın mı, gümüş mü, yoksa inci mi? demiş. O, kendileri ile bu şekilde tartışırken; Allah Teâlâ bir bulut göndermiş de, bulutda şimşekler çakmış ve onun üzerine bir yıldırım göndermiş. Yıldırım adamın beynini alıp götürmüş ve bu âyet nâzil olmuş. Ebu Bekr İbn Ayyâş'ın Leys İbn Ebu Süleym kanalıyla Mücâhid'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış : Bir yahûdî gelmiş ve : Ey Muhammed bana Rabbından haber ver, O nedendir? Bakırdan mı, inciden mi, yoksa yâkuttan mı? demiş. Bir yıldırım gelip onu çarpmış ve Allah Teâlâ : «O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» âyetini indirmiş. Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre; bir adam, Kur'an'ı inkâr edip Hz. Peygamber (s.a.) i yalanlamış. Allah Teâlâ bir yıldırım gönderip onu helâk etmiş ve : «O yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar...» âyetini indirmiş.

Bu âyetin nüzûl sebebi husûsunda Âmir İbn Tufeyl ve Erbed İbn Rabîa olayını şöyle anlatırlar : Bu ikisi Medîne'ye Allah Rasûlü (s.a.) ne geldiklerinde, işin (hükümrânlığın) yarısını kendilerine vermesini istemişler. Allah Rasûlü (s.a.) bunu kabul buyurmadı. Âmir İbn Tufeyl —Allah ona la'net etsin— Allah Rasûlü (s.a.) ne şöyle dedi : Allah'a yemîn olsun ki, burayı sana karşı güçlü kuvvetli atlar ve genç cengâverlerle dolduracağım. Allah Rasûlü (s.a.) : Allah Teâlâ ve Kayle oğulları (Kayle, Evs ve Hazrec kabîlelerinin nisbet edildikleri kadının ismidir) senin için buna fırsat vermeyecektir, buyurdu. Allah Rasûlü (s.a.), Kayle oğulları ile Ansâr'ı kasdediyordu. Sonra o ikisi, Hz. Peygamber (s.a.) i öldürmeyi düşündüler. Onlardan birisi Allah Rasûlü (s.a.) ile konuşmaya başladı, diğeri arkasından hücûm edip Allah Rasûlü (s.a.) nü öldürmek üzere kılıcını çekti. Allah Teâlâ onlardan Hz. Peygamber (s.a.) i himâye edip korudu. İkisi de Medîne'den çıkıp Hz. Peygamber (s.a.) ile savaşmak üzere insanlar toplamak için arap kabîlelerine gittiler. Allah Teâlâ Erbed'in üzerine bir bulut gönderdi. Bulutda bir yıldırım vardı ve onu yaktı. Âmir İbn Tufeyl'e gelince : Allah Teâlâ ona da taûnu gönderdi. Onda büyük bir çıban çık-

tı da şöyle demeye başladı : Ey Âmir oğulları, deve yavrusu çıbanı gibi bir çıban ve Selûliyye'nin evinde bir ölüm mü? (1) Nihâyet her ikisi de —Allah ikisine birden la'net etsin— öldüler ve Allah Teâlâ, onların benzerleri hakkında : «O yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» âyetini indirdi.(...)

Hâfız Ebu Kâsım et-Taberânî der ki : Bize. Mes'ade İbn Saîd el-Attâr'ın... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre Erbed İbn Kays İbn Cez' İbn Celîd İbn Ca'fer İbn Kilâb ile Âmir İbn Tufeyl İbn Mâlik Medîne'ye Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmişler ve o otururken yanına varıp önüne oturmuşlar. Âmir İbn Tufeyl : Ey Muhammed, eğer ben müslüman olursam bana ne vereceksin? demiş. Allah Rasûlü (s.a.) : Müslümanların lehine olan senin de lehine, onların aleyhine olan senin de aleyhine, buyurmuş. Âmir İbn Tufeyl : Eğer müslüman olursam senden sonra emri (hükümrânlığı) bana verir misin? diye sormuş. Allah Rasûlü (s.a.) : Bu ne sana, ne de kavminedir. Fakat atların dizginleri senindir, buyurmuş. O : Şimdi zâten Necd atlarının dizginleri benim elimdedir. Çöller benim, kasabalar senin olsun, demiş. Allah Rasûlü; hayır, buyurmuş. Yanından ayrıldıkları zaman Âmir : Allah'a yemîn olsun ki, burayı sana karşı atlılar ve insanlarla mutlakâ dolduracağım, demiş. Allah Rasûlü (s.a.) ona : Allah sana engel olur, buyurmuş. Erbed ve Âmir çıktıklarında Âmir : Ey Erbed, ben Muhammed'i sözle oyalayayım, sen ona kılıçla vur. Sen Muhammed'i öldürdüğün zaman, insanlar diyete râzı olmaktan başka bir şey yapamaz, harbden kaçınırlar. Biz de onlara diyeti veririz, demiş. Erbed : Yap, demiş. Dönüp Allah Rasûlü (s.a.) ne gelmişler. Âmir : Ey Muhammed, benimle beraber kalk, seninle konuşayım, demiş. Allah Rasûlü (s.a.) onunla birlikte kalkmış ve o ikisi bir duvarın yanına oturmuşlar. Allah Rasûlü (s.a.) Âmir'le konuşmak üzere onunla birlikte durmuş. Erbed kılıcını sıyırmış. Elini kılıca koyduğu anda eli kılıcının kabzası üzerinde kurumuş ve kılıcını çekememiş. Böylece Âmir Allah Rasûlü (s.a.) nü sözle oyalarken, Erbed vurmakta gecikmiş ve Allah Rasûlü (s.a.) dönüp Erbed'i ve ne yaptığını görerek onlardan ayrılmış. Âmir ve Erbed, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanından çıktıklarında, Harretü Vâkım denilen Medîne yakınlarındaki bir tepeye gelmişler ve oraya inip konakla-

(1) Arapçada (الغدة) ismi verilen çıban develerde çıkan bir çıbandır ve sonu ölümle netîcelenir. Âmir'in söylediği ve daha sonra darb-ı mesel olan sözde geçen selûl kabîlesi araplar içinde çok zayıf ve hakîr görülen bir kabîle imiş. Âmir bu kabîleden bir kadının evinde müsâfir iken ölmüş ve bu sözü söylemiş. Biri diğerinden daha beter ki musîbet hakkında söylenen bir darb-ı mesel olmuş. (Arapça yayına hazırlayanlar)

mışlar. Sa'd İbn Muâz ve Üseyd İbn Hudayr (1) yanlarına çıkıp : Ey Allah'ın düşmanları, Allah ikinize de la'net etsin, çıkın gidin, demişler. Âmir : Ey Sa'd kim bu? diye sormuş da o : Bu, Üseyd İbn Hudayr el-Ketâib'dir, demiş. Âmir ve Erbed çıkmışlar ve nihâyet ikisi, Rakam denilen yerde iken Allah Teâlâ, Erbed'in üzerine bir yıldırım göndermiş ve yıldırım onu öldürmüş. Âmir çıkmış ve Harîm denilen yere ulaştığı zaman Allah Teâlâ ona da bir çıban göndermiş ve çıban onu yakalamış. Geceleyin Selûl oğullarından bir kadının evine ulaşmış. Boynundaki çıbanı sıvazlayıp şöyle diyormuş : Evinde ölmeni isteyen Selûl oğullarından bir kadının evinde deve çıbanı gibi bir çıban! Sonra kısrağına binmiş, onu (sürmeye) hazırlanmış ki ölü olarak düşmüş. Allah Teâlâ o ikisi hakkında : «Allah'tan başka onları koruyacak birisi de bulunmaz.» âyetine kadar, «Allah her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir...» âyetlerini indirmiş. Râvî : Ardından ve önünden onu ta'kîb edenler, Allah'ın emri ile Muhammed (s.a.) i gözetip korurlar, demiş, sonra Erbed'i ve onu neyin öldürdüğünü zikretmiştir. Allah Teâlâ : «O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Halbuki onlar, Allah hakkında tartışıyorlardı.» buyurur ki; onlar, Allah'ın azameti ve O'ndan başka ilâh olmadığı konusunda şüphe içindedirler. Halbuki : «O, kudretinde pek çetindir.» İbn Cerîr der ki : O, kendisine isyân edenlere baş kaldırıp, küfürde ısrâr edenlere karşı azâbı şiddetli olandır. Bu âyet, Allah Teâlâ'nın şu sözüne benzemektedir : «Onlar bir düzen kurdular. Biz de farkettirmeden düzenlerini bozduk. Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak. Biz onları ve kavimlerini toptan yerle bir ettik.» (Neml, 50-51). Hz. Ali (r.a.) den rivâyete göre; «O, kudretinde pek çetindir.» yani O'nun yakalaması çetindir; Mücâhid de : Kudret ve kuvvetinde çetindir, demiştir.

لَهُۥ دَعْوَةُ ٱلْحَقِّ ۖ وَٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُم بِشَىْءٍ إِلَّا كَٰبَٰسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى ٱلْمَآءِ
لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَٰلِغِهِۦ ۚ وَمَا دُعَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ إِلَّا فِى ضَلَٰلٍ ﴿١٤﴾

14 — Gerçek duâ ancak O'nadır. O'ndan başka taptıkları kendilerine bir cevâb veremezler. Durumları; su-

(1) Üseyd İbn Hudayr'ın o tepede bir kalesi (sığınağı) varmış. (Arapça yayını hazırlayanlar)

yun ağzına gelmesi için avuçlarını ona açmış kimsenin durumu gibidir. Oysa o, hiç bir zaman suya kavuşamaz. İşte kâfirlerin yalvarışı da böyle boşunadır.

Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) der ki : «Gerçek duâ ancak O'nadır.» Bu, tevhîd'dir. Hz. Ali'nin bu sözünü İbn Cerîr rivâyet eder. İbn Abbâs, Katâde ve Mâlik, Muhammed İbn el-Münkedir'den rivâyetle «Gerçek duâ ancak O'nadır.» âyetinde lâ ilâhe illallah sözünün kasdedildiğini söylerler.

«Allah'tan başka taptıkları ilahlar kendilerine bir cevab veremezler. Durumları; suyun, ağzına gelmesi için avuçlarını ona açmış kimsenin durumu gibidir.» Ali İbn Ebu Tâlib der ki : Onların durumları; kuyunun bir ucundan eliyle suyu almaya çalışanın durumu gibidir. Su hiç bir zaman eline ulaşamaz. Ağzına nasıl ulaşsın ki? Mücâhid, «Avuçlarını suya açmış kimsenin durumu gibidir.» âyeti hakkında der ki : Diliyle suyu istiyor ve eliyle ona işâret ediyor. Su hiç bir zaman ona gelmez. (...)

Sözün anlamı şöyle oluyor : Nasıl ki elini suya doğru ister onu avuçlayarak ve ister uzaktan onu alarak yayan (açan) kimse su içme yeri olan ağzına ulaşmayacak bir sudan menfaat görmüyorsa; işte Allah ile beraber O'nun dışında bir ilâha tapan müşrikler de böyledir. Ne dünyada ve ne de âhirette hiç bir şekilde onlardan bir fayda göremeyeceklerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İşte kâfirlerin yalvarışı da böyle boşunadır.» buyurmuştur.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿١٥﴾

15 — Göklerde ve yerdeki kimseler de, gölgeleri de sabah akşam, ister istemez Allah'a secde ederler.

Allah Teâlâ, her şeyin boyun eğdiği ve her şeye güç yetirip kahru galebesi altına alan azamet ve hükümrânlığını haber verir. Bunun içindir ki her şey ona secde eder. İnananlar isteyerek, müşrikler de istemeyerek. «Gölgeleri de sabah akşam, ister istemez Allah'a secde ederler.» Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin sağa sola vurarak, boyun eğip Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?» (Nahl, 48).

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ
نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ اَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ
خَلَقُوْا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

16 — De ki : Göklerin ve yerin Rabbı kimdir? Allah'tır de. Yoksa O'nu bırakıp kendilerine bir fayda ve zararı olmayan velîler mi edindiniz? de. De ki : Hiç körle gören bir olur mu? Yahut karanlık ile aydınlık bir midir? Yoksa Allah gibi yaratması olan ortaklar buldular da yaratmaları birbirine mi benzettiler? De ki : Her şeyi yaratan Allah'tır. Ve O, Vâhid ve Kahhâr'dır.

Göklerin ve Yerin Rabbı Kimdir?

Allah Teâlâ kendisinden başka ilâh olmadığını anlatıyor. Zîrâ onlar, gökleri ve yeri yaratanın; bunların Rabbı ve idâre edicisi olduğunu itirâf etmektedirler. Bununla birlikte onlar, Allah'ın dışında tapındıkları velîler edinmişlerdir. Halbuki o ilâhlar, kendileri için herhangi bir şeye sâhip değildirler. O halde kendilerine tapınanlar için evleviyetle hiç bir şeye mâlik değildirler. Hiç bir fayda hâsıl edemez ve hiç bir zararı def edemezler. Allah ile beraber bu ilâhlara tapınanla Rabbından bir nûr üzere olan, tek ve ortağı olmayan Allah'a tapınan hiç eşit olur mu? Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «Hiç körle gören bir olur mu? Yahut karanlık ile aydınlık bir midir? Yoksa Allah gibi yaratması olan ortaklar buldular da yaratmaları birbirine mi benzettiler?» buyurur. Bu müşrikler Allah ile beraber Rabba benzettikleri, yaratmada O'na benzer kıldıkları ilâhlar mı uydurdular da, o ilâhlar Allah'ın yaratması gibi yarattı ve yaratma onlara karışık (birbirine benzer) gibi geldi? Böylece onlar, başka bir yaratık tarafından yaratılmış olduğunu mu bilemediler? Durum böyle değildir. Hiç bir şey O'na benzemez, O'nun benzeri, dengi, vezîri, çocuğu ve arkadaşı yoktur. Allah, bütün bunlardan münezzeh ve yücedir. Bu müşrikler Allah ile beraber ilâhlara tapınıyorlar. Ancak onların Allah tarafından yaratıldığını ve O'nun kulları olduğunu itirâf da ediyorlar. Nitekim onlar telbiyelerinde şöyle diyorlarmış : Buyur (Rabbımız) senin ortağın yok, senin için olan bir ortak müstesnâ. Sen ona ve onun sâhip olduklarına

mâliksin. Nitekim Allah Teâlâ onların : «Onlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.» (Zümer, 3) dediklerini haber verip, onların bu sözlerini reddeder. Zîrâ onlar buna inanmışlardır. Halbuki Allah Teâlâ yücedir ve O'nun katında O'nun izin verdikleri dışında hiç kimse şefâatta bulunamayacaktır. «Allah'ın katında, kendisine izin verdiğinden başkası şefâat edemez.» (Sebe', 23), «Göklerde nice melek vardır ki, Allah dileyeceği ve râzı olacağı kimseler için izin vermedikçe onların şefâatı hiç bir şeye yaramaz.» (Necm, 26), «Çünkü göklerde ve yerde olan her şey, Rahmân'a mutlakâ kul olarak gelecektir. Andolsun ki ilmi, onları kuşatmış ve teker teker saymıştır. Kıyâmet günü hepsi O'na tek olarak gelecektir.» (Meryem, 93-95). Mâdemki her şey O'nun kuludur. O halde niçin bir delil ve bürhân olmaksızın mücerred kendi görüş ve uydurmaları ile birbirlerine tapınmaktadırlar. Sonra Allah Teâlâ, ilklerinden sonuncularına kadar onlardan peygamberler göndermiş, peygamberler onları bundan alıkoymuş ve Allah'ın dışındaki şeylere ibâdetten onları men'etmişlerdir. Ancak onlar, bu peygamberleri yalanlamış ve onlara zıd gitmişler de Allah'ın kaçınılmaz azâb kelimesi onlar hakkında hak olmuştur. «Ve Rabbın kimseye aslâ zulmetmez.» (Kehf, 49).

أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ
حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ
النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾

17 — Gökten su indirir de dereler onunla dolar taşar. Üste çıkan köpüğü sel alır götürür. Süslenmek veya yararlanmak için ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır. Böyle misâl verir Allah hak ile bâtıl için. Köpük uçar gider, insanlara fayda veren ise yerde kalır. İşte böyle, Allah daha nice misâller verir.

Allah Gökten Su İndirir

Bu âyet-i kerîme, sebât ve kalıcı olmasında hak için, mahvolması ve sona ermesinde bâtıl için iki misâli içermektedir. Allah Teâlâ buyurur ki : «Gökten yağmur indirir de dereler onunla dolar taşar.» Her vâdî, kendince o yağmur suyunu alır. Birisi büyüktür çok su alır, di-

ğeri küçüktür miktarınca suyu taşır. İşte bu, kalblere ve onların birbirlerinden farklı olduğuna işârettir. Onlardan kimisi vardır çok ilim alır. Kimisi de vardır ki çok ilim almaz, ona dar gelir. «Üste çıkan köpüğü sel alır götürür.» Bu vâdîlerde akan suyun yüzünde üste çıkan köpük vardır. İşte bu bir misâldir. Allah Teâlâ'nın : «Ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır...» sözü de ikinci misâldir. Eşyâ yapmak, demir veya kurşunu süslemek üzere ateşte eritilip kalıba dökülen altın veya gümüş üzerinde de aynen vâdîde akan suda olduğu gibi köpük vardır ve bu köpük üste çıkar. «İşte böyle misâl verir Allah hak ile bâtıl için.» Nasıl ki köpük; su, altın ve benzerlerinden ateşte eritilenle beraber sebât edip kalmıyor, gidip mahvoluyorsa; hak ile bâtıl bir araya geldiği zamanda bâtıl için sebât ve devâm yoktur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Köpük uçar gider.» buyurmuştur. Ondan istifâde edilmez, ayrılır, parçalanır ve vâdînin iki tarafına gider, ağaçlara takılır ve rüzgârlar onları alıp gider, altın, gümüş, demir ve bakırın kiri de aynı şekilde gider ve ondan hiç bir fayda olmaz. Sâdece su kalır. Altın ve benzerleri de böyledir ki, işte sâdece onlardan istifâde edilir. Bunun içindir ki Allah Teâlâ : «İnsanlara fayda veren ise yerde kalır. İşte böyle, Allah daha nice misâller verir.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette de şöyle buyurur : «İşte misâller. Biz onları, insanlara anlatıyoruz. Onları ancak bilenler anlar.» (Ankebut, 43).

Selef'ten birisi der ki : Kur'an'dan bir misâl okuyup da onu anlamadığım zaman kendime acımış, ağlamışımdır. Zîrâ Allah Teâlâ : «Onu ancak bilginler akledebilir.» buyurmuştur. İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha, «Gökten su indirir de, dereler onunla dolar taşar.» âyeti hakkında şöyle der : Bu, Allah'ın vermiş olduğu bir misâldir. Kalbler ondan yakîn ve şüpheleri ölçüsünce yüklenirler. Şüpheye gelince; onunla birlikte amelin bir faydası yoktur. Yakîn ise; Allah Teâlâ yakîn sâhiplerini onunla birlikte faydalandıracaktır. Allah Teâlâ : «Köpük uçar gider.» buyurur ki bu şüphedir. «İnsanlara fayda veren ise yerde kalır.» Bu ise yakîndir. Nasıl ki süs, ziynet eşyâsı ateşe konulur, hâlis temiz olanı alınıp kiri ateşte bırakılırsa; Allah Teâlâ da yakîni kabul buyurup şüpheyi bırakır.

Avfî, İbn Abbâs'ın «Gökten su indirir de, dereler onunla dolar, taşar. Üste çıkan köpüğü sel alır götürür.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : Sel, vâdîdeki dalları ve çöpleri alır götürür. «Ateşte erittiklerinizin üzerinde de buna benzer bir köpük vardır.» Bunlar; altın, gümüş, süs ve zînet eşyâsı, bakır ve demirdir. Bakır ve demirin kiri vardır. Allah Teâlâ bunların kirini, su köpüğü gibi kılmıştır. İnsanların faydalandıkları ise, altın ve gümüştür. Yere fayda veren,

onun sudan emdiği kısımdır ki, bununla bitki bitirir. Allah Teâlâ bunu da sâlih amel için misâl getirmiştir ki; bu, sâhipleri için kalıcıdır. Kötü âmel ise; köpüğün gittiği gibi sâhibini terkedip gider. Aynı şekilde hidâyet ve hak, Allah katından gelmişlerdir. Kim hak ile amel ederse; o lehine olur ve yeryüzünde insanlara fayda verenin kaldığı gibi kalır. Demir de böyledir. Ateşe sokulup ateş onun kirini izâle edip hâlis olanı çıkmadıkça; ondan faydalanılmaz ve bıçak, kılıç gibi şeyler yapılamaz. Aynı şekilde bâtıl da, kıyâmet günü gelip insanlar kabirlerinden kaldırıldıklarında, ameller arz olunduğu zaman bâtıl şaşıp kalacak ve helâk olacaktır. Hak ehli ise, hak ile faydalandırılacaktır.

Bu âyetin tefsîrinde Mücâhid, Hasan el-Basrî, Atâ, Katâde ile Selef ve Halef'ten bir çoklarından bu şekilde rivâyet edilmiştir.

Allah Teâlâ Bakara Sûresinin başında, münâfıklar için biri ateşle diğeri su ile olmak üzere iki misâl verir. Bunlar Allah Teâlâ'nın : «Onların misâli; ateş yakan kimsenin misâli gibidir ki, ateş çevresindekileri aydınlatınca, Allah onların ışığını giderdi...» (Bakara, 17), «Yahut gökten inen sağnağa tutulmuş gibidir ki; onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek vardır...» (Bakara, 19) âyetleridir.

Aynı şekilde Nûr Sûresinde de kâfirler için iki misâl vermiştir. Bunlardan birisi : «O küfredenlere gelince; onların amelleri, engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su sanır.» (Nûr, 39) âyetidir. Serab ancak şiddetli sıcakta olur. Bu sebepledir ki Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyrulur : Kıyâmet günü yahûdîlere ne istiyorsunuz denilecek de onlar : Ey Rabbımız, biz susadık bizi sula, diyecekler. Gitmez misiniz? denilecek de ateşe gidecekler. Bir de görecekler ki serâb gibi (alevleri) birbirlerini yutmaktadır. Allah Teâlâ diğer misâlde de şöyle buyurur : «Veya (kâfirlerin ameli) engin denizin karanlıklarına benzer. Onu üst üste dalgalar bürür ve dalgaların üstünde de bulutlar örter...» (Nûr, 40). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyete göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur :

إِنَّ مَثَلَ مَا بَعَثَنِيَ اللهُ بِهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنَ الْهُدَىٰ وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَصَابَ أَرْضًا . فَكَانَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ طَيِّبَةٌ . قَبِلَتِ الْمَاءَ فَأَنْبَتَتِ الْكَلَأَ وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ . وَكَانَ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءَ . فَنَفَعَ اللهُ بِهَا النَّاسَ . فَشَرِبُوا مِنْهَا وَسَقَوْا وَرَعَوْا . وَأَصَابَ طَائِفَةً مِنْهَا أُخْرَىٰ . إِنَّمَا هِيَ قِيعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَأً . فَذٰلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقُهَ فِي دِينِ اللهِ ، وَنَفَعَهُ بِمَا بَعَثَنِيَ اللهُ بِهِ ، فَعَلِمَ وَعَلَّمَ وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذٰلِكَ رَأْسًا . وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ

Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilmin misâli, yere isâbet eden yağmurun misâli gibidir. Yeryüzünde tertemiz bir yer vardır ki suyu kabul eder, birçok otlar bitirir. Yeryüzünden çorak bir yer vardır ki suyu tutar ve Allah Teâlâ onunla insanları faydalandırır; ondan içerler, (hayvanlarını) sularlar, (arâzîlerini) sular ve zirâat yaparlar. Yağmur yeryüzünden başka bir yere de isâbet eder ki orası düz ve kaygan bir yer olup suyu tutmaz ve ot da bitirmez.. İşte Allah'ın dininde bilgin olup Allah'ın benimle göndermiş olduğuyla faydalandırdığı, bilen ve öğreten kimse ile buna başını kaldırıp ilgilenmeyen, benimle gönderilen Allah'ın hidâyetini kabul etmeyenin misâlî budur. Bu; su ile verilmiş bir misâldir. İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Ebu Hüreyre'den onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyet ettiği diğer bir hadîste o, şöyle buyurmuştur : Benim ve sizin misâliniz ateş yakan birisinin misâli gibidir. Ateş çevresini aydınlattığında, kelebekler —Bunlar ateşe düşen hayvancıklardır— ateşe düşmeye başlarlar. Adam onları engellemeye başlar da ona üstün gelip ateşe atılır, ateşe girerler. İşte benim ve sizin misâliniz budur. Ben sizin ateşe girmemeniz için eteklerinizden (veya bellerinizden) tutmuş : Ateşten bana gelin, ateşten bana gelin, gelin, diyorum; siz bana üstün gelip ateşe giriyorsunuz. Hadîsi Buhârî ve Müslim de Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. İşte bu da, ateş ile verilmiş bir misâldir.

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ ۙ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

18 — Rablarına icâbet edenlere en güzel karşılık vardır. O'na icâbet etmeyenler ise, şâyet yeryüzünde bulunan her şey ve bir katı daha onların olsa, kurtulmak için onu fidye verirlerdi. Hesâbın kötüsü, onlar içindir. Varacakları yer cehennemdir ve o, ne kötü konaktır.

Allah Teâlâ mutlu ve mutsuz kişilerin varacakları yeri haber verir : Rablarının emrine icâbet eden, Allah'a ve Rasûlüne itâat eden, emirlerine boyun eğen, geçmiş ve gelecekle ilgili haberlerini doğrulayan kimselere en güzel karşılık vardır. Nitekim Allah Teâlâ Zülkarneyn'den haber vererek şöyle buyurur : «Kim zulmederse; ona azâb edeceğiz. Rabbına döndürülür ve onu Rabbı görülmemiş bir azâba uğ-

ratır. Fakat kim de îmân eder ve sâlih ameller işlerse; ona mükâfât olarak güzel şeyler vardır. Ona emrimizden kolayını da söyleyeceğiz.» (Kehf, 87-88). Başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır : «Güzel davrananlara, daha güzeli ve fazlası var.» (Yûnus, 26) O'na icâbet etmeyenler, Allah'a itâat etmeyenler ise âhiret yurdunda şâyet yeryüzünde bulunan altın ve benzeri şeylerden yeryüzü dolusu ve bir katı daha onların olsaydı da, kurtulmak için onu fidye olarak verme imkânları olsaydı; bunları fidye olarak verirlerdi. Fakat bu, onlardan kabul edilmeyecektir. Zîrâ Allah Teâlâ, kıyâmet günü onlardan (yeryüzüne) geri çevrilmeyi de, fidyeyi de kabul buyurmayacaktır. «(Âhiret yurdunda) hesâbın kötüsü onlar içindir.» Bir nakîr ve kıtmîra (Çekirdeğin, hurmanın zarına ve hurma çekirdeğindeki bir noktaya), büyük ve küçük her şeye varıncaya kadar hesâba çekileceklerdir. Kim de hesâbı tâm olarak görülmüşse —şâyet Allah'ın ihsanı imdadına yetişmemişse— azâb olunacaktır. Bu sebepledir ki : «Varacakları yer cehennemdir ve o, ne kötü konaktır.» buyurmuştur.

أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

19 — Şimdi Rabbından sana indirilenin gerçek olduğunu bilen, hiç kör gibi midir? Ancak akıl sâhipleri ibret alırlar.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, insanlardan Rabbından sana indirilenin gerçek olduğunu bilen ile kör müsâvî değildir. Sana indirilen gerçekte hiç bir şek, şüphe, kapalılık ve zıdlık yoktur. Onun tamâmı gerçektir. Bir kısmı diğer bir kısmını doğrular, ondan hiç birşey diğer bir kısmına zıd değildir. Bütün haberleri gerçektir, emirleri ve yasakları mahz-ı adâlettir. Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Rabbının sözü; doğruluk ve adâlet yönünden tâm kemâlindedir.» (En'âm, 115). Haber vermesinde doğru, istemesinde adâletlidir. İşte ey Muhammed; senin getirdiklerinin doğruluğunu kesinlikle bilen ile, hayra ulaşamayan ve onu anlamayan kör eşit değildir. Şâyet anlasaydı bile ona boyun eğmez, onu doğrulamaz ve ona tâbi olmazdı. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Cehennem ashâbı ile cennet ashâbı bir değildir. Cennet ashâbı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20) buyururken bu âyet-i kerîme'de de şöyle buyurur : «Şimdi Rabbından sana indirilenin gerçek olduğunu bilen, hiç kör gibi midir?» Bu, diğeri gibi midir? Aralarında hiç bir eşitlik yoktur. An-

cak sıhhatlı, selîm akıl sâhipleri anlar, ibret alır, nasîhati kabul ederler. Allah Teâlâ bizleri de onlardan kılsın.

الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا
مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾
سَلَامٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

20 — Onlar ki; Allah'ın ahdini yerine getirirler ve anlaşmayı bozmazlar.

21 — Ve onlar ki; Allah'ın bitiştirilmesini emrettiği şeyi bitiştirirler. Rablarından korkarlar ve kötü hesâbdan ürkerler.

22 — Ve onlar ki; Rablarının rızâsını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan, gizlice ve açıkça infâk ederler. Kötülüğü, iyilik yaparak ortadan kaldırırlar. İşte onlara bu dünyanın karşılığı;

23 — Adn cennetleridir; oraya girerler. Babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler. Melekler her kapıdan yanlarına gelir.

24 — Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır, derler.

Allah'ın Ahdini Yerine Getirenler

Allah Teâlâ, bu güzel sıfatlarla nitelenmiş olanlardan haber vererek; bu dünyanın karşılığı olarak, dünyada ve âhirette yardımın ve güzel âkıbetin onlara hâs olduğunu belirtir. «Onlar ki; Allah'ın ahdini yerine getirirler ve anlaşmayı bozmazlar.» Onlar; içlerinden biri anlaşma yaptığında haksızlık eden, hasımlaştığı zaman günâhkâr olan, bir söz söylediğinde yalan söyleyen, kendisine bir emânet verildiğinde ihânet eden münâfıklar gibi değildirler.

Ve onlar ki; Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği sıla-i rahm'e, akrabâlara, fakîrlere, ihtiyâç sâhiblerine ihsânda bulunmaya ve çok iyilik yapmaya riâyet ederler. Yaptıkları ve yapmadıkları amellerde Rablarından korkarlar, bu husûslarda Allah'ın hukûkuna riâyet ederler ve âhiret yurdunda kötü hesâbtan ürkerler. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onlara bütün davranışlarında, kusûrlu ve haddi aşan bütün durumlarında doğruluk ve istikâmet üzere olmalarını emretmiştir. Ve onlar ki; Rablarının rızâsını, bol sevâbını dileyerek harâmlara ve günâhlara karşı sabreder, Allah için bunlardan nefislerini uzaklaştırırlar. Hoşnûd olunacak, şer'î usûllere uygun şekilde huşû' ile secdelerine, rükûlarına, vakitlerine ve farzlarına riâyetle namazı kılarlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan gizlice ve açıkça, gece ve gündüz infâk edilmeleri gereken hanımlarına, akrabâlarına, yabancı fakîr, ihtiyâçlı ve yoksullara infâk ederler. Bir durumda infâkta bulunmuş olmaları, diğer durumlarda infâkta bulunmalarını engellemez. Kötülüğü, iyilik yaparak ortadan kaldırırlar. Birisi onlara eziyet verdiği zaman; ona sabırla, tahammülle bağışlama ve af ile iyilik yaparak mukâbelede bulunurlar. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Sen fenâlığı en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki; seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, yakın bir dost gibi oluvermiştir. Bu; ancak sabredenlere vergidir. Ve bu, ancak o büyük hazzı tadanlara vergidir.» (Fussilet, 34-35). Allah Teâlâ bu dünyanın karşılığının, bu güzel sıfatlarla vasıflandırılan mutlu kişilere âit olduğunu haber verir ve sonra bu karşılığı «Adn cennetleridir...» şeklinde açıklar. Âyetteki (العدن) kelimesi; ikâmet etme, kalma anlamındadır. Yani onlara bu dünyanın karşılığı; içinde ebedî kalacakları, ikâmet edecekleri cennetlerdir. Abdullah İbn Amr'dan rivâyete göre o, şöyle demiştir : Cennette bir köşk vardır ki, ona Adn denilir. Çevresi burçlar ve mer'alardır. Onda beş bin kapı, her kapının üzerinde beş bin (çizgili, yollu) kumaş vardır. Oraya ancak ya bir peygamber ya bir sıddîk veya bir şehîd girecektir. «Adn cennetleridir.» âyeti hakkında Dahhâk der ki : Cennetin şehridir. Orada Rasûller, nebîler, şehîdler ve hidâyet önderleri olacaktır. İnsanlar, onların etrafından uzaktırlar ve cennetler o şehrin çevresindedir. Abdullah İbn Amr ve Dahhâk'ın sözlerini İbn Cerîr rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler.» buyurur ki; Allah Teâlâ onlarla babalarından, âilelerinden, çocuklarından inanıp da cennete girmeye lâyık olan dostlarını onlarla gözleri aydın olması için bir araya getirir. O kadar ki Allah'tan bir nimet ve ihsân olarak yüce olanın derecesini eksiltmeksizin aşağı derecede olanı üstün bir dereceye yükseltir. Allah Teâlâ başka

bir âyette şöyle buyurur : «İmân edip de soyları da îmânda kendilerine tâbi olanlar, onlara soylarını da kattık. Ve onların işlediklerinden hiç bir şey eksiltmedik. Herkes kazandığı ile bağlıdır.» (Tûr, 21).

Allah Teâlâ : «Melekler de her kapıdan yanlarına gelir. Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır, derler.» buyurur ki; melekler oradan, buradan cennete girmeleri sebebiyle onları tebrîk etmek için yanlarına girerler. Onlar cennete girdikleri sırada melekler yanlarına hey'et olarak gelir, onlara selâm verir, şerefli rasûl, peygamberler ile sıddîkların komşusu olarak selâmet yurdunda ikâmet ve Allah Teâlâ'nın onları kendine yaklaştırması ve nimetleri sebebiyle tebrîk ederler. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Ebu Abdurrahmân'ın... Abdullah İbn Amr İbn el-Âs (r.a.) dan onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetine göre o : Allah'ın yaratıklarından cennete girenlerin ilki kimdir bilir misiniz? buyurmuştu. Onlar : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Şöyle buyurdu : Allah'ın yaratıklarından cennete gireceklerin ilki, gediklerin kendileriyle kapandığı, kötülüklerden kendileriyle sakınılan fakîr muhâcirlerdir. Onlardan birisi ölür de yerine getirmeye güç yetiremediği bir ihtiyâcı içinde bir ukde olarak kalmış olurdu. Allah Teâlâ, meleklerinden dilediğine şöyle buyurur : Onlara gidin ve onları selâmlayın, melekler : Biz, Senin semânın sâkinleriyiz, yaratıklarından seçtikleriniz. Şunlara gitmemizi ve onlara selâm vermemizi mi bize emrediyorsun? derler de şöyle buyurur : Onlar öyle kullar idiler ki; Bana ibâdet eder, Bana hiçbir şeyle şirk koşmazlardı. Onlarla gedikler kapanır, onlarla hoşlanılmayan şeylerden sakınılırdı. Onlardan birisi ölürdü de, yerine getiremediği ihtiyâcı içinde bir ukde olarak kalmış olurdu. İşte o zaman melekler onlara gelir, her kapıdan yanlarına girer ve : «Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır, derler.»

Ebu Kâsım et-Taberânî'nin Ahmed İbn Ruşdeyn kanalıyla... Abdullah İbn Amr'dan onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetinde o, şöyle buyurmuştur : Cennete girecek toplulukların ilki, fakîr muhâcirlerdir. Hoşlanılmayan şeylerden onlarla sakınılır. Bir şeyle emrolundukları zaman dinlerler ve itâat ederler. Onlardan birinin bir sultana ihtiyâcı olsa, o göğsünde olarak ölünceye kadar bu ihtiyâcı yerine getirilmezdi. Muhakkak ki Allah Teâlâ kıyâmet günü cenneti çağıracak da o, süs ve zîneti ile gelecek. Allah Teâlâ : Benim yolumda vuruşan, Benim yolumda eziyete uğrayan ve Benim yolumda cihâd eden kullarım nerede? Azâbsız ve hesâbsız olarak girin cennete, buyuracak. Melekler gelip secdeye kapanacak ve şöyle diyecekler : Ey Rabbımız, biz Seni gece gündüz tesbîh eder, takdîs ederiz. Bize tercîh buyurmuş olduğun bunlar da kim? Rab Teâlâ buyuracak ki : Bunlar Benim yolum-

da cihâd eden, Benim yolumda eziyete uğrayan kullarımdır. Melekler her kapıdan yanlarına girecek ve : «Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın ne güzel karşılığıdır.» diyecekler.

Abdullah İbn Mübârek'in Bakiyye İbn Velîd'den, onun Artât İbn Münzir'den rivâyetine göre; o, Ebu Haccâc denilen ordu vâizlerinden birisinin şöyle dediğini işitmiş : Ebu Ümâme'nin yanına oturdum. Dedi ki : Mü'min, cennete girdiği zaman koltuğuna yaslandığında, yanında iki saf halinde hizmetçiler olacak. İki safın öbür ucunda kapalı (kapıcı bulunan) bir kapı olacak. Melek gelip izin isteyecek de hizmetçilerin en sonda olanı yanındakine : Bir melek, izin istiyor, diyecek. O, kendisini ta'kîb edene : Bir melek, izin istiyor, diyecek. Nihâyet bu, mü'min kişiye ulaşacak da : İzin veriniz, diyecek. Hizmetçilerin mü'mine en yakın olanı : İzin veriniz, diyecek. Onun yanındaki kendinden sonra gelene : İzin veriniz, diyecek. Nihâyet kapının yanında olan en sonuncularına ulaşacak da kapıyı meleğe açacak ve o da girip selâm verecek sonra ayrılıp gidecek. Ebu Ümâme'nin bu sözünü, İbn Cerîr rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim de, İsmâîl İbn Ayyâş kanalıyla... Ebu Haccâc Yûsuf el-Elhânî'den rivâyetle onun Ebu Ümâme'den bunları işittiğini kaydeder ve yukarıdakine benzer şekilde onun sözlerini zikreder.

Bir hadîste rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) her sene başında şehîdlerin kabirlerini ziyâret eder ve onlara : «Sabrettiğiniz için selâm size. Burası dünyanın en güzel karşılığıdır.» derdi. Ebubekir, Ömer ve Osmân da böyle yapmışlardır.

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي
الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

25 — Pekiştirdikten sonra Allah'ın ahdini bozanlar, Allah'ın bitiştirilmesini emrettiğini ayıranlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar; işte la'net onlaradır. Yurtların en kötüsü de onlarındır.

Allah'ın Ahdini Bozanlar

Bu, bedbahtların durumları ve sıfatlarıdır. Nasıl ki onlar dünyada mü'minlerin sıfatlarının aksi ile nitelenmişlerse; âhiret yurdunda da onların durumları ve varacakları yer, mü'minlerin durumları ile

varacakları yerin aksidir. Mü'minler; Allah'ın ahdini yerine getirir, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeye de riâyet ederlerdi. Bunlar ise, anlaştıktan sonra Allah'ın ahdini bozar, Allah'ın bitiştirilmesini emrettiğini ayırır ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlardı. Nitekim bir hadîste belirtildiği üzere : Münâfığın alâmeti üçtür : Konuştuğu zaman yalan söyler, va'd ettiği zaman va'dinden döner, kendisine bir şey emânet edildiğinde ihânet eder. Bir rivâyette ise şöyle buyurulmuştur : Anlaştığı zaman ahdini bozar, hasımlaştığı zaman günâhkâr olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «İşte la'net, (rahmetten uzaklaştırılma) onlarındır. Yurtların (âkıbetin) en kötüsü de onlarındır.» Varacakları yer cehennemdir ve orası ne kötü duraktır. Ebu'l-Âliye, «Pekiştirdikten sonra, Allah'ın ahdini bozanlar...» âyeti hakkında der ki : Bunlar; münâfıklardaki altı haslettir. Onlar, insanlara karşı güçlü olduklarında; bu huylarını açığa vururlar : Konuştukları zaman yalan söyler, bir vaadde bulunduklarında vaadlerinden dönerler, kendilerine güvenildiği zaman ihânet eder, anlaştıktan sonra Allah'ın ahdini bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayırırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. Eğer onlara karşı güçlü olunursa; o zaman da şu üç huyu açığa vururlar : Konuştuklarında yalan söyler, bir şey va'dettiklerinde dönerler ve kendilerine güvenildiği zaman ihânet ederler.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾

26 — Allah, dilediği kimseye rızkı genişletir, daraltır. Onlar ise dünya hayatı ile sevindiler. Halbuki dünya hayatı âhiretin yanında sadece bir geçimlikten ibarettir.

Allah Teâlâ dilediğine rızkı genişleten, dilediğine daraltan olduğunu zikrediyor. Bu konuda hikmet ve adâlet O'nundur. Şu kâfirler ise; küfürlerini, derece derece arttırma ve kendilerine bir mühlet vermeden ibâret olan şu dünya hayatında verilenlerle sevinmişlerdir. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Kendilerine mal ve oğullar vermekle zannederler mi ki, iyiliklerde onlar için acele davranmaktayız, hayır farkında değiller.» (Mü'minûn, 55-56). Allah Teâlâ daha sonra âhiret yurdunda inanan kulları için biriktirmiş olduklarına nisbetle dünya hayatının küçük, hakîr olduğunu beyânla şöyle buyurur : «Halbuki dünya hayatı, âhiretin yanında sâdece bir geçimlikten ibârettir.» Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onlara de ki : Dünyanın geçimi azdır. Âhiret ise, müttakîler için elbet daha hayırlıdır.

Ve kıl kadar haksızlığa uğratılmayacaksınız.» (Nisâ, 77), «Fakat siz, dünya hayatını tercîh ediyorsunuz. Halbuki âhiret daha hayırlı ve daha bâkîdir.» (A'lâ, 16-17). İmâm Ahmed der ki : Bize Vekî' ve Yahyâ İbn Saîd'in... Fihr oğulları kardeşi Müstevrid'den rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) : Âhirete göre dünya, sizden birinin şu parmağını denize daldırmasının misâli gibidir. Bir baksın bakalım ne getirecek! buyurmuş ve şehâdet parmağını işâret etmiştir. Başka bir hadîste belirtildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.), kulakları küçük bir oğlağa rastlamış ve şöyle buyurmuştur : Allah'a yemîn olsun ki şunu bıraktıkları zamanda, bu sâhiplerine ne kadar değersiz ise; Allah'a göre dünya ondan daha da değersizdir.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ ﴿٢٧﴾
الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ ﴿٢٩﴾

27 — Küfredenler dediler ki : Rabbından kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi? De ki : Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.

28 — Onlar ki; inanmışlardır ve kalbleri Allah'ı anmakla huzûra kavuşmuştur. Dikkat edin; gerçekten kalbler, ancak Allah'ı anmakla huzûra kavuşur.

29 — İnanmış olup sâlih ameller işleyenler için hoş bir hayat ve güzel bir gelecek vardır.

Gönüller Allah'ı Anmakla Huzûr Bulur

Allah Teâlâ müşriklerin : «Rabbından kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi?» dediklerini haber verir. Nitekim onlar : «Haydi önceki peygamberler gibi o da bize bir mucize getirsin.» (Enbiyâ, 5) demişlerdir. Bundan daha önce defalarca bahsettik ve muhakkak ki Allah Teâlâ bunların bu isteklerine icâbet etmeye güç yetiricidir. Bir hadîste şöyle buyrulur : (Müşrikler) Allah Rasûlü (s.a.) nden Safâ tepesini altına çevirmesini, kendileri için pınarlar akıtmasını, Mekke çevresindeki dağları kaldırıp onların yerine otlaklar ve bahçeler olmasını istedikleri zaman Allah Teâlâ, elçisine : Ey Muhammed, istersen

bunları onlara veririm. Şâyet küfreder (küfürlerinde devâm ederler) se onlara öyle bir azâb ederim ki âlemlerden hiç kimseye bu şekilde azâb etmemişimdir. Dilersen onlara tevbe ve rahmet kapılarını açayım, diye vahyetti de Allah Rasûlü : Bilakis onlara tevbe ve rahmet kapılarını aç, buyurdu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ elçisine : «Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.» buyurmuştur. Tekliflerine uygun olarak mucize ile elçi göndersin veya onların isteklerine icâbet etmesin her iki durumda da saptıran ve hidâyete erdiren O'dur. Hidâyet ve saptırma, Allah'ın onların isteklerine icâbet edip etmemesine bağlı değildir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Fakat bunca âyetler ve ihtârlar inanmayanlar gürûhuna fayda vermez.» (Yûnus, 101), «Doğrusu üzerlerine Rabbının sözü hak olanlar, inanmazlar. Onlara her türlü âyet gelse bile. Elem verici azâbı görünceye kadar.» (Yûnus, 96-97), «Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe onlar yine de inanacak değillerdi. Fakat onların çoğu bilmezler.» (En'âm, 111) Bu sebepledir ki burada da : «De ki : Allah dilediğini saptırır, kendisine yönelen (Allah'a dönen, O'ndan yardım dileyen ve katında boyun eğerek yalvaran) i doğru yola eriştirir.» buyurmuştur. «Onlar ki; inanmışlardır, ve kalbleri Allah'ı anmakla huzûra kavuşmuştur.» Allah'ın tarafına meyledip O'nunla kalbleri hoş olmuş, O'nu zikretme sırasında huzûr bulmuş, mevlâ ve yardım edici olarak O'ndan râzı olmuştur. «Gerçekten kalbler, ancak Allah'ı anmakla huzûra kavuşur» ve O, buna gerçekten lâyıktır. «İnanmış olup sâlih ameller işleyenler için hoş bir hayat ve güzel bir gelecek vardır.» İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Talha : Sevinç ve göz aydınlığı vardır, demiştir. İkrime : Onların gelecekleri ne kadar güzeldir, demiştir. Dahhâk da : Onlar için gıbta vardır, İbrâhim en-Nehaî ise : En hayırlı şeyler onlarındır, demiştir. Katâde (طوبى) kelimesinin arapça olduğunu söyler. Kişi : (طوبىلك) dediği zaman bunun anlamı : Hayra kavuştun, demektir. Katâde'den gelen bir rivâyette ise o, bu kelimeyi : En güzel sonuç onlarındır, şeklinde açıklamıştır. Güzel bir gelecek, güzel bir dönüş onlarındır. Bütün bu sözler, bir anlamda olup aralarında herhangi bir zıdlık söz konusu değildir. Said İbn Cübeyr'in İbn Abbâs'tan rivâyetine göre (طوبى لهم) kısmı hakkında o, şöyle demiştir. O, Habeş dilinde cennet arâzisi demektir. Said İbn Mescûh da, «Tûbâ» kelimesinin Hind dilinde cennetin ismi olduğunu söyler. İkrime'den rivâyetle Süddî, bu kelimenin cennet anlamına geldiğini söylemiştir. Mücâhid de böyle söyler. İbn Abbâs'tan rivâyetle el-Avfî der ki : Allah Teâlâ cenneti yaratıp bitirdi-

ği zaman : «İnanmış olup sâlih ameller işleyenler için hoş bir hayat ve güzel bir gelecek vardır.» buyurmuştur ki; bu, cennet onun hoşuna gittiği zamandır. İbn Cerîr der ki : Bize İbn Humeyd'in... Şehr İbn Havşeb'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Tûbâ, cennette bir ağaçtır. Cennetin bütün ağaçları ondandır. Dalları, cennet surunun (duvarlarının) arkasındadır. Ebu Hüreyre, İbn Abbâs, Muğis İbn Sümeyy, Ebu İshâk es-Sübey'î ve Selef'ten bir çoklarından rivâyet edildiğine göre; Tûbâ, cennette bir ağaçtır. Her evde ondan bir dal vardır. Bazılarının zikrettiğine göre; Rahmân, onu eliyle bir inci tanesinden dikmiş, ona uzanmasını emretmiş de Allah Teâlâ'nın dilediği yere kadar uzanmış. Bal, içki, su ve sütten cennet nehirlerinin kaynakları onun kökünden çıkmış. Abdullah İbn Vehb der ki : Bize Amr İbn Hâris'in... Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) den merfû' olarak rivâyet ettiğine göre; Tûbâ, cennette bir ağaç olup (boyu) yüz senelik yoldur. Cennet halkının elbiseleri onun kabuklarından çıkar. İmâm Ahmed der ki : Bize Hasan İbn Mûsâ'nın... Ebu Saîd el-Hudrî'den onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetinde bir adam : Ey Allah'ın elçisi, seni gören ve sana îmân edene müjdeler olsun, demişti. Allah Rasûlü : Beni gören ve bana îmân edene müjdeler olsun. Sonra müjdeler, sonra müjdeler olsun, sonra müjdeler olsun, sonra beni görmediği halde bana îmân edene müjdeler olsun, sonra beni görmediği halde bana îmân edene müjdeler olsun, buyurmuş. O adam Allah Rasûlüne : Tûbâ nedir? diye sormuş da şöyle buyurmuş : Cennette yüz senelik yol uzunluğunda bir ağaçtır. Cennet halkının elbiseleri onun kabuklarından çıkar.

Buhârî ve Müslim, ikisi birden İshâk İbn Rahûyeh kanalıyla... Sehl İbn Sa'd'dan rivâyet ederler ki, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennette öyle bir ağaç var ki, binitli onun gölgesinde yüz sene yürür de kat'edemez. Râvî der ki : Hadîsi Nu'mân İbn Ebu Ayyâş ez-Zerakî'ye rivâyet ettim de şöyle dedi : Bana Ebu Saîd el-Hudrî'nin Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetinde o, şöyle buyurmuş : Cennette öyle bir ağaç var ki; sür'atli koşu atına binmiş birisi, yüz sene yürür de yine de kat'edemez. Buhârî'nin Sahîh'inde Yezîd İbn Zürey' kanalıyla Enes (r.a.) den rivâyete göre; Allah Rasûlü (s.a.), «Uzanmış, yayılmış gölgeler.» (Vâkıa, 30) âyeti hakkında şöyle buyurmuş : Cennette öyle bir ağaç var ki, binitli onun gölgesinde yüz sene yürür de kat'edemez. İmâm Ahmed der ki : Bize Süreyc'in... Ebu Hüreyre'den rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennette öyle bir ağaç var ki gölgesinde binitli yüz sene yürür. Dilerseniz : «Uzanmış, yayılmış gölgeler.» âyetini okuyunuz. Hadîsi, Buhârî ve Müslim de Sahîh'lerinde tahrîc etmişlerdir. Yine Ahmed der ki : Bize Muhammed İbn Ca'fer ve Haccâc'ın... Ebu Hüreyre'den onun da Hz. Peygam-

ber (s.a.) den rivâyetine göre o, şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki cennette öyle bir ağaç vardır ki; binitli onun gölgesinde yetmiş —veya yüz— sene yürür. O, ebediyet ağacıdır.

Muhammed İbn İshâk'ın Yahyâ İbn Abbâd İbn Abdullah İbn ez-Zübeyr kanalıyla... Esmâ Bint Ebu Bekr (r.a.) den rivâyetinde o, Allah Rasûlü (s.a.) nü işitmiş de Hz. Peygamber Sidre-i Müntehâ'yı zikredip şöyle buyurmuş : Binitli onun dalları gölgesinde yüz sene yürür. —veya şöyle demiştir : Onun dallarının gölgesinde yüz binitli gölgelenir— Onda altından kelebekler vardır. Meyvesi sanki büyük testiler gibidir. Hadîsi Tirmizî rivâyet etmiştir. İsmâîl İbn Ayyâş'ın Saîd İbn Yûsuf kanalıyla... Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Sizden cennete giren hiç kimse yoktur ki; Tûbâ'ya varmasın. Onun için Tûbâ'nın salkımları (veya kabukları) açılır da ondan dilediğinden alır. Dilerse beyâz, dilerse kırmızı, dilerse sarı, dilerse siyah. (Onun salkımları) gelincik çiçeği gibi, son derece ince ve güzeldir. İmâm Ebu Ca'fer İbn Cerîr der ki : Bize Muhammed İbn Abd'ül-A'lâ'nın... Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Tûbâ; cennette bir ağaçtır. Allah Teâlâ ona : Kulum için açıl, onun dilediğini çıkar, buyurur da onun için açılıp ona değerli ve gemlenmiş atlar, gemlenmiş develer, ve dilediği yiyecekleri çıkarır. İbn Cerîr burada Vehb İbn Münebbih'den rivâyetle garîb bir eser rivâyet eder. Buna göre Vehb —Allah ona rahmet eylesin— şöyle anlatmıştır : Cennette Tûbâ denilen bir ağaç vardır. Binitli onun gölgesinde yüz sene yürür de kat'edemez. Çiçekleri incecik elbiseler, yaprakları çizgili kumaşlar, dalları amber, bulunduğu vâdînin çakılları yâkut, toprağı kâfûr, balçığı misktir. Onun kökünden içki, süt ve bal nehirleri çıkar. Orası cennet halkının oturma yeridir. Onlar oturma yerlerinde otururlarken birden melekler soylu develer sürerek Rabları katından onlara gelirler. Develer altından zincirlerle gemlenmiştir. Yüzleri güzellikçe (ışık saçan) lâmbalar gibidir. Onların (develerin) yünü yumuşaklığında tiftik gibidir. Üzerlerinde levhaları yâkuttan, yan yüzleri altından eğerler vardır. Elbiseleri atlastandır. Develeri çöktürürler ve derler ki : Rabbımız kendisini ziyâret edesiniz ve ona selâm veresiniz diye size bizi gönderdi. Develere binerler. Develer kuştan daha sür'atli, kelebekten daha hafîf basışlı, hizmetçileri (seyisleri) olmayan soylu develerdir. Kişi, kardeşinin yanında onunla konuşarak ve fısıldaşarak yürür. Onlardan hiç bir binitin kulağı, diğerinin kulağına değmez. Hiç bir binitin dizi diğerinin dizine değmez. O kadar ki kişinin kardeşiyle arasını ayırmamak için ağaçlar yollarından eğilip onlara yol verirler. Nihâyet Rahmân ve Rahîm olanın yanına varırlar da keremli yüzünü onlar için açar ve O'na bakarlar. O'nu gördükleri zaman : Ey

Allahımız, selâm Sensin, selâm Sendendir. Celâl ve ikrâm Senin için hak olmuştur, derler. İşte o zaman Allah Teâlâ : Ben selâmım, selâm Bendendir. Rahmetim ve sevgim sizin için hak olmuştur, gaybda (Beni görmeksizin) Benden korkan ve emrime itâat eden kullarıma merhaba, buyurur. Onlar : Ey Rabbımız, Sana lâyık bir şekilde Sana ibâdet etmedik, Senin kadrini lâyıkı veçhile bilmedik. Önünde secde etmemize izin ver, derler. Allah Teâlâ : Burası zahmet ve ibâdet yurdu değildir. Fakat mülk ve nimet yurdudur. Ben sizden ibâdet zahmetini kaldırdım. Benden dilediğinizi isteyin. Muhakkak ki sizden her birinin bir umudu vardır, buyurur. Onlar da O'ndan isterler. O kadar ki onlardan umudu en kısa olanı : Ey Rabbım, dünya halkı dünyaları husûsunda yarıştılar ve orada birbirlerini darlığa düşürdüler. Ey Rabbım, dünyayı yarattığın günden dünyanın sona erişine kadar, onların içinde bulundukları her şeyin bir mislini bana ver, der. Allah Teâlâ : Senin umudun ne kadar kısa oldu. Muhakkak sen, derecenden daha aşağısını istedin. Bu, Benden sanadır. Ben, kendi katımdan sana bahşediyorum. Zîrâ Benim vermemde zorluk ve azaltılma yoktur, buyurur. Sonra : Kullarıma umutlarının ulaşamayacağı ve onlardan hiç birinin aklına gelmeyenleri arzediniz, buyurur. (Allah'ın nimetleri) onlara arz edilir de onların içlerinde bulunan umutları çok kısa kalır. Onlara arzedilenler içinde yan yana dizilmiş atlar vardır. Onlardan her dördünün üzerinde yekpâre yâkuttan bir taht vardır. Her tahtın üzerinde yekpâre altından bir kubbe vardır. Onlardan her bir kubbenin içinde ise cennet yataklarından gösterişli yataklar vardır. Her bir kubbenin içinde hûr-i înden iki câriye bulunur. Onlardan her bir câriye üzerinde cennet elbiselerinden iki elbise vardır. Cennette bulunan bütün renkler onlardadır. Hiç bir hoş koku bırakmamış sürünmüşlerdir. Yüzlerinin aydınlığı kubbenin kalınlığından geçer. O kadar ki onları görenler, her ikisinin de kubbenin dışında olduğunu sanır. Tepeden tırnağa şeffaftırlar, o kadarki beyinleri kırmızı bir yâkut içindeki beyaz iplik gibi görünür. Her iki câriye de (emrine verildikleri mü'mini) arkadaşına göre güneşin taşa olan üstünlüğünde veya daha üstün görür. (Mü'min kişi de) onlar için aynı şekilde düşünür. Onların yanına girer, onu selâmlar, onu öper ve kucaklayıp ona : Allah'a yemîn olsun ki; Allah'ın senin gibisini yaratmış olduğunu sanmayız, derler. Sonra Allah Teâlâ meleklere emir buyurur da, bir saf halinde onları cennete yürütürler ve nihâyet onlardan her bir kişi, kendisi için hazırlanmış olan yerine ulaşır. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de kendi isnâdı ile Vehb İbn Münebbih'ten rivâyet etmiştir. Onun rivâyetinde şu fazlalık vardır : Rabbınızın size bağışlamış olduklarına bir bakınız. Bir de bakar ki o Refîk-ı A'lâ'da evlerdedir, inci ve mercândan yapılmış odalardadır. Kapıları altın-

dan, dîvânları yâkuttandır. Yatakları ince ve kalın atlastan, minberleri nûrdandır. Kapılarından ve odalarından güneş şûası gibi nûr taşar. Onun yanında aydınlık günde nûrlu yıldız gibidir. Bir de bakar ki o, yüceliklerin yücesinde yâkuttan, nûru parıldayan muhteşem saraylardadır. Eğer emrine verilmiş olmasaydı gözleri kamaştırırdı. Bu sarayların beyâz yâkuttan olanı beyâz ipekle, kırmızı yâkuttan olanı kırmızı atlasla, yeşil yâkuttan olanı yeşil atlasla, sarı yâkuttan olanı sarı kadife, erguvan ile düşenmiş, yeşil zümrüt, kırmızı altın ve beyâz gümüşle süslenmiştir. Direkleri ve temelleri cevherdendir. Balkonları, inciden kubbelidir. Burçları, mercândan odalardır. Rablarının onlara verdiklerine ulaştıklarında onlara beyâz yâkuttan kendilerine rûh üfürülmüş semerli atlar takdîm edilir. Yanlarında ebedî kılınmış çocuklar vardır. Onlardan her bir çocuğun elinde bu atlardan bir atın gemi vardır. Gemleri beyâz gümüşten, inci ve yâkutla süslenmiştir. Eğerleri inci ve cevherle dokunmuş, ince ve kalın atlaslarla döşenmiş tahtlardır. Bu atlar onları, cennet bahçelerinin içinde sür'atle götürür. Nihâyet makâmlarına ulaşırlar. Melekleri, nûrdan minberler üzerinde oturur bulurlar. Kendilerini ziyâret etmek, onlarla musâfaha etmek ve Rablarının kendilerine bahşetmiş olduğu şereften dolayı tebrîk etmek üzere onları bekliyorlardır. Saraylarına girdikleri zaman orada Rablarının kendilerine bahşetmiş olduğu, istemiş ve temennî etmiş oldukları her şeyi bulurlar. Bir de bakar ki bu saraylardan her bir sarayın kapısında dört cennet var : İki cennet çeşit çeşit ağaçlarla dolu, iki cennet koyu yemyeşil. İkisinde durmadan fışkıran iki kaynak var. İkisinde her bir meyveden çift çift, çadırlarda gözlerini onlara (sâdece onlara) çevirmiş hûrîler var. Makâmlarını öğrenip yerleşecekleri yere yerleştiklerinde Rabları onlara : Size va'detmiş olduklarımı gerçekten buldunuz mu? diye sorar. Onlar : Ey Rabbımız, Sana yemîn olsun ki evet, derler. Rabbınızın sevâbından hoşnûd oldunuz mu? diye sorar. Onlar : Ey Rabbımız, biz hoşnûd olduk, Sen de bizden hoşnûd ol, derler. Benim sizden hoşnûdluğum ile yurduma indiniz, yüzüme baktınız ve meleklerim sizlerle musâfaha etti. Kutlu olsun, size kutlu olsun. «Bu, ardı arkası kesilmeyen bir vergidir.» (Hûd, 108). Onda dirliksizlik ve azaltma yoktur, buyurur. İşte o zaman onlar : Bizden üzüntüyü gideren, fazlı ile ebediyyet yurduna bizi girdiren Allah'a hamdolsun. Orada bize zahmet ve yorgunluk değmez. Muhakkak ki Rabbımız Gafûr'dur, Şekûr'dur, derler. Hadîsin ifâde tarzı garîbdir ve garîb bir eserdir. Bir kısmı için şâhidler vardır. Bu cümleden olarak Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde şöyle rivâyet edilir : Muhakkak Allah Teâlâ, cennete girmede cennet ehlinin sonuncusu olan kişiye : Temennî et, buyurur. Temennîde bulunur ve nihâyet umutlarının sonuna ulaşır da

Allah Teâlâ : Şundan iste, şundan temennî et, buyurup ona hatırlatır ve şöyle buyurur : Bunlar senindir ve on misli de. Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr'den, onun Allah Rasûlü (s.a.) nden, onun da Allah Teâlâ'dan rivâyetine göre; o şöyle buyurmuştur :

يَا عِبَادِي ! لَوْ أَنَّ أَوَّلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجِنَّكُمْ قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مَسْأَلَتَهُ . مَا نَقَصَ ذَٰلِكَ مِمَّا عِنْدِي إِلَّا كَمَا يَنْقُصُ الْمِخْيَطُ إِذَا أُدْخِلَ الْبَحْرَ .

Ey kullarım, ilkleriniz ve sonlarınız, insanlarınız ve cinleriniz bir tek arâzîde dikilip Benden isteseler, her insana istediğini versem Benim katımdakilerden ancak denize sokulduğunda bir iğnenin eksilttiği kadarı eksilir... Müslim hadîsi uzunca bir metinle rivâyet etmiştir.

Hâlid İbn Ma'dân der ki : Muhakkak ki cennette tûbâ denilen bir ağaç vardır. Onun memeleri olup, hepsi de cennet halkının çocuklarını emzirirler. Kadından bir düşük olsa, o cennet nehirlerinden bir nehirde olur da, kıyâmet kopuncaya kadar orada yetişir ve kırk yaşında olarak haşrolunur. Hâlid İbn Ma'dân'ın bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِتَتْلُوَ عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَٰنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

30 — İşte böyle, sana vahyettiğimizi okuman için seni de onlardan önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik. Onlar Rahmân'ı inkâr ederler. De ki : O, benim Rabbımdır. O'ndan başka ilâh yoktur. Yalnız O'na tevekkül ederim. Dönüşüm de O'nadır.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman, Allah'ın risâletini kendilerine ulaştırman için seni bu ümmete nasıl göndermişsek, aynı şekilde Allah'ı inkâr eden geçmiş ümmetlere de peygamberler gönderdik. Senden önce de peygamberler yalanlandı. Onlarda senin için güzel bir örnek vardır. Nasıl ki onların üzerine baskınımızı ve azâbımızı indirmişsek, bun-

lar da üzerlerine azâbımızın inmesinden korksunlar. Muhakkak ki onların seni yalanlamaları, diğer peygamberlerin yalanlamalarından çok daha şiddetlidir. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Allah'a andolsun ki, senden önceki ümmetlere de (peygamberler) gönderdik. Şeytân onlara yaptıklarını güzel gösterdi. Bugün de onların dostu odur. Ve onlar için can yakıcı azâb vardır.» (Nahl, 63), «Andolsun ki, senden önce de nice peygamberler yalanlandı da yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler. Nihâyet onlara yardımımız gelip yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur. Andolsun ki peygamberlerin haberinden bir kısmı sana gelmiştir.» (En'âm, 34). Onlara nasıl yardım ettik, güzel âkıbeti dünyada ve âhirette onlara ve onlara tâbi olanlara nasıl kıldık!

İçlerinde seni peygamber olarak gönderdiğimiz bu ümmet; Rahmân'ı inkâr ederler, O'nu ikrâr etmezler. Zîrâ onlar, Allah'ın Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla nitelenmesini kabul etmezlerdi. Bu sebebledir ki Hudeybiye günü «Rahmân, Rahîm olan Allah'ın Adıyla.» yazılmasını kabul etmemişler ve : Rahmân, Rahîm de nedir biz bilmiyoruz? demişlerdi. Bu rivâyet Katâde'dendir. Hadîs Buhârî'nin Sahîh'indedir. Allah Teâlâ buyurur ki : «De ki : İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nun içindir...» (İsrâ, 110). Müslim'in Sahîh'inde Abdullah İbn Ömer'den rivâyet edilir ki Allah Rasûlü (s.a.) :

إِنَّ أَحَبَّ أَسْمَائِكُمْ إِلَى اللهِ عَبْدُ اللهِ وَعَبْدُ الرَّحْمٰنِ .

Sizin isimlerinizin Allah'a güzel geleni Abdullah ve Abdurrahmân' dır, buyurmuştur.

«De ki : O benim Rabbımdır, O'ndan başka ilâh yoktur.» Sizin inkâr ettiğinize ben inanıyorum, O'nun Rab ve ilâh olduğunu ikrâr ve itirâf ediyorum. «O benim Rabbımdır, O'ndan başka ilâh yoktur. (Bütün işlerimde) yalnız O'na tevekkül ederim. Dönüşüm de O'nadır.» Ben ancak O'na dönerim. Zîrâ buna O'ndan başkası aslâ müstehak değildir.

وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ أَفَلَمْ يَايْئَسِ
الَّذِينَ ءَامَنُوٓا أَن لَّوْ يَشَآءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا
قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

31 — Şâyet Kur'an ile dağlar yürütülmüş veya yeryüzü parçalanmış, yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı; kâfirler yine de inanmazlardı. Halbuki bütün işler Allah'a âittir. İnananlar hâlâ anlamadılar mı ki; Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi. Ve yaptıklarından dolayı Allah'ın va'di yerine gelene kadar küfredenlerin ya başına veya evlerinin yakınına bir belâ gelirdi. Şüphesiz Allah, verdiği sözden caymaz.

Bu Kur'an İle Dağlar Yürütülseydi

Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) e indirmiş olduğu Kur'an'ı medhedip, kendisinden önce indirilmiş diğer kitablardan üstün olduğunu belirterek şöyle buyurur : «Şâyet Kur'an ile dağlar yürütülmüş... olsaydı.» Geçmiş kitablar içinde kendisiyle dağların yerinden yürütüldüğü, yeryüzünün kesilip parçalandığı veyahut kendisiyle kabirlerinde ölülerin konuşturulmuş olduğu bir kitab olsaydı bu niteliklere sâhip kitab yine de Kur'an'dan başkası olmazdı. Veya sonuncularına varıncaya kadar insanlar ve cinlerin bir mislini, benzeri bir sûresini getirmek üzere toplandıklarında bundan âciz kalacakları bir i'câza sâhib olduğundan dolayı budurum Kur'an için evleviyetle olurdu. Bununla birlikte bu müşrikler, onu inkâr etmektedirler. Halbuki bütün işler, bütün işlerin dönüşü Allah'adır. Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Allah kimi saptırmışsa; onu hidâyete erdirecek yoktur. Kime de Allah hidâyet bahşetmişse; onu saptıracak yoktur.

«Kur'an» ismi, geçmiş kitabların hepsine isim olarak verilebilir. Zîrâ bu kelime, hepsinden müştâktır. İmâm Ahmed der ki : Bize Abdürrezzâk'ın... Ebu Hüreyre'den rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Okuma Dâvûd'a hafîfletilmiş, kolaylaştırılmıştı. Hayvanın eğerlenmesini emreder ve hayvanı eğerlenmezden önce Kur'an'ı okurdu. O, ancak iki elinin emeğinden yerdi. Hadîsi sâdece Buhârî tahrîc etmiştir. Burada Kur'an'dan maksad Zebûr'dur.

Allah Teâlâ buyurur ki : «İnananlar (bütün yaratıkların îmân etmeyeceklerini) hâlâ anlamadılar mı ki; Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi.» Zîrâ akıllara ve gönüllere daha fazla te'sîr eden, daha belîğ Kur'an'dan başka bir mucize ve huccet yoktur. O Kur'an ki, şâyet Allah Teâlâ onu bir dağa indirmiş olsaydı; Allah korkusundan baş eğerek onun parça parça olduğunu görürdün. Sahîh bir hadîste vârid olduğuna göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Hiç bir peygamber yoktur ki bir benzerine beşerin îmân edeceği (bir

mucize) kendisine verilmiş olmasın. Bana verilen ise, Allah'ın bana vahyetmiş olduğudur. Ben kıyâmet günü kendisine tâbi olunanlar yönünden onların en fazlası olacağımı umarım. Bunun mânâsı şudur : Her peygamberin mucizesi, ölümüyle sona ermiştir. Bu Kur'an ise ebediyyen bâkî kalacak bir huccettir. Kerâmetleri sona ermez, bitmez Çokça okunmaktan eskimez. Âlimler ona doymaz. O, kesin hüküm veren Fasl'ül-Hitâb'dır, aslâ bir alay değildir. Hangi zâlim onu terk etmişse; Allah onun belini kırmıştır. Kim onun gayrısında hidâyet aramışsa; Allah Teâlâ onu saptırmıştır.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize Ebu Zür'a'nın... Amr İbn Hassân'dan, onun da Atiyye el-Avfî'den rivâyetinde o, Atiyye'ye şöyle demiş : «Şayet Kur'an ile dağlar yürütülmüş... olsaydı...» Onlar Muhammed'e dediler ki : Mekke dağları bizim için yürütülse de genişlese ve biz orada zirâat yapsak, veya Hz. Süleymân yeryüzünü kavmine rüzgârla nasıl parçalamışsa yeryüzü bizim için parçalansa, veya Îsâ'nın, kavmi için ölüleri dirilttiği gibi bizim için de ölüler diriltilse. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Ben dedim ki : Bu hadîsi Hz. Peygamber (s.a.) in ashâbından birisinden rivâyet ediyor musunuz? Evet dedi; Ebu Saîd'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmiştir. Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında İbn Abbâs, Şa'bî, Katâde, Sevrî ve bir çoklarından böyle rivâyet edilmiştir. En doğrusunu Allah bilir. Katâde der ki : Eğer bunu sizin Kur'an'ınızdan başka bir Kur'an yapsaydı, yine sizin Kur'an'ınız yapılırdı.

Allah Teâlâ : «Halbuki bütün işler Allah'a âittir.» buyurur. İbn Abbâs der ki : Bunlardan ancak dilediğini yapar, dilemediğini yapacak değildir. İbn Abbâs'ın bu sözünü İbn İshâk da ona varan bir isnâd ile rivâyet etmiştir. İbn Cerîr de böyle söylemiştir. Selef'den bir çokları, «İnananlar ümit kesmediler mi...» âyetini; îmân edenler hâlâ bilmedi, anlamadılar mı... şeklinde anlamışlardır. Diğerleri ise âyeti : İnananlar hâlâ açıkça anlamadılar mı ki; Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi, şeklinde okumuşlardır. Ebu'l-Âliye der ki : İnananlar, hidâyete erdirilmelerinden ümit kestiler. Şâyet Allah dileseydi, bütün insanları hidâyete eriştirirdi.

Allah Teâlâ : «Ve yaptıklarından dolayı Allah'ın va'di yerine gelene kadar küfredenlerin ya başına veya evlerinin yakınına bir belâ getirdi.» buyurur ki; onların yalanlamaları sebebiyle dünyada belâlar onların başına devâmlı gelecek, veya onların çevrelerine gelecek ki öğüt kabul etsinler ve ibret alsınlar. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Andolsun ki Biz, çevrenizdeki kasabaları da yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye, âyetleri tekrâr tekrâr açıkladık.»

(Ahkâf, 27), «Fakat şimdi görmüyorlar mı ki Biz, o yeryüzüne gelip çevresinden eksiltip duruyoruz. Onlar mıdır üstün gelenler şu halde?» (Enbiyâ, 44). Katâde'nin Hasan'dan rivâyetinde, âyetteki (تحل) fiilinin öznesi belâ, musîbettir. Âyetin akışından bu zâten açıkça anlaşılmaktadır. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Mes'ûdî kanalıyla... İbn Abbâs'dan rivâyetinde o, âyetteki «belâ» kelimesini seriyye ile, «evlerinin yakınına inecek olan şey» i de Muhammed (s.a.) ile, «Allah'ın va'dinin yerine gelmesini» ise Mekke'nin fethi ile tefsîr etmiştir. İkrime, Saîd İbn Cübeyr ve bir rivâyette Mücâhid de böyle söylemiştir. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, âyetteki belânın; üzerlerine gökten inecek azâb olduğunu, evlerinin yakınına inecek olanın; Allah Rasûlü (s.a.) nün onların tepelerine inmesi ve onlarla savaşması olduğunu söylemiştir. Mücâhid ve Katâde de böyle söyler. Kendisinden gelen rivâyetlerden birinde İkrime, İbn Abbâs'ın âyetteki belâyı, şiddet ve meşakkatle tefsîr ettiğini kaydeder. Hepsi birden derler ki : «Allah'ın va'di yerine gelene kadar.» âyetinde, Mekke'nin fethi kasdedilmektedir. Hasan el-Basrî ise, burada kıyâmet gününün kasdedildiğini söyler.

Allah Teâlâ : «Şüphesiz Allah, verdiği sözden caymaz.» buyurur ki; peygamberlerine ve onlara tâbi olanlara, dünyada ve âhirette yardıma dâir va'dini bozmaz. «Sakın, Allah'ın peygamberlerine verdiği va'dinden cayacağını sanma. Muhakkak Allah, Azîz'dir, intikâm sâhibidir.» (İbrâhîm, 47).

وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

32 — Andolsun ki senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti. Küfredenleri önce te'hîr ettim, sonra cezâlarını verdim. Cezâlandırmam nasıldı?

Allah Teâlâ, kavminden kendisini yalanlayanların yalanlaması hususunda, elçisi (s.a.) ni tesellî ederek şöyle buyurur : «Andolsun ki senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti». Onlarda senin için güzel bir örnek vardır. Küfredenleri önce te'hîr ettim, onlara mühlet verdim sonra şiddetli bir şekilde cezâlarını verdim. Onlara ne yaptığım ve onları nasıl cezâlandırdığım sana nasıl ulaştı görmez misin? Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Nice kasabalar vardır ki zâlim oldukları halde (halkına) mühlet vermiştim. Sonunda onları yakalayıverdim ve dönüş yalnız Bana'dır.» (Hacc, 48). Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerindeki bir hadîste şöyle buyrulur : Muhakkak

Allah Teâlâ zâlime mühlet verir de, sonunda onu yakaladığı zaman aslâ kurtulamaz. Sonra Allah Rasûlü (s.a.) şu âyeti okumuştur : «İşte böyledir Rabbının yakalayışı, kasabaların zâlim halkını yakaladığı zaman. Çünkü O'nun yakalaması hem şiddetli, hem de acıklıdır.» (Hûd, 102).

أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ۚ قُلْ سَمُّوهُمْ ۚ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ
بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ۚ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مَكْرُهُمْ
وَصُدُّوا۟ عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

33 — Herkesin yaptığını gözeten Allah, böyle olmayanla bir olur mu hiç? Oysa onlar, Allah'a ortak koştular. De ki : Onlara bir ad bulun bakalım. Yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz? Yoksa kuru sözlere mi aldanıyorsunuz? Küfredenlere kurdukları düzenler güzel gösterildi. Ve doğru yoldan alıkonuldular. Allah, kimi saptırırsa ona doğru yolu gösteren bulunmaz.

Allah Teâlâ buyurur ki : Herkesin yaptığını gözeten, nefes alıp veren her nefsi gözeten, bilen, koruyan böyle olmayanla bir olur mu hiç? Amel edenlerin hayır olsun şer olsun yaptıklarını bilir. Hiç bir gizlilik ona gizli kalmaz. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurmaktadır : «Ne işte bulunsan, Kur'an'dan ne okusan ve siz ne iş yaparsanız; yaptıklarınıza daldığınızda mutlakâ Biz üzerinizde şâhidiz.» (Yûnus, 61, «Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin.» (En'âm, 59), «Yeryüzünde yürüyen hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a âit olmasın. Onların durup dinlenecek ve saklanacak yerlerini de O bilir. Hepsi apaçık kitabdadır.» (Hûd, 6), «Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın hiç fark yoktur.» (Ra'd, 10), «Şüphesiz ki O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.» (Tâhâ, 7), «Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir. Ve Allah yaptıklarınızı görmektedir.» (Hadîd, 4). İşte O, onların tapmakta oldukları işitmeyen, görmeyen, aklı ermeyen, ne kendilerine ve ne de kendilerine tapınanlara bir fayda veremeyen, ne kendilerinden ve ne de kendilerine tapınanlardan bir zararı gideremeyen putlar gibi midir? Âyetin devâmının da delâletiyle yetinilerek burada cevab hazfedilmiş-

tir. Ki âyetin devâmı : «Oysa onlar Allah'a ortak koştular. Allah ile birlikte onlar putlara, Allah'a denk kabul ettiklerine tapındılar.» olacaktır.

De ki : Onlara bir ad bulun bakalım.» Onları bize bildirin, onları bize açıklayın ki bilinsinler. Muhakkak ki onların bir hakîkatı yoktur. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?» Onların varlığı yoktur. Şâyet yeryüzünde bir varlığı olsaydı, Allah Teâlâ mutlakâ onu bilirdi. Zîrâ hiç bir gizlilik ona gizli kalmaz. «Yoksa kuru sözlere mi aldanıyorsunuz?» buyurmuştur. Mücâhid der ki : Âyetteki ﴿ ام بظاهر من القول ﴾ kelimesi; zan anlamındadır. Dahhâk ve Katâde ise; bu kelimenin, bâtıl anlamında olduğunu söylemişlerdir. Yani siz, ancak fayda ve zarar vereceğini sandığınızdan dolayı bu putlara tapmışınızdır ve onlara ilâh adı vermişinizdir. «Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onlara hiç bir güç indirmemiştir. Onlar kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâdan başkasına uymuyorlar. Halbuki kendilerine Rablarından doğruluk rehberi gelmiştir.» (Necm, 23).

Mücâhid, «Küfredenlere kurdukları düzenler güzel gösterildi.» âyetini şöyle anlıyor : Küfredenlere kurdukları, söyledikleri sözleri güzel gösterildi. İçinde bulundukları sapıklık, o sapıklığa gece ve gündüz davet güzel gösterildi. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Biz onlara birtakım yoldaşlar katarız da geçmişlerini, geleceklerini onlara süslü gösterdiler. Gerek cinlerden, gerekse insanlardan gelip geçmiş ümmetler içinde aleyhlerinde gerçekleşmiştir söz. Doğrusu onlar hüsrânda idiler.» (Fussilet, 25).

Allah Teâlâ : «Ve doğru yoldan alıkonuldular.» buyurur ki; âyetteki (و صدوا) kelimesindeki sad harfini fetha ile okuyanlara göre, âyetin anlamı şöyledir : İçinde bulundukları durum onlar için güzel gösterilip onun hak olduğu zannı verilince ona davet ettiler ve insanları peygamberlerin yoluna uymaktan alakoydular. Kelimedeki sâd harfini zamme ile okuyanlara göre ise anlam şöyledir : Üzerinde oldukları şeyin doğru olduğu kendilerine süslenip güzel gösterilmekle Allah'ın yolundan alıkonuldular. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ burada : «Allah, kimi saptırırsa ona doğru yolu gösteren bulunmaz.» buyururken, başka âyetlerde şöyle buyurmuştur : «Kimin de Allah fitneye düşmesini isterse onun için senin Allah'a karşı hiç bir şeye gücün yetmez.» (Mâide, 41). «Onların hidâyeti bulmalarına ne kadar hırs göstersen muhakkak ki, Allah dalâlete sapanı hidâyete erdirmez. Ve onların yardımcıları da yoktur.» (Nahl, 37).

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَوٰةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾ مَّثَلُ
الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا
وَّعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

34 — Onlara dünya hayatında azâb vardır. Âhiret azâbı ise daha zorludur. Allah'a karşı onları koruyacak kimse de yoktur.

35 — Müttakîlere va'dolunan cennetin içinden ırmaklar akar. Oranın yiyecekleri de gölgeleri de ebedîdir. Bu, takvâ sâhiplerinin âkıbetidir. Kâfirlerin âkıbeti ise ateştir.

Müttakîlere Va'dolunan Cennet

Allah Teâlâ burada, kâfirlerin azâbını ve iyilerin sevâbını zikreder. Müşriklerin durumunu ve içinde oldukları küfür ve şirki haber verdikten sonra şöyle buyurur : Onlara dünya hayatında inananların elleriyle öldürülme ve esîr edilme şeklinde azâb vardır. Dünyadaki bu rüsvâylıkla beraber âhirette onlar için biriktirilen azâb ise bundan çok daha zorludur. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.) karşılıklı la'netleşen iki kişiye şöyle buyurmuştur : Muhakkak dünya azâbı; âhiret azâbından daha kolay, daha hafîftir. O, Allah Rasûlü (s.a.) nün buyurduğu gibidir ki dünya azâbının sonu vardır. Öteki ise buna göre yetmiş kat olan ateşte (cehennemde), kesâfet ve şiddeti tasavvur dahi olunamayan bukağılar içinde devâmlıdır, ebedîdir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «O gün Allah azâbı gibi hiç bir kimse azâb edemez. O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.» (Fecr, 25, 26), «Biz, o saatın geleceğini yalanlayanlara öyle çılgın bir ateş hazırladık ki... Bu, kendilerine uzak bir yerden gözükünce onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır. Elleri boyunlarına bağlı olarak dar bir yerden atıldıkları zaman orada yok olup gitmeyi isterler. Bugün, «Bir kere yok olmayı değil birçok kereler yok olmayı isteyin.» De ki : «Bu mu daha hayırlıdır, yoksa müttakîlere va'd olunan cennet mi daha iyidir? Ki bu, onlar için bir mükâfat ve bir mercîdir.» (Furkân, 11-15).

Bunun için Allah Teâlâ bunu diğeri ile birlikte zikretmiş ve şöyle buyurmuştur : «Müttakîlere va'dolunan cennetin içinden ırmaklar

akar, muhtelif yörelerinde, kıyılarında, cennet halkının diledikleri yerlerde ırmaklar akar, onlar nasıl isterler ve nereye isterlerse oraya çevirirler.» Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Müttakîlere va'dolunan cennet böyledir. Orada temiz su ırmakları, tadı bozulmayan süt ırmakları, içenlere zevk veren şarab ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Ve Rablarından mağfiret vardır. Hiç bu; ateşte temelli kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?» (Muhammed, 15).

Allah Teâlâ : «Oranın yiyecekleri de, gölgeleri de ebedîdir.» buyurur ki orada yiyecekler, meyveler ve içecekler vardır. Bunlar kesintisiz ve sonu olmayan nimetlerdir. Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerinde küsûf namazı hakkında İbn Abbâs'tan rivâyet edilen bir hadîste onlar : Ey Allah'ın elçisi, biz görüyoruz ki bir şeye uzandın, sonra gürdük ki duraladın, demişlerdi. Şöyle buyurdu : Muhakkak ben, cenneti gördüm —veya cennet bana gösterildi— ondan bir salkıma uzandım. Şâyet onu almış olsaydım, dünya kaldığı sürece ondan yerdiniz. Hâfız Ebu Ya'lâ'nın Ebu Hayseme kanalıyla... Câbir'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Biz öğle namazındaydık. Birden Allah Rasûlü (s.a.) ilerledi, biz de ilerledik. Sonra almak için bir şeye uzandı, sonra geri çekildi. Namazı bitirdiğinde Übeyy İbn Kâ'b ona : Ey Allah'ın elçisi, bugüne kadar yaptığını görmediğimiz bir şeyi namazda yaptın, dedi de şöyle buyurdu : Muhakkak ki bana cennet ve ondaki güzellik, tazelik arzolundu. Ondan bir üzüm salkımına, size getirmek için uzandım da benimle onun arasına engel girdi. Şâyet onu size getirmiş olsaydım gökle yer arasındakiler ondan yerdi de eksilmezdi. Bu hadîsin bir kısmına şâhid olarak Müslim de Ebu Zübeyr kanalıyla Câbir'den bir hadîs rivâyet etmiştir. Utbe İbn Abd es-Sülemî'den rivâyete göre bir bedevî Hz. Peygamber (s.a.) e cenneti sormuş ve : Onda üzüm var mıdır? demişti. Allah Rasûlü; evet, buyurdu. Bedevî : Salkımının büyüklüğü ne kadardır? diye sordu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu : Alaca karga uçuşuyla bir aylık yoldur, yine de bitmez. Hadîsi İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Taberânî'nin Muâz İbn Müsennâ kanalıyla... Sevbân'dan rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak birisi bir cennet meyvesini kopardığı zaman onun yerine hemen bir başkası gelir. Müslim'in Câbir İbn Abdullah'tan rivâyet ettiği bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Cennet halkı yerler, içerler, balgamları olmaz, büyük ve küçük abdest bozmazlar. Bunun yerine yiyecekleri misk kokusu gibi bir geğirme ile (vücûdlarından çıkar.) Nasıl ki nefes alma kendilerine ilhâm olunuyorsa; aynı şekilde tesbîh ve takdîs de onlara ilhâm olunur. İmâm Ahmed ve Neseî'nin A'meş kanalıyla

Zeyd İbn Erkam'dan rivâyetlerinde o, şöyle anlatır : Kitab ehlinden birisi geldi ve : Ey Ebu Kâsım, cennet halkının yeyip içeceklerini mi sanıyorsun? diye sordu. Hz. Peygamber : Evet, Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki onlardan birisine yemede, içmede, cimâ' ve şehvette yüz kişi kuvveti verilecektir. buyurdu. Adam : Yiyen ve içenin (abdest bozma) ihtiyâcı olur. Halbuki cennette eziyet yoktur, dedi de Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Onlardan birinin ihtiyâcını gidermesi misk kokusu gibi derilerinden ter çıkmasıdır. Böylece karnının şişliği iner, boşalır.

Hasan İbn Arafe'nin Halef İbn Halîfe kanalıyla... Abdullah İbn Mes'ûd (r.a.) dan rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) bana buyurdu ki : Muhakkak sen cennette bir kuşa bakarsın da senin önüne kızartılmış olarak düşer. Hadîslerden birisinde ise şöyle buyurulmuştur : Onu yiyip bitirdiği zaman kuş, Allah'ın izni ile eskiden olduğu şekle döner. Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Birçok meyveler arasında, bitmeyen, tükenmeyen, yasak edilmeyen...» (Vâkıa, 32-33), «Meyve ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkıtılmış ve meyveleri de aşağı eğdirilmiş (tir).» (İnsân, 14). Cennetin gölgeleri de böyle olup zâil olmaz ve eksilmez. Nitekim Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur : «Îmân edip, sâlih amel işleyenleri içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz zevceler (eşler) vardır. Onları koyu bir gölgeye sokacağız.» (Nisâ, 57). Muhtelif şekillerde Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivâyetle daha önce geçtiği üzere Allah Rasûlü (s.a.) : Muhakkak cennette bir ağaç vardır ki hızlı yarış atına binmiş gayretli bir binici gölgesinde yüz sene yürür de yine kat'edemez, buyurmuş sonra, «Yayılmış gölgeler...'dedirler.» (Vâkıa, 30) âyetini tilâvet buyurmuştur.

Allah Teâlâ, cennete teşvîk ve ateşten sakındırmak için, çok kere cennetin sıfatıyla cehennemin sıfatını birlikte zikreder. Bu sebepledir ki cennetin vasfına dâir zikrettiklerinden sonra : «Bu; takvâ sâhiplerinin âkıbetidir. Kâfirlerin âkıbeti ise ateştir.» buyurmuştur. Nitekim başka bir âyette şöyle buyurur : «Cehennem ashâbı ile cennet ashâbı bir değildir. Cennet ashâbı; işte onlardır kurtuluşa erenler.» (Haşr, 20).

Dimaşk Hatîbi Bilâl İbn Sâ'd bir hutbesinde şöyle demiştir : Ey Allah'ın kulları, ibâdetinizden bir şeyin sizden kabul olunduğuna dâir birisi size bir haber mi getirdi? veya hatâlarınızdan birisinin sizin için bağışlandığı haberi mi size geldi? «Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize hiç döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?» (Mü'minûn, 115). Allah'a yemîn olsun ki dünyada sevâb sizin için hemen verilmiş olsaydı, hepiniz üzerine farz kılınanları az bulurdunuz. Veya dünyanızın ta'cîl edilmesi için Allah'a itâata rağbet gösterirdiniz de, cennet için yarışmazdı-

nız. «Oranın yiyecekleri de, gölgeleri de ebedîdir. Bu; takvâ sâhiplerinin âkıbetidir. Kâfirlerin âkıbeti ise ateştir.» Bilâl İbn Sa'd'ın bu sözünü İbn Ebu Hâtim rivâyet etmiştir.

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ
أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ
اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

36 — Kendilerıne kitab verdiklerimiz, sana indirilenden memnûn olurlar. Karşı gruplar içinde de onun bir kısmını inkâr edenler vardır. De ki : Ben, ancak Allah'a ibâdet etmek ve O'na şirk koşmamakla emrolundum. Ben, hepinizi O'na çağırıyorum ve dönüşüm de O'nadır.

37 — İşte böylece Biz, onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bilgiden sonra, onların heveslerine uyarsan; andolsun ki Allah katından sana bir dost ve koruyucu çıkmaz.

Arapça Hüküm

Allah Teâlâ buyurur ki : «Kendilerine kitab verdiklerimiz, kitâblarında onun doğruluğuna şâhidler ve müjde olduğu içindir ki sana indirilen (Kur'an) dan memnûn olurlar.» Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler onu hakkıyla tilâvet ederler. İşte buna onlar inanırlar. Kim ona küfrederse, hüsrâna uğrayanlar da işte onlardır.» (Bakara, 121), «De ki : İster ona inanın, ister inanmayın, muhakkak ki ondan önce kendilerine bilgi verilenlere; o, okunduğu zaman yüzleri üstü secdeye kapanırlar ve derler ki : Tenzîh ederiz Rabbımızı. Rabbımızın va'di şüphesiz yerine gelmiş olacaktır.» (İsrâ, 107-108). Şâyet Allah Teâlâ'nın bizim kitablarımızda Muhammed (s.a.) i peygamber olarak göndereceğine dâir va'di hak, doğru, mutlakâ yerine gelecek ve olacak ise elbette Allah Teâlâ va'dinde sâdıktır, doğrudur. Hamd yegâne O'nadır. «Yüzleri üstü kapanarak ağlarlar. Ve bu, onların huşû'unu artırır.» (İsrâ, 109).

Allah Teâlâ : «Karşı gruplar içinde de onun bir kısmını inkâr edenler vardır.» buyurur ki; kabîlelerden, sana indirilenin bir kısmı-

nı yalanlayanlar vardır. Mücâhid'e göre âyetteki karşı gruplar; Hz. Peygambere gelen hakkın bir kısmını inkâr eden yahûdî ve hıristiyanlardır. Katâde ve Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem de böyle söylemişlerdir. Bu, Allah Teâlâ'nın şu âyeti gibidir : «Ehl-i kitab'dan öyleleri vardır ki; Allah'a, size indirilen ve kendilerine indirilmiş olan Allah'a huşû' duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değişmezler. İşte onların ecirleri Rabları katındadır. Allah, şüphesiz hesâbı çabuk görendir.» (Âl-i İmrân, 199).

«De ki : Ben, ancak Allah'a ibâdet etmek ve O'na şirk koşmamakla emrolundum.» Benden önce nasıl peygamberler gönderilmiş ise, ben de tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdetle gönderildim. «Ben, hepinizi (insanları) O'nun yoluna çağırıyorum ve benim dönüşüm de O'nadır.»

«İşte böylece Biz, onu Arapça bir hüküm olarak indirdik.» Nasıl ki senden önce peygamberler gönderdik ve onlara gökten kitablar indirdiysek, aynı şekilde sana da Kur'an'ı muhkem ve arapça olarak indirdik. «Önünden de ardından da bâtıl sokulamaz. O; Hakîm, Hamîd katından indirilmiş.» (Fûssilet, 42) olan, son derece açık bu kitab ile seni senin dışındakilerden üstün ve şerefli kıldık. «Sana Allah'tan gelen bilgiden sonra, onların heveslerine (görüşlerine) uyarsan; andolsun ki Allah katından sana bir dost ve koruyucu çıkmaz.» Bu, tarîkat-ı Muhammediyye, Sünnet-i Nebeviye'ye sülûk edip girdikten sonra sapıkların yoluna tâbi olmamaları için ilim ehline bir tehdîddir.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ
بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

38 — Andolsun ki senden önce nice peygamberler gönderdik. Onlara eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber bir âyet getiremez. Herkesin süresi yazılıdır.

39 — Allah, dilediğini siler ve dilediğini bırakır. Ve ana kitâb O'nun katındadır.

Kitabların Anası

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed seni nasıl beşerden bir Rasûl olarak göndermişsek aynı şekilde senden önceki peygamberleri de beşer olarak gönderdik. Onlar yemek yer, çarşılarda dolaşır, kadın-

larla evlenir, onlarla münâsebet kurar, çocukları olurdu. Onlara hanımlar ve çocuklar verdik. Allah Teâlâ peygamberlerin en şereflisi ve en sonuncusuna şöyle buyurur : «De ki : Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Yalnız bana tanrımızın tek bir tanrı olduğu vahyediliyor.» (Kehf, 110).

Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Bana gelince; ben oruç tutar, iftâr ederim (oruç tutmam). (Geceleri) ihyâ eder ve uyurum. İç yağı yerim ve kadınlarla evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir. İmâm Ahmed der ki : Bize Yezîd'in... Ebu Eyyûb'dan rivâyetinde Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur : Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir : Güzel koku sürünmek, evlenmek, misvâk kullanmak ve kına. Hadîsi Ebu Îsâ et-Tirmizî de Süfyân İbn Vekî' kanalıyla... Ebu Eyyûb'dan zikretmiş ve şöyle demiştir : İsnâd zincirinde Ebu Şimâl'in zikredilmemiş olduğu hadîse göre bu hadîsin isnâdı daha sıhhatlıdır.

Allah Teâlâ : «Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber bir âyet getiremez.» buyurur ki; peygamber, ancak Allah'ın kendisine vâki' izni ile hârikulâde şeyler yapabilir, değilse bu ona âit bir iş olmayıp, Allah'a âittir. O, dilediğini yapar, dilediğine hükmeder.

«Herkesin süresi yazılıdır.» Konulmuş her sürenin yazılı bulunduğu bir kitab vardır. Her şey Allah'ın katında bir ölçü iledir. «Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olanı bilir. Hiç şüphesiz bunlar kitabdadır. Doğrusu bunları bilmek Allah'a pek kolaydır.» (Hacc, 70). Dahhâk İbn Müzâhim, «Herkesin süresi yazılıdır.» âyeti hakkında şöyle dermiş : Her kitabın bir ömrü vardır. Yani Allah Teâlâ'nın gökten indirmiş olduğu her kitab için Allah katında konulmuş bir süre, ta'yîn edilmiş bir ölçü vardır. Bu sebeple dilediğini siler, dilediğini bırakır. Sonunda Allah Teâlâ'nın, Rasûlü (s.a.) ne indirmiş olduğu Kur'an ile tamâmı kaldırılmıştır.

Allah Teâlâ : «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» buyurur. Müfessirler, bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Sevrî, Vekî' ve Hüşeym'in İbn Ebu Leylâ kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetlerine göre; Allah Teâlâ, bir senenin işlerini tedbîr eder; mutluluk ve mutsuzluk, hayat ve ölüm dışında dilediğini siler. Yine bir rivâyette ise İbn Abbâs, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hayat, ölüm, mutsuzluk ve mutluluk hâriç her şey. Zîrâ bu ikisinin işi bitirilmiş, sona erdirilmiştir. Mücâhid ise, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» ayeti hakkında şöyle der : Hayat ve ölüm, mutsuzluk ve mutluluk hâriç. Zîrâ bu ikisi değişmezler. Mansûr der ki : Mücâhid'e sorup Bizden birinin : Ey Allah'ım, eğer ismim mutlular içinde

ise ismimi onlar içinde sâbit kıl. Eğer mutsuzlar içinde ise onlardan sil ve onu mutlular içinde kıl, diye duâ etmesi hakkında ne dersin? dedim. Güzel, dedi. Bir sene veya daha çok bir zaman sonra ona kavuştum ve bunu sordum. «Gerçekten Biz onu mübârek bir gecede indirdik. Doğrusu Biz, uyarıcı idik. O gecede her hikmetli iş ayrılır.» (Duhân, 3-4). Kadir gecesi o senede olacak rızık veya musîbetler hakkında hükmeder. Sonra dilediğini öne geçirir, dilediğini geri bırakır. Mutsuzluk ve mutluluk kitabına gelince; o sâbit olup değiştirilmez, dedi. Ebu Vâil Şakîk İbn Seleme'den rivâyetle A'meş der ki : O, şu duâyı çokça yapardı : Ey Allah'ım, eğer bizi mutsuzlar olarak yazmışsan, onu sil ve bizi mutlular olarak yaz. Şâyet mutlular olarak yazmışsan orada sâbit kıl. Muhakkak ki Sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın. Ana kitab, Senin katındadır. Ebu Vâil'in bu duâsını İbn Cerîr rivâyet etmiştir. Yine İbn Cerîr'in Amr İbn Ali kanalıyla... Ebu Osmân en-Nehdî'den rivâyetine göre, Ömer İbn Hattâb (r.a.) Kâ'be'yi tavâf ederken ağlar ve şöyle duâ edermiş : Ey Allah'ım, benim üzerime mutsuzluk veya bir günâh yazmışsan onu sil. Muhakkak Sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın. Ana kitab, Senin katındadır. Onu mutluluk ve bağışlama kıl. Hammâd'ın Hâlid el-Hazzâ kanalıyla İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre, İbn Mes'ûd da bu şekilde duâ edermiş. Bu haberin bir benzerini Şerîk de Hilâl İbn Hamîd kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. İbn Cerîr'in el-Müsennâ kanalıyla... İbrâhîm'den rivâyetinde Kâ'b, Ömer İbn Hattâb'a : Ey mü'minlerin emîri, şâyet Allah'ın kitabında bir âyet olmasaydı, kıyâmet gününe kadar olacakları sana haber verirdim, demişti. Hz. Ömer : O âyet nedir? diye sordu da Kâ'b şöyle dedi : Allah Teâlâ : «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır ve ana kitab O'nun katındadır.» buyurur. Bütün bu sözlerin anlamından çıkan; Allah Teâlâ'nın kaderlerden dilediğini sildiği, dilediğini de bıraktığıdır. İmâm Ahmed'in rivâyet etmiş olduğu şu hadîs de bu sözü destekler mâhiyettedir : İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Sevbân'dan rivâyetinde Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak kişi işlediği günâhla rızıktan mahrûm kalır. Kaderi, ancak duâ geri çevirir. Ömür de ancak iyilikle artar. Hadîsi Nesei ve İbn Mâce de, Süfyân es-Sevrî kanalıyla rivâyet etmişlerdir. Sahîh bir hadîste belirtildiği üzere sıla-i rahim de ömrü artırır. Başka bir hadîste şöyle buyrulur : Muhakkak ki duâ ve kazâ, gökle yer arasında çekişirler.

İbn Cerîr'in Muhammed İbn Sehl İbn Asker kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, şöyle demiştir : Allah için beş yüz senelik yol uzunluğunda beyâz inciden, iki levhası yâkuttan bir levh-i mahfûz vardır. Allah Teâlâ için hergün üç yüz altmış lâhza vardır. Dilediğini siler, dilediğini bırakır ve ana kitab O'nun katındadır.

Leys İbn Sa'd'ın, Ziyâde İbn Muhammed kanalıyla... Ebu Derdâ'dan rivâyetinde, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Muhakkak ki Allah Teâlâ, geceden kalan üç saatta zikri açar. Onlardan birinci saatta O'ndan başka hiç kimsenin planlayıp düşünemeyeceği zikri planlar. Dilediğini siler, dilediğini bırakır... Ve râvî hadîsin tamâmını zikreder. Hadîs, İbn Cerîr tarafından rivâyet edilmiştir. «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında Kelbî şöyle der : Rızıktan dilediğini siler, dilediğini artırır. Ecelden dilediğini siler, dilediğini artırır. Kelbî'ye : Bunu sana kim rivâyet etti? denildi de : Ebu Sâlih, Câbir İbn Abdullah İbn Riâb'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etti, diye cevabladı. Sonra ona bu âyet soruldu da şöyle dedi : Bütün sözler yazılır. Nihâyet perşembe günü olduğunda yedim, içtim, girdim, çıktım ve benzeri sözler gibi içinde sevâb ve azâb olmayan her şey ondan atılır. O, sâdıktır ve hakkında sevâb ve azâb olanı sâbit kılar, bırakır. İbn Abbâs'tan rivâyetle İkrime şöyle der : Kitâb ikidir : Bir kitâb vardır ki Allah ondan dilediğini siler ve dilediğini bırakır. Ana Kitâb da O'nun katındadır. Avfî, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır ve ana kitâb O'nun katındadır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : O öyle bir kişidir ki, bir müddet Allah'ın itâatınca ameller işler. Sonra Allah'a isyâna döner de sapıklık üzere ölür. İşte Allah'ın sildiği budur. Allah'ın bıraktığı ise, öyle bir kişidir ki Allah'a isyân olan amelleri işler. Onun için önceden bir hayır geçmiştir de, Allah'ın itâatı üzere iken ölür. İşte Allah'ın bıraktığı da budur. Saîd İbn Cübeyr'den rivâyete göre ise bu âyet; «Allah dilediğini bağışlar, dilediğini azâblandırır. Ve Allah her şeye Kâdir'dir.» (Bakara, 284), anlamındadır. Ali İbn Ebu Talhâ, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder : Dilediğini değiştirir ve kaldırır. Dilediğini bırakır, değiştirmez. «Ve ana kitab O'nun katındadır.» Bunların tamâmı Allah'ın katında ana kitabdadır : Nâsih ve mensûh, değiştirilen ve bırakılan hepsi bir kitabdadır. Katâde, «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında bunun «Biz, bir âyeti nesheder veya unutturursak ondan daha hayırlısını, yahut da dengini getiririz...» (Bakara, 106) âyeti gibi olduğunu söyler.

İbn Ebu Necîh, Mücâhid'in «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır.» âyeti hakkında şöyle dediğini nakleder : «Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber bir âyet getiremez.» âyeti nâzil olduğu zaman, Kureyş kâfirleri : «Ey Muhammed, görüyoruz ki sen hiç bir şeye sâhip değilsin ve muhakkak iş bitirilmiş.» dediler de bu âyet onları bir korkutma, onları bir tehdîd sadedinde olmak üzere nâzil oldu : Eğer biz dilersek, işlerimizden dilediğimizi meydana getiririz ve her Ramazân'-

da yeniden yaratırız. İnsanların rızıklarından ve musîbetlerinden, onlara vereceğimiz ve onlar için bölüştüreceğimiz şeylerden dilediğimizi siler, dilediğimizi bırakırız.

Hasan el-Basrî, «Allah dilediğini siler.» âyeti hakkında der ki : Kimin eceli gelmişse gider. Bırakılan ise diri olup eceline doğru gider. Ebu Ca'fer İbn Cerîr —Allah ona rahmet eylesin— bu sözü tercîh etmiştir. Allah Teâlâ : «Ve ana kitab O'nun katındadır.» buyurur ki; Hasan el-Basrî, bunun helâl ve harâm olduğunu söyler. Katâde ise : Kitabın tamâmı ve aslıdır, der. Dahhâk da «Ve ana kitab O'nun katındadır.» âyeti hakkında : Âlemlerin Rabbı katında bir kitabdır, demiştir. Süneyd İbn Dâvûd'un Mu'temir kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, Kâ'b'a «Ümmü'l-Kitâb» ı sormuş da şöyle demiş : Allah Teâlâ yaratacağını ve yarattıklarının ne yapacaklarını bilir, sonra ilmine : Kitâb ol, buyurur da kitab olur. İbn Cerîr'in İbn Abbâs'tan rivâyetinde o. «Ve ana kitab O'nun katındadır.» âyetinde : O, zikirdir, demiştir.

وَإِنْ مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ ٱلَّذِى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ ٱلْبَلَٰغُ وَعَلَيْنَا ٱلْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا نَأْتِى ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَٱللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِۦ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤١﴾

40 — Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek de, senin canını alsak da; senin vazîfen sadece tebliğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.

41 — Görmüyorlar mı ki; Biz yeryüzünün etrafından gitgide eksiltmekteyiz. Allah hükmünü verir. O'nun hükmünü bozacak yoktur. Ve O, hesâbı çabuk görendir.

Senin Görevin Tebliğdir

Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.) ne buyurur ki : Senin düşmanlarına va'detmiş olduğumuz horluk ve azâbın bir kısmını sana dünyada göstersek de, bundan önce senin canını alsak da senin vazîfen sâdece tebliğ etmektir. Biz seni, ancak Allah'ın risâletini onlara tebliğ edesin diye gönderdik ve sen de sana emredileni tebliğ ettin. Onları hesâba çekmek ve cezâlandırmaksa bize düşer. Nitekim Allah Teâlâ, başka bir âyette şöyle buyurur : «Sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir öğütçüsün.

Onlara zor kullanıcı değilsin. Ancak kim yüz çevirir ve küfrederse; Allah onu en büyük azâb ile azâblandırır. Onların dönüşü şüphesiz ancak Bize'dir. Sonra, hesâblarını görmek de şüphesiz Bize düşer.» (Ğâşiye, 21-26).

Allah Teâlâ : «Görmüyorlar mı ki; Biz yeryüzünün etrafından gitgide eksiltmekteyiz.» buyurur. İbn Abbâs der ki : Onlar görmüyorlar mı; biz Muhammed'e bir yerden sonra başka bir yerin fethini nasîb ediyoruz. Bir rivâyette ise şöyle demiştir : Bir kasabanın harâb olunduğunu görmüyorlar mı ki, sonunda ma'mûrluk bir köşede kalıyor. Mücâhid ve İkrime, âyetteki eksiltmenin harâb olma olduğunu söylemişlerdir. Hasan ve Dahhâk, bunun müslümanların müşriklere galebe çalması olduğunu söylerler. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî, bu eksiltmenin halkının ve bereketinin eksilmesi olduğunu söyler. Mücâhid de şöyle demiştir : İnsanların, meyvelerin eksilmesi ve yeryüzünün harâb olmasıdır. Şa'bî der ki : Şâyet yeryüzü eksilmiş olsaydı; bağları, bahçeleri sana dar gelirdi. Fakat insanları ve meyveleri eksilir. Aynı şekilde İkrime de şöyle demiştir : Şâyet yeryüzü eksiltilmiş olsaydı; sen, oturacak bir yer bulamazdın. Fakat o, ölümdür. Bir rivâyette İbn Abbâs şöyle der : Fakîhleri, âlimleri ve hayır ehlinin ölümü ile yeryüzünün harâb olmasıdır. Mücâhid de aynı şekilde burada, âlimlerin ölümünün kasdedildiğini söyler. Bu mânâda olmak üzere Hâfız İbn Asâkir de Ahmed İbn Abdülazîz Ebu Kâsım el-Mısrî adındaki Isfahan'da oturan bir vâizin hâl tercümesinde... Ahmed İbn Gazzâl'ın kendisi hakkında şu şiiri söylediğini nakleder :

«Âlimi yaşadığı sürece yeryüzü yaşar. Ondan bir âlim öldüğü zaman bir tarafı ölür.

Bir yer gibi ki oraya yağmur indiği sürece yaşar. Yağmur düşmezse onun bir tarafları telef olur.»

Bu görüşlerden birincisi, tercîhe şâyan olup o da köy be köy, kasaba be kasaba İslâm'ın gâlib gelmesidir.

İZÂHI

Ra'd Sûresindeki İşâret Taşları...

İmdi... Bu sûrede İslâm akîdesinin ana işâretleri ile Kur'an-ı Kerîm'in bu akîdeyi takdîm metodu yer alıyor... Elbette bu işâretler üzerinde durmamız gerekecektir. Şâyet âyetlerin kaynağından fışkıran akışını kesip üzerinde uzun uzadıya durmuş olsaydık, şimdi belki bu-

na gerek kalmazdı ama o akışı kesmedik ve en sonuna bırakarak üzerinde rahat rahat durmayı tercîh ettik.

Sûrenin akışını anlatırken kısa işâretlerle de olsa bu noktalara temâs ettik, şimdi ise daha uzun durmak istiyoruz bu husûsların üzerinde.

Ve yegâne yardım dilenecek yer Allah Teâlâ'dır...

Sûrenin başlangıcı, halletmeye uğraştığı mevzûların mâhiyeti ve ihtivâ ettiği emirlerin çoğu sûre-i celîle'nin Mekke'de nâzil olduğunu gösteriyor açıkça. Bazı rivâyetlerde ve mushaflarda belirtildiği gibi, Medîne'de nâzil olmadığını ifâde ediyor. Ayrıca müşriklerin en fazla şımardıkları, itirâzlar yöneltip meydan okudukları ve Hz. Peygamberden mucizeler, hârikalar taleb ettikleri devreye rastlıyor. Peygamber (s.a.) in onları korkutmasıyla bu korkuttuğu azâbların çabucak gelivermesini istemeleri gibi husûslar Hz. Peygamberi ve beraberindeki müslümanları takviye etmesi için bunca ağır hamleleri gerektiriyordu. Bunca itirâzların, dönekliklerin ve meydan okuyarak hakka üstün gelmeye çalışmaların karşısına bunca hamlelerle çıkıp hakkın üstünlüğünü göstermek ve yalnız Allah'a sığınarak vahdâniyetini kabullenip bunu açıkça ilân etmek, müşrikler ne kadar yalanlarlarsa yalanlasınlar asıl hakkın bu olduğunu, bundan başka gerçeğin bulunmadığını göstermek gibi husûsları îcâbettiriyordu. Ayrıca müşrikleri bu ve kâinâttaki diğer gerçeklerle mukâbele edip beşer tarihinden ve olaylarından alınan yığınlarca delilleri serdetmek gibi bir gâye güdüyordu. Ve insan rûhuna son derece derin, te'sirli ve kuvvetli delillerle hitâb etmeyi hedef alıyordu.

İşte sâdece bu kitabın hak olduğunu ve ondan yüz çevirmenin, yalanlamanın, meydan okumanın veya davetine koşmayıp gecikmenin bu büyük hakîkatı aslâ değiştirmeyeceğini dile getiren hükümlerden birkaç tanesi :

«Bunlar kitabın âyetleridir. Sana Rabbından indirilen ancak haktır fakat insanların çoğu inanmazlar.»

«İyilikten önce kötülük isterler senden. Onlardan önce nice ibret alınacak örnekler geçmiştir. Doğrusu, insanların zulmetmelerine rağmen Rabbın, mağfiret sâhibidir. Şüphesiz ki Habîbinin cezâlandırması şiddetlidir.

İnkâr edenler : Rabbından Muhammed'e bir mucize indirilmeli değil miydi? derler. Sen ancak uyarıcısın. Her milletin bir yol göstereni vardır.»

«Hakka davet eden ancak O'dur. O'ndan başka taptıkları, kendilerine hiç bir cevab vermezler. Durumları, suyun ağzına gelmesi için avuçla-

rını ona açmış kimsenin durumu gibidir. Ve o hiç bir zaman suya kavuşamaz. İşte kâfirlerin yalvarışı da böyle boşunadır.»

«Böyle misâl verir Allah, hak ile bâtıl için. Köpük uçar gider, insanlara fayda veren ise yerde kalır. İşte böyle Allah daha nice misâller verir.»

«Küfredenler dediler ki : Rabbından kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi? De ki : Allah dileyeni saptırır ve kendisine yöneleni doğru yola eriştirir.

Onlar ki inanmışlardır ve Allah'ı anmakla kalbleri huzûra kavuşmuştur. Dikkatli olun kalbler, ancak Allah'ı anmakla huzûra kavuşur.»

«Kendilerine kitab verdiklerimiz, sana indirilenden memnûn olurlar. Karşı gruplar içinde de onun bir kısmını inkâr edenler vardır. De ki : Ben, ancak Allah'a kulluk etmek ve O'na şirk koşmamakla emrolundum. Hepinizi O'na çağırıyorum ve dönüşüm O'nadır.

İşte böylece Biz, onu Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bilgiden sonra heveslerine uyarsan andolsun ki Allah katından sana bir dost ve koruyucu çıkmaz.»

«Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek de senin canını alsak da senin vazifen sâdece teblîğ etmektir. Hesap görmekse bize düşer.»

«Küfredenler, sen peygamber değilsin, derler. De ki : Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter. Ve kitabın bilgisi yanında olanlar.»...

Buraya aldığımız âyet-i kerîme'lerde müşriklerin peygambere meydan okuyuşlarının mâhiyetini ve Kur'an'a karşı gelişlerinin tabîatını öğreniyoruz. Ayrıca bu meydan okumanın ve buna karşı verilen ilâhî tevcîhâtın Mekke döneminde inen sûrelerin iniş devrelerinin özelliğini görmüş oluyoruz.

Bu ilâhî tevcîhâtta ortaya çıkan bir gerçek de; Hz. Peygamber'in döneklik edenlere, yalanlayanlara, meydan okuyanlara, ilâhî davete uymayanlara ve yollarını şaşırmış olanlara karşı getirdiği hakikatları açıkça söylemesi husûsudur. Allah'tan başka ilâhın bulunmadığı, O'ndan başka mâ'budun mevcûd olmadığı ve yalnız güçlü ve hâkim zâtın, Allah olduğunu ve insanların en sonunda O'nun yanına döndürüleceğini, ya cehenneme veya cennete gideceklerini sarâhaten belirtmesi husûsundaki emirdir. Aslında müşrikler bu hakikatleri, ya doğrudan doğruya reddediyor veya karşı koyuyorlardı. Bir de onların arzu ve heveslerine uymamasını, onları memnûn etmek için bu gerçeklerden bir kısmını gizlememesini veya geciktirmemesini belirtiyordu. Şâyet onların arzu ve heveslerine uyacak olur, bunca bilgiden sonra da onların pe-

şinden gidecek olursa; kendisini bekleyen acı âkıbet ile tehdîd ediliyordu.

Bu açık işâretler, Allah davasının yolcularına bu davanın metodunu açıklar ve bu konuda kendi fikirlerinin aslâ mevzû u bahis olmayacağını gösterir. Onların vazîfesi bu dinin esâslarını açıkça bildirmektir. Bu konuda ne bir şeyi gizlemeli ve ne de geciktirmelidir... Bu gerçeklerin başında da, Allah'tan başka ilâhın bulunmayıp bütün rubûbiyetin ve hâkimiyetin Allah'a âit olduğu, binâenaleyh Allah'tan başka kimseye boyun eğip ittibâ etmemek gerektiği gerçekleri yer alır. Ne ile karşılaşırsa karşılaşsın mü'min, bu esâslı gerçeği ilân etmekle mükelleftir. Döneklerin ve yalancıların taarruzu nasıl olursa olsun asıl vazîfesi budur. Yolda ne gibi tehlike ve engellerle karşılaşırsa karşılaşsın, bu gerçeği ilân edecektir... Yoksa «hikmet ve güzel öğüt» prensibinin içine bu gerçekleri gizlemek ve geciktirmek gibi husûslar girmez. Çünkü yeryüzünün putları ve putçuları; bu gerçeğin açıklanmasından hoşlanmazlar, açıkça söyleyenlere de eziyet etmekten geri durmazlar.

Diktatörler, bu gerçeği açıklamalarından ötürü bu dine de karşı çıkarlar ve bu daveti yönetenlere tuzaklar kurar, oyunlar hazırlarlar. . Ama bütün bunlardan dolayı da bir dava adamı, bu esâslı gerçeklerden hiç birisini gizlemek veya geciktirmek hakkına sâhib değildir ve durum böyle bir vahâmet arzediyor diye işe önce ahlâkî hareketleri düzenleyerek rûhî gelişmeyi sağlayarak başlayıp, toprak üstü putlarının gazabını çekmemeye çalışmak yetkisi yoktur... Allah'ın vahdâniyetini ve ulûhiyetini ilân edip, dinin birliğini ve dolayısıyla ittibâ kaynağının ve emre bağlılık husûsunun tekliğini ilân edersem bu putların hışmına uğrarım diye işe önce ahlâk ve ma'nevî temizlik ile başlama hakkına sâhib değildir...

Allah'ın irâde buyurduğu hareket metodu budur. Yüce Peygamberimiz Muhammed Mustafâ (s.a.) nın yürüdüğü yol, bu yoldur. Rabbımın tevcîhâtı ile ta'kîb ettiği metod, bu metoddur. Ve hiç bir zaman için bir Allah yolunun davetçisinin bu yolu terketmesi ve başka bir yol ta'kîb etmesi mümkün değildir. Yol; bu yoldur ve dinini kefâleti altına almıştır. Bu dine davet eden kimselere Allah'ın kefâleti kâfîdir, onları putların ve putçuların şerrinden muhâfazaya yeter...

Kur'an'ın davet metodu; Allah'ın okunan kitabı olan Kur'an-ı Kerîm ile, görünen kitabı olan kâinât kitabını birleştirir ve bütünüyle kâinâtı insan varlığının ilhâm kaynağı kılar. Ve oradan Allah'ın kudretine tedbîr ve saltanatına işâretler ve deliller bulur. Bu iki kitaba bir de beşer tarihinin kayıdlarını ilâve eder. Allah'ın kudreti takdîr ve tedbîri ile ilgili tarihî gerçekleri gözler önüne serer. İnsan denen var-

lığı, bütün bu gerçeklerle kuşatır ve çepeçevre sarar. Hem hissine hitâbeder, hem kalbine, hem de kafasına...

Bu sûrede de beşer denilen varlığı bütün yönleriyle kuşatmak için Kur'an kitabının hemen ardından kâinât kitabından açtığı sayfalarda sunduğu göz alıcı manzaralar yer almaktadır... İşte bazı örnekler :

«Elif, Lâm, Mîm, Râ. Bunlar kitabın âyetleridir. Sana Rabbından indirilen ancak haktır. Fakat insanların çoğu inanmazlar.

Allah O'dur ki; gökleri, gördüğümüz gibi direksiz yükseltmiştir. Sonra Arş'a hükmetmiş, güneşi ve ayı buyruğu altına almıştır. Bunların her biri, belli bir süreye kadar hareket edecektir. İşleri yürütür, Rabbınızla karşılaşacağınıza kesin olarak inanmanız için âyetleri uzun uzun açıklar.

O'dur yeri düzleyen ve orada dağlar, nehirler var eden, her türlü mahsûlden çift çift yetiştiren ve gündüzü geceyle bürüyen. Şüphesiz ki bunlarda düşünen kimseler için ibretler vardır.

Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları, tek ve çok köklü üzüm bağları, ekinler ve hurma ağaçları vardır. Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden farklı kılmışızdır. Şüphesiz ki bunlarda düşünenler için ibretler vardır.»

Yığınlarca örnekler veriyor kâinât manzaralarından ki bütünüyle Allah'ın kudretini, yaratma ve ibdâ' gücünü dile getiren delil olsun diye. Sonra da bütün bu mucizeleri gördüğü halde ölümden sonra dirilmeyi ve yeniden canlanmayı inkâr edenlerin ve bu hakîkatı ifâde eden bir gerçek olması sebebiyle vahyi kabul etmeyenlerin tuhaf durumunu ve şaşırtıcı hallerini anlatıyor :

«Şaşılacaksa onların : Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacağız? demelerine şaşmak gerekir. İşte onlar; Rablarını inkâr edenlerdir. İşte onlar, boyunlarına demir halkalar vurulanlardır. Ve işte onlar, cehennemliklerdir. Ebediyyen kalacaklardır orada.»

«O'dur size şimşeği gösteren, korku ve ümîde düşürmek için. Ve yağmurla yüklü bulutları meydana getiren.

Gök gürlemesi; hamd ile, melekler de korku ile O'nu tesbîh eder. Onlar son derece kuvvetli olan Allah hakkında tartışırken yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.»

Kâinâttan sunduğu bu sayfa ile Allah hakkında tartışan, rubûbiyet ve kudretinin delili olan eserlerini gördüğü halde, O'na şirk koşanların durumunun tuhaflığını anlatıyor. Halbuki görüyorlar ya kâinât bütünüyle O'nun emrine tâbi, kulların her işini O yürütüyor. O'nun dışında herkes bir şey yapacak güçte değil, yaratma ve idâre gücüne mâlik değil :

«Onlar, son derece kuvvetli olan Allah hakkında tartışırken yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.

Hakka dâvet eden ancak O'dur. O'ndan başka taptıkları, kendilerine hiç bir cevab veremezler. Durumları; suyun ağzına gelmesi için avuçlarını ona açmış kimsenin durumu gibidir. Ve o, hiç bir zaman suya kavuşamaz. İşte kâfirlerin yalvarışı da böyle boşunadır.

Göklerde ve yerdeki kimseler de, gölgeleri de sabah akşam, ister istemez Allah'a secde ederler.

De ki : Göklerin ve yerin Rabbı kimdir? Allah'tır, de. Yoksa O'nu bırakıp kendilerine bir fayda ve zararı olmayan dostlar mı edindiniz? de. De ki : Hiç körle gören bir olur mu? Yahut karanlık ile aydınlık bir midir? Yoksa Allah gibi yaratması olan ortaklar buldular da yaratmaları birbirine mi benzettiler? De ki : Her şeyi yaratan Allah'dır. O, bir tektir, her şeye üstün gelir.»

Böylece kâinât, ilâhî kudretin ve îmân işâretlerinin delili olan göz alıcı bir sergi haline geliyor. Ve doğrudan doğruya son derece şümûllü ve derin bir mantık ile beşer fıtratına hitâb ediyor. Hem de bütünüyle beşer fıtratına. Gizli açık idrâk vâsıtalarını da uyarıyor. Hem de son derece şaşırtıcı bir uygunluk içinde.

Daha sonra kâinât kitabının sayfalarına insanlık tarihinin sayfalarını ekliyor. Ve insanlığın hayatındaki ilâhî kudretin eserlerini, hâkimiyetin ve saltanatın netîcelerini apaçık olarak gözler önüne seriyor :

«İyilikten önce kötülük isterler senden. Oysa onlardan önce nice ibret alınacak örnekler geçmiştir. Doğrusu; insanların zulmetmelerine rağmen Rabbın, mağfiret sâhibidir. Şüphesiz ki Rabbının cezâlandırması şiddetlidir.»

«Allah her dişinin rahminde ne taşıdığını, rahimlerin ne düşürdüğünü ve ne alıkoyduğunu bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye göredir.

Görüleni de, görülmeyeni de bilir. Yücelerin yücesidir O. Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin, ister gündüzün ortaya çıksın hiç fark yoktur.

Ardından ve önünden onu ta'kib edenler vardır. Allah'ın emriyle onu gözetlerler. Şüphesiz ki bir millet kendini değiştirmedikçe; Allah da onları değiştirmez. Ve Allah, bir milletin fenâlığını dileyince artık onun önüne geçilemez. Allah'tan başka onları koruyacak birisi de bulunmaz.»

«Allah dilediği kimsenin rızkını genişletir ve bir ölçüye göre verir. Dünya hayatı ile sevindiler. Halbuki dünya hayatı, âhiretin yanında sâdece bir geçimlikten ibârettir.»

«Ve hâlâ işlediklerinden dolayı küfredenlerin ya başına veya evlerinin yakınına Allah'ın va'di yerine gelene kadar bir belâ gelir. Şüphesiz Allah verdiği sözden caymaz.

Andolsun ki senden önce de nice peygamberlerle istihzâ edilmişti. Küfredenleri önce te'hîr ettim, sonra cezâlarını verdim. Cezâlandırmam nasıldı?»

Beşer tarihinden alınmış delillerle dolu böyle yığınaklar yapıyor Kur'an-ı Kerîm. İnsan hissini ilhâm ve te'sîrlerle doldurup taşırıyor ki hepsinde bütünüyle beşeriyetin varlığına hitâb ediyor.

Bu yığınlar arasında bilhâssa basiretli olarak Allah yoluna davet etme metodu veren işâretler üzerinde duracağız. Evet bütünüyle beşer fıtratına hitâb eden, tek bir gerçeğe değil bütün fıtrî gerçeklere hitâb eden davetin üzerinden... Sâde fikrî veya zihni yanına, ilhâm veya basîretine veya his ve şuûr tarafına değil bütünüyle insanî varlığına hitâb eden davet metodunun işâretleri üzerinde...

Allah'a davet eden dava adamlarının elinden düşmeyecek yegâne kitab, bu kitab olmalıdır. Ondan önce hiç bir kaynağa başvurmamalıdırlar. Bu kitaba baş vurduktan sonra insanları nasıl Allah yoluna davet edeceklerini, gâfil kalbleri nasıl uyandıracaklarını ve donmuş rûhları nasıl harekete geçireceklerini yine bu kitabtan öğrenmelidirler...

Şüphesiz bu Kur'an'ı vahyederek indiren Allah Teâlâ'dır. Bu insanı yaratan da O'dur. İnsanın neden yaratıldığını ve tekevvün tarzının en ince noktalarına kadar yine en iyi bilen O'dur. Ayrıca Allah yoluna davet edenler işe önce Allah'ın ulûhiyyetini bildirerek başlamalı, hâkimiyet ve saltanatını ikrâr etmelidirler. Çünkü ancak o zaman bu Kur'an'ın yoluyla kalblere gidebilirler. Ve ancak o zaman yine bu Kur'an'ın açtığı çığırdan insanlara gerçek Rablarını tanıtabilirler. Ve ancak böylece bu kalbleri yalnız ve yalnız Allah'ın dinine bağlayabilir ve eşsiz yaratıcılığına iknâ edebilirler...

İnsanlara gerçek Rablarını tanıtmak ve her türlü şirk şüphesini bertaraf etmek için Kur'an'ın ta'kib ettiği metod, öncelikle risâletin ve rasûllerin tabîatını apaçık olarak gözler önüne sermektir. Zîrâ daha önceki ehl-i kitab'ın içine düştüğü i'tikâdî ve fikrî dalâletin ve sapıklığın ana kaynağı, peygamberlik müessesesi ile ulûhiyeti birbirine karıştırmaları olmuştur. Bilhâssa Hıristiyanlık bunun en bâriz örneğidir. Hz. İsâ'nın şahsiyeti ile ulûhiyyet ve rubûbiyyetin husûsiyeti birbirine karıştırılmış, birtakım kilise mensûbları bu gerçek dışı karışıklıktan ötürü canhıraşâne birbirine girmiş ve mezhebler arasında çatışmalar olmuştur.

Sâde hıristiyanlar mı düştüler bu bataklığa? Birçok paganist inançlar bu bataklığa düşmüş ve peygamberlik müessesesini anlaşıl-

maz bir hale sokmuştur. Bir kısmı peygamberlik ile büyücülüğü karıştırmış, bir kısmı peygamberliği gelecekten haber verme kurumu olarak kabul etmiş, bir kısmı da peygamberlikle cinler ve gizli rûhlar arasında münâsebet kurmuştur...

Arap putperestleri arasında bu inançların bir çoğu yaygındı. Bunun için de bir kısmı Hz. Peygamberden gelecekten haber vermesini istiyor, bir kısmı da belirli maddî hârikalar göstermesini istiyordu. Bir başka grup ise, Hz. Peygambere büyücü diyor ve bir kısmı da «cin çarpmış, dedi» diyordu. Bir başka grup ise beraberinde bir melek getirmesini istiyorlardı. Daha burada sayılamayacak kadar çok olan bu istek ve iddiâlardan hepsi, peygamberliğin ve peygamberlerin tabîatı ile ilgili yanlış bir anlayışın eseri putperest kalıntılardı.

Aslında bu Kur'an, peygamberlerle peygamberliğin tabîatını tâm ve mükemmel olarak aydınlatmak, risâlet müessesesi ile Allah'ın birliğinde ifâdesini bulan ulûhiyyet arasındaki farkı açıklamak için gelmiştir. Allah ile kul arasındaki ayrılığı, peygamberlerin de birer kul olduğunu, sâdece iyilikleri yüzünden insanlar arasından seçildiklerini ve insan üstü birer mahlûk olmadıklarını, hiç bir ulûhiyyet özelliğine sâhip olmadıklarını, cinler âlemiyle ilgileri bulunmayıp gizli büyülerle uzaktan yakından münâsebetleri olmadığını belirtmek için gelmiştir... Yalnız Allah'ın vahyine mazhar olmuşlar ve bunun ötesinde hiç bir hârika getirecek güçleri yoktur. Allah dilerse bir hârika gösterebilirler. Çünkü onlar da, diğer insanlar gibi birer insandırlar. İlâhî irâde insanlar arasından seçmiştir onları. Ve onlar da diğer insanlar gibi Allah'ın yarattığı kimselerdir.

Bu sûrede nübüvvet ile risâletin mâhiyeti, nebî ile rasûlün yakınlığı ve akılları, kafaları putperestlikten kurtararak ehl-i kitab'ın inancını ifsâd etmiş olan mitoloji ve efsânelerden temizlemek husûsunda birçok açıklamalar yer alıyor. Zâten ehl-i kitab'ı bu efsâne ve hurâfeler yeniden putperest bataklığa daldırmıştı.

Şu kadar var ki bu aydınlatmalar, müşriklerin meydan okuyuşlarına karşı yer alırken son derece gerçekçi bir şekil alıyor. Hayâlî bir diyalektiğe veya metafizikî bir felsefe araştırmasına verilen cevab gibi olmuyor... Doğrudan doğruya gerçekleri dile getiren ve gerçekçi olarak onlara karşı koyan bir ifâde tarzı ta'kîb ediliyor :

«Küfredenler derler ki : O'na Rabbından bir âyet indirilmeli değil miydi? Sen, ancak bir uyarıcısın ve her kavmin bir yol göstereni vardır.»

«Küfredenler dediler ki : Rabbından kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi? De ki : Allah, dileyeni saptırır ve kendisine yöneleni doğru yola eriştirir.»

«İşte böyle, sana vahyettiğimizi okuman için seni de onlardan önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik. Onlar Rahmân'ı inkâr ederler. De ki : O, benim Rabbımdır. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur. Yalnız O'na tevekkül ederim, dönüşüm de O'nadır.»

«Andolsun ki senden önce de nice peygamberler gönderdik. Onlara eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiç bir peygamber bir âyet getiremez. Herkesin müddeti yazılıdır.

Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek de, senin canını alsak da; senin vazîfen sâdece teblîğ etmektir. Hesâb görmekse Bize düşer.»

İşte böylece risâlet müessesesi ile rasûllerin alâkası aydınlığa kavuşuyor. Rasûl, sâdece bir uyarıcıdır ve vazîfesi teblîğ etmekten ibârettir. Kendisine vahyolunan emirleri okumakla yükümlüdür. Allah'ın izni olmaksızın bir hârika gösterecek gücü yoktur. Hem o da Allah'ın bir kuludur, onun Rabbı Allah'tır ve dönüşü varışı Allah'adır. O da her insan gibi bir insandır, evlenir ve soyunu devâm ettirir. Beşeriyeti itibârıyla bütün beşerî ihtiyâçları yerine getirir. Kulluğunu da kulluğun bütün gereklerini îfâ ederek yerine getirir.

İslâm akîdesi, bu derece açık ve seçik olduğu için karanlık boşluklarda yüzen o efsâne ve mitolojilere luzûm kalmıyor. Peygamberlik müessesesi ile peygamberler çevresindeki bütün karanlık bulutlar dağılıyor. Ve böylece inanç sistemi, hıristiyan kilisesini ve çeşitli paganist inançları saran putperest unsurlardan temizleniyor. Nitekim hıristiyanlığı daha ilk asırdan itibâren bu paganist şekiller sarmış ve mâhiyeti itibârıyla bir putperest inanç haline getirmiştir. Halbuki Hz. Îsâ tarafından getirilmiş olan bu ilâhî dinde, hiç bir putperest inanç yoktu ve Hz. Mesîh sâdece Allah'ın bir kulu idi, hiç bir mucize getiremezdi izn-i ilâhî olmaksızın...

Şu çok önemli gerçeğe de temâs etmeden bu açıklamamızı bitirmiyoruz :

«Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek de, senin canını alsak da; senin vazîfen sâdece teblîğ etmektir. Hesâb görmekse bize düşer...»

Bu söz, kendisine yüce Rabbı tarafından vahiy gönderilen peygambere söyleniyor. Bu akîdenin mükellefiyetlerini muhâtabına anlatmakla görevli olan peygambere... Kısacası bununla denilmektedir ki : Bu dinin durumu, tamâmen Allah'a âittir ve senin burâda bir dahlin mevzû u bahis değildir. Bu davetin, sonunda nereye varıp duracağı senin ihtisâsın dâhilinde değildir. Senin vazîfen sâdece teblîğdir, yoksa insanları hidâyete getirmekle görevli değilsin. Çünkü yalnız ve yalnız Allah hidâyete getirir insanları. Bu kavmin âkıbeti ile ilgili

va'dinin bir kısmını Allah ister tahakkuk ettirsin ister ettirmesin veya bir süre geciktirsin bu veya o, senin vazîfenin tabîatını değiştirmez. Zîrâ sen, tebliğ ile mükellefsin... Bundan sonrasının hesâbını yapmaksa Allah'a düşer. Bunun ötesinde dava adamının mâhiyeti ve vazîfesi ile ayrı bir imtiyâzı yoktur. Vazîfesi bellidir. Davet konusundaki ve diğer konulardaki durum ise Allah'a âittir.

Buradan dava adamları Allah'a karşı takınacakları edeb tavrını öğreniyorlar. Bir dava adamının netîceyi çabucak gerçekleştirmesi veya böyle bir temennîde bulunması doğru değildir. Çabucak insanların hidâyete ermesini dilemek onun vazîfesi değildir. Ayrıca Allah'ın hidâyete erenlere va'dettiği nimetleriyle, yalancılara va'dettiği azâbının da hemen gelivermesini istemek bir dava adamının vâzifesi değildir. Bir dava adamının kalkıp da; «Allah'tan çok istedik de bize az verdi veya bunca müddet sabırla bekledik de Allah zulümleri yüzünden zâlimleri yok etmedi» demesi doğru olmaz. Çünkü dava adamının vazîfesi sâdece tebliğdir... İnsanların dünya ve âhiretleriyle ilgili hesaplarını yapmak kulların işi değildir. Allah yapar onun hesabını. İslâm adabına uygun hareket etmek ve kulluk vazifesini bihakkın yerine getirmek için bu hususları Allah'a bırakmak icabeder. O, dilediğini dilediği şekilde yapar...

Bu sûre Mekke döneminde nâzil olduğu için peygamberin vazîfesinin tebliğden ibâret olduğu kestirilip atılıyor. Zîrâ henüz cihâd emri gelmemiştir. Bir müddet sonra tebliği müteâkiben cihâd mükellefiyeti gelecektir. Bu dinin hareket metodunu incelerken bu nokta üzerinde de dikkatle durmak gerekir. Âyet-i kerîme'ler tamâmen hareketle dolu, çünkü İslâm davetinin hareketini yükleniyor ve bu nokta üzerine tevcîh edilmiş bulunuyor. Nitekim şu zamanda bu din üzerinde araştırma yapanların bir çoğu bu husûstan habersiz bulunuyorlar. Onlar bu âyetleri araştırmaya çalışıyorlar da harekete girişemiyorlar. Bunun için de Kur'an'ın çizdiği vaziyeti ve hareket metodunu göremiyorlar.

Bir çokları da «Senin vazîfen sâdece tebliğdir. Hesâbını görmekse bize düşer.» gibi âyet-i kerîme'leri okuyor ve dava adamlarının vazîfesinin tebliğ ile bittiğini iddiâ ediyorlar. Tebliğ vazîfesini yapmakla mükellefiyetlerinin bittiğini sanıyorlar... Cihâd meselesine gelince, vallâhi bu gibilerinin zihninde cihâdın nerede yer ettiğini hiç bilmiyorum...

Bir başka grup da bu nevi âyet-i kerîme'leri okuyor ve cihâdı toptan reddetmemekle beraber birtakım sınırlandırmalar yapıyorlar. Ama bilmiyorlar ki bu nevi âyetlerin umumu Mekke döneminde inmiştir. Ve o sıralarda henüz cihâd farz kılınmamıştır. Ayrıca Kur'an âyetle-

rinin İslâm'ın hareket tâbiyesi ile ilgili yanlarını bilmiyorlar. Çünkü onlar bu dinde hareket noktası aramıyorlar. Oturdukları yerden önlerine yığdıkları kâğıtları okuyorlar ve dini öğrenmiş oluyorlar. Şurasını iyi bilmek gerekir ki bu din oturularak anlaşılmaz. Ve bu dini yerlerinde oturup duranlar anlamazlar...

«Teblîğ» vazîfesi, gerek rasûlullah devrinde ve gerekse ondan sonra gelen dava adamlarının hareket hattında bir önemli umde olarak yerini almıştır. Teblîğ, cihâdın ilk merhalesidir... Ama ne zaman ki gerçek mânâda teblîğ vazîfesi îfâ edilmeye başlanır, fer'î konulardan önce dinin esâs umdeleri teblîğ edilmeye girişirlerse yani ilk adımda Allah'ın birliği, hâkimiyeti ve rubûbiyeti anlatılır ve yalnızca insanlar Allah'a kul edilmeye çalışılırsa, Allah'tan başkasının emrine itâat edilmeyeceği haykırılırsa... İşte bu noktada câhiliyet erbâbı hemen harekete girişir ve Allah davasına bağlananlara karşı çıkarlar... Allah'ın emirlerine olduğu gibi ve sapasağlam teblîğ edenlere önce itirâz ederler, sonra meydan okurlar ve ondan sonra da eziyet etmeye başlarlar ve nihâyet korkunç savaşlara girişirler... İşte bunun için o anda cihâd mükellefiyeti başlar. Ve cihâd, sağlam bir teblîğ vazîfesinin en tabiî netîcesi durumuna gelir. «İşte böylece her peygambere suçlulardan düşmanlar kıldık. Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbın yeter.»...

İşte yol budur... Ve bundan başka gidilecek hiç bir yol yoktur...

Bir Başka İşâret Taşı

Şimdi bir başka işâret taşı önünde duralım. Bu durağımız insanın yönelişi ile hareketleri, gittiği yol ile varacağı netîce arasındaki münâsebet ile bu konuda söylenmesi gereken kat'î sözdür. Şüphesiz kişinin hareketinin netîcesinde Allah'ın meşiyyeti tahakkuk eder. Ve olan her şey Allah'ın takdiri sonunda olur, meydana gelir. Bu önemli meseleyi aydınlatmak husûsunda birçok âyet yer alıyor bu sûrede. İşte kâfî gelecek birkaç örnek :

«Şüphesiz ki bir millet kendini değiştirmedikçe; Allah da onları değiştirmez. Ve Allah bir milletin fenâlığını dileyince artık onun önüne geçilemez. Allah'tan başka onları koruyacak birisi de bulunmaz.»

«Rablarına icâbet edenlere en güzel karşılık vardır. O'na icâbet etmeyenler ise, şâyet yeryüzünde bulunan her şey ve daha bir katı onların olsa kurtulmak için onu fidye verirlerdi. İşte onlarındır hesâbın kötüsü. Varacakları yer cehennemdir ve ne kötü konaktır.»

«Onlar ki inanmışlardır. Ve Allah'ı anmakla kalbleri huzûra kavuşmuştur. Dikkatli olun kalbler ancak Allah'ı anmakla huzûra kavuşur.»

«Allah dileseydi bütün insanları doğru yola eriştirirdi, gerçeğini insanların aklı kesmedi mi?», «Yoksa kuru sözlere mi aldanıyorsunuz? Küfredenlere kurdukları düzenler güzel gösterildi. Ve doğru yoldan alıkonuldular. Ve Allah kimi saptırırsa; ona doğru yolu gösteren bulunmaz.»

Bu âyetlerden birincisinden açıkça anlaşılıyor ki; bir kavmin durumunu değiştirmek husûsundaki Allah'ın meşiyyeti, ancak bu kavmin kendi hareketleri ve fiilleri netîcesinde cereyân eder. Onlar düşünce, duygu ve hareketlerini değiştirince; Allah da onları değiştirir. Şâyet durumları, Allah'ın onlar hakkında bir musîbet göndermesini gerektiriyorsa; irâde-i ilâhî bu doğrultuda cereyân eder ve hiç kimse onu durduramaz. Hiç bir şey onları Allah'tan koruyamaz. Zâten O'ndan başka bir dost, bir koruyucu da bulamazlar.

Ama Rablarının çağrısına uyar ve bunun sonunda kendi durumlarını değiştirirlerse; şüphesiz ki Allah da onlar için güzel şeyler irâde buyurur. Bu güzel şeyleri de, hem dünyada hem âhirette tahakkuk ettirir. Veya her ikisinde birlikte. Ama ilâhî çağrıya uymazlarsa irâde-i ilâhî de onların aleyhine cereyân eder ve kötü bir hesâbın içine düşerler. Hesâba çekildikleri gün şâyet bu çağrıya uymamışlarsa hiç bir fidye de kurtaramaz onları.

İkinci âyetten de anlaşılıyor ki; çağrıya uymak veya uymamak, onların hareketine ve yönelişlerine bağlıdır. Allah'ın bu konudaki meşiyyeti ise ancak bu hareket ve yönelişin sonunda tahakkuk eder.

Üçüncü âyetin giriş kısmı, ilâhî irâdenin hudutsuzluğunu anlatmakta ve dilediğini dalâlete götüreceğini bildirmektedir. Ama hemen ardı sıra «Kendisine yöneleni hidâyete erdirir» buyrulmaktadır. Ve kesin olarak belirtmektedir ki Allah'a yöneleni Allah hidâyete erdirir. Bundan da anlaşılıyor ki ilâhî çağrıya uymayıp, Allah'a yönelmeyenleri ancak dalâlete düşürür. Aksi takdîrde dalâlete düşürmez... Bu da Allah Teâlâ'nın şu mübârek kavline uygun düşmektedir : «Ve bizim uğrumuzda çalışanları doğru yolumuza iletiriz.»... Gerek bu çerçeve dâhilindeki hidâyet, gerekse dalâlet, Allah'ın meşiyyeti dâhilinde cereyân etmektedir. Meşiyyet-i ilâhî ise, insanların kendi yaptıkları ve hareketi sonucunda değişir...

Dördüncü âyet kesin olarak belirtmektedir ki, Allah dilerse bütün insanları hidâyete erdirir. Âyetin bütünü dikkatle incelendiği zaman görülür ki, Allah dileseydi bütün insanları tek bir isti'dâdda yaratırdı ve hepsini de doğru yola iletirdi veya zorla onları hidâyete eriştirirdi, demek istemektedir. Ama Allah Teâlâ insanları hidâyete ve dalâlete müstaidd olarak yaratmak istemiştir. Bunun ötesinde zorla on-

ları doğru yola sokmayı irâde buyurmamıştır. Hâşâ dalâlete de zorlamak, O'nun şânından değildir. Sâdece meşiyyet-i ilâhî, insanların irâde ve ihtiyârının netîcesine göre cereyân etmiş hidâyet işâretlerini alıp îmân vericilerine kulak asıp asmamalarına göre onların netîcesini karârlaştırmıştır.

Beşinci âyetten anlaşılıyor ki, küfredenlere yaptıkları düzenler hoş gösterilmiş ve bu yüzden doğru yoldan alıkonulmuşlardır. Bu ve benzeri âyetler ele alınarak İslâm düşünce tarihinde cebir ve ihtiyâr konusundaki tartışmalar ortaya çıkmıştır... Fakat bu âyetleri bir bütün olarak incelediğimiz zaman hiç de tartışmaya luzûm kalmaz ve umûmî bir düşünce elde edilir.

Gerek bu hoş gösterilme ve gerekse doğru yoldan alıkonma, küfrün ve Allah'ın çağrısına koşmamanın sonucudur. Yani kâfirler, kendi nefislerini değiştirmişler ve Allah'ın meşiyyetine müstehâk olmuşlardır. Meşiyyet-i ilâhî de onlara bu yaptıklarını hoş göstermiş ve doğru yoldan alıkoymuştur.

Birçok mezheblerde tartışma mevzûu olan bu konuyu biraz daha aydınlatarak tamâmlamak yerinde olur. Şöyle ki; insanların kendi yaptıkları bizzât vardıkları netîceyi ortaya çıkarmıyor. Çünkü bu varılan netîceler ancak takdîr-î ilâhî ile vukû bulabilecek hâdiselerdir. Ve bu dünyada her şey ve her hâdise ancak ve ancak Allah'ın takdîri ve tedbîri ile cereyân eder. İrâde-i İlâhî ve meşiyyet-i sübhanî öyle olmasını istediği için olmaktadır. «Muhakkak ki Biz, her şeyi bir takdîre göre yarattık.»... Kâinât nizâmının hiç bir yerinde otomatizm yoktur. Hiç bir sebep kesin olarak şu sonucu doğuracaktır diyerek kabullenebilecek determinizm yoktur... Gerek sebebi ve gerekse netîceleri ortaya çıkaran, Allah'ın takdirî ve ölçüsüdür. Sebepleri de O halk eder... İnsanların kendi yaptıkları harekete göre ilâhî irâde tecellî eder. Bu irâdenin cereyân tarzı ve pratik netîceleri ise, her hâdisedeki özel bir hikmet ve takdîre göredir. «Ve her şey nezd-i ilâhîde bir ölçüye göredir.»...

Sûrenin içinde bu âyetleri açıklarken belirttiğimiz gibi bu düşünce, insan denen şu yaratığa yüklenen mükellefiyetin ağırlığını daha da fazlalaştırır. Ayrıca kâinât nizâmı içerisindeki şeref ve haysiyetini de açığa çıkarır. Yalnız insandır ki meşiyyet-i ilâhî onun hareketlerinin ve yönelişlerinin gerisinde cereyân etmektedir... Ne ağır bir mes'ûliyettir bu... Ve ne büyük bir şereftir insanoğlu için...

Bu sûrede bir de küfrün ve bu dinin getirdikleri gerçeklere uymamanın, çağrılara koşmamanın beşer fıtratını bozduğu ve doğuştan mevcûd olan alıcı verici cihâzları çalışmaz hale getirdiği, insanın ta-

bîatını bozarak anormal bir hale getirdiği kesin olarak ifâde edilmektedir... Normal hiç bir insan bünyesi yoktur ki, herhangi bir bozukluğa ma'rûz kalmamış olsun, silinip düşme gibi bir arızası bulunmasın ve ona bu gerçekler gösterilsin, Kur'an'ın açıkladığı gibi açıkça anlatılsın da o, îmâna gelerek müslüman olmasın ve bu gerçeğe uymasın... Tabîatı itibârıyla insan fıtratı derinliklerinde bu hakîkat esâslarına göre kurulmuştur. Eğer bir kişi bu gerçeklerden alıkonuluyorsa, bir fenâlık yapmıştır da ondan alıkonmaktadır ve o kişi bu fenâlık yüzünden doğru yolu seçememektedir. Böylece o kişi dalâlete müstehâk olmaktadır. Tabiî azâba da... Nitekim Allah Teâlâ bir başka sûrede aynı gerçeği şöyle ifâde buyuruyor : «Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri âyetlerimden çevireceğim. Bütün delilleri de görseler ona inanmazlar. Doğru yolu görseler gitmezler de, eğri yolu görseler hemen yol edinirler. Bunun sebebi onların âyetlerimizi yalanlamalarıdır. Zâten onlar gâfil idiler.»...

Bu sûrede de küfrün mâhiyeti ile ilgili birçok âyet yer almaktadır. Ve bu âyetler kesin olarak küfrün bir körlük olduğunu, basîretin silinmesi demek olduğunu ifâde etmektedirler. Bunun mukâbili olarak hidâyet de beşer varlığının böyle bir körlükten korunması ve idrâkinin sağlam olup çatıştığının ifâdesidir. Ve kâinat sayfalarında düşünen ve aklını başına alan kavimler için birçok ibret unsuru deliller vardır...

«Sana Rabbından indirilenin gerçek olduğunu bilen hiç köre benzer mi? Ancak akıl sâhibleri ibret alırlar.

Onlar ki Allah'ın ahdini yerine getirirler ve anlaşmayı bozmazlar.

Ve onlar ki Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi birleştirirler. Rablarından korkarlar ve kötü hesâbtan ürkerler.

Ve onlar ki, Rablarının rızâsını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli açık infâk ederler. İyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar. İşte onlara bu dünyanın karşılığı.»

«Küfredenler dediler ki : Rabbından kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi? De ki : Allah, dileyeni saptırır ve kendisine yöneleni doğru yola ulaştırır.

Onlar ki inanmışlardır ve Allah'ı anmakla kalbleri huzûra kavuşur. Dikkatli olun kalbler ancak Allah'ı anmakla huzûra kavuşur.

İnanmış olup sâlih ameller işleyenler için hoş bir hayat ve güzel bir istikbâl vardır.»...

«O'dur yeri düzleyen ve orada dağlar, nehirler var eden, her türlü

mahsûlden çift çift yetiştiren ve gündüzü geceyle bürüyen. Şüphesiz ki bunlarda düşünen kimseler için ibretler vardır.

Yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları, tek ve çok kökli üzüm bağları, ekinler ve hurma ağaçları vardır. Hepsi de aynı su ile sulanır. Ama lezzetçe onları birbirinden farklı kılmışızdır. Şüphesiz ki bunlarda düşünenler için ibretler vardır.»

Böylece Allah Teâlâ'nın şehâdeti ile bu gerçeğe ve çağrıya koşmayanların körlüğü kesinleşmektedir. Ve onların düşünmedikleri, kafalarını çalıştırmadıkları belli olmaktadır. Bu gerçeklere kulak asıp, çağrıya koşanlar ise akıl sâhibleridir. Ve bunların kalbi Allah'ı anmakla huzûr bulur. Fıtratının derinliğindeki gerçeklere uyan bu hakîkatlere bağlanarak sükûn bulur, huzûra erer...

Gerçekten de insan, Allah'ın dininin ihtivâ ettiği bu gerçekten ve Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.) nın getirdiği hakîkatlardan kaçan ve uzaklaşan her kimle karşılaşsa Allah'ın bu yüce kelâmının dosdoğru netîcelerini görüyor... Hepsinin de bomboş ve sönük yaratıklar olduklarını, bünyelerinin muattal kaldığını, en mühim varlık cihâzlarının gelişmemiş olduğunu, bu yüzden de çevrelerindeki hiç bir sesi ve işâreti alıp duymadıklarını farkediyor. Halbuki çevrelerindeki bütün varlıklar Allah'a hamd ü senâda bulunmakta, vahdâniyetini, kudretini ve tedbîrini haykırmaktadırlar.

Bu gerçeklere inanmayanlar Allah'ın şehâdeti ile kör olduklarına göre Allah'ın peygamberine inandığını ve bu Kur'an'ın Allah tarafından gönderilmiş olduğunu kabul ettiğini söyleyen bir müslümanın... Hiç bir hayat meselesinde bu körlerden bir şeyler almaya kalkışması nasıl olur?... Hele bu aldığı şeyler insan hayatına hükmeden bir nizâm ise?... Veya hayatı düzenleyen bir görüş ve ölçü ise, yahut cemiyette hâkim olan bir gelenek ve terbiye tarzı ise?...

Pozitif ilimlerle bunların tecrübî sonuçları dışında veya Hz. Peygamberin «Siz dünya işinizi daha iyi bilirsiniz...» buyurduğu fermânının anlatmak istediği husûslar dışında İslâm dışı bütün düşünce mahsûlleri karşısındaki durumumuz bundan farklı değildir. Allah'ın hidâyetini bilen ve peygamberin getirdiği gerçeklerden haberdâr olan bir müslümanın bu hidâyetten nasibdâr olmamış olan birisinin önüne diz çöküp de ondan hakîkat öğrenmeye kalkışması aslâ doğru olmaz. Çünkü Allah'ın şehâdeti ile o kördür... Ve bir müslüman aslâ Allah'ın şehâdetini reddetmez. Veya Allah'ın şehâdetini reddedip de müslüman olarak kalacağını sanmaz...

Hakîkaten bu dini son derece ciddi bir tavırla ele almak zorundayız. Ve onun koyduğu prensibleri kesin ve kat'î olarak kabullenmeli-

yiz... Bu gibi konulardaki en basit bir başıboşluk bizzât i'tikâdî konudaki bir başıboşluk gibidir. Eğer Allah'ın şehâdeti reddedilmezse ki onu red apaçık küfürdür...

En çok şaşılacak bir husûs ise birtakım insanların hayat sistemlerini Allah'ın kör olarak nitelendirdiği falan veya filan kimseden alıp da, hâlâ kendilerine müslüman adı vermeleridir veya yine de müslüman olarak kalacaklarını sanmalarıdır.

Bu din ciddiyet dinidir, gülünçlüklere dayanmaz... Bu din kesinlik dinidir, başıboşluk kabul etmez... Her âyeti ve her hükmü bizzât hakîkatın kendisidir, şüphe götürmez... Kim kendisinde bu ciddiyeti bulamazsa, bu kesinliği hissetmezse ve bu derece güven duymazsa bu dinin ona hiç ihtiyâcı yoktur... Ve Allah bütün âlemlerden müstağnîdir... (Bkz. Yoldaki işâretler.)

Hiç bir zaman için câhiliyetin ağır baskısı bir müslümanın düşüncesini ezmemeli ve bunun sonucunda câhiliye erbâbından kendi hayat sistemini öğrenmemelidir. Hz. Muhammed'in getirdiği şeylerin gerçek olduğunu ve bu gerçeği tanımayanların kör olduğunu bilip de, sonra kalkıp bu köre uyan ve onun hayat prensiblerini benimseyen kimse nasıl müslüman olabilir? Veya Allah'ın bunca şehâdetinden sonra nasıl benimseyebilir?

Son olarak bu sûredeki bu dinin yol işâretlerinden birisinin önünde duracağız...

Şurası muhakkak ki yeryüzündeki insanlığın hayatını mahveden fesâd ile Allah tarafından insanlığı hayra ve hidâyete çekmek üzere gönderilmiş bulunan bu gerçekleri görmemekten gelen körlük arasında kuvvetli bir ilişki vardır... Allah'ın fıtratlarından aldığı ahde rîâyet etmeyenler, Allah nezdinden gelen ve biricik hak olduğunu bildikleri hakka koşmayanlar... Onlardır yeryüzündeki hayatı bozanlar. Bunun karşılığında hakkı bilip de ona uyanlar da yeryüzünün ıslâhı için çalışan ve hayatı temiz tutmak isteyenlerdir...

«Sana Rabbından indirilenin gerçek olduğunu bilen hiç köre benzer mi? Ancak akıl sâhibleri ibret alırlar.

Onlar ki Allah'ın ahdini yerine getirirler ve anlaşmayı bozmazlar.

Ve onlar ki Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi birleştirirler. Rablarından korkarlar ve kötü hesâbtan ürkerler.

Ve onlar ki, Rablarının rızâsını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli açık infâk ederler. İyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar.»...

«Anlaştıktan sonra Allah'ın ahdini bozanlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiğini ayıranlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte la'net onlara. Ve yurtların en kötüsü onlarındır.»

İnsanlığın hayatı, ancak ve ancak liderliği Hz. Muhammed'in getirdiği gerçeklerin serâpâ hak olduğunu bilen akıl ve basîret sâhibi kimseler ele aldıkları zaman düzelebilir... Bu gerçekleri bildikleri için onlar, Allah'a verdikleri fıtrî ahidlerini yerine getirirler. Hz. Âdem'den ve soyundan alınan sözü yerine getirirler. Yalnızca Allah'a ibâdet eder ve O'nun dinine bağlanırlar. O'ndan başka kimsenin emrini benimseyip emrine tâbi olmazlar. Bunun için de Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri birleştirir ve Rablarından korkarlar. Allah'ın gazâbını mûcib bir şey yapmaktan sakınırlar ve kötü bir hesâb vermekten çekinirler. Attıkları her adımda ve aldıkları her nefeste âhireti hesâba katarlar. Gittikleri yolda Allah'a verdikleri söze sadâkat gösterir ve doğru yoldan ayrılmazlar... Namazlarını kılarlar, gizli açık infâk ederler. Yeryüzündeki kötülükleri ve bozgunculuğu iyilik ve güzellikle yok ederler...

Yeryüzü insanlığının hayatı, ancak ve ancak böyle basîretli liderler elinde normal seyrine devâm edebilir. Ve onlar, Allah'ın gösterdiği hidâyet yolunda yürürler. Ve bütünüyle hayatı bu ilâhî nizâma göre kurmaya, şekillendirmeye çalışırlar. Yoksa şu sapık liderler ile, şu kör kılavuzlarla Allah'ın indirdiği gerçeklerden haberdâr olmayan ve bu gerçekleri bilmeyen bu yüzden de Allah'ın istediği nizâmdan başka nizâmlar peşinde koşan kumanda mevkileriyle insanlığın kurtulması mümkün değildir... Ne feodalite, ne kapitalizm, ne komünizm ne de ilmî sosyalizm kurtarabilir insanlığı... Çünkü bu sistemlerin hepsi de Hz. Muhammed'e indirilen gerçeklerden habersiz körlerin kurdukları sistemlerdir bunları ne düzeltmek mümkün olur ne de doğrultmak .. İnsanlığı ne teokratik düzenler ne de demokrasi veya diktatörlükler kurtarabilir... Çünkü hepsi de aynıdır ve körlerin elinden çıkmıştır... Hepsi de Allah'tan başka ilâhlar korlar kendiliklerinden, bu uydurma ilâhlar hayat sistemlerini ve idâre nizâmlarını tanzîm ederler. Allah'ın izni olmaksızın hükümler koyarlar ve Allah'tan başkalarının dinlerine tâbi ederler onları...

Kur'an âyetlerinden çıkararak söylediğimiz bu gerçeklerin en açık delili, şu yirminci asrın câhiliyetinin elinde yeryüzünün her tarafını kaplamış olan korkunç bozukluklardır.. Yeryüzünün doğusunda batısında insanlığın yüz yüze geldiği acı felâketler ve sıkıntılardır bunun delili... Feodal idârelerde, kapitalist idârelerde, komünist doktrinlerde ve ilmî sosyalizm savunan sistemlerde karşılaştığımız bu kötü felâketlerdir bunun delili... Diktatörlükler ve demokrasiler de bunlardan hiç geri kalmaz... Hepsinde de insanlar bir acı içinde kıvranıyorlar... Hepsinde de bir sıkıntı, bir huzûrsuzluk ve karârsızlık hâkim. Bahtiyâr olanları yok içlerinde... Çünkü birinin diğerinden farkı yok. .

Hepsi de aynı. Hepsi de, saydığımız bu körlerin elinin mahsûlü... Evet Allah'ın Rasûlü Muhammed Mustafâ'ya gelen gerçeklerden habersiz olan körlerin ortaya attığı sistemler... Halbuki yalnız ve yalnız gerçek odur... Bu körler, Allah'ın nizâmına ve prensiblerine uymadıkları için, hayatlarını Allah'ın kanun ve emirlerine göre tanzîm etmedikleri için huzûrsuzluk getirmektedirler insanlığın başına...

Şüphesiz ki müslüman —Allah'a inandığı ve Hz. Peygambere gelen gerçeğin biricik gerçek olduğunu bildiği için— Allah'ın hayat nizâmından başka bütün nizâmları reddeder... İctimaî, siyâsî, ekonomik ve kültürel sistemlerin hiç birisini kabul etmez. Bir tek sistem tanır, Allah'ın sistemi... Bir tek doktrin tanır, Allah'ın doktrini... Bir tek yol tanır, Allah'ın sâlih kulları için gösterdiği yol...

Allah yapısı olmayan bir sistemi, bir nizâmı ve bir doktrini benimsemek bizzât insanı Allah'a teslîmiyetin sınırları dışına iter. Allah'a teslîmiyet ise, yalnız ve yalnız Allah'ın dinine bağlanmaktır...

Allah yapısı olmayan bir sistemi kabullenmek İslâm'ın ana mefhûmlarına aykırı olduğu gibi, yeryüzünde Allah'ın hilâfeti vazîfesinin körlerin eline teslîmi mânâsına da gelir... Zâten onlar Allah'a verdikleri ahdi bozmuşlar ve Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyleri koparârak yeryüzünde fesâd çıkarmışlar ve bu yüzden kör olmuşlardır... Şurası muhakkak ki yeryüzünde dalgalanan bu fesâd denizinin kör liderler ve kör kumanda sistemleriyle yakından hem de çok yakından ilişkisi vardır...

Uzun tarihi boyunca beşeriyet, korkunç acılar çekmiş muhtelif sistemlerin ve değişik doktrinlerin elinde, kör liderlerin kılavuzluğunda başını bir o yana bir bu yana vurmuş durmuştur... Bu körler kadrosu çağlar boyunca bazan filozof elbisesini giymiş, bazan mütefekkir kılığına bürünmüş, bazan kanun koyucu kıyafetini seçmiş ve bazan da politikacı şeklinde ortaya çıkmıştır... Ama hiç birisi de zavallı insanlığa saadet yüzü göstermemiştir... Hiç birisi insanın insanlığını yüceltmemiştir. İnsanlar yeryüzünde, Allah'ın hilâfeti vazîfesini yüklenecek seviyeye ancak ve ancak bu ilâhî nizâmının gölgesi altında yükselebilmişlerdir, o da bu nizâmın hâkim olduğu çağlarda... (Bkz. İslâm ve Medeniyetin Problemleri.)

İşte bu sûrede gözümüze ilişen bazı işâret taşları... Bu kadarlık bir duruş, şüphesiz derinliğine ifâde edemez onları... Ama kısa bir işâret sayılabilir...

Ve hamdolsun Allah'a ki bizi bu doğru yola iletti.

Şâyet Allah iletmeseydi bulamazdık bu doğru yolu... (Seyyid Kutub, Fî Zılâl'il-Kur'an, VIII, 559-579)

oOo

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

42 — Onlardan öncekiler de düzen kurdular. Halbuki bütün düzenler Allah'ındır. Herkesin ne kazandığını bilir. Küfredenler yurdun sonunun kimin olacağını bilecektir.

Allah Teâlâ buyurur ki : Onlardan öncekiler de peygamberlerine düzen kurdular ve onları ülkelerinden çıkarmak istediler. Allah Teâlâ da onların düzenlerini tersine çevirdi ve güzel âkıbeti Allah'tan korkanlara kıldı. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken, Allah da düzenlerine mukâbele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukâbele edenlerin en hayırlısıdır.» (Enfâl, 30), «Onlar bir düzen kurdular. Biz de farkettirmeden düzenlerini bozduk. Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak. Biz onları ve kavimlerini toptan yerle bir ettik. İşte zulmetmelerinden dolayı çökmüş, ıpıssız kalmış evleri. Muhakkak ki, bunda, bilen bir kavim için ibretler vardır.» (Neml, 50-52).

Allah Teâlâ : «Herkesin ne kazandığını bilir.» buyurur ki Allah Teâlâ bütün gizlilikleri ve gönüllerdekini bilendir ve her bir amel edene amelinin karşılığını verecektir.

«Küfredenler yurdun sonunun kimin olacağını bilecektir.» Güzel âkıbet kimindir? Onların mı yoksa peygamberlere tâbi olanların mı? Hayır; aksine o, dünyada ve âhirette peygamberlere tâbi olanlar için. Hamd ve minnet Allah'adır.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

43 — Küfredenler : Sen peygamber değilsin, derler. De ki : Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah ve kitabın bilgisi kendi yanında olanlar yeter.

Allah Teâlâ buyurur ki : Şu kâfirler seni yalanlar ve : Sen peygamber değilsin, Allah seni peygamber olarak göndermedi, derler. De ki : Benimle sizin aranızda, şâhid olarak Allah yeter. O, bana ve size şâhiddir. Risâleti O'ndan teblîğ edip etmediğim husûsunda bana; bana atmış olduğunuz iftirâlar hakkında da ey yalanlayıcılar size şâhiddir.

«Kitabın bilgisi yanında olanlar yeter.» âyetinin Abdullah İbn Selâm hakkında nâzil olduğu söylenmiştir ki, bu kavil Mücâhid'indir. Ancak bu söz garîbdir. Zîrâ bu âyet Mekke'de nâzil olmuştur. Abdullah İbn Selâm ise Allah Rasûlü (s.a.) nün Medîne'ye gelmesi ile müslüman olmuştur. Bu husûsta İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî'nin : Onlar; yahûdî ve hıristiyanlardandır, sözü daha kuvvetlidir. Katâde der ki : İbn Selâm, Selmân ve Temîm ed-Dârî onlardandır. Kendinden gelen bir rivâyette Mücâhid : O, Allah Teâlâ'dır, demiştir. Bu âyetten maksadın, Abdullah İbn Selâm olduğunu kabul etmeyen Saîd İbn Cübeyr şöyle dermiş : Âyet Mekke'de nâzil olmuştur. Saîd İbn Cübeyr, bu âyeti : O'nun katından kitab bilinir, şeklinde okur ve : Allah katındandır, dermiş. Mücâhid ve Hasan el-Basrî de, âyeti bu şekilde okumuşlardır. İbn Cerîr'in, Hârûn el-A'ver kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) âyeti : O'nun katından kitab bilinir, şeklinde okumuş. Sonra İbn Cerîr : Zührî kanalıyla rivâyet edilen bu hadîsin güvenilir râvîlere göre aslı yoktur, der. Ben de derim ki : Hadîsi Hâfız Ebu Ya'lâ Müsned'inde Hârûn İbn Mûsâ kanalıyla Süleymân İbn Erkam'dan —Ki bu râvî zayıftır— o Zührî'den, o Sâlim'den, o da babasından bu şekilde merfû' olarak rivâyet etmiştir. Hadîs, sâbit değildir. En doğrusunu Allah bilir.

Bu husûsta sıhhatlı olanı «kitabın bilgisi yanında olanlar yeter.» anlamında olmak üzere buranın (و مَنْ عنده) şeklinde okunuşudur. ki bu durumda ism-i Mevsûl olan (men) Muhammed (s.a.) in sıfatını ve niteliklerini geçmiş kitablarında, peygamberlerin müjdelerinde bulan kitab ehlinin âlimlerini de içine alır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Ben onu sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara; işte onlara yazacağım. Onlar ki, yanlarındaki Tevrât'ta ve İncil'de yazılı bulacakları; okuma, yazma bilmeyen ve nebî olan Rasûl'e tâbi olurlar...» (A'râf, 156-157). «İsrâiloğullarının bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet (delil) değil midir?» (Şuarâ, 197). İsrâiloğulları âlimlerinden bahseden bu ve benzeri âyetlere göre; onlar, bunu kendilerine indirilen kitablarından biliyorlardı. «El-Ahbâr» hadîsinde Abdullah İbn Selâm'dan rivâyete göre o, hicretten önce Mekke'de müs-

lüman olmuştur. Hâfız Ebu Naîm el-Isfahânî, «Delâil'ün-Nübüvve» adlı büyük kitabında der ki : Bize Süleymân İbn Ahmed et-Taberânî'nin... Abdullah İbn Selâm'dan rivâyetine göre; o, yahûdî hahamlarına : Muhakkak ben, babamız İbrâhîm ve İsmâîl'in mescidini zaman itibârıyla yenilemek istedim, demişti. Allah Rasûlü (s.a.) Mekke'de iken ona gitti. Onlar Hacc'dan dönerlerken onlarla karşılaştı ve Allah Rasûlü'nü Minâ'da buldu. İnsanlar etrafında idiler. İnsanlarla birlikte o da kalktı. Allah Rasûlü (s.a.) ona baktığı zaman : Sen Abdullah İbn Selâm mısın? diye sordu. Abdullah İbn Selâm şöyle anlatır : Evet, dedim, «yaklaş» buyurdu. Ona yaklaştım. Ey Abdullah İbn Selâm Allah için söyle; Tevrât'ta beni Allah'ın elçisi olarak bulmuyor musun? Ben ona : Rabbımızı nitele, dedim. Cibrîl geldi ve Allah Rasûlü (s.a.) nün huzûrunda durdu da ona : «De ki o Allah birdir, Allah sameddir ..» dedi. Allah Rasûlü (s.a.) bunu bize okudu. Bunun üzerine İbn Selâm : Allah'tan başka ilâh olmadığına ve senin Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim, dedi ve İbn Selâm dönüp Medîne'ye gitti, müslüman olduğunu gizledi. Allah Rasûlü (s.a.) Medîne'ye hicret ettiğinde ben bir hurma ağacının üzerindeydim, meyvelerini topluyordum. Kendimi aşağıya attım. Annem dedi ki : Allah için söyle, sana ne oluyor? Şâyet İmrân Oğlu Mûsâ olsaydı, sen kendini hurmanın tepesinden atmazdın. Ben şöyle dedim : Allah'a yemîn olsun ki; İmrân Oğlu Mûsâ'nın diriltilmiş olması, beni Allah Rasûlü (s.a.) nün gelişinden daha fazla sevindirmezdi. Bu, gerçekten garîb bir hadîstir.

RA'D SÛRESİNİN SONU

İBRÂHİM SÛRESİ

İBRÂHÎM SÛRESİ

(Bu Sûre Mekke'de nâzil olmuştur)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الر ۚ كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَىٰ صِرَاطِ
الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَوَيْلٌ لِّلْكَافِرِينَ مِنْ
عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla.

1 — Elif, Lâm, Râ. Bu bir kitabdır. Onu sana indirdik ki; insanları Rablarının izniyle karanlıklardan aydınlığa, Azîz ve Hamîd'in dosdoğru yoluna çıkarsın.

2 — O Allah ki; göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Uğrayacakları şiddetli azâbdan dolayı vay kâfirlere.

3 — Onlar ki; dünya hayatını âhirete tercîh ederler. Allah yolundan alıkoyarlar ve onda eğrilik ararlar. İşte onlar derin bir sapıklık içindedirler.

Bu Kitab

Sûrelerin başlangıçlarındaki hurûf-ı mukattaa ile ilgili bilgi daha önce geçmişti.

Ey Muhammed, bu bir kitabdır ki onu sana indirdik. O, Kur'an-ı Azîm'dir. Allah'ın gökten indirdiği en şerefli kitabdır. Onu; arabıyla, acemi ile bütün yeryüzü halkına göndermiş olduğu en şerefli elçisine indirmiştir.

«İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarman için...» Ey Muhammed, seni bu kitab ile insanları içinde bulundukları sapıklık ve azgınlıktan hidâyete ve olgunluğa çıkarman için gönderdik. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Allah, inananların dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Küfredenlerin dostları ise Tâğût'tur. Onları aydınlıktan karanlıklara çıkarır (sürükler)...» (Bakara, 257), «Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur.» (Hadîd, 9).

Allah Teâlâ : «Rablarının izniyle...» buyurur ki; kendileri için hidâyeti takdîr buyurmuş olduklarını, gönderilmiş Rasûlü elleriyle hidâyete erdiren O'dur. Rasûlü O'nun emriyle onları hidâyete, üstün gelinemeyen, karşı durulamayan, kendisi dışında her şeyi kahr u galebesi altında tutan Azîz'in yoluna eriştirir. O; bütün sözlerinde, işlerinde, kanun koymasında, emir ve yasaklamasında övülmüştür, haber vermesinde sâdıktır.

Allah Teâlâ : «O Allah ki; göklerde ve yerde ne varsa O'nundur.» buyurur. Bazıları âyetin bu kısmını, başlangıç cümlesi olarak merfû' okurlar. Diğer bazıları ise; daha önce geçen lafza-i celâl'in sıfatı olarak mecrûr okumuşlardır. Nitekim şu âyette de böyledir : «De ki : Ey insanlar; ben, gerçekten göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan... Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158).

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, sana muhâlefet edip seni yalanladıkları için kıyâmet günü uğrayacakları şiddetli azâbdan dolayı vay kâfirlere. Sonra Allah Teâlâ, onları dünya hayatını âhirete tercîh etmeleri, öne geçirmeleri, diğerine tercîh etmeleri, dünya için çalışıp âhireti unutmaları ve âhireti bütünüyle arkalarına atmaları sıfatıyla niteler. İnsanları Rasûllere tâbi olmak sûretiyle Allah'ın yoluna girmekten alıkoyarlar ve Allah'ın yolunun eğri büğrü olmasını isterler. Halbuki o, hadd-i zâtında dosdoğrudur. O'na muhâlefet eden ve O'ndan ayrılanlar O'na hiç bir zarar veremezler. Onlar; bu isteklerinde bilgisizlik, sapıklık ve hak'dan uzaklık içindedirler. Bu durumda onlar için bir iyilik ve düzelme umulmaz.

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٤﴾

4 — Biz, her peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik ki; onlara apaçık anlatsın. Bundan sonra Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Her Peygamber Kendi Milletinin Diliyle

Allah'ın yarattıklarına kendi içlerinden peygamberleri, kendilerine gönderilenleri ne istediklerini anlamaları için onların dilleriyle göndermiş olması Allah'ın bir lutfudur. Nitekim İmâm Ahmed'in Vekî' kanalıyla... Ebu Zerr'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ her peygamberi, ancak kavminin diliyle göndermiştir.

Açıklamadan sonra, aleyhlerine delil ve huccet konulduktan sonra Allah, dilediğini hidâyet yolundan saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, dilediği olan, dilemediği olmayan Azîz'dir. İşlerinde Hakîm'dir. Sapıklığa düşürülmeyi hak edeni saptırır, hidâyete ehil olanı da hidâyete eriştirir.

Allah Teâlâ'nın yaratıkları hakkındaki sünneti şudur : O, her ümmete peygamberi mutlakâ onların diliyle göndermiştir. Her peygamber Allah'ın risâletini başka ümmetlere değil, sâdece kendi ümmetine ulaştırma özelliğine sâhiptir. Allah Rasûlü Muhammed İbn Abdullah ise, Allah'ın risâletini diğer insanların da tamâmına ulaştırma özelliğine sâhiptir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Câbir'den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Benden önce peygamberlerden hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi : Bir aylık yoldan korku ile yardım olundum. Yeryüzü bana mescid ve temizleyici kılındı. Benden önce hiç kimseye helâl kılınmamışken ganîmetler bana helâl kılındı. Bana şefâat verildi. Peygamber sâdece kendi kavmine gönderilirken ben, bütün insanlara gönderildim. Bu hadîsin muhtelif yönlerden şâhidleri vardır ve Allah Teâlâ : «De ki : Ey insanlar; ben, gerçekten Allah'ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim.» (A'râf, 158) buyurmuştur.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ
بِأَيَّامِ اللَّهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

5 — Andolsun ki Biz, Mûsâ'yı; kavmini karanlıklardan aydınlıklara çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat, diye gönderdik. Şüphesiz bunda sabreden ve şükreden herkes için âyetler vardır.

Mûsâ da Kendi Kavmine

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, nasıl ki seni peygamber olarak göndermiş bütün insanları karanlıklardan aydınlığa çıkmaya çağırman ve onları karanlıklardan aydınlıklara çıkarman için sana kitabı indirmişsek, aynı şekilde Mûsâ'yı da İsrâiloğulları içinde âyetlerimizle göndermişizdir. Mücâhid, bu âyetlerin dokuz mucize olduğunu söyler.

Ona emredip şöyle buyurduk : «Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar.» İçinde bulundukları bilgisizlik ve sapıklık karanlıklarından hidâyet nûruna ve îmân basîretine çıkmaları için onları hayra çağır. Onlara Allah'ın günlerini hatırlat. Onlara; Firavun'un esâretinden, baskısından ve zulmünden çıkarması, düşmanlarından kendilerini kurtarması, denizi onlar için yarması, bulutla gölgelendirmesi, üzerlerine kudret helvası ve bıldırcın indirmesi ve bunlar dışındaki nimetlerini, yardımlarını onlara hatırlat. Mücâhid, Katâde ve bir çokları âyeti bu şekilde anlamışlardır. Bu husûsta İmâm Ahmed İbn Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının Müsned'inde bir de merfû' hadîs rivâyet eder ve der ki : Bana Hâşim oğulları kölesi Yahyâ İbn Abdullah... Übeyy İbn Kâ'b'dan, o da Hz. Peygamber (s.a.) den «Onlara Allah'ın günlerini hatırlat.» âyeti hakkında şöyle buyurduğunu rivâyet etti : Allah Teâlâ'nın nimetlerini hatırlat. Hadîsi İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de Muhammed İbn Ebân kanalıyla rivâyet etmişlerdir. İmâm Ahmed'in oğlu Abdullah, hadîsi mevkûf olarak da rivâyet eder ki bu daha doğrudur.

Allah Teâlâ buyurur ki : Dostlarımız İsrâiloğullarını, Firavun'un elinden ve içinde bulundukları alçaltıcı azâbdan kurtarmamızda sıkıntıda sabreden, genişlikte şükreden herkes için âyetler, ibretler vardır. Katâde der ki : Musîbete dûçâr kaldığı zaman sabreden, kendisine (nimet) verildiğinde şükreden kul ne güzel kuldur. Sahîh bir hadîste rivâyet edildiğine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Mü'min'in her işine şaşılır; Allah Teâlâ'nın onun hakkında vermiş olduğu her hüküm, onun hakkında mutlakâ hayır olur. Eğer ona bir sıkıntı isâbet ederse; sabreder de bu onun için hayır olur. Ona bir genişlik isâbet ederse şükreder ve bu da onun için hayır olur.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ
يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم
بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي
لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ إِن تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾

6 — Hani Mûsâ kavmine demişti ki : Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü o, sizi azâbın kötüsüne uğratan, kadınlarınızı sağ bırakıp oğullarınızı boğazlayan Firavun hânedânından kurtarmıştı. Bunda Rabbınızdan büyük bir imtihân vardır.

7 — Hani Rabbınız : Şükrederseniz; andolsun ki size artırırım, nankörlük ederseniz; bilin ki azâbım, çok şiddetlidir, diye bildirmişti.

8 — Mûsâ : Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, müstağnî ve hamd'e lâyık olandır, demişti.

Allah Teâlâ Mûsâ'dan haber veriyor. Hz. Mûsâ kavmine, Allah'ın günlerini ve onlara olan nimetlerini hatırlatmıştı. Allah Teâlâ onları Firavun hânedânından, onların uğratmış olduğu azâbdan ve horlanmadan kurtarmıştı. Firavun hânedânı onların erkek çocuklarını boğazlıyor, kadınlarını sağ bırakıyorlardı. İşte Allah Teâlâ İsrâiloğullarını bütün bunlardan kurtarmıştır. Ki bu büyük bir nimettir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ : «Bunda Rabbınızdan büyük bir imtihân vardır.» buyurur. Yani bu husûsta Allah Teâlâ'nın sizin üzerinize büyük bir nimeti vardır. Sizler bunun şükrünü yerine getirmekten âcizsiniz. Buranın anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir : Firavun kavminin size yaptıklarında büyük bir imtihân vardır. Bu âyetten maksadın hem onun hem de bunun olması muhtemeldir ki en doğrusunu Allah bilir. Nitekim o, şöyle buyurmuştur : «Belki dönerler diye onları güzellikler ve kötülüklerle denedik.» (A'râf, 168). Allah Teâlâ : «Hani Rabbınız : Şükrederseniz; andolsun ki size (karşılığını) artırırım... diye (size olan va'dini) bildirmişti.» Buranın anlamının şöyle olması da

muhtemeldir : Hani Rabbınız; izzeti, celâli ve kibriyâsı üzerine yemîn etti ki şükrederseniz andolsun size karşılığını artırırım...

Allah Teâlâ buyurur ki : Eğer size olan nimetime şükrederseniz; andolsun ki size o nimeti artırırım. Eğer nankörlük eder, nimetleri inkâr eder ve gizlerseniz; bilin ki azâbım çok şiddetlidir, buyurur ki; bu, o nimetleri kendilerinden çekip alması ve nankörlük etmeleri yüzünden onlara azâb etmesi iledir. Bir hadîste şöyle buyrulur : Muhakkak kul, işlemiş olduğu günâhla rızkı kendine harâm kılar (rızıktan mahrûm kalır).Müsned'de rivâyet edildiğine göre; Allah Rasûlü (s.a.) ne bir dilenci gelmiş ve Hz. Peygamber ona bir hurma vermişti. Adam ona kızdı ve hurmayı kabul etmedi. Sonra bir diğeri uğradı ve Hz. Peygamber ona da bu hurmayı verdi. O kabul edip : Allah Rasûlü (s.a.) nden bir hurma mı? dedi. Hz. Peygamber ona kırk dirhem verilmesini emretti. İmâm Ahmed'in Esved kanalıyla... Enes'ten rivâyetine göre, Hz. Peygamber (s.a.) e bir dilenci gelmiş ve efendimiz ona bir hurma verilmesini emretmişti. O, hurmayı almadı —veya attı— Bir diğer dilenci Hz. Peygambere geldi ve Hz. Peygamber ona da bir hurma verilmesini emretti. Adam : Sübhanallah, Allah Rasûlü (s.a.) nden bir hurma mı? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) câriyesine : Ümmü Seleme'ye git, ona yanındaki kırk dirhemi versin, buyurdu. Hadîsi sâdece İmâm Ahmed rivâyet etmiştir. Hadîsin isnâdında bulunan İmâre İbn Zâzânı'ı İbn Hıbbân, Ahmed ve Ya'kûb İbn Süfyân güvenilir kabul ederler. İbn Maîn, onun Sâlih olduğunu söyler. Ebu Zür'a : Zararı yoktur, der. Ebu Hâtim de : Hadîsini yazar, huccet kabul edilmez, sağlam değildir, der. Buhârî der ki : Bazan hadîsine başka şeyler karıştırır. Ahmed'den nakledildiğine göre; o, şöyle demiştir : Ondan münker hadîsler rivâyet edilmiştir. Ebu Dâvûd : Böyle değildir, derken; Dârekutnî, onun zayıf olduğunu söylemiştir... İbn Adiyy de : Hadîsini yazanlardan olarak zararı yoktur, demiştir.

Allah Teâlâ : «Mûsâ : Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz muhakkak ki Allah, hepinizden müstağnî ve hamd'e lâyık olandır, demişti.» buyurur ki; O, kullarının şükründen müstağnîdir, O'nu inkâr edenler inkâr etse bile O Hamîd'dir, Mahmûd'dur. Nitekim O, başka âyetlerde şöyle buyurur : «Eğer küfrederseniz; bilin ki Allah, sizden müstağnîdir. Bununla beraber O, kullarının küfrüne râzı olmaz. Eğer şükrederseniz sizden hoşnûd olur.» (Zümer, 7), «Onlar küfredip yüz çevirmişlerdi. Allah ise, hiç birşeye muhtaç olmadığını göstermişti. Allah Ganî'dir, Hamîd'dir.» (Teğâbün, 6). Müslim'in Sahîh'inde Ebu Zerr'den, onun Allah Rasûlü (s.a.) nden onun da Azîz ve Celîl olan Rabbından rivâyetinde o, şöyle buyurmuştur : Ey kullarım; ilkleriniz, sonlarınız, insanlarınız ve cinleriniz içinizden en çok takvâ

sâhibi olanın kalbi üzere olsalar bu Benim mülkümde hiç bir şey artırmaz. Ey kullarım, ilkleriniz, sonlarınız, insan ve cinleriniz sizden en günâhkâr kalbli olanınız gibi olsalar bu, Benim mülkümden hiç bir şey eksiltmez. Ey kullarım; ilkleriniz, sonlarınız, insan ve cinleriniz bir tek yerde dikilip benden isteseler ve her insana isteğini versem bu, Benim mülkümden hiç bir şey eksiltmez. Denize daldırıldığı zaman iğnenin eksilttiği gibisi müstesnâ. Allah Teâlâ Ganî'dir, Hamîd'dir.

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ ۖ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۚ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾

9 — Sizden önce geçenlerin Nûh, Âd, Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra Allah'tan başka kimsenin bilmediği kavimlerin haberi size gelmedi mi? Peygamberleri onlara âyetlerle geldiler de onlar ellerini ağızlarına koyup: Biz, sizin gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik, bizi çağırdığınız şeyden şüphe ve endişe içindeyiz, dediler.

Sizden Önceki Kavimlerin Haberi

İbn Cerîr: Bu, Hz. Mûsâ'nın kavmine olan sözlerinin tamâmıdır, der ki; bu, Allah Teâlâ'nın, peygamberlerini yalanlayan geçmiş ümmetlerden intikâm aldığı Allah'ın günlerini ona hatırlatmasıdır. İbn Cerîr'in bu söylediği şüphelidir. Açık olanı ise; bunun Allah tarafından bu ümmete başlı başına bir haber olduğudur. Şöyle denilmiştir: Muhakkak ki Âd ve Semûd kıssası Tevrat'da yoktur. Şâyet bu, Hz Mûsâ'nın kavmine olan sözünden olsaydı ve Hz. Mûsâ bunu onlara anlatmış olsaydı; şüphesiz ki bu iki kıssa Tevrat'da olurdu. En doğrusunu Allah bilir. Hulâsa olarak Allah Teâlâ Nûh kavminin, Âd, Semûd ve peygamberleri yalanlamış olan diğer ümmetlerin haberlerini anlatmıştır. Onların sayılarını ancak Allah bilir. Peygamberleri onlara huccetlerle, açık, parlak ve kesin delillerle gelmişlerdir.

İbn İshâk'ın Amr İbn Meymûn'dan, onun da Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivâyetinde o, «Allah'tan başka kimsenin bilmediği kavimle-

rin haberi...» âyeti hakkında : Ensâb âlimleri yalan söylemiştir, der. Urve İbn Zübeyr ise : Ma'd İbn Adnân'dan sonrakileri bilen hiç kimseyi görmedik, demiştir. Allah Teâlâ : «Onlar ellerini ağızlarına koydular.» buyurur ki; müfessirler bunun anlamında ihtilâf etmişlerdir. Buranın anlamının şöyle olduğu söylenmiştir : Peygamberler, onları Allah'a çağırdıklarında; onlar peygamberlerin ağızlarına işâretle onlara susmalarını, bu sözlerden vazgeçmelerini emretmişlerdir. Bu husûsta şu görüşler de vardır : Onlar ellerini ağızlarına peygamberleri bir yalanlama olarak koymuşlardır. Aksine bu, peygamberlere cevab vermemelerinden ibârettir. Mücâhid, Muhammed İbn Kâ'b ve Katâde derler ki : Buranın anlamı şöyledir : Onlar; peygamberleri yalanlamış ve ağızlarıyla olan konuşmalarıyla onlara cevab vermişlerdir.(...) Ben de derim ki : Âyetin devâmı, Mücâhid'in sözünü kuvvetlendirmektedir. Allah Teâlâ : «Biz sizin gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik, bizi çağırdığınız şeyden şüphe ve endîşe içindeyiz, dediler.» buyurur ki; sanki bu, «Ellerini ağızlarına koydular.» kısmının anlamını tefsîr mâhiyetindedir. Süfyân es-Sevrî ve İsrâîl'in Ebu İshâk kanalıyla... Abdullah'tan rivâyetine göre; o, «Onlar ellerini ağızlarına koydular.» âyeti hakkında : Buna öfkelerinden ellerini ısırdılar, demiştir. Şu'be'nin Ebu İshâk kanalıyla... Abdullah'tan rivâyetine göre; o, böyle söylemiştir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem bu görüşü tercîh eder. İbn Cerîr de bu açıklamayı tercîhle Allah Teâlâ'nın münâfıklar hakkındaki : «Yalnız başlarına kaldıkları vakit de, size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar.» (Âl-i İmrân, 119) âyetini buna delil getirirler. İbn Abbâs'tan rivâyetle Avfî der ki : Allah'ın kitâbını işittiklerinde şaştılar ve ellerini ağızlarına götürdüler. Onlar dediler ki : «Biz sizin gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik. (Bize getirdiğiniz şeyi biz doğrulamayız.) Bizi çağırdığınız şeyden kuvvetli bir şüphe ve endîşe içindeyiz.»

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ
مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ
أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ
رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَا
أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَا

أَلَا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَى مَا آذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

10 — Peygamberleri onlara : Gökleri ve yeri yaratan, günâhlarınızı bağışlamak için çağıran ve size belirli bir süreye kadar müsâade eden Allah'tan mı şüphe ediyorsunuz? demişlerdi. Onlar da : Siz de bizim gibi sâdece birer insansınız. Siz, bizi atalarımızın tapındığı şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize açık bir delil getirin, demişlerdi.

11 — Peygamberleri onlara : Biz de sizin gibi birer insanız, ama Allah kullarından dilediğine ihsânda bulunur. Allah'ın izni olmadıkça biz size delil getiremeyiz. Mü'minler, Allah'a tevekkül etsinler, demişlerdi.

12 — Hem biz ne diye Allah'a tevekkül etmeyelim ki; bize dosdoğru yolları O göstermiştir. Bize yaptığınız eziyetlere elbette dayanacağız. Tevekkül edenler de yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

Allah Teâlâ, kâfirler ile peygamberleri arasında geçen mücâdeleyi haber veriyor. Onların ümmetleri kendilerine getirmiş oldukları tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet husûsunda şüpheyle karşı koydukları zaman peygamberler : «Allah hakkında şüphe mi var?» demişlerdi. Bunun iki şeye ihtimâli vardır :

Birincisi : Allah'ın varlığında şüphe mi var? şeklinedir. Zîrâ fıtratlar, O'nun varlığına şâhiddir ve O'nu ikrâr üzere yaratılmıştır. Fıtrat-ı selîme tarafından O'nun varlığını itirâf zarûrîdir. Ancak bazı fıtratlarda şüphe ve karârsızlık olabilir ve O'nun varlığına ulaştıran deliller üzerinde düşünmeye ihtiyâç duyarlar. Bu sebebledir ki peygamberler, Allah'ı bilme yoluna onları irşâd etmek üzere Allah'ın : «Gökleri ve yeri yaratan.» olduğunu söylemişlerdir. Gökleri ve yeri yaratan, geçmiş bir misâli olmaksızın yoktan var eden O'dur. Sonradan olma, yaratma ve müsahhar kılma delilleri; buna açıkça delâlet etmektedir ki; onlar için bir yaratıcı olmalıdır. Bu da kendisinden başka ilâh olmayan her şeyin yaratıcısı, ilâhı ve mâliki olan Allah'tır.

Peygamberlerin : «Allah hakkında şüphe mi var?» demelerinin

ikinci bir anlamı şudur : Allah'ın ilâh oluşunda ve ibâdetin yegâne O'na vâcib oluşunda şüphe mi var? O, bütün varlıkları yaratandır. Tek ve ortağı olmaksızın ibâdete sâdece O müstehaktır. Muhakkak ki ümmetlerin çoğunluğu, bir yaratıcının varlığını ikrâr etmişlerdir. Fakat onlar, kendilerine fayda vereceği veya kendilerini Allah'a yaklaştıracağı zannıyla Allah ile birlikte O'nun dışındaki vâsıtalara da ibâdet etmişlerdir. Peygamberleri onlara şöyle demişti : «Günâhlarınızı (âhiret yurdunda) bağışlamak için çağıran ve size (dünyada) belirli bir süreye kadar müsâade eden Allah'tan mı şüphe ediyorsunuz?» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Rabbınızdan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki; belli bir süreye kadar sizi güzelce geçindirsin. Her lutuf sâhibine lutfunu versin...» (Hûd, 3). Peygamberlerin birinci makâmdaki sözlerini kabul etmelerinin takdîrinden sonra ümmetleri, peygamberlerin risâlet makâmı hakkında onlarla mücâdele sadedinde peygamberlere : «Siz de bizim gibi sâdece birer insansınız.» demişlerdir. Demek istiyorlardı ki : Sizden bir mucize görmemişken mücerred sizin sözünüzle size nasıl uyalım? Bize apaçık bir delil getirin. Size teklif ettiğimiz bir mucize getirin. Peygamberleri de onlara şöyle demişti : Evet gerçekten biz de sizin gibi birer insanız. Beşer olma hususunda bizim de sizin gibi birer insan olduğumuz doğrudur. Ama Allah, kullarından dilediğine risâlet ve peygamberlikle ihsânda bulunur. Biz Allah'tan istemedikçe ve O'nun bize bu husûsta bir izni olmadıkça size bir delil getiremeyiz. Mü'minler bütün işlerinde Allah'a tevekkül etsinler. Sonra peygamberler demişlerdir ki : «Hem biz ne diye Allah'a tevekkül etmeyelim ki; bize dosdoğru yolları O göstermiştir. (O, bizi yolların en doğrusuna ve en açığına iletmişken bizim O'na tevekkül etmemize ne engel var. Kötü sözler ve beyinsizce işlerle) bize yaptığınız eziyetlere elbette dayanacağız. Tevekkül edenler de yalnız Allah'a tevekkül etsinler.»

İZÂHI

Bu âyette birkaç mes'ele vardır :

Birinci Mes'ele : «Allah hakkında şüphe mi vardır?» sorusu, olumsuzluk mânâsı taşımaktadır. Cenâb-ı Allah bu mânâyı ifâde ettikten sonra, yaratıcının varlığına delâlet eden delili zikretmiş, «Gökleri ve yeri yaratan» kaydını getirmiştir. Bundan önce bu kitabda gök ve yerin Allah'ın varlığına nasıl delâlet ettiğini defalarca zikrettiğimiz için burada tekrâr etmeyeceğiz.

İkinci Mes'ele : el-Keşşâf kitâbının müellifi, burada olumsuzluk edâtının getirilmesine şüphe durumunun sebebinin olmadığını Allah'ın varlığının şüphe götürmeyeceğini ileri sürüyor. Ben diyorum ki : Bazı kimseler bir takım hassâs delillerden önce, insanın yapısının Allah'ın varlığına delâlet ettiğini söylüyorlar. İnsan yapısı Allah'ın varlığına birkaç tarzda delâlet eder.

Birincisi : Akılcılardan bazıları şöyle diyorlar : Bir kimse bir çocuğun yüzüne tokatla vursa, bu tokat yaratıcının varlığına, bu dünyada yükümlülük olduğuna, bir ceza gününün bulunması gerektiğine ve peygamberin varlığına delâlet eder. Yaratıcının varlığına delâleti şöyledir : Çocuk yüzüne tokat vurulunca; bana kim vurdu? diye bağırır. Çünkü onun yaratılışı o tokadın yok iken var olduğunu, bu meydana gelmenin ancak bir vuranın vurmasıyla, bir kimsenin bu işi yapmasıyla olabileceğini göstermektedir. Basît bir olay olmasına rağmen bu çocuğun benliği bu olayın bir fâilinin bulunması gereğine hükmettiğine göre kâinât olaylarının bir yaratıcıyı gerekli kılması daha evlâdır. Bir yükümlülüğün olması gerektiğine delâlet etmesine gelince; tokatlanan çocuk; bu adam bana niye vurdu? diye bağırır. Bu da gösteriyor ki, onun yaratılışı insanın fiillerinin emir ve yasaklara konu ve yükümlülüklere mevzû olduğuna hükmeder. Bir cezâ yerinin bulunmasına delâlet ediş şekline gelince; bu çocuk yediği tokata karşılık cezâ verilmesini ister, insanın normal tabîatı küçük bir suça karşılık cezâyı gerekli bulduğuna göre, diğer ameller için cezâyı gerekli bulması daha evlâdır. Aynı olay, peygamberliğin gereğine de delâlet eder. Çünkü insanlar, işlenen suçun cezâsının ne kadar olduğunu açıklayacak bir makâma ihtiyâç duyarlar. Peygamber de işte bu işleri bilen, bu hükümleri açıklayan kişi ve makâmdır. Öyle ise insanın tabîatı bu dört şeyin mutlakâ olmasına hükmetmektedir.

İkincisi : Allah'ın varlığını kabul etmenin bedîhî bir şey olduğuna dikkat etmektir. Zirâ insanın akl-ı selîmi garîb süs ve nakışlarla süslenmiş, son derece ince hesâb ve planlarla, yararlarla binâ edilmiş bir sarayın ancak bilgili bir san'atkâr, usta bir mi'mârın bulunmasıyla olabileceğine hükmeder. Ma'lûmdur ki, ulvî ve süflî âlemdeki san'at eserleri, örnek aldığımız bu saraydakilerden daha fazladır. Akl-ı selîm; san'atın, sanatkârsız, binânın da mi'mârsız olmayacağını kabul ettiğine göre bu kâinâtın da bir ustaya ihtiyâcı olduğunu daha çok kabul eder.

Üçüncüsü : İnsan şiddetli bir zorluğa, büyük bir belâya düştüğü zaman, yardım ümîdi kalmaz. İşte insan bu haliyle yaratılışı itibârıyla kendisini ondan kurtaracak birine yalvarır. Bu ise insan tabîatının, bir yaratıcıya ihtiyâç duyduğunu gösterir.

Dördüncüsü : Var olan her şey, ya bir yaratıcıya muhtâç olacak veya olmayacaktır. Eğer muhtâç değilse bu varlık kendiliğinden var olan (vâcib lizâtihi), kendisinden başkasına herhangi bir ihtiyâcı olmayan bir varlıktır. Eğer muhtâç ise bu hal kendisine muhtâç olduğu bir varlığın bulunmasını gerektirir ki bu kendisine muhtâç olunan varlık, Allah'tır.

Beşincisi : Yükümlülük yükleyen, dilediğini yapan bir Allah'ın varlığına, âhiretin olacağına inanmak ihtiyât yoludur. Ve bu yolun tutulması gereklidir. İşte bu yolda dört durak vardır :

1) Allah'ın varlığını kabul etmek; ihtiyâtlı bir noktadır. Çünkü —farz-ı mahâl— Allah olmasa bile O'nun varlığını kabul etmekte bir zarar yoktur. Ama eğer mevcûd ise O'nu inkâr etme halinde büyük zarar vardır.

2) Allah'ın dilediğini yapan biri olduğunu kabul etmek de ihtiyâtlı bir davranıştır. Eğer O, dilediğini yapamayan biri ise bu inanışımız bize pek zarar vermez. Şâyet dilediğini yapan biri ise bu durumda O'nun dilediğini yapabilen biri olduğunu inkâr etmek bize büyük zararlar verir.

3) O'nun, kullarına yükümlülükler yüklemiş olduğuna inanmak da ihtiyâtlı bir davranıştır. Çünkü Allah kullarına yükümlülükler yüklemiş olmasa bile, yüklemiş olduğuna inanmak bize bir zarar vermez. Ama eğer yüklemiş ise, bunu inkâr ettiğimizde büyük zararlara uğrarız.

4) Bir insan âhirete inandığı halde, bir an için gerçeğin böyle olmadığını düşünsek, bu kimsenin hiç bir zararı olmaz. Çünkü bu adamın kaybedeceği tek şey, eksik ve basit olan bedenî zevkler olacaktır. Ama eğer âhiret gerçek ise, onu inkâr eden kimse büyük zararlara düşer. O halde bunlara inanmak ihtiyâtlı yoldur ve benimsenmelidir. Çünkü akıl, mümkün olduğunca kişinin kendinden zararı savmasının gerekli olduğuna hükmeder.

Üçüncü Mes'ele : Cenâb-ı Allah bu âyette, zâtının varlığını yer ve gökleri yaratmış olmasıyla isbât ettikten sonra, kendini tâm bir merhamet ve cömertlikle nitelemiştir. Allah Teâlâ zâtının bu niteliklerle muttasıf olduğunu iki açıdan açıklamıştır :

1) «Günâhlarınızın bir kısmını bağışlamak için sizi çağırır» cümlesi. Keşşâf'ın müellifi, «Günâhlarınızın bir kısmını» tamlamasındaki «bir kısmını» sözünden ne kasdedildiği üzerinde durmuş, bunun kâfirlere hitâben söylenmiş olduğunu, mü'minlere hitâb ettiğinde «günâhlarınızı bağışlar» buyurduğunu belirtmiştir. Konuyu incelediğimizde, bizim söylediğimizin doğru olduğunu görürüz, diyen müellif, bunun iki hitâb arasında bir ayırma olduğunu, âhirette iki grubun

aynı seviyede olamayacağını söylemektedir. Bazıları bu ifâde ile Allah'ın, kendisi ile kulları arasındaki suçları affedeceğini, kullar arasında olan haksızlıkları affetmeyeceğini belirtmek istediğini ileri sürmektedirler. Burada «bir kısmını» deyip «hepsini» murâd etmiş olmak ihtimâli olduğu gibi, «günâhlarınıza karşılık bağışlama olması için» gibi bir mânâya gelmesi de mümkündür. Kâdî, Esamm'ın bu ifâdeden «siz tevbe ederseniz sizin büyük günâhlarınızı bağışlar. Küçük günâhlarınız ise onları bağışlamaya gerek yoktur. Onlar zâten bağışlanmıştır.» mânâsının çıkarılabileceğini naklettikten sonra, bunun uzak bir te'vîl olduğunu çünkü kâfirlerin küçük günâhlarının da, bağışlanmama bakımından büyük günâhları gibi olduğunu, küçük günâhın bağışlanmasının ancak mü'minler için, iyi amelleri kötülerinden fazla olduğu takdîrde söz konusu olacağını, hattâ mü'minlerden hiç sevâbı olmayanların günâhları için küçüklük diye bir şeyin söz konusu olamayacağını dolayısıyla bunların bağışlanmayacağını söylüyorlar. Yine Kâdî burada bir noktanın daha bulunduğunu, kâfir tevbe ederken daha önce işlemiş olduğu günâhların bir kısmını unutabileceği için, bu unutulanların bağışlanmayacağını, ancak hatırlanıp tevbe edilenlerin affedileceğini belirtiyor. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 91-94)

oOo

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَىٰ
إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذَٰلِكَ لِمَنْ
خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ
وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ
مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

13 — Küfredenler peygamberlerine dediler ki : Ya bizim dinimize dönersiniz, ya da sizi memleketimizden çıkarırız. Rabları da onlara vahyetti ki : Biz, zâlimleri mutlakâ helâk edeceğiz.

14 — Onlardan sonra da yeryüzüne sizi yerleştireceğiz. Bu, makâmımdan ve tehdîdimden korkanlara va'dimdir.

15 — Yardım istediler ve bütün inâdçı zorbalar da hüsrâna uğradılar.

16 — Ardından da cehennem. Orada irinli sudan içirilecektir.

17 — Onu yudum yudum alacak ama yutamayacaktır. Her taraftan ona ölüm geldiği halde ölemeyecektir. Ve arkasından şiddetli bir azâb gelip çatacaktır.

Her Azgın Zorba

Allah Teâlâ haber veriyor ki; peygamberlerini yalanlayan ümmetler, onları ülkelerinden çıkarma, aralarından sürme ile tehdîd etmişlerdir. Nitekim Şuayb (a.s.) ın kavmi ona ve kendisine îmân edenlere : «Ey Şuayb; seni ve beraberindeki inanmış olanları, ya memleketimizden çıkarırız veya mutlakâ bizim dinimize dönersiniz...» (A'râf, 88) demişlerdir. Lût kavmi de şöyle demişti : Lût'un âilesini kasabanızdan çıkarın. Çünkü onlar temiz kalmaya çalışan insanlardır.» (Neml, 56) Allah Teâlâ Kureyş müşriklerinden haber vererek şöyle buyurur : «Seni memletten çıkarmak için zorladılar. O zaman senin ardından onlar da ancak çok az kalabilirler.» (İsrâ, 76), «Hani küfredenler; seni tutup bağlamak, yahut öldürmek veya çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukâbele ediyordu. Allah, düzen kuranlara mukâbele edenlerin en hayırlısıdır.» (Enfâl, 30).

Allah Teâlâ rasûlünü gâlib kılmış, ona yardım etmiş ve Mekke'den çıkması sebebiyle ona yardımcılar, Allah yolunda savaşan ordular kılmıştır. Allah Teâlâ onu peyderpey yüceltmiş ve sonunda müşriklerin onu çıkarmış oldukları Mekke'nin fetihini ona nasîb buyurmuş. Oranın hükümrânlığını kendisine vermiş, gerek onlardan ve gerekse yeryüzündeki diğer milletlerden düşmanlarının burnunu yere sürtmüştür. Sonunda insanlar fevc fevc Allah'ın dinine girmişler, kısa sürede yeryüzünün doğu ve batılarında Allah'ın kelimesi, dini diğer dinlere üstün gelmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Rabları da peygamberlere vahyetti ki : Biz, zâlimleri mutlakâ helâk edeceğiz. Onlardan sonra da yeryüzüne sizi yerleştireceğiz.» Allah Teâlâ, başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Andolsun ki Bizim peygamber kullarımıza sözümüz vardır. Onlar; muhakkak ki yardım görenlerdir. Ve

şüphesiz ki bizim askerlerimiz; onlar gâliblerdir.» (Sâffât, 171-173), «Allah : Ben ve peygamberlerim elbette gâlib geleceğiz... diye yazmıştır. Şüphesiz ki Allah, Kavî'dir, Azîz'dir.» (Mücâdile, 21), «Andolsun ki Tevrât'dan sonra Zebûr'da da yeryüzüne ancak sâlih kullarımın mîrâsçı olduğunu yazmıştık.» (Enbiyâ, 105), «Mûsâ kavmine dedi ki : Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Yeryüzü, muhakkak ki Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona mirâsçı kılar. Ve âkıbet müttakîlerindir.» (A'râf, 128), «Hor görülmüş olan o kavmi de, bereketlendirdiğimiz yerin doğularına ve batılarına mîrâsçı kıldık. Rabbının İsrâiloğullarına vukû bulan güzel sözü de onların sabretmelerinden dolayı yerini buldu. Firavun'un da kavminin de yapmakta ve yükselmekte oldukları şeyleri harâb ettik.» (A'râf, 137).

Allah Teâlâ buyurur ki : «Bu, makâmımdan ve tehdîdimden korkanlara va'dimdir.» Bu tehdîdim, kıyâmet günü öncesinde makâmımdan korkan, korkutmam ve azâbımdan ibâret tehdîdimden ürkenler içindir. Allah Teâlâ başka âyetlerde de şöyle buyurur : «Artık kim haddi aşarak sapıtmışsa, ve dünya hayatını tercîh etmişse; şüphesiz ki onun varacağı yer, cehennemdir. Kim de Rabbının makâmından korkup da nefsini heveslerden alıkoyduysa; şüphesiz ki onun varacağı yer, cennettir.» (Nâziât, 37-41), «Rabbının huzûrunda durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır.» (Rahmân, 46).

Allah Teâlâ : «Yardım istediler.» buyurur ki peygamberler kavimlerine karşı Rablarından yardım istemişlerdir. Bu açıklama İbn Abbâs, Mücâhid ve Katâde'nindir. Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem ise : Ümmetler kendilerine karşı yardım istediler, der. Nitekim Allah Teâlâ onların şöyle dediklerini haber verir : «Ey Allah'ımız; eğer bu, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır, yahut acıklı bir azâb getir.» (Enfâl, 32). Burada maksadın hem bu, hem de diğeri olması mümkündür. Nitekim onlar (müşrikler) Bedir günü kendilerine karşı yardım istemişler, Allah Rasûlü de yardım istemişti. Allah Teâlâ müşrikler için : «Eğer fetih istiyor idiyseniz, (ey kâfirler) işte size fetih gelmiştir. Eğer vaz geçerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.» (Enfâl, 19) buyurur ki en doğrusunu Allah bilir.

«Ve bütün hakka karşı inâdçı, nefsinde zorba olanlar da hüsrâna uğradılar.» Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «İkiniz bir atın cehenneme, her inâdçı kâfiri, hayra bütün hızıyla engel olan zâlim azgını. Ki o, Allah'tan başka bir ilâh edinmiştir. Haydi, ikiniz bir onu en çetin azâbın içine atın.» (Kâf, 24-26). Bir hadiste : Kıyâmet günü cehennem getirilir, yaratıklar bağrışırlar da cehennem şöyle der : Muhakkak ben her bir inâdçı zorba için görevlendirildim... Peygamberler, cehennemin Azîz ve Muktedir olan Rabbına yalvarıp yakardık-

larında; bu inâdçı ve zorbalar kaybetmiş, hüsrâna uğramışlardır.

Allah Teâlâ : «Onun önünde cehennem vardır.» buyurur ki; buradaki (وراء) kelimesi ön anlamındadır. Nitekim, «Zîrâ arkalarında her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdâr vardı.» (Kehf, 79) âyetindeki (ورا ئهم) kelimesi de aynı anlamdadır. Ve İbn Abbâs bu âyeti (وكان امامهم ملك) şeklinde okumuştur. Yani inâdçı zorbanın önünde cehennem vardır, cehennem onu gözetlemektedir. Orada kıyâmet günü ebedî kalacaktır. Kıyâmet gününe kadar ise sabah akşam cehenneme arz edilecektir.

«Orada irinli sudan içirilecektir.» Ateşte onun için kaynar su veya kan ve irinden başka bir içecek yoktur. Birisi gâyet kızgın, diğeri ise gâyet soğuk ve kokuşmuştur. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «İşte kaynar su ve irin, tatsınlar onu. Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» (Sâd, 57-58). Mücâhid ve İkrime, âyetteki (الصديد) kelimesinin; irin ve kandan olduğunu söylerler. Katâde ise : O, onun etinden ve derisinden akan şeydir, demiştir. Ondan gelen bir rivâyette ise sadîd; kâfirin karnından çıkan şeydir ki kan ve irinle karışmıştır. Şehr İbn Havşeb'in Esmâ Bint Yezîd İbn es-Seken'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Ey Allah'ın elçisi, cehennemdeki habâl deresinin aslı nedir? diye sordum da, şöyle buyurdu : Cehennem halkının kan ve irinleridir. Diğer bir rivâyette ise : Cehennem halkının sıkılmışıdır. (usâresidir) buyurmuştur. İmâm Ahmed'in Ali İbn İshâk kanalıyla Ebu Ümâme (r.a.) den onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetinde o, «Orada irinli sudan içirilecektir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Oraya yaklaştırılacak da ondan tiksinecek. Ona yaklaştığında yüzü kavrulacak ve başının derisi düşecek. Onu içtiği zaman, mide ve bağırsakları parçalanacak ve arkasından çıkacak. Allah Teâlâ şöyle buyurur :«Hiç bu; bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimseler gibi midir?» (Muhammed, 15), «Onlar feryâd edip yardım dilediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O, ne kötü içecektir.» (Kehf, 29). Hadîsi İbn Cerîr, Abdullah İbn Mübârek kanalıyla; İbn Cerîr ve İbn Ebu Hâtim de Bakiyye İbn Velîd kanalıyla Safvân İbn Amr'dan rivâyet etmişlerdir.

Allah Teâlâ : «Onu yudum yudum alacak.» buyurur ki, onu yutmaya çalışacak ve tiksinecektir. Zorla, zorlamayla içecek, onu ağzına koyar koymaz melek, demirden bir tokmakla ona vuracaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette : «Demir topuzlar da onlar içindir.» (Hacc, 21) buyurmuştur. «Ama yutamayacaktır.» Kokusunun, tadının, renginin kötülüğünden, harâreti veya dayanılamayacak derecedeki soğukluğuyla onu yutamayacaktır. «Her taraftan ona ölüm gelecektir.

Bütün bedeni ve organları ondan acı duyacaktır. Meymûn İbn Mihrân : Her kemik, damar ve sinirden ölüm ona gelecektir, der. İkrime de : Kıl uçlarından dahi, demiştir. İbrâhîm et-Teymî de şöyle der : Kıl uçlarına varıncaya kadar cesedinin her bir kıl yerinden ona ölüm gelecektir. İbn Cerîr der ki : Her taraftan ona ölüm gelecektir. Önünden, arkasından, sağından, solundan, üstünden, ayaklarının altından ve cesedinin diğer organlarından. İbn Abbâs'tan rivâyetle Dahhâk, «Her taraftan ona ölüm geldiği halde...» âyeti hakkında şöyle der : Kıyâmet günü cehennem ateşinde Allah Teâlâ'nın onu azâblandıracağı azâbın her türlüsü. Şâyet ölecek olsa onlardan ölümün gelmeyeceği hiç bir çeşidi yoktur. Fakat o ölmeyecektir. Zîrâ Allah Teâlâ : «Küfretmiş olanlara gelince; aleyhlerine hüküm verilmez ki ölsünler. Onlardan cehennemin azâbı da eksiltilmez.» (Fâtır, 36) buyurmuştur. İbn Abbâs (r.a.) ın sözünün anlamı şudur : Bu azâb çeşitlerinden hiç birisi yoktur ki ona geldiği zaman bu azâb ile ölmesi iktizâ etmesin. Tabiî şâyet ölecek olsaydı. Fakat o azâbda ve cezâda devâmlı, ebedî kalması için ölmeyecektir. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Her taraftan ona ölüm geldiği halde ölemeyecektir.» buyurmuştur.

Allah Teâlâ : «Ve arkasından şiddetli bir azâb gelip çatacaktır.» buyurur. Bu durumdan sonra, onun için daha ağır başka bir azâb daha vardır. Bu; daha zor, daha ağır ve bundan öncekinden daha acıdır. Nitekim Allah Teâlâ zakkûm ağacından haber vererek şöyle buyurur : «O cehennemin dibinde yetişen bir ağaçtır. Tomurcukları, şeytânların başları gibidir. Onlar muhakkak ki ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklardır. Sonra onlar için üzerine kaynar su katılmış içkiler de vardır. Sonra muhakkak ki onların dönüşü cehennemdir.» (Sâffât, 64-68) Böylece Allah Teâlâ, onların bir keresinde zakkûm yiyeceklerini, bir keresinde kaynar su içmede olacaklarını, Allah korusun başka bir seferinde ateşe döndürüleceklerini haber vermiştir. Bu böyledir ve Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «Suçluların yalanladıkları cehennem işte budur. Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.» (Rahmân, 43, 44), «Muhakkak ki Zakkûm ağacı, günâhkârların yiyeceğidir. Erimiş maden gibidir. Karınlarda kaynar suyun kaynaması gibi. Onu yakalayın, cehennemin ortasına sürükleyin. Sonra azâb olarak başına kaynar su dökün. Tad bakalım, hani güçlü olan, değerli olan yalnız sensin. İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.» (Duhân, 43-50), «Solcular, onlar ne (bahtsız) solculardır. Onlar, kızgın ateşte, kaynar sulardadırlar. Ve bir de kapkara dumandan bir gölge içindedirler. Ne serindir, ne de hoştur.» (Vâkıa, 41-44), «Bu böyle, azgınlar için de çok kötü bir sonuç vardır : Cehennem. Oraya girerler. O ne kötü bir konaktır. İşte kaynar su ve

irin. Tatsınlar onu. Bunlara benzer daha başkaları da vardır.» (Sâd. 55-58). Bu ve benzeri âyetler (onların durumlarına) en uygun bir cezâ olarak onlara azâbın çok çeşitli olacağına, tekrârlanacağına, ancak Allah'ın bileceği kadar çeşitli olacağına delâlet eder. «Ve Rabbın kullara zulmedici değildir.» (Fussilet, 46).

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ
لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

18 — Rablarına küfredenlerin hali; fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Yaptıklarından hiç bir şey elde edemezler. İşte bu, uzak bir sapıklıktır.

Küfredenlerin Misâli

Bu, Allah Teâlâ'nın Allah ile beraber O'ndan başkasına ibâdet eden, elçilerini yalanlayan, amellerini sağlam bir temele oturtmayan kâfirler için vermiş olduğu bir misâldir. Sağlam bir temele oturmayan amelleri yıkılır gider de, onlara en muhtâç oldukları zamanda onlardan yoksun kalırlar. Allah Teâlâ : «Rablarına küfredenlerin amelleri; fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer.» buyurur. Kıyâmet günü amellerinin sevâbını Allah Teâlâ'dan diledikleri zaman, küfredenlerin amellerinin misâli budur. Onlar kendilerinin hak üzere olduklarını sanıyorlardı. Böylece hiç bir şey bulamamış olurlar. Hiç bir şey elde edemezler. Şiddetli fırtınalı bir günde külden ne elde edilebiliyorsa işte onların da eline geçen odur. Dünyada iken kazanmış oldukları amellerinden hiç bir şey elde edemezler. Nasıl ki şiddetli fırtınalı bir günde külleri toplamaya güç yetiremiyorlarsa. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Yaptıkları her işi ele alır ve onu toz duman ederiz.» (Furkân, 23), «Bu dünya hayatında onların sarfettikleri şeylerin durumu; kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isâbet ederek mahveden kavurucu bir rüzgârın durumuna benzer.» (Âl-i İmrân, 117), «Ey îmân edenler, Allah'a ve âhiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakma ve eziyet etmekle heder etmeyin. O gösteriş yapanın hali; üzerinde toprak bulunan kayanınki gibidir. Şiddetli bir yağmur isâbet ettiğinde onu katı bir taş halinde bırakır. Onlar kazan-

dıklarından hiç bir şey elde edemezler. Allah kâfirler gürûhunu hidâyete erdirmez.» (Bakara, 264). Bu âyette ise : «İşte bu uzak sapıklıktır.» buyurur ki; onların çalışmaları ve amelleri, temelsiz ve istikâmetten yoksundur. Sonunda en muhtâç olduklarında onların sevâbını kaybedeceklerdir. İşte bu derin sapıklıktır.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

19 — Görmez misin ki Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Dilerse sizi yok edip yeni bir halk getirir.

20 — Ve bu, Allah için hiç de güç değildir.

Yepyeni Bir Halk

Allah Teâlâ kıyâmet günü, bedenleri diriltmeye (yeniden yaratmaya) güç yetirici olduğunu haber verir ve insanları yaratmaktan daha büyük olan gökleri ve yeri yarattığını bildirir. Yüksekliği, genişliği ve büyüklüğü ile bu gökleri, ondaki sâbit ve hareketli yıldızları, muhtelif hareketleri, parlak âyetleri (alâmetleri), bu yeryüzünü ve ondaki düzlükleri, çukurları, dağları, çölleri, sahraları, boş arâzîleri, denizleri, ağaçları, bitkileri ve çeşitleri, faydaları, şekil ve renkleri muhtelif hayvanları yaratan O değil midir? «Görmezler mi ki gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah, ölüleri de diriltmeye Kâdir'dir. Evet O, muhakkak her şeye Kâdir'dir.» (Ahkâf, 33), «İnsan, kendisini gerçekten bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki; şimdi apaçık bir düşman kesilmektedir. Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misâl getirdi. Çürümüşken kemikleri diriltecek kimdir? dedi. De ki : Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı hakkıyla bilendir. Yemyeşil ağaçtan size ateş çıkartan O'dur. Siz ondan hemen yakıverirsiniz. Gökleri ve yeri yaratmış olan, kendileri gibisini yaratmaya Kâdir olmaz mı? Elbette O, yaratandır, Alîm'dir. O'nun emri bir şeyi murâd ettiği zaman, sâdece ona «ol» demektir. O da oluverir. Her şeyin hükümrânlığı elinde olan (Allah'ı) tesbîh ederiz. Ve siz O'na döndürülürsünüz.» (Yâsîn, 77-83).

Allah Teâlâ : «Dilerse sizi yok edip yeni bir halk getirir. Ve bu, Allah için hiç de muhâl olan bir şey değildir.» buyurur ki; şâyet O'nun emirlerine muhâlefet ederseniz sizi gidermesi ve sizin niteliklerinizde

olmayan diğerlerini getirmesi O'nun içn son derece kolaydır. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Ey insanlar; sizler Allah'a muhtâçsınız. Allah ise Ganî'dir, Hamîd'dir. İsterse sizi giderir ve yeni bir yaratık getirir. Bu, Allah'a göre güç değildir.» (Fâtır, 15-17), «Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar.» (Muhammed, 38), «Ey îmân edenler; içinizden her kim dininden dönerse; Allah'ın sevdiği ve onların da O'nu sevdikleri, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı zorlu bir kavim getirir.» (Mâide, 54), «Ey insanlar, O dilerse; sizi götürür de yerinize başkalarını getirir. Allah buna Kâdir'dir.» (Nisâ, 133).

وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ
مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا
أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ﴿٢١﴾

21 — Insanların hepsi Allah'ın huzûruna toplanıp çıkarlar. Zayıflar büyüklük taslayanlara : Doğrusu biz, size uymuştuk. Allah'ın azâbından bizi koruyabilecek misiniz? derler. Onlar da : Allah bizi doğru yola eriştirseydi biz de sizi eriştirirdik. Şu halde artık sızlansak da, katlansak da birdir. Bizim için kaçıp sığınacak bir yer yoktur, derler.

Allah Teâlâ buyurur ki : İyisi ile, günâhkârı ile bütün yaratıklar açık bir arâzîde Vâhid, Kahhâr olan Allah için toplanıp O'nun huzûruna çıkarlar. Orası öyle bir yerdir ki orada hiç kimseyi gizleyebilecek bir şey yoktur. Tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdetten O'nun elçilerine uymaktan büyüklenen idârecilerine, efendilerine ve büyüklerine uyan zayıflar onlara (büyüklük taslayanlara) derler ki : Doğrusu biz, size uymuştuk. Bize ne emretmişseniz emrinizi tutmuş ve yapmıştık. Bize va'dedip umdurduğunuz şekilde Allah'ın azâbından bizi koruyabilecek ve onu bizden def'edebilecek misiniz? Büyüklenenler onlara derler ki : Allah bizi doğru yola eriştirseydi biz de sizi eriştirirdik. Fakat Rabbımızın sözü bizim hakkımızda gerçekleşmiş, hak olmuş bizim ve sizin hakkınızda Allah'ın kaderi geçmiş, Allah'ın azâb sözü kâfir-

lere hak olmuştur. Şu halde artık sızlansak da katlansak da birdir. İçinde bulunduğunuz durumdan bizim için kurtuluş yoktur.

Abdurrahmân İbn Zeyd İbn Eslem der ki : Cehennemliklerin bir kısmı diğerlerine derler ki : Geliniz; cennetlikler cennete ağlamaları ve Allah'a yalvarmaları ile kavuşmuşlardır. Gelin biz de ağlayalım ve Allah'a yalvaralım. Ağlarlar ve yalvarırlar. Bunun onlara hiç bir fayda vermediğini gördüklerinde : Gelin derler; cennet halkı, cennete ancak sabırla ulaşmışlardır. Gelin biz de sabredelim. Ve öyle bir sabrederler ki bir benzeri görülmemiştir. Bu da onlara bir fayda vermez. İşte o zaman : Artık sızlansak da, katlansak da birdir. Bizim için kaçıp sığınacak bir yer yoktur, derler.

Ben de derim ki : Bu mürâcaatın, ateşe girmelerinden sonra cehennemde olduğu açıktır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken güçsüzler büyüklük taslayanlara derler ki : Doğrusu biz, size uymuştuk, şimdi ateşin bir parçasını olsun bizden savabilir misiniz? Büyüklük taslayanlar : Doğrusu hepimiz onun içindeyiz. Şüphesiz Allah, kullar arasında hüküm vermiştir, derler.» (Gâfir, 47-48), «Buyurur ki : Sizden önce geçmiş cinn ve insan topluluklarıyla girin ateşe. Her ümmet girdikçe; yoldaşına la'net eder. Nihâyet hepsi birbiri ardından orada toplanınca, sonrakiler öncekiler için derler ki : Rabbımız, işte bizi bunlar saptırdı. Onun için bunlara ateşten katmerli azâb ver. Buyurur ki : Hepiniz için katmerlidir. Ne var ki bilmezsiniz. Öncekiler de sonrakilere : Sizin bizden bir üstünlüğünüz yoktur. Öyleyse ne kazandıysanız karşılığı olan azâbı tadın, dediler.» (A'râf, 38-39), «O gün yüzleri ateşte çevrilirken : Ne olurdu keşki Allah'a itâat etseydik, peygambere de itâat etseydik, derler. Ve dediler ki : Rabbımız, biz büyüklerimize ve yöneticilerimize itâat etmiştik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbımız, onlara azâbdan iki kat ver. Ve onları büyük bir la'netle la'netle.» (Ahzâb, 66-68). Onların mahşerde hasımlaşmaları ve birbirleriyle mücâdelelerine gelince; Allah Teâlâ şöyle buyurur : «Bir görseydin hani zâlimler Rablarının huzûrunda dikilmişler bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar, büyüklük taslayanlara diyorlardı ki : Siz olmasaydınız biz muhakkak inananlar olurduk. Büyüklük taslayanlar da güçsüz sayılanlara dediler ki : Size hidâyet geldikten sonra biz mi sizi ondan çevirdik? Güçsüz sayılanlar da büyüklük taslayanlara dediler ki : Hayır, gece ve gündüzün işiniz hîlekârlıktı. Hani siz, bizim Allah'a küfretmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz. Azâbı gördüklerinde içleri yandı. Ve küfretmiş olanların boyunlarına demir halkalar vurduk. Yapmakta olduklarından başkasıyla cezâlandırılmazlar.» (Sebe', 31-33).

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ
وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ
مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ
الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

22 — Iş olup bitince, şeytân dedi ki : Gerçekten Allah, size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Esâsen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Doğrusu zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır.

23 — İmân edenler, sâlih amel işleyenler altlarından ırmaklar akan cennetlere konulurlar. Rablarının izni ile orada ebediyyen kalırlar. Onların birbirine sağlık temennîleri de; selâm'dır.

Allah Teâlâ kulları arasında hüküm verip mü'minleri cennetlere koyduktan ve kâfirleri cehennemlere yerleştirdikten sonra İblîs —Allah ona la'net eylesin— kendisine uyanların üzüntülerine üzüntü, aldanmalarına aldanma ve hasretlerine (özlemlerine) hasret katmak için aralarında kalkıp şöyle konuşur : Gerçekten Allah peygamberlerinin diliyle size sözün doğrusunu söylemişti. Onlara tâbi olmakla size kurtuluşu, selâmeti va'detmişti ve bu gerçek bir va'd, doğru bir haberdi. Ama ben size söz verdim, sonra sözümden caydım. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Şeytân onlara va'dediyor, kuruntulara düşürüyor. Şeytânın kendilerine va'dettikleri, aldatmaktan başka bir şey değildir.» (Nisâ, 120). Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız benim sizi çağırdığım şey hususunda size va'dettiğimin doğruluğuna bir huccet ve delilim de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım ve mücerred benim çağırmamla siz de geldiniz. Halbuki peygamberler, size

getirdiklerinin doğruluğuna delâlet eden gerçek deliller ve huccetleri sizin aleyhinize ikâme etmişlerdi de, siz onlara muhâlefet etmiş ve içinde bulunduğunuz duruma düşmüştünüz. O halde bugün beni kınamayın. Kendinizi kınayın. Huccetlere muhâlefet etmiş olmanız ve benim mücerred bâtıla çağırmamla bana uymuş olmanız yüzünden günâh sizindir. Artık içinde bulunduğunuz durumdan ben sizi kurtaramam, size bir fayda veremem. Siz de beni içinde bulunduğum azâbdan kurtarabilecek, bana fayda verebilecek değilsiniz. Esâsen daha önce beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Katâde der ki : Esâsen daha önce, beni Allah'a ortak koşmanız sebebiyle ben küfre düşmüştüm. İbn Cerîr şeytânın şöyle demek istediğini söyler : Esâsen ben, Allah'a ortak olmamı kabul etmemiştim. İbn Cerîr'in bu sözü tercîh edilen kavildir. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Allah'ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar cevab veremeyecek olana, kendilerine yapılan duâlardan habersiz bulunan şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? İnsanlar bir araya getirildikleri zaman bunlar, onlara düşman kesilirler ve onların tapınmalarını inkâr ederler.» (Ahkâf, 5-6), «Hayır, onlar (putlar) kendilerinin ibâdetlerini inkâr edecekler ve aleyhlerine döneceklerdir.» (Meryem, 82), «Doğrusu haktan yüz çevirmeleri ve bâtıla uymaları yüzünden zâlimlere can yakıcı bir azâb vardır.»

Âyetin akışından açıkça anlaşıldığına göre şeytânın bu konuşması daha önce de söylediğimiz üzere, onlar ateşe girdikten sonradır. Fakat İbn Ebu Hâtim —Hadîsin lafzı onundur— ve İbn Cerîr'in Abdurrahmân İbn Ziyâd kanalıyla... Ukbe İbn Âmir'den, onun da Allah Rasûlü (s.a.) nden rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ ilkleri ve sonları toplayıp aralarında hükmedip, hükmetmeyi bitirdiği zaman mü'minler : Rabbımız aranızda hükmetti. Bizim için kim şefâat edecek? deyip : Âdem'e gidelim, derler. —Allah Rasûlü burada Nûh'u, İbrâhîm'i, Mûsâ'yı ve Îsâ'yı zikreder— Îsâ : Size ümmî olan peygamberi tavsiye ederim, der de bana gelirler. Allah Teâlâ kendi katına çıkmama izin verir ve benim oturduğum yerden öyle güzel bir koku yükselir ki onu hiç kimse koklamamıştır. Nihâyet Rabbıma varırım ve beni şefâatçı kılar. Benim için başımın kılından iki ayağımın tırnaklarına kadar bir nûr yaratır. Sonra kâfirler şöyle derler : İnananlar, kendilerine şefâat edecek olanı buldular. Bize kim şefâat edecek? O, bizi saptırmış olan İblîs'ten başkası olamaz. İblîs'e varır ve : İnananlar kendilerine şefâat edecek olanı buldular, sen de kalk bize şefâet et. Bizi saptırmış olan sendin, derler. Kalkar ve oturduğu yerden öyle pis bir koku yükselir ki, onu hiç kimse koklamamıştır. Sonra ağlamaları büyür, çoğalır da iş olup bitince şeytân : «Gerçekten Al-

lah, size sözün doğrusunu söylemişti. Ben de size söz verdim ama sonra caydım. Sizi zorlayacak hiç bir gücüm de yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın.» der. Hadîsin İbn Ebu Hâtim tarafından yapılan rivâyetinin akışı budur. Hadîsi İbn Mübârek de Ruşdeyn İbn Sa'd kanalıyla... Ukbe'den merfû' olarak rivâyet etmiştir. Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Cehennemlikler : «Artık sızlansak da, katlansak da birdir. Bizim için kaçıp sığınacak bir yer yoktur.» dediklerinde, İblîs onlara : «Gerçekten Allah, size sözün doğrusunu söylemişti...» der. Onun sözünü işittiklerinde; kendi kendilerine öfkelenir, kızarlar da onlara şöyle nidâ edilir : «Allah'ın gazabı, sizin birbirinize olan öfkenizden daha büyüktür. Çünkü siz îmâna davet olunuyordunuz da küfrediyorsunuz.» (Ğâfir, 10).

Âmir eş-Şa'bî der ki : İnsanların huzûrunda kıyâmet günü iki konuşmacı kalkacaktır. Allah Teâlâ Meryem Oğlu Îsâ'ya şöyle buyurur : «Ey Meryem Oğlu Îsâ; sen mi insanlara : Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin, dedin?... Allah buyurdu ki : Bu; doğru söyleyenlerin doğruluklarının fayda verdiği gündür...» (Mâide, 116, 119). İblîs —Allah ona la'net eylesin— kalkar ve şöyle der : «Sizi zorlayacak hiç bir gücüm yoktu. Yalnız ben, sizi çağırdım, siz de geldiniz...»

Allah Teâlâ mutsuzların sonlarını, varacakları rüsvâylık ve azâbı, konuşmacılarının İblîs olduğunu zikrettikten sonra mutluların durumunu zikreder. Onlar; kıyâmet günü altlarından ırmaklar akan cennetlere gireceklerdir. Irmaklar orada, onlar nerede yürürlerse ve nereye giderlerse oralarda akacaktır. «Rablarının izni ile orada ebediyyen kalırlar.» Oradan çevrilmezler ve orada sona ermezler, sonları yoktur. «Onların birbirlerine sağlık temennîleri de selâmdır.» Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Oraya varıp da kapıları açılınca bekçileri onlara dediler ki : Selâm olsun size, hoş geldiniz...» (Zümer, 73), «Melekler her kapıdan yanlarına gelir. Sabrettiğiniz için selâm size... derler.» (Ra'd, 23-24), «Ve orada sağlık ve selâmla karşılanırlar.» (Furkân, 75), «Oradaki duâları : Münezzehsin Allah'ım; dirlik temennileri : Selâm sizedir. Duâlarının sonu ise : Hamd âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsûstur.» (Yûnus, 10).

İZÂHI

Bu âyette iki mes'ele vardır :

Birinci Mes'ele : Mu'tezile bu âyetin birkaç şeye delâlet ettiğini söylemektedir :

1) Eğer küfür ve günâhlar Allah'tan olsaydı, şeytânın şöyle demesi gerekirdi : O halde ne beni, ne de kendinizi yermeyin. Zîrâ Allah, size küfrü takdîr etmiş ve sizi buna mecbûr kılmıştır.

2) Bu âyetin zâhirî mânâsı, Haşviyye ve avâmın şeytânın iddiâ ettiği gibi insanı çarpıp a'zâsına zarar veremeyeceğine, kişinin aklını alamayacağına delâlet eder.

3) Bu âyet, insanın bir başkasının yaptığı fiillerden dolayı yerilip cezâlandırılamayacağına delâlet etmektedir. Binâenaleyh babalarının küfründen dolayı kâfirlerin çocuklarının, cezâya çarptırılamayacağı anlaşılmış oluyor.

Bazıları bu görüşlere şeytânın sözü ile amel edilemeyeceğini ileri sürerek cevab vermektedirler.

İlk fikrin sâhibleri ise buna şöyle karşılık vermişlerdir : Eğer şeytân'ın bu sözü bâtıl olsaydı, Allah onun bâtıl olduğunu açıklardı. Kezâ o gün, bu bâtıl sözü söylemenin hiç bir yararı yoktur. Görülmüyor mu ki, şeytânın söylediği «Allah size gerçek olanı va'detti, ben de size va'dettim, ama, yalancı çıktım...» cümlesi doğrudur. «Zâten benim size karşı bir gücüm yoktu» sözünün doğru olduğu ise, Cenâb-ı Allah'ın bir başka âyette «Şüphesiz senin benim kullarıma karşı bir gücün yoktur. Sapıklardan sana uyanlar müstesnâ.» kavliyle sâbittir.

İkinci Mes'ele : Bu âyet, asıl şeytânın nefis olduğunu göstermektedir. Çünkü, şeytân'ın vesvese vermekten başka bir şey yapmadığını söylemiştir. Zîrâ istek, kızma, kuruntu, tasarlama sebebi ile meydana gelen meyil olmasa, şeytânın vesvesesinin hiç bir etkisi olmazdı. Bu da gösteriyor ki; asıl şeytân nefistir.

Vesvesenin aslı nedir, bize açıklar mısınız? denebilir.

Biz de cevâb olarak deriz ki : İnsanın işlemiş olduğu her fiil tabiî ve zorunlu bir bağla birbirine bağlı olarak sırasıyla dört şeyin meydana gelmesiyle olur. Bunun açıklaması şöyledir : Uzuvları aslen sağlam olan bir insan herhangi bir işi yapma, yapmama, meyletme ve vaz geçme durumuyla karşı karşıyadır. Bir insanın kalbinde bir işi yapma veya yapmamaya yönelme olmadığı sürece insan işi yapamaz. Bu yönelme, kesin irâde ve kasdetme demektir. Sonra bu kesin irâde, insanda o fiilin fayda veya zarara sebep olduğuna dâir bir bilgi, inanma veya bir zan olmadığı sürece oluşmaz. İnsanda bu inanç olmadığı sürece bir işi yapma veya yapmamaya yönelme de olmaz. Hulâsa, insan, bir şeyi hissettiği zaman şuûru onun kendisi için ya uygun, ya uygunsuz ve ne uygun ne de uygunsuz olduğuna hükmeder. Eğer şuûru onun insan için uygun olduğuna hükmederse; o işi yapmaya doğru kesin yönelme meydana gelir. Eğer uygunsuz olduğuna hükmederse; yapmamaya kesin yönelme olur. Şâyet ne bu, ne öteki, ne buna ne de

zıddına yönelme olmazsa insan, olduğu gibi kalır. Bu kesin yönelme olduğu zaman, bu yönelme ile beraber bulunan güç fiili yapmaya sebep olur.

Yukarıdaki durumu bildiğinize göre, biz diyoruz ki : Yönelme ve gücün birleşmesinden fiilin meydana gelmesi zorunludur ve şeytânın bunda bir rolü yoktur. İyi veya kötü olduğunu düşünmekten dolayı yönelmenin meydana gelmesi de zorunludur, şeytânın bunda da bir rolü yoktur. Kezâ onun iyi veya kötü olmasında da şeytânın bir payı yoktur. Şeytânın bu noktalardan hiç birinde bir payı bulunmadığını ve yalnızca bir hatırlatma yaptığına göre —meselâ bir insana bir kadının hayâlini, yüzünü hatırlatmak gibi— onun bu konuda hiç bir gücü yok demektir. Âyette «Zâten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben sâdece sizi (inkâra) çağırdım, siz de benim davetime hemen koştunuz. O halde beni yermeyin, kendinizi yerin.» yani bana âit olan, mücerred bir davettir. Diğer işlemler ise, bana âit değildir. Onlarda benim hiç bir payım yoktur demesi, tamâmen bu görüşü doğrulamaktadır. Ancak burada iki suâl kalmış bulunuyor.

Birinci suâl : Şeytânın insanın içine girebilmesi, ona vesvese vermesi akılla nasıl bağdaştırılabilir?

Cevab : Ulemânın melekler ve şeytân hakkında iki görüşü vardır :

Birinci görüş : Allah'ın dışında kalan varlıklar aklî taksîme göre üç kısma ayrılırlar : Yer tutan, yer tutan bir nesnede bulunan, ne yer tutan ve ne de yer tutan bir nesnede bulunan. Bu üçüncü kısmın yanlış olduğuna dâir herhangi bir delil bulunmadığı gibi, bunun doğru olduğuna hükmetmek için pek çok delil bulunmaktadır. İşte bu kısım varlıklara «rûhlar» denmektedir. Bu rûhlar temiz, kudsî rûhâniyet âleminden gelmiş mukaddes varlık iseler bunlar meleklerdir. Eğer kötü, şerlere çağıran, cesedler âleminden ve karanlıklardan gelmiş varlık iseler bunlar da şeytânlardır.

Bunları bildikten sonra diyoruz ki : Bu takdîre göre şeytân, insan bedenine girme ihtiyâcında olan bir cisim değil, kötülükle yoğurulmuş kötü iş yapan ruhânî bir cevherdir. İnsan nefsi de böyledir. O halde bu rûhlardan insan nefsine birtakım vesvese ve kötülüklerin atılması aklen imkânsız değildir. Bazı ilim erbâbı bu konuda ikinci bir ihtimâl daha zikretmişlerdir. Şöyle ki : Beşerin rûhları, muhtelif türde kısım kısımdır. Her bir kısım da, semâvî rûhlardan belli bir rûhun idâresindedir. Meselâ bir grup insan rûhu güzel huylu, iyi iş yapan, sevinç, müjde ve kolaylıkla nitelenmiş olur. İşte bu rûhlar, semâvî rûhlardan belli bir rûha bağlıdırlar. Başka bir grup beşer rûhu ise hiddet, güçlülük, kabalık, hiç bir şeye aldırmama vasıfları ile nitelenmiş olur. Bunlar da semâvî rûhlardan muayyen bir başka rûha bağ-

lı olurlar. Sanki bu insan rûhları, o semâvî rûhların çocukları, onların netîceleri, dalları gibidir. O semâvî rûh, bu insan rûhunun yararlı şeylere yönlendirilmesi işini yürütür, uyku ve uyanıklık halinde ona ilhâm verir. Eskiler; bu rûha, yaratılışı tâm semâvî rûh adını verirlerdi. Şüphesiz asıl ve kaynak olan bu semâvi rûhun birçok şûbe ve netîceleri vardır. Bunlar tümüyle bu insanın rûhu cinsinden olurlar. Bunlar birbirlerine benzedikleri için kendilerine elverişli ve tabîatlarına uygun işlerde birbirlerine yardım ederler. Eğer bu rûhlar hayırlı, temiz ve iyi iseler melek adını alırlar. Onların yardımlarına da ilhâm denir. Şâyet şerli, kötü, çirkin amelli iseler şeytân adını alırlar. Yardımlarına da vesvese denir. Kezâ bazı ilim erbâbı bir üçüncü ihtimâl daha zikretmektedirler. Buna göre : İnsan rûhu bedenden ayrıldığı, bedende bulunduğu sürece edindiği o niteliklerle kuvvet bulur, olgunlaşır. Sonra bu rûhun ayrıldığı bedene benzer bir başka bedende bu rûha benzer bir rûh ortaya çıktığı zaman, ayrılan o rûhla bu yeni beden arasındaki benzerlikten dolayı bir nevi ilgi meydana gelir. Bu bedene sıkı ilgisi olan o ayrılan rûh, buna ilişik olan yeni rûha aralarındaki benzerlik sebebiyle her konuda yardımcı olur. İşte eğer bu yardım; hayır ve iyi konularda ise ilhâm, kötülük konularında olursa vesvese adını alır. Bütün bu görüşler cisim olmayan ve mekân kaplamayan temiz cevherlerin varlığını kabul etmekten doğan muhtemel görüşlerdir. Temiz ve kötü rûhların varlığını kabul etmek, eski filozoflarca meşhûr görüştür. Dolayısıyla şerîatımızın sâhibinin bu konudaki isbâtını red etmemelidirler.

İkinci görüş : Melek ve şeytânın mutlakâ bir bedeni olması gerektiği görüşüdür ki; buna göre onların kesîf bedenler olamayacağı, aksine latîf cisimler olup Allah tarafından yumuşaklığına rağmen ayrılma, parçalanma ve bozulmaya elverişli olmayacak şekilde yaratıldığı tarzındadır. Yumuşak cisimlerin, katı cisimlerin içine nüfûz etmesi muhâl değildir. Görülmüyor mu ki, insan rûhu yumuşak bir cisimdir ve bedenin içine girmektedir. Bu ma'kûl olduğuna göre; birtakım yumuşak cisimlerin bu bedene girmesi de o derece ma'kûldür. Nitekim, ateşin cirmi de, kömürün cirmine sirâyet etmekte, gülsuyu gülün yapraklarına, susam yağı da susamın cismine sirâyet edip akmaktadır. Görülüyor ki, cin ve şeytânların varlığını kabul etmeyi akıl imkânsız bulmamakta, herhangi bir delil çürütmemektedir. Bunların yokluğunda ısrâr etmek ise, ancak bilgisizlik ve akıl eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Her hâlükârda cinlerin varlığı kabul edilmesi gerektiğine göre; doğru ve evlâ olan; melekler nûrdan, şeytânlar ise duman ve alevden yaratılmışlardır, demektir. Nitekim Yüce Allah «Cinleri de daha önce alevli ateşten yarattık» buyurmaktadır. Bu görüş, eski fi-

lozoflarca meşhûr bir görüştür. Binâenaleyh akıllı bir insanın peygamberimiz bunu söyleyince onu yadırgaması uygun düşmez.

İkinci suâl : Şeytân niçin; «beni yermeyin, kendi kendinizi yerin» demiştir? Oysa kendisi de o kötü vesveseye yöneldiği için yerilmiştir.

Cevab : Bunun mânâsı; yaptığınız işten dolayı beni yermeyiniz, kendinizi yeriniz. Çünkü siz, Allah'ın size vermiş olduğu hidâyetten döndünüz. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 111-114).

oOo

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي
السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ
مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾

24 — Görmez misin Allah nasıl bir misâl verdi. Hoş bir söz; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan hoş bir ağaca benzer.

25 — Ki, Rabbının izniyle her zaman yemişini verir. İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misâl veriyor.

26 — Çirkin bir söz; yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.

Hoş Bir Sözün Misâli

İbn Abbâs'tan rivâyetle Ali İbn Ebu Talha der ki : Hoş bir söz; Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmektir, hoş bir ağaç; mü'mindir. Kökü sağlamdır. Allah'tan başka ilâh yoktur sözü mü'minin kalbindedir. Dalları göğe doğrudur. Mü'minin ameli göğe yükseltilir. Dahhâk, Saîd İbn Cübeyr, İkrime, Katâde ve bir çoklarının söylediğine göre; bu, mü'min ile onun hoş sözü ve sâlih amelinden ibârettir. Muhakkak ki mü'min, hurma ağacı gibidir. Her an ve vakit, sabah ve akşam onun için sâlih amel yükseltilmekte devâm eder. Süddî'nin

Mürre'den, onun da İbn Mes'ûd'dan rivâyetine göre; o, hurmadır. Şu'be'nin Muâviye İbn Kurre'den, onun Enes'ten rivâyetine göre; o, hurmadır. Hammâd İbn Seleme'nin Şuayb İbn Habbâb'dan, onun da Enes'ten rivâyetine göre Allah Rasûlü (s.a.) ne henüz koparılmış bir tabak taze hurma getirilmişti de şöyle buyurdu : Hoş bir söz; hoş bir ağaca benzer. Ve o hurmadır. Hadîs, bu ve başka şekilleri ile Enes'ten mevkûf olarak rivâyet edilmiş, Mesrûk, Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk, Katâde ve başkaları da bu şekilde belirtmişlerdir. Buhârî'nin Ubeyd İbn İsmâîl kanalıyla... İbn Ömer'den rivâyetinde o, şöyle anlatıyor : Biz, Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında idik. Her zaman meyva veren ve yapraklarını dökmeyen, müslüman kişiye benzeyen ağacı bana haber veriniz, buyurdu. İbn Ömer der ki : İçimden onun hurma olduğunu düşündüm. Baktım ki Ebubekir ve Ömer konuşmuyorlar, konuşmamı hoş görmedim. Onlar bir şey söylemeyince Allah Rasûlü (s.a.) : O, hurmadır, buyurdu. Kalktığımız zaman Ömer'e : Ey babacığım, Allah'a yemîn olsun ki içimden onun hurma olduğunu geçirmiştim, dedim de seni konuşmaktan alıkoyan nedir? diye sordu. Sizin konuşmadığınızı gördüm de konuşmamı veya bir şey söylememi hoş görmedim, dedim. Ömer : Onu söylemiş olman benim için şundan ve şundan daha sevimlidir, dedi. İmâm Ahmed der ki : Bize Süfyân'ın İbn Ebu Necîh'den, onun da Mücâhid'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Medîne'ye giderken İbn Ömer'e arkadaşlık ettim. Onun Allah Rasûlü (s.a.) nden şu bir tek hadîsten başkasını rivâyet ettiğini işitmedim. Dedi ki : Biz Allah Rasûlü (s.a.) nün yanındaydık. Ona hurma (veya hurma göbeği) getirilmişti. Ağaçlardan müslüman kişinin benzeri olan ağaç nedir? buyurdu. Ben : O, hurmadır, demek istedim, baktım ve gördüm ki kavmin en küçüğü benim, sustum. Allah Rasûlü (s.a.) : O hurmadır, buyurdu. Hadîsi Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir. Mâlik ve Abdülazîz'in Abdullah İbn Dînâr'dan, onun da İbn Ömer'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) bir gün ashâbına : Ağaçlardan öyle bir ağaç var ki yapraklarını dökmez, mü'minin benzeridir, buyurmuştu. İnsanların içinden, onun çöl ağaçları olduğu geçti. Benim kalbime ise onun hurma olduğu düşüncesi geldi, (söylemeye) utandım. Nihâyet Allah Rasûlü : O, hurmadır, buyurdu. Hadîsi yine Buhârî ve Müslim tahrîc etmişlerdir.

İbn Ebu Hâtim der ki : Bize babamın... Katâde'den rivâyetine göre bir adam : Ey Allah'ın elçisi, mal mülk sâhipleri ecirleri (sevâbları) aldı götürdüler, demişti. Allah Rasûlü şöyle buyurdu : Dünya malına yönelse, bazısını bazısı üzerine yığsa ne dersin göğe ulaşabilir mi? Sana kökü yerde, dalları gökte olan bir ameli haber vermeyeyim mi? Adam : O nedir ey Allah'ın elçisi? diye sordu da şöyle buyurdu :

(لااله الا الله والله اكبر و سبحان الله و الحمدلله) Her namazın arkasından on kere Allah'tan başka ilâh yoktur, Allah en büyüktür, Allah'ı tesbîh ederim, hamd Allah'a mahsûstur, de. İşte bunun kökü yerde, dalları göktedir. İbn Abbâs'tan rivâyete göre, «Hoş bir ağaç»; cennette bir ağaçtır.

Allah Teâlâ : «Her zaman yemişini verir.» buyurur ki meyve vermesinin sabah ve akşam; her ay; her iki ayda bir; her altı ayda bir; her yedi ayda bir; her sene olduğu söylenmiştir. Âyetin akışından açıkça anlaşılan odur ki; mü'minin benzeri, bir ağacın misâli gibidir. Yazın veya kışın, gece veya gündüz her vakit onda meyva bulunur. Mü'min de böyledir; geceleyin, gündüz her vakit ve her anda onun için sâlih amel (göğe, Allah'a) yükseltilir. «Ki, Rabbının izniyle her zaman (mükemmel, güzel, çok ve hoş) yemişini verir. İnsanlar ibret alsın diye Allah onlara misâl veriyor.»

Allah Teâlâ : Çirkin bir söz; kötü bir ağaca benzer, buyurur ki; bu, kâfirin küfrünün benzeridir. Onun aslı ve sebâtı yoktur. O, Ebucehil karpuzuna benzetilmiştir. Şu'be'nin Muâviye İbn Kurre'den, onun da Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre; o, Ebucehil karpuzudur. Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Yahyâ İbn Muhammed İbn Seken kanalıyla Enes'den rivâyetine göre —Öyle sanıyorum ki Enes, hadîsi merfû' olarak rivâyet etmiştir— şöyle der : Hoş bir söz; hoş bir ağaca benzer. O, hurmadır. Çirkin bir söz; kötü bir ağaca benzer. Bu da Ebucehil karpuzudur. Sonra Ebu Bekr el-Bezzâr hadîsi Muhammed İbn Müsennâ kanalıyla... Enes'den mevkûf olarak rivâyet etmiştir. İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Enes İbn Mâlik'den rivâyetinde Hz. Peygamber (s.a.) : Çirkin bir söz, kötü bir ağaca benzer. O, Ebucehil karpuzudur, buyurmuş. Bunu Ebu'l-Âliye'ye haber verdim de : Biz de böylece işitirdik, dedi. Hadîsi İbn Cerîr de Hammâd İbn Seleme kanalıyla rivâyet etmiştir. Ebu Ya'lâ ise Müsned'inde bundan daha geniş bir şekilde rivâyet eder ve der ki : Bize Ğassân'ın... Enes'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) ne içinde yeni koparılmış hurma bulunan bir tabak getirilmişti : Hoş bir söz; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan, Rabbının izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzer. O, hurmadır. Çirkin bir söz; yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer. Bu da Ebucehil karpuzudur, buyurdu. Şuayb der ki : Bunu Ebu'l-Âliye'ye haber verdim de o : Biz de böylece işitirdik, dedi.

Allah Teâlâ : «Yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.» buyurur ki, onun kökü ve sebâtı yoktur. İşte küfür de böyledir; onun ne kökü, ne de dalları vardır. Kâfir için hiç bir amel (Allah'a) yükseltilmez ve ondan hiç bir şey kabul olunmaz.

يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

27 — Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar. Zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar.

Allah İnananları Sebât Ettirir

Buhârî'nin Ebu'l-Velîd kanalıyla... Berâ İbn Âzib (r.a.) den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Müslümana kabirde sorulduğu zaman Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, işte «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyeti budur. Hadîsi Müslim ile diğer hadîs âlimleri de Şu'be kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed'in Ebu Muâviye kanalıyla... Berâ İbn Âzib'den rivâyetinde o, şöyle anlatır : Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte Ansâr'dan birinin cenâzesine gitmiştik. Kabre vardık, henüz kabir yapılmamıştı. Allah Rasûlü (s.a.) oturdu, biz de çevresinde oturduk. Sanki başlarımızın üzerinde kuşlar vardı. Allah Rasûlü (s.a.) nün elinde bir değnek vardı ve onunla yere vuruyordu. Başını kaldırdı ve iki veya üç kere : Kabir azâbından Allah'a sığınınız, buyurup şöyle devâm etti : Muhakkak ki inanan kul, dünyadan ayrılıp âhirete yöneldiği zaman, ona gökten beyâz yüzlü, yüzleri sanki güneş gibi olan melekler iner. Yanlarında cennet kefenlerinden bir kefen, cennet kokularından bir koku vardır. Nihâyet göz ulaşabilecek bir yerine otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve onun başucuna oturur. Ey hoş nefis (rûh) Allah'ın bağışlamasına ve hoşnûdluğuna çık, der. Rûh, su kabının ağzından damlanın aktığı gibi akarak çıkar. Ölüm meleği onu alır. Onu aldığı zaman elinde göz açıp kapayacak kadar dahi bırakmayıp hemen alırlar ve o kefenin içine koyup kokularlar. Ondan yeryüzünde bulunabilecek misk kokusunun en hoşu gibi bir koku çıkar. Onu yükseltirler. Uğradıkları her melek grubu : Bu tertemiz rûh kimdir? derler. Onu alıp götüren melekler onun dünyada iken isimlendirilmekte olduğu isimlerinin en güzeli ile falan oğlu falandır, derler. Nihâyet dünya semâsına onu ulaştırırlar, onun için açılmasını isterler ve ona açılır. Her semâdan o semânın mukarrabûn melekleri, onu bir sonraki semâya

geçirirler. Nihâyet yedinci göğe ulaştıklarında Allah Teâlâ : Kulumun kitâbını İlliyîn'de yazın, onu yere geri çevirin. Muhakkak Ben onları ondan yarattım, ona döndüreceğim ve diğer bir sefer oradan çıkaracağım, buyurur. Rûhu cesedine iâde edilir. Ona iki melek gelir, onu oturtur ve ona : Rabbın kimdir, derler. Rabbım Allah'tır, der. Ona : Dinin nedir? derler. Dinim İslâm'dır, der. Ona : Sizin içinizde gönderilen şu adam da kim? derler. O, Allah'ın elçisidir, der. Ona : Senin bilgin nedir? derler. Allah'ın kitâbını okudum, ona îmân ettim ve doğruladım, der. Gökten bir münâdî nidâ eder ve der ki : Muhakkak kulum doğru söyledi. (Onun kabrini) cennetten döşeyin, onu cennetten giydirin ve onun için cennete bir kapı açın. Ona cennetin hoş esen rüzgârının serinliği ve hoşluğu gelir. Onun için kabri gözünün uzanabileceği kadar genişletilir. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, hoş kokulu birisi ona gelir ve : Seni sevindiren şeyle müjdelerim. Bu, va'dolunmuş olduğun gündür, der. Ona : Sen kimsin? Yüzün öyle bir yüz ki hayır getiriyor, der. O kişi : Ben senin sâlih amelinim, der de kul : Ey Rabbım kıyâmeti kopar, ey Rabbım kıyâmeti kopar ki âileme ve malıma döneyim, der.

Kâfir kul dünyadan ayrılıp âhirete yöneldiği zaman, gökten ona siyah yüzlü melekler iner. Yanlarında palaslar, (çullar) vardır. Gözünün ulaşabileceği bir yere otururlar. Sonra ölüm meleği gelir ve başucuna oturur. Ey pis nefis, Allah'tan bir öfke ve kızgınlığa çık, der. Rûhu cesedinde dağılır da ölüm meleği ıslanmış yünden şişin çıkarıldığı gibi onu çıkarır, alır. Ölüm meleği rûhunu çıkardığı zaman melekler, onun elinde göz açıp kapayacak kadar bırakmaz hemen onu bu çula sararlar. Ondan yeryüzünde bulunabilecek bir cîfe kokusunun en kokmuşu gibi bir koku çıkar. Onu alıp yükseltirler. Meleklerden bir gruba uğramazlar ki onlar : Bu pis rûh da kim? demesinler. Onlar, dünyada iken isimlendirilmekte olduğu isimlerin en çirkini ile falan oğlu falandır, derler. Nihâyet onu dünya semâsına ulaştırır ve onun için açılmasını isterler. Dünya sema'sı ona açılmaz. Sonra Allah Rasûlü (s.a.), «Onlara göğün kapıları açılmaz ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler.» (A'râf, 40) âyetini okudu. Allah Teâlâ : Onun kitâbını yedi kat yerin altında en alt yerde yazın, buyurur ve onun rûhu atılır. Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.), «Kim Allah'a ortak koşarsa; gökten düşüp de kuşların kaptığı veya rüzgârın bir uçuruma attığı şeye benzer.» (Hacc, 31) âyetini tilâvet buyurdu.

«Rûhu cesedine iâde edilir ve iki melek gelip onu oturturlar, ona : Rabbın kim? derler. O : Ha, ha, bilmiyorum, der. Ona : Dinin nedir? derler. O : Ha, ha, bilmiyorum, der. Ona : Sizin içinizde gönderi-

len şu adam kim? derler. O : Ha, ha, bilmiyorum, der. Gökten bir münâdî : Muhakkak o yalan söyledi, ona cehennemden bir yatak döşeyin, cehennemden ona bir kapı açın, diye çağırır. Ona cehennemin sıcaklığı ve kızgın yeli gelir, kabri onun üzerine daralır ve nihâyet kaburga gemikleri dağılıp saçılır. Çirkin yüzlü, çirkin elbiseli pis kokulu birisi ona gelir ve : Seni üzen şeyi müjdelerim. Sana va'dolunmuş olan günün işte budur, der. Kâfir kişi : Sen kimsin? Yüzün öyle bir yüz ki kötülük getiriyor, der. Gelen kişi : Ben senin çirkin amelinim, der de, kâfir kişi : Ey Rabbım kıyâmeti koparma, der. Hadîsi Ebu Dâvûd, A'meş kanalıyla; Neseî ve İbn Mâce de Minhâl İbn Amr kanalıyla rivâyet etmişlerdir.

İmâm Ahmed'in Abdürrezzâk kanalıyla... Berâ İbn Âzib (r.a.) den rivâyetinde o : Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bir cenâzeye gittik... demiş ve yukardaki hadîsin benzerini zikretmiştir. Bu rivâyette şu kısım da vardır : Rûhu çıktığı zaman gökle yer arasında ve gökteki her melek ona duâ eder, göğün kapıları açılır her kapının ahâlîsi (olan melekler) o kişinin rûhunun taraflarınca Allah'a yükseltilmesini isterler. Hadîsin sonunda ise şu fazlalık vardır : O (kâfir) kişi için kör, sağır, dilsiz birisi yaratılır. Elinde bir balyoz (tokmak) vardır ki şâyet onu bir dağa vurmuş olsa dağ toprak olurdu. Ona öyle bir vurur ki toprak olur. Allah Teâlâ onu, eski haline iâde eder ve o tekrâr vurur da öyle bir bağırır ki, insan ve cinler hâriç her şey bağırışını duyar. Berâ der ki : Sonra onun için ateşe (cehenneme) bir kapı açılır ve cehennem yataklarından bir yatak yapılır.

Süfyân es-Sevrî'nin babasından, onun Hayseme'den, onun da Berâ'dan rivâyetine göre; o, «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bu, kabir azâbıdır.

Mes'ûdî'nin Abdullah İbn Muhârık'tan, onun babasından, onun da Abdullah'tan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Mü'min öldüğü zaman kabrinde oturtulur ve ona : Rabbın kimdir, dinin nedir, peygamberin kimdir? denilir. Allah Teâlâ onu sebât üzere kılar da : Rabbım Allah, dinim İslâm, peygamberim Muhammed (s.a.) dir, der. Ve Abdullah, «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyetini okumuştur.

İmâm Abd İbn Humeyd —Allah ona rahmet eylesin— Müsned'inde der ki : Bize Yûnus İbn Muhammed'in... Enes İbn Mâlik'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Kul kabrine konulup âilesi ve yakınları yanından ayrılıp gittikleri zaman muhakkak o, na'linlerinin sesini işitir. Ona iki melek gelir, oturtur ve ona : Bu adam hakkında ne demekteydin? diye sorarlar. Mü'min : Onun Al-

lah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Ona : Cehennemdeki yerine bak; Allah Teâlâ senin oturacak yerini cennetle değiştirmiştir, denilir. Hz. Peygamber (s.a.) : Her ikisini birden görür buyurmuştur. Katâde der ki : Bize anlatıldığına göre; kabri onun için yetmiş kulaç genişletilir, ve kıyâmete kadar yeşillikle doldurulur. Hadîsi Müslim de Abd İbn Humeyd'den rivâyet etmiştir. Ayrıca Neseî de hadîsi Yûnus İbn Muhammed el-Müeddeb kanalıyla tahrîc eder.

İmâm Ahmed der ki : Biz Yahyâ İbn Saîd'in... Ebu Zübeyr'den rivâyetine göre; o, Câbir İbn Abdullah'a kabirdeki iki imtihân ediciyi sormuş da o, Hz. Peygamber (s.a.) i şöyle buyururken işittiğini söylemiş : Muhakkak ki bu ümmet kabirlerinde imtihân edilecektir. Mü'min kabrine konulup âilesi ayrılıp gittikleri zaman, çok öfkeli bir melek gelir ve ona : Şu adam hakkında ne demekteydin? diye sorar. Mü'min kişi : O, Allah'ın elçisi ve kuludur, derim, der. Melek ona : Senin cehennemde olan yerine bak, muhakkak Allah seni ordan kurtarmış ve cehennemde görmüş olduğun yeri görmekte olduğun cennetteki yerinle değiştirmiştir, der. Mü'min kişi her ikisini birden görür de : Bırakın beni, âileme müjdeleyeyim, der. Ona : Kal, (burada) ikâmet et, denilir. Münâfığa gelince; âilesi ondan ayrılıp gittiği zaman oturtulur ve ona : Şu adam hakkında ne demekteydin? denilir. O : Bilmiyorum, insanların söylediği gibi söylerdim, der. Ona : Bilemedin, şu senin cennette olan yerindir. Senin bu yerin cehennemdeki yerin ile değiştirildi, denilir. Câbir der ki : Hz. Peygamber (s.a.) i şöyle buyururken işittim : Her kul, öldüğü hal üzere kabirde diriltilir : Mü'min îmânı üzere, münâfık da münâfıklığı üzere. Hadîsin isnâdı Müslim'in şartlarına göre sahîhtir, Buhârî ve Müslim tahrîc etmemişlerdir.

İmâm Ahmed'in Ebu Âmir kanalıyla... Ebu Saîd el-Hudrî'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) ile birlikte bir cenâzede bulunduk. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Ey insanlar, muhakkak bu ümmet kabirlerinde imtihân olunacaktır. Kişi defnedilip âilesi yanından ayrılıp dağıldıklarında; elinde bir tokmak olan melek gelir, onu oturtur : Şu adam hakkında ne dersin? diye sorar. Eğer o mü'min ise : Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Melek ona doğru söyledin der, sonra onun için cehenneme bir kapı açılır ve melek şöyle der : Şâyet Rabbını inkâr etmiş olsaydın burası senin yerin idi. Ancak sen îmân ettiğin için senin evin şudur. Onun için cennete bir kapı açılır. Ona doğru doğrulmak ister de melek ona otur, der. Kabri onun için genişletilir. Şâyet o kişi kâfir veya münâfık ise melek kendisine : Şu adam hakkında ne dersin? diye sorar da o : Bilmiyorum, insanların bir şeyler söylediğini işittim, der. Melek : Bilmedin, bile-

mezdin, hidâyete de ermedin, der, sonra onun için cennete bir kapı açılır ve melek ona : Şayet Rabbına îmân etmş olsaydın işte şu senin evindi. Fakat sen, Allah'ı inkâr ettiğin için muhakkak Allah onun yerine sana şunu vermiştir, der ve onun için cehenneme bir kapı açılır. Sonra ona tokmakla öyle bir vurur ki insan ve cin dışındaki Allah'ın bütün yaratıkları bunu duyarlar. Kavimden birisi : Ey Allah'ın elçisi, elinde tokmakla başına meleğin dikildiği kim olsa o esnâda mutlakâ korkar, dedi de Allah Rasûlü (s.a.) : Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar, buyurdu. Bu hadîsin isnâdının zararı yoktur. Buhârî hadîsin isnâdında bulunan Abbâd İbn Râşid et-Temîmî'den hadîs rivâyet etmiştir. Ancak bazıları onu zayıf görürler.

İmâm Ahmed'in Hüseyn İbn Muhammed kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; melekler ölünün başında hazır bulunurlar. Şâyet sâlih bir kimse ise : Temiz bir cesedde olan ey huzûrlu nefis (rûh) çık, övülmüş olarak çık, rahatı, rahmeti ve öfkeli olmayan bir Rabbı sana müjdeleriz, derler. Böyle demekte devâm ederler de nihâyet rûh çıkar, sonra göğe yükseltilir ve göğün onun için açılması istenilir. Bu kimdir? denilir. Falandır derler. (O gök ehli) Temiz bir cesedde olan temiz rûh merhabâ, övülmüş olarak gir, rahatı, rahmeti ve öfkeli olmayan bir Rabbı sana müjdeleriz, derler. Böyle demekte devâm ederler de nihâyet o, Allah Teâlâ'nın bulunduğu göğe kadar ulaştırılır. (Ölen kişi) kötü birisi olduğunda ise : Pis bir cesedde olan pis rûh çık, kötülenmiş olarak çık, kaynar su, kan ve irin onun şeklinde katmerli olan bir diğeri için sana müjde, derler. Böyle demekte devâm ederler de nihâyet çıkar, sonra o göğe ulaştırılır ve onun için açılması istenilir. Bu kimdir? denilir de falandır, derler. Pis bir cesedde olan pis rûh, sana merhabâ yok Kötülenmiş olarak dön. Muhakkak senin için gök kapıları açılmayacak, denilir ve gökten geri gönderilir, sonra kabre varır. Sâlih kişi oturtulur ve ona, birinci hadîste söylenenlerin benzeri söylenir. Kötü kişi de oturtulur ve ona birinci hadîste söylenenlerin benzeri söylenir. Hadîsi Neseî ve İbn Mâce de, İbn Ebu Zi'b kanalıyla yukarıdakine benber şekilde rivâyet etmişlerdir.

Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hüreyre (r.a.) den rivâyet edilen bir hadîste o, şöyle demiştir : Mü'min kulun rûhu çıktığı zaman onu iki melek alır ve yükseltirler. —Hammâd şöyle diyor : Ebu Hüreyre kokusunun hoşluğunu ve miski de zikretti— Gök ehli : Yeryüzünden gelen temiz rûh, Allah sana ve i'mâr etmiş olduğun cesede rahmet eylesin, derler. Onu Rabbına götürürler de : Onu ecelin sonuna (kıyâmete) kadar alıp götürünüz, buyurur. Kâfir ise, rûhu çıktığı zaman —Ham-

mâd'ın söylediğine göre; Ebu Hüreyre, onun pis kokusunu ve (Rabbın veya meleklerin) kızgınlığını da zikretti— gök ehli : Yeryüzünden gelen pis rûh, derler. Sürenin sonuna kadar onu alıp götürünüz, buyrulur. Ebu Hüreyre der ki : Allah Rasûlü, yanında (üzerinde) olan ince bir bez parçasını burnuna şöylece götürdü.

İbn Hibbân'ın Sahîh'inde Ömer İbn Muhammed el-Hemedânî kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Mü'minin rûhu kabzolunduğu zaman, rahmet melekleri beyâz bir ipek getirirler ve : (Ey rûh) Allah'ın rahmetine çık, derler. En hoş misk kokusu gibi çıkar ve hemen aralarında dolaştırıp onu kokularlar ve gök kapısına götürürler. (Oradakiler) : Yeryüzü tarafından gelen bu hoş koku da nedir? derler. Vardıkları her gökte olanlar, buna benzer şekilde söylerler ve nihâyet mü'minlerin rûhlarına onu götürürler. Bir şey kaybetmiş olanların kaybettiklerini bulmalarından doğan sevincinden daha fazla sevinip : Falan ne yapıyor? diye sorarlar. (Melekler) : Bırakın ki istirâhat etsin, muhakkak o üzüntüde idi, derler. Gelen kişi : O öldü, size gelmedi mi? diye sorar da onlar : Cehenneme götürüldü, derler. Kâfir olana gelince; azâb melekleri ona (ellerinde) bir çul ile gelirler ve : Allah'ın gazabına çık, derler. En kokmuş bir cîfe misâli çıkar ve yeryüzü kapısına götürülür. Hadîsin bir benzerini Hemmâm İbn Yahyâ kanalıyla... Ebu Hüreyre'den, o da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet etmiştir. Bu hadîste Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Falan ne yaptı, falan ne yaptı, falanca kadın ne yaptı? diye sorulur. Kâfire gelince; rûhu kabzolunup yeryüzü kapısına götürüldüğü zaman yeryüzünün bekçileri : Bundan daha pis bir koku duymadık, derler ve en alt yere ulaştırılır. Katâde der ki : Bana birisinin Saîd İbn Müseyyeb'den, onun da Abdullah İbn Amr'dan rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Mü'minlerin rûhları el-Câbiye'de, kâfirlerin rûhları da Hadramût'taki çorak bir yer olan Berhût'da toplanır.

Hâfız Ebu İsâ et-Tirmizî —Allah ona rahmet eylesin— nin Yahyâ İbn Halef kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ölü —veya : Sizden birisi demiştir— kabre konulduğu zaman ona biri siyah, diğeri mavi iki melek gelir. Birine Münker, diğerine Nekîr denilir. Onlar : Şu adam hakkında ne diyorsun? derler de (dünyada iken) söylemiş olduğu gibi : O, Allah'ın kulu ve elçisidir. Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Münker ve Nehîr : Senin böyle söylemekte olduğunu biliyorduk, derler. Kabri onun için yetmişe yetmiş kulaç olarak genişletilir, sonra onun için aydınlatılır ve ona : Uyu, denilir. O kişi : Âileme dönüp onlara ha-

ber vereyim-mi? der de Münker ve Nekîr : Âilesinden kendisine en sevgili olanın uyandırdığı damat (veya gelin) ın uyuması gibi uyu, derler. Tâ ki bu yattığı yerden Allah Teâlâ onu diriltinceye kadar. Eğer münâfık idiyse o (bu soruya cevab olarak) : İnsanların (bir şeyler) söylediklerini işittim, ben de onlar gibi söyledim. Bilmiyorum, der. Münker ve Nekîr : Senin böyle söylemekte olduğunu biz biliyorduk, derler. Yeryüzüne : Onun üzerine kapan, daral, denilir de, üzerine kapanır ve kaburga kemikleri dağılır. Allah Teâlâ onu yattığı bu yerden diriltinceye kadar orada azâb içinde kalır. Tirmizî hadîsin hasen, garîb olduğunu söylemiştir.

Hammâd İbn Seleme'nin Muhammed İbn Amr kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Bu, ona kabirde : Rabbın kimdir, dinin nedir? denildiği zamandır. O : Rabbım Allah'tır, dinim İslâm'dır, peygamberim Muhammed'dir. Allah katından delille bize geldi. Ona îmân ettim ve doğruladım, der. Ona : Doğru söyledin, bunun üzerine yaşadın, bunun üzerinde öldün ve bu (ikrâr) üzere haşrolunacaksın, denilir.

İbn Cerîr'in Mücâhid İbn Mûsâ ve Hasan İbn Muhammed kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; ölü, (onu defnedenler) geri dönüp gittikleri zaman nâlinlerinin sesini işitir. Eğer mü'min idiyse; namaz başucunda, zekât sağında, oruç solunda, sadaka, sıla-ı rahim, iyilik ve insanlara olan ihsânı gibi hayır işleri ayakları ucunda olur. Ona başucu tarafından gelinir de namaz : Benim tarafımdan giriş yok, der. Sağından gelinir de zekât : Benim tarafımdan giriş yok, der. Solundan gelinir de oruç : Benim tarafımdan giriş yok, der. Ayak uçlarından gelinir de hayır işleri : Benim tarafımdan giriş yok, der. O kula otur denilir, oturur, güneş batmaya yaklaşmış halde onun karşısına getirilip temessül ettirilir de ona : Soracaklarımızı bize haber ver, denilir. O : Bırakın ki namaz kılayım, der. Muhakkak sen yapacaksın (namazını kılacaksın), soracaklarımızı bize haber ver, denilir de o : Bana ne soracaksınız? der. Şu içinizde olan adam hakkında görüşün nedir, onun hakkında ne dersin, nasıl şehâdet edersin? denilir, O : Muhammed mi? der, ona evet, denilir. Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim. Muhakkak o bize Allah katından delillerle gelmiş ve biz onu tasdîk etmişizdir, der. Ona : Bu (ikrâr) üzere yaşadın, onun üzerine öldün ve Allah dilerse bunun üzerine haşrolunacaksın, denilir. Sonra kabri onun için yetmiş kulaç genişletilir, onun için aydınlatılır, onun için cennete bir kapı açılır ve ona : Allah'ın senin için orada hazırladıklarına bak, denilir. Böylece onun gıbtası ve sevinci artar. Sonra rûhu, temiz

rûhlar içine katılır. O, cennette bir ağaca asılmış yeşil bir kuştur. Cesedi de başlangıçta olduğu gibi toprağa iâde edilir. İşte Allah Teâlâ'nın : «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» kavli budur. Hadîsi İbn Hıbbân da Mu'temir İbn Süleymân kanalıyla Muhammed İbn Amr'dan rivâyet etmiş olup, onun rivâyetinde kâfirin cevabı ve azâbı da anlatılmıştır.

Bezzâr der ki : Bize Saîd İbn Bahr el-Karâtîsî'nin... Ebu Hüreyre'den rivâyetine göre; —öyle sanıyorum Ebu Hüreyre hadîsi merfû' olarak rivâyet etmiştir— o, şöyle demiştir : Muhakkak mü'min, ölüm kendisine gelip de göreceklerini gördüğünde; rûhunun çıkmasını sever, ister. Allah Teâlâ onu karşılamayı (ona kavuşmayı) sever. Mü'minin rûhu göğe yükseltilir. Mü'minlerin rûhları ona gelir ve yeryüzü halkından tanıdıkları hakkında ondan haber sorarlar. Falanı yeryüzünde bıraktım, dediği zaman bu onların hoşuna gider. Falanca ölmüştü, dediği zaman : Bize getirilmedi, derler. Mü'min kabrinde oturtulur ve sorulur : Rabbın kimdir? O : Rabbım Allah'tır, der. Peygamberin kimdir? diye sorulur, Muhammed peygamberimdir, der. Dinin nedir? denilir, Dinim İslâm'dır, der. Kabrinde onun için bir kapı açılır ve : Oturacağın yere bak, denilir, sonra kabri sanki bir uyuklama, istirâhat yeri imiş gibi görür. (Ölen kişi) Allah'ın düşmanı ise; ölümü ona gelip de gördüklerini görünce, rûhunun ebediyen çıkmamasını ister. Allah Teâlâ ona kavuşmayı istemez. Kabrinde oturduğu —veya oturtulduğu— zaman ona : Rabbın kimdir? denilir, bilmiyorum, der. Bilmedin, denilir ve onun için cehennemden bir kapı açılır, sonra ona öyle bir vuruşla vurulur ki, insan ve cinler hâriç bütün hayvanlar o vuruşu işitirler. Sonra ona : Menhûş'un uyuduğu gibi uyu, denilir. Ebu Hüreyre'ye : Menhûş nedir? diye sordum da : Yılan çıyanın ısırdığı kimsedir, sonra kabri onun üzerine daraltılır, dedi. Sonra Bezzâr : Velîd İbn Kâsım'dan başkasının bu hadîsi rivâyet ettiğini bilmiyoruz, demiştir.

İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Huceyn İbn Müsennâ'nın... Esmâ Bint es-Sıddîk (r.a.) dan rivâyetine göre; o, Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyet edip şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki : İnsan kabrine girdiği zaman şâyet mü'min idiyse ameli onun etrafını çevirir : Namazı ve orucu. Melek ona namazı tarafından gelir de namazı onu geri çevirir. Orucu tarafından gelir de orucu meleği geri çevirir. Melek ona otur, diye seslenir ve o oturur. Melek, Hz. Peygamber (s.a.) i kasdederek ona : Şu adam hakkında ne dersin? der. O : Kim? diye sorar, melek : Muhammed, der. Mü'min kişi : Onun Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Melek : Nereden biliyorsun, sen ona kavuştun mu? der. O : Onun Allah'ın elçisi ol-

duğuna şehâdet ederim, der. Melek : Bu (ikrâr) üzere yaşadın, onun üzerine öldün, onun üzerinde haşrolunacaksın, der. Şâyet günâhkâr veya kâfir ise; melek ona gelir, meleği ondan geri çevirecek melekle kendi arasında hiç birşey yoktur. Melek onu oturtur ve : Otur, şu adam hakkında ne diyorsun? der. O hangi adam diye sorar. Melek : Muhammed, der. O kişi : Vallahi bilmiyorum, insanların bir şeyler söylediklerini işittim ve ben de onu söyledim, der. Melek ona : Onun üzerine yaşadın, bunun üzerine öldün, bunun üzerinde haşrolunacaksın, der. Kabrinde ona bir hayvan musallat edilir. Onun yanında ucundaki düğümü deve kırbacı misâli bir kor olan bir kamçı vardır. Allah'ın dile diği kadar ona vurur. Sağırdır, onun sesini duymaz ki ona acısın.

Bu âyet hakkında İbn Abbâs (r.a.) dan rivâyetle Avfî der ki : Mü'minin ölüm vaktinde melekler onun yanında hazır bulunur, ona selâm verir, onu cennetle müjdelerler. Öldüğü zaman cenâzesi ile birlikte yürür, insanlarla beraber onun üzerine (cenâze) namazı kılarlar. Defnolunduğu zaman kabrinde oturtulur ve ona : Rabbın kimdir? denilir. O : Rabbım, Allah'tır, der. Ona : Rasûl'ün kimdir? denilir, o : Muhammed (s.a.) dir, der. Ona : Şehâdetin nedir? denilir, o : Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet ederim, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederim, der. Gözünün ulaşabileceği kadar kabri onun için genişletilir. Kâfire gelince; melekler ona inerler, ellerini yayarlar (ellerini yaymak, vurmaktır) ölüm anında yüzlerine, arkalarına vururlar. Kabrine konulduğu zaman oturtulur, ona : Rabbın kimdir? denilir. Onlara hiç bir cevab vermez. Allah bunu anmayı ona unutturmuştur. Size gönderilmiş olan rasûl kimdir? denildiği zaman, aklına gelmez ve hiç bir şeyle cevab veremez. İşte Allah Teâlâ zâlimleri böylece saptırır.

İbn Ebu Hâtim'in Ahmed İbn Osmân İbn Hâkim el-Evdî kanalıyla... Ebu Katâde el-Ansârî'den «Allah inananları dünya hayatında da âhirette de sağlam bir söz üzerinde tutar.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Mü'min öldüğü zaman kabrinde oturtulur ve ona : Rabbın kimdir? denilir. O : Allah'tır, der. Ona : Peygamberin kimdir? denilir, Muhammed İbn Abdullah'tır, der. Bu ona defalarca sorulur, sonra onun için cehenneme bir kapı açılıp ona : Şâyet sapmış, yanılmış olsaydın ateşteki evine bak, denilir. Sonra onun için cennete bir kapı açılır ve : Sebât etmiş olduğun için cennetteki evine bak, denilir. Kâfir öldüğü zaman ise; kabrinde oturtulur ve ona : Rabbın kimdir, peygamberin kimdir? denilir. O : Bilmiyorum, insanların bir şeyler söylediklerini işitirdim, der. Ona : Bilemedin, denilir, sonra onun için cennete bir kapı açılıp kendisine : Sebât etmiş olsaydın, senin için (hazırlanmış olan) evine bak, denilir. Sonra onun için cehenneme bir ka-

pı açılıp : Sapmış olduğun için evine bak, denilir. İşte Allah Teâlâ'nın : «Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar.» kavli budur. Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den, onun İbn Tâvûs'tan, onun da babasından rivâyetine göre, Allah'ın inananları dünya hayatında üzerinde tutacağı sağlam söz «Lâ İlâhe İllâllah.» sözüdür. Âhirette üzerinde tutacağı sağlam söz ise, kabirdeki sorgudur. Katâde der ki : Dünya hayatında Allah onları hayır ve sâlih amelde sâbit tutar. Âhirette sağlam bir söz üzerinde tutması ise kabirdedir. Selef'den bir çoklarından da bu şekilde rivâyet edilmiştir.

Ebu Abdullah Hâkim et-Tirmizî'nin «Nevâdir'ul-Usûl» kitâbında babası kanalıyla... Abdurrahmân İbn Semüre'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Bir gün Allah Rasûlü (s.a.) yanımıza geldi. Biz Medîne mescidinde idik. Şöyle buyurdu : Muhakkak ben dün garip bir şey gördüm. Ümmetimden birini gördüm; ölüm meleği rûhunu almak için gelmiş, Ana-babasına olan iyiliği, ona gelen meleği kendisinden geri çevirmiş. Ümmetimden birini gördüm; kabir azâbı onun üzerine yayılmış. Abdesti ona gelip kendisini bundan kurtarmış. Ümmetimden birini gördüm; şeytânlar onu ortalarına almışlar ve ona Allah'ın zikri gelip onların arasından kendisini kurtarmış. Ümmetimden birini gördüm, azâb melekleri onu ortalarına almışlar, namazı ona gelip onların ellerinden kendisini kurtarmış. Ümmetimden birini gördüm, susuzluktan dili dışarı sarkmış. Havza her bir gelişinde ondan alıkonuluyor. Orucu ona gelmiş, onu sulamış ve suya kandırmış. Ümmetimden birini gördüm, peygamberler halka halka oturmuşlar. Ne zaman bir halkaya yaklaşsa ondan kovuluyor. Cünüplükten yaptığı guslü ona gelmiş, elinden tutmuş ve benim yanıma oturtmuş. Ümmetimden birini gördüm, önünde karanlık, arkasında karanlık, sağından karanlık, solundan karanlık, üstünden karanlık, altından karanlık. Onların içinde şaşkın bir halde. Haccı ve umresi ona gelmiş, onu karanlıktan çıkarmış ve nûra sokmuş. Ümmetimden birini gördüm; mü'minlerle konuşuyor. Mü'minler onunla konuşmuyorlar. Sıla-ı rahm'i ona gelmiş ve : Ey inananlar topluluğu, onunla konuşunuz, demiş, onunla konuşmuşlar. Ümmetimden birini gördüm; ateşin alevlerinden veya şerârelerinden eliyle yüzünü korumaya çalışıyor. Sadakası ona gelmiş ve onun yüzüne karşı bir örtü, başı üzerine bir gölge olmuş. Ümmetimden birini gördüm; zebânîler her bir yerde onu yakalamışlar, iyilikle emretmesi ve kötülükten men'etmesi; ona gelmiş ve onların ellerinden kendisini kurtarıp, rahmet melekleri içine dâhil etmişler. Ümmetimden birini gördüm; dizleri üzerine çökmüş, Allah ile onun arasında bir örtü var. Güzel ahlâkı ona gelmiş, elinden tutmuş, Allah'ın huzûruna sokmuş. Ümmetimden birini gördüm; sayfası sol

tarafına doğru eğilmiş. Allah'tan olan korkusu gelip onun sayfasını tutmuş, sağ tarafını ağır bastırmış. Ümmetimden birini gördüm, mîzânı (terazisi) hafîf gelmiş, sabî çocukları ona gelmişler ve terazisini ağırlaştırmışlar. Ümmetimden birini gördüm; cehennemin kenarında durmuş; Allah'tan olan korkusu ona gelmiş ve kendisini bundan kurtarmış da yürüyüp gitmiş. Ümmetimden birini gördüm; ateşe sarkmış, dünyada iken Allah korkusundan ağlamış olduğu göz yaşları ona gelmişler, onu ateşten çıkarmışlar. Ümmetimden birini gördüm; Sırat üzerinde durmuş, yaprak gibi titriyor. Allah hakkındaki hüsn-ü zannı gelmiş ve onun titremesini sâkinleştirmiş, yürüyüp gitmiş. Ümmetimden birini Sırat üzerinde gördüm; bazan yorgun argın yürümeye çalışıyor, bazan emekliyor. Benim üzerime getirmiş olduğu salavâtlar ona gelmişler, elinden tutmuşlar, onu doğrultmuşlar ve Sırât üzerinde yürüyüp gitmiş. Ümmetimden birini gördüm; cennet kapılarına ulaşmış da kapılar yüzüne kapanmış. Allah'tan başka ilâh olmadığına dâir şehâdeti; ona gelmiş, ona kapıları açmış ve cennete koymuş. Hadîsi bu şekli ile zikreden Kurtubî daha sonra : Bu, uzunca bir hadîstir. Onda özel korkulardan kurtaran özel ameller zikredilmiştir, demiştir. Aynı şekilde Kurtubî hadîsi et-Tezkira adlı kitâbında da zikreder.

Hâfız Ebu Ya'lâ el-Mavsılî bu konuda garîb ve uzun bir hadîs rivâyet eder ve der ki : Bize Ebu Abdullah Ahmed İbn İbrâhîm'in... Temîm ed-Dârî'den, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetinde o, şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ ölüm meleğine : Dostuma git, onu Bana getir. Muhakkak Ben onu genişlik ve sıkıntı ile imtihân ettim. Onu sevdiğim şekilde buldum. Onu rahat ettirmem için Bana getir, der. Ölüm meleği yanında beş yüz melekle ona gider. Meleklerin yanlarında cennetten kefenler ve kokular, reyhân demetleri vardır. Reyhânın kökü bir, baş kısımlarında ise yirmi renk vardır. Onlardan her bir rengin kokusu yanındakinden farklıdır. Yanlarında ayrıca içinde en güzel misk bulunan beyâz ipek vardır. Ölüm meleği başucuna oturur, melekler de onu çevreler. Onlardan her bir melek elini onun organlarından birisi üzerine koyar, beyâz ipeği yayar, o en güzel miski çenesi altına koyarlar. Onun için cennete bir kapı açılır. İşte o zaman gönlü bazan cennetin bir ucuyla, bazan zevceleriyle, bir keresinde yiyecekleriyle, bir keresinde meyveleriyle aynen çocuk ağladığında âilesi onu nasıl avutup meşgûl ediyorlarsa öylece meşgûl olur. Muhakkak ki onun (cennetteki) zevceleri o sırada kendisine doğru koşuşurlar. Rûhu, arzuladığına hemen kavuşmak için çıkmak ister. Ölüm meleği : Ey temiz rûh dikensiz kirazlara, meyveleri tıklım tıklım dizili muzlara, yayılmış gölgelere ve çağlayan sulara çık, der. Ölüm meleği, bir ananın çocuğuna olan yumuşaklığından çok daha yumuşak davranır.

Bilir ki bu rûh, Rabbının sevgilisidir ve ona karşı lutfu ile Rabbın kendisinden hoşnûdluğunu diler. Rûhu, kılın hamurdan çekildiği gibi çekilir. (tereyağından kıl çekilir gibi sıyrılır, çıkar). Allah Teâlâ buyurur ki : «Ki onlar, meleklerin güzel güzel canlarını alacakları kimselerdir.» (Nahl, 32), «Eğer o kişi gözdelerden ise; rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti onundur.» (Vâkıa, 88-89). Yani kişi ölüm yönünden rahattadır, reyhâna kavuşacaktır, onu karşılayan Naîm cennetleri vardır. Ölüm meleği ruhûnu aldığı zaman rûh cesede : Allah Teâlâ seni benden hayırla mükâfâtlandırsın. Beni Allah'ın itaatına koştururdun, Allah'a isyândan beni sakındırırdın. Sen de kurtuldun, beni de kurtardın, der. Cesed de rûha bunun bir benzerini söyler. İçinde Allah'a itâat ettiği yeryüzünün her bir köşesi, amelinin kendisinden geçerek yükseldiği gökyüzü kapılarının hepsi ona ağlar. Kırk gece rızkı gökten kendisine iner. Ölüm meleği rûhunu teslim aldığı zaman; beş yüz melek cesedi yanında dikilir, âdemoğulları onu hangi yönüne çevirse melekler onlardan önce onu çevirirler, yıkarlar, âdemoğullarının kefenlemelerinden önce onu kefenlerler, âdemoğullarının kokulamalarından önce onu kokularlar. Evinin kapısından kabrinin kapısına kadar iki saf melek dikilir, onu istiğfârla karşılarlar. İşte o sırada İblîs öyle bir çığlık koparır ki; bu çığlıktan cesedin kemikleri dağılır, birbirinden ayrılır. Ordularına : Yazıklar olsun size, bu kul sizden nasıl kurtuldu! der. Onlar : Muhakkak bu ma'sûm bir kul idi, derler. Ölüm meleği onun rûhunu yükselttiği zaman; Cibrîl, yetmiş bin melek içinde onu karşılar. Bu meleklerden her bireri Rabbından ona bir müjde ile gelir. Her meleğin müjdesi, arkadaşının müjdesinden başkadır. Ölüm meleği onun rûhunu Arş'a ilettiği zaman, rûh secdeye kapanır. Allah Teâlâ ölüm meleğine : Kulumun rûhunu götürün, dikensiz kirazlar, meyveleri tıklım tıklım dizili muzlar, yayılmış gölgeler ve çağlayan sular içine koyun, buyurur.

Kabrine konulduğu zaman; namazı ona gelir sağına durur, orucu ona gelir soluna durur. Kur'an gelir başucuna durur. Namaza yürümesi, gelir ayak uçlarına durur. Sabır ona gelir ve kabrin bir köşesinde durur. Allah Teâlâ ona bir parça azâb gönderir. Azâb sağından gelir de namazı : Arkana dön, git. Allah'a yemîn olsun ki o, bütün ömrü boyunca çalışmaya devâm etti, şimdi kabrine konulduğu zamandır ki ancak istirâhat edecek, der. Azâb solundan gelir de; oruç, namazın söylediğinin bir benzerini söyler. Sonra başucundan gelir Kur'an ve zikir benzerini söylerler. İki ayakları yanından azâb ona gelir de namaza yürümesi bir benzerini söyler. Azâb onun yanına girecek bir yer bulabilir miyim diye ona hangi yönden gelse, Allah'ın dostunun kalkanını takınmış olduğunu görür. Mağlûb olur, çıkar gider. Sabır, diğer amellere şöyle der : Benim bizzât müdâhale etmemi engel-

leyen, ancak sizde olanlara bakmam içindi. Şâyet siz çâresiz kalsaydınız onun arkadaşı ben olurdum. Fakat siz ona yeterli oldunuz. O halde ben sırât ve mîzânda onun saklanmış azığıyım. Allah Teâlâ iki melek gönderir. Gözleri çakan şimşek, sesleri gümbürdeyen gökgürültüsü, köpek dişleri çengel, nefesleri alev gibidir. Saçlarına basarak gelirler. Her birinin omuzları arası şu şu kadarlık yoldur. Açıma ve merhamet onlardan alınmıştır. Onlara Münker ve Nekîr denilir. O ikisinden her birerinin elinde bir tokmak vardır. Rabîa ve Mudar kabîleleri birleşmiş olsalardı; o tokmağı kaldıramazlardı. İkisi de ona otur, derler. Kalkıp oturağına gelir. Kefenleri böğürlerine düşer. Ona : Rabbın kimdir, dinin nedir, peygamberin kimdir? derler.

Ashâb-ı Kirâm : Ey Allah'ın elçisi, sen iki meleği böyle niteledi̇ğine göre; o esnâda kim konuşabilir? dediler de, Allah Rasûlü (s.a.) : Allah inananları, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar. Zâlimleri de saptırır. Allah dilediğini yapar buyurdu.

Kul : Rabbım; tek ve ortağı olmayan Allah'tır. Dinim; meleklerin boyun eğmiş oldukları İslâm'dır. Peygamberim peygamberlerin sonuncusu Muhammed'dir, der. Melekler : Doğru söyledin, derler. Onu kabre bırakır; kabri önünden kırk kulaç, sağından kırk kulaç, solundan kırk kulaç, arkasından kırk kulaç, başucundan kırk kulaç, ayak uçlarından kırk kulaç genişletirler. Kabri onun için iki yüz kulaç genişletmiş olurlar. Bersânî der ki : Öyle sanıyorum ki o, onu çeviren kırk kulaçtır.

Sonra ona : Üst tarafına bak, derler. Bir de bakar ki cennete açılmış bir kapı. Ona : Ey Allah dostu, Allah'a itâat ettiğin içindir ki işte şu senin evindir, derler. Allah Rasûlü (s.a.) buyurdu ki : Muhammed'in nefsi kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki, onun kalbine o zaman bir ferâhlık ulaşır da, aslâ ayrılmaz. Sonra ona : Altına bak, denilir. Alt tarafına baktığında görür ki, cehenneme açılmış bir kapı. Ey Allah dostu, işte bundan da kurtuldun, derler. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : O zaman kalbine bir ferâhlık ulaşır da, bu ferâhlık aslâ ondan ayrılmaz. Hz. Âişe der ki : Onun için cennete yetmiş yedi kapı açılır ve Allah onu tekrâr diriltinceye kadar cennetin kokusu ve serinliği gelir. Hadîsin yukardaki isnâd ile merfû' olarak rivâyetinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : Allah Teâlâ ölüm meleğine : Düşmanıma git, onu Bana getir. Muhakkak Ben ona nimetimi bolca verdim, nimetimi ona kolaylaştırdım, Bana isyân etmekte diretti. Ondan intikâm almam için onu Bana getir, buyurur. Ölüm meleği ona insanlardan hiç kimsenin görmemiş olduğu kadar çirkin, hoşlanılmayan bir sûretle gider. Onun on iki gözü vardır. Yanında çok dikenli ateşten bir şiş vardır. Yanında beş yüz melek bulunur. Melek-

lerin yanlarında, cehennem korlarından bakır ve korlar bulunur. Ayrıca yine onların yanında ateşten kamçılar vardır. Kamçılar kamçı yumuşaklığında ve alevlenen ateştirler. Ölüm meleği bu şişle ona öyle bir vurur ki; bu şişin her bir dikeni her bir kıl, damar ve tırnağın köküne, sonuna kadar batıp kaybolur. Sonra şiddetle büker ve rûhunu iki ayağının tırnaklarından söker alır. Rûhunu onun topuklarına koyar. Allah düşmanı bu sırada bir süre sarhoş gibi olur. Ölüm meleği bu durumdan onu uyandırır. Melekler onun yüzüne ve arkasına bu kamçılarla vururlar. Ölüm meleği onu öyle bir sıkar ki; rûhunu topuklarından söker alır, dizlerine atar. Sonra Allah düşmanı bu sırada tekrâr sarhoş gibi olur ve ölüm meleği onu uyandırır. Melekler onun yüzüne ve arkasına bu kamçılarla vururlar. Sonra ölüm meleği onu tekrâr şiddetle çeker ve rûhunu dizlerinden alıp iki böğrüne koyar. Bu sırada Allah düşmanı yine sarhoş gibi olur ve ölüm meleği onu bundan uyandırır. Melekler yüzüne ve arkalarına bu kamçılarla vururlar. Aynı şekilde rûhunu sırayla göğsüne, sonra boğazına koyar. Sonra melekler bakırı ve cehennem korunu çenesi altına yayarlar ve ölüm meleği : Ey la'netlenmiş mel'un rûh, sam yeli, kaynar su, kapkara dumandan bir gölgeye çık, serinliğe ve şerefe değil, der. Ölüm meleği rûhunu aldığı zaman rûh cesede : Allah seni benim yüzümden kötülükle cezâlandırsın. Beni Allah'a isyân olan şeylere koşturur, Allah'a itâattan sakındırırdın. Muhakkak sen helâk oldun ve (beni) helâk ettin, der. Cesed de rûha bunun aynısını söyler. Üzerinde Allah'a karşı gelmiş olduğu yeryüzü parçaları ona la'net ederler. İblîs'in orduları İblîs'e gelip kendilerinin âdemoğullarından bir kulu ateşe götürmüş oldukları müjdesini verirler.

Kabrine konulduğu zaman kabri ona daraltılır da kaburga kemikleri parça parça olup dağılır, sağ tarafı sol tarafına, sol tarafı sağ tarafına girer. Allah Teâlâ deve boynu gibi kapkara dişi yılanları ona gönderir de burnunun ucunu, iki ayağının iki baş parmaklarını kemirir ve ta ortasına kadar varırlar. Allah Teâlâ ona iki melek gönderir. Bu meleklerin gözleri çakan şimşek, sesleri gümbürdeyen gök gürültüsü, köpek dişleri çengel, nefesleri alev gibidir. Saçlarına basarak yürürler. Her birerinin iki omuzları arası şu şu kadarlık yoldur. Acıma ve merhamet, onlardan kaldırılmıştır. Onlara Münker ve Nekîr denilir. Her birerinin elinde bir tokmak vardır. Eğer Rabîa ve Mudar kabîleleri onu kaldırmak için bir araya gelseler yerinden kaldıramazlardı. Ona : Otur, derler ve kalkıp doğrulur, oturur, kefenleri böğürlerine düşer. Ona : Rabbın kimdir, dinin nedir, peygamberin kimdir? diye sorarlar. O, bilmiyorum, der. Onlar : Bilmedin, bilemezdin de, derler, ikisi birden ona öyle bir vururlar ki; bu vurmanın şerâreleri kab-

rinde uçuşur. Sonra dönüp : Üst tarafına bak, derler. Bakar ve görür ki cennetten açılmış bir kapı. Onlar : Ey Allah'ın düşmanı, şâyet Allah'a itâat etmiş olsaydın, işte burası senin evindi, derler. Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki, o sırada kalbine öyle bir hasret ulaşır ki bir daha aslâ çıkmaz. Melekler ona : Alt tarafına bak, derler. Alt tarafına bakar ve görür ki cehenneme açılmış bir kapı. Onlar : Ey Allah'ın düşmanı, Allah'a âsî olduğun için işte bu senin evindir, derler. Allah Rasûlü (s.a.) buyurur ki : Nefsim kudret elinde olan (Allah) a yemîn olsun ki; onun kalbine o sırada bir hasret ulaşır da, bir daha aslâ ayrılmaz, kalbinden çıkmaz. Hz. Âişe der ki : Onun için ateşte yetmiş yedi kapı açılır ve Allah Teâlâ onu tekrâr cehennem için diriltinceye kadar ona sıcaklığı ve sıcak yeli gelir.

Bu; gerçekten garîb bir hadîs olup, ifâdesi de garîbdir. Hadîsin isnâdında bulunan ve Enes'in Râvîsi olan Yezîd el-Rukâşî'nin rivâyet ettiği garîb ve münker hadîsler vardır. İmâmlar katında rivâyeti zayıftır. En doğrusunu Allah bilir.

Ebu Dâvûd'un İbrâhîm İbn Mûsâ er-Râzî kanalıyla... Hz. Osmân (r.a.) dan rivâyetine göre; Hz. Peygamber (s.a.) birisinin defnedilmesini tamâmladığı zaman baş ucuna dikilir ve : Kardeşiniz için mağfiret dileyiniz ve onun sâbit kılınmasını isteyiniz. Zîrâ o, şu anda sorulmaktadır, buyurmuş. Hadîsi sâdece Ebu Dâvûd rivâyet etmiştir.

Hâfız Ebu Bekr İbn Merdûyeh, «Bir görseydin; o zâlimler can çekişirken, melekler de ellerini uzatmış...» (En'âm, 93) âyetinin tefsîrinde, garîb bir kanaldan olmak üzere Dahhâk'dan, o İbn Abbâs'tan merfû' olarak ve çok uzun bir hadîs rivâyet etmiş olup bunda da garîblikler vardır.

İZÂHI

Şimdi peygamberlerin câhiliyyetle olan savaşını anlatan bu kıssadaki gerçekler üzerinde kısaca duracağız. Âyetlerin satırları arasında bu gerçeklere kısa da olsa temâs etmiş olmakla beraber ayrıca ve müstakil olarak bir kere daha ele almak gerektiğine inanıyoruz.

I — Hâkim ve Habîr olan yüce Allah tarafından anlatılan ve bu kıssada göze çarpan en birinci özellik şudur : İnsanlığın doğuşundan bu yana ortaya çıkan îmân kervanı bir ve tek kervandır. Bütün ferdleri birbirine bağlantılıdır. Bu kervanın rehberliğini Allah'ın yüce peygamberleri yapmaktadırlar. Ve hepsi de tek bir gerçeğe çağırmışlar,

aynı metodu ta'kîb ederek aynı hakîkatı savunmuşlardır. Hepsi de Allah'ın birliğine davet etmişler ve tanrının tekliğini ileri sürmüşlerdir. Hiç birisi Allah'tan başka bir ilâhın varlığını öne sürmemiştir. Allah'tan başkasına dayandığını söyleyen çıkmamıştır. Allah'tan başkasına sığınan ve Allah'tan başka yerlerde dayanak arayan bulunmamıştır.

Şu halde «Mukâyeseli dinler tarihi» okutan bilginlerin dediği gibi, monoteizm (tek tanrıcı) inanç bir tekâmül sonu varılmış, bulunmuş şey değildir. Önce birçok tanrıların varlığına inanıldığı, sonra ikili tanrı inancının geliştiği, en sonunda tevhîd inancının ortaya çıktığını söyleyen tedrîcî tekâmülün aslı yoktur. Daha evvel insanların totemlere, rûhlara, yıldızlara ve gök cisimlerine tapındıklarını, sonra ise bir tek Allah'ın varlığının kabul edildiğini, insanların tecrübe ve düşüncelerinin gelişmesiyle inançlarının da tekâmül edip geliştiğini, sosyal ve siyasî sistemlerin evrimi ile, monarşinin gelişmesiyle dinlerin de tekâmül ederek geliştiğini savunan dinler tarihi bilginlerinin tezini kabul etmiyoruz.

Şüphesiz ki tarihin daha ilk gününden itibâren tek tanrı inancını savunan peygamberler gelmiş ve bu gerçeği de beraberinde getirmişlerdir. Bu hakîkat, hiç bir peygamberin dininde değişmemiştir. Semâvî dinlerin hiç birisinde tevhîd akîdesinin esâsları değişmemiştir. Nitekim bu husûsu Hâkim ve Habîr olan Allah, Kitab-ı Mübîn'inde bize beyân buyurmaktadır.

Şâyet bu «Bilginler» bize deselerdi ki : «İnsanların tevhîd akîdesini kavrayış şekilleri, bir peygamberin devrinden diğer peygamberlerin devrine kadar gelişmiş ve değişmişti de, putperest câhiliyyetin izleri tevhîd inancına karışmış ve bunun yüzünden zaman zaman peygamberler gelmiştir, gelen her peygamber de bu câhiliyyet inancının kalıntılarını temizlemek istemiştir. Nihâyet bir zaman gelmiş ki, halk kitleleri tarafından zaman zaman gelen peygamberlerin getirdiği tevhîd inancı benimsenmiş veya kendilerinin ileri sürdükleri sebeplerden ötürü diğer putçu inançlar benimsenmez olmuştur.» Evet, şâyet böyle veya buna benzer bir şeyler demiş olsalardı, bir bakıma yerinde olabilirdi. Fakat onlar daha araştırmalarının başında Avrupa'daki ilim ile kilise duâsındki gizli düşmanlığın te'sîri altında kalıyorlar. Hattâ çağdaş bilginler bunu düşünmeseler bile, araştırma metodlarının temelinde bu düşmanlık yatıyor. Ayrıca şuûrlu veya şuûrsuzca, dinî düşünce şeklinin yıkılması hedefi yer alıyor. Dinin Allah tarafından gönderilen bir vahiy esâsına istinâd etmediğini, insan çalışmasının ve zekâsının mahsûlü olduğunu, insanların düşünce ve beden yapılarındaki tekâmülün dinde de cârî olduğunu, bilgi ve san'at alanındaki değişikliklerin dinde de vukû bulduğunu isbât etmeğe çalışırlar. İşte bu

kökü çok eskilere dayanan düşmanlıktan ve çok gizlice yer etmiş bulunan dini düşünceyi yıkma arzusundan, mukâyeseli dinler tarihi doğmuş ve metodunu aynı esâslardan alarak birçok kişinin yanıldığı veya aldandığı müsbet ilim olma hüviyetini kazanmıştır.

Herhangi birisi bu bilginlerin iddiâsına aldanabilir ama dini tâm bir müslümanın, bunların söylediklerine inanması aslâ doğru olmaz. Bu dinin temel prensiblerini kavramış bir mü'minin bir an bile bunların aldatmacasına uyması doğru olmaz. Kendi inançları ile temelden çatışan bir sözü nasıl alabilir? Kendi nizâmının apaçık metodlarına bütünüyle zıd olan bir görüşü nasıl benimseyebilir?

II — Şu halde peygamberler kâfilesi bu sapık insanları hep aynı çağrı ile davet etmişlerdir. Aynı inanç esâslarını getirmişlerdir. Ve câhiliyyet erbâbı da bu yüce kâfileyi hep aynı şekilde karşılamış ve tevhîd akîdesine hep aynı tarzda karşı koymuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerîm, zaman ve mekân farkını gözetmeksizin zaman ve mekân ötesinden aynı gerçekleri dile getirmektedir. Peygamberlerin davet metodu değişmediği gibi, câhiliyyetin onlara karşı koyuş şekli de değişmemiştir...

Gerçekten bu nokta üzerinde dikkatle durmak gerekir. Zaman boyunca câhiliyyet aynı câhiliyyet olmuştur... Çünkü câhiliyyet, bir çağda olup biten ve bir daha tekerrür etmeyen tarihî bir olay değil, bir idarî sistem, bir inanç ve bir akîdedir. Her zaman da aynı organik yapıya ve güçlere sâhibtir.

Bütün câhiliyyetler, ilkin kulların kullara kulluğu esâsına ve Allah'tan başkalarının ilâhlaştırılması temeline dayanır. Veya Allah'tan başka ilâhların bulunduğu esâsına istinâd eder ki, câhiliyyetin yapısı itibârı ile hiç fark yoktur aralarında. İster bir câhiliyyet inancı birden fazla ilâhların varlığına inanmak şeklinde ortaya çıksın, isterse Allah'ın yanında başka başka güç ve sulta kaynaklarının mevcûdiyeti esâsına istinâd etsin, hiç fark yoktur. Bu ikincilerde de nihâyet birincinin özellikleri insanlara verilmektedir.

Peygamberlerin daveti ise, her zaman Allah'ın birliği ve sahte tanrıların yıkılması esâsına dayanır. Yani yalnız ve yalnız Allah'ın dinine bağlanıp Allah'tan başka ilâhın bulunmadığı ve yegâne hâkimiyyet ve saltanatın Allah'a âit olduğu esâsına istinâd eder. İşte bunun için câhiliyyetin dayandığı esâslarla temelden çatışır. Ve bu yüzden onların varlığı, câhiliyyetin varlığı için en büyük tehlike olur. Hele bir de tevhîd temsîlcilerinin özel bir birlikleri olur da câhiliyyet birliklerinden ferdler koparmaya başlarsa, inanç ve hareket yönünden câhiliyyet erbâbından tamâmen ayrılacak olursa, ayrı kumanda mevkiine ve ayrı dayanak noktasına sâhip olacak olursa o zaman bu çatış-

ma daha da sert olur. Aslında her zaman ve her yerde mevcûd olan tevhîdçi hareketin sâhib olması gereken asıl husûslar da bunlardır.

Câhiliyyet birliği —birbirine dayalı organik bir yapıya sâhib olarak— i'tikadî yönden kendi varlık temelini tehdîd eden ve varlığına hücûm eden ayrı ve kendi başına birlik olmuş bir tevhîdçi inanç sistemi bağlılarını görecek olursa; işte o zaman câhiliyyet erbâbı tevhîd ehli karşısındaki hakîkî tutumlarını takınırlar. Ve çatışma başlar.

Aslında bu çatışma aralarında barış ve anlaşma içinde yaşama imkânı olmayan iki varlığın arasındaki çatışmadır... Bu savaş her biri diğerine tamâmen zıd iki inanç sistemi arasındaki sürekli bir savaştır. Câhiliyyet birliği, birçok tanrıların varlığı veya tanrı yerine konmuş birçok ilâhların mevcûdiyeti esâsına dayanır. Bunun için de o sistemlerde, kulların kullara kulluğu esâstır. İslâm birliği ise tek tanrı ve bir Rab esâsına istinâd eder ve bu yüzden onda kulların kullara kulluğu diye bir şeyden söz etmek mümkün olmaz.

Mâdem ki İslâm birliği her gün teşekkül devrinde iken daha başlangıçta câhiliyyet birliğinin bedeninden bir şeyler koparıp yemektedir. Sonra da câhiliyyet birliğinin elinden idâreyi ve kumandayı teslîm almak için çalışacaktır, bütün insanları kulların kullara kulluğu zilletinden kurtaracaktır... Mâdem ki tevhîd davası doğru ve müstakîm yolunda yürüdüğü zaman bütün bunları yapmak zorundadır. Onun için işte câhiliyyet daha işin başlangıcından itibâren İslâm'ın varlığına tahammül göstermeyecektir. Ve işte buradan anlaşılıyor neden câhiliyyet erbâbının peygamberlerin davetine hep aynı şekilde karşı koydukları... Onların hareketleri, aslında yayılım hareketine karşı nefsî koruma ve gasbedilen Allah'ın hâkimiyetine karşı müdâfaa tavrı almadır. Hâkimiyyet, câhiliyyet sistemlerinin gasbettiği Allah'ın en önemli özelliğidir...

III — Câhiliyyet erbâbı İslâm davasının kendisi için bir tehlike olduğunu böylece kabul edince, bu davayı bir ölüm kalım savası ile karşılamıştır. Bu çatışmada anlaşma, barış ve ittifâktan söz edilemez elbette. İşte bunun için ne câhiliyyet mensûbları ne de peygamberler ve onlara tâbi olanlar bu çarpışmanın mâhiyetini değiştirip kendilerini aldatmışlardır.

«Ve küfredenler peygamberlerine dediler ki : Ya sizi aramızdan çıkarırız veya dinimize dönersiniz...»

Şu halde onlar müslümanların kendi saflarından ayrılıp ayrı bir birlik ve topluluk olarak akîdeleri ve inançları çevresinde toplanmalarını ve böylece kendilerinden uzaklaşmalarını istemekle kalmayıp, dinlerine dönmelerini ve kendi toplulukları içinde eriyerek kaybolmaları-

nı istemektedirler. Veya uzaklara gitmelerini arâzîlerini terk etmelerini aksi takdîrde zorla çıkaracaklarını söylemektedirler.

Ama yüce peygamberlerden hiç birisi câhiliyyet topluluğu içine karışarak erimeyi kabul etmemiş, kendi müslümanca özelliklerini yitirmeyi benimsememiştir. Çünkü müslüman topluluğun dayandığı temel esâslar, câhiliyyet toplumunun dayandığı esâslardan çok hem de pek çok farklıdır. Hattâ onlar bugün İslâm'ın mâhiyyetini bilmeyen bazı kimselerin söylediği gibi iyi de dememişlerdir. Pekiyi diyelim de kendi davamızı aralarında yayalım ve bunun ardından onları kendi inancımıza hizmet ettirelim dememişlerdir.

Müslümanın akîdesiyle câhiliyyet cemiyeti içinde ayrılması ve temâyüz etmesi, İslâmî varlığının ve İslâm'a bağlanmanın zarûrî şartıdır. Bu konuda ayrı bir husûs veya irâde ve hürriyet söz konusu olamaz. Aslına bakılacak olursa bu; toplulukların ve birliklerin organik yapısı itibârıyla yerine getirilmesi gereken kesin bir zarûrettir. Zâten İslâm toplumunun bu organik yapısıdır ki; her zaman câhiliyyet topluluklarını insanların bir tek Allah'a kulluğu esâsına dayanan ve sahte tanrılarını idârî ve kazâî noktalardan silkip atmayı hedef alan İslâm davetine karşı hassâs kılmıştır. Ayrıca câhiliyyet cemiyeti içinde eriyip giden her organizmayı bu cemiyyetin yapısı kendi doğrultusunda kullanır ve bazı mütekebbirlerin sandığı gibi müslümanlıkları için hizmet ettirme imkânı vermez. (Bkz. «Yoldaki işâretler» İslâm cemiyetinin özellikleri bölümü.)

Bundan sonra artık Allah yolunun davetçilerinin aslâ gözden uzak bulundurmamaları gereken takdîr gerçeği kalıyor ki o da şudur : Allah'ın kendi dostlarına yardım ederek kavimleri ile onların aralarını hakîkat ölçüsüne göre ayıracağını bildiren va'dinin tahakkuku husûsudur. Bunun için ancak ve ancak Allah davasına mensûb olanların kavimlerinden kesin olarak ayrılarak hak ölçüsü ve esâsları dâhilinde temâyüz etmeleri gerekir. Bu ayrılık ise dava adamları câhiliyyet çamuru içinde eriyip gittikçe ve bu teşkilâtın hizmetinde çalıştıkları müddetçe aslâ gerçekleşemez. Bu gibi düşüncelerle geçirilecek her an davayı geriletmekten başka bir şeye yaramaz. Ayrıca Allah'tan gelecek yardımı, zaferi ve muaveneti de te'hir eder. Aslında bu mes'ûliyet çok ağır ve önemli bir mes'ûliyettir ki dava adamları onu her an göz önünde bulundurup hesap ve ölçülerini ona göre yapmak zorundadırlar...

IV — Son olarak... Kur'an-ı Kerîm'in îmân kervanının ve onların zaman çarkı boyunca sapık câhiliyyet erbâbı karşısında takındıkları tavrı anlatırken kullandığı göz alıcı üslûb güzelliği üzerinde dura-

cağız... Evet fıtratın tâ içinde nereden açık, sâde, basit, güven verici, karârlı ve değişmez hakîkatin güzelliği üzerinde...

«Peygamberleri de onlara demişlerdi ki : Gökleri ve yeri yaratan, günâhlarımızı bağışlayıp belirli bir süreye kadar meydan vermek için çağıran Allah'tan mı şüphe ediyorsunuz?»

«Peygamberleri onlara demişlerdi ki : Biz de sizin gibi birer insanız ama Allah, kullarından dilediğine lutufda bulunur. Allah'ın izni olmadıkça biz, size bir mûcize de getiremeyiz. Ve mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler. Hem neden biz Allah'a dayanıp güvenmeyelim ki bizi doğru yolumuza O götürmüştür. Sizin bize yaptığınız işkencelere de dayanacağız. Ve tevekkül edenler yalnız ve yalnız Allah'a tevekkül etsinler.»

Bu göz alıcı güzellik ve üslûb üstünlüğü, ancak ve ancak birleşik câhiliyyet orduları karşısında bütün peygamberleri tek bir kâfile olarak ele alan bu sunuş şeklinden ortaya çıkabilir. Câhiliyyet erbâbını ve peygamberleri tek bir kitle olarak ele alıp diğer gerçekleri bu değişen hâdiselerin gerisinden izleyen ve peygamberlerin taşıdığı risâletin sancağı ile karşılarındaki câhiliyyet ordularının sancağını birbirinden tefrîk eden, zaman ve mekân perdesini ortadan kaldıran ırk ve cinsiyet engellerini yok eden bir izâh tarzında açıklanabilir.

Bir de bu güzellik, yüce peygamberler kâfilesinin taşıdığı hakîkat ile bu varlıkların bünyesinde yer eden hakîkatlar arasındaki münâsebetin açıklanmasında göze çarpıyor :

«Peygamberleri de onlara demişlerdi ki : Gökleri ve yeri yaratan... Allah'tan mı şüphe ediyorsunuz?...»

«Hem neden biz Allah'a dayanıp güvenmeyelim ki bizi doğru yolumuza O götürmüştür.»

«Görmüyor musun ki Allah, gökleri ve yeri hak üzere yaratmıştır. Dilerse sizi götürür ve yeni bir varlık meydana getirir. Ve bu, Allah'a hiç de zor değildir.»

İşte böylece bu davadaki gerçek ile, mevcûdatta gizlenmiş bulunan gerçek ortaya çıkmış oluyor. Ve açıkça bütün bu gerçeklerin tek bir gerçek olan Zât-ı Bârî'de birleştiğini ve gerçeğin çok köklü sağlam bir yapıya sâhib olduğunu görüyoruz. «Kökü yerde ve dalları gökte güzel bir ağaç gibidir.» Bunun dışında kalanların hepsi de bâtıldır, yok olacaktır. Bâtıl ise : «Yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.»

Bir de bu güzellik, peygamberlerin rubûbiyyet ve ulûhiyyet gerçeğini ve onun mâhiyetini kavrayış ve anlayışlarında ortaya çıkıyor.

«Hem neden biz Allah'a dayanıp güvenmeyelim ki, bizi doğru yo-

lumuza O götürmüştür. Sizin bize yaptığınız işkencelere de dayanacağız. Ve tevekkül edenler yalnız ve yalnız Allah'a tevekkül etsinler.»

Bütün bunlar, birer işârettir o parlak fevkalâde güzelliğe ki, insan üslûbu o güzelliğe işâret edip gerçekten başka bir şey yapamıyor. Tıpkı çok uzaktaki bir yıldıza işâret etmek gibi. Her ne kadar işâret o uzaklarda bulunan yıldızın asıl yüzünü bize göstermezse de gözleri ona doğru çeker. Bu bile yeter bizim için... (Seyyid Kutub Fî Zılâl'il-Kur'an, IX, 56-62).

oOo

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا عَن سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾

28 — Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helâk olacakları yere götürenleri görmüyor musun?

29 — Yaslanacakları cehenneme ki o, ne kötü bir karârgâhtır.

30 — Onlar Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşmuşlardı. Yaşayın bakalım, varacağınız yer şüphesiz ateş olacaktır, de.

Nimete Küfredenler

Buhârî, «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri görmüyor musun?» âyetindeki «görmek» mânâsına olan fiilin burada «bilmiyor musun?» anlamında olduğunu söyler ve bu açıklamasına şu âyetleri delil getirir : «Rabbının Fîl sâhiblerine ne ettiğini görmedin mi?» (Fîl, 1), «Binlerce oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi?» (Bakara, 243). Âyetteki ( ) kelimesi de helâk anlamındadır.(...) Ali İbn Abdullah'ın Süfyân kanalıyla... İbn Abbâs'tan rivâyetine göre; o, «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri görmüyor musun?» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bunlar Mekke halkının kâfirleridir. Yine İbn Abbâs'tan bu

âyet hakkında Avfî'nin rivâyetine göre; o, Cebele İbn Eyham ile araplardan ona uyup rumlara iltihâk edenlerdir. Âyet her ne kadar bütün kâfirler hakkında umûmî ise de, İbn Abbâs'tan rivâyeti sahîh olan görüş bunlardan birincisidir. Muhakkak ki Allah Teâlâ Muhammed (s.a.) i âlemlere rahmet, insanlara nimet olarak göndermiştir. Kim O'nu kabul eder ve şükrünü yerine getirirse; cennete girer. Kim kabul etmeyip inkâr ederse; o da ateşe girer. Yukarda verdiğimiz İbn Abbâs'ın birinci görüşü, Hz. Ali'den rivâyet edilmiştir. Şöyle ki : İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... Abdullah İbn el-Kevâ'dan rivâyetine göre; o, Hz. Ali'ye : «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helâk olacak yere götürenleri görmüyor musun?» âyetini sormuş da o : Bedir günündeki Kureyş kâfirleridir, demiş. Yine İbn Ebu Hâtim'in Münzir İbn Şâzân kanalıyla... Ebu Tufeyl'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış : Birisi Hz. Ali'ye geldi ve : Ey Mü'minlerin emîri, Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştiren ve milletlerini helâk olacakları yere götürenler kimlerdir? diye sordu. Hz. Ali : Kureyş münâfıklarıdır, dedi. Yine İbn Ebu Hâtim'in babası kanalıyla... İbn Ebu Hüseyn'den rivâyetinde o, şöyle anlatmış : (Bir gün) Ali İbn Ebu Tâlib (r.a.) kalktı ve : Bana Kur'an'dan soracak kimse yok mudur? Allah'a yemîn olsun ki, bugün onu benden daha iyi bilen birini bilmiş olsaydım ve o kişi denizler aşırı bir yerde de olsaydı, mutlakâ ona giderdim, dedi. Abdullah İbn el-Kevâ kalkıp : Allah'ın nimetini küfre çevirip değiştirenler ve milletlerini helâk olacakları yere götürenler kimlerdir? diye sordu da o, şöyle dedi : Onlar; Kureyş müşrikleridir. Onlara Allah'ın nimeti olan îmân geldi de Allah'ın bu nimetini küfre çevirip değiştirdiler ve milletlerini helâk olacakları yere götürdüler.

«Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri görmüyor musun?» âyeti hakkında Süddî der ki : Müslim el-Müstevfî, Hz. Ali'den rivâyet ediyor ki; o, şöyle demiştir : Bunlar; Kureyş'den iki günâhkâr kabîle olan Ümeyye oğulları ve Muğîre oğullarıdır. Muğîre oğulları, kabîlelerini Bedir günü helâk olacakları yere götürmüşlerdir. Ümeyye oğulları ise, Uhud günü kabilelerini helâk olacakları yere indirdiler. Ebu Cehil Bedir günü, Ebu Süfyân da Uhud günü bu işi yapmışlardır. Âyette geçen «helâk olacakları yer» ise, cehennemdir. İbn Ebu Hâtim'in —Allah ona rahmet eylesin— Muhammed İbn Yahyâ kanalıyla... Amr İbn Mürre'den rivâyetinde o, şöyle demiştir : Hz. Ali'yi «Milletlerini helâk olacakları yere götürenleri görmüyor musun?» âyetini okurken işittim. Şöyle dedi : Bunlar Kureyş'den en günâhkâr iki kavim olan Ümeyye oğulları ve Muğîre oğullarıdır. Muğîre oğulları, Bedir günü helâk olundular. Ümeyye oğulları ise bir süreye kadar faydalandırıldılar. Hadîsin bir benzerini Ebu İshâk da, Amr zî-Mürr ka-

nalıyla Hz. Ali'den rivâyet eder. Hadîs bu şeklinden başka bir şekilde de rivâyet edilmiştir.

Süfyân es-Sevrî'nin Ali İbn Zeyd kanalıyla... Ömer İbn Hattâb'dan rivâyetine göre; o, «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri görmüyor musun?» âyeti hakkında şöyle demiştir : Bunlar Kureyş'den en günâhkâr iki kavimdir : Muğîre oğulları ve Ümeyye oğulları. Muğîre oğullarının Bedir günü haklarından geldiniz. Ümeyye oğullarına gelince; onlar bir süreye kadar faydalandırıldılar. Aynı şekilde Hamza ez-Zeyyât'ın Amr İbn Mürre'den rivâyetine göre; İbn Abbâs, Ömer İbn Hattâb'a : Ey mü'minlerin emîri, «Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helâk olacakları yere götürenleri görmüyor musun?» âyeti hakkında ne dersin? demişti. Hz. Ömer şöyle dedi : Onlar Kureyş'den iki en günâhkâr kavimdir : Benim dayılarım ve senin amcaların. Allah Teâlâ Bedir günü benim dayılarımın kökünü kazıdı. Senin amcalarına gelince; Allah Teâlâ bir süreye kadar onlara mühlet vermiştir. Mücâhid, Saîd İbn Cübeyr, Dahhâk ve Katâde İbn Zeyd bunların Bedir günü öldürülen Kureyş kâfirleri olduğunu söylerler. Aynı görüşü Mâlik de tefsîrinde Nâfi'den, o ise İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

Allah Teâlâ : «Onlar Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşmuşlardı.» buyurur ki; onlar Allah'a O'nunla beraber tapındıkları ortaklar koşmuşlar ve insanları da buna çağırmışlardır.

Sonra Allah Teâlâ peygamberi (s.a.) nin diliyle onları tehdîd eder ve : Yaşayın bakalım, varacağınız yer şüphesiz ateş olacaktır, de, buyurur. Dünyada neye gücünüz yetiyorsa yapınız. Her ne olursa olsun dönüp dolaşıp varacağınız yer, mutlakâ ateş olacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : Onları az bir süre geçindirir, sonra da ağır bir azâba sürükleriz.» (Lokmân, 24), «Onlara, dünyada bir müddet faydalanma vardır. Sonunda dönüşleri Bize'dir. Biz de küfürlerinden dolayı kendilerine en şiddetli azâbı tattıracağız.» (Yûnus, 70).

قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿٣١﴾

31 — İmân eden kullarıma söyle : Namazı kılsınlar, alışveriş ve dostluğun olmayacağı gün gelmezden önce; kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli, açık infâk etsinler.

Allah Teâlâ kullarına kendisine itâatı, tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdetten ibâret olan namazı yerine getirmek, zekâtlarını edâ etmek, akrabâlara harcamada bulunmak ve yabancılara iyilikte bulunmakla Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden infâkda bulunmak sûretiyle Allah'ın hakkını yerine getirmeyi ve yaratıklarına iyilik yapmayı emreder. Burada namazların ikâmesinden maksad; vakitlerine, hadlerine, rûkû', secde ve huşûuna riâyet etmektir. Allah Teâlâ rızık olafak verdiklerinden gizliden ve açıktan infâkı emretmiştir. Kullar, alış-veriş ve dostluğun olmayacağı gün olan kıyâmet günü gelmezden önce kendilerini kurtarmak için bunlara koşmalıdır. O günde nefsinin salıverilmesi karşılığı olarak hiç kimseden bir fidye kabul olunmayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurur : «Bugün sizden ve küfretmiş olanlardan fidye kabul edilmez.» (Hadîd, 15). «Dostluğun olmayacağı gün gelmezden önce...» âyeti hakkında İbn Cerîr der ki : Allah Teâlâ şöyle buyuruyor : Orada hiç bir dostun dostluğu yoktur. Azâbı hak eden kimse bir dostun dostluğu ile bağışlanmayacaktır. Aksine orada adâlet vardır. Katâde der ki : Muhakkak ki Allah Teâlâ, dünyada alış-verişin ve insanların dünyada iken birbirleri arasında kuracakları dostluğun olduğunu bilmektedir. Kişi kiminle dostluk yaptığına ve niçin onunla beraber olduğuna baksın; şâyet bu, Allah rızâsı içinse devâm etsin. Şâyet Allah rızâsından başka bir şey içinse ondan ayrılsın. Ben de derim ki : Buradan maksad şudur : Allah Teâlâ (o günde) kimseye alış-verişin faydası olmayacağını, bulmuş olsa dahi yeryüzü dolusu altını fidye olarak verse fidyenin kabul olunmayacağını, eğer Allah'a kâfir olarak kavuşmuşsa kimsenin dostluğunun ve şefâatının fayda vermeyeceğini haber vermektedir. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurur : «Ve öylesi bir günden sakının ki; o gün kimse kimseden yana bir şey ödeyemez, kimseden bedel kabul olunmaz, şefâat fayda vermez ve yardım olunmaz.» (Bakara, 123), «Ey îmân edenler; alış-verişin, dostluğun ve şefâatın olmadığı gün gelmezden evvel size verdiğimiz rızıklardan infâk edin. Kâfirler, işte zâlimlerin kendileridir.» (Bakara, 254).

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرٰتِ
رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِیَ فِی الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهٰرَ ﴿٣٢﴾
وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَیْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّیْلَ وَالنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ
مَا سَاَلْتُمُوْهُ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوْهَا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾

32 — Allah O'dur ki; gökleri ve yeri yaratan, indirdiği su ile size rızık olarak ürünler çıkarandır. Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri ve nehirleri emrinize verdi.

33 — Devâmlı olarak yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı size müsahhar kıldı. Geceyi ve gündüzü de size tahsîs etti.

34 — O, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz. Doğrusu insan pek zâlim ve nankördür.

Allah'ın Nimetini Sayacak Olsanız Bitiremezsiniz

Allah Teâlâ, yaratıklarına olan nimetlerini sayıyor. Gökleri korunmuş bir tavan olarak onlar için yaratmıştır. Yeryüzünü döşek kılmıştır. Gökten su indirmiş ve onunla renkleri, şekilleri, tadları, kokuları ve faydaları değişik meyve ve ekinlerden çeşitli bitkilerden çifter çifter çıkarmıştır. Deniz suyunun dalgaları üzerinde yüzer kılmakla gemileri onların emrine vermiştir. Gemiler denizin dalgaları üzerinde Allah'ın emriyle yüzerler. Denizi de onlara müsahhar kılmıştır. Yolcuların bir iklimden başka bir iklime oradakileri buraya, buradakileri oraya taşıyabilmeleri ve gidebilmeleri için gemileri taşımaya tahsîs buyurmuştur. Yeryüzünü bir yerden başka bir yere kadar yaran nehirleri; içmek, sulamak ve çeşitli faydalar edinmek sûretiyle kullarına rızık olması için müsahhar kılmıştır. «Devâmlı olarak gece ve gündüz durmadan yörüngelerinde yürüyen güneşi ve ayı da size müsahhar kılmıştır.», «Güneşe aya ulaşmak düşmez. Gece de gündüzü geçecek değildir. Her birisi bir yörüngede yüzerler.» (Yâsîn, 40), «Gündüzü; durmadan kovalayan gece ile bürür. Güneş ay ve yıldızlar O'nun emri ile müsahhar kılınmışlardır. Bilin ki; yaratma da, emir de O'nundur. Âlemlerin Rabbı olan Allah'ın şânı ne yücedir.» (A'râf, 54). Güneş ve ay, birbirlerini ta'kîb ederler. Gece ve gündüz birbirlerini eksiltir. Bazan birisi diğerinden alıp uzar, sonra diğeri bundan alıp kısalır. «Gündüzü geceye girdirir, geceyi gündüze girdirir. Güneşi ve ayı buyruk altına almıştır. Her biri belli bir süre için hareket eder.» (Fâtır, 13). İşte bunları yapan Azîz ve Gaffâr olan Allah'tır. «Geceyi gündüze dolar, gündüzü geceye dolar. Güneşi ve ayı müsahhar kılmıştır. Her biri belirli bir süreye kadar yörüngelerinde cereyân eder.» (Zümer, 5).

«O, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi.» Her durumunuzda halinizle ve sözünüzle istediğiniz şeylerden ihtiyâç duyduklarınızın hepsini sizin için hazırlamıştır. Selef'ten birisi der ki : «İstediğiniz ve istemediğiniz her şeyden size verdi.» Bazıları burayı : İstemediğiniz, arzulamadığınız her bir şeyi size vermiştir, anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Allah Teâlâ : «Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz.» buyurarak burada, verilen nimetlerin şükrünü yerine getirmek bir tarafa kulların nimetleri saymaktan bile âciz olduklarını haber vermektedir. Nitekim Talk İbn Habîb —Allah ona rahmet eylesin— şöyle demiştir : Allah'ın hakkı, kulların yerine getiremeyeceği kadar ağırdır. Allah'ın nimetleri, kulların sayamayacağı kadar çoktur. Fakat sabaha tevbe ediciler olarak çıkın ve tevbe ediciler olarak akşamlayın. Buhârî'nin Sahîh'inde rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle duâ buyururmuş : Ey Alah'ım, nankörlük edilmeden, tâattan geri durulmadan ve müstağnî olunmaksızın ey Rabbımız, hamd Sana mahsûstur.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Müsned'inde İsmâîl İbn Ebu Hâris kanalıyla... Enes'ten, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, şöyle buyurmuştur : Kıyâmet günü Âdemoğlu için üç dîvân çıkarılır : İçinde sâlih amelinin olduğu bir dîvân, günâhlarının olduğu bir dîvân ve Allah tarafından ona bahşedilen nîmetlerin bulunduğu bir dîvân. Allah Teâlâ nimetlerin dîvânındaki nimetlerin en küçüğüne : Onun sâlih amelinden ücretini al, buyurur. O, nimet sâlih amellerinin hepsini alır, sonra bir kıyıya çekilip şöyle der : İzzetin adına yemîn olsun ki hakkımı tâm almadım. Günâhlar ve nimetler kalır. Allah Teâlâ merhamet buyurmak istediği zaman : Ey kulum, senin için iyiliklerini kat kat artırdım ve günâhlarından vazgeçtim, buyurur. Râvî der ki : Öyle sanıyorum : Nimetlerimi de sana bağışladım, buyurur. Hadîs garîbdir ve senedi zayıftır. Bir eserde rivâyet olunduğuna göre Dâvûd (a.s.) : Ey Rabbım, Sana şükretmem dahi Senin bana bir nimetin iken Sana nasıl şükredeyim? demişti de Allah Teâlâ : Ey Dâvûd işte şimdi Bana şükrettin. Nimetlerin şükrünü edâ etmekten âciz olduğunu itirâf ettiğinde Bana gerçekten şükretmiş oldun, buyurdu.

(.....)

İZÂHI

«Gökleri ve yeri yaratır.»

Burada birkaç konu vardır:

Birinci Konu : Eğer gök olmasaydı, oradan yağmur inmeseydi,

yer de olmasaydı, suyun yerleşip kalacağı bir mekân olmazdı. O halde gâye ve düzenin olması için bunların ikisinin de bulunması şarttır.

İkinci Konu : «İndirdiği su ile» kavlidir. Bu şıkkın anlaşılmasında iki görüş vardır :

1) Su, buluttan inmektedir. Buluta gök denmesinin sebebi ise onun yüksek olmasıdır.

2) Allah suyu göğün kendisinden indirmektedir. Bu ikinci görüş akla uymamaktadır. Çünkü yüksek bir dağın tepesine çıkan bir insan, bulutların kendisinden daha aşağıda olduğunu ve gökten yağmur falan inmediğini görür. Aynı kimse oradan aşağıya indiğinde, üzerine o bulutun yağmur yağdırdığını müşâhade eder. Binâenaleyh, bu konuda bir tartışma yapılamaz.

Üçüncü Konu : Bir kısım ulemâ Cenâb-ı Allah'ın bu meyveleri gökten inen bu sular vâsıtasıyla âdet uyarınca çıkardığını söylüyorlar. Bunlara göre; olayın böyle cereyân etmesinde insanların yararı vardır. Zîrâ insanlar böylece anlarlar ki, bu azıcık menfaatları elde etmek için birtakım meşakkat ve yorgunluklara katlanmak gerekiyor. Durum bu olunca; âhiretteki sürekli ve büyük menfaatlar ise zahmet ve yorgunluklara katlanılmaya daha lâyıktır. Eğer bir insan bu dünyadaki değersiz ve basit menfaatı uğruna rahat ve zevkini bırakabiliyorsa, âhirette Allah'ın mükâfâtına nâil olmak, azâbından kurtulmak için dünyevî lezzetleri rahatlıkla bırakabilmelidir. Bu sebeble Yüce Allah, âhiretle herkese her arzusunu hiç bir zahmete gerek kalmaksızın veriyor. Kelâmcıların görüşü budur. Bir başka grub ise Allah'ın meyve ve bitkileri gökten inen su vâsıtasıyla meydana getirdiğini söylemektedirler. Görülüyor ki bu konu tamâmen kelâm ilmine âit bir konudur. Ve biz bu konu üzerinde Bakara sûresi tefsîrinde durduk.

Dördüncü Konu : Ebu Müslim «Mahsûller» kelimesinin çoğunlukla ağaçlardan elde edilen meyveler için kullanıldığını, bazan da sebze ve tahıllar için kullanıldığını söylüyor. «Her biri meyve verdiği zaman onun meyvesinden yeyiniz. Hasâd zamanı gelince de payını veriniz» meâlindeki âyette de böyle olmuştur.

Beşinci Konu : Âyette «Size yiyecek olarak mahsûller çıkardı» buyurulmaktadır. Yani Cenâb-ı Allah bu meyveleri bize ancak rızık olması için çıkarmaktadır, demektir. Demek ki Allah, bu meyveleri insanlara fayda sağlamak ve iyilik etmek için yaratmaktadır. Çünkü iyilik, ancak onu yapan kimsenin karşısındakine fayda sağlamasıyla iyilik olabilir.

(.....)

Dördüncü Delil : «Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri

ve nehirleri sizin emrinize verdi.» âyetidir. Bu âyetin bir benzeri de «O'nun mûcizelerinden biri de denizde dağlar gibi gemilerdir.» meâlindeki âyettir. Burada da birkaç konu vardır :

Birinci Konu : Yeryüzünde biten şeylerde tâm olarak yararlanmak ancak denizlerde dolaşan gemilerle mümkün olur. Çünkü Cenâb-ı Allah, dünyanın her tarafını ayrı nimetlerle süslemiştir. Bu tarafın nimetleri öbür tarafa, oranınki bu tarafa taşınmalıdır ki ticâret ve kârlar çoğalsın. Fakat bu taşıma işlemi ancak kara nakil vasıtası deve ve deniz gemileri ile olmaktadır. İşte bu gemiler âyette zikredilmiştir. Gemileri insanlar yaptığı halde «Gemiyi sizin için teshîr etti» cümlesinin asıl mânâsı ne olabilir? diye bir soru sorulabilir.

Biz deriz ki : Kulların fiillerini Allah'ın yarattığını kabul ettiğimize göre, bunun cevâbı kendiliğinden verilmiş oluyor. Müfessirlerin anlayışına göre Kâdî bu soruya şöyle cevâb vermektedir : Eğer Cenâb-ı Allah gemilerin yapımına imkân veren sert ağaçları demir ve sair âletleri yaratmasaydı; gemiyi nasıl inşa edeceklerini onlara öğretmeseydi, suyu geminin akmasına uygun düşen o akıcı özelliğe sahip kılmasaydı, rüzgârları ve onda bulunan güçlü hareketleri yaratmasaydı, nehirleri genişletmeyip gemileri akmasına yarayan derinliklere sahip kılmasaydı, gemilerden yararlanılamazdı. İşte bütün bunları Allah Teâlâ yarattığı için, bu işleri yöneten, boyun eğdiren kendisi olduğu için, gemiler zâtına nisbet edilmiştir.

İkinci Konu : Cenâb-ı Allah bu âyette boyun eğdirmeyi kendi emrine nisbet etmiştir. Çünkü büyük bir pâdişâh birşeyi bizzât yapmakla nitelendirilmez. O'nun zâtını yüceltmek için şu işin yapılmasını emretti denir. Bazı ilim erbâbı da bu konuyu «Bizim emrimiz bir şeyi dilediğimiz zaman ona ancak «ol» dememizden ibârettir. O da oluverir.» âyetinin zâhirî mânâsına hamletmişlerdir.

Üçüncü Konu : Gemi cansız varlıklardandır. Dolayısıyla ona boyun eğdirmek mecâz ifade etmektedir. Denizcinin isteğine uygun olarak su üzerinde akıp gittiği için sanki ona boyun eğmiş bir hayvan gibi düşünülmüştür.

Beşinci Delil : «Nehirleri sizin emrinize vermiştir.» âyetidir. Deniz suyu tarımda çok nâdir kullanıldığı için Yüce Allah ırmak ve göl sularıyla kullarına ihsân etmiş olduğu nimetlerini zikretmiştir. Ki, su buralardan tarım ve bitki alanlarına akar. Kezâ deniz suyu, içmek için elverişli değildir. Bunun için elverişli olan nehir sularıdır.

Altıncı ve yedinci delil : «Devâmlı olarak yörüngesinde yürüyen güneşi ve ayı size müsâhhar kıldı» âyetidir.

(.....)

Ay ve güneşin yararı büyüktür. Cenâb-ı Allah birçok âyette buna

dikkat çekmektedir. Müfessirler âyette geçen (دائبين) «devâmlı olarak» kelimesini şöyle açıklamışlardır : Yani ay ve güneş karanlığı gidermek, bitki ve canlıları beslemek konusundaki hareketlerinde düzenli bir âdet üzeredirler, demektir. Çünkü güneş gündüzün, ay ise gecenin sultânıdırlar. Güneş olmasaydı, dört mevsim de olmazdı. Dört mevsim olmasaydı kâinâtın düzeni tamâmen bozulurdu.

Sekiz ve dokuzuncu deliller : «Geceyi ve gündüzü de size teshîr etti» âyetidir.

Bunların faydaları Kur'an'da zikredilmektedir. «Geceyi bir örtü kıldık. Gündüzü de geçinme zamanı yaptık.» Rahat edesiniz diye, «Geceyi sizin için vareden, gündüzü de ışıklı yapan O'dur» âyetlerinde olduğu gibi. Kelâmcılar gece ve gündüzün teshîrinin mecâzî olduğunu, çünkü bunların birer araz olduklarını boyun eğemeyeceklerini ileri sürmektedirler.

Onuncu delil : «O, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi.» âyetidir. Yüce Allah o büyük nimeti zikrettikten sonra, sadece buna bağlı kalmayıp kullarının sayı ve hesâba gelmeyecek kadar istek ve yararlarını karşıladığını açıklıyor ve «İstediğiniz her şeyden size verendir.» buyuruyor. Yani, ihtiyâcınız olan, geçiminiz ve yaşayışınız ancak kendisiyle elverişli olacak herşeyi size vermektir. Ya da, bütün bunları siz istemeden verendir, demektir. Cenâb-ı Alah bu nimetleri zikrettikten sonra «Şâyet O'nun nimetini sayacak olsanız sayamazsınız» cümlesiyle âyeti bitiriyor. Vâhidî «sayamazsınız» kelimesini «çok olduğu için onun hepsini saymaya gücünüz yetmez» şeklinde tefsîr etmektedir.

Allah'ın nimetlerinin çeşitlerine vâkıf olmanın imkânsızlığını bilmek isteyen kimsenin bundan ne kadar âciz olduğunu anlaması için sadece bir şeye bakıp düşünmesi kâfîdir. Biz bu noktada iki misâl zikredeceğiz.

Birinci misâl : Doktorlar sinirleri beyinle ilgili ve omurilik olmak üzere iki kısma ayırıyorlar. Beyne ait olanların yedi tane olduğunu söylemektedirler. Bu yedi sinirin her birinden doğan fayda ve hikmetleri öğrenmek için kendilerini yoran bu zâtların dediğine göre; bu yedi sinirin herbiri birçok dallara ayrılmakta, onların da herbiri kıldan ince olan birçok dallara bölünmektedir. Bunların herbirinin uzuvlara giden yolları vardır. Şâyet bu dallardan sadece biri ya nicelik, ya nitelik veya konumu sebebiyle bozulsa bünyenin tüm düzeni bozulacaktır. Bu dallar sayıca cidden çokturlar ve herbirinin özel bir yararı ve görevi vardır. İnsan bu durumu düşünse o sinirlerden herbirinden dolayı Cenâb-ı Allah'ın kulları üzerindeki büyük nimetlerini anlar. Eğer bu nimetlerden biri olmasa insanın zararı büyük olacaktır. Kezâ o insan anlayacak ki, o nimetleri birbir bilmek, onların du-

rumlarına muttali olmak kendisi için kesinlikle imkânsızdır. İşte bu noktada : «Allah'ın nimetini saymaya kalksanız sayamazsınız» âyetinin doğruluğuna kesinlikle hükmeder. Aynı durumu atardamar ve toplardamarlar için de düşünebiliriz. Hattâ her basît ve bileşik uzuvda, nitelik, nicelik, konum, görev, etki ve tepki bakımından aynı şekilde inceleme yapabiliriz. Bu konu sahilsiz bir deniz gibidir. Bu bir tek insanın bedeninde böyle olursa onun nefis ve ruhunda bulunan nimetleri düşünmeliyiz. Çünkü rûhlar âleminin ilginç yanları madde âleminkinden çoktur. Sonra bir canlının durumu bu ise, bir de felekler ve yıldızlar âleminin, unsurların, deniz, kara, bitki ve hayvanlarda bulunan acâibliklerin durumlarını düşünelim. Anlarız ki; bütün mahlûkâtın akılları birleştirilerek bir tek akıl haline getirilse ve insan bu akılla Allah'ın en basît bir şeydeki hikmetinin acâibliklerini düşünse ancak çok az bir miktarını idrak edebilir.

İkinci misâl : Ağzımıza koymak üzere elimize aldığımız bir lokmanın oraya kadar olan ve ondan sonra olacak hallerine bakalım. Bu bir lokma ekmek meydana gelebilmesi için bütünüyle bu kâinâtın elverişli şekilde bulunması gerekir. Çünkü mutlakâ buğdaya ihtiyaç vardır. Buğday dört mevsimin oluşması, unsurların terkibi, rüzgâr ve yağmurun bulunması ile biter, yeşerir. Saydığımız şeylerin her biri de ancak gök cisimlerinin hareketi, bazı yıldızların diğerlerine etkisi, bunun yön, sür'at ve ağırlık bakımından niteliği konusunda belli biçimde birleşme halinde olmasından sonra olabilir. Buğday bulunduktan sonra un ve ekmek yapma âletlerinin bulunmasına, bu âletlerin yapılması için de dağların içinde demirlerin olmasına ihtiyâç vardır. Sonra demirden âletlerin yapılabilmesi için, daha önce başka demirden âletlerin bulunması gerekir. Bütün bunlar bir ilk âlet olmadan meydana gelememektedir. Bunların nasıl özel şartlarda oluştuğunu düşünelim. Bu âletler bulunsa da o undan ekmek yapmak için bir de toprak, su, hava ve ateşin birleşmesi lazımdır. Bütün bunlar lokma elimize gelinceye kadar geçen safhalardır. Şimdi onu bir de bundan sonra takîb edelim. Canlının bedeninin terkibinde, bu lokmadan yararlanabilmesi için Allah'ın bedenleri nasıl yarattığına, canlının hangi yemekle zarar gördüğüne, zararların hangi uzuvda meydana geldiğine bakalım. Bütün bunlar hakkında bilgi edinebilmek için anatomi ve tıb ilmini bilmemiz gerekir. Bu zikrettiklerimiz yalnızca bir lokmadan nasıl yararlandığımızı görmenin ancak bütün bunları bilmekle mümkün olabileceğini, akılların bu konulardan herhangi birini kavramaktan âciz olduğunu göstermektedir. İşte bu güçlü delil ile «Allah'ın nimetini saymaya kalkarsanız sayamazsınız» âyetinin doğruluğu anlaşılmış olur. Bundan sonra Cenab-ı Allah «doğrusu insan pek za-

lim ve nankördür» buyurmuştur. Bazıları bu kısmı şükrünü unutarak nimete zulmeder, nimetler için çok nankördür, diye açıklama yaparken, bazıları da zor zamanda çok zâlimdir, şikâyet eder, sızlanır. Nimet zamanında nankördür, biriktirir ve vermez, demişlerdir. Burada iki konu vardır :

Birincisi : İnsanın fıtratında unutma ve usanma huyları vardır. Bir nimet bulsa onu o anda unutur, şükretmeyip zulmeder. Eğer unutmasa, ondan usanır ve nankörlüğe düşer. Kezâ Allah'ın nimetleri çoktur. İnsan bunların bazısını düşünmeyi denese diğerlerini unutur.

İkincisi : Cenâb-ı Allah burada «Doğrusu insan pek zâlim ve nankördür.» derken en-Nahl sûresinde de «Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir» buyurmaktadır. Ben bu konuyu düşününce aklıma bir nükte geldi : Sanki Cenâb-ı Allah şöyle buyurmaktadır : Eğer senin elinde çok nimet varsa sen alansın, ben de verenim. Sen onları aldığın zaman sende iki nitelik meydana gelir : Çok zâlim ve nankör olursun. Ben de onları sana verdiğim zaman iki niteliğim olur : Çok bağışlayıcı ve merhametli olmak. Yani sanki şöyle demek istemektedir : Sen çok zâlimsin; Ben de çok bağışlayıcıyım. Şâyet sen çok nankörsen ben de çok merhametliyim. Ben senin acz ve kusûrunu bilirim. Senin kusûruna karşı ancak nimetimi arttırma ile, zulmüne karşı da ancak dostluğumu devâm ettirme ile mukâbele ederim. (Fahreddîn Râzî, Mefâtîh el-Ğayb, XIX, 126-131).

oOo

وَإِذْ قَالَ إِبْرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِى فَإِنَّهُۥ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾

35 — Hani İbrâhîm demişti ki : Rabbım; bu şehri emniyetli kıl, beni de oğullarımı da puta tapmaktan uzak tut.

36 — Rabbım; çünkü onlar insanlardan birçoğunu baştan çıkardılar. Bundan sonra bana uyan bendendir. Bana karşı gelen kimseyi de Sana havâle ederim. Muhakkak ki Sen, Gafûr, Rahîm'sin.

Rabbım, Bu Şehri Emniyetli Kıl

Allah Teâlâ burada (bu makâmda) arap müşriklerine karşı bir cevab olarak harâm belde olan Mekke'nin kurulduğu ilk günden itibâren tek ve ortağı olmayan Allah'a ibâdet üzre kurulduğunu, burasının İbrâhîm sebebiyle ma'mûr ve meskûn olduğunu, Hz. İbrâhîm'in Allah'tan başkasına ibâdet edenlerden berî olduğunu, Mekke'nin emîn olmasına duâ ettiğini ve : «Rabbım bu şehri emniyetli kıl.» dediğini zikreder. Allah Teâlâ onun bu duâsına icâbetle şöyle buyurur : «Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen orayı mukaddes bir harâm yaptığımızı onlar görmediler mi?» (Ankebût, 67). Başka bir âyette ise şöyle buyurulmaktadır : «Muhakkak ki; insanlar için konulmuş ilk ev, çok mübârek kurulan ve âlemler için hidâyet olan Mekke'dekidir. Orada apaçık alâmetlerle, İbrâhîm'in makâmı vardır. Kim oraya girerse emîn olur...» (Âl-i İmrân, 96-97). Bu kıssada ise : «Rabbım bu şehri emniyetli kıl.» demiştir. Buradan anlaşılıyor ki Hz. İbrâhîm, bu duâsını şehri binâ ettikten sonra yapmıştır. Bu sebebledir ki : «İhtiyarlığıma rağmen bana İsmâîl'i ve İshâk'ı bahşeden Allah'a hamdolsun.» (İbrâhîm, 39) demiştir. İsmâîl'in İshâk'tan onüç yaş daha büyük olduğu bilinmektedir. Hz. İbrâhîm, İsmâîl ve annesini Mekke'nin yerine götürdüğü zaman o, henüz süt emen bir çocuktu. Hz. İbrâhîm şöyle de duâ etmişti : «Rabbım, burasını emniyetli bir şehir yap.» (Bakara, 126). Bu konuyu Bakara sûresinde genişçe ve uzunca zikretmiştik.

Hz. İbrâhîm : «Beni de, oğullarımı da puta tapmaktan uzak tut.» diye duâ etmiştir. O halde duâ eden herkesin kendisine, ana-babasına ve zürriyyetine duâ etmesi gerekir. Daha sonra Hz. İbrâhîm insanlardan bir çoklarının putlarla sapıklığa düştüklerini, kendisinin putlara tapanlardan berî olduğunu zikreder ve onların işini Allah'a bırakır. Dilerse onlara azâb eder, dilerse bağışlar. Nitekim Hz. İsâ da şöyle duâ etmişti : «Eğer onlara azâb edersen; şüphesiz onlar Senin kullarındır. Şâyet bağışlarsan; muhakkak ki Sensin Sen Azîz, Hakîm.» (Mâide, 118). Bu, sâdece durumu Allah'ın dilemesine bırakmaktan ibâret olup bunun vukûunu câiz görme kabîlinden değildir.

Abdulah İbn Vehb'in Amr İbn Hâris kanalıyla... Abdullah İbn Ömer'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.), Hz. İbrâhîm'in : «Rabbım, çünkü onlar insanlardan bir çoğunu baştan çıkardılar. Bundan sonra bana uyan bendendir. Bana karşı gelen kimseyi de Sana havâle ederim. Muhakkak ki Sen, Gafûr, Rahîm'sin.» sözünü ve Hz. İsâ (a.s.) nın : «Eğer onlara azâb edersen; şüphesiz onlar Senin kullarındır. Şâyet bağışlarsan; muhakkak ki Sensin Sen Azîz, Hakîm.»

(Mâide, 118) sözünü içeren âyetleri okumuş ve ellerini kaldırarak : Ey Allah'ım ümmetim, ey Allah'ım ümmetim, ey Allah'ım ümmetim, deyip ağlamıştı. Allah Teâlâ (Cibrîl'e) Rabbın en iyi bilen olduğu halde : Muhammed'e git, onu ağlatanın ne olduğunu sor, demiş de Cibrîl (a.s.) Hz. Peygambere gelmiş, ona sormuş ve Allah Rasûlü (s.a.) de söylediklerini ona haber vermişti. Allah Teâlâ : Muhammed'e git ve ona de ki : Ümmetin konusunda Biz senden mutlakâ hoşnûd olacağız ve seni üzmeyeceğiz, buyurmuş.

رَبَّنَآ إِنِّيٓ أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ ٱلْمُحَرَّمِ رَبَّنَا
لِيُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجْعَلْ أَفْـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهْوِىٓ إِلَيْهِمْ وَٱرْزُقْهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ
لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

37 — Rabbımız; ben çocuklarımdan kimini namaz kılabilmeleri için Senin mukaddes evinin yanında çorak bir vâdîye yerleştirdim. Rabbımız; insanların gönüllerini onlara meylettir. Şükretmeleri için onları meyvelerle rızıklandır.

Bu da delâlet ediyor ki Hz. İbrâhîm'in bu duâsı, Hâcer ile oğlunun yanından ayrıldığı zaman yapmış olduğu ilk duâdan sonraki ikinci bir duâdır. O Beyt'in binâsından öncedir. Bu ise Beytullah'ı binâ etmesinden sonra olup birinci duâsını te'kîd makâmında ve Allah'a rağbetindendir. Bu sebebledir ki : «Senin mukaddes evinin yanında.» demiştir. Allah Teâlâ : «Rabbımız, namaz kılabilmeleri için...» buyurur ki, İbn Cerîr âyetin bu kısmının (المحرم) kelimesine bağlı olduğunu söyler. Buna göre mânâ şöyle oluyor : Ben orayı ancak ahâlîsi, yanında namazlarını kılabilmeleri, namazlarını kılmaya imkân bulabilmeleri için harâm, mukaddes kıldım.

«Rabbımız; insanların (bir kısmının) gönüllerini onlara meylettir.» âyeti hakkında İbn Abbâs, Mücâhid ve Saîd İbn Cübeyr derler ki : Şâyet o : «İnsanların gönüllerini» demiş olsaydı İran'lı, rum, yahûdî, hıristiyan ve bütün insanlar onun başına toplanırdı. Fakat o : «İnsanlardan» demiş ve bunu sâdece müslümanlara hâs kılmıştır.

Sana itâatlarına yardımcı olması ve «Sana şükretmeleri için onları meyvelerle rızıklandır.» Orası mâdem ki ekin olmayan, çorak bir

vâdîdir; onlar için yiyecekleri meyveler kıl. Allah Teâlâ onun bu duâsına icâbet eylemiştir. Nitekim o : «Katımızdan bir rızık olarak onları, her şeyin mahsûlünün toplandığı korkusuz bir harâmda yerleştirmedik mi?» (Kasas, 57) buyurmuştur. Bu; Allah Teâlâ'nın lutfu, keremi, rahmeti ve bereketindendir ki; harâm ülke Mekke'de meyve veren bir ağaç yoktu. Çevresinin meyveleri Hz. İbrâhîm Halîl (a.s.) in duâsına icâbetle oraya getirilir.

رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيْءٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾
ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ
ٱجْعَلْنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي ۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾

38 — Rabbımız; doğrusu Sen, gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin. Zâten yerde ve gökte hiç bir şey Allah'tan gizli kalmaz.

39 — İhtiyârlığıma rağmen bana İsmâîl'i ve İshâk'ı bahşeden Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbım, duâları işitendir.

40 — Rabbım; beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle. Duâmı kabul buyur Rabbımız.

41 — Rabbımız; hesâbın görüldüğü günde beni, anamı, babamı ve mü'minleri bağışla.

İbn Cerîr der ki : Allah Teâlâ, dostu İbrâhîm'in şöyle dediğini haber verir : Rabbımız; doğrusu Sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Duâmdaki maksadımı bilirsin. Bu ülke ahâlîsi için yapmış olduğum duâmda ne istediğimi de en iyi bilen Sen'sin. Buradaki maksadım, ancak Senin hoşnûdluğun ve Sana olan ihlâsımdır. Muhakkak Sen, eşyânın açık ve gizliliklerini bilirsin. Yerde ve gökte hiç bir şey Sana gizli kalmaz. Daha sonra Hz. İbrâhîm, ihtiyarlığından sonra kendisine çocuk bahşettiği için Allah'a hamdeder ve : «İhtiyarlığıma rağmen bana İsmâîl'i ve İshâk'ı bahşeden Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbım, duâları işitendir.» Kendisine duâ edenin duâ-

sına muhakkak icâbet eder. Kendisinden çocuk istediğim duâma icâbet buyurmuştur, der.

Hz. İbrâhîm duâsına şöyle devâm eder : «Rabbım; beni ve çocuklarımı namazı kılan, hadlerine riâyetle namazlarına devâm edenlerden kıl. Duâlarımda istediklerimi kabul buyur Rabbımız. «Rabbımız, hesâbın görüldüğü, (kulların hesâba çekilip amelleri hayır ise hayırla, şer ise şerle cezâlandırdığın) günde beni, anamı, babamı ve mü'minleri bağışla.» Hz. İbrâhîm'in bu duâsındaki (لوالدى) kelimesini bazıları tekil olarak okumuşlardır. Onun bu duâsı, babasının Allah'a düşmanlığı açığa çıkıp da babasından uzaklaşmasından öncedir.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ
﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾
وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ

42 — Zâlimlerin yaptıklarından Allah'ı gâfil sanma. Onları sâdece gözlerin dehşetle belireceği bir güne kadar te'hîr etmektedir.

43 — O gün başları kalkmış, gözleri kendilerine dönmeyecek şekilde sâbit kalmış, gönülleri bomboş olarak koşup duracaklardır.

44 — İnsanları, kendilerine azâbın geleceği gün ile uyar.

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, Allah'ı zâlimlerin yaptıklarından habersiz sanma. Onlara mühlet verdiği için Allah'ın onlardan gâfil olduğunu, onları başıboş bıraktığını ve yaptıklarına karşılık onları azâblandırmayacağını sanma. Aksine O, bütün bunları onların aleyhine yazmakta, saymaktadır. Yani : Kıyâmet gününün korkularının şiddetinden gözlerin dışarı fırlayacağı o güne kadar onları te'hîr etmektedir. Sonra Allah Teâlâ, onların kabirlerinden nasıl kalkacaklarını ve mahşerde dikilmeye nasıl geleceklerini zikredip : «Onlar koşturup duracaklardır...» buyurur. Nitekim başka âyetlerde şöyle buyurmaktadır : «O çağırana koşarak, kâfirler : Bu zorlu bir gündür... derler.» (Kamer, 8), «O gün hiç bir tarafa sapmadan o davet-

çiye uyacaklardır. Sesler Rahmân'ın heybetinden kesilmiştir. Ve sen fısıltıdan başka bir şey işitmezsin... Ve bütün yüzler diri ve her şeye hâkim olan Allah'a baş eğmiştir. Bir zulüm yükü taşıyanlar ise gerçekten hüsrâna uğramıştır.» (Tâhâ, 108-111), «O gün onlar, dikili taşlara doğru koşuyorlarmış gibi kabirlerden çabuk çabuk çıkarlar.» (Meâric, 43). Âyetteki (مقنعي رئوسهم) kısmını İbn Abbâs, Mücâhid ve birçokları : «Başlarını kaldırmışlar...» şeklinde açıklarlar. «Gözleri kendilerine dönmeyecek şekilde sâbit kalmış.» Gözleri yerinden fırlamış, uçmaktadır. Devâmlı bakacaklar ve Allah bizleri korusun; başlarına gelenlerden dolayı içinde bulundukları korku ve düşüncenin çokluğundan bir an bile gözlerini kapayamayacaklardır. Bu sebebledir ki Allah Teâlâ : «Gönülleri bomboş olarak.» buyurmuştur. Kalbleri bomboştur. Korkunun çokluğundan onda hiç bir şey kalmamıştır. Katâde ve bir topluluk : Onların kalblerinin yerleri boştur. Zîrâ bu kalbler, korkunun şiddetinden yerlerinden fırlamış hançerlerine dayanmıştır, derler. Bazıları da âyetteki «bomboş» kısmını : Harâbtır, hiç bir şeyi içine alamaz, şeklinde açıklarlar. Allah Teâlâ haber verdiklerinin şiddetinden dolayı Rasûlüne : «İnsanları, kendilerine azâbın geleceği gün ile uyar.» buyurmuştur

فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ
أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ
ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ
مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

(...) Zulmedenler derler ki : Rabbımız; bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım. Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz?

45 — Üstelik kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz, onlara yaptıklarımız ise sizlere açıklanmıştı. Size misâller vermiştik.

46 — Gerçekten onlar, düzenlerini kurmuşlardı. Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile, onların bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.

Allah Teâlâ, kendilerine zulmedenlerin azâbı gördüklerinde şöyle diyeceklerini haber verir : «Rabbımız, bizi yakın bir müddete kadar te'hîr et, davetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım.» Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Onlardan birine ölüm geldiği vakit : Rabbım, beni geri çevir. Belki yapmadan bıraktığımı tamâmlar ve iyi iş işlerim, der. Hayır bu söylediği sâdece kendi lafıdır. Tekrâr diriltilecekleri güne kadar arkalarında onları geriye dönmekten alıkoyan bir engel vardır.» (Mü'minûn, 99-100), «Ey îmân edenler; mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar, hüsrâna uğrayanların ta kendileridir. Herhangi birinize ölüm gelip de : Rabbım beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam, diyeceği zaman gelmezden evvel, size mülk olarak verdiğimizden infâk edin.» (Münâfikûn, 9-10). Allah Teâlâ onların mahşerde toplandıkları durumu şöyle haber verir : «Suçluları Rablarının huzûrunda başları öne eğilmiş olarak : Rabbımız, gördük ve dinledik. Artık bizi dünyaya geri çevir de sâlih amel işleyelim. Gerçekten biz kesin olarak inandık, derlerken bir görsen.» (Secde, 12). Başka âyetlerde ise şöyle buyurulmaktadır : «Bir görsen; ateşin başında durdukları : Keşki geri döndürülseydik ve Rabbımızın âyetlerini yalan saymasaydık da mü'minlerden olsaydık, dedikleri zaman. Hayır, ötedenberi gizleyegeldikleri şeylerle karşılarına çıktık. Eğer geri döndürülselerdi yine kendilerine yasaklanan şeylere döneceklerdi. Doğrusu onlar, yalancılardır.» (En'âm, 27-28), «Orada onlar bağrışırlar; Rabbımız bizi çıkar da yapageldiklerimizden farklı olarak sâlih amel işleyelim. Öğüt alacak kişinin öğüt alacağı kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı da gelmişti. Öyleyse tadın (azâbı), zâlimler için bir yardımcı yoktur.» (Fâtır, 37)

Allah Teâlâ onların bu sözlerine şöyle cevab verir : «Siz daha önce de sonunuzun gelmeyeceğine yemîn etmemiş miydiniz?» Bu durumdan önce içinde bulunduğunuz halden sizin için zevâl olmadığına, âhiret ve cezânın olmadığına yemîn etmemiş miydiniz? Bunun karşılığında işte bu azâbı tadın. Mücâhid ve başkaları «Sonunuzun gelmeyeceğine...» âyetini şöyle açıklarlar : Sizin için dünyadan âhirete geçiş olmayacağına... nitekim Allah Teâlâ onlardan şöyle haber verir : «Onlar : Ölen kimseyi Allah diriltmez, diye olanca güçleriyle yemîn ettiler. Hayır, öyle değil bu, O'nun dosdoğru bir va'didir.» (Nahl, 38).

«Üstelik kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz. Onlara yaptıklarınız ise size açıklanmıştı. Size misâller vermiştik.» Sizden önce (peygamberleri) yalanlayan ümmetlere neler yaptıklarımız size ulaşmış, siz bunları görmüştünüz. Bunlarla birlikte onlardan ibret almadınız. Onların başlarına getirdiklerimiz sizi (yaptıklarınızdan) engellemedi. «Gâyeye erişen hikmet de geldi. Fakat uyarılar fayda vermiyor.» (Kamer, 5).

Şu'be'nin Ebu İshâk'tan, onun Abdurrahmân'dan rivâyetine göre; Hz. Ali (r.a.), «Dağları oynatacak güçte olsa bile onların bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Hz. İbrâhîm ile Rabbı husûsunda mücâdele eden iki küçük doğan almış, onları yetiştirmiş, terbiye etmiş ve nihâyet onlar büyüyüp semirmişler. Onlardan her birerinin ayağını bir kazıkla bir tabuta bağlamış. Onları aç bırakmış, o ve başka bir adam tabuta oturmuşlar. Tabutda, ucunda et olan bir değneği yüksekte tutmuş, kuşlar uçmuşlar. O arkadaşına : Bak, ne görüyorsun? diye sormaya başlamış. Arkadaşı : Şöyle şöyle görüyorum, demiş ve sonunda : Bütün dünyayı bir sinek gibi görüyorum, demiş. Değneği baş aşağı eğ, demiş de arkadaşı değneği aşağı doğru tutmuş ve inmişler. İşte Allah Teâlâ'nın : «Halbuki onların düzenleri neredeyse dağları yerinden oynatacaktı ve bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.» âyeti budur. Ebu İshâk der ki : Bu âyet, Abdullah (İbn Mes'ûd) ın kıraetinde (و ان كاد مكرهم) şeklindedir. Buna göre anlam : Halbuki onların düzenleri, neredeyse dağları yerinden oynatacaktı, şeklindedir. Ben de derim ki : Übeyy İbn Kâ'b, Ömer İbn Hattâb (r.a.) dan rivâyete göre, onlar da âyeti bu şekilde okumuşlardır. Nitekim Hz. Ali de böyle okur. Süfyân es-Sevrî ve İsrâil'in Ebu İshâk kanalıyla Hz. Ali'den onun âyeti bu şekilde okuduğunu rivâyet etmişlerdir. İkrime'den rivâyete göre; bu kıssanın akışı Ken'ân ülkesi kralı Nemrud'a âitir. O, bu hîlesi ile göklere çıkmak istemiştir. Nitekim Kıptîlerin kralı Firavun da, Nemrud'dan sonra aynı gâye ile yüksek bir kule yaptırmak istemiş, ikisi de bundan âciz kalmışlardı. Halbuki istedikleri son derece basit, hakîr, küçük ve rezîl bir işti. Mücâhid bu kıssayı, Buhtunnasr'a âit olarak zikreder. Gözleri yeryüzünden ve yeryüzü halkından ayrıldığında ona : Ey azgın, nereye gidiyorsun? diye nidâ edilmiş, o korkmuş. Sonra sesi üst tarafından işitmiş, mızrağın ucunu aşağı doğru eğmiş, (tabutu yukarı doğru uçurmakta olan) doğanlar da baş aşağı dönmüşler, dağlar o sesin şiddetinden ürkmüşler ve dağlar az kalsın bu sesin şiddetinden yerinden oynayayazmış. İşte Allah Teâlâ'nın : «Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile onların bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.» âyeti budur. (...)

Afvî'nin İbn Abbâs'tan rivâyetinde o, «Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile onların bu düzenleri hep Allah'ın elindeydi.» âyeti hakkında şöyle demiştir : Onların düzenleri, dağları yerinden oynatacak değildi. Hasan el-Basrî de böyle söylemiş, İbn Cerîr ise bu görüşü şöyle tevcîh etmiştir : Onların Allah'ı inkâr ve şirklerinden yapmış oldukları bu şey ne dağlara ne de başka bir şeye zarar vermiş değildir. Aksine bunun vebâli yine kendilerine dönmüştür. Ben de derim ki : O halde bu, Allah Teâlâ'nın şu sözüne ne kadar benzemektedir : «Yeryüzünde kibirlenerek yürüme. Şüphesiz ki sen, ne yeri yarabilirsin, ne de boyca dağlara ulaşabilirsin.» (İsrâ, 37).

Bu âyetin tefsîrindeki ikinci görüşü Ali İbn Ebu Talha, İbn Abbâs'tan rivâyet eder. Buna göre : «Halbuki dağları oynatacak güçte olsa bile onların bu düzenleri...» âyetinde onların şirkleri kasdedilmektedir. Nitekim şu âyet de böyledir : «Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak ve dağlar göçecektir. Rahmân'a çocuk isnâd etmelerinden ötürü.» (Meryem, 91-92) Dahhâk ve Katâde de böyle söylemiştir.

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ
غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾

47 — Sakın, Allah'ın peygamberlerine va'dinden cayacağını sanma. Muhakkak Allah, Azîz'dir, intikâm sâhibidir.

48 — O gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle. Ve onlar Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın huzûruna çıkarlar.

Vâhid ve Kahhâr Olan Allah'ın Huzûrunda

Allah Teâlâ va'dini kuvvetlendirme ve zihinlere yerleştirme sadedinde şöyle buyurur : «Sakın, Allah'ın peygamberlerine (vermiş olduğu, Onlara dünya hayatında ve şâhidlerin dikildiği günde yardım edeceği) va'dinden cayacağını sanma.» Sonra izzet sâhibi olduğunu, dilediği hiç bir şeyin O'na muhâl olmayacağını, O'na üstün gelinmeyeceğini, onu inkâr edenlerden intikâm sâhibi olduğunu haber verir. «Vay işte o gün yalanlayıcılara!» (Tûr, 11). Bu sebepledir ki : «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» buyurmuş-

tur. O'nun bu va'di, yeryüzünün başka bir yerle değiştirileceği gün meydana gelecektir. O yeryüzü, alışılmış ve bilinen niteliklerinden başka bir şekil üzere olacaktır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde Ebu Hâzim kanalıyla Sehl İbn Sa'd'dan rivâyete göre, Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : İnsanlar kıyâmet günü hiç çiğnenmemiş toprak gibi bembeyâz, tertemiz bir tabak gibi olan yer üzerinde toplanacaklardır. Orada hiç kimse için bir nişâne, işâret yoktur.

İmâm Ahmed'in Muhammed İbn Ebu Adiyy kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Allah Rasûlü (s.a.) ne «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle. Ve onlar Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın huzûruna çıkarlar.» âyetini soranların ilki ben oldum. Dedim ki : Ey Allah'ın elçisi, o gün insanlar nerededir? Sırât üzerindedirler, buyurdu. Hadîsi, Buhârî dışında tek başına Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce; Dâvûd İbn Ebu Hind kanalıyla rivâyet etmişler ve Tirmizî hadîsin hasen, sahîh olduğunu söylemiştir. Hadîsi İmâm Ahmed de Affân kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyet etmiş olup bunun isnâd zincirlerinde Mesrûk zikredilmemiştir. Katâde'nin Hassân İbn Bilâl el-Müzenî'den, onun da Hz. Âişe (r.a.) den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne : «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir, Gökler de başka göklerle.» âyetini sormuş ve şöyle demiş : Ey Allah'ın elçisi, o gün insanlar nerededir? Allah Rasûlü (s.a.) : Bana öyle bir şey sordun ki, ümmetimden hiç kimse bunu bana sormamıştı. Bu böyledir ve insanlar cehennem köprüsü üzerindedirler, buyurmuş. İmâm Ahmed'in Habîb İbn Ebu Amre kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetine göre; o, Allah Rasûlü (s.a.) ne, «Halbuki kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun avucundadır. Ve gökler O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır.» (Zümer, 67) âyetini sormuş ve : Ey Allah'ın elçisi, o gün insanlar nerededir? demiş de Allah Rasûlü (s.a.) : Onlar, cehennemin üstündedirler, buyurmuş. İbn Cerîr'in Hasan kanalıyla... Hz. Âişe'den rivâyetinde o, şöyle demiş : Ey Allah'ın elçisi, yer başka bir yerle değiştirildiği gün insanlar nerededir. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuş : Bu öyle bir şey ki bana hiç kimse sormamıştı. Ey Âişe, onlar sırât üzerindedirler. Hadîsi Ahmed de Affân kanalıyla... Hasan'dan rivâyet etmiştir.

İmâm Müslim İbn Haccâc Sahîh'inde der ki : Bana Hasan İbn Ali el-Hulvânî'nin... Allah Rasûlü (s.a.) nün kölesi Sevbân'dan rivâyetine göre; o, şöyle anlatmıştır :

كُنْتُ قَائِمًا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَجَاءَ حَبْرٌ مِنْ أَحْبَارِ الْيَهُودِ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ! فَدَفَعْتُهُ دَفْعَةً كَادَ يُصْرَعُ مِنْهَا. فَقَالَ: لِمَ تَدْفَعُنِي؟ فَقُلْتُ: أَلَا تَقُولُ يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ الْيَهُودِيُّ : إِنَّمَا

نَدْعُوهُ بِاسْمِهِ الَّذِي سَمَّاهُ بِهِ أَهْلُهُ . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنَّ اسْمِي مُحَمَّدٌ الَّذِي سَمَّانِي بِهِ أَهْلِي فَقَالَ الْيَهُودِيُّ : جِئْتُ أَسْأَلُكَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَيَنْفَعُكَ شَيْءٌ إِنْ حَدَّثْتُكَ ؟ قَالَ: أَسْمَعُ بِأُذُنِي فَنَكَتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِعُودٍ مَعَهُ . فَقَالَ سَلْ فَقَالَ الْيَهُودِيُّ: أَيْنَ يَكُونُ النَّاسُ يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هُمْ فِي الظُّلْمَةِ دُونَ الْجِسْرِ قَالَ : فَمَنْ أَوَّلُ النَّاسِ إِجَازَةً ؟ قَالَ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ قَالَ الْيَهُودِيُّ : فَمَا تُحْفَتُهُمْ حِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ ؟ قَالَ زِيَادَةُ كَبِدِ النُّونِ قَالَ : فَمَا غِذَاؤُهُمْ عَلَى إِثْرِهَا ؟ قَالَ يُنْحَرُ لَهُمْ ثَوْرُ الْجَنَّةِ الَّذِي كَانَ يَأْكُلُ مِنْ أَطْرَافِهَا قَالَ : فَمَا شَرَابُهُمْ عَلَيْهِ ؟ قَالَ مِنْ عَيْنٍ فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا قَالَ: صَدَقْتَ قَالَ: وَجِئْتُ أَسْأَلُكَ عَنْ شَيْءٍ لَا يَعْلَمُهُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ. إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ رَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ. قَالَ يَنْفَعُكَ إِنْ حَدَّثْتُكَ ؟ قَالَ : أَسْمَعُ بِأُذُنِي قَالَ جِئْتُ أَسْأَلُكَ عَنِ الْوَلَدِ ؟ قَالَ مَاءُ الرَّجُلِ أَبْيَضُ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ فَإِذَا اجْتَمَعَا ، فَعَلَا مَنِيُّ الرَّجُلِ مَنِيَّ الْمَرْأَةِ ، أَذْكَرَا بِإِذْنِ اللهِ . وَإِذَا عَلَا مَنِيُّ الْمَرْأَةِ مَنِيَّ الرَّجُلِ ، آنَثَا بِإِذْنِ اللهِ قَالَ الْيَهُودِيُّ : لَقَدْ صَدَقْتَ . وَإِنَّكَ لَنَبِيٌّ . ثُمَّ انْصَرَفَ فَذَهَبَ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَقَدْ سَأَلَنِي هَذَا عَنِ الَّذِي سَأَلَنِي عَنْهُ . وَمَا لِي عِلْمٌ بِشَيْءٍ مِنْهُ . حَتَّى أَتَانِيَ اللهُ بِهِ

Allah Rasûlü (s.a.) nün yanında duruyordum. Yahûdî hahamlarından birisi ona geldi ve : Selâm sana ey Muhammed, dedi. Ben onu öyle bir ittim ki az kaldı düşecekti. Beni niçin itiyorsun? dedi de : Ey Allah'ın elçisi demek yok mu? dedim. Yahûdî : Biz onu, ancak âilesinin koyduğu ismi ile çağırırız, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Âilemin bana vermiş olduğu ismim Muhammed'dir, buyurdu. Yahûdî : Sana sormak üzere geldim, dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Eğer seninle konuşursam sana bir fayda verir mi? diye sordu o : Kulağımla işitir, (kabul ederim), dedi. Allah Rasûlü (s.a.) elindeki bir çubukla yere bir şeyler çizmeye başladı ve : Sor buyurdu. Yahûdî : Yer başka bir yerle gökler de başka göklerle değiştirildiği günde insanlar nerededir? diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.) : Onlar, sırâtın önünde karanlıktadırlar, buyurdu. İnsanlardan onu ilk geçecekler kimdir? sorusuna : Muhâcirlerin fakîrleri, cevabını verdi. Yahûdî : Cennete girdiklerinde hediyeleri nedir? dedi. Allah Rasûlü : Balık ciğerinin uç tarafıdır (havyardır) buyurdu. Yahûdî : Onun peşinden gıdâları nedir? diye sordu da Allah Rasûlü : Cennetin kenarlarında otlamakta olan cennet öküzleri onlar

için boğazlanır, buyurdu. Yahûdî : Bu yemekler üzerine içecekleri nedir? diye sordu. O : «Selsebîl» ismi verilen oradaki bir kaynaktan, buyurdu. Yahûdî doğru söyledin, sana öyle bir şeyi sormaya geldim ki; onu yeryüzü halkından bir peygamber veya bir iki kişi dışında hiç kimse bilmez, dedi. Allah Rasûlü : Onu haber verdiğim takdîrde sana fayda verecek mi? diye sordu. Yahûdî : Kulağımla işitir (kabul ederim) dedi. Şöyle devâm etti : Sana çocuğu sormaya geldim. Allah Rasûlü buyurdu ki : Erkeğin suyu (menîsi) beyâz, kadınınki sarıdır. İkisi birleştiği zaman erkeğin menîsi kadının menîsine üstün gelirse; çocuk, Allah'ın izniyle erkek olur. Kadının menîsi erkeğin menîsine üstün gelirse; çocuk, Allah'ın izni ile kız olur. Yahûdî : Andolsun ki doğru söyledin ve muhakkak sen peygambersin, dedi sonra ayrılıp gitti. Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurdu : Bunun bana sormuş olduğu şeyler hakkında Allah'tan bana bir bilgi gelinceye kadar hiç bir bilgim yoktu.

Ebu Ca'fer İbn Cerîr Taberî'nin İbn Avf kanalıyla... Ebu Eyyûb el-Ansârî'den rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Yahûdîlerden bir haham Hz. Peygamber (s.a.) e geldi ve : Allah kitâbında : «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» diyor. O sırada yaratıklar nerededir, ne dersin? dedi. Allah Rasûlü (s.a.) : Onlar Allah'ın müsâfirleridir. O'nun katındakiler onları hiç bir zaman geri bırakmaz, elde tutarlar, buyurdu. Hadîsi İbn Ebu Hâtim de Ebu Bekr İbn Abdullah İbn Ebu Meryem kanalıyla rivâyet etmiştir.

Şu'be der ki : Ebu İshâk bize şöyle haber verdi : Amr İbn Ebu Meymûn'dan işittim —Amr bazan : Abdullah dedi ki der, bazan da demezdi. —Ona : Abdullah'tan mı? diye sordum, şöyle dedi : Amr İbn Meymûn'un «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir.» âyeti hakkında şöyle dediğini işittim : Yeryüzü bembeyâz, tertemiz gümüş gibidir. Orada kan dökülmemiş, üzerinde hatâ işlenmemiştir. Göz her şeyi görür, çağıran onların hepsine işittirir. Onlar yaratıldıkları gibi yalınayak, çıplaktırlar. Öyle sanıyorum ki şöyle de dedi : Gök yere batıncaya kadar ayaktadırlar. Hadîs başka bir şekliyle Şu'be ve İsrâîl'den Ebu İshâk kanalıyla... İbn Mes'ûd'dan yukarıdakine benzer şekilde rivâyet edilmiştir. Aynı şekilde Âsım da hadîsi Zirr'den, o da İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Süfyân es-Sevrî ise hadîsi Ebu İshâk'tan o Amr İbn Meymûn'dan rivâyet etmiş ve bu rivâyetinde «haber verme» ifâdesini kullanmamıştır. Bütün bunları İbn Cerîr zikreder.

Hâfız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın Muhammed İbn Abdullah İbn Ubeyd İbn Akîl kanalıyla... Abdullah'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.) den rivâyetine göre; o, «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir.» âyeti hakkında şöyle buyurmuştur : Yeryüzü beyâzdır, üzerinde kan dökülme-

miştir, üzerinde hiç bir hatâ işlenmemiştir. Sonra râvî der ki : Hadîsi merfû' olarak sâdece Cerîr İbn Eyyûb'un rivâyet ettiğini biliyoruz ki, o da kuvvetli değildir. Sonra İbn Cerîr şöyle der : Bize Ebu Küreyb'in... Zeyd'den rivâyetine göre; o, şöyle anlatıyor : Allah Rasûlü (s.a.) yahûdîlere haber gönderdi ve : Onlara niçin haber gönderdim biliyor musunuz? buyurdu. Onlar : Allah ve Rasûlü en iyi bilendir, dediler. Şöyle buyurdu : Onlara Allah Teâlâ'nın : «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir.» âyetini sormak için haber gönderdim. Yeryüzü o gün gümüş gibi bembeyâzdır. Onlar geldiklerinde sordu da : Tertemiz kab gibi beyâz olacaktır, dediler. Hz. Ali, İbn Abbâs, Enes İbn Mâlik ve Mücâhid İbn Cebr'den rivâyete göre; kıyâmet günü yeryüzü, gümüşten bir yeryüzü ile değiştirilecektir. Hz. Ali (r.a.) den rivâyete göre ise o : Yeryüzü gümüş, gökler de altın olacaktır, demiştir. Rebî'nin Ebu'l-Âliye'den onun da Übeyy İbn Kâ'b'dan rivâyetinde o : Gökler; cennetler olacaktır, demiştir. Ebu Ma'şer'in Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den veya Muhammed İbn Kays'dan rivâyetine göre; o, «O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir.» âyeti hakkında şöyle demiştir : İnananların ayakları altında, yiyecekleri bir ekmek olacaktır. Vekî'nin Ömer İbn Beşîr el-Hemedânî'den, onun da Saîd İbn Cübeyr'den «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir.» âyeti hakkında rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Yeryüzü beyâz bir ekmekle değiştirilir. Mü'min, ayakları altından yer. A'meş'in Hayseme'den rivâyetine göre; Abdullah İbn Mes'ûd şöyle diyor : Kıyâmet günü yeryüzü bütünüyle ateştir. Cennet de onun arkasında olup hûrîleri ve bardakları (kadehleri) görülür. İnsanlar henüz hesâba ulaşmadan kan tere batarlar. Yine A'meş'in Minhâl İbn Amr kanalıyla... Abdullah (İbn Mes'ûd) dan rivâyetine göre o, şöyle demiştir : Kıyâmet günü yeryüzü bütünüyle ateştir. Cennet onun arkasında olup hûrîleri ve bardakları görülür. Abdullah'ın nefsî kudret elinde olan (Allah) a yemîn ederim ki, kişiden öyle bir ter boşanır ki ayağı yere batar. Sonra ter yükselir ve henüz hesâb onu yakalamamışken, ter burnuna kadar ulaşır. Oradakiler : Ey Ebu Abdurrahmân bu nedendir? diye sordular, Abdullah : İnsanların atıldıklarını gördüğündendir, diye cevapladı. Ebu Ca'fer er-Râzî'nin Rebî' İbn Enes'ten, onun da Kâ'b'dan «O gün, yer başka bir yerle değiştirilir. Gökler de başka göklerle.» âyeti hakkında rivâyetine göre; o, şöyle demiştir : Gökler cennetler olur, denizlerin yeri ateş olur ve yeryüzü bir başkasıyla değiştirilir. Ebu Dâvûd'un rivâyet etmiş olduğu bir hadîste şöyle buyrulur : Bir gazi veya bir hacca giden veya bir umreye giden dışında kimse deniz yolculuğu yapmasın. Zîrâ denizlerin altında ateş vardır. —veya ateşin altında deniz vardır—

Ebu Hüreyre'den rivâyet edilen meşhûr «Sûr Hadîsi» nde Hz. Pey-

gamber (s.a.) şöyle buyurmuştur : Yer başka bir yerle, gökler de başka göklerle değiştirilir. Allah Teâlâ yeryüzünü Ukkâz derisinin çekilip uzatıldığı gibi uzatır. Sen orada hiç bir eğrilik ve yükseklik göremezsin. Sonra Allah Teâlâ yaratıkları oraya sürer de bir de bakarsın bu değiştirilen yerdedirler.

Allah Teâlâ buyurur ki : Bütün yaratıklar kabirlerinden çıkıp Vâhid ve Kahhâr olan, her şeyin kahr ve galabesi altında olduğu, boyunların ve kalblerin kendisine boyun eğdiği Allah'ın huzûruna çıkarlar.

وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ
النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾

49 — O gün, mücrimleri zincirlere vurulmuş olarak görürsün.

50 — Gömlekleri katrândandır, yüzlerini ateş bürüyecektir.

51 — Bu, Allah'ın herkese yaptığının karşılığını vermesi içindir. Muhakkak ki Allah, hesâbı çabuk görendir.

Zincire Vurulmuş Mücrimler

Allah Teâlâ buyurur ki : Ey Muhammed, yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği, yaratıkların sâhiblerine çıkıp toplandıkları gün (yeryüzünde) küfür ve bozgunculuklarıyla suç işlemiş olan mücrimlerin biribirlerine zincirlerle bağlanmış olduklarını görürsün. Allah Teâlâ onlardan birbirine benzeyenleri bir arada toplamıştır. Her sınıf bir sınıfın yanındadır. Nitekim Allah Teâlâ başka âyetlerde şöyle buyurur : «Zulmetmiş olanları ve onların eşlerini toplayınız...» (Sâffât, 22), «Rûhlar çiftleştirildiği zaman...» (Tekvîr, 7)

«Elleri boyunlarına bağlı olarak dar bir yerden atıldıkları zaman orada yok olup gitmeyi isterler.» (Furkân, 13), «Binâ kuran ve dalgıçlık yapan şeytânları da. Demir halkalarla bağlı diğerlerini de...» (Sâd, 37-38). Âyette geçen (الاصفاد) bağlardır. İbn Abbâs, Saîd İbn Cübeyr, A'meş ve Abdurrahmân İbn Zeyd kelimeye bu anlamı vermişlerdir ki dilde meşhûrdur.(...) Allah Teâlâ : «Gömlekleri katrândandır.» buyurur ki; onların üzerlerine giyecekleri elbiseleri katrândandır. Katrân, develerin boyandığı (sıvandığı) şeydir. Katâde bunun

ateşe en çok yapışan şey olduğunu söyler. Bu kelimenin Katırân, Katrân, Kıtrân şeklinde okunuşları vardır.(...) İbn Abbâs şöyle dermiş : Katran, erimiş bakırdır. O, âyeti bazan : Harâretinde son dereceye gelmiş kızgın bakırdandır, anlamında olmak üzere ﴿ سرابيلهم من قطران ﴾ şeklinde okurmuş. Mücâhid, İkrime, Saîd İbn Cübeyr, Hasan ve Katâde'den de böyle rivâyet edilmiştir. Allah Teâlâ'nın : «Yüzlerini ateş bürüyecektir.» âyeti, «Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırıtıp kalır.» (Mü'minûn, 104) âyeti gibidir. İmâm Ahmed —Allah ona rahmet eylesin— der ki : Bize Yahyâ İbn İshâk'ın... Ebu Mâlik el-Eş'arî'den rivâyetine göre; Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Terkedilmeyen şu dört şey câhiliyet işlerindendir : Haseb ve neseble övünme; neseblerle yerme, ayıplama; yıldızlarla yağmur isteme ve ölü üzerine bağırıp çağırarak ağlama. Ölü üzerine bağıra çağıra ağlayan kadın, ölümünden önce tevbe etmemişse; kıyâmet günü üzerinde katrândan bir elbise ve uyuzluk gömleği olduğu halde kaldırılacaktır. Hadîsi sâdece Müslim tahrîc etmiştir.

Kâsım kanalıyla Ebu Ümâme (r.a.) den rivâyet edilen bir hadîste Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur : Ölü üzerine bağıra çağıra ağlayan kadın tevbe etmemişse; cennet ve cehennem arasında bir yolda durdurulacaktır. Elbiseleri katrândandır ve yüzünü ateş bürüyecektir.

Allah Teâlâ'nın : «Bu, Allah'ın herkese yaptığının karşılığını (kıyâmet günü) vermesi içindir.» âyeti, «Kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermesi, güzel hareket edenleri de daha güzeliyle mükâfâtlandırması içindir.» (Necm, 31) âyeti gibidir. «Muhakkak ki Allah, hesâbı çabuk görendir.» âyetinin «İnsanların hesâb görme zamanı yaklaştı. Fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.» (Enbiyâ, 1) âyeti gibi olması muhtemeldir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın hesâbı çabuk görmesi; kulu hesâba çekmesi halinde bunu çabuk bitirmesi de olabilir. Zîrâ O, her şeyi en iyi bilendir. Hiç bir gizlilik O'na gizli değildir. Bütün yaratıklar O'nun kudretine nisbetle onlardan bir tanesi gibidir. Nitekim O : «Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir.» (Lokmân, 28) buyurmaktadır. Bu, Mücâhid'in sözünün de anlamı olup Allah Teâlâ : Sayma yönüyle hesâbı çabuk görendir. Bu âyetten her iki anlamın da kasdedilmiş olması mümkündür. En doğrusunu Allah bilir.

هَٰذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

52 — Bu; uyarılsınlar ve yalnızca bir tek ilâh bulunduğunu bilsinler, akıl sâhibleri de öğüt alsınlar diye insanlara bir teblîğdir.

Allah Teâlâ bu Kur'an'ın insanlara bir teblîğ olduğunu haber veriyor. Nitekim O : «Bu Kur'an; bana, sizi de ulaştığı kimseleri de uyarmam için vahyolundu...» (En'âm, 19) buyurmaktadır. Bu Kur'an, insan ile cinni ile bütün yaratıklara bir teblîğden ibârettir. Nitekim O, bu sûrenin başında : «Elif, Lâm, Râ. Bu bir kitâbdır. İnsanları Rablarının izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarman için...» (İbrâhîm, 1) buyurmaktadır. Ondaki huccet ve Allah'tan başka ilâh olmadığına delâlet eden deliller ışığında yalnızca bir tek ilâh bulunduğunu bilsinler ve akıl sâhibleri öğüt alsınlar diye insanlara bir teblîğdir.

İBRÂHÎM SÛRESİNİN SONU